

શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર

મૂળ, અર્થ અને વિવેચન સહિત

કા

દ્વેષક અને સંપાદક :-

સંઘસ્થાવિર પુ. આચાર્યદેવ
શ્રીવિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજીના
પાવાણલ શ્રીભદ્રકંઠવિજયજી મહારાજ

કા

પ્રકાશક :

શ્રી શશીકાન્ત પોપટલાલ દુસ્ટ વતી
શા. પોપટલાલ મગનલાલ
ટે. શ્રી મગનલાલ સોલીચંદ કૈન સોપાણવી
સાગરમતી-અમદાવાદ નં. ૫

કા

મૂલ્ય : ૭ રૂપિયા

શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર

મૂળ, અર્થ અને વિવેચન સહિત

લેખક અને સંપાદક--
સંઘસ્થવિર પૂ. આચાર્યદેવ
શ્રીવિજય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજીના
પન્યાસજી શ્રીભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ

પ્રકાશક :

શ્રી શશીકાન્ત યોપટલાલ ટ્રસ્ટ વતી
શા. યોપટલાલ મગનલાલ
ઠે. શ્રી મગનલાલ મોતીચંદ જૈન સોસાયટી
સાબરમતી-અમદાવાદ નં. ૫

મૂલ્ય : છ રૂપિયા

प्राप्तिस्थान-

(१) पोपटलाल नगीनदास शाह
डॉ. मस्कती मारकीट दुकान नं. ५
अमदावाद-२

(२) शेठ सुभाळ रवयंह जेयंह जैन विद्याशाळा.
दोशीवाडानी पोण, अमदावाद १

(३) पू. आ. श्री उदयसूरिण जैन संस्कृत पाठशाळा
उमाळ सुवन जैन धर्मशाळा
पादीताणु (सौराष्ट्र)

आवृत्ति पीठ

प्रत १०००

नम्र सूचन

इस ग्रन्थ के अभ्यास का कार्य
पूर्ण होते ही नियत समयावधि में
पीठ वापस करने की कृपा करें.
जिससे अन्य वाचकगण इसका
उपयोग कर सकें.

मुद्रक :-

शुभलाल पुरुषोत्तमदास पटेल
उत्कृष्ट मुद्रणालय
गांधीरोड पुल नीचे-अमदावाद-१

પ્રાસ્તાવિકમ્

ધર્મશાસ્ત્રોની ઉપયોગિતા—આત્મશુદ્ધિમાં વિશિષ્ટ આલમ્બન-ભૂત ધર્મગ્રન્થો ઉપર પ્રાસ્તાવિક લખવા માટે તે વિષયનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને યોગગળ, વગેરે આવશ્યક છે. એના અભાવે એ કામ અશક્ય નહિ તો દુઃશક્ય તો છે જ. એમ છતાં ગ્રન્થને લખતાં તેનો જે કંઈ વિશેષ મહિમા સમજાયો છે, તે વાચકોના લક્ષ્યમાં આવે અને તેઓ ગ્રન્થ પ્રત્યે બહુમાનવાળા બને, એ આશયથી કંઈક લખવા પ્રયત્ન કરું છું.

વસ્તુને સમજવા કે મૂલ્યાંકન કરવા માટે તે સંબંધી જ્ઞાન, વિવેક અને શ્રદ્ધા જોઈએ, તેના અભાવે એક વિશિષ્ટ વસ્તુ પણ સામાન્ય-રૂપે અને સામાન્યવસ્તુ વિશિષ્ટરૂપે સમજાય. જેમ એક હીરાની કિંમત ઝવેરી જેટલી સમજે તેટલી સામાન્ય માણસ, કે ભોજનની આવશ્યકતા ભૂખ્યો સમજે તેટલી તૃપ્ત માણસ ન સમજી શકે, તેમ આત્મશુદ્ધિમાં માનવજીવનની સફળતા માનનારો ધર્મગ્રન્થોનું જેટલું મૂલ્ય-મહત્ત્વ આંકી શકે તેટલું જ્વળ ભૌતિકસુખમાં રાચનારો ન આંકી શકે, એ સામાન્ય બુદ્ધિથી સમજાય તેવું સત્ય છે. પણ તેથી વસ્તુની કિંમત ઘટતી નથી. હીરો તે હીરો અને ભોજન તે ભોજન છે જ. એમ ધર્મશાસ્ત્રો પણ ધર્મશાસ્ત્રો જ છે, અમૂલ્ય છે, અત્યંત ઉપકારી અને આવશ્યક છે. એના આશ્રય વિના કદાપિ સાચું સુખ મળે તેમ નથી.

ગ્રન્થની ઓળખાણ—દશવૈકલિક નામનો આ ગ્રન્થ એક વિશિષ્ટ ધર્મગ્રન્થ છે. એમાં આત્મશુદ્ધિ માટેની વિવિધ સામગ્રી લેવાઈ છે. આ ગ્રન્થના આલમ્બનથી આજ પૂર્વે સંખ્યાબદ્ધ આત્માઓ સન્માર્ગને પામી સાચા સુખને સાધી શક્યા છે, આજે પણ સાધે છે અને લવિષ્યમાં હજારો વર્ષો સુધી લવ્યજીવે સાધી શકશે, એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

શ્રીગણુધરભગવંતો અને તે પછીના વિશિષ્ટજ્ઞાનીઓએ રચેલા હજારો ગ્રન્થો કાળખળે નાશ પામ્યા અને પામશે, તેને સમજવાની બુદ્ધિ પણ ઘટી છે અને ઘટશે, કિન્તુ પ્રસ્તુત ધર્મગ્રન્થ પ્રભુ શ્રીમહાવીર-દેવના શાસનકાળ સુધી વિદ્યમાન રહેશે, એના આલમ્બનથી પાંચમા આરાના છેડા સુધી લવ્યજીવો આરાધના કરશે, એ તેની એક વિશિષ્ટતા છે. આ ગ્રન્થ કોણે, ક્યારે, કયા કારણે, કોને માટે રચ્યો ? એ એક ઐતિહાસિક ખીના છે, તેને સવિસ્તર લખવાનું આ સ્થળ નથી, તો પણ ગ્રન્થના મહત્ત્વને સમજવા ઉપયોગી હોવાથી અહીં ટૂંકમાં તે જોઈ લઈએ.

રચયિતા, રચનાકાળ અને રચવાનો હેતુ—ચરમતીર્થપતિ પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવની પાઠે પંચમગણુધર શ્રુતકેવળી શ્રી મુદ્ધમાસ્વામિજી થયા, તેઓની પાઠે નવાણું કોડ સોનૈયાનો અને પદ્મિની સરખી રૂપવતી ગુણુવતી આઠ સ્ત્રીઓનો લગ્ન સાથે જ ત્યાગ કરનારા અખંડ બ્રહ્મચારી, માતા-પિતા, સાસુ-સસરાઓ અને આઠે સ્ત્રીઓની (મતાન્તરે પાંચસો છવીશની) સાથે દીક્ષા લેનારા ચરમકેવલી શ્રીજમ્બૂસ્વામિજી થયા. પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના નિર્વાણથી ચોસઠ વર્ષે તેઓ મુક્તિ પામ્યા અને તેઓની પાઠે ચોરી કરવામાં વ્યસની બનેલો પ્રસિદ્ધ ચોર પ્રલવ નામનો રાજપુત્ર, જે ઉપર્યુક્ત શ્રી-જમ્બૂ કુમારની ત્યાગવૃત્તિ અને વૈરાગ્યને જાણી આશ્ચર્ય પામ્યો અને તેઓના ઉપદેશથી વૈરાગી બનીને તેઓની પાસે જ દીક્ષા લીધી. તે સમ્પૂર્ણશ્રુતનિધિ શ્રીપ્રલવસ્વામિજી થયા.

તેઓએ પોતાની પછી કોણુ યોગ્ય આત્મા શાસનની અને શ્રીસંઘની રક્ષા કરી શકશે ? તે જાણુવા પોતાના વિશિષ્ટજ્ઞાનના પ્રભાવે જ્ઞેયું. ત્યારે શ્રમણુસંઘમાં કે આવકસંઘમાં કોઈ આત્મા યોગ્ય ન દેખાયો. યોગ્યતા વિના આ જવાબદારીભયુક્ત સ્થાન જેને તેને આપવાથી શાસનને, સંઘને, આપનારને તથા લેનારને પણ

અહિત કરે, એમ સમજતા તેઓએ અન્યધર્મીઓમાં ઉપયોગ મૂક્યો. તે વખતે શ્રીરાજગૃહનગરમાં મોટા યજ્ઞને કરાવતો, સત્યનિષ્ઠ, લઘુકર્મી એવો શય્યંભવ નામનો બ્રાહ્મણ તેઓને યોગ્ય જણાયો. તેથી વિહાર કરી તેઓ રાજગૃહ ગયા, ત્યાં ઉદ્યાનમાં રહી એ ખુદ્ધિમાન્ સાધુઓને સંકેત આપી ભિક્ષાર્થે નગરમાં મોકલ્યા. ગુરુના આદેશ પ્રમાણે ભિક્ષાર્થે ફરતા તે મુનિઓ જ્યાં શય્યંભવ અને તેનો યજ્ઞમંડપ હતો ત્યાં ગયા અને ધર્મલાભનો આશીર્વાદ આપી પ્રવેશ કરતાં તેઓને યાજ્ઞિકોએ અટકાવ્યા. તેથી તેઓ **‘અહો કણ્ટમહો કણ્ટ’, તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરમ્’** । એ શબ્દો બોલી પાછા ફર્યા. યજ્ઞદ્વાર પાસે બેઠેલા શય્યંભવે એ શબ્દો સાંભળ્યા.

પસ, શય્યંભવ માટે એટલા શબ્દો ઘણા હતા. મુનિઓના મુખે સાંભળેલા એ શબ્દોથી તે વિચારમાં પડી ગયો. ‘કદાપિ ક્રોધાદિને વશ નહિ થનારા, નિઃસ્પૃહ અને સત્યના પાલક જૈન મુનિઓ કદાપિ અસત્ય બોલે નહિ’ એવી સચોટ શ્રદ્ધા ધરાવનાર તેને લાગ્યું કે જૈન મુનિઓ આ યજ્ઞને તત્ત્વવિનાનો કહી ગયા, તેમાં કંઈ કારણ હોવું જોઈએ. એથી શંકાશીલ બનેલા તેણે પોતાના યાજ્ઞિકગુરુને તેનું રહસ્ય જણાવવા આગ્રહ કર્યો. પ્રારંભમાં તો યાજ્ઞિકે ‘વેદો જ એક પરમતત્ત્વ છે’ એમ કહી તેના ચિત્તનું સમાધાન કરવા માંડ્યું, પણ શય્યંભવને એમાં તથ્ય લાગ્યું નહિ. એથી ક્ષાત્રતેજને પ્રકાશતા તેણે મ્યાનમાંથી શસ્ત્ર ખેંચીને સત્ય જણાવવા આગ્રહ કર્યો. તેથી ભય પામેલા ગુરુએ કહ્યું કે ‘આ યજ્ઞસ્તંભની નીચે જૈનોના આરાધ્યદેવ શ્રીજિનેશ્વરની પ્રતિમા છે, તેનું ગુપ્ત પૂજન કરવાથી યજ્ઞ નિર્વિઘ્ન થાય છે, અન્યથા આહર્તધર્મોપાસક બ્રહ્મચારી સિદ્ધપુત્ર નારદ યજ્ઞને અવશ્ય વિઘ્ન કરે.’

યાજ્ઞિકગુરુના મુખે આ હકીકત સાંભળી સત્ય કહેવાથી શય્યંભવે તેની પ્રશંસા કરી. પછી યજ્ઞસ્તંભ નીચેથી તે રત્નપ્રતિમા કઢાવી

દર્શન કયું અને તત્ત્વ જાણવા ઉત્સુક બનેલો શય્યાંભવ તુર્ત જ તે મુનિઓના પગલે પગલે શીઘ્ર ઉઘાનમાં પહોંચ્યો. વિનયપૂર્વક શ્રીપ્રભવસ્વામિને વન્દન કરી પ્રમુદિત થયેલો તે ઉચિત સ્થાને બેઠો અને પોતાની તત્ત્વજિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી.

શ્રીપ્રભવસ્વામિએ પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું અને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય તથા અપરિગ્રહરૂપ મોક્ષના ઉપાયોનું શુદ્ધજ્ઞાન કરાવ્યું. તેઓના અનહદ ઉપકારથી ઋણી બનેલા શય્યાંભવે પ્રવ્રજ્યા (જૈની દીક્ષા) માટે પ્રાર્થના કરી અને શ્રી પ્રભવસૂરિજીએ પણ તેને દીક્ષા આપી. એ રીતે શય્યાંભવ બ્રાહ્મણ મટીને જૈન મુનિ થયા.

દીક્ષા પછી ઘેર પરીપહોને અને ઉપસર્ગોને સહન કરતા તેઓએ ઉગ્ર તપ કરવા માંડ્યો. એક, બે, ત્રણ, વગેરે ઉપવાસનો તપ અને નિરીહભાવે ગુરુનો વિનય વૈયાવચ્ચ, આદિ સંયમની આરાધના કરતાં મહાબુદ્ધિશાળી તેઓ થોડા કાળમાં જ ચૌદપૂર્વો ભણી ગયા અને ગુરુના તુલ્ય જ્ઞાની થયા. જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પોતાના તુલ્ય જાણી શ્રીપ્રભવસ્વામિજીએ પણ પોતાને સ્થાને તેઓને આચાર્ય બનાવ્યા. એમ શય્યાંભવમુનિ આગળ વધીને હવે સૂરિ થયા. યોગ્ય પાત્રમાં જવાબદારીનો ભાર મૂકવાથી નિવૃત્ત બનેલા શ્રીપ્રભવસ્વામિજી પણ અન્તિમ આરાધના કરી સમાધિથી કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા.

આ બાબુ શય્યાંભવ દીક્ષિત થયા ત્યારે તેઓની પત્ની થોડા સમય પૂર્વે જ ગર્ભવતી થઈ હતી. ‘ પતિના વિરહમાં સ્ત્રી પુત્રના આધારે જીવી શકે’ એમ સમજતાં સંબંધીઓએ તેને ગર્ભ સંબંધી પૂછ્યું, ત્યારે તેણે ‘મનાકૂ’ અર્થાત્ ‘કંઈક ગર્ભની સંભાવના છે’ એમ કહ્યું. તે પછી પૂર્ણ સમયે તેને એક ઉત્તમ પુત્રનો પ્રસવ થયો અને તેણે ગર્ભને સંભવ ‘મનાકૂ’ છે, એમ કહેલું હોવાથી તે પુત્રનું **મનક** એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

પતિના વિરહમાં એક પુત્રનો જ આધાર માનીને અત્યંત કાળજી પૂર્વક લાલન-પાલન કરતી તે માતાનો પુત્ર ક્રમશઃ મોટો થતાં આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે એટલી લઘુવયમાં પણ લોકવ્યવહારને સમજતા તેણે માતાના શરીરે સઘવા સ્ત્રીને યોગ્ય વેશ જોઈ પોતાના પિતા જીવે છે એમ માની લીધું. છતાં પિતાને આજ સુધી કદાપિ નહિ જોવાથી એક દિવસ તેણે મારા પિતા કોણ અને ક્યાં છે ? એમ માતાને પૂછ્યું.

પ્રશ્નથી લય પામેલી માતાએ પુત્રપ્રેમને વશ થઈ કહ્યું, બેટા ! તારા જન્મ પહેલાં જ તારા પિતા દિક્ષિત થયા છે, મેં જ તને પાળી પોષીને ઉછેર્યો છે. તેં તેઓને જોયા નથી તેમ તેઓએ તને પણ જોયો નથી. બન્યું છે એમ કે જ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે સુસ્તવેદાન્તી, ધર્મનિષ્ઠ અને યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓમાં રસિક એવા તારા પિતાને કોઈ ધૂર્ત જૈન સાધુઓએ ઠગીને દીક્ષા આપી દીધી છે, તેથી તેઓ જૈનસાધુ તરીકે ગામોગામ ફર્યા કરે છે.

આમ કહેવામાં પુત્રને જૈન સાધુઓ તથા શય્યાલવ પ્રત્યે અસદ્ભાવ પ્રગટાવવાનો માતાનો આશય સ્પષ્ટ સમજાય તેવો છે, છતાં પુત્રને એની અસર ખીજી જ થઈ. તેને લાગ્યું કે સુસ્તવેદાન્તી બુદ્ધિમાન પિતા ઠગાય અને જૈન સાધુઓ ઠગીને દીક્ષા આપે, એમાં કંઈ તથ્ય નથી. અવશ્ય તેમાં કોઈ હેતુ હોવો જોઈએ. પુત્ર તરીકે પિતાનાં દર્શનથી મારે મારાં નેત્રોને પાવન કરવાં જોઈએ. પિતા ગુરુ છે, ઉપકારી છે, તેમનાં દર્શન અને સેવા વિનાનું પુત્રજીવન નિષ્ફળ છે. બસ, સાત્ત્વિક અને સત્ત્વનિષ્ઠ પિતાના પુત્રનો તે વિચાર અફર બન્યો.

તે સમજી ગયો કે માતાની અનુમતિ દુર્લભ છે અને તે મેળવવાનો પ્રયત્ન વિઘ્નરૂપ છે, તેથી બાળક છતાં અબાળપરાક્રમી તે માતા ન જાણે તેમ એકદા ઘેરથી નીકળી ગયો. તે દિવસોમાં શ્રી-

શય્યાલવસૂરિજી ચમ્પાનગરીમાં હતા. પુણ્યબળે ખેંચાએલો મનક પણ ભવિતવ્યતાથી ત્યાં જ પહોંચી ગયો અને શરીરચિંતા માટે બહાર નીકળેલા સૂરિજીએ તેને નગરના પાદરમાં જ આવતો જોયો. એને જોતાં જ લોહીના સંબંધથી તેઓને સ્નેહ પ્રગટ્યો અને મનકનું પણ એમ જ બન્યું. ચંદ્રને જોઈ કમળ વિકસે તેમ સૂરિજીને જોઈ મનકના હૃદયમાં કોઈ અર્પણ આનંદ ઉછળ્યો. બંને મળ્યા અને સૂરિજીએ તેને કાણુ છે, ક્યાંથી આવ્યો, કોનો પુત્ર છે, વગેરે પૂછ્યું. મનકે પોતાની ઓળખ કરાવી અને મારા પિતા ક્યાં છે, એ જાણતા હો તો મને કહો, એવી પ્રાર્થના કરી. ઉપરાન્ત ‘મારા પિતાનાં દર્શન થાય તો હું તેઓની પાસે દીક્ષા લઉં’ એમ પણ કહ્યું.

સર્વ હકીકત સાંભળીને ‘પોતાનો પુત્ર છે’ એમ સમજેલા જ્ઞાની સૂરિજીએ પિતાની નિશ્રામાં દીક્ષિત થએલો પુત્ર ‘આ મારા પિતા છે’ એમ જાણે, કે અન્યમુનિઓ ‘આ ગુરુપુત્ર છે’ એમ જાણે તો તેને વિનય વૈયાવચ્ચ વગેરે સંયમયોગોની આરાધના સારી રીતે ન કરાવી શકાય, માન-સન્માનથી પ્રમાદી બને, વગેરે સમજીને સ્પષ્ટ ઓળખાણુ ન આપતાં ખોલ્યા કે, તારા પિતાને હું જાણું છું, તે મારા મિત્ર છે, સમજી લે કે અમે બંને એક જ છીએ, માટે હે ભાગ્યવાન! તું મારી પાસે જ દીક્ષા લે. પિતામાં અને કાકામાં વળી ભેદ કેવો? મનકને પણ સૂરિજી પ્રત્યે પિતાતુલ્ય પ્રેમ પ્રગટ્યો હતો, એથી એ વાત તેણે સ્વીકારી અને તેને સાથે લઈ ઉપાશ્રયે ગએલા શ્રીશય્યાલવસૂરિજીએ બાળક છતાં ગંભીર અને વિશિષ્ટબુદ્ધિવાળા તે પોતાના પુત્ર મનકને દીક્ષા આપી.

પછી કૃપાસાગરસૂરિજીએ શ્રુતજ્ઞાનદ્વારા જાણ્યું કે આ મનક-મુનિનું આયુષ્ય માત્ર છ મહિના જ બાકી છે. તેથી આટલા ટુંકા સમયમાં તેને સાગર જેટલા શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ક્યા રીતે કરાવવી? એ ચિંતામાં પડેલા તેઓએ વિચાર્યું કે ‘ઐદ્યપૂર્વી અથવા દશપૂર્વધરે

કોઈ વિશિષ્ટ કારણે પૂર્વોમાંથી સારભૂત તત્ત્વોનો ઉદ્ધાર કરી શકે ' એવી જિનારા છે, માટે આ બાળમુનિના હિતાર્થે હું પણ સિદ્ધાન્તના સારનો ટુંકો ઉદ્ધાર (સંગ્રહ) કરું !

આ છે પ્રસ્તુત ગ્રન્થરચનાનું કારણ ! ઉપર્યુક્ત પરોપકાર-ભાવનાને વશ થઈ શ્રીશચ્યંભવસૂરિજીએ પૂર્વોમાંથી જે સારભૂત વસ્તુઓને લઈ ગ્રન્થરૂપે ગુંથી, તે જ ગ્રન્થ આ દશવૈકાલિક. તેમાં અધ્યયન દશ હોવાથી અને વિકાલવેળાએ રચેલું હોવાથી 'દશવૈકાલિક' એવું આનું સાન્વર્થ નામ છે.

પછી તો ગુરુજીએ સ્વયં એ ગ્રન્થ મનકમુનિને ભણાવવા માંડ્યો. તે માત્ર ગોખાવ્યો એટલું જ નહિ, પણ એમાં જણાવેલા અષ્ટ પ્રવચનમાતાથી માંડીને અહિંસા, સત્ય, આદિ મહાવ્રતોનું પાલન કરવાપૂર્વક વિનય, વૈયાવચ્ચ, ગુરુભક્તિ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તથા ક્ષમાદિ દશવિધ યતિધર્મ, વગેરે વિવિધ ભાવોને પ્રગટાવ્યા અને સંયમમાં એવો રસ પ્રગટ કરાવ્યો, કે છ મહિનામાં તો જ્ઞાની બનેલા તે બાળમુનિ નિરતિયાર આરાધના કરીને સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા. સમાધિ એટલે શરીરથી માંડી સર્વ બાહ્ય પદાર્થોની ઉપેક્ષા અને આત્મગુણોનો આનંદ ! જૈન સાધુધર્મ વિના અનાદિ જડસંયોગોને તોડીને આવી આત્માની રમણતા કયી રીતે પ્રગટાવી શકાય ? અને એ પ્રગટ્યા વિના અનાદિ જડનાં બંધનોનું દુઃખ શી રીતે ટળે ? જેઓને નિમિત્તે આ ગ્રન્થ રચાયો તે આ મનકમુનિનો ઉપકાર નાનોસૂનો ન લેખાય.

તે સમયે જ્ઞાનસમુદ્ર પણ સૂરિજીને મનકમુનિના સ્વર્ગવાસથી નેત્રોમાં આંસુની ધારા ચાલી, તે જોઈ શ્રીયશોભદ્રાદિ તેઓનો શિષ્યવર્ગ આશ્ચર્ય પામ્યો. આજ પૂર્વે દીર્ઘપરિચિત, ગીતાર્થ અને ચારિત્રશીલ અનેક મુનિવરોને આરાધના કરાવી પરલોક સુધારનારા ગુરુજીને કોઈના વિરહનું દુઃખ ન થયું અને માત્ર છ મહિનાના

દીક્ષિત બાળમુનિના સ્વર્ગવાસથી નેત્રોમાં આંસુ કેમ ? એ જાણવા તેઓએ ગુરુજીને પૂછ્યું. તેઓએ પણ આજ સુધી ગુપ્ત રાખેલી વાત પ્રગટ કરતાં કહ્યું, મુનિવરો ! મને બાળમુનિના મરણથી દુઃખ નથી થયું. તે થોડા કાળમાં ધણું સાધી ગયો એના હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં છે અને તેમાં પણ સ્નેહરાગ હેતુ છે. કારણ કે તે મારો પુત્ર હતો, યોગીને પણ પુત્રસ્નેહ તજવો દુષ્કર છે.

એ હકીકત જાણી વિનીત શિષ્યોને અપાર દુઃખ થયું. ગુરુ-પુત્ર પણ ગુરુના જેટલો જ પૂજ્ય હોવા છતાં તેની સેવાનો લાભ ન મલ્યો, એનો પશ્ચાત્તાપ થયો. એથી આ સંબંધ આજ સુધી આપે કેમ ન જણાવ્યો ? એમ પૂછ્યું. ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું કે તમારી સેવાના બળે પ્રમાદ વધવાથી ટુંકા આયુષ્યમાં એની આરાધના બગડે, એને વિનય વૈયાવચ્ચનો લાભ ન મળે, વગેરે કારણે એ ન જણાવવું હિતકર હતું. આતું નામ પુત્રનો-શિષ્યનો સાચો સ્નેહ. આ ગુરુ અને એ જ સાચા પિતા, કે જે શિષ્ય યા પુત્રના શરીરની ચિંતા કરતાં ય અધિક ચિંતા તેના આત્મહિતની કરે.

તે પછી મનકને માટે રચેલા આ ગ્રન્થને સંવરી લેવાની (આગળ કોઈને નહિ આપવાની) પોતાની ઈચ્છા સૂરિજીએ શિષ્યોને જણાવી, તેઓએ પણ તે શ્રીસંઘને કહ્યું અને શ્રીશ્રમણસંઘે પણ હવે પછી ભરતક્ષેત્રમાં જીવે ઉત્તરોત્તર મંદબુદ્ધિવાળા થશે, માટે ભાવિજીવોના ઉપકાર માટે ગ્રન્થને કાયમ રાખવાની પ્રાર્થના કરી. આ શ્રીસંઘની પ્રાર્થના એ જ્ઞાની ગુરુએ માન્ય રાખી તે છે આ ગ્રન્થની હયાતિતું મૂળકારણ ! શ્રી મનકમુનિ, ગ્રન્થને રચનાર શ્રીશચ્યંભવસૂરિજી અને શ્રીસંઘનો આ ઉપકાર અમૂલ્ય છે. જેઓની કૃપાથી આ ગ્રન્થરત્ન વર્તમાન શ્રીસંઘને વારસામાં મલ્યું છે.

આટલું પ્રાસંગિક કથન એ કારણે કયું કે એમાં ગ્રન્થનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ રહેલું છે. પ્રસ્તુત ગ્રન્થ પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના

નિર્વાણ પછી એક શતાબ્દી પૂર્ણ થતાં પહેલાં જ, શ્રીજૈનશાસન અને સંઘની અતૂટ જાહેજલાલીના કાળમાં રચાએલો હોવાથી તે મુક્તિની સાધના માટેની નિર્ભેજ સામગ્રી પૂરી પાડે છે. વળી તેના રચયિતા શ્રુતકેવળી ચૌદપૂર્વધર હોવાથી એમના શબ્દોમાં અચિંત્ય શક્તિ રહેલી છે. દશપૂર્વી પણ વચનની લઙ્ઘિવાળા હોય છે અને તેઓની વાણી જીવોને વિશિષ્ટ ઉપકાર કરનારી હોવાથી યોગ્ય છતાં જિનકલ્પ વગેરે વિશિષ્ટ આરાધના છોડીને સંઘના ઉપકારાર્થે ઉપદેશ કરવાની તેઓ પ્રત્યે જિનાસા છે, પછી સમ્પૂર્ણ શ્રુતકેવલીના વચનમહિમા માટે તો શું કહેવું ? તેઓને ત્રણે કાળનું જ્ઞાન હોય છે, તેઓનું એક એક વચન મંત્રની જેમ મોહસર્પનું વિષ ઉતારવા સમર્થ છે. એવા સમર્થજ્ઞાનીએ અને તે પણ પોતાના પુત્રને આરાધના કરાવવાની એક શુદ્ધભાવનાથી રચેલો આ ગ્રન્થ છે, એ કારણે તેના અક્ષરે અક્ષરમાં એ ભાવનાનું યજ છે. આ ગ્રન્થના માત્ર મૂળસૂત્રોનો (ગાથાઓનો) સ્વાધ્યાય કરવાથી પણ વિશિષ્ટ કર્મનિર્જરા થાય છે, એવો અઘાપિ તેનો મહિમા છે. કારણ કે ગ્રન્થકારનું વિશિષ્ટ ચારિત્ર-યજ એમાં ભરેલું છે અને એ જ કારણે આજે પણ મોટા ભાગનો સાધુ-સાધ્વીવર્ગ એને અક્ષરશઃ કંઠે કરી નિત્ય સ્વાધ્યાય કરે છે.

એમ ગ્રન્થ કોણે, ક્યારે, કયા કારણે રચ્યો ? એ જાણ્યા પછી હવે ગ્રન્થના વિષય અંગે થોડું જોઈએ.

ગ્રન્થનો વિષય—જૈન સાહિત્યના કેટલાક ગ્રન્થો તત્ત્વનું તો કેટલાક કેવળ ક્રિયાનું નિરૂપણ કરનારા હોય છે, ત્યારે આ ગ્રન્થ તત્ત્વજ્ઞાન સાથે ક્રિયાનું શિક્ષણ આપનાર હોઈ સમ્પૂર્ણ છે. એના પહેલા અધ્યયનમાં ધર્મનું લક્ષણ જણાવીને એ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે જીવનના મુખ્ય આધારભૂત આહાર મેળવતાં પણ કોઈનું મન સરખું દુઃખાવવું નહિ, એ વાત ભ્રમરના દષ્ટાન્તથી સમજાવી છે. એમાં ગર્ભિત એ સૂચન છે કે-સાધુએ નહાનામાં નહાના પણ કોઈ જીવને

વિના કારણ ઈરાદાપૂર્વક લેશ પણ દુઃખ-દુર્ભાવ ન થાય તે રીતે જીવવું જોઈએ. **બીજા અધ્યયનમાં** તજોલા ભોગોની પ્રાણાન્તે પણ ઈચ્છા ન કરવી, ઈચ્છા જ સર્વ પાપોનું મૂળ છે, તેને રોકવા બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ ખૂબ હિતકર છે, ત્યાગનો સંકલ્પ જેટલો દઢ તેટલું તેનું ફળ વહેલું અને સારું આવે છે, સંકલ્પબળ એ જ સર્વ સિદ્ધિઓનો પાયો છે, માટે સત્ત્વ કેળવીને દઢસંકલ્પથી ઈચ્છાઓને રોકવી. ઈત્યાદિ શ્રીમતી રાજમતી અને રહનેમીના દષ્ટાન્તપૂર્વક સમજાવ્યું છે. **ત્રીજામાં** પૂર્વમહર્ષિઓએ વજોલા (અનાચીર્ણ)ભાવોનો ત્યાગ કરવાનું કહી એનું ફળ વર્ણવ્યું છે. અનાચીર્ણનો ત્યાગ સાધુજીવનના પ્રાણ અથવા અલંકાર સરખો છે. એના પાલનથી સંયમનું તેજ પ્રગટે અને એથી સ્વ-પર હિત થાય, વગેરે કહ્યું છે. **ચોથા અધ્યયનમાં** જગતના વિવિધ પ્રકારના જીવોનું અને મહાપ્રતોનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. એ જ્ઞાનથી ઉત્તરોત્તર અહિંસાને સાધતો આત્મા કેવા ક્રમથી મુક્તિને પામે તે ક્રમ પણ જણાવ્યો છે. સર્વધર્મોનું મૂળ અહિંસા છે, તેની સિદ્ધિ માટે હિંસાના વિષયભૂત જીવોનું જ્ઞાન સૌથી પ્રથમ જરૂરી છે. જે જીવ કે અજીવના ભેદને સમજી શકે નહિ તે સંયમને અને અહિંસાને શી રીતે સિદ્ધ કરે ? એ જ કારણે આ અધ્યયનને લણ્યા વિના હિંસાવિરમણ વગેરે મહાપ્રતો આપવાનો નિષેધ છે. આથી સમજાય છે કે સંયમરૂપી વૃક્ષમાંથી મોક્ષરૂપી ફળ મેળવવાનું બીજાભૂત જ્ઞાન આ અધ્યયનમાં છે. **પાંચમામાં** આહાર વસ્ત્ર, પાત્ર અને વસતિ (ઉપાશ્રય), એ ચાર પ્રકારના પિંડનું અને તેને મેળવવાના ઉપાયોનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. અહિંસા-સંયમ અને તપરૂપ ધર્મનું સાધન જ્ઞાનપૂર્વકની ક્રિયા છે, આ ક્રિયા દેહાધીન છે, દેહ નિર્વિકારી હોય તો ઈન્દ્રિયો અને મન નિર્વિકારી બને અને એ સર્વની શુદ્ધિથી ધર્મક્રિયા શુદ્ધ થાય. એમ ધર્મક્રિયાના મુખ્ય સાધનભૂત દેહને પવિત્ર નિર્વિકારી બનાવવા આહાર નિર્વિકારી, નિર્દોષ અને નિર્જીવ હોવા ઉપરાન્ત સંયમપોષક શુભભાવથી અને

શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક મેળવેલો હોવો જોઈએ. એ સર્વ આ અધ્યયનમાં જાણાવ્યું છે. **છઠ્ઠા અધ્યયનમાં** સાધુજીવનના કિલ્લ છતાં આવશ્યક અઠાર આચારોનું વર્ણન કરી જૈન સાધુજીવનની વિશેષતા તથા સર્વોપકારિતા જાણાવી છે. **સાતમામાં** ભાષાશુદ્ધિ માટે વિસ્તૃત વર્ણન છે, શબ્દમાં અચિંત્ય શક્તિ છે. હૃદયના ભાવોને સમજાવવાનું તે સાધન છે, જગતના સર્વ વ્યવહારો શબ્દથી ચાલે છે, કેટલાક તો શબ્દની શક્તિ બ્રહ્મ જેટલી માને છે. વિવિધમંત્રો પણ શબ્દો જ છે અને તેનો મહિમા આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે, તે પણ શબ્દો-ચારનું જ એક બળ છે. એમ શબ્દની અચિંત્ય વિવિધ શક્તિઓનો સદુપયોગ ત્યારે થાય કે બોલનાર જ્ઞાની અને ભાષાશુદ્ધિનો જાણ હોય. એ કારણે આ અધ્યયનમાં તે શિક્ષણ આપેલું છે. એના જ્ઞાન વિના યથેચ્છ બોલવાથી ઘણા અનર્થો થાય છે, સ્વ-પર અહિત થવાથી સંસાર વધી જાય છે. એથી જ ભાષાસમિતિ અને વચન-ગુરિતનું શાસ્ત્રમાં વિધાન છે. એના પાલનથી ઘણાં કર્મો ખપી જાય છે. **આઠમામાં** બાહ્યક્રિયાદ્વારા આત્મગુણોને પ્રગટાવવાનું સૂચવ્યું છે. અર્થાત્ ગુણપ્રાકટ્યના લક્ષ્ય વિનાની ક્રિયા માત્ર કાયકલેશ બની જાય છે, તેનાથી આત્માનું હિત થતું નથી, કોઈ વાર તો આત્મા એ ક્રિયાનો દ્વેષી બની જીવનને નિષ્ફળ કરી દે છે, માટે પ્રત્યેક ક્રિયાદ્વારા આત્મિક આનંદનો અનુભવ કરાવનારા ગુણોને પ્રગટાવવા એ સાધુ જીવનનો સાર છે, વગેરે એમાં ગભિરત સૂચન છે. **નવમા અધ્યયનમાં** વિનયદ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો કહેલા છે. સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનય છે. વિનય એટલ સમર્પિતભાવ. તે આવ્યા પછી ગુરુ-શિષ્ય વચ્ચે માત્ર શરીરનો જ ભેદ રહે છે, બન્નેના આત્મા અભિન્ન બને છે, અને ત્યારથી ગુરુની આધ્યાત્મિક સમ્પત્તિ શિષ્યમાં ઉતરે છે. ભેદબુદ્ધિ ટપ્યા વિના વસ્તુતઃ ગુણપ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. ગુરુને સ્વીકાર્યા પૂર્વે તેઓની યોગ્યતા સંબંધી વિચારણા ભલે હોય, પણ સ્વીકાર્યા પછી તો આજીવન તેઓને પરમાત્માતુલ્ય

માનીને વિનય કરવો એ જ મુક્તિનો માર્ગ છે, પરમાત્માએ સ્થાપેલા શાસનની અને સંઘની સેવા-રક્ષા કરનારા ગુરુ પણ અપેક્ષાએ પરમાત્મા છે. તત્ત્વથી તો ગુરુને સમર્પિત થવું એ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે તથા એ જ મુક્તિની સાધના છે. કોઈ અશુભ કર્મોદ્દયે ગુરુ સંયમથી પરાહ્મુખ બને, શિષ્યની સંયમરક્ષા ન થાય અને એથી છોડવા પડે, તો પણ તિરસ્કારભાવથી નહિ, કિન્તુ પૂજ્યભાવથી જ છોડાય, વગેરે ગુરુવિનયનું રહસ્ય અલૌકિક છે, તેનો મહિમા અને ફળ અચિંસ છે, એના વિના કાર્યસિદ્ધિ દુઃશક્ય છે. માટે આમાં વિનયની પ્રેરણા, તેના લાભો અને સાથે અવિનયનાં કટ્ટકોનાં પણ વર્ણન કર્યું છે. **દશમામાં** ગ્રન્થોક્ત સાધના કરતો ભિક્ષુ-સાધુ કેવો વિશિષ્ટ બને, એ વર્ણવીને સાધુતાની પરાકાષ્ઠાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અર્થાત્ ઉપસંહાર તરીકે ઉચ્ચ સાધુનાં લક્ષણો વર્ણવી આત્માને તેવી વિશુદ્ધિ માટે ગર્ભિત સૂચન કર્યું છે. તે પછી મૂળગ્રન્થમાં **યક્ષાસાધ્વીને શ્રીસીમંધરસ્વામીજીએ** આપેલી બે ચૂલિકાઓ ઉમેરાયેલી છે. તેમાં **પહેલી ચૂલિકામાં** કોઈ સાધુ તથાવિધ ક્લિષ્ટકર્મોદ્દયથી સાધુજીવનને છોડવા ઈચ્છે, તો છોડ્યા પછી તે કેવી વિષમ વિપત્તિઓમાં ફસાય, તે સમજવવા સાધુ અને ગૃહસ્થના જીવનનું મેરુ અને સરસવ જેટલું યથાર્થ અંતર સમજવ્યું છે અને પુનઃ સાધુજીવન પ્રત્યે પ્રીતિ પ્રગટાવવાના ઉપાયોરૂપ સુંદર ઉપદેશ કરેલો છે. **બીજી ચૂલિકામાં** લોકૈષણાને તજી જિનોપદિષ્ટ માર્ગને અનુસરવાનું, અર્થાત્ સંસારના અનાદિ વિષમ પ્રવાહમાં સામા પૂરે તરવાનું વિધાન છે. એ વિના જિનાશાનું પાલન યથાવત્ થઈ શકતું નથી, માટે લોકૈષણાનો ત્યાગ કરી આત્માના સત્ત્વ અને ગુણોના બળે જીવવારૂપ સમ્પૂર્ણ સ્વાશ્રયી બનવાનો ઉપદેશ છે.

આથી સમગ્રશે કે મોક્ષના અનન્ય ઉપાયરૂપ પ્રાણુતિપાત-વિરમણાદિ પ્રતોનું યથાર્થ પાલન અને તેને સફળ કરવાની સમગ્ર

સામગ્રીનો ખજનો આ ગ્રન્થ છે. મન વચન કાયારૂપ બાહ્યયોગીની શુદ્ધિદ્વારા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ ભાવયોગીને પ્રગટાવવાનો વિશિષ્ટ શિક્ષાગ્રન્થ છે.

વર્તમાનમાં વિદ્યમાન જૈનશાસનમાન્ય પીસ્તાલીશ આગમે પૈકી જે ચાર મૂળ આગમે કહેલાં છે, તેમાંનું એક મૂળઆગમ દશવૈકાલિક છે. સાધુજીવનના પ્રારંભમાં (મૂળમાં) જ અધ્યયન કરાતું હોવાથી તે મૂળઆગમે કહેવાય છે. આ મૂળગ્રન્થ ઉપર ચૌદપૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિજી જેઓ પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણથી ૧૭૦૦મા વર્ષે સ્વર્ગે ગયા, તેઓએ નિયુક્તિ રચેલી છે. તેઓના કથન પ્રમાણે આનું ચોથું અધ્યયન આત્મપ્રવાદપૂર્વમાંથી, પાંચમું કર્મ-પ્રવાદમાંથી, સાતમું સત્યપ્રવાદમાંથી અને શેષ અધ્યયનો નવમા પ્રત્યાખ્યાનપૂર્વની ત્રીજી વસ્તુમાંથી ઉદ્ધરેલાં છે. આ ગ્રન્થ ઉપર ભાષ્ય, સમર્થશાસ્ત્રકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીકૃત વૃત્તિ અને અવચૂરિ. તેથી પ્રાચીન શ્રીઅગસ્ત્યસિંહસૂરિજીકૃત ચૂર્ણિ છે, તે ઉપરાંત બીજા શ્રીસુમતિસૂરિજીકૃત ટીકા, શ્રીમાણેકચશેખરસૂરિજીકૃત અને ઉપા૦ શ્રી-સમયસુંદરજીકૃત દીપિકાઓ, શ્રી રાજચંદ્રસૂરિજીકૃત વાર્તિક, શ્રી વિનય-હંસકૃત ટીકા, વગેરે અનેક સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રન્થો રચાયાના ઉલ્લેખો મળે છે. આ ગ્રન્થ સર્વમાન્ય હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છના આચાર્યોની એ રચનાઓ છે. ઉપરાંત ગુજરાતી અનુવાદો, બાલાવબોધો, અને ગેયરૂપ ટુંકા ભાવાર્થયુક્ત સજ્જાયો પણ રચાએલી છે, એમ વિવિધ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છતાં મંદ્યુદ્ધિ અને સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાથી અજ્ઞાત જીવોને પણ બોધ થાય એ દષ્ટિએ આ ભાષાન્તર કયું છે. આશા છે કે ભવ્યજીવો તેનો સદુપયોગ કરી પ્રયત્નને સફળ કરશે.

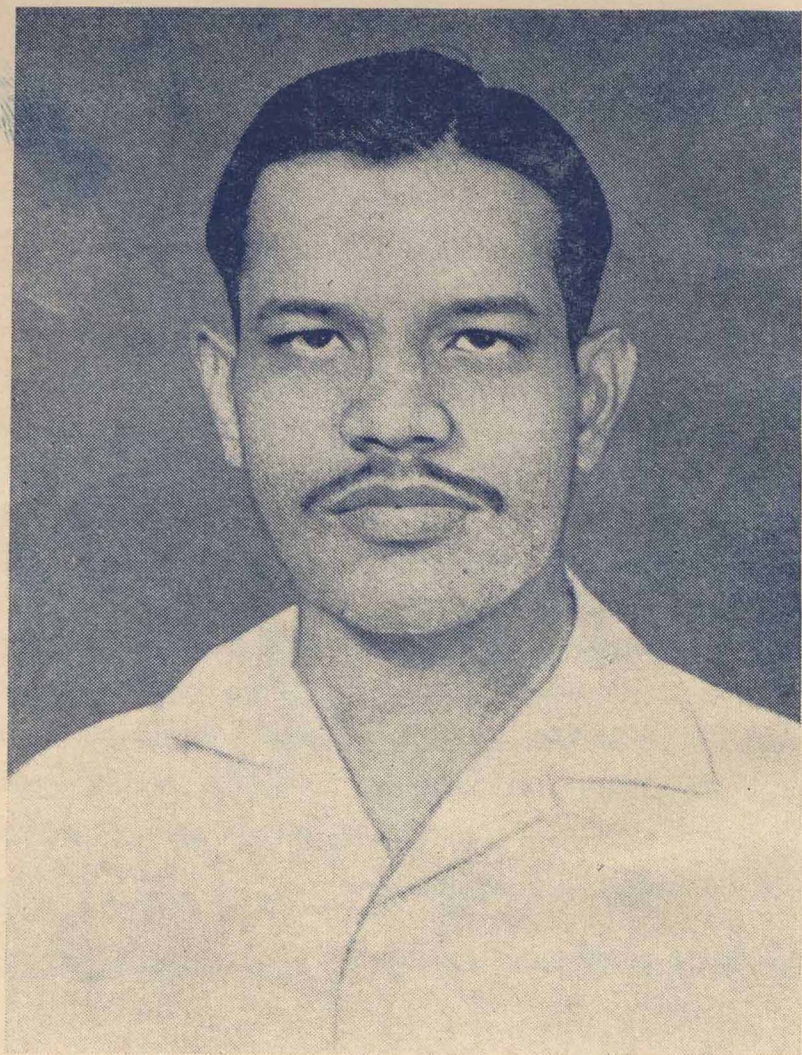
સમ્પાદન શૈલી-મૂળ ગાથાઓ દેવનાગરીમાં, નીચે ભાવાર્થ-રૂપે શબ્દાર્થ ગુજરાતીમાં અને તેની નીચે પ્રસંગાનુસાર વિશેષાર્થ વગેરે નોંધ નહાના અક્ષરોમાં લીધી છે. અધ્યયન અને ગાથાનો ક્રમાંક

ગાથાની પછી મૂકવા છતાં પુનઃ ગાથાના પ્રારંભમાં કૌંસમાં ગુજરાતી અંકમાં સળંગ ક્રમાંક આપ્યા છે. મૂળશબ્દોના વિભક્તિ-વચનો પ્રમાણે ગુજરાતીમાં લખેલું વાક્ય સમજવું કિલ્લટ બને, મંદ્યુદ્ધિવાળાને ગેરસમજ ઉભી કરે, એ આશયથી ગુર્જરભાષામાં સરળતાથી સમજ્ય તે રીતે ભાવાર્થ લખ્યો છે. મૂળશબ્દોના અર્થોને જુદા પાડવા ચાર અધ્યયનોમાં છેકેટ મૂક્યા છે. પાંચમાથી ટાઈપો મોટા રાખી શબ્દાર્થ જુદા પડ્યા છે. મૂળની સંસ્કૃતછાયા ઉપયોગી છતાં ગ્રન્થનું પ્રમાણ વધી જાય એ આશયથી આપી શકાઈ નથી. સ્વાધ્યાય સરળતાથી કરી શકાય માટે છેલ્લે ચાર ફાર્મમાં મૂળગ્રન્થ જુદો આપ્યો છે. અર્થ લખવામાં મુખ્ય આધાર શ્રીહરિભદ્રસરિલકૃત ટીકાનો લીધો છે, તથાપિ ઉપયોગશૂન્યતા, ખુદ્ધિમંદતા, વગેરે કારણે રહી ગયેલી ક્ષતિઓનો મિચ્છામિદુક્કંદ દર્શ સાર્થ અને મૂળ બન્ને ગ્રન્થનાં શુદ્ધિપત્રકો આપ્યાં છે તેનો ઉપયોગ કરવા વાચક વર્ગને ખાસ વિનંતિ કરું છું.

ગ્રન્થ લખવાથી અને છપાવવાથી મને આરાધના થાય તથા બાળજીવોને એના અર્થનું જ્ઞાન મળે, એ ઉદ્દેશથી આ પ્રયત્ન કર્યો છે. લાંબા વખતથી કેટલાક પૂ. સાધુ-સાધ્વીગણની માગણીને સફળ કરવા આ યત્કિંચિત્ પ્રયત્ન થયો છે, તેનાથી સ્વ-પરનું શ્રેયઃ થાયો, એમ ઈચ્છતો હું વિરમું છું.

વિ. સં. ૨૦૧૫, અષાઢ સુદ ૧૫. | પૂજ્યગુરુદેવ આ. શ્રીવિજયમનોહર-
જ્ઞૈનવિદ્યાશાળા; અમદાવાદ. | સૂરિવર શિષ્ય પં. ભદ્રંકરવિજય

પ્રવ્રજ્યાભિલાષી ભાઈ શ્રી શશિકાન્ત પોપટલાલ

વ્યક્તિ મટી સમષ્ટિ બનનાર

—: શશિકાન્તની જીવન સાધના :—

જીવન અખંડ પુણ્યપ્રવાહ છે, એથી તો એક સંતે માનવીને ઉદ્દેશોધન કર્યું છે :

“ કાં અસાધારણ થજે અથવા નામનિશાનથી ટળી જજે. સૌના જેવો સાંજે સૂનારો અને સવારે ઊઠનારો માનવી ન રહેતો. ”

ભાઈ શ્રી શશિકાન્તે આમ અસાધારણ જીવનની કેડી સ્વીકારી. તેમણે નિજ જીવનને ધન્ય બનાવ્યું, માતા-પિતાના કુળને અજવાળ્યું.

નાનકડું ગામ એખલાપગી (તા. દહેગામ) જ્યાં સં. ૧૯૯૮માં તા. ૨૦-૧-૪૨ ના રોજ શશિકાન્તનો મોસાળમાં જન્મ થયો. ધર્મનિષ્ઠ માતા-પિતા દ્વારા તેમના જીવન-કચારામાં સુસંસ્કારના સિંચન થયાં.

પિતાનું નામ શ્રી પોપટલાલ. આમ તો વ્યવહારુ, વાણિજ્ય ક્ષેત્રે સૂઝવાળા, પરંતુ જીવનની ઈમારતનો પાયો ધર્મભૂમિમાં. ધર્મ પ્રત્યે અત્યંત અતુરાગી.

માતાનું નામ હીરાબહેન. ભણતર ખાસ નહિ પરંતુ આત્મજ્ઞાનનું અધિક અજવાળું, નમ્ર, મિલનસાર અને માયાળુ સ્વભાવ, અપાર દાનવૃત્તિ, એમના હૈયામાં સદા ધર્મશ્રદ્ધાનો દીવડો ઝળહળતો રહે.

જીવનના આરોહ-અવરોહમાં આ દંપતિને વિશ્રામ મળે પૂ. સાધુભગવંતો આદિના સત્સંગમાં અને સન્નિષ્ઠ શ્રાવકોની શુશ્રૂષામાં. એ જ એમના જીવનનો આનંદ.

શ્રી પોપટલાલને પ્રાપ્ત થયેલા જીવનપાથેયના પરિણામે તેમને વારંવાર ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો વિચાર આવે. રાગ અને ત્યાગ વચ્ચે એમનો જીવનહિંડોળો ઝોલે ચઢે, પરંતુ વ્યવહાર અને વડીલોના આગ્રહને આધીન બની સંસારનો ત્યાગ કરી શક્યા નહિ. કાસારમાં પાંગરેલું કમળ ‘જળકમળવત્’ ક્યાં નથી રહેતું ? તેઓ પણ સંસારમાં રહેવા છતાં નિલેપપણે રહેતા.

માતા-પિતાના આ ધર્મસંસ્કારનો આવિષ્કાર ભાઈ શશિકાન્તમાં થયો. તેઓના અંતરંગ ધર્મપ્રેમ અને બાહ્ય ધર્મ-અનુષ્ઠાનોની સંસ્કારિતા ભાઈ શશિકાન્ત માટે કોઈ અનન્ય જીવનપથદર્શિકા બની. ‘અસારઃ સ્વલુ સંસારઃ’ ‘આ સંસાર ખરેખર અસાર છે’ એનું સચોટ ભાન થયું. સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓનું સ્થાન ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓએ લીધું. પૂ. ગુરુભગવંતોના સતત સમાગમ, તેઓશ્રીની લાક્ષણિક શૈલી, તલસ્પર્શી વ્યાખ્યાનશ્રવણ તથા સફ્ટિપદેશ દ્વારા દર્શન, વંદન, જિનપૂજા, સાધર્મિકવાત્સલ્ય, આવશ્યક ક્રિયા, વ્રત, નિયમ, સ્વાધ્યાય આદિમાં શશિકાન્ત નિજ સમય વ્યતીત કરતા. તેમને મન વધુ પ્રિય વિષય પ્રભુભક્તિ હતો.

ભાઈ શશિકાન્તનું શાળાકીય જીવન કેવળ અક્ષર-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું સોપાન ન હતું પરંતુ તેઓએ સાથોસાથ જીવનની કોરી કિતાબમાં ધાર્મિકજ્ઞાનની લિપિકાને અંકિત કરવાનું આલુ જ રાખ્યું. મેટ્રીક બાદ ફાર્મસી કોલેજમાં પ્રવેશ મેળવ્યો પરંતુ ડીગ્રી મેળવવાના મોહને બદલે તેમને ખીજે જ કોઈ પ્રકાશ પોતાના તરફ પ્રેરણા કરી રહ્યો

હતો. પરિણામે કોલેજના ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષા ખાદ્ય વ્યાવહારિક અભ્યાસને તિલાંજલિ આપી, ધાર્મિક અભ્યાસમાં આગેકૂચ કરી.

તેમના જીવનઅંતનું એક ખીલું ઉજ્જવળ પ્રકરણ પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી અને તે છે સત્સંગ. સરિતાનું સુમધુર જળ સાગરમાં જઈ ખારું કેમ થઈ જાય છે? અમૃત જેવું મીઠું દૂધ ખટાશનો સ્પર્શ થતાં ક્ષાટી કેમ જાય છે? તેનો ઉત્તર “સંસર્ગજા દોષ-ગુણા ભવન્તિ!” એ સંગતિનું પરિણામ છે. વિ. સં. ૨૦૧૨માં પૂ. પં. શ્રી મેરુવિજયજી ગણિ. (હાલ પૂ. આ. શ્રીવિજયમેરુ-પ્રભસૂરીશ્વજી મ. સા.) તથા પં. શ્રી દેવવિજયજી ગણિ. તથા તેમના શિષ્યરત્ન મુનિ શ્રી હેમચંદ્રવિજયજી મ. સા. આદિ ઠાણાં ચાતુર્માસ ધિરાજમાન હતા. તે સમયે તેઓ-શ્રીજીના અહર્નિશ સમાગમમાં આવ્યા. પારસમણિના સ્પર્શે ભાઈ શશિકાન્તના જીવનને કંડારવામાં ઘણો અને વધુ મહત્વનો ફાળો આપ્યો. તેઓશ્રીજીની અમૃતમય વાણીએ ઉપદેશ અને પત્રો દ્વારા ખૂબ ખૂબ સિચન કરેલ. સંસારની અનિત્યતા સમજવી ત્યાગધર્મની પુષ્ટિ કરી.

ખહારથી માનવી ભલે દીન-હીન અને દુર્ખંજ દેખાય પરંતુ ઘણી વખત તેનું અંતઃકરણ આત્મિક ઋદ્ધિ-સિદ્ધિથી સમૃદ્ધ, ઉન્નત અને સખળ હોય છે. તેમના જીવનમાં પણ એકાગ્રતા, ભક્તિ, શ્રદ્ધા, સાહસ, ક્ષમા, ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા, વિનય-વિવેક અને અનાસક્તિ વગેરે ગુણો વણાયેલા હતા. પરિણામે સાધકજીવનના માર્ગે પ્રસ્થાન કરતાં તેમને કોણ રોકી શકે ?

રાગ કરતાં ત્યાગ ઊંચો છે. ત્યાગ વિના જીવનનો સાચો ઉત્કર્ષ સાધી શકાતો નથી. અક્ષય, અનંત અને અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. ત્યાગ.... સર્વત્યાગ વિના શાશ્વત અને અપ્રતિમ સુખ મેળવી શકાતું નથી. આ પવિત્ર ભાવનાથી પિતાએ પુત્રવાત્સલ્યનો, માતાએ મમતાનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના પુત્રને શ્રી જૈનશાસનના ચરણે સમર્પણ કર્યો. દીક્ષા અર્થે હર્ષોદ્લાસપૂર્વક અંતઃકરણના ભાવભીના આશીર્વાદપૂર્વક અનુમતિ આપી. તેમની વિ. સં. ૨૦૨૪ ના વૈશાખ સુદ-૬ ને શનિવાર તા. ૪-૫-૬૮ ના મંગલ દિવસે પ. પૂ. આ શ્રી વિજયનંદનસૂરીશ્વરજી મ. સા. તથા પૂ. આ. શ્રી વિજયમેરુપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. આદિ વિપુલ મુનિમંડળની શુભ નિશ્રામાં દીક્ષા થયેલ. તેઓએ પારમેશ્વરી પ્રવ્રજ્યાના પુનિત પંથે પ્રયાણ કર્યું. સંસારી શશિકાન્ત પૂ. આ. શ્રી વિજય મેરુપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્ય મુનિ સિંહસેનવિજય તરીકે જાહેર થયા. તેઓ વ્યક્તિ મટી સમષ્ટિ બન્યા.

ધર્મ એ છે-જે જીવનના દરેક ક્ષેત્રને પવિત્ર બનાવે છે, ધર્મ એ સુગંધી છે, તે જ્યાં હોય ત્યાં મીઠી સૌરભથી વાતાવરણ મહેકી ઊઠે છે.

જીવનમાં ધર્મ પ્રેરનાર ને ઉજ્જવળ કરનાર સાધક પૂં શ્રમણ ભગવંતોને કોટિશઃ વંદના હો !....! !!....!!!

શા. વાડીલાલ કેશવલાલ

2

દાનવીર, ધર્મપ્રેમી શેઠ શ્રી નગીનદાસ મગનલાલ

શ્રી નગીનદાસ મગનલાલનું સંક્ષિપ્ત

○ જીવનચરિત્ર ○

શ્રી નગીનભાઈનો જન્મ સંવત ૧૯૪૮ માં શ્રી વરસોડા મુકામે તેમના મોસાળમાં થયેલો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ મગનભાઈ અને માતુશ્રીનું નામ નાનીબહેન ઉર્ફે ઉમિયાબહેન. બન્ને બહુ જ ઉદાર સ્વભાવનાં હતાં. તેમના સદ્ગુણો સહેજે શ્રી નગીનદાસભાઈમાં ઊતરેલા.

તેમના પિતાશ્રી મૂળ તો વરસોડાના જ પણ ધંધાથે માણેકપુર ગયેલા. શ્રી નગીનભાઈ તો વરસોડામાં પોતાના મોસાળમાં જ ઊછરેલા અને ગુજરાતી સાત ચોપડી સુધીનો વિદ્યાભ્યાસ પણ ત્યાં જ કરેલો.

શ્રી મગનભાઈના બીજા ચાર દીકરા—શ્રી મણિલાલ, શ્રી પોપટલાલ, શ્રી બખાભાઈ અને શ્રી શકરાભાઈ તથા એક દીકરી જોઈતીબેન. જે બધાંનો જન્મ માણેકપુરમાં થયેલો અને ત્યાં જ ભણેલા.

શ્રી નગીનદાસભાઈ ક્રૂત ગુજરાતી સાત જ ચોપડીનો અભ્યાસ કરી મુંબઈ નોકરી માટે ગયેલા; પણ ત્યાં ખાસ અનુકૂળતા નહિ આવવાથી અને તેમના પિતાશ્રીની મરણ પણ આટલી નાની વયમાં એટલે દૂર રાખવાની નહિ હોવાથી તેઓ અમદાવાદમાં શેઠ વીરચંદ દેવચંદની કાપડની પેઢીમાં નોકરી રહેલા. ત્યારબાદ ક્રમે ક્રમે તેમણે પોતાના બીજા બીજા ભાઈઓને પણ અમદાવાદ લાવી ધંધે લગાડ્યા.

પોતાની ચીવટ અને ધંધાની આવડતથી સંવત ૧૯૭૨ માં શ્રી ચંદુલાલ જેર્સીંગભાઈની પેઢીમાં ભાગીદારીમાં જોડાયા. તેઓશ્રીનું લગ્ન પણ શ્રી રેવાબેન સાથે તે જ વરસમાં થયું અને ત્યારથી તેમનો પુણ્યનો સિતારો વધતો ચાલ્યો. પોતે પેઢીમાં સારું કમાવા લાગ્યા તેમ તેમ પોતાના પિતાશ્રીની ઉદારતાપૂર્ણ પ્રેરણા અનુસાર ધનનો સફળ્ય કરવા લાગ્યા.

શ્રી વરસોડા મુકામે ચૈત્ર-આસો માસની નવપદની ઓળીઓ કરાવી, ઓળી કરનાર ભાઈ-બહેનોને તેમજ સગાં-સંબંધીઓને શ્રી સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરાવી.

સંવત ૧૯૯૯માં વરસોડા મુકામે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીકીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની નિશ્રામાં ઉપધાન કરાવ્યાં અને ધનનો સફળ્ય કર્યો. ઉપધાન કરનાર આરાધકોને ચાંદીની ડબીઓની પ્રભાવના કરી તથા ઉપધાન તપ વખતે થયેલ ઉપજમાંથી એક ચાંદી મઠેલું સિંહાસન ત્રિગડું બનાવી દેરાસરમાં મૂક્યું.

રેશનિંગના સમયમાં અનાજની મોંઘવારી વખતે માણેકપુરમાં સસ્તા અનાજની દુકાન ખોલી રાહત આપેલી.

વેપાર તો અમદાવાદ જ રહ્યો પણ રહેવા માટે સંવત ૧૯૯૩થી સાબરમતી આવેલા, ત્યારથી સાબરમતીમાં પણ નાના મોટા દરેક કામમાં સારો ફાળો આપવા લાગ્યા.

તેઓશ્રી કેળવણીક્ષેત્રે પણ સારો ફાળો આપતા.

સાબરમતી વિદ્યામંદિરમાં ઘણા વર્ષ પ્રમુખ તરીકે રહેલા અને તેની ઉન્નતિ માટે અથાગ પ્રયત્ન કરેલો.

સાબરમતી જૈનસંઘના તથા શ્રીસંઘના વર્ધમાન તપ-આચંબીલ ખાતાના તેઓ આગેવાન દ્રસ્ટી હતા. અને જીવનપર્યંત દ્રસ્ટી તરીકે કામ કરી શ્રી સંઘની ઉન્નતિમાં સારો રસ લીધેલો.

માતુશ્રી તથા પિતાશ્રી અનુક્રમે સંવત ૧૯૮૮-૮૯ માં દેવલોક પામ્યાં. તેમની યાદગીરીમાં સાબરમતીમાં એક સાર્વજનિક દવાખાના માટે મકાન બંધાવી આપ્યું તથા ત્યારબાદ તેમનાં માતુશ્રીના શ્રેયાર્થે તે દવાખાનામાં એક્સરે વગેરે માટે બીજા રૂમ બંધાવી આપ્યા અને તે દવાખાનું સાબરમતી ગ્રામપંચાયતને ચલાવવા આપ્યું. જે હાલ અમદાવાદ મ્યુ. કોર્પોરેશન શાહ મગનલાલ મોતીચંદના નામે દવાખાનું ચલાવે છે.

તેઓશ્રી ડાયાબિટીસના દર્દથી પીડાતા હતા છતાં તેમણે સંવત ૨૦૧૨ માં શ્રી સમેતશિખરજી યાત્રા-પ્રવાસની ૫૦૦ યાત્રાજીઓની સ્પેશિયલ ટ્રેનમાં આગેવાની-ભર્યો ભાગ લઈ સારી રીતે યાત્રા કરી હતી.

તેઓશ્રીને સંતાનમાં ફક્ત ત્રણ પુત્રીઓ જ હતી અને પુત્ર નહોતો. જેથી તેમના નાના ભાઈ શ્રી પોપટલાલના પુત્ર શ્રી ચીમનલાલ જેમને પોતે પોતાને ત્યાં જ ઉછેરી મોટા કરેલા, તેમને ઈ. સ. ૧૯૪૭માં દત્તક તરીકે લીધેલા જે હાલ તેમનું કામકાજ સંભાળે છે.

પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થથી ઐહિક સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તથા ધર્મ-ધ્યાન, તીર્થયાત્રા, દાન દ્વારા જીવનને ધન્ય બનાવી સ્વ. નગીનદાસભાઈએ આ અસાર સંસાર-માંથી ઇ. સ. ૧૯૬૩ માં ચિરવિદાય લીધી. તેમની પાછળ પણ શ્રી અઠ્ઠાઈમહોત્સવ આદિ શુભ કાર્યો તેમના શ્રેયાર્થે કરવામાં આવ્યાં તેમજ એક શ્રી નગીનદાસ મગનલાલ હાઈસ્કૂલ હાલ તેમના નામથી ચલાવવામાં આવે છે.

બહુ જ નાની વયથી ધંધે લાગી ઘણી જ મહેનત કરી અમદાવાદ જેવા શહેરમાં કાપડની આગવી પેઢી શરૂ કરેલી, જેનો લાભ પાછળના અમો બધાને મળ્યો છે. તેમનું પૂરેપૂરું ઋણ તો અમે અદા કરીએ તેમ નથી પણ “કૂલ નહિ તો કૂલની પાંખડી” તેમ ઉપર મુજબ અમારાથી બનતું કયું છે અને યથાશક્તિ કરીશું. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ આપે તેવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શા. મણીલાલ મગનલાલ

જગદુપકારી શ્રી જૈનશાસનની મહત્તા

વિશ્વ અનાદિ છે, આત્મા અનાદિ છે, આત્માનું ભવબ્રમણ (સંસાર) અનાદિ છે અને એ ભવબ્રમણના કારણભૂત સહજમળ (જીવની કર્મનો સંયોગ થવાની યોગ્યતા) પણ અનાદિ છે, તેના બળે (આત્મા) જીવ નવાં નવાં કર્મો ખાંધે છે, એ કર્મોના ફળ સ્વરૂપે નવા નવા જન્મ, નવા નવા દેહ, અને નવા નવા દેહના સંબંધીઓના સંબંધ થયા કરે છે. વિશ્વમાં એ રીતે મોહનું શાસન અનાદિ છે. તેની પરાધીનતામાં ફસાયેલો જીવ ઉપર કહ્યું તે સહજમળના પ્રભાવે રાગ-દ્રેષાદિ વિકારને વશ થઈ વિવિધ કર્મો ખાંધે છે અને અનાદિ કાળથી ભવબ્રમણ કરી દુઃખોને ભોગવે છે.

આ બધું જેમ અનાદિ છે તેમ એ ભવબ્રમણ અને દુઃખોમાંથી મુક્ત કરનાર જૈન શાસન પણ અનાદિ છે. આ જૈનશાસનમાં અનંતા તીર્થંકરો ભૂતકાળે થઈ ગયા, વર્તમાનમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વીશ વિચરતા વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં અનંતા થવાના છે. કદાપિ એવું બન્યું નથી, બનતું નથી અને બનશે નહિ, કે શ્રી તીર્થંકર-

ભગવંતોનો કે જૈન શાસનનો વિશ્વમાં સર્વથા અભાવ હોય. મહાવિદેહ નામનું ક્ષેત્ર કે જે વિશ્વની બરાબર મધ્યમાં છે, ત્યાં કદાપિ તીર્થંકરોનો અભાવ હોતો નથી. તે તીર્થંકરોનું શાસન (જૈનશાસન) સદાય જીવોને રાગ-દ્વેષાદિ વિકારોમાંથી બચાવી નિર્વિકારી બનાવે છે. વિકાર એ રોગ છે, નિર્વિકારતા એ આરોગ્ય છે. રોગ એ દુઃખનું કારણ છે આરોગ્ય સુખનું કારણ છે, આત્માને સર્વથા રોગી-વિકારી બનાવવાનું કામ મોહનું શાસન કરે છે, ત્યારે નિરોગી નિર્વિકારી બનાવવાનું કામ જૈનશાસન કરે છે.

જીવ માત્રને જે થોડું કે ઘણું કોઈ પણ વિષયનું દુઃખ અનુભવાય છે તે મોહના શાસનનો પ્રભાવ છે. અને જીવમાત્રને થોડું કે ઘણું બાહ્ય કે અભ્યંતર કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે જૈનશાસનનો ઉપકાર છે. કારણ એ છે કે મોહ હંમેશાં બીજાનું સુખ હુંડીને, બીજાને દુઃખી કરીને જીવને સુખ ભોગવવાનું શીખવે છે, તેથી ઉલટ જૈન શાસન હંમેશાં બીજાને સુખી કરીને બીજાને દુઃખમાંથી શક્યતા મુજબ છોડાવીને જીવને સુખી થવાનું શીખવે છે.

અનાદિ કાળથી વિશ્વના જીવોનો મોટો ભાગ આ તત્ત્વથી અનુભવ-અજ્ઞ હોવાથી મોહની જાળમાં સપડા-યેલો છે અને મોહના શાસનને અનુસરતો સુખની ઇચ્છાથી પ્રાયઃ બીજા જીવોને દુઃખી કરતો આવ્યો છે અને તેથી

તે સુખી થવાને બદલે વસ્તુતઃ દુઃખમાં સપડાતો રહે છે. બહુ થોડા જીવો કે જેઓના ઉપરથી મોહનો પ્રભાવ ઘટી ગયો હોય છે તેઓ જ મોહશાસનના અપકાર અને જૈનશાસનના ઉપકારને સમજી હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કરી શકે છે. આ વિવેકથી જીવ જૈનશાસન પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બની તેની સેવા કરવા ઉત્સાહી બને છે. માત્ર કુલથી જૈન કે નામ માત્રથી જૈન હોય તેને આ વિવેક પ્રગટતો નથી. ભલે તે જૈન કુળના પ્રભાવે દાનાદિ ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરે પણ તેના ઉપર પ્રભાવ મોહના શાસનનો હોય છે, તેથી તેની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પણ પ્રાયઃ જન્મ-મરણાદિ સંસારને વધારનારી બને છે. આત્માનું આરોગ્ય તેને દુર્લભ બનતું જાય છે, ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં રાગ-દ્વેષાદિ અંતરંગ રોગો ઝેકાબૂ બનતા જાય છે. વર્તમાનમાં પંચમ કાળના પ્રભાવે ભરત ક્ષેત્રમાં બહુધા જીવો આ પરિસ્થિતિને વશ પડેલા છે. બહુ થોડા જીવો જ ઉપર જણાવ્યો તે વિવેકને પામી સુખના સાચા માર્ગને પામી-પાળી શકે છે. એ મહાભાગ પુણ્યવાનોના પુણ્યના પ્રભાવે થોડી પણ શાન્તિ જીવો અનુભવી શકે છે. અવસર્પિણી કાળમાં-આવા મહાભાગોની સંખ્યા ઘટી રહી છે તેવા કાળમાં પણ જે થોડા જિત્તમ લઘુકર્મી આત્માઓ જૈન શાસનના ઉપકારોને સમજી તેની આરાધના માટે અનિવાર્ય એવો સંયમનો માર્ગ સ્વીકારે છે તેઓને સંયમની-જૈન શાસનની સેવામાં વિશિષ્ટ મદદ કરી શકે તેવો આ ગ્રન્થ છે.

આશા રાખીએ કે એવા પુણ્યવંત આત્માઓ આ અન્થનું તત્ત્વદષ્ટિથી અધ્યયન કરી ઉચ્ચરેલાં પાંચ મહા-વ્રતોનું યથાશક્ય નિરતિચાર પાલન કરે. પાંચ મહા-વ્રતનું પાલન એટલે અપેક્ષાએ સ્વાશ્રયી જીવન. સમજી શકાય તેવી સાદી વાત છે કે-આપણા સુખની ઇચ્છાએ આપણે ખીજને ભારભૂત બનીએ તે અન્યાય છે. માટે જ સ્વાશ્રયી જીવન એ ન્યાય છે. ન્યાય એજ ધર્મ છે અથવા ધર્મના પ્રાણ છે. ધર્મ ન્યાયથી (ન્યાયસંપન્ન વૈભવથી) શરૂ થાય છે અને સંપૂર્ણ ન્યાયમાં એટલે સિદ્ધાવસ્થામાં પૂર્ણ થાય છે. જ્યાં કોઈ જડતત્ત્વનો આશ્રય લેવાનો રહેતો નથી. તાત્પર્ય એ થયું કે ધીમે ધીમે પણ મક્કમતાથી જરૂરીઆતો ઘટાડતાં જરૂરીઆતોમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થવું તે જ મુક્તિ છે, તે જ સંપૂર્ણ સ્વાશ્રય છે, તે જ સંપૂર્ણ ન્યાય છે. શરીર, સંપત્તિ, સંબંધીઓ કે એવા કોઈપણ બાહ્ય સંયોગોનો આનંદ અનુભવવો તે અન્યાય છે તેમ કીર્તિના કોટડાં ઉભાં કરી તેનો આનંદ અનુભવવો તે પણ અન્યાય છે. આ કારણે જ જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ, મહાત્માઓ કીર્તિથી સદા દૂર રહે છે. કર્મના આવરણના પડદા ચીરીને તેની નીચે ઢંકાએલા આત્માની નિર્મળતાનો આનંદ અનુભવવો એ જ સાચું સુખ-આત્માનંદ છે.

આ અન્થની પંક્તિ પંક્તિ આત્માને પરાશ્રયમાંથી મુક્ત થવાનું-સ્વાશ્રયી બનવાનું શીખવે છે. જરૂરીયાતો

ઘટાડવાનો ઉપદેશ કરે છે કે જે સમગ્ર આગમ અન્થોનો સાર છે. તે અન્થના ઉપદેશને ઝીલી ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિદ્વારા સ્વાશ્રયી બની શુદ્ધ સ્વતંત્રતાને આત્માઓ પ્રાપ્ત કરે એ આ અન્થનો પ્રધાન સૂર છે. જે જૈનશાસને ભૂતકાળમાં અનંતા ભવ્યજીવોને આ ઉપદેશ દ્વારા શુદ્ધ નિત્ય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરાવી છે, આજે પણ યોગ્ય આત્માઓને એ કાર્યમાં સહાય કરી રહ્યું છે અને ભવિષ્યમાં અનંત આત્માઓને એ શુદ્ધ નિત્ય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. તે જૈન શાસન એ જ એક સાચું પરમાર્થિક શાસન છે. જેના પ્રભાવે જીવોને જીવાડનારાં પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ વગેરે તત્ત્વો પણ અનુકૂળ બની જીવનદાન આપે છે, તે શાસન સદા જયવંતું રહો, ભવ્ય આત્માઓ એની નિરતિચાર વિશુદ્ધ આરાધના કરી સ્વ-પર કલ્યાણને સાધો અને એ ભાવના સદાય ભવ્યજીવોના હૈયામાં જીવંત અને વૃદ્ધિવંત બનતી રહો. એજ એક અભિલાષા-પૂર્વક આ અન્થનું પઠન પાઠન કરવા કરાવવા દ્વારા સ્વપર કલ્યાણ સાધો એ અભ્યર્થના. જિનાશા વિરુદ્ધ લેશ પણ લખાણ અંગે મિચ્છામિ દુક્કંડં

સાણંદ. જી. અમદાવાદ
૨૦૨૮, ચૈત્રી પૂર્ણિમા
બુધવાર.

લી. પરોપકારી સ્વ. ગુરુદેવ શ્રી વિજય-
મનોહરસૂરીશ્વર શિષ્યાણુ-
પં. ભદ્રંકરવિજય

દ્વિતીય આવૃત્તિ અંગે કિંચિત્

મહારાણી પૂ. શ્રી શચ્ચંભવસૂરિજીએ રચેલ આ દશવૈકાલિક સૂત્ર મૂળ, અર્થ અને વિવેચન સહિત આજથી તેર વર્ષ પહેલાં પૂ. પન્યાસજી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવરે (પૂ. આ. સિદ્ધિસૂરિજીના સમુદાયના) તૈયાર કરેલ અને બાઈ સમરથ જૈન પ્રવેં મૂર્તિપૂજક જ્ઞાનોદ્ધાર ટ્રસ્ટ. ડે. મનસુખલાઇની પોળ અમદાવાદ તરફથી પ્રગટ થયેલ.

અત્યંત ઉપકારી અને અતિશય ઉપયોગી આ ગ્રંથની ૧૦૦૦ નકલો પણ થોડા જ સમયમાં ખલાસ થઈ ગયેલી. દિન પ્રતિદિન માગણી વધવાથી તથા પૂ. સાધુ-સાધ્વીઓને માટે આ ગ્રંથ ઘણો જ ઉપકારી હોવાથી તેને ફરી છપાવવાની જરૂરીયાત ઉભી થઈ. એ અરસામાં શ્રી શશીકાન્ત પોપટલાલ ટ્રસ્ટના સંચાલકોએ પૂ. પન્યાસજી મહારાજ પાસે વિનંતી કરી કે અમારા ટ્રસ્ટ તરફથી છાપવા યોગ્ય કોઈ ઉપયોગી ગ્રંથ જણાવો.

પૂ. પન્યાસજી મહારાજે આ ગ્રંથનું સૂચન કર્યું. આ ગ્રંથનું પ્રુફરીડીંગ કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું.

આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનો મહિમા એટલો અપાર છે કે તેના માટે મારા જેવા માણસે શું લખવું? આથી પૂ. પૂન્યાસજી મહારાજે પોતે લખેલી પ્રસ્તાવનામાં તેનો ઉદ્ભવ, તેનું માહાત્મ્ય અને તેની ઉપયોગિતા વિસ્તારથી વર્ણવેલ છે. તે વાંચી જવા ભલામણ કરું છું.

ધર્મ એટલે શું ? તેનો પ્રાણ આચાર એટલે શું ? અહિંસા, સંયમ અને તપ આ ત્રણે અંગતું વાસ્તવિક નિદર્શન કરાવનાર આ ગ્રંથ પ્રત્યેક સાધુ-સાધ્વી માટે અતિ આવશ્યક છે. શરૂઆતનાં ચાર અધ્યયનો તે શ્રાવક માટે ભણી શકાય તેવાં અને અતિ આવશ્યક છે. આ આવૃત્તિની ધીજી એક અદ્ભુત વિશિષ્ટતા એ છે કે. પૂ. પન્થાસજી મહારાજે ‘ જગદુપકારી શ્રી જૈન શાસનની મહત્તા નામનો મનનીય લેખ આ પ્રકાશન પ્રસંગે લખી આપ્યો છે. આ લેખ દરેક મોક્ષાભિલાષી આત્માઓએ ખાસ વાંચી જવા જેવો છે.

વર્તમાનના વિષમ વાતાવરણમાં વિશ્વમાં વિલાસની અસર ચારે બાજુએ વ્યાપી ગઈ છે. ડગલે ને પગલે જ્યાં જુઓ ત્યાં વિલાસનાં સાધનો ખડકાયાં છે અને અવનવાં સાધનો ખડકાયાં જાય છે. આ સંજોગોમાં ધર્મના શુદ્ધ આચારોનું પાલન અતિશય કપરું કાર્ય છે.

જૈન શાસન ત્યાગપ્રધાન છે. વિલાસ અને ત્યાગ એ એની દિશા સામસામી અર્થાત્ પરસ્પર વિરોધી છે, એટલે ધર્મનું આરાધન કરનારે વિલાસનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જ પડે છે. વિલાસ વિનાશક છે, ત્યાગ ઉપકારક છે. આથી જ જ્ઞાની ભગવંતોએ ત્યાગપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે. સર્વ વિલાસના ત્યાગમય શુદ્ધ સાધુધર્મ છે. તે શુદ્ધ સાધુધર્મનું પાલન કેવી રીતે થાય ? તેના પાલનમાં કયાં કયાં વિઘ્નો નડે ? તે વિઘ્નોને કેવી રીતે દૂર કરવાં ? વગેરે બાબતોના અદ્ભુત રહસ્યોને પ્રદર્શિત કરનાર આ ગ્રંથ

ધર્મના પ્રાણ સમાન છે. કહ્યું છે કે :

આયારો પરમો ધમ્મો, આયારો પરમો તવો ।

આયારો પરમં નાણં, આયારેણ ન હોદ્ધિ કિં ? ॥૧॥

“ આચાર પરમ ધર્મ છે, આચાર પરમ તપ છે, આચાર પરમ જ્ઞાન છે. આચારવડે શું થતું નથી ? ”

જૈન શાસનમાં આચારની જ મહત્તા છે. આચારમાં તપ આદિ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. આથી જ આચારના યથાર્થ સ્વરૂપને નિરૂપણ કરનાર આ ગ્રંથ ઉપકારક છે.

આજે આ ગ્રંથનું પુનઃ પ્રકાશન પૂ. પન્યાસજી મહારાજની પ્રેરણા અને શ્રી. શશીકાન્ત પોપટલાલ ટ્રસ્ટની આર્થિક સહાયથી થઈ રહ્યું છે તે સુયોગ્ય જ છે. લગ્યા-ત્માઓ આ ગ્રંથનું પરિશીલન કરી આત્મકલ્યાણને સાધો એ જ મહેત્તણા.

આ ગ્રંથને અંતે આપવામાં આવેલ શુદ્ધિપત્રક મુજબ સુધારી વાંચવા લલામણ કરું છું.

અત્યંત સાવધાનીપૂર્વક પ્રુફે વાંચવા છતાં દષ્ટિ-દોષથી અથવા પ્રેસદોષથી જે કોઈ ભૂલો રહી ગઈ હોય તે બદલ મિત્તહામિ દુઃકરું.

ચૈત્રી પૂર્ણિમા,
વિ. સં. ૨૦૨૮

પં. બાબુભાઈ સવચંદ શાહ
મનસુખભાઈની પોળ-અમદાવાદ.

। अहं ।

। नमोत्थु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

। नमः श्रीविजयसिद्धि-मेघ-मनोहरसूरीशगुरुवरैभ्यः ।

श्रुतकेवलि-श्रीशय्यंभवसूरीश्वरसंहृद्यं

श्रीदशवैकालिक-सूत्रं सार्थम्

[पंचमकाणे पू. साधु-साध्वीयो माटे आ सूत्र समाधिने कुंड छे. ओभां शब्दे शब्दे आत्मसुखनां जरणां जरे छे. ओभां श्रवमात्रना कल्याणतुं शुद्ध अने सर्वश्रेष्ठ मार्गदर्शन छे.]

पहेलुं द्रुमपुष्पिका अध्ययन

(१) धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।

देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥-१॥

अहिंसा संजमो तवो=अहिंसा संयम अने तप, (ओ त्रणुना सडयोग३५) धम्मो=धर्म उक्किट्ठं=उत्कृष्ट मंगलं=मंगल-स्वरूप छे. धम्मे=आ धर्मंभां सया=हंभेशां जस्स=जेतुं मणो=मन वर्ते छे, तं=तेने देवा वि=देवो पणु नमंसंति=नमस्कार करे छे. (१)

[વસ્તુતઃ અહિંસા એ જ પરમધર્મ છે. તેની સિદ્ધિ આ ગ્રન્થમાં કહેલા સંયમના પાલનથી થાય છે અને એ સંયમની સિદ્ધિનો આધાર બાર પ્રકારનો (બાહ્ય-અભ્યન્તર) તપ છે. એમ તપથી સંયમની અને સંયમથી અહિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. ત્રણેનો પરસ્પર સાધ્ય-સાધનભાવ સંબંધ છે, અહીં સાધનમાં સાધ્યનો ઉપચાર કરીને સંયમને અને તપને પણ ધર્મ કહ્યો છે. આ ધર્મ મહામંગળ-સ્વરૂપ હોવાથી સર્વ-વિઘ્નો એનાથી નાશ થાય છે. તેની આરાધના મનુષ્યો અને તેમાં પણ સાધુઓ જ પૂર્ણતયા કરી શકે છે. દેવો અચિન્ત્યશક્તિવાળા છતાં અહિંસા, સંયમ અને તપ કરવા અસમર્થ છે, માટે દેવો પણ આ ધર્મના આરાધકને નમે છે. ગ્રન્થમાં ધર્મની સ્તુતિશ્પ આ આદિ મંગળ સમજવું. ૧.]

આવા ધર્મની સિદ્ધિ માટે આહારાદિપિંડ નિર્દોષ (અહિંસક) જોઈએ, માટે તેને મેળવવાનો વિધિ કહે છે કે-

(૨) જહા દુમસ્સ પુપ્ફેસુ, મમરો આવિયઈ રસં ।

ળ ય પુપ્ફં કિલામેઈ, સો અ પીણેઈ અપ્પયં ॥૧-૨॥

(૩) એમેએ સમણા મુત્તા, જે લોએ સંતિ સાહુણો ।

વિહંગમા વ પુપ્ફેસુ, દાણમત્તેસણે રયા ॥૧-૩॥

જહા=જેમ દુમસ્સ=વૃક્ષનાં પુપ્ફેસુ=પુષ્પોમાં મમરો=ભમરો (થોડા થોડા) રસં=રસને (મકરંદને) આવિયઈ=ચૂસે (પીવે) છે, ય=અને પુપ્ફં=પુષ્પને ળ કિલામેઈ=પીડા (કીલામણા) કરતો નથી, અ=તથા સો=તે ભમરો અપ્પયં=પોતાને પીણેઈ=તૃપ્ત કરે છે. (૨) એમેએ તે રીતે મુત્તા=(બાહ્ય-અભ્યંતર પરિચ્છેદથી) મુક્ત થએલા જે સમણા=જે શ્રમણો (તપસ્વી) એવા સાહુણો=સાધુઓ લોએ=આ લોકમાં સંતિ=છે, તેઓ પુપ્ફેસુ=પુષ્પોમાં વિહંગમા વ=ભમરો રસ ચૂસે છે, તેમ દાણ=ગૃહસ્થ આપે તે

મત્ત=આહાર-પાણી આદિની દસળે=એષણા સમિતિમાં (દોષ ટાળવામાં) રચા=રક્ત હોય છે. (૩)

[ભરો જોમ પીડા ઉપજવ્યા વિના અલ્પ અલ્પ રસ બુદ્ધાં બુદ્ધાં પુષ્પોમાંથી ચૂસે છે, તેમ સાધુઓને આહાર પાણી આદિ વસ્તુ અનેક ઘરોમાં ફરીને અલ્પ અલ્પ લઈ નિર્વાહ કરવા કહ્યું છે. તે પણ ગૃહસ્થની લાવના અને દ્રવ્યસંપત્તિને અનુસરીને તેને અસદ્લાવ ન થાય તે રીતે-તેટલું તેણે પોતાને અર્થે તૈયાર કરેલું અને સંયમમાં કલ્પે તેવું લેવું જોઈએ. એ ત્યારે બની શકે કે સાધુ તપસ્વી હોય, ઉપરાંત ત્રણ વેદ, હાસ્યાદિ છ, મિથ્યાત્વ અને ક્રોધાદિ ચારે કષાયોરૂપ ચૌદ અભ્યંતર તથા ધન-ધાન્યાદિ નવવિધ બાહ્ય પરિગ્રહની (મૂર્છા) રહિત હોય, માટે અહીં શ્રમણ અને મુક્ત બે વિશેષણો આપ્યાં છે. આહારની પવિત્રતા વિના લોહીની અને લોહીની પવિત્રતા વિના મન-વચન-કાયાના યોગોની શુદ્ધિ થવી દુઃસંભવિત છે. કહ્યું છે કે 'આહાર તેવો ઓડકાર,' આહારશુદ્ધિ એ સંયમમાં શુદ્ધિ અને વૃદ્ધિનું મુખ્ય કારણ છે. એ હેતુથી આઠ પ્રવચનમાતાઓમાં પણ 'એષણા' નામની એક સમિતિ કહેલી છે. આહાર, આહારને આપનાર અને લેનાર, વગેરે જેટલા પ્રમાણમાં નિર્દોષ હોય તેટલો તે આહાર ઉપકાર કરે છે. એ કારણે ૪૨ દોષ ટાળીને આહાર લેવાનું અને વાપરતાં પાંચ દોષોને ટાળવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન છે. શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન બંનેનું ફળ ચારિત્ર છે અને ચારિત્રનો આધાર આહાર ઉપર છે. એ કારણે જ ગૃહસ્થને ન્યાયોપાર્જિત વૈભવનું અને સાધુને નિર્દોષ આહાર લેવાનું અતિ આવશ્યક વિધાન છે. ૨-૩]

ઉત્તમ સાધુઓ સદૈવ કેવું ધ્યાન કરે? તે કહે છે કે—

(૪) વયં ચ વિત્તિં લભ્મામો, ન ય કોઈ ઉવહમ્મર્ઈ ।
અહાગડેસુ રીયંતે, પુષ્પેસુ ભમરા જહા ॥૧-૪॥

જહા=જેમ મમર=ભમરાઓ અહાગહેસુ=યથાકૃત (પોતાના ઉદ્દેશ વિના ઉગેલાં) પુષ્કેસુ=પુષ્પોમાં (રસ ચૂસીને) તૃપ્ત થાય છે, તેમ વચ્ચે=અમે ચ=પણ (યથાકૃત એટલે ગૃહસ્થે અમારા ઉદ્દેશથી નહિ કરેલાં, નહિ કરાવેલાં અને અનુમતિ નહિ આપેલાં, કિન્તુ સ્વપ્રયોજને તૈયાર કરેલાં-કરાવેલાં આહારાદિ મેળવવારૂપ)વિત્તિ=વૃત્તિને(આજીવિકાને)લઘ્ભામો= મેળવીએ, ય=અને કોઈ=કોઈ ન ઉવહમ્મઈ=દુઃખી ન થાય. (૪)

[ગૃહસ્થે સાધુને માટે નિર્જીવ કરેલાં, ખરીદેલાં કે પકાવેલાં આહારાદિ લેવાથી તેમાં થયેલી હિંસાદિની અનુમોદનાનો દોષ સાધુને લાગે અને તેને આપતાં દુઃખ-નારાજી થાય તો ગૃહસ્થને મોહનીય કર્મનો અંધ થવાથી બોધિદુર્લભ થાય અને પરિણામે ધર્મનો દ્વેષી થાય એથી તેનું ભવબ્રમણ વધવારૂપ જન્મ-મરણ થવાથી મોટી હિંસા થાય અને તેમાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને પણ તેનું મોહનીયકર્મ અંધાય. પરિણામે ધર્મની અને સંયમની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થવાથી ઘણી મોટી હાનિ થાય. એ કારણે કોઈ અનાદર-અસહભાવ ન કરે તે રીતે પ્રત્યેક વર્તન કરવાની ભાવના સાધુ સતત ભાવે અને તેનું વર્તન કરવા કાળજી રાખે, એ અહીં સૂચવ્યું છે. (૪)]

હવે ભમરાની અપેક્ષાએ સાધુઓ કેમ ઉત્તમ છે ? તે કહે છે-

(૫) મહુગારસમા બુદ્ધા, જે ભવંતિ અણિસ્સિઆ ।

નાણાપિંડરયા દંતા, તેણ વુચ્ચંતિ સાહુણો 'ત્તિ બેમિ'

॥૧-૫॥

બિક્ષા લેવામાં મુનિઓ મહુગારસમા=બ્રમર તુલ્ય (હોવા છતાં) બુદ્ધા=શાની, અણિસ્સિઆ=પ્રતિઅંધ(રાગ)વિનાના, નાણાપિંડરયા=વિવિધ પ્રકારનો પિંડ લેવાની વૃત્તિવાળા, અને દંતા=દંદ્રિયોને

દમન કરનારા મવંતિ=હોય છે, તેજ=તે કારણે તે સાહુજો= સાધુઓ વુચ્ચંતિ=કહેવાય છે. ત્તિ=એ પ્રમાણે (પ્રભુ મહાવીરે કહેલું છે મનક ! હું તને) વેમિ=કહું છું: (૫)

[ભિક્ષા લેવામાં ભ્રમરતુલ્ય છતાં સાધુઓ જ્ઞાની=ભ્રમરાની જેમ ભિક્ષા લેવાના લાભ વગેરેના જાણુ હોય છે, ઉપરાંત કોઈ અમુક જ ધરની, ભક્તના ધરની, શ્રીમંત કેરાજ આદિના ધરની ભિક્ષા લેવાની વૃત્તિવાળા હોતા નથી, કિંતુ અભણ્યા ધરોમાંથી લેનારા હોય છે, વળી એવી પણ એક જ જાતિની અમુક જ વસ્તુ લેનારા નહિ, પણ અભિગ્રહાદિ કરીને જે મળે તે તુચ્છ-પ્રાન્ત વસ્તુમાં સંતોષ માનનારા હોય છે અને આહાર પણ મન-ઈન્દ્રિયોના આરામ માટે નહિ, કેવળ સંયમના પોષણ માટે લે છે, તેથી તેઓને સાધુ કહેલા છે. સાધુતાર્થ એ ગુણો પ્રગટાવવા જોઈએ. (૨)]

અહીં પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. આ અધ્યયનનું નામ 'દ્રુમપુષ્પિકા' છે, તેનું કારણ એ છે કે તેમાં દ્રુમપુષ્પ= વૃક્ષનાં ફૂલ, તેમાંથી ભ્રમરો રસ ચૂસે તે દષ્ટાન્તથી સાધુને ભિક્ષા લેવાનો વિધિ કહેલો છે. વસ્તુતઃ આ અધ્યયનમાં સાધુધર્મની પ્રશંસા કરી છે.

પ્રથમમ્ અધ્યયનં સમાપ્તમ્

卐

卐

卐

બીજું શ્રામણ્યપૂર્વિકા અધ્યયન

શ્રામણ્યપણાનું 'પૂર્વ' કારણ 'ધૈર્ય' છે, તેનો ઉપદેશ આ અધ્યયનમાં કરેલો હોવાથી તેનું નામ 'શ્રામણ્યપૂર્વિકા' છે.

(૬) કહં ન કુજ્જા સામન્નં ? , જો કામે ન નિવારણ ।

પણ પણ વિસીઅંતો, સંકપ્પસ્સ વસંગઓ ॥૨-૧॥

જો=જે સાધુ સંકપ્પસ્સ=સંકલ્પના વસંગઓ=વશ થએલો (હોવાથી) પણ પણ=પગલે પગલે (વારંવાર-અત્યેક પ્રસંગોમાં) વિસીઅંતો=વિષાદને (કલેશ-ખેદને) પામે, તે જે કામે=જડ ઇચ્છાઓને ન નિવારણ=રોકે નહિ, તો સામન્નં=સાધુપણાને કહં=કેવી રીતે કુજ્જા=કરે ? (શી રીતે પાળે ?) (૨-૧)

[જીવને અનાદિ ઇચ્છાઓનો અંત આવતો નથી. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ઇચ્છાઓને આકાશની ઉપમા આપી છે. જેમ આકાશનો છેડો નથી તેમ ઇચ્છાઓનો અંત આવતો જ નથી. આ જડ ઇચ્છાઓને આત્મગુણો પ્રગટ કરવામાં વાળવી એ સાધુપણું છે. સાધુ બનવા છતાં જે વિવિધ સંકલ્પો-ઇચ્છાઓ થાય તો સ્થાને સ્થાને ચિત્તમાં વિષાદ-ખેદ-સંતાપ કરીને ચિત્ત ઉદ્વિગ્ન બની જાય. જે તે મનને જડ ભાવોમાંથી રોકી સંયમમાં ન વાળે, તો સાધુ ધર્મની પ્રાપ્તિ-રક્ષા કે વૃદ્ધિ શી રીતે કરી શકે ? એમ અહીં તર્કરૂપે શિષ્યને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે. ૧]

હવે સાધુનું કર્તવ્ય જણાવવા માટે સાધુતાની વ્યાખ્યા કરે છે

(૭) વત્થગંધમલંકારં, इत्थीओ सयणाणि अ (य) ।

અચ્છંદા જે ન મુંજંતિ, ન સે ચાઈ ત્તિ વુચ્છઈ ॥૨-૨

(૮) જે અ કંતે પિણ મોણ, લદ્દે વિ પિટ્ટિ કુવ્વઈ ।

સાહીણે ચચઈ મોણ, સે હુ ચાઈ ત્તિ વુચ્છઈ ॥૨-૩॥

વત્થ=વસ્ત્રો, ગંધ=(સુગંધિ ચૂર્ણાદિ) ગન્ધદ્રવ્યો,
 અલંકારં=આભરણો-અલંકારો, ર્થીઓ=સ્ત્રીઓ (સ્ત્રીની અપે-
 ક્ષાએ પુરુષો) અ=અને સયનાણિ=શયનો (પલંગાદિ), તથા
 ઉપલક્ષણથી ખુરસી ટેબલ પાટ પાટલાદિ આસનો, એ
 સઘળું જે=જેઓ અચ્છંદા=પરાધીનપણે (એટલે નહિ મળવાથી,
 કે મળવા છતાં રોગાદિની પરાધીનતાથી) ન મુંજંતિ=ભોગવી
 શકતા નથી. સે=તેઓ ચાહ ત્તિ=ત્યાગી તરીકે ન વુચ્ચ=
 કહેવાતા નથી. (૨) કિન્તુ જે=જે કંતે=મનોહર અ=અને
 પ્રિય એવા લલ્લે વિ મોળ=મળેલા-સ્વાધીન પણ ભોગોને
 પિટ્ટિ કુવ્વચ્ચ=પીઠ કરે છે (સામે જોતો નથી-તણ દે છે)
 અર્થાત્ સાહીણે=સ્વાધીનપણે (ભોગવી શકે તેમ છતાં)
 મોળ=ભોગોને ચચઈ=તજે છે. સે=તે હુ=નિશ્ચે ત્યાગી
 કહેવાય છે. (૩)

[લાગ અને વૈરાગ્ય બે ભિન્ન છે, વૈરાગ્ય સાધ્ય છે અને લાગ
 સાધન છે. જડના રાગની મંદતા થવી એને વૈરાગ્ય કહેવાય છે. તેની
 સિદ્ધિ માટે રાગના કારણભૂત જડ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.
 લાગ કરવા છતાં રાગ ન તૂટે તો (વૈરાગ્યરૂપ) સાધુપણની સિદ્ધિ
 થતી નથી. એ કારણે આ બે ગાથાઓમાં રાગ-ઈચ્છાને તજવા
 પ્રેરણારૂપે એમ કહ્યું છે કે જે પરાધીનપણે ભોગનો ત્યાગ કરે છે,
 પણ તેના રાગને તણ શકતો નથી તે સાધુ કહેવાતો નથી.
 સમજૂર્વક જે સ્વાધીન, સુંદર અને પ્રિય પણ પદાર્થોને તજે છે, તે રાગને
 તજવાથી સાધુ કહેવાય છે. જો કે અહીં નિશ્ચયની અપેક્ષા રાખીને
 ઈચ્છાઓના લાગને સાધુપણું કહ્યું છે, તો પણ ઈચ્છાઓનો
 નાશ કરવા માટે જે પ્રાપ્ત નહિ થએલી વસ્તુઓનો પણ ત્યાગ કરે
 તે વ્યવહાર નયથી સાધુ કહેવાય છે. પરાધીનપણે, કે નહિ

મળેલી વસ્તુઓનો ત્યાગ પણ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત-સ્વાધીન પદાર્થોની ઈચ્છાઓનો નાશ કરાવે છે, અપ્રાપ્ત ભોગોનો પણ ત્યાગ આત્માના સત્વ વિના થતો નથી, હા, પ્રાપ્ત સ્વાધીન ભોગોનો પણ ત્યાગ કરવાનું તેમાં ધ્યેય હોવું જોઈએ. એ ધ્યેય સિદ્ધ થયા પછી તે યથાર્થ સાધુ બને છે. ત્યાં સુધી સાધક કહેવાય છે. ત્યાગના ધ્યેય વિનાનો ત્યાગ તો માત્ર કાયકલેશ બને છે. દરિદ્રમાં દરિદ્ર પણ દીક્ષા લેતાં અગ્નિ, સચિત્ત જળ અને સ્ત્રીના સ્પર્શનો ત્યાગ તો કરે છે, એ ત્રણની કિંમત કોડો રત્ન-સોનેયા અને રૂપીયા જેટલી છે, એ મંત્રીશ્વર અભયકુમારે રાજગૃહનગરની પ્રજાને પૂરવાર કરી જણાવ્યું હતું. દરિદ્રશિરોમણી કઠીયારો પણ દીક્ષા લઈને પરિણામે ભોગોની ઈચ્છાઓનો પણ ત્યાગ કરી શક્યો હતો. માટે અપ્રાપ્ત ભોગોનો ત્યાગ કરનાર પણ વ્યવહારથી સાધુ ગણાય છે. હા, તેનું ધ્યેય વૈરાગ્યનું જોઈએ, તે ન હોય તો ભોગોને તજવા છતાં સાધુ ન કહેવાય ૨-૩]

હવે કોઈને તજેલા ભોગોની પુનઃ ઈચ્છા થાય તો ચિત્તને શાન્ત કરવા માટે અભ્યન્તર-બાહ્ય ઉપાયો કહે છે.

(૯) સમાઈ પેહાઈ પરિવ્વયંતો, સિયા મળો નિસ્સરઈ બહિદ્ધા ।
ન સા મહં નો વિ અહંપિ તીસે, ઇચ્ચેવ તાઓ વિણજ્જ
રાગં ॥૨-૪॥

(૧૦) આયાવયાહી ચય સોગમહં, કામે કમાહી કમિઅં ચુ
દુક્કવં ।

છિંદાહિ દોસં વિણજ્જ રાગં, એવં સુહી હોહિસિ સંપરાણ
॥૨-૫॥

સમાઈ=શુભાશુભમાં સમાન, વિરાગવાળી, અથવા સ્વ-
પરમાં સમાન, એવી પેહાઈ=દષ્ટિથી પરિવ્વયંતો=વર્તન કરતા
-સંયમનું રક્ષણ કરતા સાધુને સિયા=કદાચિત્ (કર્મોદયનું

બળ અચિંત્ય હોવાથી તેવા કોઈ નિમિત્તને પામીને) મળો= મન વહિદ્વા=(સંયમરૂપ ધરની)બહાર નિસ્સર્જ=નીકળે, (અર્થાત્ અસંયમની ઈચ્છા થાય, તો તેણે એમ ચિંતવવું કે) સા તે (લોગસામગ્રી તેની ઈચ્છા અથવા અમુક સ્ત્રી) મહં= મારી ન=નથી અને અહં પિ=હું પણ તીસે=તેનો નો=નથી, (અર્થાત્ મારે તેને કંઈ સંબંધ નથી), ઇચ્ચેવ=એ રીતે (ચિંતન કરતો) તાઓ=તેના (તે સ્ત્રીના કે લોગસામગ્રીના) રાગં=રાગને વિણદ્વજ્જ=તણ દે. (૪) બાહ્ય પ્રયત્નો કરવા માટે કહે છે કે-હે સાધુ ! તું સંયમરૂપ ધરમાંથી ચિત્તને બહાર જતું રોકવા માટે આયાવયાહી=આતાપના લે, (ઉપલક્ષણથી ઉનોદરિતા વગેરે તપ પણ કર, અને) સોગમહ્લં= સૌકુમાર્યં (સુકુમારતાને) ચય=તણ દે, (કારણ કે તેનાથી કામની-લોગની ઈચ્છા જન્મે છે. એ બાહ્ય અભ્યંતર પ્રયત્નો દ્વારા કામે=લોગની ઈચ્છાએને કમાહી=ઓળંગી જા. (કારણ કે એ ઈચ્છાઓનું) કમિઅં=આકમણ (કરતાં) સ્વુ=નિશ્ચે દુઃખવં= દુઃખનું આકમણ થશે (અવશ્ય દુઃખો ઉલ્લાંધી જવાશે, માટે સમ્યગ્ વિચાર કરીને બન્ને પ્રકારના પ્રયત્નોથી) દોસં=દ્રેષને છિંદાહિ=છેદી નાખ અને રાગં=રાગને વિણદ્વજ્જ=હર કરી દે. एवं=એમ કરવાથી તું સંપરાણ=આ સંસારમાં (મુક્તિ ન થય ત્યાં સુધી) સુહી=સુખી હોહિસિ=થઈશ. (૫)

[અનાદિ લોગની વાસનાનું બીજ એવું સૂક્ષ્મ હોય છે કે તે નિર્મૂળ નીકળી જવા જેવું દેખાવા છતાં સામાન્ય નિમિત્ત મળતાં તેમાંથી ઈચ્છારૂપ અંકુરા ફૂટી નીકળે છે, પછી તેને રોકવા અતિદુષ્કર બને છે, માટે મુખ્ય માર્ગે તો અહીં કહ્યું તેમ પૂર્ણ વિરાગી બની સમ-

દષ્ટિથી સંયમની રક્ષા કરવી. છતાં ચિત્ત ચંચળ અને તો જ્ઞાનરૂપી અંકુશ દ્વારા તેને વશ કરવું અને આતાપના તથા તપ વગેરેથી નિર્બળ બનાવવું. અન્યથા ઈચ્છાને વશ થતાં દુઃખોને વશ થવું જ પડે છે. એ જ કારણે ક્ષણવિનશ્વર જડપદાર્થોના શુભાશુભ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ પ્રત્યેનો રાગ-દ્વેષ તજવો હિતકર છે. એમ કરવાથી સંસારમાં પણ મુક્તિસુખનો સ્વાદ ચાખી શકાય છે.

એક રાજપુત્રે કૃતૂહલવૃત્તિથી પોતાની દાસીના માથે રહેલા જળપાત્ર ઉપર કાંકરો ફેંકી તેને કાણું કરવાથી તેમાંથી પાણી નીકળવા માંડ્યું ચતુર દાસીએ વિચાર્યું કે 'રક્ષક ભક્ષક અને ત્યાં ફરીઆદ કોને કરવી ?' માટે સ્વયં પાણીને બચાવી લઉં, એમ વિચારી તુર્ત ભીની માટીથી છિદ્ર પૂરી નાખી પાણીની રક્ષા કરી. એમ જે મનથી સંયમની સિદ્ધિ કરવાની છે તે જ ચંચળ અને ત્યારે જ્ઞાની પુરુષે ઉપર કહેલા ઉપાયો દ્વારા સંયમની રક્ષા કરવી જોઈએ. ૪-૫]

મન સંયમથી ચંચળ ન અને, તે માટે કહે છે કે—

(૧૧) પક્ષ્વંદે જલિઅં જોઈં, ધૂમકેઅં દુરાસયં ।

નેચ્છંતિ વંતયં મોત્તું, કુલે જાયા અગંધણે ॥૨-૬॥

અગંધણે કુલે=અગંધન કુળમાં જાયા=ઉપજેલા સર્પો (તિથંચ છતાં એવા અભિમાની હોય છે કે કોઈને દંશ દેવાદ્વારા) વંતયં=વમેલા વિષને પુનઃ મોત્તું=ચૂસવા માટે નેચ્છંતિ=ઈચ્છા પણ કરતા નથી, પણ (કોઈ ગારુડી મંત્ર-દ્વારા તે વિષને ચૂસાવવા પ્રયત્ન કરે તો) દુરાસયં=અતિ સખત-દુઃખે બચી શકાય તેવા, ધૂમકેઅં=ધૂમાડાવાળા (સળગતા) અને જલિઅં=જવાલાઓ સળગતી હોય તેવા જોઈં=અગ્નિને પક્ષ્વંદે=ભેટવા (બળીને મરી જવાનું) ઇચ્છે છે, કિન્તુ વમેલું વિષ પાછું ચૂસવા ઇચ્છતા નથી. તો હું મનુષ્ય

અને સાધુ છતાં જે ભોગોને વમીને (તજીને) દીક્ષિત થયો તે ભોગોની પુનઃ ઇચ્છા કેમ કરું ? એમ ચિંતન કરે. (૬)

[અહીં બીજું ઉદાહરણ કહ્યું છે કે જ્યારે રાજમતીને તજીને શ્રી નેમકુમારે દીક્ષા લીધી ત્યારે પાછળથી રથનેમિજી રાજમતી પ્રત્યે રાગી થયા. તેમને સમજાવવા એકદા રાજમતીએ ખીરઘૂતનું ભોજન જમી માંઢળના પ્રયોગથી તેનું વમન કરી રથનેમિને કહ્યું ‘આનું ભોજન કરો !’ રહનેમી ખોલ્યા ‘વમેલું કેમ ખવાય ?’ ત્યારે રાજમતીએ કહ્યું ‘શ્રીનેમકુમારે વમેલી રાજમતીને પણ કેમ ભોગવાય ?’]

એ પ્રસંગને અહીં કહે છે કે—

(૧૨) ધિરત્યુ તે જસોકામી !, જો તં જીવિયકારણા ।

વંતં ઇચ્છસિ આવેડં, સેયં તે મરણં ભવે ॥૨-૭૧

રાજમતીએ રહનેમિને તિરસ્કારતાં કહ્યું—હે જસો-કામી=યશની ઇચ્છાવાળા ! (અથવા ‘અ’ નો પ્રક્ષેપ કરતાં અજસોકામી=અપયશની ઇચ્છાવાળા હે ક્ષત્રિય !) તે ધિરત્યુ=તને ધિક્કાર થાઓ ! કારણ કે જો તં=જે તું (ક્ષત્રિય છતાં) જીવિયકારણા=(અસંયમરૂપ) જીવનના કારણે વંતં=વમેલું આવેડં=પીવાને ઇચ્છસિ=ઇચ્છે છે. (આ રીતે કુળને કલંકિત કરવાને અદલે) તે=તહારે મરણં=મરી જવું સેયં=શ્રેયસ્કર ભવે=થાય. અર્થાત્ કુળ કે ધર્મને કલંકિત કરીને જીવવું તે મરણથી પણ વધારે દુષ્ટ છે. (૭)

[રાજમતીએ જેમ રહનેમીને સમજાવ્યા તેમ આત્માથીએ ચિત્ત ઉન્માર્ગે ન ચઢી જાય તે માટે પોતાના આત્માને એ રીતે વારંવાર સમજાવવો જોઈએ. ૭]

એ રીતે રથનેમીને સમજાવીને રાજમતીએ દીક્ષા લીધી અને રથનેમી પણ દીક્ષિત થયા. પુનઃ એકદા વર્ષાના પાણીથી

ભીંભએલાં રાજમતી ગિરનારની ગુફામાં અપ્કાયની જયણા માટે વસ્ત્ર રહિત થયાં, ત્યાં પૂર્વે તે જ ગુફામાં ગએલા રહનેમી તેને જોઈને કામવિવશ બન્યા. તેને રાજમતીએ કહ્યું કે—

(૧૩) અહં ચ મોગરાયસ્સ, તં ચ સિ અંધગવ(વિ)ઙ્ઘિણો ।

મા કુલે ગંધના હોમો, સંજમં નિહુઓ ચર ॥૨-૮॥

અહં=હું મોગરાયસ્સ=ભોગરાજ-ઉચ્ચસેનની (પુત્રી) છું
 ચ=અને તં=તું અંધગવઙ્ઘિણો=અંધકવૃષ્ણિ=સમુદ્રવિજય રાજાનો
 (પુત્ર) છે. એમ કુલે=ઉત્તમ કુળમાં (જન્મેલા આપણે બન્ને
 વમેલા ભોગની પુનઃ ઇચ્છા કરીને) ગંધના=ગંધન કુળના નાગ
 જેવા તુચ્છ મા હોમો=ન થઈએ, માટે નિહુઓ=નિભૂત થઈને
 (કાચળો ઇન્દ્રિયને ગોપવે તેમ ઇચ્છાને દાખીને) સંજમં=સંય-
 મને ચર=આચર ! અર્થાત્ દુષ્ટ ઇચ્છાને તજ દે. (૮)

એમ કહીને પુનઃ રાજમતીએ સમભવ્યું કે—

(૧૪) જઈ તં કાહિસિ ભાવં, જા જા દિચ્છસિ નારીઓ ।

વાયાવિદ્ધુવ્વ હડો, અટ્ટિઅપ્પા મવિસ્સસિ ॥૨-૯॥

જઈ તં=જે તું જા જા નારીઓ=જે જે સ્ત્રીઓને
 દિચ્છસિ=દેખીશ, તે પ્રત્યેકમાં ભાવં કાહિસિ=રાગને કરીશ
 (તેને ભોગવવાની ઇચ્છા કરીશ,) તે વાયાવિદ્ધુ=પવનથી હચ-
 મચેલી-મૂળ વગરની હડોવ્વ=હડનામની વનસ્પતિની જેમ
 અટ્ટિઅપ્પા=અસ્થિરાતમા(સંયમથી ચલિત)મવિસ્સસિ=થઈશ.(૯)

[આઠમી ગાથામાં કુળના મહત્વને જણાવીને ઉપદેશ કરતી રાજમતીએ નવમી ગાથામાં 'જે કામવાસનાને નહિ રોકે તે સંયમથી બ્રહ્મ થઈશ' એમ ભય જણાવ્યો છે. સંયમગુણ ઉત્તમકુળ-ઉચ્ચગોત્રના

ઉદયવાળાને સ્પર્શે છે, અને કોઈ વાર તેનું ચિત્ત ચલિત થાય તો કુળના મહત્ત્વથી બચાવી શકાય છે, આ કારણે દીક્ષાર્થી 'ઉત્તમકુળમાં જન્મેલો' જોઈએ એમ શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. ઉંચો હોય તેને જ પડવાનો ભય હોય છે, હીનકુલવાળાને તેવો ભય લાગતો નથી. ભયમોહનીય-કર્મના ઉદયે જીવને 'ઈહલોક ભય' વગેરે અપ્રશસ્ત ભયો હોય છે, પણ ઉત્તમ આત્માને સંયમના બળે એ ભય નબળા બની જતાં પાપનો ભય જાગે છે, એથી થોડા પણ ઉપદેશથી તે પાપથી અટકી જાય છે. પીઠ્ઠ અપ્રશસ્ત ભયો પાપને કરાવે છે અને પાપનો ભય મિથ્યાભયોનો નાશ કરાવે છે. ૯]

રાજમતીના ઉપદેશનું જે પરિણામ આપ્યું, તે કહે છે-

(૧૫) તીસે સો વચણં સોચ્ચા, સંજયાઈ સુમાસિયં ।

અંકુસેણ જહા નાગો, ધમ્મે સંપહિવાઈઓ ॥૨-૧૦॥

સંજયાઈ=સંયમવતી તીસે=તે રાજમતીના સુમાસિયં=સંવેગ(વૈરાગ્ય)જનક વચણં=વચનને સોચ્ચા=સાંભળીને જહા=જેમ અંકુસેણ=અંકુશથી નાગો=હાથી સન્માર્ગે આવે, શાન્ત બને તેમ =સોતે રહનેમી ધમ્મે=ધર્મમાં સંપહિવાઈઓ=સ્થિર થયા. (૧૦)

[અહીં રથનેમાને હાથીની અને રાજમતીના ઉપદેશને અંકુશની ઉપમા આપી છે. તેમાં રહસ્ય એ છે કે હાથી પોતાના હિતસ્વી અલ્પબળવાળા પણ માવતના એક માત્ર અંકુશને વશ થાય છે, તે પણ જાતિમાં તેની ઉત્તમતાને આભારી છે. તેમ ઉત્તમ મનુષ્ય હિતસ્વીનું એક સામાન્ય વચન પણ અવગણતો નથી. આવો ઉત્તમ આત્મા ગુરુની આજ્ઞાને સહેલાઈથી પાળી શકે અને ગુરુને પણ પ્રસન્નતાનું કારણ બને. ક્ષુદ્રાત્મા ગુરુને આત્મધ્યાનનું નિમિત્ત બને, માટે આત્માર્થીએ પોતાની ઉત્તમતા છોડવી નહિ. એ જ કહે છે. (૧૦)]

(૧૬) एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।

विणिअट्ठंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो 'त्तिवेमि'

॥२-११॥

સંબુદ્ધા=સમ્યગ્બુદ્ધિ (સમકિત)વાળા, વળી પંડિઆ=સમ્યગ્
જ્ઞાનવાળા (સાવધ-નિરવધના ભેદને સમજનારા-પાપભીરુ)
અને પવિઅક્કલ્લણા=સમ્યગ્ચારિત્રના પાલનમાં ચતુર-વિચક્ષણ
મુનિવરો. एवं करंति=એ પ્રમાણે કરે છે. शु ? તે કહે છે
जहा=જેમ સે=તે પુરિસુત્તમો=પુરુષોમાં ઉત્તમ રથનેમી ભોગથી
અટક્યા તેમ ભોગેસુ=ભોગોને વિષે વિણિઅટ્ઠંતિ=સર્વથા નિવૃત્ત
થાય છે. ભોગોને તજ દે છે. त्ति=એમ શ્રીમહાવીરદેવે
કહેલું હું વેમિ=કહું છું. (૧૧)

[અહીં ખીલું અધ્યયન પૂર્ણ થયું. એમાં રથનેમિ અને
રાજમતિના દષ્ટાન્તથી ભોગોની ઈચ્છાને તજવારૂપ સાધુનું કર્તવ્ય
જણાવવા સાથે તુચ્છભોગોની અભિલાષા તુચ્છ પુરુષને થાય છે, એમ
જણાવીને ઉત્તમપુરુષને અનુસરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. જે નવા
નવા આત્મગુણો પ્રગટાવવાની ઈચ્છા પૂર્વક પ્રયત્ન કરે તે ઉત્તમ,
જેને ગુણો વધારવાની ઈચ્છા ન થાય તે પ્રમાદી મધ્યમ, જેને દોષો
સેવવાની ઈચ્છા થાય તે અધમ અને જે પ્રતિજ્ઞાને તોડીને પણ
દોષોને સેવે તે અધમાધમ જણવો. ઉત્તમતા તથા અધમતા
પોતાની ઈચ્છાઓ અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા સમજી શકાય છે. મન વચન
અને કાયા ઉપર સંયમ-અંકુશ રાખવાથી ઈચ્છાનિરોધ થાય છે,
એથી ચિત્ત શાન્ત બને છે અને પરિણામે વૈરાગ્યભાવ દઢ થતાં
આકરાં કષ્ટો વેઠવા છતાં શુદ્ધ આનંદનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.-૧૧]

द्वितीयम् अध्ययनं समाप्तम्

卐

卐

卐

ત્રીજું ક્ષુદ્ધકાચાર અધ્યયન

બીજા અધ્યયનમાં અધૈર્યનો (દીનતાનો) ત્યાગ કરી ધીરતા (સત્વ) પ્રગટાવવા કહ્યું. તે ધીરતારૂપ સત્વ સદાચારના પાલન માટે આવશ્યક છે-અસદાચાર સેવવા માટે નહિ. એ સદાચારો એક પ્રધાન (મોટા) અને બીજા ક્ષુદ્ધક (નહાના) એમ બે પ્રકારના છે. અહીં ક્ષુદ્ધક આચારોનું વર્ણન હોવાથી આ અધ્યયનનું ક્ષુદ્ધકાચાર નામ છે. તેની પહેલી ગાથામાં સાધુની ઉત્તમતાને વર્ણવી અસદ્ આચારોને તજવાનું કહે છે—

(૧૭) સંજમે સુદ્ધિઅપ્પાણં, વિપ્પમુક્કાણ તાણં ।

તેસિમેઅમણાહ્નં, નિગ્ગંથાણ મહેસિણં ॥૩-૧॥

પૂર્વે જેનું વર્ણન કર્યું તે સંજમે=સંયમમાં સુદ્ધિઅપ્પાણં=જેઓના આત્મા સુસ્થિર છે. જે વિપ્પમુક્કાણં=બાહ્ય-અભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત છે, જે તાણં=સ્વ-પર ઉભયના તારક છે. નિગ્ગંથાણ=જે ગ્રંથીથી(બાહ્ય-અભ્યંતર પરિગ્રહથી) રહિત છે, અને તેથી જેઓ મહેસિણં=મહર્ષિઓ (મહાત્માઓ) છે, તેસિં=તેઓને એકં=આ કહીશું તે અણાહ્નં=અનાચીર્ણ એટલે નહિ આચરવા યોગ્ય છે. (૧)

[અહીં 'સુસ્થિર' એટલે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાપૂર્વક સંયમને-જિનાજ્ઞાને પાળનારા, વિપ્રમુક્ત=પહેલા અબ્બી ત્રીજી ગાથાના અર્થમાં કહેલા પરિગ્રહ એટલે બાહ્ય ધનધાન્યાદિની તથા અભ્યંતર કષાયાદિની મૂર્છા-પક્ષ નહિ કરનારા, 'ત્રાતા' એટલે સ્વ-પર તારક (તીર્થ)કરો પરને અને પ્રત્યેકબુદ્ધો સ્વને તારે છે, માટે) સ્થવિરો, અને નિર્ગ્રન્થ=સંયમમાં જરૂરી પણ ઉપકરણાદિ અધિક પ્રમાણમાં નહિ રાખનારા, એમ સમજવું. તેઓને સદાચારોનું પાલન અનાચીર્ણના ત્યાગથી થાય માટે તે તજવાનું કહ્યું.-૧]

હવે ખાવનની સંખ્યામાં તે અનાચીર્ણ ભાવોને કહે છે.

(૧૮) ઉદ્દેસિઅં ક્રીયગઢં, નિયાગમમિહઢાણિ ય ।

રાઢમત્તે સિણાણે ય, ગંધમલ્લે ય વીચણે ॥૩-૨ા

૧-ઉદ્દેસિઅં=ઔદ્દેશિકં (સાધુને ઉદ્દેશીને કચું હોય),
 ૨-ક્રીયગઢં=ક્રીતક્રીતં (સાધુને ઉદ્દેશીને ખરીદું હોય), ૩-
 નિયાગમ્=(‘મારે ઘેર નિત્ય આવવું’ એ પ્રમાણે આમંત્રણ
 કરનાર અમુકના ઘરનો પિંડ પ્રતિદિન લેવો તે) ‘નિત્યપિંડ,’
 ૪-અમિહઢાણિ=(સ્વઆમ કે પરઆમથી પણ દાન દેવા માટે
 સામે લાવેલો) ‘અભ્યાહૃતપિંડ ૫-રાઢમત્તે=(દિવસે ગ્રહણ
 કરેલું બીજા દિવસે વાપરવું) વગેરે ચાર દોષો પૈકી એક
 પણ દોષ લાગે તેવું) ‘રાત્રિભોજન’, ૬-સિણાણે=(દેશથી કે
 સર્વથી) સ્નાન કરવું, (તેમાં હાથ-પગ કે આંખની પાંપણ
 માત્ર પણ ધોવી તે દેશસ્નાન કહેવાય, સર્વસ્નાન પ્રસિદ્ધ
 છે) ૭-ગંધ=(ચંદનાદિનાં) સુગંધ ચૂણો-તેલ-અત્તરો ઇત્યાદિ
 સુંઘવું. ૮-મલ્લે=(સુકોમળ સ્પર્શની ઇચ્છાએ ગુંથેલાં કે નહિ
 ગુંથેલાં) પુષ્પોનો ઉપલોગ કરવો, ૯-વીચણે=વીંજણો (કે
 બીજા કોઈ પણ સાધનથી પવનનો ઉપલોગ કરવો.) (૨)

[ઔદ્દેશિકમાં જીવહિંસા, ક્રીતક્રીતમાં ગૃહસ્થે પાપથી મેળવેલા
 ધનનો પોતાને માટે વ્યય થવાથી પાપની અનુમોદના, નિયાગમાં
 ગૃહસ્થનો અને અમુકવસ્તુનો રાગ-પ્રતિબંધ, અભ્યાહૃતમાં આવવા
 વગેરેથી ઇર્યાસમિતિનો ભંગ, અનુમોદના અને પાત્ર ખરડવાદિ વિવિધ
 દોષ, રાત્રિભોજનમાં સંનિધિદોષ ઉપરાંત રાત્રિભોજનનું પાપ, અને સ્નાન,
 ગંધ, પુષ્પો તથા વીંજણામાં અનુક્રમે સ્પર્શ-ગંધ વગેરેનો પ્રતિબંધ
 (રાગ) થવા સાથે કામ વિકારનો ઉપદ્રવ, એમ પ્રત્યેકનું અનાચીર્ણપણું

યથામતિ વિચારવું. અનાચીર્ણને આચરવાથી સંયમ દૂષિત થાય અને જ્ઞાનાદિ ગુણો હણાય-૨]

(૧૯) સંનિહી ગિહિમત્તે અ, રાયપિંડે કિમિચ્છણ ।

સંવાહણા દંતપહોયણા અ, સંપુચ્છણા દેહપલોયણા ય

॥૩-૩॥

૧૦-સંનિહી=(ઘી-ગોળ ઇત્યાદિનો) સંયય (સંગ્રહ) કરવો. ૧૧-ગિહિમત્તે=ગૃહસ્થનાં ભાજનો વાપરવાં, ૧૨-રાયપિંડે=રાજની માલિકીવાળો પિંડ લેવો, ૧૩-કિમિચ્છણ='શું જોઈએ છે ?' (એમ પૂછીને ઇચ્છિત વસ્તુ આપનાર રાજા કે ગૃહસ્થ કોઈનો પણ પિંડ લેવો, ૧૪-સંવાહણા=(હાડ, માંસ, ચામડી કે રોમરાજી, એ ચારેના કે કોઈ એક બે આદિના સુખ માટે)શરીરના અવયવો દખાવવા-મસળાવવા-ચાંપવા-ચંપાવવા વગેરે, ૧૫-દંતપહોયણા=(અંગુલી કે ખીજા કોઈ પણ સાધનથી) દાંત-મુખ આદિનું પ્રક્ષાલન કરવું, ૧૬-સંપુચ્છણા=(ગૃહસ્થને સાવધ પાપ બંધાય તેવું કે પોતાના મહત્વને માટે 'હું કેવો છું' વગેરે) પૂછવું, ૧૭-દેહપલોયણા=આરિસાદિમાં મુખ-શરીરાદિ જોવાં. એ સર્વ અનાચીર્ણ છે.(૩)

[એમાં સંનિધિથી પરિગ્રહ, ગૃહસ્થભાજનથી તે ચોરાઇ જવાનો કે ગૃહસ્થને અપ્રીતિ આદિ થવાનો ભય વગેરે વિવિધ દોષો, રાજપિંડથી રસનેન્દ્રિયનું પોષણ, લોકમાં લઘુતા, અપશુકનબુદ્ધિથી સામન્તાદિને ક્રોધ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ, કિમિચ્છકથી આધાકર્મિકાદિ દોષ, સંવાહનથી સુખશીલપણું, પ્રમાદ, ઇત્યાદિ, દંતપ્રધાવનથી ખાલુ શૈયનો પ્રતિબંધ, હિંસાદિ, સંપ્રશ્નથી સાવધમાં પ્રવૃત્તિ-અનુમોદના કે

અભિમાનાદિ, અને દેહપ્રલોકનથી શરીરનો રાગ-મોહાદિ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ ખીજ પણુ વિવિધ દોષો સ્વમતિ અનુસારે વિચારવા. ૩]

(૨૦) અટ્ટાવણ અ નાલીણ, છત્તસ્સ ય ધારણટ્ટાણ ।

તેગિચ્છં પાહ્ણા પાણ, સમારંભં ચ જોહ્ણો ॥૩-૪॥

૧૮-અટ્ટાવણ=બુગાર (ઘૂત) રમવું, અથવા (ગૃહસ્થને અર્થ મેળવવાનાં) અર્થશાસ્ત્રીય નિમિત્તો કહેવાં, ૧૯ નાલીણ= ઘૂતમાં વિજય માટે નાલિકાનો પ્રયોગ કરવો, અથવા ઉપલક્ષણથી કોઈ પણુ પ્રકારનું ઘૂત રમવું, ૨૦-છત્તસ્સ ધારણટ્ટાણ=પોતાને કે ખીજને (ગ્લાનત્વાદિ આંગાઠ કારણુ વિના)છત્ર ધરવું, ૨૧-તેગિચ્છં=(રોગના પ્રતિકાર માટે)ઔષધ લેવું, ૨૨-પાહ્ણા પાણ=(આપત્તિ પ્રસંગ વિના)પગમાં પગરખાં પહેરવાં અને ૨૩-જોહ્ણો સમારંભં=અગ્નિનો આરંભ કરવો (૪)

[એમાં બુગાર તો મહાવ્યસન છે, ઉપરાંત આર્ત-રૌદ્રનું કારણુ છે, છત્ર પોતાને ધરવાથી ઉબ્બુપરીષદથી પરાભવાદિ અને પરને ધરવાથી લઘુતાદિ થાય, પગરખાંથી જિનાજ્ઞાનો ભંગ, ધર્માસમિતિની વિરાધના, સુખશીલપણું ઇત્યાદિ થાય અને અગ્નિના આરંભથી હિંસા થવા સાથે શીતપરિષદથી પરાભવ-લઘુતાદિ થાય, માટે અનાચીર્ણું સમજવાં, ખીજ પણુ અનેક દોષો સંભવિત છે તે યથામતિ વિચારવા. ૪]

(૨૧) સિજ્જાયરપિંડં ચ, આસંદી-પલિઅંકણ ।

ગિહંતરનિસિજ્જા ય, ગાયસ્સુવટ્ટાણિ ય ॥૩-૫॥

૨૪-સિજ્જાયરપિંડં=(ઉપાશ્રય આપનાર)શય્યાતરનો પિંડ લેવો, ૨૫-આસંદી=(લોકપ્રસિદ્ધ માંચી-ખુરસી-ડોળી-સાદડી ઇત્યાદિ) આસનો વાપરવાં, ૨૬-પલિઅંકણ=પલ્લવક (અર્થાત્

પલંગ-માંચો-ખાટ-ખાટલા-પથારી) ઇત્યાદિ વાપરવાં, ૨૭-ગિહંતરનિસિજ્જા=(ગૃહસ્થના વાસવાળા ધરમાં કે કોઈ બીજાં) ઘરોની વચ્ચે રહેવું-ખેસવું ઇત્યાદિ, ૨૮-ગાયસ્સુ-વટ્ટનાણિ=શરીરનાં ગાત્રોનું (અવયવોનું) ઉદ્વર્તન અર્થાત્ મેલ ઉતારવા માટે પીઠી આદિ ચોળવું-ચોળાવવું) (૫)

[શિયાતરપિંડ લેવાથી એષણાસમિતિમાં દોષો, વસતિની દુર્લભતા, ગૃહસ્થનો પ્રતિબંધ કે દ્વેષ ઇત્યાદિ, આસન અને પલંગાદિથી લઘુતા, શાસનની અપભ્રાજના, સુખશીલપણું, હિંસા ઇત્યાદિ, ગૃહસ્થવાળા ધરમાં રહેતાં બ્રહ્મચર્યની વિરાધના, લઘુતા, પ્રતિબંધ અને બે ઘરોની વચ્ચે ખેસતાં ધર્મની અપભ્રાજના, લઘુતા, ચોરી આદિનું કલંક, ઇત્યાદિ વિવિધ દોષો તથા પીઠી આદિ ચોળતાં-ચોળાવતાં મલપરિષ્કથી પરાલવ, શરીરશોભા, કામવિકાર, ઇત્યાદિ દોષો યથામતિ વિચારવા. ૫]

(૨૨) ગિહિણો વેયાવહિયં, જા ય આજીવવત્તિયા ।

તત્તાનિવ્વુહમોહત્તં, આરસ્સરણાણિ અ ॥૩-૬॥

૨૯-ગિહિણો વેયાવહિયં=(અન્નવસ્ત્રાદિ આપવા અપાવવા-દિ૩૫) ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચ કરવી, ૩૦-આજીવવત્તિઆ=(પોતાના ઉચ્ચ-નીચાદિ જાતિ-કુલ-ગુણ-કર્મ-શિલ્પ ઇત્યાદિના બળે)આજીવવત્તિ ચલાવવી-આજીવિકા મેળવવી (આજીવક-પિંડ લેવો), ૩૧-તત્તાનિવ્વુહમોહત્તં=માત્ર તપેતું-ત્રણ ઉકાળાથી પૂર્ણ ઉકાળ્યા વિનાનું-મિશ્ર પાણી લેવું, વાપરવું-પીવું ઇત્યાદિ, ૩૨-આરસ્સરણાણિ=ક્ષુધાદિની પીડાથી આર્તધ્યાનને વશ થઈ પૂર્વે ભોગવેલા આહારાદિનું સ્મરણ કરવું-ઇચ્છા કરવી ઇત્યાદિ, એ સર્વ અનાચીર્ણ કહેલાં છે. (૬)

[ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચથી અવિરતિનું પોષણ-અનુમોદનાદિ, આજીવકવૃત્તિથી ધર્મની અપભ્રાજના-લઘુતાદિ, મિશ્રપાણીથી હિંસાદિ

અને આતુરસ્મરણથી આર્તરૌદ્રધ્યાન, અસમાધિ ઈત્યાદિ વિવિધ દોષોનો સંભવ યથામતિ વિચારવો. ૬]

(૨૩) મૂળે સિંગવેરે ય, ઉચ્છુલ્લંકે અનિવ્વુદે ।

કંદે મૂલે ય સચ્ચિત્તે, ફલે વીણ અ આમણ ॥૩-૭॥

૩૩-મૂળે=(લોકપ્રસિદ્ધ) મૂળો, ૩૪-સિંગવેરે=લીલું આદુ, ૩૫-અનિવ્વુદે ઉચ્છુલ્લંકે=અચિત્ત નહિ થએલા શેરડીના ટુકડા, ૩૬-૩૭-કંદે મૂલે ય સચ્ચિત્તે=સચિત્ત કંદો અને મૂળિયાં, (તેમાં થડના મૂળમાં હોય તે કંદ અને કંદમાંથી નીકળેલા ભૂમિગત તાંતણા તે મૂળિયાં) ૩૮-૩૯ આમણ ફલે વીણ ય=અચિત્ત નહિ થએલાં આમ્રાદિ ફળો તથા ઘઉં આદિના કણીયાણ વનસ્પતિનાં ખીજો. (૭)

[મૂળો, આદુ, કંદ અને મૂળ એ ચારે અનંતકાયિક તથા સચિત્ત શેરડી, ફળો અને ખીજ, એ સર્વ વાપરવાથી અહિંસાવ્રતનો ભંગ, વિકારક હોવાથી ચતુર્થ વ્રતમાં અતિચાર, મનની અસમાધિ, સ્વાદની ગૃહિ, વગેરે પરિણામે પાંચ વ્રતોની વિરાધના યથામતિ વિચારવી. ૭]

(૨૪) સોવચ્છલે સિંધવે લોણે, રોમાલોણે અ આમણ ।

સામુદ્દે પંસુલ્લારે ય, કાલાલોણે ય આમણ ॥૩-૮॥

૪૦-સોવચ્છલે=સંચલ, ૪૧-સિંધવે=સિંધવ ૪૨-લોણે= સાંભર ભતિનું લવણ અને ૪૩-રોમાલોણે=રમાલવણ, એ પ્રત્યેક લોકપ્રસિદ્ધ ક્ષારો આમણ=કાચા (સચિત્ત અનાચીણ છે,) તથા ૪૪-૪૫-૪૬આમણ=કાચું સામુદ્દે પંસુલ્લારે કાલાલોણે= સમુદ્રમાં પકાવાતું લૂણ, પાંશુખાર (ધુડીયો ખારો) અને (સિંધવની એક ભતિનું) કાળું લૂણ, એ પણ અનાચીણ છે. (૮)

[૪૦ થી ૪૬ સુધી પ્રત્યેક ક્ષારો તે તે નામે લિન્ન લિન્ન દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે સર્વ સચિત્ત વાપરતાં હિંસા થાય, આ કેટલાક ક્ષારો પાણીમાં અને કેટલાક પર્વતોમાં પાકે છે. ૮]

(૨૫) ધૂવણે ત્તિ વમણે ય, બત્થીકમ્મ-વિરેયણે ।

અંજણે દંતવણે અ, ગાયાઞ્મંગ વિભૂસણે ॥૩-૧॥

૪૭-ધૂવણે=(વસ્ત્રાદિને સુગંધાર્થે) ધૂપ દેવો અથવા ધૂમ્રપાન કરવું, ૪૮-વમણે=(મીઠળ વગેરેના પ્રયોગથી) વમન કરવું, ૪૯-બત્થીકમ્મ=પીચકારી વગેરેથી પુંડ (ગુદા) માર્ગે ચોપડ, સાખૂનું પાણી કે કોઈ ઔષધ ચઢાવવું (એનીમા લેવી), ૫૦-વિરેયણે=(ત્રિક્ષણા-હરડે-હીમજ કે અન્ય ઔષધિ દ્વારા) રેચ લેવો, ૫૧-અંજણે=નેત્રોમાં અંજન આંજવું, ૫૨-દંતવણે=દાતણુથી મુખશુદ્ધિ કરવી, ૫૩=ગાયાઞ્મંગ=શરીરનાં ગાત્રોને તૈલાદિ ચોળવું-ચોળાવવું, અને ૫૪-વિભૂસણે=(અલંકારાદિથી શરીરની) વિભૂષા કરવી. (૯)

[ધૂપ કે ધૂમ્રપાનથી અગ્નિકાયની વિરાધના અને વિષયોની ગૃહ્ણિ, વમન, ખસ્તીકર્મ અને વિરેચનથી શરીરમાં રહેલા કૃમિ આદિ ત્રસ સંમૂર્છિમ જીવોની હિંસા, અંજનથી શરીરશોભા નેત્રોનો વિકાર, દાતણુથી વનસ્પતિકાયની વિરાધનાની અનુમોદના-વિભૂષા વગેરે, ગાત્ર ચોળવાથી સુખશીલપણું, હિંસાદિ અને વિભૂષાથી નવવાડની વિરાધના, કામવિકાર, બ્રહ્મચર્યનું ખંડન વગેરે વિવિધ દોષો પ્રગટ છે.

અહીં ચોપન અનાચીર્ણ કહ્યાં, તેમાં ૧૨-રાજપિંડ અને ૧૩-કિમ્બિચ પિંડ એ બેનો એક તથા ૧૮-બુગાર અને ૧૯-નાલિકા એ બેનો એક ગણી પાવનની સંખ્યા ધણી ગ્રન્થોમાં કહેલી છે અને પ્રસિદ્ધિમાં પણ પાવન છે. એમ સમજવું.

ઉત્સર્ગપદે આ બાવન પ્રકારનું અનાચીર્ણું મુનિઓને નિષિદ્ધ છતાં દેશ-કાળ-બળની હાનિને યોગે રોગાદિક આપત્તિ કાળે જરૂર જણાય તો પણ ગીતાર્થ ગુર્વાદિકની અનુમતિથી તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે સંયમની રક્ષાના ધ્યેયથી અલ્પદોષ અને અધિકલાભનું કારણ હોય તો અપવાદપણે આચરી શકાય. સર્વત્ર અમાથી અને સંયમન બંધી થવું હિતકર છે. ૯]

હવે કેવા મુનિઓને આ અનાચરિત છે? તે કહે છે-

(૨૬) સત્ત્વમેયમણાઈન્નં, *નિગ્ગંથાણ મહેસિણં ।

સંજમમિ અ જુત્તાણં, લહુભૂયવિહારિણં ॥૩-૧૦॥

અર્થ-આ સત્ત્વં=સર્વ અણાઈન્નં=(મુનિવરોને) અનાચીર્ણું (નહિ આચરવા યોગ્ય) છે. (કારણ કે તેઓ) નિર્ગન્થ છે, મહાત્માઓ છે, પ્રતિદિન સંયમમાં જુત્તાણં=યુક્ત(અપ્રમત્ત) હોય છે અને લહુભૂય=લઘુભૂત (એટલે હલકા વાયુની પેઠે) વિહારિણં=(અપ્રતિબદ્ધપણે આમાનુષામ) વિચરનારા હોય છે. અર્થાત્ ઉપયુક્ત ગુણવાળા હોવાથી મુનિવરોને એ બાવન પ્રકારની સંયમની વિરાધના અકરણીય છે. (૧૦)

[ઉત્તમ સત્ત્વશાળી આત્માઓ કદી શુદ્ધલોકોએ સ્વીકારેલ નીચ (દુષ્ટ) માર્ગને પસંદ કરતા નથી, માટે અહીં મુનિની ઉત્તમત જણાવી છે. આ બાવનને વર્જવાથી જ મુનિ જગતમાં ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ પૂજ્ય ગણાય છે. ૧૦]

*નિગ્ગંથાણ મહેસિણં શબ્દોના અર્થ પ્રથમ કહેલા હોવાથી અહીં પુનઃ કહ્યા નથી, એમ હવે પછી પણ સમજી લેવું. શબ્દાર્થ વિભક્તિને અનુસરેલખવા જોઈએ, તો પણ વિશેષણોનો અર્થ વિભક્તિ પ્રમાણે લખતી ગુજરાતી ભાષામાં વાક્યની અસંગતિ થતી હોવાથી વિભક્તનો અસાચવી શકાયો નથી, માટે તે વિશેષ્યને અનુસારે સમજી લેવો.

- એ મુનિવરોની શેષ ઉત્તમતાને જ ત્રણ ગાથાથી કહે છે-
 (૨૭) પંચાસવપરિણાયા, તિગુત્તા છસુ સંજયા ।
 પંચનિગ્ગહ્ણા ધીરા, નિગ્ગંથા ઉજ્જુદંસિણો ॥૩-૧૧॥
 (૨૮) આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ, હેમંતેસુ અવાઉહા ।
 વાસાસુ પહિસંલીણા, સંજયા સુસમાહિયા ॥૩-૧૨॥
 (૨૯) પરીસહરિઝદંતા, ધૂઅમોહા જિહંદિઆ ।

સવ્વદુસ્વપ્પહીણઢ્ઠા, પક્કમંતિ મહેસિણો ॥૩-૧૩॥

વળી મુનિવરો પંચાસવ=હિંસાદિ પાંચે આશ્રવોના પરિણાયા=પૂર્ણ બાણ હોય છે, (જ્ઞાનથી તેને બાણે છે અને ક્રિયાથી તેને તરે છે) એ કારણે તેઓ તિગુત્તા=ત્રણ ગુણિથી ગુપ્ત (મન-વચન કાયાને સાવધમાં જતાં રોકનારા) હોય છે, તેથી છસુ=છ જીવનિકાયની રક્ષામાં સંજયા=ઉદ્યત (જયણા વાળા)હોય છે. વળી પંચનિગ્ગહ્ણા=પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિત્રહ (ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયોમાં સમતાને) કરનારા હોય છે, તે પણ અજ્ઞાન કે દીનતાથી નહિ, કિન્તુ ધીરા=જ્ઞાની (અથવા ધૈર્યવાળા) હોવાથી એ સઘળું પ્રસન્નપણે કરે છે, વળી તેઓ નિર્થન્થ અને ઉજ્જુદંસિણો=(મોક્ષ માટે સરળતા=સંયમ આવશ્યક હોવાથી) ઋણુ એટલે સંયમને જોનારા--સંયમમાંજ ઉપાદેય બુદ્ધિવાળા-સંયમપ્રતિબદ્ધ હોય છે. (૧૧)

વળી વિશેષ નિર્જરા માટે તે સંજયા=સાધુઓ ગિમ્હેસુ=ઉષ્ણઋતુમાં આયાવયંતિ=(તાપમાં) આતાપના લે છે, હેમંતેસુ=શીતઋતુમાં અવાઉહા=અવસ્થા (વસ્ત્રો છોડીને) શીતપરિષહને સહે છે અને વાસાસુ=વર્ષાકાળમાં (જીવરક્ષા માટે) પહિ-

સંલીળા=એક આશ્રયમાં સ્થિર રહે છે, એમ સુસમાહિયા=
જ્ઞાનાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત--સકૂળ કરવામાં તત્પર હોય છે. (૧૨)

એ રીતે પરીસહરિક્ષંતા=(ક્ષુધા-પિપાસા-શીત-ઉષ્ણાદિ)
પરિષહોરૂપ શત્રુઓનો પરાભવ કરનારા, ધૂઅમોહા=મોહને
(ઉદયને) નિષ્કૂળ કરનારા અને જિતેન્દ્રિય (અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ
વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરનારા તે) મહર્ષિઓ સવ્વદુઃખ-
વ્પહીણદ્વા=સર્વદુઃખોના ક્ષય માટે પક્કમંતિ=પ્રવર્તે છે. (૧૩)

[૧૧ મી ગાથામાં કહેલા ગુણો પરસ્પર અપેક્ષાવાળા હોવાથી
એક હોય ત્યાં બીજા પણ હોય જ. એ રીતે મુનિજીવનમાં સાચો
એક પણ ગુણ સર્વ ગુણોને પ્રકટ કરે છે. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે સાચો
એક ગુણ પણ મુક્તિ આપવા સમર્થ છે, તે યથાર્થ છે. બારમી ગાથામાં
ધનના અર્થાને 'લાભ થાય તેમ લોભ વધે' એ રીતે સંયમનો અર્થ
જેમ જેમ ગુણો પ્રગટે તેમ તેમ નિર્જરાનો વિશેષ પ્રયત્ન કરે છે. જે
શીત-ઉષ્ણાદિ પ્રસંગે જગતને મુંઝવે છે તેનો સામનો કરીને ઉત્તમમુનિ
સર્વદુઃખોના મૂળભૂત અનુકૂળતાના રાગનો અને પ્રતિકૂળતાના દ્વેષનો
જય કરે અને પ્રાપ્ત થયેલાં જ્ઞાનાદિને એ રીતે સકૂળ કરે. વસ્તુતઃ
જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ તેને કહેવાય કે જે જ્ઞાનાદિના બળે કર્મોની નિર્જરા કરી
તેને સકૂળ કરે. 'પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન પ્રમાણે શક્તિ છતાં વર્તે નહિ,
તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું કહેવાય નહિ' એ અહીં ગર્ભિત સૂચન છે પછી
તેરમી ગાથામાં મુનિના ધ્યેયનું વર્ણન કરવા સાથે અપ્રમત્તા વર્ણવેલી
છે, ધ્યેય વિનાનો ઉદમ કે ઉદમ વિનાનું ધ્યેય નિરર્થક છે, માટે સાધુએ
એક કર્મઘાતના ધ્યેયથી અપ્રમત્તપણે જીવવું જોઈએ. ૧૧-૧૨-૧૩]

હવે આવા ચારિત્રનું કૃણ શું મળે? તે કહે છે—

(૩૦) દુવકરાઈં કરિત્તા ણં, દુસ્સહાઈં સહેત્તુ ય ।

કેં ઇત્થ દેવલોણસુ, કેઈં સિઙ્ગંતિ નીરયા ॥૩-૧૪॥

એ પ્રમાણે દુકરાઈ=(અનાચીર્ણુંનું વર્જન વગેરે) દુષ્કર કાર્યોને કરિત્તા=કરીને અને દુસ્સહાઈ=ક્ષુધાદિ દુસ્સહપરીષદોને સહેતુ=સહન કરીને કે=કેટલાક મુનિવરો. इत्थं देवलोएसु= આ સંસારમાં જ સૌધર્મીદિક દેવ (થાય છે) અને કેઈ=કોઈ (વિશિષ્ટ નિર્જરા કરીને) નીરયા=આઠકર્મોરૂપ રજ્જરહિત (નીરજ) થઈને સિદ્ધાંતિ=સિદ્ધ થાય છે. (૧૪)

[ઉગ્ર આરાધના કરતાં કોઈ વાર નિકાચિત પુણ્યબંધ થવાથી, કે ભવસ્થિતિ આદિનો યથાયોગ્ય પરિપાક નહિ થવાથી ઉગ્ર આરાધના કરવા છતાં કેટલાક વૈમાનિક દેવપણે ઉપજે અને તથાવિધ ભવ્યત્વાદિ પાંચે કારણોનો સુમેળ મળતાં કોઈ સિદ્ધિગતિને પામે છે. અર્થાત્ ઉત્તમ ચારિત્રની આરાધનાનું ફળ મુક્તિ છે, તે ન થાય તો અવશ્ય વૈમાનિકદેવપણું તો મળે જ છે. ૧૪]

દેવલોકમાં ગએલાને શું ફળ મળે? તે કહે છે-

(૩૧) સ્વવિત્તા પુવ્વકમ્માઈ, સંજમેણ તવેણ ય ।

સિદ્ધિમગ્ગમણુપત્તા, તાણ્ણો પરિનિવ્વુદે-ત્તિ વેમિ

॥૩-૧૫॥

દેવલોકમાં ઉપજેલા ત્યાં પુણ્યકર્મને લોગવીને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચવીને સંયમની (દેશ-કાળ વગેરે) સામગ્રીવાળો મનુષ્યભવ પામે છે અને ત્યાં પુવ્વકમ્માઈ= પૂર્વોપાર્જિત ભુક્તશેષકર્મોને સંજમેણ તવેણ=સંયમ અને તપથી સ્વવિત્તા=ક્ષય કરીને સિદ્ધિમગ્ગમણુપત્તા=(જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-રૂપ) મોક્ષમાર્ગને પામીને તાણ્ણો=સ્વ-પરને-તારતા પરિનિવ્વુદે=પરિનિર્વાણ (મોક્ષને) પામે છે, ત્તિ વેમિ=એ પૂર્વે તીર્થંકર-ગણધરોએ કહેલું હું તને કહું છું. (૧૫)

[ચારિત્રની નિર્મળ આરાધનાથી બંધાએતું પુણ્ય ભોગવવા છતાં તે મોહનું પોષક બનતું નથી, એ કારણે દેવલોકમાં દૈવી સુખો ભોગવવા છતાં પુનઃ મનુષ્યભવ પામીને મુક્તિની આરાધના કરીને નિર્વાણ પામે છે. કષ્ટોને સમાધિથી ભોગવતાં બંધાએલા પુણ્યને ભોગવવા છતાં નિરપેક્ષ રહી શકાય છે. દુઃખમાં જે સમાધિ રાખી શકે નહિ, તેને સુખમાં સમાધિ રહે જ નહિ. માટે સુખમાં પણ સમાધિ ટકાવવાની ઈચ્છવાળાએ પહેલાં કષ્ટોને સમાધિથી સહન કરવાં જોઈએ. શ્રી જિનશાસનમાં ધર્માનુષ્ઠાનો કષ્ટકારક હોવાથી તેના અભ્યાસથી જીવ સુખને પચાવવાની કળા (સમાધિ) પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને દુઃખ-સુખ ઉભયમાં સમાધિને સાચવીને તે અવશ્ય મુક્તિમાં જાય છે. સુખ-દુઃખનાં નિમિત્તો આવે ત્યારે રાગ-દ્વેષ નહિ કરતાં અનિત્યાદિ ભાવનાઓના બળે અને અંતે આત્માના સહજસ્વભાવબળે તેને ભોગવી લેવાં તેને સમાધિ કહેવાય છે. સાધુજીવનનું સાધ્ય આ સમાધિ જ છે અને તે વ્યવહારસામાયિકાદિના બળે સિદ્ધ કરી શકાય છે, માટે જ મુક્તિનું અનંતર કારણ ચારિત્ર કહ્યું છે. જ્ઞાન-દર્શન મુક્તિમાં પરંપર કારણ છે. ૧૫]

卐

卐

卐

તૃતીયમ્ અધ્યયનં સમાપ્તમ્

ચોથું પડ્ધવનિકાય અધ્યયન

બીજા અધ્યયનમાં 'ઘૈર્યંતુ' વર્ણન કર્યું, તે ઘૈર્યં સદાચાર વિષયમાં રાખવું હિતકર હોવાથી ત્રીજા અધ્યયનમાં અનાચીર્ણના વર્જનાદિરૂપ સાધુનો આચાર કહ્યો. હવે એ આચાર છ જીવનિકાય અંગે પાળવાનો હોવાથી આ અધ્યયનમાં છ જીવનિકાયનું વર્ણન કર્યું છે, એથી તેને 'પડ્ધવનિકાય' અધ્યયન કહેલું છે. આને 'ધર્મત્રણિત' પણ કહેવાય છે. તેમાં પંદર સૂત્રો અને ઓગણત્રીસ ગાથાઓ છે અને ૧-જીવ-અજીવનું સ્વરૂપ, ૨-તેને જાણીને છકાય જીવની હિંસાથી અટકવાનું વિધાન, ૩-તે માટે મહાવ્રતારૂપ ચારિત્રધર્મનું પાલન, ૪-છ જીવનિકાયની યતનાનો વિધિ, ૫-ઉપદેશ અને ૬-ચારિત્રધર્મનું ફળ, એમ છ અધિકારો છે.

તેનું પહેલું સૂત્ર કહે છે.

*સુઅં મે આડસં! તેણં ભગવયા એવમસ્વાયં-इह खलु छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ, सुअस्वाया, सुपन्नत्ता, सेअं મે અહિજ્જિઅં અજ્ઝયણં ધમ્મપન્નત્તી ॥ આ૦ ૧ ॥

શ્રીસુધર્માસ્વામિજીએ પોતાના શિષ્ય શ્રીજમ્બૂને કહ્યું છે કે--આડસં=હે આયુષ્યમાનુ જમ્બૂ ! મે સુઅં=મે

* દર્શવૈકલિક સૂત્ર શ્રીશરણ્યભવસૂત્રિજીએ પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધરેલું હોવાથી શ્રીસુધર્માસ્વામિજીએ કહેલો આ પાઠ પૂર્વમાંથી એ જ શબ્દોમાં તેઓએ લીધેલો છે, એમ માનવાથી અસંગતિ નથી રહેતી. કારણ પૂર્વાચાર્યોની એ પદ્ધતિ હતી કે પોતાના પૂર્વપુરુષોથી જાલાએલા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં તેઓ ગુરુભક્તિ સમજતા. આજે પણ એનું અનુકરણ કરનારા છે.

સાંભળ્યું છે, તેણે ભગવચા એવં અન્નચાયં=તે ભગવંતે આ પ્રમાણે કહ્યું છે, શું કહ્યું છે ? રૂઢ=આ જગતમાં સ્વલુ=નિશ્ચે છજીવણિયા નામજ્ઞયણં=છ જીવનિકાય નામનું અધ્યયન કહ્યું છે, કેવા ભગવંતે કહ્યું છે ? સમણેણં=મહાતપસ્વી, ભગવચા=સમગ્ર ઐશ્વર્યાદિ(ભગ)વાળા-ભગવંત, મહાવીરેણં=કપાયાદિ મહાવૈરિનો પરાભવ કરનારા મહાસુભટ હોવાથી દેવોએ જેઓને ‘મહાવીર’એવું ઉપનામ આપ્યું છે અને કાસવેણં=કાશ્યપગોત્રવાળા છે. તે ભગવંતે કહ્યું છે. કેવી રીતે કહ્યું છે ? સ્વયં પવેરૂઆ=કેવળજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું છે, કોઈ એકની સામે જ નહિ પણ બાર પર્ષદામાં સુઅન્નચાયા=સારી રીતે કહ્યું છે. (એટલું જ નહિ, જેમ કહ્યું તેમ સૂક્ષ્મ પણ અતિ-ચાર ન લાગે તે રીતે) સુપન્નત્તા=પાળ્યું છે, માટે મે અજ્ઞયણં અહિજ્ઞિતં સેયં=મારે આ ષડ્જીવનિકાય અધ્યયન ભણવું તે શ્રેયઃ છે, સાંભળવું-કહેવું તે હિતકર છે. એમાં ધર્મની પ્રજ્ઞપ્તિ (વ્યાખ્યા) કરેલી હોવાથી એને ધર્મપન્નત્તી=‘ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિ’ પણ કહેવાય છે. (પવેરૂઆ વગેરે પદો સ્ત્રીલિંગે પ્રથમાન્ત છે, તે ધર્મપ્રજ્ઞપ્તિનાં વિશેષણો સમજવાં.) (૧)

[આસં તેણં એ બે પદોને એક જ ગણી જુદા જુદા સંસ્કૃત પર્યાયથી લિન્નલિન્ન અર્થ કર્યો છે. આયુષ્મતા એવું ભગવાનનું વિશેષણ કરવાથી ‘ચિરંજીવી શ્રીભગવાને’ આ કહ્યું છે, એમ મંગળસૂચક અર્થ થાય. આવસતેણં એવું સુધર્માસ્વામીનું વિશેષણ કરવાથી ‘ગુરુની નિશ્રામાં વસતા’ અથવા અથવા આમુસતેણં પર્યાય કરવાથી ભગવાનનાં પાદકમળમાં ‘મસ્તકથી સ્પર્શ કરતા’ એવા સુધર્માસ્વામીએ, ભગવંતના મુખે આ સાંભળ્યું છે, એવા પણ અર્થો થાય છે. ૧]

કયરા खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता ? सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० २ ॥

કયરા=કયી ? બાકીનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે. માત્ર અહીં
શ્રીજમ્બૂસ્વામીએ પોતાના ગુરુને મુખે સાંભળીને પ્રશ્ન
કર્યો છે કે એ ધર્મપ્રશ્નિ કયી છે ? (૨)

[આમાં એવું સૂચન છે કે આત્માથી શિષ્યે અભિમાન
છોડીને સર્વ કાર્યોમાં ગુરુને પૂછવું. ૨]

इमा खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० ३ ॥

इमा=આ, બાકી અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર જમ્બૂસ્વા-
મીને ગુરુએ ઉત્તર આપેલો છે કે ધર્મપ્રશ્નિ આ (આગળ
કહેવાશે તે) (૩)

[આમાં ગુરુએ પણ શિષ્યના વિનયની રક્ષા માટે ઉત્તર
આપવો જોઈએ એ ભાવ છે.]

હવે તે ધર્મપ્રશ્નિને કહે છે, તેમાં પ્રથમ જીવ-અજીવનું
સ્વરૂપ કહે છે-

तं जहा-पुढविकाइया १, आउकाइआ २, तेउकाइआ
३, वाउकाइआ ४, वणस्सइकाइआ ५, तसकाइआ ६ ॥

पुढवी चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं-१॥

आऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थरिणएणं-२॥

तेऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—॥३

वाऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—॥४

वणस्सई चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं, तं जहा—अग्गवीआ, मूलवीआ, पोर्बीआ, खंधवीआ, बीअरुहा, संमुच्छिमा, तणलया । वणस्सइकाइआ सबीआ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—५॥

से जे पुण इमे अणेगे, वहवे, तसा, पाणा, तं जहा—अंडया, पोयया, जराउया, रसया, संसेइमा, संमुच्छिमा, उब्भिया, उववाइया, जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं आगइगइविन्नाया, जे य कीडपयंगा, जा य कुंथुपिपीलिया, सव्वे बेइंदिया, सव्वे तेइंदिया, सव्वे चउरिंदिया, सव्वे पंचिंदिया, सव्वे तिरिक्खजोणिया, सव्वे नेरइया, सव्वे मणुया, सव्वे देवा, सव्वे पाणा परमाहम्मिया । एसो खलु छट्ठो जीविकाओ तसकाओ त्ति पवुच्चइ—६ ॥ सूत्र—१ ॥

तंजहा=ते आ प्रभाण्णे पुढविकाइया=पृथ्वीकायिका—
१, अये प्रभाण्णेआऊ=अपकायिका २, तेऊ=तेजस् (अग्नि)-
कायिका ३, वाऊ=वायुकायिका ४, वणस्सई=वनस्पतिकायिका
५, अने तस=त्रसकायिका ६.

સત્થપરિણણં=શસ્ત્રના ઉપઘાતથી પરિણુત (નિર્જીવ)
થયા અન્નત્થ=વિનાની પુઢવી=પૃથ્વી અણેગજીવા=અનેક જીવો-
વાળી, તે પણ પુઢોસત્તા=પ્રત્યેક શરીરમાં જુદા જુદા જીવો-
વાળી, ચિત્તમંતં=જીવવાદી (સચિત્ત), અક્ષાયા=કહી છે. (૧)

એ પ્રમાણે-શસ્ત્રથી હણાયા વિનાના પાણી(જળ)રૂપ
જીવો અનેક જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૨)

શસ્ત્રથી હણાયા વિનાના તૈજસ્ (અગ્નિ)કાયજીવો
પણ અનેક જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૩)

શસ્ત્રથી હણાયા વિનાના વાયુકાયિક અનેક જીવો
જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહ્યા છે. (૪)

શસ્ત્રથી હણાયા વિનાના વનસ્પતિકાયિક અનેક જીવો
ભિન્ન ભિન્ન શરીરવાળા સચિત્ત કહ્યા છે.

આ વનસ્પતિકાયજીવો વિવિધ પ્રકારના છે, કેાઈ અગ્ર
એટલે જેનો છેડો(ટોચ) વાવવાથી ઉગે તે 'કોરંટ' વગેરે
વૃક્ષોમાં ખીજ છેડે હોવાથી તેને અગ્રખીજા=અગ્રખીજ કહ્યા
છે. એ પ્રમાણે ઉત્પલકમળ કે કંદો ઈત્યાદિ જેનાં ખીજ
મૂળીયામાં હોય તે મૂલખીજા=મૂળખીજ જાણવા. પર્વ(ગાંઠા)-
માં ખીજ હોય તે શેરડી વગેરે પોરખીજા=પર્વખીજ કહેવાય.
શલ્કી-વડ ઈત્યાદિ જેને સ્કંધમાં ખીજ હોય તે સ્વંધખીજા=
સ્કંધખીજ જાણવા, જે અનાજ ડાંગર-ઘઉં વગેરે ખીજમાંથી
ઉગે તે વીઅરુહા=ખીજરુહ જાણવા અને જેનું ખીજ પ્રસિદ્ધ
ન હોવા છતાં પૃથ્વી-પાણીના યોગે ઉગે છે તે તળલા=
તૃણલાતા(વેલા-વેલડીઓ)સર્વ સંમુચ્છિમા=સંમૂર્છિમ જાણવા.

એ સર્વ જાતિના વનસ્પતિકાયજીવો ધીજસહિત હોય છે, જ્યાં સુધી કોઈ શસ્ત્રથી હણાય ન હોય ત્યાં સુધી તે જુદા જુદા શરીરોમાં એક-અનેક જીવવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૫)

સે=હવે પુણ=વળી જે ઇમે=જે આ અળે=અનેક (ખે-ઈન્દ્રય તેઈન્દ્રય વગેરે ભિન્નભિન્ન જાતિઓવાળા)બહવે=ધણા પ્રકારના તસા પાળા=ત્રસજીવો છે. તં જહા=તે આ પ્રમાણે છે- ૧-ઈંડાથી ઉપજતા(પક્ષિઓ ધીરોલીઓ વગેરે)અંડયા=અંડભ, ૨-ઓવાળ રહિત જન્મે તે હાથી, વાગોળ, ચામાચીડીયાં વગેરે પોયયા=પોતભ. ૩-જરાયુથી વીંટાએલા જન્મે તે ગાય, ભેંસ, વગેરે તિયંઓ અને મનુષ્યો જરાયુ= જરાયુભ, ૪-દહીં, દૂધ વગેરે રસાળ વસ્તુઓમાં ઉપજે તે રસયા=રસભ, ૫-જૂ-લીખ-સવા વગેરે પરસેવાથી ઉપજે તે સંસેદ્ધમા=સંસ્વેદિમ, ૬-નર-માદાના યોગ વિના ઉપજે તે પતંગીયાં કીડીઓ માખીઓ ઈત્યાદિ સંમુચ્છિમા=સંમૂર્છિમ, ૭-પૃથ્વીને ભેદીને ઉપજે તે તીડ વગેરે ઉચ્છિમા=ઉચ્છિનન, અને ૮-સ્વયં ઉપપાતથી ઉપજનારા દેવો-નારકો ઉવવાહા= ઔપપાતિક, આઠ પ્રકારોમાં સર્વ ત્રસજીવો કહ્યા.

હવે તેનાં લક્ષણો કહે છે કે-જેસિં કેસિંચિ પાળાણં=જે કોઈ જીવોનું અભિક્કંતં=સામેઆવવું. પલિક્કંતં=પાછાખસવું, સંકુચિયં =ગાત્રોથી સંકોચ પામવું, પસારિયં=ગાત્રોથી પહોળા થવું, રુચં= શબ્દ કરવો, મંતં=ભમવું, તસિયં=ત્રાસપામવું, પલાહ્યં=નાસવું તથા આગહગહ-આવવું જવું હોય, અને જેઓ તે તે(સંશારૂપ) વિન્નાયા=વિજ્ઞાનવાળા હોય, એવા જે ચ કીટપયંગા=જે કીડા

(કૃમિઓ) પતંગીયા (ઉપલક્ષણથી સર્વ ઝેઠન્દ્રિય તેઠન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિય) જા ચ કુંથુપિપીલિયા=જે કુન્થુઆ-કીડીઓ (સર્વ તેઠન્દ્રિય) ઇત્યાદિ સર્વ ઝે ઇન્દ્રિયોવાળા, સર્વ ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાળા, સર્વ ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા અને સર્વ પાંચેન્દ્રિયો. એમાં પણ સર્વ તિર્થંચયોનિવાળા, સર્વ નારકો, સર્વ મનુષ્યો અને સર્વ દેવો, એ પ્રત્યેક ત્રસ જાણવા. એ સઠ્ઠે પાળા પરમાહમ્મિયા=સર્વ જીવો પરમધર્મવાળા (એટલે સુખની ઇચ્છા-દુઃખના દ્રેષવાળા) છે. एसो છટ્ટો જીવનિકાઓ=આ છટ્ટો જીવનિકાય સ્વલુ=નિશ્ચે તસકાઓ= ત્રસકાય છે. इति पवुच्चइ=એમ (સર્વ તીર્થંકરોએ-ગણુ-ધરોએ) કહેલું છે. (૬)

[પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિરૂપે જે દેખાય છે તે અનેકાનેક એકેન્દ્રિય જીવોનાં શરીરો છે. જેમ મનુષ્ય, તેનું શરીર અને વળી એ શરીરમાં ઉપજતા કૃમિઆ વગેરે જીવો જુદા છે, તેમ પૃથ્વી આદિ પાંચે અનેક જીવોનાં શરીરો છે, તે એક એક શરીરમાં એક એક અને વનસ્પતિમાં તો એક શરીરમાં અનંતા પણ જીવો હોય છે, માટે તેને અનંતકાયિક પણ કહેવાય છે. એ ઉપરાંત પૃથ્વીઆદિના આધારે જીવનારા ખીજ ત્રસ જીવો જુદા હોય છે. દેખાતી પૃથ્વી વગેરે જીવોનાં શરીર છે, એ એનાં લક્ષણોથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. એજા સ્પષ્ટ નહિ દેખાવા છતાં એકેન્દ્રિયમાં પણ જીવના લક્ષણરૂપ ઉપયોગ, યોગબળ, અધ્યવસાય, જ્ઞાન, દર્શન, આઠે કર્મેનો ઉદય, બંધ, લેશ્યા, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ક્ષાયો, ઇત્યાદિ સઘળું અસ્પષ્ટ પણ હોય જ છે. આહાર પણ હોય છે, તેથી અનુકૂળ આહાર મળતાં પ્રકુલ થાય (વધે) છે, આહાર ન મળે કે પ્રતિકૂળ મળે તો શોષાય-કરમાય છે-ઘટે છે. જેમ કે માટીના ટેકરાઓ-પર્વતો વગેરે પૃથ્વીજીવો કાળે કાળે વધે છે-ઘટે છે. ગર્ભમાં કલલ અવસ્થામાં હાથીનું શરીર કે પક્ષીનાં ઇંડાનો રસ દ્રવ (પ્રવાહી)

છતાં વધે છે, જન્મે છે, માટે જીવ છે, તેમ જળ પણ દ્રવ-પ્રવાહી છતાં સજીવ છે. દેખાતું પાણી તે જલીયજીવોનાં શરીરોનો સમૂહ છે. અગ્નિ પણ વાયુ, કાષ્ટ કે તેલ વગેરે ખોરાક મળતાં વધે છે, ન મળે તો ઝોલવાય છે, માટે તે સજીવ છે. માનવદેહમાં જઠરની ગરમી હોય છે તે જીવ હોવાની નિશાની છે, જીવ ચાલ્યો જતાં ગરમી તેની સાથે ચાલી જાય છે અને શરીર ઠંડું થવા માંડે છે, તેમ અગ્નિની ઉષ્ણતા પણ સજીવની નિશાની છે. જીવ ચાલ્યા જતાં કોલસા-રાખ વગેરે ઠંડાં પડી જાય છે, ઈત્યાદિ અનેક યુક્તિઓથી અગ્નિનું સજીવપણું સિદ્ધ છે. વાયુ પણ સજીવ છે, અચેતન પદાર્થને કોઈ પ્રેરક જીવ ન હોય તો તે સ્વયં ગતિ કરી શકતો નથી. જડ પણ શરીરમાં હલન ચલન આદિ દેખાય છે તે તેમાં રહેલા જીવની પ્રેરણાને આભારી છે. મનુષ્યમાં તેની બુદ્ધિ, ઇચ્છા, સંજ્ઞાદિના બળે જે અમુક નિયત હલન-ચલન આદિ દેખાય છે, તે તેમાં રહેલા જીવની પ્રેરણાને આભારી છે. મનુષ્ય તેની બુદ્ધિ ઇચ્છા સંજ્ઞાદિના બળે હલન ચલનાદિ સઘળું અમુક નિયત કરે છે અને વાયુમાં તેવી વ્યક્ત સંજ્ઞા કે બુદ્ધિ નહિ હોવાથી અનિયત તિષ્ઠું ગમન હોય છે. કેવળ જડનું ગમન થઈ શકે નહિ. તિષ્ઠું ગમન થાય છે માટે વાયુ સજીવ છે જ. વનસ્પતિકાયમાં તો ઘણાં લક્ષણો મનુષ્યના જેવાં દેખાય છે. કેતકી-આંબો-વડ વગેરેનું મૂળમાંથી બહાર નીકળવું તે તેનો જન્મ છે, પછી તેમાં બાલ્યાદિ અવસ્થાઓ ક્રમશઃ પ્રગટે છે. લજ્જમણી-બકુલવૃક્ષ વગેરેમાં લજ્જા સ્પષ્ટ દેખાય છે. મનુષ્યના અવયવોની પેઠે વનસ્પતિમાં અંકુરા પત્રો શાખા પ્રશાખાઓ પ્રગટે છે. સ્ત્રીને યોનિ હોય છે તેમ વૃક્ષોને પુષ્પો હોય છે, તેમાં સંતતિની જેમ ફળો નીપજે છે, મનુષ્યને નિદ્રા-જાગરણ હોય તેમ ધાવડી-પ્રપુનાટ વગેરેનાં પત્રો, સૂર્યવિકાશી કમળો, ઈત્યાદિ સૂર્યાસ્ત સમયે સંકોચાય છે, ઉદય વખતે ખીલે છે. ધ્રુવ વગેરે રાત્રિયે ફરનારા જીવોની જેમ ચંદ્રવિકાસી કમળો રાત્રે વિકાસ અને દિવસે સંકોચ પામે છે. શરીરથી કપાયેલા અવયવો શોષાય તેમ પત્ર-ફળ-પુષ્પો-શાખાદિ પણ કપાયા પછી

સકાવા માડે છે. મનુષ્યની જેમ વનસ્પતિ પણ આહાર-પાણી લે છે, તે મળે તો જીવે-વધે છે. અનેક સારવાર છતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય જીવી શકતો નથી તેમ વનસ્પતિનું પણ રક્ષણ કરવા છતાં અમુક સ્વ-સ્વકાળ પૂર્ણ થતાં અચિત્ત બને જ છે. તેને પણ મનુષ્યની જેમ વિવિધ રોગો થાય છે અને ચિકિત્સાથી મટે પણ છે. મનુષ્યના અવયવોમાં ખોડ-ખાંપણ આવે છે તેમ વૃક્ષોમાં પણ કોષના પત્રો ખરી જાય છે, કોઈની શાખા-પ્રશાખાઓ વાંકી વળી જાય છે. લકવાની જેમ વૃક્ષ જીવતું હોવા છતાં કોઈ શાખા સૂકાય છે, વન્ધ્યા સ્ત્રીની જેમ કોષ વૃક્ષોને ફળો આવતાં જ નથી. વૃક્ષોની કેટલીય જાતિઓમાં નર-માદાનો ભેદ પણ હોય છે. ઇત્યાદિ વૃક્ષોમાં અનેક લક્ષણો મનુષ્યના જેવાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. જન્મ, બાલ્યકાળ, યૌવન, વૃદ્ધત્વ, મરણ, લજ્જ, હર્ષ, શોક, રોગ, સંજ્ઞા, શીતાદિ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સ્પર્શોની અસર, ઇત્યાદિ જીવત્વની સિદ્ધિનાં ઘણાં પ્રમાણો વનસ્પતિમાં સ્પષ્ટ હોય છે. આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો તો પૃથ્વી આદિ પાંચેય એકેન્દ્રિયોમાં જીવ માને છે.

એ પાંચ જ્યાં સુધી શસ્ત્રથી હણાય નહિ ત્યાં સુધી સજીવ હોય છે. આ શસ્ત્રો ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યાં છે, ૧-સ્વકાય, ૨-પરકાય અને ૩-ઉભયકાય. તેમાં કાળી પૃથ્વીને લાલ પૃથ્વી, ખારા પાણીને મીઠું કે ઉષ્ણને ઠંડું પાણી હણે છે, માટે તેનું તે સ્વકાય શસ્ત્ર છે. પૃથ્વીને પાણી-અગ્નિ-વાયુ વગેરેના, પાણીને અગ્નિ-માટી-વાયુ વગેરેના, અગ્નિને પાણી-પૃથ્વી-વાયુ વગેરેના, વાયુને પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ આદિના, અને વનસ્પતિને પૃથ્વી-જળ-અગ્નિ-વાયુ આદિના બળવાન પ્રત્યાઘાતો લાગતાં તે હણાય છે, તે તેઓનું પરકાય શસ્ત્ર છે અને પૃથ્વીને કાદવવાળું પાણી, કે પાણીને ભીની માટી હણે છે તે તેનું (સ્વ-પર ઉભય અંગો હોવાથી) ઉભયકાય શસ્ત્ર કહેવાય છે.

મનુષ્યને આહાર જીવાડનાર છતાં પ્રમાણાતીત હોય તો જીવલેણ બને, તેવું એકેન્દ્રિયમાં પણ છે. અગ્નિ વાયુથી જીવે છે, પણ આકરો વાયુ લાગે તો નાશ પામે છે. પાણી, વાયુ, વગેરે પૃથ્વીનો ખોરાક છે,

પણ અધિક પાણી કે સખત વાયુ વગેરેથી તે હણાય છે. પાણી પણ પૃથ્વી-અગ્નિ અને વાયુથી સૂકાય છે વનરૂપતિને પણ પૃથ્વી-પાણી-વાયુ અને સૂર્યનો તાપ (અગ્નિ), એ દરેક ખોરાક છતાં તે ઘણાં કે આકરાં હોય તો વૃક્ષો સૂકાય છે, એમ વિવિધ રીતે એકેન્દ્રિયો હણાય છે. જે જેનાથી હણાય તે તેનું શસ્ત્ર કહેવાય.

વનરૂપતિકાયના 'અગ્રખીજ' વગેરે ભેદો કહીને તેની ઉત્પત્તિના પ્રકારો, વિવિધ જાતિઓ, વગેરે વર્ણવ્યું છે. એ રીતે ત્રસકાયને ઓળખવા માટે પણ 'અંડજ' વગેરે ઉત્પત્તિના પ્રકારો, તથા સામે આવવું-જવું વગેરે તેની વિવિધ એજાઓ કહીને કીડીઓ, પતંગીયાં વગેરે જાતિઓ દ્વારા એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ ત્રસ જીવોને જુદી જુદી રીતે ઓળખાવ્યા છે. પૃથ્વી વગેરે ચારમાં ભેદોની સ્પષ્ટતા નથી કરી, તો પણ તે ચારમાં જુદી જુદી અનેકાનેક જાતિઓ છે, તે જીવવિચાર વગેરે ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી.

આ પાંચે સ્થાવર જીવોને પણ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ દેહપ્રમાણ-આયુષ્ય-પ્રાણ-યોનિઓ જ્ઞાન, દર્શન, લેશ્યા, કપાયો, સંજ્ઞાઓ, સ્વકાયસ્થિતિ, યોગબળ, પર્યાપ્તિઓ, ઇત્યાદિ સઘણું ઓછા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે અને તે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સમજાય તેવું પણ છે.

ઇત્યાદિ છકાયજીવોને ઓળખાવીને 'પરમાહમ્મિયા' પદથી એ સર્વ જીવો સુખના અર્થા-દુઃખના દ્વેષી છે, માટે કોઈ જીવને દુઃખ થાય નહિ તેમ વર્તવાનું અહીં વિધાન કર્યું છે. સૂ-૧]

હવે હિંસા નહિ કરવારૂપ ખીજો અધિકાર કહે છે—

इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा
नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंते वि अन्ने न
समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए
काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि,

તસ્ય મંતે ! પઢિવક્રમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વેસિરામિ
॥ સૂ. ૨ ॥

इच्छेसिं (इति एतेषाम्) = એ રીતે (આ ઉપર કહ્યા) તે
છ જીવનિકાયના દંડ=દંડને (સંઘટ્ટનં પરિતાપનં સંક્રમણું
વગેરેને) સયં નેવ સમારંમિજ્જા=સ્વયં નહિ જ કરવો, નોકર
ચાકરાદિ ખીજા કોઈના દ્વારા એવો દંડ નહિ જ કરાવવો
અને કોઈ ખીજાએ એવો દંડ કરતા હોય તેઓને (કે
તે દંડને) નહિ જ અનુમોદવા જોઈએ. (એ પ્રમાણે
ભગવાનનું ઉપદેશ વચન સાંભળીને શિષ્ય સ્વગુરુ સમક્ષ કહે
છે કે) મંતે ! =હે ભગવંત ! (હું પણ) જીવતાં સુધી તિવિહં=
ત્રણ પ્રકારના દંડને, (એ ત્રણ પ્રકારે કહે છે કે-) ન કરેમિ
ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ=સ્વયં કરું નહિ,
કરાવું નહિ અને ખીજા કરનારને સારો માનું નહિ, તિવિ-
હેણં=ત્રણ સાધનો વડે, (એ સાધનો કહે છે કે-) મણેણં
વાયાણ કાણં=મનથી, વચનથી અને કાયાથી, (એમ દંડને
તજીને પૂર્વે કરેલા દંડનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં કહે છે કે-)
તસ્ય=તેનું (ભૂતકાળે કરેલા દંડનું) મંતે ! =હે ભગવંત !
પઢિવક્રમામિ=પ્રતિક્રમણ કરું છું. (મિચ્છામિ દુહ્કડં દઉં છું,)
નિંદામિ=(આત્મસાક્ષીએ તેને) નિંદું છું, ગરિહામિ=(ગુરુની
સાક્ષીએ) ગહું છું (અને મારા તે પાપકારી) અપ્પાણં=
આત્માને (પર્યાયને) વેસિરામિ=વેસિરાવું (તજી) છું. (સૂ. ૨)

[જેનાથી અન્ય જીવને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ થાય તેવી સઘળી
પ્રવૃત્તિને દંડ કહેવાય. ગુરુ ભગવંતો ઉપદેશ સંભળાવે ત્યારે શિષ્યનું
કર્તવ્ય છે કે તેણે તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. એથી અહીં શિષ્ય

બવજીવ માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે. મૂળ પાઠમાં ‘કરેમિ’ વગેરે પદોમ વર્તમાનકાલનો પ્રયોગ છે તે ભવિષ્ય અર્થે સમજવો. અર્થાત આજથી જીવતાં સુધી દંડના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા સમજવી. વળી ગુરુન આમંત્રણ માટે ‘મંતે’ પદ છે, એથી ‘પ્રત્યેક પ્રતિજ્ઞા-વ્રત-નિયમાઃ ગુરુસમક્ષ કરવાં જ્ઞેષ્યે’ એમ સમજવું છે. ત્રિવિધ-ત્રિવિધર્થ એટલે ‘ત્રણ યોગ દ્વારા-ત્રણ પ્રકારની ક્રિયાથી’ વિરામ પામવાનું સમજવું. ‘પૂર્વપાપનું’ પ્રતિક્રમણ એટલે અનુમોદનાનો ત્યાગ, નિંદા એટલે આત્મસાક્ષિએ પ્રતિપક્ષ અને ગર્હા એટલે ગુરુ સમક્ષ પાપન કબૂલાત કરી તેનો વિરોધ કરવો, એમ ભેદ સમજવો. ‘આત્માઃ વેસિરાણું છુ’ એટલે ભૂતકાળના પાપી પર્યાયને તબ્જું છું. એર તે તે શબ્દોનો તે તે ભાવ હવે પછીનાં સૂત્રોમાં પણ સમજવો આ રીતે પાપોનું પ્રતિક્રમણ-નિંદા, ગર્હા વગેરે કરવાથી પાપન અનુમોદના અટકે છે, માટે તે કરણીય છે. ન કરવાથી ‘અનિષિદ્ધં અનુમતં એ ન્યાયે અનિષેધ-અનુમોદનાદ્વારા કર્મબંધ ચાલુ રહે છે. સૂ-૨]

એ કારણે હવે મહાવ્રતોનો ત્રીજો અધિકાર કહે છે-

પદમે મંતે ! મહવ્વણ પાણાઙ્વાયાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે
પાણાઙ્વાયં પચ્ચક્વામિ. સે સુહુમં વા-વાયરં વા, તસં વા-થા
વા, નેવ સયં પાણે અઙ્વાઙ્જ્જા-નેવન્નેહિં પાણે અઙ્વાયાવિજ્જા
પાણે અઙ્વાયંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિ
તિવિહેણં, મણેણં-વાયાણ-કાણં, ન કરેમિ-ન કારવેમિ-ક
પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદા
ગરિહામિ અપ્પાણં વેસિરામિ । પદમે મંતે ! મહવ્વણ ઉવઢ્ઢિઓ
સવ્વાઓ પાણાઙ્વાયાઓ વેરમણં ॥૧॥ સૂ. ૩॥

ગુરુને ઉદ્દેશીને મંતે !=હે ભગવન્ ! (પહેલા મહાવ્રતમ જીવોના પ્રાણોનો નાશ કરવા ૩૫ પ્રાણાતિપા તથી વિરમવ

-અટકવાનું શ્રીતીર્થં કરભગવંતે કહેલું છે, માટે તે કરવું જોઈએ એમ સમજીને) હે ભગવંત ! હું સર્વ્વ=સર્વ જીવોના સર્વ પ્રકારના) પ્રાણાતિપાતનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરું છું. (તેને તળું છું), તે આ પ્રમાણે-સૂક્ષ્મ કે બાદર, (તેમાં પણ) ત્રસ કે સ્થાવર (કોઈ પણ) જીવના પ્રાણોનો, (અર્થાત્ ઈન્દ્રિયો-બળ-શ્વાસોન્કે-આયુષ્યનો) હું સ્વયં અતિપાત (નાશ કરું નહિ, બીજા કોઈના દ્વારા પ્રાણોનો અતિપાત કરાવું નહિ અને બીજા કોઈ પ્રાણોનો અતિપાત કરે તેને સારો માનું નહિ. (અનુભોદું નહિ.) જીવું ત્યાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, એટલે મન-વચન અને કાયાથી, સ્વયં કરું નહિ, બીજા દ્વારા કરાવું નહિ અને બીજા કરે તેને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાળમાં કરેલા) તસ્સ=તે પ્રાણાતિ-પાતનું પ્રતિક્રમણ કરું, છું(આત્મ સાથે) નિન્દું છું, (આપની સમક્ષ) ગહાં કરું છું, અને મારા તે આત્માને વોસિરાવું છું. (તળું છું). હે ભગવંત ! પહેલા મહાત્રતમાં હું સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરમવા માટે સ્વઠ્ઠિઓમિ=ઉપસ્થિત (આદરવાળો) થયો છું, અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતથી અટકવાના પરિણામ (અધ્યવસાયો)વાળો થયો છું-૧. (સૂ. ૩)

[શબ્દાર્થ ઉપરના સૂત્ર પ્રમાણે. સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદ્યવાળા જીવોની હિંસા થઈ શકતી નથી માટે અહીં 'સૂક્ષ્મ' એટલે 'અલ્પ (નહાનો)' સમજવો. આ સૂક્ષ્મ અને બાદર બંનેના ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે બે ભેદો છે, તેમાં કુન્યુઆ વગેરે સૂક્ષ્મત્રસ અને અતિ—બારીક વનસ્પતિ આદિ સૂક્ષ્મસ્થાવરો જાણવા. ગાય-બળદ વગેરે બાદરત્રસ અને પ્રગટ દેખાય તેવા પૃથ્વી પાણી વગેરે બાદરસ્થાવર જાણવા.

‘સર્વ’ પ્રાણાતિપાતનું પરચક્ષ્માણુ કરું છું’ એમાં ‘સર્વ’ શબ્દથી સંતાપ-સંઘટન-ઉપદ્રવ વગેરે કોઈ પ્રકારે પીડા કરવાનું પણ તણું છું. એમ કહેલું છે. ‘અવદ્વિત્તઓમિ’ પદથી અધ્યવસાય વિના પરચક્ષ્માણુ નિષ્કળ છે, એમ કહી પ્રત્યેક પરચક્ષ્માણુ તેના પરિણામપૂર્વક કરવું જોઈએ’ એમ નિશ્ચયનયને આશ્રીને કહેલું છે. વ્યવહારનયથી પણ તે તે અધ્યવસાયોને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય તો હોવું જ જોઈએ, જેમાં અધ્યવસાય ન હોય કે તેને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય પણ ન હોય, તે પરચક્ષ્માણુને મૂષાવાદ કહ્યો છે. ક્રિયા ધર્મના પ્રયત્ન-સાધનરૂપ છે અને ધર્મ આત્માના અધ્યવસાયરૂપ છે, માટે અધ્યવસાય કે તેને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય, એકે ન હોય તો ક્રિયા કરવા છતાં ધર્મ ગણાતો નથી. પ્રાણાતિપાતના દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી, એમ ચાર ભેદો છે. તેમાં ૧-દ્રવ્યથી છ જીવનિકાય પૈકી કોઈપણ જીવદ્રવ્યનો પ્રાણાતિપાત, ૨-ક્ષેત્રથી ઊર્ધ્વ-અધો કે તિર્યક્લોકમાં કોઈ સ્થળે ૩-કાળથી ભૂત-ભવિષ્ય કે વર્તમાન-કાળે, અથવા રાત્રે કે દિવસે કોઈ સમયે, અને ૪-ભાવથી રાગ દ્વેષાદિ કોઈપણ દુષ્ટ અધ્યવસાયને યોગે થએલો પ્રાણાતિપાત સમજવો. એમાં પણ દ્રવ્ય અને ભાવ બે ભેદોની ચતુર્ભંગી થાય છે, જેમ કે-કોઈપણ દુષ્ટ પરિણામને વશ થઈ પ્રાણાતિપાત કરવો તે ૧-દ્રવ્ય અને ભાવ ઉભયથી પ્રાણાતિપાત, જ્યણના પરિણામ છતાં અનુપયોગાદિથી થાય તે ૨-દ્રવ્યથી પ્રાણાતિપાત ભાવથી નહિ, પ્રાણાતિપાતની ઈચ્છા કરવી, કે તેવો ઉપાય કરવા છતાં કોઈ કારણે સામો જીવ બચી જાય ત્યારે ૩-દ્રવ્યથી નહિ પણ માત્ર ભાવથી અને શુભ અધ્યવસાયથી ઉપયોગપૂર્વક જ્યણથી વર્તવા છતાં આકસ્મિક રીતે કોઈ જીવ મરે તે ૪-દ્રવ્યથી નહિ અને ભાવથી પણ નહિ. એ ચારમાં પહેલો-ત્રીજો બે ભાંગા દુષ્ટઅધ્યવસાય યુક્ત હોવાથી તેનાથી વ્રતની વિરાધના થાય, બીજી અતિચાર લાગે અને ચોથો શુદ્ધ કહ્યો છે. ઈત્યાદિ પ્રાણાતિપાતનું સ્વરૂપ સમજીને વ્રતપાલન માટે ઉદ્યત રહેવું. સૂ૦-૩]

હવે બીજું મહાવત કહે છે—

અહાવરે દુષ્ટે મંતે ! મહવ્વણ મુસાવાયાઓ વેરમણં । સર્વં
મંતે ! મુસાવાયં પચ્ચસ્વામિ, સે કોહા વા—લોહા વા—મયા વા—
હાસા વા, નેવ સયં મુસં વહ્જ્જા—નેવન્નેહિં મુસં વાયાવિહ્જ્જા—મુસં
વયંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિ-
હેણં, મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતં પિ
અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પહિક્કમામિ નિંદામિ
ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । દુ(દો)ચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ ઉવટ્ઠિ-
ઓમિ સર્વાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં ॥૨॥ સૂ. ૪॥

અહાવરે=હવે અપર એટલે પછીના દુષ્ટે મહવ્વણ=
બીજા મહાવતમાં મૃષાવાદથી અટકવાનું (જિનેશ્વરોએ કહ્યું
છે, માટે તેને ઉપાદેય સમજીને) હે ભગવંત ! હું સર્વ
પ્રકારના મૃષાવાદને પરચક્ષુ' (તબુ') છું. તે આ પ્રમાણે—
કોહા=કોપથી, લોહા=લોભથી, મયા=ભયથી, હાસા=હાસ્યથી,
(સર્વત્ર 'વા=અથવા' સમજવું) સ્વયં મૃષા વડું નહિ,
બીજા દ્વારા વદાવું (બોલાવરાવું) નહિ અને બીજા કોઈ
વદે તેને પણ સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રણે
સાધનોથી (એટલે) મનથી વચનથી અને કાયાથી, ત્રણ પ્રકારે
(એટલે) સ્વયં લેશમાત્ર મૃષાભાષણ કરું નહિ, બીજા દ્વારા
કરાવું નહિ અને બીજા કોઈ કરે તેને સારો માનું નહિ.
હે ભગવંત ! ભૂતકાળમાં કરેલા તસ્સ=તે મૃષાભાષણને હું
પ્રતિક્ષુ છું, નિંદુ છું, ગહુ' છું અને મારા તે આત્માને
(પર્યાયને) વોસિરાવું (તબુ') છું. હે ભગવંત ! બીજા મહા-

વ્રતમાં હું સર્વ પ્રકારના મૃષાવાદથી અટકવાના પરિણામ-
વાળો થયો છું. (સૂ. ૪)

[અહીં ક્રોધ અને લોભ, એ પહેલા-છેલ્લા એ કષાયો કહેવાથી વચ્ચેના બે-માયા અને લોભ પણ સમજી લેવા. તથા ભયથી અને હાસ્યથી કહ્યું તેના ઉપલક્ષણથી રાગથી દ્વેષથી કે અભ્યાખ્યાન વગેરેથી, એમ સર્વ દોષોથી મૃષા બોલવાનો ત્યાગ સમજી લેવો. તથા સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ સંબંધી પણ મૃષા ભાષણનો ત્યાગ સમજવો. જેમ હણવાથી હિંસા થાય છે તેમ મૃષા બોલવાથી પણ હિંસા થાય છે. અહીં પણ દ્રવ્ય-ભાવ બેની પહેલા વ્રતની જેમ ચતુર્ભંગી થાય છે. તેમાં છેલ્લો ભાંગો શૂન્ય સમજવો.]

ભાષા એક પ્રકારનું ચિત્ર છે, ચિત્રની જેમ તે શુભ (સત્ય) બોલાય તો શ્રોતાને શુભભાવ અને અસત્ય બોલાય તો અશુભભાવ પ્રગટ કરે છે. ક્યું વચન સત્ય કહેવાય ? વગેરે વિસ્તારથી પછીના વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયનમાં કહેવાનું હોવાથી ભાષા, તેના પ્રકારો વગેરે ત્યાં કહેવાશે. સૂ.-૪]

હવે ત્રીજું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે તચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં । સચ્ચં મંતે !
અદિન્નાદાણં પચ્ચક્વામિ. સે ગામે વા—નગરે વા—રણે વા, અપ્પં
વા—બહું વા, અણું વા—ધૂલં વા, ચિત્તમંતં વા—અચિત્તમંતં વા. નેવ
સયં અદિન્નં ગિણ્હિજ્જા, નેવન્નેહિં અદિન્નં ગિણ્હાવિજ્જા, અદિન્નં
ગિણ્હંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં
તિવિહેણં, મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ
અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પહિક્કમામિ નિંદામિ ગરિ-
હામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । તચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ ઉવઢ્ઠિઓમિ
સચ્ચાઓ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં ॥૩॥ સૂ. ૫॥

હવે અપર એટલે પછીના ત્રીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત ! અદિન્નાદાણાઓ=અદત્ત વસ્તુ લેવાથી વિરમવાનું (અટકવાનું) કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ અદિન્નાદાણં=અદત્તાદાનને પરચક્ષું છું. તે આ પ્રમાણે-ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં, એના ઉપલક્ષણથી ક્ષેત્રમાં ખળામાં વગેરે સર્વત્ર અપ્પં=મૂલ્યથી અલ્પ કે વહું=મૂલ્યવાન રત્નાદિ, અણું= પ્રમાણથી નહાતું (હીરા-માણેક મોતી આદિ) કે થૂલં= પ્રમાણથી મોટું (લાકડું વગેરે), તે પણ ચિત્તમંતં=ચૈતન્યયુક્ત (સજીવ), અથવા અચિત્તમંતં=ચૈતન્ય રહિત (નિજીવ), કંઈ અદિન્નં=માલિકે આપ્યા વિના હું સ્વયં લઉં નહિ. આપ્યા વિનાનું ખીજ દ્વારા લેવરાવું નહિ અને માલિકે આપ્યા વિનાનું કોઈ ખીજ લે તેઓને સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, એટલે મનથી-વચનથી અને કાયાથી-એ અદત્તાદાન હું કરું નહિ, કરાવું નહિ, કે ખીજ કરનારને સારો માનું પણ નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વે કરેલા તે અદત્તાદાનને પ્રતિક્ષું છું, નિન્દું છું, આપની સમક્ષ ગહું છું અને તે મારા આત્માને (પર્યાયને) તન્નું છું. હે ભગવંત ! (એ રીતે) હું ત્રીજા મહાવ્રતમાં સર્વ અદત્તાદાનથી અટકવા ઉપસ્થિત(આદરવાળો) થયો છું. ૩-(સૂ. ૫)

[અદત્તાદાન દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે થઈ શકે, કોઈ દ્રવ્ય લેવું તે દ્રવ્યથી, ઘર-ગામ વગેરેમાં ક્ષેત્રથી, રાત્રે કે દિવસે લેવું તે કાળથી અને રાગાદિ દોષોને વશ બનીને લેવું તે ભાવથી જાણવું. મહાવ્રતીને માલિકની સંમતિ વિના તૃણ-ભસ્મ જેવી ક્ષુદ્ર વસ્તુ લેવાની, કે રજા વિના માલિકીના સ્થળે ઉભા

રહેવાની ક્યારે પણ. ડોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં આરા નથી. અદત લીધા વિના જ. માત્ર લેવાનું વિચારવાથી પણ ભાવથી કર્મબંધ થાય છે. એટલું જ નહિ, ખીજને અપ્રીતિ આદિ થાય તે રીતે રાજમાર્ગનો ઉપયોગ કરવાથી પણ અતિયાર કહ્યો છે. પહેલા વ્રતની જેમ આમાં પણ દ્રવ્ય-ભાવના યોગે ચાર ભાગા થાય છે, તેમાં ચોથા ભાગો શૂન્ય સમજવો. સૂ. ૫]

હવે ચોથું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે ચૌત્થે મંતે ! મહવ્વણ મેહુણાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે ! મેહુણં પચ્ચક્ખામિ, સે દિવ્વં વા—માણુસં વા—તિરિક્ખવ-જોણિયં વા, નેવ સયં મેહુણં સેવિજ્જા, નેવસ્નેહિં મેહુણં સેવા-વિજ્જા, મેહુણં સેવંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં—તિવિહેણં, મણેણં—વાયાણ—કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પહિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । ચૌત્થે મંતે ! મહવ્વણ ઉવટ્ઠિઓમિ સવ્વાઓ મેહુણાઓ વેરમણં ॥૪॥ સૂ. ૬॥

હવે પછીના ચોથા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત ! મેહુણાઓ= (સ્ત્રી-પુરુષના) મૈથુનકર્મથી અટકવાનું કહેલું છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વમૈથુનને પરચક્ષુ' છું. તે આ પ્રમાણે દિવ્વં=દિવ્ય (દેવ-દેવી સંબંધી), માણુસં=મનુષ્યનું (પુરુષ-સ્ત્રી સંબંધી), અથવા તિરિક્ખવજોણિયં=તિર્યંચ-પશુયોનિનું (નર-માદા સંબંધી), હું સ્વયં એ મૈથુનને સેવું નહિ. ખીજાઓને સેવરાવું નહિ અને ખીજ સેવનારાઓને સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધ ભાગે, (એટલે)

મનથી વચનથી અને કાયાથી, એ મૈથુનકર્મને હું કરું (સેવું) નહિ, કરાવું નહિ અને ખીબ કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વે સેવેલા તે મૈથુનનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું; નિન્દું છું; ગર્હા કરું છું અને સેવનારા તે મારા પાપી આત્માને (પર્યાયને) તબ્બું છું; (એ રીતે) હે ભગવંત ! હું ચોથામહાવ્રતમાં સર્વમૈથુનથી અટકવા માટે ઉપસ્થિત (આદરવાળો) થયો છું-૪. (સૂ. ૬)

[મૈથુનના પણ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એમ ચાર ભાંગા થાય છે. તેમાં દ્રવ્યથી રૂપી કે રૂપસહગત સ્ત્રી પુરુષ સાથે મૈથુન. અહીં નિર્ભવ પ્રતિમા ચિત્રો ઈત્યાદિ 'રૂપી' અને સહવ સ્ત્રી કે પુરુષ વગેરે 'રૂપસહગત' બાણવા અથવા ખીબ રીતે એ બે ભેદો સહવ-નિર્ભવ બંને પ્રકારનાં સ્ત્રી પુરુષ આદિના સમજીને વસ્ત્રા-ભૂષણાદિ રહિત તે 'રૂપી' અને સહિત હોય તે 'રૂપસહગત એમ બેમાં ભેદ સમજવો. અહીં પણ દ્રવ્ય અને ભાવની ચતુર્ભંગી થાય છે. મૈથુન-સંજ્ઞાપરિણત આત્માને ભોગની પ્રાપ્તિ ન થાય તો પણ ભાવથી, પ્રાપ્તિ થાય તો દ્રવ્ય-ભાવ ઉભયથી, સંજ્ઞાના અભાવે પણ કોઇ બલાત્કાર કરે તો માત્ર દ્રવ્યથી મૈથુન અને ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે સૂ-૬]

હવે પાંચમું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે પંચમે મંતે ! મહવ્વણ પરિગ્ગહાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે ! પરિગ્ગહં પચ્ચક્ખામિ, સે અપ્પં વા-બહું વા, અણું વા-થૂલં વા, ચિત્તમંતં વા અચિત્તમંતં વા, નેવ સયં પરિગ્ગહં પરિગિણ્હિજ્જા, નેવડન્નેહિં પરિગ્ગહં પરિગિણ્હાવિજ્જા, પરિગ્ગહં પરિગિણ્હંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવેહેણં, મણેણં

વાયાણ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતંપિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ । પંચમે મંતે ! મહવ્વણ ઉવઢ્ઢિઓમિ સવ્વાઓ
પરિગ્ગહાઓ વેરમણં ॥૫॥ સૂ. ૭॥

હવે તે પછીના પાંચમા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત !
પરિગ્રહથી અટકવાનું કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું
સર્વપરિગ્રહને પરચક્ષુ છું. તે આ પ્રમાણે—મૂલ્યથી અલ્પ
કે બહુ (મૂલ્યવાન) તે પણ પ્રમાણથી નહાતું કે મોટું,
તે પણ સચિત્ત કે અચિત્ત, એવા કોઈ પદાર્થમાં હું સ્વયં
પરિગ્રહ (મૂર્છા-મમત્વ) કરું નહિ, બીજા દ્વારા કોઈ વસ્તુમાં
પરિગ્રહ કરાવું નહિ, અને બીજાઓ કોઈ પદાર્થમાં
પરિગ્રહ કરે તેને સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી,
ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (એટલે) મનથી વચનથી કે કાયાથી—
કરું નહિ, કરાવું નહિ અને બીજા કરનારને સારો માનું
નહિ, હે ભગવંત ! ભૂતકાલમાં મેં કરેલા તે પરિગ્રહને
(મમત્વને) પ્રતિક્ષુ છું, નિન્દુ છું, ગર્હુ છું અને
મારા તે આત્માને (પાપી પર્યાયને) વોસિરાવું છું. હે
ભગવંત ! પાંચમા મહાવ્રતમાં સર્વપરિગ્રહથી અટકવા માટે
માટે હું ઉપસ્થિત (આદરવાળો) થયો છું. (૫) (સૂત્ર-૭)

[‘પછી કહેવાશે તે ‘મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો’ એ વચનથી વસ્તુ
રાખવી કે ભોગવવી તે પરિગ્રહ નથી, પણ ‘છતી-અછતી વસ્તુમાં
મમત્વ કરવું’ તે પરિગ્રહ છે. અન્યથા શરીર પણ પરિગ્રહરૂપ બને,
ક્રોધને દીક્ષા અપાય નહિ, છત્યાદિ સંયમનો (મોક્ષનો) માર્ગ જ
અટકી જાય. અહીં સચિત્તપરિગ્રહનો પણ નિષેધ કરવાથી શિષ્યાદિ

પ્રત્યે મમત્વ થાય તો તે પણ પરિગ્રહ ગણાય. એ પ્રમાણે વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર-સ્થાન કે શ્રાવકાદિ ગૃહસ્થોના પ્રતિબંધને (મમત્વને) પણ પરિગ્રહ સમજવો. રાગનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી સર્વથા પરિગ્રહથી બચવું દુષ્કર છે, માટે આ વ્રતપાલનથી સૂક્ષ્મ-બાદર અતિચારોને ટાળવા સતત ઉદ્યમ રાખવો. નિશ્ચયથી તો સંયમનાં અનુદાનનો દુરાગ્રહ કરવો, ગુર્વાદિની આજ્ઞા-ઈચ્છા વિના પણ તપ-જપ-કે ઉગ્ર વિહારાદિ કરવા, ઇત્યાદિ સ્વછ્મચાના આગ્રહરૂપ હોવાથી પરિગ્રહ કહ્યો છે. પરિગ્રહના પણ દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદો છે, દ્રવ્યથી-વિવિધ દ્રવ્યોમાં, ક્ષેત્રથી--સર્વલોકમાં, કાળથી--કોઇપણ કાળમાં અને ભાવથી--રાગ-દ્વેષાદિના પક્ષને પરિગ્રહ સમજવો. પરિગ્રહ રાગથી થાય તેમ કોઈ ઉપરના દ્વેષથી પણ થાય, એમ અનેક પ્રકારે ભાવપરિગ્રહ ગણાય. આ વ્રતમાં પણ દ્રવ્ય--ભાવ ભેદે ચાર ભાંગા થાય છે. રાગ-દ્વેષ વિના ધર્મોપકરણુ રાખવાં તે ૧--દ્રવ્યથી પરિગ્રહ અને ભાવથી અપરિગ્રહ, મૂર્છા કરવા છતાં તેની પ્રાપ્તિ ન થાય તો ૨ ભાવથી પરિગ્રહ અને દ્રવ્યથી અપરિગ્રહ, મમત્વવાળાને ઈષ્ટ વસ્તુ મળે તો દ્રવ્ય-ભાવ ઉભયથી પરિગ્રહ અને ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે. સૂ.૦-૭]

હવે છટ્ટું મત કહે છે—

અહાવરે છટ્ટે મંતે ! વણ રાઈમોયણાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે ! રાઈમોયણં પચ્ચક્કમિમિ. સે અસણં વા પાણં વા સ્વાઈમં વા સાઈમં વા, નેવ સયં રાઈં મુંજિજ્જા. નેવજ્જનેહિં રાઈં મુંજાવિજ્જા, રાઈં મુંજંતે ત્તિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં—તિવિહેણં, મણેણં વાયાણ કાણ્ણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પડિક્કમમિમિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । છટ્ટે મંતે ! વણ ઉવટ્ઠિઓમિ સવ્વાઓ રાઈમોયણાઓ વેરમણં ॥૬॥ સૂ. ૮ ॥

હવે તે પછીના છટ્ઠા વ્રતમાં હે ભગવંત ! રાત્રિ-
લોજનથી અટકવાનું કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ-
રાત્રિલોજનનો ત્યાગ કરું છું. તે આ પ્રમાણે-અશન, પાન,
ખાદિમ કે સ્વાદિમને (ચારે આહારને), હું સ્વયં રાત્રે
લોજન કરું નહિ, ખીજાઓ દ્વારા રાત્રે લોજન કરાવું
નહિ અને ખીજા રાત્રે લોજન કરનારાને સારો માનું નહિ,
જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (અર્થાત્) મનથી વચનથી
અને કાયાથી-(રાત્રિ લોજન) કરું નહિ, કરાવું નહિ,
ખીજા કરનારાને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાલે
કરેલા) તે રાત્રિલોજનને પ્રતિક્રમું છું, નિન્દું છું, ગહું
છું અને મારા તે આત્માને (પર્યાયને) તબ્બું છું. હે
ભગવંત ! છટ્ઠા વ્રતમાં હું સર્વથા રાત્રિલોજનથી અટકવા
માટે આદરવાળો થયો છું. (૬) (સૂ. ૮)

इच्छे(इ)याइं पंचमहव्वयाइं राइभोयणवेरमणछट्ठाइं
अत्तहियट्टयाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥सू० ९॥

इच्छेइयाइं=એ રીતે પાંચમહાવ્રતોને, જેની સાથે રાત્રિલોજન
વિરમણ વ્રત છટ્ઠું છે, તેને (છને) અત્તહિયટ્ટયાए=આત્મહિ-
તાર્થે (મોક્ષ માટે), ઉવસંપજ્જિત્તા=સ્વીકારીને વિહરામિ=વિચ-
રીશ. (સદાચારોના પાલનથી તેનું હું પાલન કરીશ.) (સૂ. ૯)

[આ રાત્રિલોજન વિરમણ વ્રત પહેલા-છેલ્લા તીર્થંકરોના
શાસનમાં મૂલયુણ તરીકે જણાવેલું હોવાથી મહાવ્રતોની સાથે તેને
છટ્ઠું વ્રત કહ્યું છે અને આવીસ તીર્થંકરોના શાસનમાં તેને ઉત્તરયુણ
કહેલો છે. આહારસંજ્ઞા એવી યજ્ઞવતી છે કે તે સંજ્ઞાને વશ જીવ
હિંસાદિ સર્વ પાપો અનંતા કાળથી કરતો આવ્યો છે. કૂર માંસાહારી

વગેરે જીવન મળે તે આ સંજ્ઞાનું ફળ છે, ક્ષુધાપીડિત પ્રાણીઓ શું શું અકાર્ય નથી કરતા ? અને ક્યાં ક્યાં દુઃખો નથી વેઠતા ? તે કહી શકાય તેમ નથી. એ કારણે સર્વથા આહાર વિના જીવાય નહિ સાં સુધી શક્ય ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે, શારીરિક દષ્ટિએ પણ રાત્રિભોજન અહિતકર છે, રાત્રિભોજનના વિવિધ દોષો અનેક શાસ્ત્રોમાં કહેલા છે. વિદ્વદ્વ્ય ઉપા૦ શ્રી યશોવિજયજી ગણિવરે તેો **નિશામકતે સ્વરૂપતો દૂષિતત્વચિન્નારપ્રકરણમ્** નામનો ગ્રન્થ રચીને રાત્રિભોજનની પણ હિંસા-જૂઠ વગેરે આશ્રવોની જેમ સ્વરૂપથી દુષ્ટતા વર્ણવી છે. એમ રાત્રિભોજન હિંસાની અપેક્ષાએ ત્યાજ્ય છે અને સ્વરૂપથી પણ દુષ્ટ છે. તેનો ત્યાગ કર્યા વિના અહિંસાદિનું શુદ્ધ પાલન શક્ય જ નથી, માટે શ્રમણુધર્મમાં આકરી આપત્તિ પ્રસંગે પણ ચારે આહારના રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કહેલો છે. તેના પણ દ્રવ્યદિ ચાર ભેદો છે, તેમાં દ્રવ્યથી-અશનાદિ ચારે પ્રકારનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી-(અઢી દ્વીપમાં જ દિવસ-રાત્રિ હોવાથી) અઢીદ્વીપ ક્ષેત્ર, કાળથી-રાત્રે ૩ દિવસે (ચાર પૈકી કોઈ દોષવાળું વાપરવું, તે ચાર દોષોમાં એક-રાત્રિએ લાવેલું રાત્રે, ખીન્ને-રાત્રિએ લીધેલું દિવસે, ત્રીન્ને-દિવસે લીધેલું રાત્રે અને ચોથો-દિવસે લીધેલું અન્ય દિવસે વાપરવું એમ ચાર દોષો કહ્યા છે) અને ભાવથી શુભાશુભવર્ણાદિમાં રાગ-દ્વેષાદિને વશ થવું, એમાં પણ દ્રવ્ય-ભાવ ભેદે ચતુર્ભંગી થાય છે, તેનો ચોથો ભાંગો શૂન્ય સમજવો. સ્. ૮]

[આ છએ પ્રતો વિના આશ્રવરોધ થતો નથી અને આશ્રવરોધ વિના મુક્તિ થતી નથી. મોક્ષના જ ઉદ્દેશથી કરેલું પ્રતોનું પાલન સફળ થાય છે, માટે ‘આત્મહિતાથે’ પદ કહ્યું છે અને પ્રતના સ્વીકાર માત્રથી સફળતા થતી નથી, યથાર્થ પાલન કરવું જોઈએ, માટે ‘વિહરામિ’ પદ કહ્યું છે. પ્રતો સ્વીકારીને તેના પાલન માટે સત્વ ક્રમવવાથી જ દીક્ષા સફળ થાય છે, અન્યથા ભવભ્રમણ વધવાનો

સંભવ છે. અહિંસાદિ વ્રતોના અનાદરથી અનુક્રમે અલ્પાયુ જીવવા-
છેદ, દરિદ્રતા, નપુંસકતા, વગેરે વિવિધ દુઃખો ભોગવવાં પડે છે.

[આ પ્રત્યેક વ્રતના અસંયોગી ભાંગા ૧૪૭ થાય છે. તેમાં સાધુને છેલ્લા ૧૪૭મા ભાંગે વ્રત પાલન કરવાનું કહ્યું છે. તે ભાંગા આ પ્રમાણે સમજવા. ૧-મનથી, ૨-વચનથી, ૩-કાયાથી, ૪-મન-વચનથી, ૫-મન-કાયાથી, ૬-વચન-કાયાથી ૭-મન-વચન કાયાથી, (પ્રાણાતિ-પાનાદિ) કરું નહિ. એ (એક-દ્વિ-ત્રિસંયોગી મળીને) સાત ભાંગા માત્ર 'કરું નહિ' એ એક ક્રિયાના થાય. એ જ પ્રમાણે ૨-કરાવું નહિ, ૩-અનુમોદું નહિ, ૪-કરું-કરાવું નહિ, ૫-કરું અનુમોદું નહિ. ૬-કરાવું-અનુમોદું નહિ અને ૭-કરું-કરાવું-અનુમોદું નહિ, એમ સાત પ્રકારની ક્રિયાના સાત સાત ગણતાં યોગણુપયાસ ભાંગા થાય, તેને ત્રણ કાળે ગુણતાં ૧૪૭ થાય. એમાં સાધુને છેલ્લા ભાંગે, અર્થાત્ ત્રણે કાળના પ્રાણાતિપાતાદિને મન-વચન-કાયાથી, ન કરું ન કરાવું અને ન અનુમોદું, એ ત્રિવિધ ભાંગાથી ત્યાગ કહ્યો છે.]

હવે એથા અધિકારમાં જ કાયની ચતના કહે છે, તેમાં પ્રથમ પૃથ્વીકાયની ચતના માટે કહે છે કે—

સે મિલ્લુ વા, મિલ્લુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્વાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા, રાઓ વા, ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા,
સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે પુઢવીં વા મિત્તિં વા સિલં વા લેલું
વા સસરક્કવં વા કાયં સસરક્કવં વા વત્થં, હથ્થેણ વા પાણ વા
કટ્ટેણ વા કિલિંચેણ વા અંગુલિયાણ વા સિલાગણ વા સિલા-
ગહત્થેણ વા, ન આલિહિજ્જા ન વિલિહિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા ન
મિદિજ્જા, અન્નં ન આલિહાવિજ્જા ન વિલિહાવિજ્જા ન ઘટ્ટા-
વિજ્જા ન મિદાવિજ્જા, અન્નં આલિહંતં વા વિલિહંતં વા ઘટ્ટંતં

વા ભિદંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિહેણં,
મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ ભંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ ॥૧॥ સૂત્ર ૧૦॥

સંજય=(સત્તરવિધ સંયમ પાલવાથી) સંયત, વિરચ=
(વિવિધ પ્રકારના તપમાં રત હોવાથી) વિરત અને પઢિહય-
પચ્ચક્ખાયપાવકમ્મે=જેણે પાપકર્મોને પ્રતિહત કરીને પચ્ચ-
ક્ખાણુ કચું છે, (તેમાં અન્થિલેદથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મોની સ્થિતિ ટુંકી કરવી તે પ્રતિહત અને એ સ્થિતિ
બાંધવાના હેતુએ તણને પુનઃ તેને વૃદ્ધિ ન પમાડવી તે
પ્રત્યાખ્યાત=પચ્ચક્ખાણુ કચું કહેવાય) એવો સે=તે ભિક્કૂ=
સાધુ અથવા ભિક્કૂની=સાધ્વી, દિવસે કે રાત્રે, (કારણ-
વશાત્) એકલો કે પરિસાગઓ=સાધુની પર્ષદામાં રહેલો,
સુત્તે=(રાત્રીએ) સુતેલો કે જાગરમાણે=દિવસે જાગતો, એવો
સે=તે સાધુ પુઢવી=(ઢેક્કાં કાંકરા રહિત) પૃથ્વીને, મિત્તિં=નદીના
કાંઠાને (તટને), સિલં વા=(પત્થરની) શિલાને, લેલું=લેખુને
(ભાટીના ઢેક્કાંને), સસરકરવં=અરણ્યની સચિત્તરજથી ખરડા-
એલી કાર્યં=કાયાને, એ વી રજથી ખરડાયેલા વચ્ચં=વચ્ચને (તથા
ઉપલક્ષણથી પાત્રાદિ કેઈ ઉપકરણને, એ પદાર્થોને) હાથથી,
પગથી, કટ્ટેણ=કાષ્ટથી, કિલિંચેણ=ક્ષુદ્રકાષ્ટથી (સાંઠીગડાથી કે
અંગુલીથી), સિલાગ્ગ=(લોખંડની સળી) સળીયાથી, સિલાગ-
હથ્થેણ=અનેક સળીયાથી (સાણુસા આદિથી, એવા કેઈ પણ
સાધન વડે)સ્વયં ન આલિહિજ્જા=આલેખન કરે નહિ, (ખોદે-

ખોતરે નહિ. ન વિલિહિજ્જા=વિલેખન કરે નહિ, (વારંવાર કે ભેરથી ખોદે-ખોતરે નહિ,) ન ઘટ્ટિજ્જા=સંઘટ્ટન કરે (હલાવે ચલાવે) નહિ અને ન મિંદિજ્જા=ભેદ (ટુકડા કરે નહિ. ખીબા દ્વારા પણ એ આલેખન, વિલેખન, સંઘટ્ટન, તથા ભેદ કરાવે નહિ અને ખીબા કોઇ આલેખન, વિલેખન, સંઘટ્ટન કે ભેદ કરે તેને સારો માને નહિ. (માટે) હું જીવતાં સુધી ત્રિવિધ ત્રિવિધથી, અર્થાત્ મનથી વચનથી અને કાયાથી, એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ, કે કરતા ખીબાને સારો માનું નહિ, હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને પ્રતિક્રમું છું, નિન્દું છું, ગર્હું છું અને મારા તે આત્માને (પર્યાયને) તજું છું-૧ (સૂ. ૧૦)

[છ કાયના આરંભનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી ધર્મના સાધનભૂત દેહના રક્ષણ માટે ભિક્ષાવૃત્તિથી જીવવું જોઈએ, એમ જણાવવા માટે 'મિક્ખૂ' કહ્યું છે. સંયત-વિરત-પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા, વગેરે ગુણો વિના સાધુધર્મનું પાલન ન થાય, માટે તે વિશેષણ છે. શુભા-શુભ નવ કારણે સાધુ એકલો પણ હોય, માટે 'એકલો' એમ કહ્યું છે. નિદ્રામાં પ્રમાદથી પણ વિરાધના સંભવિત હોવાથી 'સુમ' કહ્યું છે. અરણ્યની રજ સચિત્ત-મિશ્ર હોવાથી 'સરજસ્ક' પદ કહ્યું છે. એમ પછીના સૂત્રોમાં પણ સમજવું. ૧૦]

હવે અપ્કાયની ચતનાનો વિધિ કહે છે—

સે મિક્ખૂ વા મિક્ખુણી વા સંજય-વિરય-પહિહયપચ-
ક્વાયપાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા,
સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે ઉદગં વા ઓસં વા દ્વિમં વા મહિયં
વા કરગં વા હરતણુગં વા સુદ્ધોદગં વા ઉદઉલ્લં વા કાયં ઉદઉલ્લં

वा वत्थं, ससिणिद्धं वा कायं ससिणिद्धं वा वत्थं, न आमुसिज्जा
 न संफुसिज्जा न आवील्लिज्जा न पवीलिज्जा न अक्खोडिज्जा
 न पक्खोडिज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा, अन्नं न
 आमुसाविज्जा न संफुसाविज्जा न आवीलाविज्जा न पवीला-
 विज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आयाविज्जा
 न पयाविज्जा, अन्नं आमुसंतं वा संफुसंतं वा आवीलंतं वा
 पवीलंतं वा अक्खोडंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं वा
 न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं—तिविहेणं, मणेणं
 वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणु-
 जाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं,
 वोसिरामि ॥ २ ॥ सूत्र ११ ॥

(उपर क्खो तेवो) संयत-विस्त अने प्रतिष्ठत तथा
 प्रत्याख्यात कयां छे पापकर्मो जेणे एवेो ते साधु के साध्वी,
 दिवसे के रात्रे, एकलो के पर्षदाभां रडेलो, अंधतो के
 जगतो, उदगं=(कुवा-वाव-ओरिंग-पंप आदिना) जभीन-
 भांधी नीकणता(अरण्यांना) पाणीने, ओसं=आकणना (दारना
 पाणीने, हिमं=(कृत्रिम अकृत्रिम) अरक्षने, महियं=(वाहणी)
 धुम्भसने करगं=(वरसादना)कराने, हस्तणुगं=(जभीन लेदीने)
 दीदी वनस्पति उपर आजेलां जणभिंदुओने, सुद्धोदगं=(वर्षांना
 शुद्ध पाणीने, वणी एवेा केाँ सयित्त पाणीथीउदउल्लं=लीना
 नीतरता कायं=शरीरने, (ए रीते लीना नीतरता) वस्त्रने,
 (के पात्रादि उपकरणे), तथा ससिणिद्धं=नडि नीतरता

ભીના શરીરને, તેવા વસ્ત્રાદિને, (એવા કોઈ પાણીને કે શરીર-વસ્ત્રાદિને) સ્વયં ન આમુસિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) સ્પર્શ ન કરે, ન સંફુસિજ્જા=ભેરથી (કે વારવાર) ન સ્પર્શે, ન આવીલિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર) પણ ન પીડે (કથરે નહિ); ન પવીલિજ્જા=ભેરથી (કે અનેકવાર) પીડે નહિ, ન અક્ષોલિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) સ્ફોટન કરે નહિ (ઝાટકે નહિ), ન પક્ષોલિજ્જા=ભેરથી (કે વારંવાર ઝાટકે નહિ, ન આયાવિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) તપાવે નહિ, ન પયાવિજ્જા=ધણું (કે ઘણીવાર) તપાવે નહિ, એ રીતે ખીજાઓ દ્વારા એ આઠ પૈકી કોઈ વિરાધના કરાવે નહિ અને ખીજા કોઈ એ આઠ પ્રકારો પૈકી કોઈ પ્રકારની વિરાધના કરે તેને સારા માને નહિ, (માટે) હું પણ જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી (એટલે) મનથી, વચનથી કે કાયાથી-એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ, અને ખીજા કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાળમાં કરેલા) તે પાપનું પ્રતિકેમણુ, નિંદા અને ગર્હા કરું છું તથા મારા તે પાપી આત્માને (પર્યાયને) વોસિરાવું છું-૨. (૧૧)

હવે તેઉકાયની જયણાનો વિધિ કહે છે—

સે ભિક્ષુ વા ભિક્ષુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચસ્વાય-પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે અગણિં વા, ઈંગાલં વા, મુમ્મુરં વા, અચ્ચિં વા, જાલં વા, અલાયં વા, સુદ્ધાગણિં વા, ઉવકં વા, ન ઉંજિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા (ન મિંદેજ્જા) ન ઉજ્જાલિજ્જા (ન પજ્જાલિજ્જા) ન

નિવ્વાવિજ્જા અન્નં ન ઉંજાવિજ્જા ન ઘટ્ટાવિજ્જા(ન મિંદાવિજ્જા)
 ન ઉજ્જાલાવિજ્જા (ન પજ્જાલાવિજ્જા) ન નિવ્વાવિજ્જા, અન્નં
 ઉંજંતં વા, ઘટ્ટંતં વા, (મિંદંતં વા) ઉજ્જાલંતં વા (પજ્જાલંતં વા)
 નિવ્વાવંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિહેણં,
 મણેણં વાયાણ કાણં—ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
 સમણુજાણામિ તસ્સ મંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં
 વોસિરામિ ॥૩॥ સૂ. ૧૨ ॥

સંયત વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાત કર્યાં છે પાપકર્મ
 જેણે એવો તે ભિક્ષુક કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે, એકલો
 કે પર્ષદામાં રહેલો, ઊંઘતો કે જાગતો, અગ્નિ=(તપાવેલા
 લોખંડમાં રહેલા) અગ્નિને, ઇંગાલં=(ધૂમ-જ્વાળા રહિત)
 અંગારાને, મુમ્મુરં=(ભરસાડમાં રહેલા) ઝીણા અગ્નિના
 ઠણિયાને, અચ્ચિંચ=અગ્નિથી છૂટી પડેલી જ્વાલાને, જાલં=
 અગ્નિ સાથે સળગતી જ્વાલાને અલાચં=ઉંખાડીયાને સુદ્ધા-
 ગ્નિં=(ઇંધણુ રહિત) શુદ્ધ અગ્નિને, કે ઉક્કં=ઉલ્કાને
 (આકાશથી પડતા વિજળી વગેરેના અગ્નિને), એ કોઇ પ્રકારના
 અગ્નિને સ્વયં ન=ઉંજિજ્જા=ઉંજે નહિ (વધારવા માટે તેમાં
 કાષ્ઠાદિ ઇંધં નાખે નહિ), ન ઘાટ્ટજ્જા=સંઘટ્ટન ન કરે
 (હલાવે નહિ), ન મિંદેજ્જા=ભેદે નહિ (ટુકડા ન કરે), ન
 ઉજ્જાલિજ્જા=(પંખાદિથી પવન નાખીને) ઉજ્જાલે નહિ,
 (પ્રદીપ્ત કરે નહિ), ન પજ્જાલિજ્જા=(વિશેષ પવનથી કે
 વારંવાર) પ્રદીપ્ત કરે નહિ અને ન નિવ્વાવિજ્જા=ખૂંચાવે
 નહિ. એ રીતે અન્નં=ખીજ દ્વારા ઉંજન, ઘટ્ટન, ભેદ,

ઉજ્જવાલન, પ્રજ્જવાલન કે નિર્વાપન કરાવે નહિ, તથા એ (ઉજ્જનાદિ વિરાધના) કરતા ખીજ કોઈને અનુમોદે નહિ (માટે) હું પણ જીવું ત્યાં સુધી, ત્રિવિધ ત્રિવિધથી (અર્થાત્) મનથી વચનથી કાયાથી, તેવું કરું નહિ, કરાવું નહિ અને ખીજ કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને હું પ્રતિક્ષુમું છું, નિન્દું છું, ગર્હું છું અને મારા તે પાપી આત્માને વોસિરાવું છું—૩ (સૂ. ૧૨)

[આ સૂત્રના કૌંસમાં મૂકેલાં સૂત્રો હારિં ટીકામાં, દીપિકામાં તથા ખીજ કેટલાક મૂળ ગ્રન્થોમાં પણ નથી.]

વાયુકાયની જયજ્ઞાનો વિધિ કહે છે—

સે મિક્કસૂ વા મિક્કસુળી વા સંજયવિરયપડિહયપચ્ચક્વાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે
વા જાગરમાણે વા, સે સિણ્ણ વા, વિહુયણે વા, તાલિઅંટેણ વા,
પત્તેણ વા, પત્તમંગેણ વા, સાહાએ વા, સાહામંગેણ વા, પિહુણે
વા, પિહુણહત્થેણ વા, ચેલેણ વા, ચેલકણ્ણેણ વા, હત્થેણ વા,
મુહેણ વા, અપ્પણો વા કાયં, બાહિરં વા વિ પુગ્ગલં, ન ફુમેજ્જા
ન વીએજ્જા, અન્નં ન ફુમાવિજ્જા ન વીઆવિજ્જા, અન્નં ફુમંતં વા
વા વીયંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાએ તિવિહં—તિવિહેણં
મણેણં વાયાએ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ ॥ ૪ ॥ ૧૩ ॥

સંયત, વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાત-પાપકર્મા,

એવો તે ભિક્ષુ કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે એકાકી કે
 પર્ષદામાં રહેલો ઊંઘતો કે જાગતો, સિણ=ચામરવડે,
 વિહુયણે=વીંજણા વડે, તાલિઅંટેણ=તાલવૃન્ત (મધ્યમાં છિદ્ર-
 એ પડોવાળા પંખા) વડે, પત્તેણ=(પદ્મિની વગેરેના) પાંદડા
 વડે, પત્તમંગેણ=પાંદડાના કકડા વડે, સાહાણ=(વૃક્ષની શાખા)
 વડે, સાહામંગેણ=શાખાના કકડા વડે, પિહુણેણ=(મયૂરાદિના)
 પિંછાવડે, પિહુણહત્થેણ=પિંછાના સમૂહ વડે, ચેલેણ=વસ્ત્રવડે,
 ચેલકળેણ=વસ્ત્રના છેડા વડે, હત્થેણ=હાથ વડે, મુહેણ=મુખ
 વડે, એવા કોઈ સાધન વડે અપ્પણો કાર્ય=પોતાના શરીરને
 કે બાહિરં પુમ્મલં=ખહારના કોઈ પદાર્થને પણ ન ફુમેજ્જા=
 કૂંકે નહિ, કે ન વીણ્જ્જા=વીંજે નહિ (ચામરાદિ દ્વારા પવન
 નાખે નહિ), એ રીતે અન્નં=ખીજા દ્વારા કૂંકાવે નહિ કે
 વીંજાવે નહિ. તથા ખીજા કૂંકતાને કે વીંજતાને સારો
 માને નહિ, (માટે) હે ભગવંત ! હું પણ જીવતાં સુધી
 ત્રિવિધ ત્રિવિધથી (એટલે) મનથી વચનથી અને કાયાથી
 એમ કરું નહિ, ઇત્યાદિ શેષ અર્થ ઉપર પ્રમાણે-૪ (સૂત્ર. ૧૩)

વનસ્પતિકાયની જયણાનો વિધિ કહે છે—

સે ભિક્ષૂ વા ભિક્ષુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્વાય-
 પાવકમ્મે દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે વા
 જાગરમાણે વા, સે વીણ્ણસુ વા, વીયપહ્ણેસુ, વા રૂઢેસુ વા, રૂઢપહ્ણ-
 ઢેસુ વા, જાયેસુ વા, જાયપહ્ણેસુ વા, હરિણ્ણસુ વા, હરિયપહ્ણેસુ
 વા, છિન્નેસુ વા, છિન્નપહ્ણેસુ વા, સચિત્તેસુ વા, સચિત્તકોલ-
 પહિનિસ્સિણ્ણસુ વા, ન ગચ્છેજ્જા ન ચિદ્દેજ્જા ન નિસીણ્ણજ્જા

ન તુઅટ્ટેજ્જા, અન્નં ન ગચ્છાવેજ્જા ન ચિટ્ટાવેજ્જા ન નિસીઆ-
વેજ્જા ન તુઅટ્ટાવેજ્જા અન્નં ગચ્છંતં વા ચિટ્ટંતં વા નિસીયંતં વા
તુઅટ્ટંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં-તિવિહેણં,
મણેણં, વાયાણ, કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં
ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ ॥ ૫ ॥ સૂત્ર ૦ ૧૪ ॥

સંયત, વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા
એવો તે ભિક્ષુક કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે, એકાકી કે
પર્ષદામાં રહેલો, ઊંઘતો કે જાગતો, સચિત્ત વીણુ=ખીજો
ઉપર (અનાજના કણ વગેરે સચિત્ત ઉપર) કે વીણુપટ્ટેસુ=
ખીજોના ઢગલા ઉપર મૂકેલી (શયનાદિ સચિત્ત અચિત્ત
કોઈ) વસ્તુઓ ઉપર, એમ સર્વ પદોમાં પટ્ટેસુ નો અર્થ
ઉપર મૂકેલી વસ્તુઓ કરવો.) રુદ્ધેસુ=તુર્ત ઉગેલા અંકુરાઓ
ઉપર, કે તેવા અંકુરા ઉપર મૂકેલી કોઈ વસ્તુઓ ઉપર,
જાયેસુ=(ધાન્યાદિના)છોડવાઓ ઉપર, કે તેવા છોડવાઓ
ઉપરની કોઈ વસ્તુઓ ઉપર, હરિણુ=દુર્વા (ધો) વગેરે લીલા
ઘાસની ઉપર, કે તેના ઉપર રહેલા કોઈ આસનાદિ સચિત્ત
અચિત્ત પદાર્થ ઉપર છિન્નેસુ=(વૃક્ષાદિની) કપાએલી શાખા-
પત્ર-પુષ્પો કે ફળાદિ ઉપર, કે તેના આધારે મૂકેલી અન્ય
કોઈ આસનાદિ વસ્તુ ઉપર, સચિત્તેસુ=સજીવ (ઈંડાં વગેરેના)
ઉપર કે સચિત્તકોલપટ્ટિનિસ્સિણુસુ=(લાકડામાં થતા) ઘુણ
નામના કીડા વગેરે જીવો જેમાં આશ્રય કરીને રહેલા
(ઉપજેલા) હોય તેવા કાષ્ઠાદિ ઉપર, એવી કોઈ વસ્તુ ઉપર

ન ગચ્છેજ્જા=ચાલે નહિ, ન ચિદ્દટેજ્જા=ઉભો રહે નહિ, ન નિસીંજ્જા=ખેસે નહિ અને ન તુઅટ્ટેજ્જા=સુવે (પણ) નહિ. એ રીતે ખીબને ચલાવે, ઉભો રાખે, ખેસાડે, કે સુવાડે નહિ, અને ખીબે કોઈ ચાલે, ઉભો રહે, ખેસે કે સુવે, તેને સારો માને નહિ. (એમ કહેલું હોવાથી) હું પણ જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (એટલે) મનથી, વચનથી અને કાયાથી-એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ અને ખીબ કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને પ્રતિક્રમું છું. ઇત્યાદિ અર્થ ઉપર કઠા પ્રમાણે -૫. (સૂ. ૧૪)

હવે ત્રસકાયની જયણાનો ઉપાય કહે છે—

સે ભિક્ષુ વા ભિક્ષુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્ષાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે
વા જાગરમાણે વા, સે ક્કીડં વા, પયંગં વા, કુંથું વા, પિપીલિયં
વા, હત્થંસિ વા પાયંસિ વા બાહુંસિ વા ઊરુંસિ વા ઉદરંસિ વા
સીસંસિ વા વત્થંસિ વા પહિગ્ગહંસિ વા કંબલંસિ વા પાયપુંહણંસિ
વા રયહરણંસિ વા ગોચ્છગંસિ વા ઉંહગંસિ વા દંહગંસિ વા પીઢ-
ગંસિ વા ફલગંસિ વા સેજ્જંસિ વા સંથારગંસિ વા અન્નયરંસિ વા
તહપ્પગારે ઉવગરણજાણ, તઓ સંજયામેવ પહિલેહિય પહિલેહિય,
પમજ્જિય પમજ્જિય, એગંતમવણેજ્જા, નો ણં સંઘાયમાવજ્જેજ્જા
॥ ૬ ॥ સૂ. ૧૫ ॥

સંયત, વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા
એવો તે ભિક્ષુક કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે, એકલો કે

પર્ષદામાં રહેલો, ઊંઘતો કે જાગતો, કીઠં=કોઈ કીડાને, પચંગં=પતંગીયાને, કુંથું=કુંથુઆને કે વિપીલિચં=કીડીને, (અહીં ઉપલક્ષણથી કીડાની સાથે એઈન્દ્રિય જાતિના સર્વ ત્રસ જીવો, પતંગીયાની સાથે સર્વ ચૌરિન્દ્રિય જીવો, અને કુંથુઆ-કીડીની સાથે સર્વ તેઈન્દ્રિય જીવો પણ સમજી લેવા.) તે કોઈ પણ ત્રસ જીવો હૃત્યંસિ=હાથ ઉપર, પાચંસિ=પગ ઉપર, બાહુંસિ=ભુજા ઉપર, ઝહુંસિ=સાથળ ઉપર, ડરંસિ=પેટ ઉપર, સીસંસિ=માથા ઉપર, વત્યંસિ=વસ્ત્ર ઉપર પઢિમ્ગહંસિ=કોઈ પાત્રની ઉપર, કંબલંસિ=કાંબળ ઉપર પાચપુંજ્ઞંસિ=દંડાસણુ ઉપર, (અથવા ઓઘારીયા ઉપર) રચહરંગંસિ=રજોહરણુ (ઓઘા) ઉપર, ગોચ્છગંસિ=(પાત્રસ્થાપન) ગુચ્છા ઉપર, ડંડગંસિ=કુંડી ઉપર કે સ્થંડિલમાં(જીવ વિનાની શુદ્ધ ભૂમિમાં)દંડગંસિ=દંડા ઉપર પીઢગંસિ=પીઠ (પાટલા) ઉપર, ફલગંસિ=પાટીયા ઉપર, સેજ્જંસિ=શય્યામાં (ઉપાશ્રયમાં અથવા સાડા ત્રણ હાથ સંસ્તારકમાં), અથવા અન્નચરંસિ=અન્ય કોઈ તહપ્પગારે=તેવા પ્રકારના ઉવગરણજાણ(સંયમમાં ઉપકારી) ઉપકરણો ઉપર. ચઠયા હોય તેને) તઓ=ત્યાંથી સંજયામેવ=સમ્યગ્ યતના પૂર્વક (એટલે એકાન્તે, અનુપદ્રવ સ્થળે, પરસ્પર પીડાય નહિ, ત્રાસ પામે નહિ, કિલામણા થાય નહિ, એ રીતે) પુનઃ પુનઃ પ્રતિલેખનપૂર્વક એકાન્ત સ્થળે મૂકે, પણ તેનો સંઘાત (ઠગલો) ન કરે. (અહીં ઉપલક્ષણથી ખીજા પાસે પણ તેવી અજયણા કરાવે નહિ. ખીજે કરે તેને સારો માને નહિ) વગેરે પણ પાઠ સમજી લેવો, તથા 'તેને હું જીવતાં સુધી ત્રિવિધ-ત્રિવિધેન' વગેરે

સઘળો પાઠ પણ ઉપરના સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. ૬ (સૂત્ર ૧૫.)

[આ દરેક સૂત્રોથી શિષ્ય પ્રતિજ્ઞા કરે છે, તેનું કારણ એ છે કે પ્રતિજ્ઞા કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ માટે આવશ્યક અને આદરણીય તત્ત્વ છે. દૃઢસંકલ્પ વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થતી નથી. સંકલ્પનું બળ પ્રતિજ્ઞાથી સહજ પ્રગટે છે. લૌકિક વ્યવહારો પણ પ્રતિજ્ઞા ઉપર ચાલે છે, તો લોકોત્તર માટે પૂછવું જ શું ? પ્રતિજ્ઞા સાધકની એક સહચરિ છે, કોઈપણ નિશ્ચયનો પ્રાણ કે તેના વિકાસની ભૂમિકા પ્રતિજ્ઞા છે. ઉન્માર્ગે જતા મનને બાંધવા માટે પ્રતિજ્ઞા વજની સાંકળ તુલ્ય છે. નટ દોર ઉપર લક્ષ્ય રાખી પગલાં ભરવાથી પડતો નથી, તેમ સાધક પ્રતિજ્ઞાના લક્ષ્યમાં જગત હોય તો ગમે તેવાં આશા, તૃષ્ણા, ઇચ્છા કે મોહનાં તોફાનો તેને નડતાં નથી, બધાં નિર્બળ બની જાય છે અને પોતે જીવનના અંત સુધી સ્વીકારેલા માર્ગે આગળ વધી શકે છે. પ્રતિજ્ઞાનો ભય કાર્ય પ્રત્યે અનાદરનો કે પોતાની નિઃસત્ત્વતાનો સૂચક છે.

એમ છતાં પ્રતિજ્ઞા પાલન થાય તેવી હોવી જોઈએ, શું ઉપર કહી તેવી અહિંસા પાળવી શક્ય છે ? એવો પ્રશ્ન થાય, વિચારકને થવો જોઈએ. એનો ઉત્તર એ છે કે-જગરુક આત્માને કંઈ અસાધ્ય નથી. સાધુજીવન એટલે જગરુક જીવન. પ્રત્યેક પળે, પ્રત્યેક કાર્યોમાં સાવધતા સાધુજીવન છે. ‘મનુષ્યને લાગણી અને દુઃખ થાય છે તેવું દુઃખ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવને પણ ખીજ તરફથી અચતના-પીડા થતાં થાય છે અને પૃથ્વીકાયઆદિ જીવો તો અલ્પમાત્ર પીડા-તાપ-ઠંડી-ઠોડર-સ્પર્શ કે એવા કોઈ નિમિત્તથી તુર્ત મરી જાય છે’ એ વાત શ્રદ્ધાગત થઈ જાય અને ‘એનાથી બંધાતાં કર્મેત્તું કારમું’ વેદન જીવને ભોગવવું પડે છે’ એ સમજાઈ જાય, તો સર્પોના જંગલમાં નિદ્રા આવે નહિ, કે કાંટાવાળી ભૂમિમાં ચાલતાં ઉપયોગ ચૂકવ્ય નહિ, તેમ કોઈ કાર્યમાં અનુપયોગ થાય નહિ. શ્રદ્ધાળુ અને જગરુક મુનિને આ

પ્રતિજ્ઞાઓનું પાલન અશક્ય નથી, કઠિન છે, પણ તેથી તો સાધુનાં પ્રતોને મહાપ્રતો કહ્યાં છે. ગૃહસ્થો ન કરી શકે તેવું દુષ્કર કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા અને પાલન કરવાથી જ સદૈવ ત્યાગીઓ પૂજનીય-વંદનીય મનાયા છે. સ્થાન જોટલું જિંચું તેટલી જવાબદારી પણ મોટી હોય જ, તેના પાલન માટે જાત્રત રહેવું એ સાધુનો ધર્મ છે. ઇત્યાદિ ‘પઢમે મંતે મહવ્વે’ વગેરે અહીં સુધી કહેલાં પ્રત્યેક સૂત્રો સાધુ જીવનની શ્રેષ્ઠતા સાથે ગહનતાને સૂચવનારાં તથા તેના પાલનનો માર્ગ બતાવનારાં છે.]

એથી અધિકાર પૂર્ણ થયો, પાંચમામાં ઉપદેશ કરે છે કે—

(૩૨) અજયં ચરમાણો ડ (ય), પાણભૂયાઈં હિંસઈ .

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૧॥

અજયં=અચતનાપૂર્વક (જિનાશા-ગુવાંશા વિરુદ્ધ)
 ચરમાણો=ચાલતો સાધુ પાણ=(એઈન્દ્રય વગેરે) ત્રસને અને
 મૂયાઈં=(એકેન્દ્રય પૃથ્વીકાયાદિ) સ્થાવર જીવોને હણે છે,
 તેનાથી પાપ (દુષ્ટ જ્ઞાનાવરણીયાદિ) કર્મને બાંધે છે અને
 તં=તે કર્મ સે=તેને કહુયં ફલં=કટુક્રાંતને (અતિ આકરાં
 દુઃખોને) આપનારું થાય છે. (૪-૧)

[ચરમાણોનો અર્થ નિશ્ચયથી ‘તપ-જપ-જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ કરતો અર્થાત્ ચારિત્ર પાળતો, એમ પણ થાય.]

(૩૩) અજયં ચિટ્ટમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ .

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૨॥

(૩૪) અજયં આસમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ .

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૩॥

- (૩૫) અજયં સયમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૪॥
- (૩૬) અજયં મુંજમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૫॥
- (૩૭) અજયં માસમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૬॥

દરેક ગાથાએનો અર્થ પહેલી ગાથાના પ્રમાણે છે, માત્ર બીજામાં ચિદ્રુમાણો=ઉભો રહેતો, ત્રીજામાં આસમાણો= ખેસતો, ચોથીમાં સયમાણો=શયન કરતો, પાંચમીમાં મુંજમાણો=ભોજન કરતો અને છઠ્ઠીમાં માસમાણો=લાપણુ કરતો બોલતો એમ સમજવું. પાંચે ગાથાનો સળંગ અર્થ અચતનાથી ઉભો રહેતો, ખેસતો, શયન કરતો, ભોજન કરતો કે બોલતો સાધુ પ્રાણુ-ભૂતોની (ત્રસ-સ્થાવર જીવોની) હિંસા કરે છે, તેનાથી પાપકર્મ બાંધે છે અને કર્મ તેને કટુક્ષ્ણ (દુઃખો) આપનારું થાય છે. (૪-૨ થી ૬)

[અહીં ચાલવામાં ઈર્ષ્યાસમિતિ નહિ પાળવી, ઉભા રહેવામાં હાથ-પગ જેમ તેમ રાખવા કે દષ્ટિ જેમ તેમ ફેરવવી, ખેસવામાં- પગ લાંબા પહેાળા રાખવા, જ્યાં ત્યાં ખેસવું, અપ્રમાણિત ભૂમિ ઉપર ખેસવું, પૂજ્યભાવોની આશાતના થાય તેમ પીડાદિ કરીને ખેસવું વગેરે, શયન કરવામાં-ઘણા વખત સુધી, વારંવાર, કે અકાળે સુષ્ટ રહેવું, સંચારો પાથરી રાખવો વગેરે, ભોજનમાં-વિના કારણે કે કારણે પણ માદક આહાર લેવો, સાદો આહાર પણ કાગ-શિયાળની જેમ અવિધિએ વાપરવો વગેરે અને બોલવામાં ગૃહસ્થની ભાષામાં, નિષ્કુર

કઠોર શબ્દોમાં, કે ગુરુની વાતમાં વચ્ચે બોલવું, વગેરે તે તે વિષયમાં અચતના સમજવી.]

એ સાંભળીને શિષ્ય પૂછે છે અને ગુરુ કહે છે કે—

(૩૮) કહં ચરે કહં ચિદ્દે, કહમાસે કહં સણ ।

કહં ભુંજંતો ભાસંતો, પાવં કમ્મં ન બંધઈ ॥૪-૭॥

કહં=કેવી રીતે ચાલે, કેવી રીતે ઉભો રહે, કેવી રીતે બેસે, કેવી રીતે શયન કરે, કેવી રીતે ભોજન કરે અને કેવી રીતે બોલે, તેા પાપકર્મ ન બાંધે ? (૪-૭)

(૩૯) જયં ચરે જયં ચિદ્દે, જયમાસે જયં સણ ।

જયં ભુંજંતો ભાસંતો, પાવં કમ્મં ન બંધઈ ॥૪-૮॥

જયં=ચતનાથી ચાલે, ચતનાથી ઉભો રહે, ચતનાથી બેસે, ચતનાથી શયન કરે, ચતનાથી ભોજન કરે તથા ચતનાથી બોલે, તેા પાપકર્મ બાંધે નહિ. (૪-૮)

[ઉપર કહી તે અચતનાને ટાળીને ઈર્ષ્યાસમિતિપૂર્વક ચાલવાથી, હાથ-પગ વગેરે-લાંબા-પહોળા કપડાં વિના શાન્ત-સભ્યતાથી ઉભા રહેવાથી, ઉચિત પ્રમાણેલી ભૂમિ ઉપર ઉપયોગપૂર્વક અંગોપાંગ પૂંજ પ્રમાણેને બેસવાથી, રાત્રે મર્યાદિત સમય સુધી-સમાધિપૂર્વક-શયન કરવાથી, કારણે કલ્પ્ય-નિર્દોષ પ્રમાણોપેત--પથ્ય આહારનું 'સિંહલક્ષિત--પ્રતરમ્લક્ષિત' આદિ વિધિપૂર્વક ભોજન કરવાથી અને કામળ શબ્દોમાં હિતકર--અવસરોચિન વચન સાધુની ભાષામાં બોલવાથી તે તે વિષયમાં ચતના થાય છે. ચતના કરવાથી આશ્રવનો રોધ અને સાધુઆચારનું પાલન થવાથી પાપકર્મ બંધાતું નથી.]

(૪૦) સવ્ભૂયપ્પભૂયસ્સ, સમ્મં ભૂયાઈં પાસઓ ।

પિહિઆસવસ્સ દંતસ્સ, પાવં કમ્મં ન બંધઈ ॥૪-૯॥

સવ્વમૂય=સર્વ જીવોને અપમૂયસ્સ=આત્મતુલ્ય (મારી જેમ સર્વ સુખના અર્થી, દુઃખના દ્રવી છે, એમ) સમજતા, અર્થાત્ મૂયાહં=સર્વ જીવોને સમ્મં=સમ્યગ્-જિનકથિત વિધિએ પાસઓ=જ્ઞેતા, પિહિયાસવસ્સ=(હિંસાદિ) આશ્રવોને જેણે રોક્યા છે (અને એ માટે) દંતસ્સ=મન અને ઈન્દ્રિયોનો જય કર્યો છે, તેવા સાધુને પાપકર્મ અંધાતું નથી. (૪-૯)

[ધર્મનું ખીજ મૈત્રી આદિ ભાવોમાં છે, સર્વ સુખી થાઓ ! કોઈ દુઃખી ન થાઓ ! ઈત્યાદિ ભાવનાને મૈત્રીભાવના કહી છે. તે ભાવના વિના અશુભ કર્મબંધ અટકતો નથી. માટે અહીં મૈત્રી-ભાવનાનું વિધાન કર્યું છે. નિશ્ચયનયે સર્વ જીવોને સમાન દષ્ટિથી જ્ઞેવા આત્મતુલ્ય માનવા, આશ્રવોનો રોધ કરવો અને ઈન્દ્રિયોનું દમન કરવું, એ ચારે આત્મવિકાસનાં પ્રાથમિક સાધનો છે. એના અભાવે આકરાં પણ તપ-જપ વગેરે અનુષ્ઠાનો કરવા છતાં ગુણોનું પ્રગટીકરણ થતું નથી.]

હવે સર્વક્રિયામાં જ્ઞાનની સુખ્યતા કહે છે—

(૪૧) પઠમં નાણં તઓ તયા, એવં ચિદ્વહ સવ્વસંજણ ।

અન્નાણી કિં કાહી ?, કિં વા નાહીહ છેઅ-પાવગં

||૪-૧૦||

પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા (સંયમ), એ રીતે સવ્વસંજણ=સર્વ કાર્યોમાં સંયત (સંયમી) રહી શકે, (અંધતુલ્ય) અજ્ઞાની શું કરશે ? અથવા છેઅ=હિત (પુણ્યને) પાવગં=અહિતને (પાપને) કિં નાહીહ=શું બાણશે ? (૪-૧૦)

[અહીં જ્ઞાન એટલે જીવોનું (દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી) સ્વરૂપ, તેની રક્ષાના ઉપાયો અને તેનું ક્ષણ વગેરે વિષયોનું બાણપણું તથા દયા એટલે સંયમનાં સર્વ અનુષ્ઠાનો સમજવાં. આત્મસ્વરૂપને એ રીતે બાણ્યા વિના કે એવા જ્ઞાનીની નિશ્ચા મેળવ્યા વિના સ્વકલ્પનાનુસાર

કરેલું અનુષ્ઠાન દેખીતું શુભ હોય તો પણ સાધ્યશન્ય હોવાથી નિષ્ફળ થાય છે, અર્થાત્ કરવા છતાં તે વસ્તુતઃ નહિ કરવા તુલ્ય બને છે. આજ્ઞાની પણ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનુસાર વર્તે તો ‘માસતુષ’ મુનિની જેમ કર્મોને કાપી શકે છે. વર્તમાનમાં તો ગુરુઆજ્ઞાનું પ્રાધાન્ય સવિશેષ સમજવું આવશ્યક છે. ગુરુઆજ્ઞાને આધીન થતાં મનની દોડધામ અટકે છે, ઈચ્છાઓનો રોધ થાય છે, વિનય થાય છે, એમ આજ્ઞાપાલનથી વિવિધ લાભો થાય છે. એ વિના સ્વમતિઅનુસાર વર્તવામાં વસ્તુતઃ મનની જ સેવા થતી હોય છે અને પરિણામે દોષનો પક્ષ, ગુણોનો દ્વેષ, ઉત્સૂત્ર વચન, આદિ વિવિધ દોષો પ્રગટે છે. વર્તમાનમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓનો અભાવ છે, તો પણ ‘સંજ્ઞમ ખપ કરતા મુનિ નમીએ દેશકાળ અનુમાને રે ભવિકાં’ એ ઉપાં શ્રી યશોવિજયજીના વચન પ્રમાણે દેશ-કાળાદિને અનુસરીને સંયમમાં ખપી હોય તેને ઉત્તમ ગુરુ સમજી તેઓની આજ્ઞાના પાલનથી આરાધક થવું હિતકર છે. એકલા જ્ઞાનને પાંગળું અને જ્ઞાન વિનાની ક્રિયાને નિષ્ફળ કહી છે, કહ્યું છે કે ‘જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરત્તિઃ’ । અર્થાત્ ત્યાગ-વૈરાગ્ય વિનાનું જ્ઞાન ફળરહિત-વંધ્યાતુલ્ય છે અને કેવળ ક્રિયાનો પક્ષ અંધની ક્રિયા તુલ્ય અહિતકર છે, વગેરે આ વિષયમાં નિશ્ચય-વ્યવહારનયથી ઉત્સર્ગ-અપવાદો ઘણા છે, માટે આત્મસાક્ષીએ ઋણુભાવે બહિરાત્મદશા ટળે અને અંતરાત્મદશા પ્રગટે તે માર્ગ ચાલવું હિતકર છે.]

જ્ઞાનનું પ્રયોજન જણાવે છે કે—

(૪૨) સોચ્ચા જાણઈ કલ્લાણં, સોચ્ચા જાણઈ પાવગં ।

ઉભયં પિ જાણઈ સોચ્ચા, જં સેયં તં સમાયરે

॥૪-૧૧॥

(શ્રાવક જિનવચન) સોચ્ચા=સાંભળવાથી કલ્લાણં=સંયમને બાણે છે અને સાંભળવાથી પાવગં=પાપને (અસંયમને) પણ બાણે છે. ઉભયને પણ સાંભળવાથી બાણે છે, (એમ બહુવા

પછી દેશકાલાદિને અનુસરીને તેમાં) જં સેયં=જે (જેટલું)

શ્રેયઃ હોય, તે (તેટલું) આચરી શકે છે. (૪-૧૧)

(૪૩) જો જીવે વિ ન યાણેઈ, અજીવે વિ ન યાણઈ ।

જીવાજીવે અયાણંતો, કહં સો નાહીઈ સંજમં ॥૪-૧૨॥

(૪૪) જો જીવે વિ વિયાણેઈ, અજીવે વિ વિયાણઈ

જીવાજીવે વિયાણંતો, સો હુ નાહીઈ સંજમં ॥૪-૧૩॥

જેપૃથ્વીકાયાદિ ભિન્નભિન્ન પ્રકારના જીવોને પણ જાણતો નથી, અને સંયમમાં બાધાકારક સુરાપાન કે સુવર્ણાદિ અજીવોને પણ જાણતો નથી, જીવ-અજીવને નહિ જાણતો સો=તે સંયમને કહં=કેમ નાહીઈ=જાણી શકશે ?

(૧૨) જે સર્વ પ્રકારના જીવોને પણ (સર્વ પ્રકારે) જાણે છે, અને સંયમમાં ઉપકારી-અપકારી અજીવોને પણ જાણે છે. તે જીવાજીવને જાણતો હુ=નિશ્ચે સંયમને જાણી શકશે. (૧૩)

[જ્ઞાન પ્રાણતુલ્ય અને ક્રિયા શરીરતુલ્ય છે, બંનેનું મહત્ત્વ સ્વ-સ્વ અપેક્ષાએ વિશિષ્ટ હોવા છતાં જ્ઞાનનું મહત્ત્વ વિશેષ છે, એ જાણીને અહીં ક્રિયાના રાગીને પણ ક્રિયા સફળ બનાવવા જ્ઞાનની સવિશેષ આવશ્યકતા જાણાવી છે. એટલું જ નહિ શ્રાવકધર્મના પાલન માટે પણ જ્ઞાન આવશ્યક છે, એ વિના કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો વિવેક થઈ શકતો નથી અને સંયમનો પક્ષ થતો નથી, એમ કહ્યું છે.]

પાંચમે અધિકાર કહી હવે છટકામાં જ્ઞાન-ક્રિયા ઉભયના યોગથી ક્રમશઃ આત્મવિકાસ કેવો થાય તે કહે છે—

(૪૫) જયા જીવમજીવે ય, દો વિ ણે વિયાણઈ ।

તયા ગઈં વહુવિહં, સઁવજીવાણ જાણઈ ॥૪-૧૪॥

આત્મા જયા=જ્યારે જીવને અને અજીવને, એ બંનેને

જાણે છે, ત્યારે સર્વજીવોની ઘણા પ્રકારની (નરકાદિ શુભાશુભ) ગતિને જાણે છે. (૪-૧૪)

[દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી જીવ અજીવ પદાર્થનું ત્રૈકાલિક જ્ઞાન થવાથી જ આત્મા, તેને બંધાતાં કર્મો, તેનાં શુભાશુભ ફળો, ઈત્યાદિ સર્વ જાણી શકાય છે. કોઈપણ પદાર્થનું જ્ઞાન તેના દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયના જ્ઞાન વિના અધુરું જ રહે છે. જિનવચનો હ્રસ્વસ્થ જીવો માટે ઉપકારક એ માટે છે કે તે પૂર્ણજ્ઞાન પ્રગટયા પછી ખોલાએલાં છે. હ્રસ્વસ્થનું જ્ઞાન ગમે તેટલું પણ સાગર સામે બિન્દુ તુલ્ય અને રાગાદિ દોષયુક્ત હોવાથી જિનવચન વિનાનાં બીજાં ગમે તેવાં સાધનોથી પણ પૂર્ણ અને નિર્દોષ જ્ઞાન થવું શક્ય જ નથી. એ કારણે જિનશ્વરો જેટલો કે તેથી પણ વધારે ઉપકાર શ્રી જિનવચનનો છે, એમ સમજવાનું છે.]

(૪૬) જયા ગઈ बहुविहं, सव्वजीवाण जाणइ ।

તયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મુક્કં ચ જાણઈ ॥૪-૧૫॥

જ્યારે સર્વજીવોની બહુ પ્રકારની ગતિને (ભૂત-ભાવિ અવસ્થાઓને) જાણે છે, ત્યારે તેના કારણભૂત પુણ્યને, પાપને અને એ પુણ્યપાપરૂપ કર્મોના બંધને તથા મોક્ષને પણ જાણે છે. (૪-૧૫)

(૪૭) જયા पुण्णं च पावं च, बंधं मुक्कं च जाणइ ।

તયા निव्विदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे

॥૪-૧૬॥

જ્યારે પુણ્યને અને પાપને જાણે છે અને એના બંધને તથા મોક્ષને જાણે છે, ત્યારે જ જે દેવસંબંધી અને મનુષ્યસંબંધી ભોગો (પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયો) છે, તેના પ્રત્યે નિવ્વિદए=નિર્વેદ (અનાદર) કરે છે. (૪-૧૬)

[અહીં બે ગતિના ભોગોનો નિર્વેદ કહ્યો, તેમાં એ કારણ છે કે બાકીની ગતિમાં ભોગો વસ્તુતઃ સુખરૂપ નથી, દુઃખરૂપ છે.]

(૪૮) જયા નિર્વિદણ મોણ, જે દિવ્વે જે અ માણસે ।

તયા ચયઈ સંજોગં, સબ્ધિંતરં બાહિરં ॥૪-૧૭॥

જ્યારે દેવના અને મનુષ્યના ભોગો પ્રત્યે નિર્વેદ થાય, ત્યારે સબ્ધિંતરં=અભ્યંતર (કષાયાદિના) અને બાહિરં=બાહ્ય (ધન-ધાન્યાદિના) સંયોગને (સંબંધને) તજે છે. (૪-૧૭)

(૪૯) જયા ચયઈ સંજોગં, સબ્ધિંતરં બાહિરં ।

તયા મુંડે મવિત્તા ણં, પવ્વણ્ણ અણગારિણં ॥૪-૧૮॥

જ્યારે અભ્યંતર અને બાહ્ય સંયોગોને તજે છે, ત્યારે મુંડે મવિત્તા=મુંડ થઈને અણગારિણં=અનગારિતાને (સુમુક્ષુપણાને-સાધુજીવનને) પવ્વણ્ણ=સ્વીકારે છે. (૪-૧૮)

(૫૦) જયા મુંડે મવિત્તા ણં, પવ્વણ્ણ અણગારિણં ।

તયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ॥૪-૧૯॥

જ્યારે મુંડ થઈને અનગારિતાને (સાધુતાને) સ્વીકારે છે, ત્યારે મુક્કિટ્ઠં=ઉત્કૃષ્ટ (સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ) સંવરં=સંવર (ચારિત્ર) રૂપ અણુત્તરં ધમ્મં=અનુત્તર ધર્મને ફાસે=સ્પર્શે છે (નિરતિચાર પાલન કરે છે). (૪-૧૯)

(૫૧) જયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ।

તયા ધુણ્ણ કમ્મરયં, અબોહિકલુસં કડં ॥૪-૨૦॥

જ્યારે સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ ઉત્કૃષ્ટ સંવર- (ચારિત્ર)રૂપ અનુત્તરધર્મને સ્પર્શે છે, ત્યારે અબોહિકલુસં=

અબોધિ (મિથ્યાત્વ) રૂપ કલુષથી (કલેશથી) કહં=કરેલી (બાંધેલી) કમ્મરયં=કર્મરૂપરજને ધુણ્ઙ=ખંખેરે છે (આત્મ-પ્રદેશોથી દૂર કરે છે). (૪-૨૦)

(૫૨) જયા ધુણ્ઙ કમ્મરયં, અબોધિકલુસં કહં ।

તયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છ્ઙ્ઙ ॥૪-૨૧॥

જ્યારે અબોધિથી બાંધેલી કર્મરજને દૂર કરે છે, ત્યારે સવ્વત્તગં=સર્વકાળના સર્વ પદાર્થોને જણાવનારા જ્ઞાનને અને દર્શનને અભિગચ્છ્ઙ્ઙ=પામે છે (પ્રગટ કરે છે.) (૪-૨૧)

(૫૩) જયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છ્ઙ્ઙ ।

તયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણ્ઙ કેવલી ॥૪-૨૨॥

જ્યારે સર્વ વસ્તુવિષયનું જ્ઞાન અને દર્શન પામે (પ્રગટ થાય) છે, ત્યારે જિણો=(રાગદ્વેષાદિનેા સર્વથા જય કરનાર) જિન અને કેવલી=કેવલી (સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શનનેા ધારક) તે લોગં=લોકને (ચૌદરાજ પ્રમાણ લોકમાં રહેલા સર્વ ભાવોને) અને અલોગં=અનંત અલોકને જાણે છે. (૪-૨૨)

(૫૪) જયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણ્ઙ કેવલી ।

તયા જોગે નિરુમિત્તા, સેલેસિં પહિવ્જ્જ્ઙ્ઙ ॥૪-૨૩॥

જ્યારે જિન અને કેવળી એવો તે લોકને અને અલોકને જાણે છે, ત્યારે (છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં) મન-વચન-કાયારૂપ સૂક્ષ્મ બાહર સર્વ જોગે=યોગોને નિરુમિત્તા=રોકીને (વ્યાપાર તજીને) સેલેસિં=શૈલેશીને (આત્મપ્રદેશોની મેરુપર્વત જેવી નિશ્ચળ અવસ્થાને) પહિવ્જ્જ્ઙ્ઙ=પ્રાપ્ત કરે છે. (૪-૨૩)

(૫૫) જયા જોગે નિરંભિત્તા, સેલેસિં પહિવજ્જહ ।
તયા કમ્મં સ્વવિત્તા ણં, સિદ્ધિં ગચ્છહ નીરઓ
૥૪-૨૪॥

જ્યારે યોગોને રોકીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે સર્વકર્મોને ક્ષય કરીને નીરઓ=કર્મરજ્જરહિત થએલો આત્મા સિદ્ધિને (સિદ્ધશિલારૂપ સ્થાનને) પામે છે. (૪-૨૪)

(૫૬) જયા કમ્મં સ્વવિત્તા ણં, સિદ્ધિં ગચ્છહ નીરઓ
તયા લોગમત્થયત્થો, સિદ્ધો હવહ સાસઓ ॥૪-૨૫॥

જ્યારે સર્વકર્મોને અપાવીને રજ્જરહિત તે સિદ્ધિને પામે છે, ત્યારે લોગમત્થયત્થો=ત્રણ લોકના મસ્તકે રહેલો (કર્મરૂપ ધીજ્જના અભાવે પુનઃસંસારમાં ઉત્પન્ન નહિ થવારૂપ) સાસઓ=શાશ્વત સિદ્ધો હવહ=સિદ્ધ થાય છે. (૪-૨૫)

[ઉપરની ગાથાઓમાં જિનેશ્વરોએ કહેલા સમ્યક્ જ્ઞાન-ક્રિયાને પામીને આત્મા ઉત્તરોત્તર ગુણોના પ્રગટીકરણરૂપ ગુણશ્રેણીમાં કેવા ક્રમે વહે છે અને અંતિમ ધ્યેયને ક્ષી રીતે સિદ્ધ કરે છે, એ જણાવીને જ્ઞાન-ચારિત્રધર્મનું ઉત્તમ ફળ ખતઃવ્યું છે. એમાં વસ્તુતઃ વીતરાગપ્રરૂપિત ધર્મનો અનુપમ મહિમા અને અનિવાર્ય આવશ્યકતા સમજાવી છે.]

ધર્મનાં એ ફળો કેને દુર્લભ—સુલભ થાય તે કહે છે—

(૫૭) સુહસાયગસ્સ સમગ્ગસ્સ, સાયાઉલગસ્સ નિગામસાહ્સ ।
ઉચ્છોલણાપહોઅસ્સ, દુલ્લહા સુગઈ તારિસગસ્સ
૥૪-૨૬॥

સુહસાયગસ્સ (પૌદ્ગલિક વિષયસુષોને લોગવવામાં

આસક્ત)સુખશીલ, સાયાડલગસ્સ=(ભાવિ તેવાં) સુખોને મેળવવામાં એકચિત્ત, નિગમસાહસ્સ=(જ્ઞાન-ક્રિયા પ્રત્યે અનાદર કરીને વારંવાર-ઘણું) કાયમ શયન કરનાર અને ઉચ્છોલના-પહોઅસ્સ=વારંવાર હાથ-પગ-મુખ કે વસ્ત્રાદિ ધોવાની ટેવવાળા તારિસગસ્સ સમણસ્સ=તેવા (શિથિલાચારી) શ્રમણને સુગર્હ=દુલ્લહા=(મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યન્તની) સદ્ગતિ દુર્લભ છે. (૪-૨૬)

(૫૮) તવોગુણપહાણસ્સ, ઉજ્જુમહ્ સ્વંતિસંજમરયસ્સ ।

પરીસહે જિણંતસ્સ, સુલહા સુગર્હ તારિસગસ્સ ॥૪-૨૭॥

છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ આદિ તવોગુણપહાણસ્સ=તપ ગુણ બેનામાં શ્રેષ્ઠ હોય, ઉજ્જુમહ્=(મોક્ષમાર્ગને પાળવામાં) સરળબુદ્ધિવાળો હોય, સ્વંતિસંજમરયસ્સ=ક્ષમાપૂર્વક સંયમમાં રક્ત અને ક્ષુધાદિ પરીષહોને છૂતનાર હોય, તારિસગસ્સ=તેવા સાધુને ઉપર કહેલી સદ્ગતિ સુલભ છે. (૪-૨૭)

(૫૯) પચ્છાવિ તે પયાયા, સ્વિપ્પં ગચ્છંતિ અમરભવણાઈ ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો ય, સ્વંતી ય વંમચેરં ચ

॥૪-૨૮॥

જેઓ પચ્છા=પછી (વૃદ્ધાવસ્થામાં, અથવા ચારિત્રને વિરાધીને પાછળથી પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરવાથી, કે ક્ષીરથી) પયાયા=પ્રજ્ઞતા (દીક્ષિત થયા હોય, અને)જેસિં=જેઓને (તથાવિધ નિરતિચાર પાલન નહિ કરી શકવા છતાં) તપ, સંયમ, ક્ષમા અને બ્રહ્મચર્ય પ્રિય હોય તે=તેઓ સ્વિપ્પં=શીઘ્ર અમરભવણાઈ=દેવલોકને ગચ્છંતિ=પામે છે. (૪-૨૮)

[તથાવિધ કિલ્ષ્ટ અંતરાયકર્મ આદિના ઉદ્ધે ચારિત્ર ન લઇ શકે, લીધેલું છોડીને પુનઃ વૈરાગી બની સ્વીકારે, કે લેવા છતાં જ્ઞાન કે સંઘયણબળના અભાવે નિરતિચાર પાળી ન શકે, તો પણ જેને ચારિત્રનો પક્ષ ન તૂટે, ઉત્તમચારિત્રના મનોરથો પૂર્વક જે વિશિષ્ટ ચારિત્રવંતોનો વિનયાદિ કરે, તે માર્ગનો આરાધક હોવાથી દેવગતિને પામે છે. અર્થાત્ ચારિત્રનો પક્ષ-રાગ પણ આત્માને અતિઉપકાર કરે છે, દારણુ કે તે સંસારના (મોહના) પ્રતિપક્ષરૂપ છે અને મોહનો પ્રતિપક્ષ એ સર્વ સુખપ્રાપ્તિનો પાથો છે. આ ગાથા મોટી ટીકા અને દીપિકામાં નહિ હોવાથી પ્રક્ષિપ્ત જણાય છે.]

હવે અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરે છે—

(૬૦) इच्छेअं छज्जीवणियं, सम्महिट्ठी सया जए ।

दुल्लहं लहित्तु सामन्नं, कम्मणा न विराहिज्जासि—

त्ति वेमि ॥४—२९॥

सम्महिट्ठी=सम्यग्दृष्टि અને સયા જए=સદા યતનાવાળા (સાધુ સાધવી) दुल्लहं सामन्नं=દુર્લાભ શ્રમણુપણાને (સાધુતાને) लहित्तु=પામીને इच्छेअं छज्जीवणियं=એ રીતે (આઅધ્યયનમાં જેનું સ્વરૂપ કહ્યું તે) छ ज्वनिकायने कम्मणा=(અકુશળ મન-વચન-કાયાથી કે પ્રમાદથી થતી કોઇ) क्रियाद्वारा न विराहिज्जासि=વિરાધે નહિ, એમ હું કહું છું. (૪-૨૯)

દાર્યાકાર્યનો અવિવેક કે વિવેક છતાં પણ પ્રમાદ કરવો, એ સર્વ દુઃખોનું અને સમ્યગ્જ્ઞાનજન્ય વિવેકપૂર્વકનો અપ્રમાદ એ સર્વ સુખોનું મૂળ છે. માટે જ્ઞાનથી જીવનિકાયને જાણીને ક્રિયાથી તેની વિરાધના ન થાય તેમ જીવવું એ આ અધ્યયનનો સાર છે.]

समाप्तं यतुर्थं पद्ज्वनिकाय-अध्ययनम्

卐

卐

卐

પાંચમું પિંડેષણા અધ્યયન

આ અધ્યયનમાં પિંડ એટલે આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર-વસતિ વગેરે સંયમ અને શરીર માટે ઉપકારક પદાર્થોને મેળવવાનો ઘણા નિર્દોષ માર્ગ બતાવેલો હોવાથી તેનું પિંડ+ઘણા= પિંડેષણા એવું નામ છે. પિંડશુદ્ધિ સાથે જીવું—આવજીવું—બાલજીવું—ભોજન કરવું વગેરેનો પણ ઉત્તમ વિધિ અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ કરતાં શરીર, સંયમ અને શાસનની રક્ષા થાય તેવા વિશિષ્ટ ઉપાયો કહેલા છે—

[પીઝને લેશ પણ દુઃખ ન થાય, એ રીતે આત્મવિકાસમાં અનન્યસાધનભૂત માનવદેહને ટકાવવાના ધ્યેયથી અનાસક્તભાવે અન્નાદિ મેળવવું તેને ભિક્ષા કહેવાય છે. સર્વપરિગ્રહનો ત્યાગી સાધુવર્ગ આવી ભિક્ષા મેળવવાનો અધિકારી બને છે. એને ભિક્ષા આપવાથી ગૃહસ્થને પણ ધર્મની સિદ્ધિ અને પાપથી શુદ્ધિ થાય છે. કારણ કે સર્વજીવોની દયા-રક્ષા કરનારા સાધુઓ જીવમાત્રના ઉપકારી છે. એની સેવા કરવાનો એક પ્રકાર ભિક્ષા આપવી તે પણ છે. કોઈને દુઃખ ન થાય, કે નહાનામાં નહાના જીવની પણ હિંસા ન થાય, એ રીતે ભિક્ષા મેળવીને જીવનનિર્વાહ કરવો, તે ખાંડાની ધાર ઉપર ચાલવા તુલ્ય ક્લિષ્ટતમ કાર્ય છે. તેમાંથી જેવી રીતે પાર ઉતરવું તે આ અધ્યયનમાં વિસ્તારથી—શક્ય બને તે રીતે જણાવેલું છે. સંયમની રક્ષા માટે ઉપરના અધ્યયનમાં કહ્યું, હવે સંયમ જેટલી જ અગત્ય દેહરૂપ સાધનની પણ હોવાથી અહીં તેના નિર્વાહનો ઉપાય બતાવે છે. અથવા ચોથા અધ્યયનમાં પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ મૂળ ગુણો કહ્યા અને આમાં ઉત્તરગુણો કહે છે, એમ ચોથા પાંચમાનો સંબંધ સમજવો.]

(६१) संपत्ते भिक्खकालंमि, असंभंतो अमुच्छिओ ।
इमेणं कमजोगेणं, भत्तपाणं गवेसए ॥१-१॥

भिक्खकालंमि=बिक्खाकाण संपत्ते= संप्राप्त यतां
असंभंतो=अनाकूणपणु (विधिपूर्वक पात्रप्रतिक्षेपनादि
करीने) अमुच्छिओ=(शुद्धादि अन्य विषयोमां के
अशनादिमां) भूर्छारहित साधु इमेणं=आ कहीशुं ते
कमजोगेणं=कुम्भिके प्रवृत्तिथी भत्तपाणं=निर्दोष आहार-
पाणीनी गवेसए=शोध करे. (१-१)

[आ गाथाथी अकाणे गोयरी ज्वानो निषेध समज्वो.
सामान्यतया गृहस्थाना लोञ्जनो णे काण होय तेने अने
मुज्जमागे सूत्र-अर्थपोरिसी पक्षीना काणने अही काण समज्वो.
'प्राप्त' नहि कहेतां 'संप्राप्त' कहुं, तेथी स्वाध्यायादि संयम-
योगोमां वर्तनारने प्राप्त थयेलो समज्वो. संयमयोगमां प्रमादीने
योग्य काणे पणु बिक्खा भाटे अनधिकारी समज्वो. अेम भूर्छावाणा
वगेरेने अगे पणु समज्वो लेवुं.]

इवे बिक्खाअे नीकणेदाने आलवानो विधि कहे छे—

(६२) से गामे वा नगरे वा, गोयरग्गओ मुणी ।
चरे मंदमणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चेयसा ॥१-२॥

गाममां के नगरमां गोयरग्गओ=गोयरीमां
अग्रगत (अधिकारी) से मुणी=ते मुनि अणुव्विग्गो=
उद्वेग रहित, अव्वक्खित्तेण चेयसा=अव्याक्षिप्त चित्तथी
(उपयोगयुक्त) मंदं=धीमे धीमे आले. (१-२)

[અહીં ગોચરીના ‘આધાકર્મ’ આદિ સર્વ દોષોનો જાણ હોય તે અગ્રગત=અગ્રેસર, ન મળે કે અનિષ્ટ મળે તો પણ ઉદ્વેગ નહિ કરનારો, એવો મુનિ ગોચરી માટે અધિકારી સમજવો. ઉત્તમ મધ્યમ કે જ્ઞાન્ય ધરોમાં, વાહરડાના દષ્ટાન્તે સમદષ્ટિથી રાગદ્વેષાદિ રહિત ચિત્તે, આહાર મેળવવા માટે ફરવું, તેને જૈન પરિભાષામાં ‘ગોચરી’ કહેવાય છે, એ દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે છે. એક વણિકને ત્યાં વાહરડો હતો, એકદમ ઘેર જમણુવાર હોવાથી તેની સંભાળ કાઈ કરી શક્યું નહિ, મધ્યાહ્ને ભૂખ્યો વાહરડો ખૂમો નાખવા લાગ્યો, ત્યારે મહોત્સવ હોવાથી વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ અનેલી શેઠના દીકરાની વહુએ તેને ચારો-પાણી ખવડાવ્યું-પીવડાવ્યું. તે વેળા વાહરડાની દષ્ટિ માત્ર ચારા-પાણીમાં જ હતી, સ્ત્રીએ પહેરેલાં વસ્ત્રાભૂષણ કે તેના રૂપ-રંગ પ્રત્યે ન હતી. એમ સાધુએ પણ વહોરાવનારના રૂપરંગમાં લક્ષ્ય આપ્યા વિના સદોષ-નિર્દોષ પિંડ (અશનાદિ) તરફ જ લક્ષ્ય આપવાનું હોવાથી તેને ગોચરી=ગોચરી કહેવાય છે.]

(૬૩) પુરઓ જુગમાયાણ, પેહમાણો મહીં ચરે ।

વજ્જંતો બીઅહરિયાઈ, પાણે ય દગમટ્ટિયં ॥૧-૩॥

જુગમાયાણ=ધુંસરી પ્રમાણુ (સાડાત્રણ-ચાર હાથ)
મહીં=પૃથ્વીને પુરઓ=આગળપેહમાણો=જોતો અને સચિત્ત
બીજો, વનસ્પતિ, પાણે=એઈન્દ્રિયાદિ ત્રસણવો દગમટ્ટિયં=
પાણી અને પૃથ્વીને તથા ઉપલક્ષણથી અગ્નિકાય-
વાયુકાયને, એ સર્વને વજ્જંતો=ત્યજતો (નહિ વિરાધતો)
ચરે=ચાલે. (૧-૩)

[ધર્યાસમિતિનું પાલન કરતો અને ઉંચે, બાબુમાં કે પાછળ
જ્યાં ત્યાં દષ્ટિ નહિ ફેરવતો-નીચી દષ્ટિએ ચાલે, છતાં બાબુમાં કે
પાછળથી કોઈ ઉપદ્રવ ન થવાનું પણ પૂર્ણ લક્ષ્ય રાખે.]

(६४) ओवायं विसमं खाणुं, विजलं परिवज्जए ।

संकमेण न गच्छिज्जा, विज्जमाणे परक्कमे ॥१-४॥

रस्ते आलतां ओवायं=आध-आडाने विसमं=आडा-
टेकराने (के आकरा ढाणने) खाणुं=भीला-भुंटा वगेरेने
अने विजलं=काटवने परिवज्जए=सर्व रीते तजे. संयम-
शरीर उलयनी रक्षा माटे विज्जमाणे परक्कमे=भीजे भागे
होय तो संकमेण=संकम भागे (पाणी के आडा वगेरेना
उल्लंघन माटे भूकेलां काष्ठ-पत्थर वगेरे उपर) न आले.
भीजे भागेना अलावे पणु कोर्ध एव हणाय नडि
तेम सावध थधने धीमे धीमे आले. (१-४)

(६५) पवडंते व से तत्थ, पक्खलंते व संजए ।

हिंसेज्ज पाणभूयाइं, तसे अदुव थावरे ॥१-५॥

कारणु के-आध-आडा-टेकरा वगेरे उपर आलतां से=
ते संजए=साधु तत्थ=त्यां पवडंते=पडे, अथवा पक्खलंते=
पग वगेरे असे तो पाण=भेधन्द्रियादि तसे=अस
अथवा भूयाइं=अेकेन्द्रिय थावरे=स्थावर एवोने हणु.
अेथी संयमनी अने पडी जय तो शरीरनी (पोतानी)
विराधना थाय. (१-५)

(६६) तम्हा तेण न गच्छिज्जा, संजए सुसमाहिए ।

सइ अन्नेण मग्गेण, जयमेव परक्कमे ॥१-६॥

ते कारणु संयत अने सुसमाहित (जिनाशापालक)
मुनि उत्सर्गंथी तेवा निषिद्ध भागे न आले. अपवाहे भीजे

માર્ગ સહ એવન હોય તો જ જયં= યતનાપૂર્વક
પરક્કમે=પરાક્રમે-સાવધ બનીને ચાલે.) (૧-૬)

[અહીં સહ પદ અસહ અર્થમાં સમજવું. પ્રાકૃત નિયમ પ્રમાણે
અ લુપ્ત સમજવો જયં ક્રિયાવિશેષણ અને અન્નેણ વગેરે પદોમાં
તૃતીયા વિભક્ત સપ્તમીના અર્થમાં સમજવી.]

સામાન્ય વિધિ કહીને હવે પૃથ્વીકાયની યતના કહે છે—

(૬૭) ઇંગાલં છારિઅં રાસિં, તુસરાસિં ચ ગોમયં ।

સસરવ્વેહિં પાણિં, સંજઓ તં નહકમે ॥૧-૭॥

ઈંગાલં=અંગારાના ઢગલાને છારિયં રાસિં=ભસ્મ કે
ક્ષારના ઢગલાને તુસરાસિં=કોઈ બતિનાં ક્ષેતરાંના
ઢગલાને અને ગોમયં=છાણાંના ઢગલાને (એ વસ્તુઓ
અચિત્ત હોય તો પણ) તં=તેને સંજઓ=સાધુ સસરવ્વેહિં=
સચિત્ત પૃથ્વીની રજથી ખરડાયેલા પગે, નહકમે=ન
ઉદ્ભવે (ઉપર ન ચાલે.) ૧-૭)

[અંગારા કોલસારૂપ સમજવા. એ દરેક અચિત્ત ઉપર ચાલતાં
પણ પગે લાગેલી સચિત્ત રજરૂપ પૃથ્વીકાયની હિંસા થાય.]

હવે અપ્કાય આદિની યતના માટે કહે છે—

(૬૮) ન ચરેજ્જ વાસે વાસંતે, મહિયાણ વ પહંતિણ ।

મહાવાણ વ વાયંતે, તિરિચ્છસંપાહમેસુ વા ॥૧-૮॥

વાસે વાસંતે=વરસાદ વરસતે કે મહિયાણ=ધૂમ્મસ
પડે ત્યારે, અપ્કાયની યતના ઇચ્છતો સાધુ રસ્તે ન ચાલે.
(નીકળ્યા પછી વરસે તો એકાન્ત સ્થાને ઉભો રહે) તથા
મહાવાત (આકરો પવન) વાતે છતે અને તિરિચ્છસંપાહમેસુ=
તિર્છા જીવો પડતે છતે, અર્થાત્ પતંગીયાં-તીડ આદિ

ઉઠે ત્યારે પણ (વાયુકાય અને ત્રસકાયની ચતના ધંચ્છતો) સાધુ ન ચાલે. (૧-૮)

હવે ચતુર્થ વ્રતની ચતના માટે કહે છે—

(૬૯) ન ચરેજ્જ વેસસામંતે, વંમચેરવસાણુણ ।

વંમચારિસ્સ દંતસ્સ, હોજ્જા તત્થ વિસોત્તિયા ॥૧-૯॥

વંમચેરવસાણુણ=બ્રહ્મચર્યને વશ (નાશ) કરે તેવા વેસસામંતે=વેશ્યાના વસવાટવાળા માર્ગે ન ચાલે, કારણ કે દાન્ત એવા પણ બ્રહ્મચારીને ત્યાં વિસોત્તિયા હોજ્જા=વિસ્રોતસિકા થાય (તેના રૂપને જોવાથી કામનું સ્મરણ અને દુર્ધ્યાનમેલથી જ્ઞાન-શ્રદ્ધારૂપ ગુણો મલીન થાય) (૧-૯)

[એર ખાવું એ દુઃસાહસ છે, તેમ ગમે તેવા મન અને ધનિવ્રથોના વિજેતાનો પણ સ્ત્રીનો પરિચય હાનિ કરે છે. પછી વેશ્યા માટે તો પૂછવું જ શું ? મોહનો મૂલમાંથી નાશ ન થાય ત્યાં સુધી અનાદિ વાસનાનાં ખીજ, વિષયોના દર્શન-શ્રવણ કે સ્મરણ માત્રથી પણ અંકુરિત થાય છે. એટલું જ નહિ, આકરો ત્યાગ પાળનારા વિરાગીના ચિત્તને પણ ચક્ષિત કરી શકે છે. માટે વેશ્યા રહેતી હોય તે રસ્તો પણ ઉત્તમ મુનિઓ તજે.]

(૭૦) અણાયણે ચરંતસ્સ, સંસગ્ગીણ અમિક્કલ્લણં ।

હોજ્જ વયાણં પીલા, સામન્નંમિ ય સંસઓ ॥૧-૧૦॥

(જ્યાં વ્રતાદિનું આચરન=રક્ષા ન થાય તેવા) અણાયણે=અનાચરન સ્થાને વારંવાર ચાલતા (જતા-આવતા) સાધુને અમિક્કલ્લણં વારંવાર તેવા સંસર્ગથી વ્રતોને પીલા=પીડા થાય (દૂષણ લાગે) અને સામન્નંમિ=દ્રવ્ય-ભાવ સાધુતામાં પણ સંસઓ=સંશય થાય. (૧-૧૦)

[વૃદ્ધવાદ એવો છે કે-ચિત્તનું આકર્ષણ થવાથી ચોથા વ્રતમાં આહારાદિ લેતાં એષણુ શુદ્ધિમાં ઉપયોગ ન રહેતાં હિંસા થવાથી પહેલા વ્રતમાં, તે સ્ત્રીને મેળવવા-એળખવા માટે પૂછવાથી-ખોલવાથી ખીજા વ્રતમાં, જિનાજા વિરુદ્ધ તીર્થંકર અદત્ત થવાથી ત્રીજા વ્રતમાં અને સ્ત્રીમાં મમત્વ થવાથી પાંચમા વ્રતમાં પીડા એટલે અતિચારો લાગે. પરિણામે ભાવથી સંયમના પરિણામોનો પણ નાશ થાય અને દ્રવ્યથી વેષ પણ છોડવાનું બને. એમ એક દોષથી પાંચે મહાવ્રતોને અને તેથી દ્રવ્ય-ભાવ ચારિત્રને હાનિ પહોંચે છે.]

(૭૧) તમ્હા એયં વિયાણિત્તા, દોસં દુગ્ગઙ્ગવદ્ધણં ।

વજ્જણ વેસસામંતં, મુળી એગંતમસ્સિણ ॥૧-૧૧॥

xxxતમ્હા=તે માટે એયં=એ ઉપર કહેલા દોસં= દોષને બળીને, એગંતં=મોક્ષને અસ્સિણ=આશ્રિત (સાધતો) મુનિ દુર્ગતિને વધારનાર વેશ્યાના વસવાટવાળા રસ્તાને વજ્જણ=વજે. (૧-૧૧)

(૭૨) સાણં સૂયં ગાવિં, દિત્તં ગોણં હયં ગયં ।

સંઢિઢ્મં કલહં જુદ્ધં, દૂરો પરિવજ્જણ ॥૧-૧૨॥

xxx વળી મોક્ષનો સાધક મુનિ માર્ગે ચાલતાં સાણં=કુતરાને, સૂયં ગાવિં= તુત વાંઆએલી ગાયને, દિત્તં=મદો-મત્ત ગોણં હયં ગયં=બળદને, ઘોડાને, હાથીને, (અર્થાત્ તે હોય તેવા માર્ગને) અને સંઢિઢ્મં= બાલકો રમતાં હોય, કલહં=વાકુલકલહ (કળએ) ચાલુ હોય, જુદ્ધં=શસ્ત્રોથી યુદ્ધ થતું હોય તે માર્ગને દૂરથી જ તજ દે. એ રસ્તે ન જાય. (૧-૧૨)

[કુતરાં વગેરે શરીરને ઉપદ્રવ કરે, બાળકો વાંદન માટે દોડે તે પડી જવા વગેરેથી સંયમ વિરાધના વગેરે અને કલહ કે યુદ્ધવાળા માર્ગે ચાલવાથી ઉભય વિરાધના સંભવિત છે.]

(૭૩) અણુન્નણ નાવણણ, અપ્પહિટ્ટે અણાણલે ।

इंदियाणि जहाभागं, दमइत्ता मुणी चरे ॥१-१३॥

વળી મુનિ માર્ગે ચાલતાં અણુન્નણ=ઉંચો થયા વિના, નાવણણ=અવનત-બહુ નીચો થયા વિના, અપ્પહિટ્ટે=નહિ હસતો, અણાણલે=ક્રોધાદિથી આકુળ-વ્યાકુળ થયા વિના, જહાભાગં=યથાવિષય (તે તે શબ્દાદિ વિષયમાં) ઇન્દ્રિયોને દમઈત્તા=દમન કરીને (રાગ-દ્વેષ વિના) ચાલે. (૧-૧૩)

[ઉંચે જોઈને ચાલવું તે દ્રવ્યથી ઉંચો, અભિમાન પૂર્વક ચાલવું તે ભાવથી ઉંચો, એ રીતે બહુ નીચો નમીને ચાલે તે દ્રવ્યથી અવનત અને લબ્ધિના અભાવે દીનતા કરવી તે ભાવથી અવનત, એવું કંઈ પણ ન કરે.]

(૭૪) દવદવસ્સ ન ગચ્છેજ્જા, માસમાણો અ ગોઅરે ।

हसंतो नाभिगच्छिज्जा, कुलं उच्चावयं सया ॥१-१४॥

વળી મુનિ સદા ઉચ્ચાવયં=ઉંચાં નીચાં કુળોમાં ગોઅરે=ગોચરી જતાં દવદવસ્સ=જલદી જલદી ન ચાલે, બોલતો બોલતો કે હસતો હસતો પણ ન ચાલે, કિન્તુ મધ્યમ-ગતિએ ગંભીરતા ધીરતા પૂર્વક મૌનપણે ચાલે. (૧-૧૪)

[મોટી હલેલી વગેરે અથવા જ્ઞતિ વગેરેથી શ્રેષ્ઠ હોય તેઓનાં ઊંચા કુળો અને નાનાં જુવડાં કે સામાન્ય જ્ઞતિવાળાનાં હોય તે નીચકુળો, એમ ભેદ સમજવો. બન્નેમાં જવાનો વિવેક સાચવે.

અન્યથા શરીરવિરાધના અને લોકોમાં હલકાઈ થવાથી સંયમ-વિરાધના, એમ બન્ને વિરાધના થાય.]

(૭૫) આલોઅં ચિમ્બલં દારં, સંધિ દગમવળાણિ અ ।

ચરંતો ન વિનિજ્ઞાણ, સંકટ્ટાણં વિવજ્જણ ॥૧-૧૫॥

વળી માર્ગે ચાલતો મુનિ આલોઅં=ગોખ બારી વગેરેને ચિમ્બલં=પૂરી દીધેલા દારં=ભીંત વગેરેના દ્વારને સંધિ=પૂરી દીધેલા સાંધાને (ખાતર વગેરે માટે કરેલા છિદ્રાદિને) દગમવળાણિ=પાણીઆરાંને, ઇત્યાદિ ખીજને શંકા થાય તેવાં સંકટ્ટાણં=શંકાસ્થાનોને, ન વિનિજ્ઞાણ=ધારી ધારીને ન જુવે, કિન્તુ જોવું વળે. (૧-૧૫)

[એવું જોવાથી ખીજને ‘આ ચોર હશે એવી, કે ચોરી થઈ હોય તો એ ચોરી ગયો હશે’ વગેરે શંકા થાય, એથી સંયમની હલકાઈ થાય ને શિક્ષા વગેરેથી શરીરની વિરાધના પણ થાય.]

(૭૬) રન્નો ગિહવર્ણં ચ, રહસ્સારક્ષિયાણ ય ।

સંકિલેસકરં ઠાણં, દૂરઓ પરિવજ્જણ ॥૧-૧૬॥

રન્નો=ચક્રવર્તી આદિ રાજાના ગિહવર્ણં=ધનિક-ગૃહસ્થોનાં, આરક્ષિયાણ=આરક્ષકોનાં(કોટવાળોનાં)અને રહસ્સ=ગુપ્ત ચોરડા વગેરે સંકિલેસકરં=સંકલેશ કરનારા ઠાણં=સ્થાનોને દૂરથી જ તજે, ધારીને જુવે નહિ. (૧-૧૬)

[રાજા કે શ્રીમંતોનાં સ્થાનો જોવાથી અસંયમની દુષ્ટ ઈચ્છાઓ થાય અને કોટવાળ વગેરેની ગુપ્ત વાત પ્રગટ થઈ હોય કે થાય તો જોનાર સાધુને ગુન્હેગાર માની શિક્ષા કરે, વગેરે વિવિધ કલેશોનો સંભવ સમજવો.]

હવે કેવા ઘરોમાં જવું કે ન જવું તે કહે છે—

(૭૭) પલિકુટ્ટં કુલં ન પવિસે, મામગં પરિવજ્જણ ।

અચિઅત્તં કુલં ન પવિસે, ચિઅત્તં પવિસે કુલં ॥૧-૧૭॥

પલિકુટ્ટં=નિષિદ્ધ કુળમાં પ્રવેશ ન કરે, મામગં=(મારા ઘેર કોઈએ આવવું નહિ એવો નિષેધ કરે તે મામક કહેવાય, તેવા) મામકના ઘરનો ત્યાગ કરે, નિષેધ નહિ કરવા છતાં જવાથી અચિઅત્તં=પ્રસન્ન ન થાય, અપ્રીતિ ધરે તેવાના ઘરમાં પ્રવેશ ન કરે, કિન્તુ ચિઅત્તં=સાધુના આગમનથી પ્રસન્ન થનારના ઘરમાં પ્રવેશ કરે. (૧-૧૭)

[નિષિદ્ધ ઘરો બે પ્રકારનાં છે, એક સૂતકવાળાં તે અમુક મર્યાદિત કાળ માટે નિષિદ્ધ, બીજાં નીચ આજીવિકા મેળવનાર અસ્પૃશ્ય-નારુ-કારુ કે માંસાહારીઓ વગેરેનાં, તે કાયમ માટે નિષિદ્ધ. આ બંનેમાં જવાથી સંયમની હલકાઇ થાય. મામકને ઘેર જતાં અપશબ્દો કહે, અપમાન કરે. અપ્રીતિ કરનારના ઘેર જતાં તેને સંદ્રલેશ થવાથી અને સાધુ તેમાં નિમિત્ત થવાથી બંનેને મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ બંધાય, ‘છ કાયની દયાવાળાને પણ બોધિ દુર્લભ થાય’ એમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, માટે પ્રત્યેક કાર્યમાં કોઈને અપ્રીતિ કે લોકમાં ધર્મની હલકાઈ ન થાય અને પોતાને સંયમહાનિ કે બીજો કોઈ ઉપદ્રવ ન થાય, ઈત્યાદિ વિચારીને વર્તવું, એ સાધુનો મુખ્ય માર્ગ છે.]

(૭૮) સાળીપાવારપિહિઅં, અપ્પણા નાવપંગુરે ।

કવાહં નો પણહિજ્જા, ઉગ્ગહંસિ અજાહા ॥૧-૧૮॥

વળી સાળી=શાશુના (કંતાનના) પડદાથી, કે પાવાર=પ્રાવરણથી (કોઈ વસ્ત્રથી) અને ઉપલક્ષણથી કામળી વગેરેથી વિહિઅં=પ્રવેશનું દ્વાર બંધ કર્યું હોય, તેને

અગ્રહંસિ=અવગ્રહને અજાડા=યાચ્યા વિના (અનુમતિ વિના) અપ્પણા=પોતે (સ્વયં) ન અવપંગુરે=ન ઉઘાડે. તથા બંધ કરેલા કવાહં=કમાડને પણ પોતાની મેળે ન પળુહિજ્જા=ન ઉઘાડે. સખળ કારણે તો ‘ધર્મલાલ’ ઉચ્ચારીને અનુમતિ મળે તો ઉઘાડે. (૧-૧૮)

[અનુમતિ વિના અદતાદાન અને ઉઘાડતાં દ્વેષાદિનો સંભવ રહે.]

(૭૯) ગોઅરગ્ગપવિટ્ઠો ય, વચ્ચમુત્તં ન ધારણ ।

ઓગાસં ફાસુઅં નચ્ચા, અણુન્નવિય વોસિરે ॥૧-૧૯॥

વળી ગોચરી માટે જનારો સાધુ વચ્ચમુત્તં=વડી-લઘુ-નીતિને ન ધારણ=રોકે નહિ, નીકળતાં પહેલાં બાધા ટાળે, એમ છતાં કોઈ કારણે બાધા સહિત નીકળવું પડે કે પુનઃ બાધા થાય, તો ફાસુઅં=પ્રાસુક (નિર્જીવ) ઓગાસં=અવકાશને (સ્થાનને) નચ્ચા=બાણીને (શોધીને) અણુન્નવિય=તેના સ્વામીની અનુજ્ઞા (અનુમતિ) મેળવીને ત્યાં વોસિરે=વોસિરાવે (બાધા ટાળે). (૧-૧૯)

[વડીનીતિ રોકવાથી જીવિતને અને લઘુનીતિ રોકવાથી નેત્રોને ઉપધાત થાય, એવો ઉપધાત હિતકર નથી, માટે સાથેના સંઘાટકને પાત્રાદિ સોંપીને યોગ્ય ભૂમિમાં બાધા ટાળવી જોઈએ. ઓધનિયુક્તિ ગ્રન્થમાં વિસ્તારથી કહેલો તેનો વિધિ જાણવા યોગ્ય છે.]

(૮૦) નીયદુવારં તમસં, કુટ્ટગં પરિવજ્જણ ।

અચક્કુવિસઓ જત્થ, પાણા દુપ્પહિલેહગા ॥૧-૨૦॥

જત્થ=જ્યાં અચક્કુવિસઓ=નેત્રોથી ન દેખી શકાય તેવું નીયદુવારં=ધરતું દ્વાર નીચું (કે નહાવું) હોય, તમસં=

અંધાઈ' હોય, ત્યાં અને જ્યાં કુટ્ટાંગ=કોઠાર-ઓરડા વગેરેમાં જઈને ભિક્ષા લેવાની હોય, તે ઘરોને તજે. કારણ કે તેવા સ્થાને પાળા=-ત્રસાદિ જીવો કે સ્થાવર સજીવ પદાર્થો દુષ્પણિલેહ્યા=દુષ્પ્રતિલેખ્ય અને. (જયણા થઈ શકે નહિ.) (૧-૨૦)

[અંધારામાં ધર્માસમિતિનું પાલન ન થાય. વિશેષમાં ચોરી, અબ્રહ્મ વગેરેના કલંકનો પણ સંભવ રહે. દ્વાર નાનું હોવાથી પ્રવેશમાં કષ્ટ પડે, તેથી શરીરે બાધા પણ થાય, વગેરે દોષો જાણવા.]

(૮૧) જત્ય પુષ્પાઈં વીઆઈં, વિપ્પઈનાઈં કોટ્ટુણ.

અહુણોવલિત્તં ઉલ્લં, દટ્ટૂણં પરિવજ્જણ ॥૧-૨૧॥

વળી જ્યાં સચિત્ત પુષ્પો કે અનાજના કણ વગેરે ખીજે વિપ્પઈનાઈં=ઘણા પ્રમાણમાં વેરાએલાં હોય તેને અથવા કોટ્ટુણ=ધાન્ય ભરવાના કોઠારના દ્વારને, અથવા અહુણા=હમણાં ઉવલિત્તં=ડીંધેલા ઉલ્લં=ડીલા (નહિ સુકાએલા) કોઠારને કે તેવા અન્ય સ્થાનને પણ જોઈને (જાણીને) તજે-ત્યાં ન જાય. (૧-૨૧)

[તેવા સ્થાને સચિત્ત પુષ્પાદિની કે અપકાયાદિની વિરાધના થવાનો સંભવ છે. સચિત્ત પુષ્પાદિ હોવા છતાં ક્વચિત્ પડેલાં હોય તો યતના પૂર્વક જઈ શકાય.]

(૮૨) ઇલ્લગં દારગં સાણં, વચ્છગં વા વિ કુટ્ટુણ.

ઉલ્લંઘિયા ન પવિસે, વિઉહિત્તાણ વ સંજણ ॥૧-૨૨॥

કુટ્ટુણ=કોઠારના (ઘરના) દ્વારમાં ખેડેલા કે ઉભા રહેલા ઇલ્લગં=ખડરાને દારગં=ખાળકને સાણં=કુતરાને

વચ્છગં વા વિ=અથવા વાછરડાને પણુ ઉલ્લંઘિઆ=
ઓળંગીને, કે વિહિત્તાણ=હાંકીને (કાઠી મૂકીને) કે
ખસેડીને સંજણ=સાધુ પ્રવેશ ન કરે. (અર્થાત્ પ્રવેશની
દુષ્કરતા હોય ત્યાં ન જાય.) (૧-૨૨)

[પશુઓથી શરીરને બાધા અને અસહ્ય વર્તન થવાથી
અપભ્રાજનારૂપ સંયમને પણુ બાધા થાય. ઉપલક્ષણથી ઘેટા ઘેટી
બકરી કુતરી આદિ પણુ સમજી લેવાં.]

(૮૩) અસંસત્તં પલોહ્જ્જા, નાહ્દૂરાવલોઅણ ।

ઉપ્ફુલ્લં ન વિનિજ્જાણ, નિયટ્ટિજ્જ અયંપિરો ॥૧-૨૩॥

વળી સાધુ (દાત્રી-સ્ત્રી વગેરેને) અસંસત્તં=અનાસક્ત
દષ્ટિથી જુવે, (નજર સાથે નજર મેળવે નહિ), ઘરમાં
પણુ અતિ દૂર (લાંબી નજરે) ન જુવે, (ઘરના બીજા
પરિવારને પણુ) ઉપ્ફુલ્લં=ફાટી આંખે (ધારી ધારીને) ન
જુવે અને (અશનાદિ ન મળે તો પણુ દીન કે કઠોર વચનને)
અયંપિરો=ન બોલતાં નિયટ્ટિજ્જ=પાછો ફરે. (૧-૨૩)

[વિકારીદષ્ટિથી, લાંબીનજરે, કે ફાટીનજરે જોવાથી લઘુતા,
કુશીલપણાની શંકા થાય અને દીન કઠોર બોલતાં સંયમની
અપભ્રાજના થાય, વગેરે દોષો સમજવા. કેટલાક આ ગાથાનો
'માર્ગે ચાલતાં એ પ્રમાણે ન જોવું,' એવો અર્થ કરે છે.]

(૮૪) અહ્મૂમિં ન ગચ્છેજ્જા, ગોઅરગ્ગગઓ મુણી ।

કુલસ્સ મૂમિં જાણિત્તા, મિયં મૂમિં પરક્કમે ॥૧-૨૪॥

ગોચરી ગએલો મુનિ ઘરમાં અહ્મૂમિં=મર્યાદા
ઉપરાંત અંદર ન જાય, કિન્તુ કુલસ્સ મૂમિં=ઉત્તમ-મધ્યમ

ઘરની મર્યાદા જાણીને-જ્યાં ખીજા ભિક્ષાચરને ઉભા રાખી દાન દેવાતું હોય તેટલી મિચું=પ્રમાણાપેત (દાતારની અનુમતિ હોય તે) ભૂમિમાં (જગ્યામાં) ઉભો રહે. (૧-૨૪)

[અન્યથા અપ્રીતિ આદિ થાય. અહીં 'ગોચરી ગએલો' એમ કહ્યું, તેથી ગોચરી વિના સાધુને ગૃહસ્થના ઘેર જવાય નહિ.]

(૮૫) તત્થેવ પડિલેહિજ્જા, ભૂમિભાગં વિઅક્કવણો ।

સિણાણસ્સ ય વચ્ચસ્સ, સંલોગં પરિવજ્જણ ॥૧-૨૫॥

જ્યાં ઉભો રહે તત્થેવ=ત્યાં જ વિચક્ષણ મુનિ ભૂમિ પ્રદેશને પડિલેહે, અર્થાત્ સૂત્રોક્ત વિધિથી ઉચિતભૂમિ પ્રદેશને દષ્ટિઆદિથી જોઈને ત્યાં ઉભો રહે, તથા સિણાણસ્સ=સ્નાન ઘરને (આથરૂમને) અને વચ્ચસ્સ= વડી નીતિના સ્થાનને (સંડાસને) સંલોગં=દેખી શકાય તેવા સ્થાનને તજે, ત્યાં ન ઉભો રહે. (૧-૨૫)

[ઉચિત સ્થાને સૂત્રોક્ત વિધિથી ઉભા રહેવનું જણાવ્યું, એથી સૂત્રાર્થના અજ્ઞાન-અગીતાર્થને ગોચરી માટે અનધિકારી કહ્યો. સ્નાનઘર કે સંડાસ પાસે ઉભા રહેતાં સંયમની લઘુતા અને સ્ત્રી આદિને સ્નાન વગેરે કરતી જોવાથી રાગોત્પત્તિ થાય, વગેરે દોષો જણવા.]

(૮૬) દગમટ્ટિયઆયાણે, વીયાણિ હરિયાણિ અ ।

પરિવજ્જંતો ચિટ્ટિજ્જા, સવ્વિદિયસમાહિણ ॥૧-૨૬॥

વળી દગમટ્ટિય=જળ-માટીને (સચિત્ત વસ્તુને) આયાણે=સાવવા લઈ જવાના માર્ગને તથા (ધાન્ય કણાદિ) ખીજોને અને લીલી વનસ્પતિને તજીને (તે ન હોય

ત્યાં) સચ્ચિંદિયસમાહિણ=સર્વ ઇન્દ્રિયોથી સમાહિત-
(શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્તિ તણને) ઉભો રહે. (૧-૨૬)

માર્ગમાં ચાલવાનો, ઘરમાં પેસવાનો અને ઉભા રહેવાનો
વિધિ કહ્યો, હવે અશનાદિ લેવાનો વિધિ કહે છે—

(૮૭) તત્થ સે ચિટ્ટમાણસ્સ, આહરે પાણભોજનં ।

અકપ્પિઅં ન ગેણ્હિજ્જા, પહિગાહિજ્જ કપ્પિઅં

॥૧-૨૭॥

ત્યાં ઉભા રહેલા સે=તે સાધુને (વહોરાવવા માટે)
પાણી, ભોજન, આહરે=ગૃહસ્થ લાવે તેમાંથી અકલ્પ્યને
અહણુ ન કરે, કલ્પ્યને પ્રતિઅહણુ કરે. (સ્વીકારે) (૧-૨૭)

[અકલ્પ્યના નિષેધથી કલ્પ્યનું વિધાન થવા છતાં પુનઃ
'કલ્પ્યને અહણુ કરે' એમ કહ્યું, તેથી એમ સમજવું કે કલ્પ્યવસ્તુમાં
સારા-નકારાનો વિકલ્પ કર્યા વિના સમભાવે લેવી. 'ગિણ્હિજ્જ'ને
પદ્ધતે 'ઈચ્છિજ્જ' એવો પણ પાઠ અન્ય ગ્રન્થોમાં છે.]

(૮૮) આહરંતી સિયા તત્થ, પરિસાહિજ્જ ભોયનં ।

દિત્તિઅં પહિઆહ્કચ્ચે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૨૮॥

આહરંતી=આહાર-પાણીને લાવતી ગૃહસ્થ સ્ત્રી સિયા=
કદાચિત્ ત્યાં ભોજનને પરિસાહિજ્જ=વેરે-ઢાળે, તે
દિત્તિઅં=તે દાત્રીને પહિઆહ્કચ્ચે=પ્રતિષેધ કરે, કે મે=મને
તારિસં=તેવું (લાવતાં ઢાળાયું હોય તે) કલ્પે નહિ. (આ
અહણુષણુના દશ પૈકી દશમો છર્દિત દોષ કહ્યો.) (૧-૨૮)

[પ્રાયઃ રસોઇમાં કે દાનમાં સ્ત્રીનો અધિકાર હોવાથી અહીં
સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને કહેલું છે, છતાં ઉપલક્ષણથી વહોરાવનાર સ્ત્રી કે

પુરુષ જે હોય તેને અંગે એમ સમજવું 'દોષવાથી દોષ લાગે માટે મારે કદ્યે નહિ, એમ કહે, અને તે ઇચ્છે તો શાસ્ત્રોકત દષ્ટાન્ત કહીને પણ સમજાવે. તે દષ્ટાન્ત ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે—

એક મંત્રીને ત્યાં ધર્મવોષ નામના મુનિ ભિક્ષા માટે ગયા. મંત્રીની પત્નીએ ઘી-ખાંડ મિશ્રિત ખીર વહોરાવવા પાત્ર ઉપાડયું, તેમાંથી એક ણિન્દુ નીચે પડ્યું. તેથી અકલ્પ્ય જાણીને મુનિ પાછા ફર્યા. ગોખે ખેડેલો મંત્રી મુનિને પાછા ફરવાનું કારણ વિચારતો હતો, તે જ સમયે ખીરના ણિન્દુ ઉપર માખીએ બેઠી, તેને પકડવા ઘીરોલી આવી, તેને પકડવા કાકિંડો આવ્યો. એથી ખીલાડીએ દોટ મારી અને મહેમાન આવેલા તેમની સાથેનો કુતરો ખીલાડી ઉપર તૂટી પડ્યો. એ કુતરા ઉપર શેરીનો કુતરો ઉછળી પડ્યો અને બન્નેને લઢતા જોઈ તેના માલિકો શસ્ત્રો લઈ પોતપોતાના કુતરાના રક્ષણ માટે ઉઠી આવ્યા. પરસ્પર તેઓનું જ યુદ્ધ શરૂ થયું. એમ એક ણિન્દુ પડવાથી પરંપરાએ ઉભા થએલા આ અનર્થને જોઈ રહેલો મંત્રી સાધુને પાછા ફરવાનું કારણ સમજી ગયો અને એમના આચાર પ્રત્યે તથા એવા આચારને જણાવનારા શ્રીજિનેશ્વરો તથા જિનશાસન પ્રત્યે રાગી બન્યો, દીક્ષા લઈને તેનું નિરતિચાર પાલન કરીને તે જ ભવે મુક્ત થયો. એમ નાના-મોટા પ્રત્યેક આચારનું પાલન ખીજ ભવ્યજીવોને ધર્મપ્રાપ્તિનું અને અતિચાર ધર્મથી વિમુખ થવાનું નિમિત્ત થાય છે.]

(૮૬) સંમદમાણી પાણાણિ, બીઆણિ હરિઆણિ અ ।

અસંજમકરિં નચ્ચા, તારિસિં પરિવજ્જણ ॥૧-૨૯॥

વળી દાત્રી સ્ત્રી (આહાર લાવતાં, લેતાં, મૂકતાં) પ્રાણુ (ત્રસ), ખીજો (ધાન્યકણ વગેરે) અને હરિત (લીલી ધો વગેરે) ને સંમદમાણી=પગથી ખૂંદતી-રૂપશ કરતી ચાલે તો તેને અસંયમ(હિંસા)કારિણી નચ્ચા=જાણીને તારિસિં=

તેવું કરનારીને તજે. અર્થાત્ 'મારે એ રીતે લાવેલું કલ્પે નહિ' એમ પ્રતિષેધ કરે. (આ છટ્ટા દાયક દોષનેા પ્રકાર સમજવો. (૧-૨૯)

(૯૦) સાહટ્ટુ નિક્કલવિત્તા ણં, સચિત્તં ઘટ્ટિઆણિ ય ।
તહેવ સમણટ્ટાણ, ઉદગં સંપણુલ્લિઆ ॥૧-૩૦॥

(૯૧) ઓગાહરૂત્તા ચલરૂત્તા, આહરે પાણમોઅણં ।

દિત્તિઅં પડિઆરૂક્કે, ન મે કપ્પરૂ તારિસં ॥૧-૩૧॥

સમણટ્ટાણ=સાધુને (દાન કરવા) માટે દાત્રી સાહટ્ટુ=સંહરીને (મૂળ ભાજનમાંથી ખીજા ભાજનમાં લઈને) કે ખીજા ભાજનમાં નિક્કલવિત્તા=નાખીને (વહોરાવવા માટે ભાજન ખાલી કરીને), સચિત્તને ઘટ્ટિયાણિ=સંઘટ્ટીને (સ્પર્શીને) તહેવ=તે જ રીતે સચિત્ત જળને (પાત્રને) સંપણુલ્લિઆ=હલાવીને (૧-૩૦) તથા વર્ષાકાળે આંગણામાં ઝીલેલા જળને ઓગાહરૂત્તા=પોતાની પાસે લાવીને (સંઘટ્ટીને અથવા તેમાં ચાલીને), ચલરૂત્તા=તેવા જળને હલાવીને, પાણમોઅણં=આહારપાણી વગેરેને આહરે=લાવે, તે તે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે (તે રીતે લાવેલું) કલ્પે નહિ. (અહીં એષણાના દશ દોષો પૈકી નિક્ષિપ્ત, પિહિત, સંહૃત, તથા દાયક દોષના પણ પ્રકારો જણાવ્યા છે.) (૧-૩૧)

[સાધુને અર્થે સંહરણ કરતાં ૧-પ્રાસુકવરતુ પ્રાસુકમાં, ૨-પ્રાસુક અપ્રાસુકમાં, ૩ અપ્રાસુક પ્રાસુકમાં અને ૪-અપ્રાસુક અપ્રાસુકમાં લેવી, એમ ચાર ભાંગા થાય, (અહીં પ્રાસુક એટલે નિર્જીવ અને અપ્રાસુક એટલે સજીવ સમજવું.) તેમાં પ્રાસુકને પ્રાસુકમાં લેવી એ

પહેલો ભાંગો શુદ્ધ છે, તેના પશુ ૧-થોડામાં ઘણું, ૨-થોડામાં થોડું, ૩-ઘણામાં ઘણું અને ૪-ઘણામાં થોડું લેવું, એમ ચાર પ્રકાર થાય, તેમાંનો ખીન્ને ચોથો પ્રકાર કલ્પ્ય સમજવો. એમ અન્ય પાત્રમાં નાખીને વહોરાવતાં પશુ ભાજનમાં રહેલી નહિ દેવા યોગ્ય વસ્તુને છ જીવનિકાય ઉપર નાખીને વહોરાવે તો દોષ જાણવો, સચિત ઊંઘાડીયાને કે પુષ્પાદિને સંઘટ્ટ કરવાથી પશુ જીવવિરાધના થાય. સચિત પાણીને સ્પર્શવાથી, હલાવવાથી, ઉપાડવાથી, કે તેની ઉપર ચાલવાથી પશુ અપૂકાયની વિરાધના થાય. ૩૦ મી ગાથામાં 'સચિતને સંઘટ્ટીને એમ કહેવા છતાં પાણીના વિવિધ સંઘટ્ટાને જુદો કહ્યો, તેમાં 'જત્ય જલં તત્ય વણ' અર્થાત્ 'જ્યાં જ્યાં સચિત પાણી હોય ત્યાં ત્યાં અનંતકાયવનરૂપિતિ પશુ હોય જ' એવો નિયમ હોવાથી પાણીના સંઘટ્ટથી મોટી વિરાધના થાય છે, એમ જણાવ્યું છે. આ કારણોથી ભિક્ષા માટે નીકળેલા સાધુએ એકાગ્ર (સાવધ) રહેવું જોઈએ. દાતાર વહોરાવવાની વસ્તુ કયાંથી-કેવી રીતે લાવે છે, કેવી ભૂમિ ઉપર ચાલે છે, લાવતાં વસ્ત્ર શી શી વિરાધના કરે છે, કેવા ભાજનમાં લેવું-મૂકવું કરે છે, શું શું હલાવે-ચલાવે છે, ઇત્યાદિ સઘળું લક્ષ્યમાં લેવું જોઈએ અને વિરાધના ન કરે તો વહોરવું જોઈએ]

(૯૨) પુરેકમ્મેણ હત્થેણ, દવ્વીણ માયણેણ વા ।

દિંતિઅં પહિઆહ્વે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૩૨॥

પુરેકમ્મેણ=પુર:કર્મ થયું હોય તેવા હાથવડે, તેવી દવ્વીણ=કડછી (ચમચા-હોયા વગેરે) વડે, અથવા તેવા ભાજનવડે આપનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી, (અહીં પુર:કર્મ દોષ તથા દશ એષણા પૈકી લિપ્ત દોષ કહ્યો છે.) (૧-૩૨)

[પહેલાં જે વસ્તુને સચિતપાણી આદિથી શુદ્ધ કરી હોય તે

સાધુને નિમિત્તે ખરડાય, તે એ વિરાધનાનો દોષ સાધુને લાગે, તેને પુરઃકર્મ કહ્યું છે. માટે જ ખરડાયેલા હસ્તપાત્રથી સાવશેષ દ્રવ્ય લેવાનું વિધાન છે. તેના આઠ લાંગા ગાં ૩૫ માં કહેવાશે.]

(૯૩) एवं—उदउल्ले ससिणिद्धे, ससरक्खे मट्टिया ऊसे ।
हरियाले हिंगुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥१-३३॥

એ પ્રમાણે ઉદઉલ્લે=નીતરતા પાણીવાળા હાથ વડે, ('હત્યેણ' પદ પાછળની ગાથાનું અહીં બેડબું.) સસિણિદ્ધે=નહિ ગળતા પણ લીંબાયેલા હાથે, સસરક્ખે=(પૃથ્વી-કાયથી) રજથી ખરડાયેલા, મટ્ટિયા=માટીવાળા, ઝસે=ઊસ (પાણીના ક્ષાર)વાળા, હરિયાલે=હડતાલવાળા, હિંગુલએ=હિંગલોકવાળા, મણોસિલા=મનશિલવાળા, અંજણે=રસ અંજન (સુરમા)વાળા, લોણે=સમુદ્ર વગેરેમાં પકાવેલા લૂણવાળા, એવા હાથ કે કડછી આદિથી વહોરાવનારને પણ નિષેધ કરવો. (૧-૩૩)

[પાણી, રજ, માટી વગેરે કોઈ પણ સચિત્તથી ખરડાયેલા હાથ કે સાધનથી વહોરતાં તે તે જીવોની વિરાધના થાય. હડતાલ, હિંગલોક, મનશીલ, અંજન અને લૂણ, એ સર્વ સચિત્ત પૃથ્વીકાય છે.]

(૯૪) गेरुअ—वन्निअ—सेट्ठिअ, सोरट्टिअ पिट्टुकुक्कुसकए (य) ।
उक्किट्टमसंसट्ठे, संसट्ठे चेव बोधव्वे ॥१-३४॥

(૯૫) असंसट्ठेण हत्थेण, दव्वीए भायणेण वा ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, पच्छाकम्मं जहिं भवे

॥१-३५॥

ગેરુજ=લાલ સોનાગેરુ, વન્નિજ=વર્ણિકા (પીળી માટી), સેઢિજ=સફેદ માટી (ચાક-ખડી આદિ), સોરઢિજ=સોરઠી (તુવરિકા નામની માટી-તરી ?) પિટ્ટુ=કાચા ચોખા વગેરેનો લોટ, અને કુક્કુસ=(તુર્તના ખાંડેલા) કુકસા, એ વસ્તુઓથી કણ=ખરડ કરેલા (ખરડાએલા હાથ વગેરેથી) તથા ઝક્કિટ્ટુ=(કાલિંગડાં, તુંખડાં, કાકડી આદિ કાપવાં શાક કરવું, અથવા આમલી આદિનાં પત્રો ખાંડવાં-વાટવાં, ઇત્યાદિ) ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાથી ખરડાએલા હાથ-કડછી ભાજનાદિ વડે (વહેરાવનારને પ્રતિષેધ કરે) અથવા અસંસદ્ઠે-સંસદ્ઠે=નહિ ખરડાએલા અને ખરડાએલા હાથ-ભાજનાદિથી (લેવા-ન લેવાનો વિધિ) ચેવ=નિષ્ચે બોધવ્વે=બાણુવા યોગ્ય છે. (તે ૩૫ મી ગાથામાં કહે છે. (૧-૩૪) જર્હિં=જેમાં પચ્છાકમ્મં= પશ્ચાત્કર્મ મવે= થવાનો સંભવ હોય, તેવા અસંસદ્ઠેણ=નહિ ખરડાએલા પણ હાથ, કડછી કે વાટકી થાળી આદિ ભાજન વડે દિજ્જમાણં=દેવાતા દાનને ન ઇચ્છે. (૧-૩૫)

[ગેરુ, વર્ણિકા, ચાક-ખડી, તુવરિકા, એ સર્વ સચિત્ત પૃથ્વીકાય છે. તુર્તના દળેલા લોટ કે ખાંડેલાના કુકસા મિશ્ર છે, ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયામાં વનસ્પતિકાયથી હાથ વગેરે ખરડાએલા હોવાથી તે પણ મિશ્ર હોય, એ કારણે નિષેધ સમજવો. સાધુને દાન દેવા ખરડેલા હાથ-પાત્ર વગેરેને વહેરાવ્યા પછી ધોવા-ઉત્કવામાં સચિત્ત પાણી આદિ વપરાતાં વિરાધના થાય, તેથી ‘પશ્ચાત્કર્મ’ દોષ લાગે, માટે નિષેધ સમજવો. એની અણભંગી આ પ્રમાણે થાય છે. (બુઓ કોણક બાબુમાં) એમાં સંસૃષ્ટ એટલે ખરડાએલું, અસંસૃષ્ટ એટલે નહિ ખરડાએલું, સાવશેષ

૧	સંહાથ	સંપાત્ર	સાવશેષ દ્રવ્ય
૨	” ”	” ”	નિરવશેષ ”
૩	” ”	અસં૦,,	સાવશેષ ”
૪	” ”	” ”	નિરવશેષ ”
૫	અસં૦,,	સંપાત્ર	સાવશેષ ”
૬	” ”	” ”	નિરવશેષ ”
૭	” ”	અસં૦,,	સાવશેષ ”
૮	” ”	” ”	નિરવશેષ ”

એટલે અસમ્પૂર્ણ વસ્તુ લેવી અને નિરવશેષ એટલે સમ્પૂર્ણ વસ્તુ લેવી. તેમાં ૧-૩-૫-૭ ભાંગા કહાય અને શેષ અકહાય છે, તેમાં ૫ણ પહેલો સર્વાથા શુદ્ધ અને છેલ્લો સર્વાથા અ-

શુદ્ધ છે, ત્રીજા પાંચમા સાતમામાં હાથ પાત્ર અસંસૃષ્ટ છતાં વહોરવાની વસ્તુ સમ્પૂર્ણ નહિ વહોરવાથી પાત્ર-હાથ તુર્ત ધોવાનો સંભવ ન હોવાથી કહાય સમજવું. બન્ને ગાથામાં ભાવ એ છે કે દાન લેતાં કે લીધા પછી પૃથ્વીકાયાદિની વિરાધના થાય તેવું ન લેવું.]

(૬૬) સંસદ્દેણ ય હત્થેણ, દવ્વીએ ભાયણેણ વા ।

દિજ્જમાણં પહિચ્છિજ્જા, જં તત્થેસણિયં ભવે ॥૧-૩૬॥

સંસૃષ્ટ (ગૃહસ્થે પોતાના અર્થે ખરડેલા) હાથ, કડછી કે વાટફી આદિ પાત્રથી દિજ્જમાણં=દેવાતું હોય તત્થ=તેમાં ૫ણ જં=જે એસણિયં=શુદ્ધ (સંસૃષ્ટ દોષ સિવાય ૫ણ આધાકર્મ વગેરે) દોષોથી રહિત હોય, તેને પહિચ્છિજ્જા=અહણુ કરે. (આ ચાર ગાથાઓમાં પશ્ચાત્કર્મ અને વિષ્ણુ દોષ જણાવ્યો.) (૧-૩૬)

(૬૭) દુણ્હં તુ ઘુંજમાણાણં, એગો તત્થ નિમંતણ ।

દિજ્જમાણં ન ઇચ્છિજ્જા, છંદં સે પહિલેહણ ॥૧-૩૭॥

(૯૮) દુળ્હં તુ મુંજમાણાં, દો વિ તત્થ નિમંતણ ।

દિજ્જમાણં પડિચ્છિજ્જા, જં તત્થેસણિયં ભવે ॥૧-૩૮॥

દુળ્હં મુંજમાણાં=જેના બે પાલક (માલીક) હોય, તે વસ્તુ દેવા એક નિમંત્રણ કરે તો તે દિજ્જમાણં=અપાતું લેવા ઇચ્છવું નહિ. કિન્તુ સે=તે બીજાની છંદં=ઇચ્છાને પડિલેહ્ણ=જોવી. જે 'બીજે પણ આપવા ઇચ્છે છે' એમ તેના મુખ-નેત્રાદિના વિકારથી સમજાય તો લેવું, અન્યથા ન લેવું. (૧-૩૭) બે પાલક (માલીક) હોય, બન્ને નિમંત્રણ કરે, તે દાનમાં પણ દોષ રહિત-એષણીય હોય તે લેવું. (આ અનિસૃષ્ટ દોષ જણાવ્યો) (૧-૩૮)

[ઇચ્છા વિના લેવાથી અપ્રીતિ થાય, તેથી બન્નેને કર્મબંધ થાય. અહીં 'મુજ્' ધાતુના અર્થ પાલન અને ભોજન બે થતા હોવાથી બે સાથે ભોજન કરતા હોય, કે ભોજન માટે તૈયારીવાળા હોય તેના માટે પણ એ જ વિધિ સમજવો.]

(૯૯) ગુઠ્ઠિણીણ ઉવન્નત્થં, વિવિહં પાણમોઝણં ।

મુંજમાણં વિવજ્જેજ્જા, મુત્તસેસં પડિચ્છણ ॥૧-૩૯॥

ગુઠ્ઠિણીણ=ગર્ભવતી માટે ઉવન્નત્થં=કલ્પેલું (તેના માટેનું) વિવિધ પાન-ભોજન દ્રાક્ષાપાણી કે સાકર, ખાજા વગેરે) મુંજમાણં=જે તેને ખાવાનું (અભિલષિત) હોય તેને તજવું, મુત્તસેસં=ખાતાં વધેલું શુદ્ધ હોય તે લેવું. (૧-૩૯)

[ઇચ્છા અપૂર્ણ રહેવાથી ગર્ભને પીકા-પાત થાય, વગેરે દોષો સંભવિત છે. તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થયા પછી તે દેવા ઇચ્છે તો લેવાથી તેને અનુગ્રહ-ઉપકાર થાય માટે કલ્પ્ય છે.]

(૧૦૦) સિયા ય સમણઢ્ઢાણ, ગુવ્વિણી કાલમાસિણી ।

ઉઢ્ઢિઆ વા નિસીઙ્ઙજ્ઙા, નિસન્ના વા પુણુઢ્ઢુણ ॥૧-૪૦॥

(૧૦૧) તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પઢિઆઙ્ઙ્ઙ્ઙે, ન મે કપ્પઙ્ઙ તારિસં ॥૧-૪૧॥

સિયા=કદાચિત્ કાલમાસિણી=પ્રસૂતિકાળના નવમા
મહિનાવાળી ગર્ભવતી સમણઢ્ઢાણસાધુને માટે (દાન
આપું, એ ઇચ્છાથી) ઉભી હોય તો નીચે બેસે, અથવા
બેઠેલી હોય તો =પુણુઢ્ઢુણ=પુનઃ ઉઠે-ઉભી થાય, (૧-૪૦)
તો તેના બેસવા ઉઠવાથી ગર્ભને પીડા થવાનો દોષ દાન
લેવાથી સાધુને લાગે, માટે તેવું ભોજન-પાણી સંજયાણ=
જિનાજ્ઙાપાલક સાધુઓને અકલ્પ્ય થાય, માટે દાત્રીને
પ્રતિષેધ કરે કે મને તેવું કલ્પતું નથી. (આ દાયક
દોષનો ગર્ભિણી નામનો પ્રકાર કહ્યો.) (૧-૪૧)

[વૃદ્ધસંપ્રદાય એવો છે કે ગચ્છવાસી (સ્થવિરકલ્પી) સાધુને
બેઠેલી કે ઉભી જે અવસ્થામાં હોય તે અવસ્થામાં આપે તો કાલ
માસમાં પણ કલ્પે. તે પહેલાનાં માસમાં બેસે ઉઠે તો પણ દોષ
નથી. જિનકલ્પિક તો વિશિષ્ટ જ્ઙાનને યોગે ગર્ભધાન દિવસને બાણી
શકે, માટે પહેલા દિવસથી જ તે ગર્ભવતીના હાથે દાન ન લે.]

(૧૦૨) થણગં પિજ્જણમાણી, દારગં વા કુમારિઅં ।

તં નિક્કિવવિત્તુ રોઅંતં, આહરે પાણમોઅણં ॥૧-૪૨॥

(૧૦૩) તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પઢિઆઙ્ઙ્ઙ્ઙે, ન મે કપ્પઙ્ઙ તારિસં ॥૧-૪૩॥

દારગં=પુત્રને, કુમારિઅં=પુત્રીને, કે વા=નપુંસક-
બાળકને થળગં પિઙ્ગણમાણી=સ્તનપાન કરાવતી સ્ત્રી
પુત્રાદિને રોઅંતં=રહતું નિક્લિખવિત્તુ=મૂકીને આહાર કે પાણી
લાવે (૧-૪૨) તે આહાર પાણી સંચતોને અકલ્પ્ય થાય,
માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેલું કલ્પતું નથી.
(આ બાલવત્સા નામનો દાયકદોષનો પ્રકાર કહ્યો.) (૧-૪૩)

[બાળકને રહવામાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને કર્મબંધ થાય,
વળી તે અસ્થિરતાથી પડી જાય, કે નજીકમાં જન્મેલું હોય તો
માંસાહારી ખીલાડાં-કુતરાં વગેરે તેને ખેંચી જાય, ઇત્યાદિ દોષો
સમજવા. અહીં વૃદ્ધસંપ્રદાય એવો છે કે-ગરબવાસી સાધુ કેવળ
સ્તનપાનથી જીવતા બાળકને માતા ધાવતો છોડીને વહોરાવે તો ન
વહોરે, ભલે પછી તે રહે કે ન રહે. ધાવણુ સાથે આહાર લેતો
હોય તેવો બાળક જો મૂકીને વહોરાવતાં રહે તો ન વહોરે, ન રહે
તો વહોરે અને કેવળ સ્તનપાનજીવી ધાવતો ન હોય ત્યારે નીચે
મૂકીને વહોરાવતાં રહે તો ન વહોરે અને ન રહે તો વહોરે.
જિનકલ્પિકાદિ તો કેવળ સ્તનપાનજીવી બાળક ધાવતો હોય કે નહિ
અને રહે કે ન રહે, પણ તેની માતાના હસ્તે ન વહોરે. ધાવણુ સાથે
આહાર લેતો બાળક પણ ધાવતો નીચે મૂકતાં તે રહે કે ન રહે પણ
ન વહોરે અને ધાવણુ છોડી દીધું હોય તેવા આહારથી જીવતા
બાળકને પણ નીચે મૂકતાં તે રહે તો ન વહોરે-ન રહે તો જ વહોરે.]

(૧૦૪) જં ભવે ભક્ષણં તુ, ક્ષ્ણકક્ષ્ણમિ સંકિઅં ।

દિતિઅં પહિઆઙ્કલ્લે, ન મે ક્ષ્ણ તારિસં ॥૧-૪૪॥

જે આહાર કે પાણી ક્ષ્ણકક્ષ્ણમિ=કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય
વિષયમાં સંકિઅં=શંકાવાળું હોય, તેની દાત્રીને પ્રતિષેધ

કરે કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ શંકિતદોષ કહ્યો.) (૧-૪૪)

[જાણી ન શકે કે આ ઉદ્દગમાદિ દોષવાળું છે કે નિર્દોષ છે, ત્યાં સુધી તે શંકિત જાણવું. શંકા છતાં લેવાથી નિર્દોષ હોય તે પણ જે દોષની શંકાપૂર્વક લે તે દોષ લાગે.]

(૧૦૫) દગવારેણ વિહિઅં, નીસાણ પીઠણ વા ।

લોઢેણ વા વિલેવેણ, સિલેસેણ વ કેણइ ॥૧-૪૫॥

(૧૦૬) તં ચ ઉઝ્મિંદિઅં દિજ્જા, સમણઢ્ઢા એવ દાવણ ।

દિતિઅં પહિઆइક્ખે, ન મે કપ્પइ તારિસં ॥૧-૪૬॥

દગવારેણ=પાણી ભરેલા ઘડાથી (પાત્રથી), નીસાણ=વાટવાના સાધનભૂત પત્થરની નીશાથી, પીઠણ=કાષના પાટલાદિથી, લોઢેણ=શિલાપુત્રથી, (નીસાતરાથી) લેવેણ=માટી છાણ વગેરે લેપથી, કેણइ વ=અથવા કોઈ (લાખ મળી વગેરે) સિલેસેણ=ચીકાશથી દાન દેવાની વસ્તુને કે વસ્તુ જેમાં હોય તે પાત્રને વિહિઅં=ઢાંકચું કે લીંપ્યું હોય, (૧-૪૫) અને તેને સાધુને અર્થે જ ઉઝ્મિંદિઅં=ઉઘાડીને કે ઉખાડીને દાવણ=દાયક દિજ્જા=આપે, તે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ ઉદ્દભિન્ન દોષ કહ્યો.) (૧-૪૬)

[સચિત્તથી ઢાંકેલું લેતાં સંયમવિરાધના, પત્થર-પાટલો આદિ પડી જતાં શરીર વિરાધના અને લીંપેલાને લેવાથી પૂર્વકર્મ-પશ્ચાત્કર્મ વગેરે દોષો જાણવા.]

(૧૦૭) અસણં પાણગં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, દાણઢ્ઢા પગહંઈમં ॥૧-૪૭

(૧૦૮) તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પડિઆઙ્ગલ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૪૮॥

અશન, પાણી, ખાદિમ, તથા સ્વાદિમ, જે જે આમન્ત્રણ કરનારના ખોલવા વગેરેથી કે ખીજા કોઈ દ્વારા સાંભળીને જાણે કે ઇમં=આ ઘણદ્વા=દાન માટે પગલું=કરેલું છે, (૧-૪૭) તે ભક્ત અને પાણી સંયતને અકલ્પ્ય કહ્યું છે, માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું ન કલ્પે. (આ ઔદેશિકદોષનો પ્રકાર જાણવો.) (૧-૪૭)

[કાષ્ટએ કીર્તિ મેળવવા સંન્યાસી, ભીખારી, વટેમાર્ગી, વગેરેને માટે તૈયાર કરવાથી ઔદેશિક દોષ, આપવા માટે મૂકી રાખવાથી સ્થાપના દોષ અને ઇતર લિક્ષુકોને ન મળવાથી કે ઓછું મળવાથી અપ્રીતિ થાય, વગેરે દોષો જાણવા. ‘અશન’=જેનાથી શુધા શમે તેવો આહાર, ‘પાન’=તૃષ્ણા છીપે તેવાં વિવિધ પાણી, ‘ખાદિમ’=સુકાં શેકેલાં ભુંજેલાં અનાજ તથા ફળો, મેવો વગેરે, અને ‘સ્વાદિમ’=સ્વાદના ઉદેશથી ખવાતી વસ્તુઓ ચૂર્ણાદિ સમજવું.]

(૧૦૯) અસણં પાણગં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, પુણ્ણદ્વા પગલં ઇમં ॥૧-૪૯॥

(૧૧૦) તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પડિઆઙ્ગલ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૫૦॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે જાણવો, માત્ર કોઈના મરણાદિ પછી લિક્ષુકોને કે પશુઓને ખવરાવવારૂપ પુણ્ણદ્વા=પુણ્ય માટે, (દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે જાણવા) (૧-૪૯-૫૦)

[અહીં પ્રશ્ન થાય કે-આ નિષેધથી તો ઉત્તમધરોનાં આહારાદિ

ન લેવાય, કારણ કે શિષ્ટપુરુષો પુણ્યના અર્થાં હોય છે, ખીજા ક્ષુદ્રોની જેમ આત્મંભરી હોતા નથી. એનો ઉત્તર એ છે કે શુભ (ઉદાર) પરિણામથી પોતાના, કુટુંબના અને નોકર-ચાકર વગેરેના અર્થે તૈયાર કરેલામાંથી અમુક પ્રમાણમાં ઇચ્છાનુસાર આપે તે લેવાનો નિષેધ નથી, પુણ્યાર્થે અધિક કર્યું હોય તેનો અહીં નિષેધ કર્યો છે. ઉદારપ્રકૃતિવાળો ઔદાર્યથી સ્વપ્રયોજને તૈયાર કરેલી વસ્તુને પુણ્યકર્મ સમજીને નિત્ય આપે તેમાં આપવા માટે આરંભ થતો નથી. ઉદ્દેશ-પૂર્વકનો આરંભ તો અમુક દિવસે દાનના ઇરાદે તૈયાર કરવાથી થાય માટે તે નિષેધ છે. આથી એમ પણ નહિ કહી શકાય કે ઉદ્દેશ વિનાનું દાન કદી મળે જ નહિ. વગેરે સમાધાન અષ્ટકપ્રકરણાદિમાંથી જોવું]

(૧૧૧) અસળં પાળળં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, વણિમટ્ટા પગડં ઈમં ॥૧-૫૧॥

(૧૧૨) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાળ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆઈક્ષ્વે, ન મે કપ્પઈ તારિસં ॥૧-૫૨॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર વણિમટ્ટા=કૃપણોને માટે.

(દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે.) (૧-૫૧-૫૨)

(૧૧૩) અસળં પાળળં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, સમળટ્ટા પગડં ઈમં ॥૧-૫૩॥

(૧૧૪) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાળ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆઈક્ષ્વે, ન મે કપ્પઈ તારિસં ॥૧-૫૪॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે. માત્ર સમળટ્ટા=શ્રમણોને માટે

(દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે) (૧-૫૩-૫૪)

[શાસ્ત્રોમાં શ્રમણો પાંચ કહ્યા છે. ૧-નિર્ગન્થ, ૨-શાકચમતવાળા, ૩-તાપસો, ૪-ગૈરિક (રાતાં વસ્ત્રવાળા) અને ૫-આજીવકમતાનુયાયી. એ કોષ્ટને માટે કરેલું હોય તે શ્રમણોને માટે કરેલું સમજવું.]

(૧૧૫) ઉદ્દેસિયં કીઅગહં, પૂઙ્કમ્મં ચ આહહં ।

અજ્ઞોઅરપામિચં, મીસજાયં વિ વજ્જણ ॥૧-૫૫॥

ઉદ્દેસિયં=ઔદેશિક, કીઅગહં=ખરીદેલું, પૂઙ્કમ્મં=દોષિત

વસ્તુના અંશવાળું, આહહં=સામે લાવેલું, અજ્ઞોઅર=અધ્ય-
વપૂરક-પાછળથી અધિક નાખીને તૈયાર કરેલું, પામિચ્ચં=
ઉછીનું લાવેલું અને મીસજાયં=(પ્રથમથી અધિક નાખીને)
લેણું બનાવેલું, એ પ્રત્યેક સાધુને માટે કરેલું વજ્જણ=
વર્ણવું. (આ સોળ ઉદ્દગમ દોષો પૈકીના દોષો કહ્યા.) (૧-૫૫)

[આ દરેક દોષોનું વિશેષ વર્ણન ધર્મસંગ્રહ ભાષાન્તર ભાગ
ખીખના પૃ. ૧૦૮ થી જોઈ લેવું. વિસ્તારના ભયે અહીં લખ્યું નથી.]

(૧૧૬) ઉગ્ગમં સે અ પુચ્છિજ્જા, કસ્સટ્ટા કેણ વા કહં ।

સુચ્ચા નિસ્સંકિયં સુદ્ધં, પહિગાહિજ્જ સંજણ ॥૧-૫૬॥

પૂર્વે શકિત લેવાનો નિષેધ કર્યો તેમાં વિશેષ કહે
છે કે-સે=તે દાત્રીને (આહારાદિની) ઉગ્ગમં=ઉત્પત્તિને પૂછે
કે કસ્સટ્ટા=કોને અર્થે કેણ વ=અથવા કોણે કહં=તૈયાર
કરેલું છે ? સુચ્ચા=તેનો ઉત્તર સાંભળીને જાણે કે શંકા
વિનાનું શુદ્ધ છે, તો સંયત-સાધુ તેને બહુ કરે. (૧-૫૬)

[જો કે ગોચરી ગએલા સાધુને ઉત્સર્ગથી ગૃહસ્થાદિની સાથે
વાતો કે ઉપદેશ કરવાનો નિષેધ છે, તો પણ આહારશુદ્ધિ માટે
જરૂરી બોલવા-પૂછવામાં દોષ નથી.]

(૧૧૭) અસળં પાળગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તહા ।

પુષ્કેસુ હુજ્જ ઝમ્મીસં, ઘીણસુ હરિણસુ વા ॥૧-૫૭॥

(૧૧૮) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાળ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆહ્કૂસે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૫૮॥

અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ પૈકી કોઈ પણ દેવાની વસ્તુ બાઈ-બાઈ આદિ કોઈ સચિત્તપુષ્પોની સાથે, ધાન્યના કણીઆ વગેરે બીજાની સાથે, કે કોઈ પણ લીલી વનસ્પતિ સાથે ઝમ્મીસં=મિશ્ર થએલી (ભળેલી) હોય, (૧-૫૭) તેા તેવું ભક્ત પાન સાધુઓને અકલ્પ્ય થાય, માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ એષણાના દશ દોષો પૈકી 'ઉન્મિશ્ર' દોષ કહ્યો.) (૧-૫૮)

(૧૧૯) અસળં પાળગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તહા ।

ઉદગમ્મિ હુજ્જ નિક્કિસત્તં, ઉત્તિંગ-પળગેસુ વા ॥૧-૫૯॥

(૧૨૦) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાળ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆહ્કૂસે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૬૦॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર ઉદગમ્મિ=સચિત્ત પાણી ઉપર, ઉત્તિંગ=કીડીનાં નગરાં અને પળગેસુ=લીલ-કુગ ઉપર, નિક્કિસત્તં=મૂકેલું, એમ સમજવું. (આ નિક્કિસત્ત દોષ કહ્યો.) (૧-૫૯-૬૦)

[અહીં અનંતર અને પરંપર એમ મૂકવાના બે ભેદો છે. તેમાં પાણીમાં તરતું મૂકેલું માખણુ, ઘી વગેરે અનંતર અને પાણીના ઘડા ઉપર મૂકેલું દહીંનું પાત્ર વગેરે પરંપર નિક્કિસ એ પ્રમાણે કીડીનગર,

लीलङ्ग वगेरेमां पणु समञ्जुं. अेना उपलक्षणुथी देनार डे देवानी वस्तु पणु पाणी आदिने स्पर्शती हेय ते अकल्प्य न्णुवी.]

(१२१) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।

तेउम्मि हुज्ज निक्खत्तं, तं च संघट्टिआ दए

॥१-६१॥

(१२२) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६२॥

अर्थ उपर प्रमाणे, मात्र तेउम्मि=अग्नि काय उपर अने तं च संघट्टिआ दए=दात्री तेने (अग्निने) संघट्टीने आप्ते तो, अेम अर्थ करवो. (दोषो उपर प्रमाणे)(१-६१-६२)

[अधीं पणु युल्ली वगेरे उपर भूडेडुं, डे सणगतां ङाण्ड, सणगती छूटी युल्ली, वगेरेने स्पर्शतुं पणु अकल्प्य समञ्जुं. साधुने वडोरावतां युल्ली उपर भूडेली वस्तु उलराध न्वाना लयथी दात्री अग्नि मंद करवा संघट्ट करे, छत्यादि संघट्टवानां अनेक कारणो न्णुवां.]

(१२३) एवं-उस्सक्किया ओसक्किया,

उज्जालिआ पज्जालिआ निव्वाविआ ।

उस्सिचिया निस्सिचिया,

उव्वत्तिया ओयारिया दए ॥१-६३॥

(१२४) तं भवे भत्तपाणं, तु, संजयाण अकप्पिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६४॥

अे प्रमाणे साधुने निमित्ते दात्री अग्नि मंद पडवाना लये तेमां उस्सक्किया=णीळं काण्डादि नाणीने, ताप अधिक होय तो ओसक्किया=सणगता काष्ठादिने अेथी

લઇને, અથવા ખૂઝાતો હોય તો હજ્જાલિઆ=એક વાર (ઇંધનાદિ નાખીને) સળગાવીને, કે પજ્જાલિઆ=વારવાર (ઇંધનાદિથી) પ્રજ્વલિત કરીને, (અથવા વસ્તુ ખળી જવાના ભયે નિઠ્ઠાવિઆ=(સ્ટવ કે ચુલ્લી વગેરેને) ખૂઝાવીને- એાલવીને, તથા અધિક (ઉભરાય તેમ હોવાથી, કે દાન દેવા માટે, ચુલ્લી ઉપરની વસ્તુમાંથી) ઊરિસંચિયા=થોડું કાઢી લઇને, કે ઉભરાવાના ભયે અગ્નિમાં, ઉપર મૂકેલી વસ્તુમાં કે હાથમાં લીધેલી વસ્તુમાં, ચુલ્લી ઉપરનું કે ખીભું પાણી નિર્સિચિઆ=સિંચન કરીને, અથવા ચુલ્લી ઉપરથી ભાજન કે તેમાંથી વસ્તુ લઇને, અથવા ખળી જવાના ભયે કે દેવા માટે ઉપરની વસ્તુ નીચે ઉતારીને, એમ કેઇ પ્રકારે અગ્નિને સ્પર્શીને કે વિરાધીને દણ=આપે, (૧-૬૩) તે તે ભક્ત-પાન સંયતોને અકલ્પ્ય થાય, માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેણું કલ્પતું નથી. (૧-૬૪)

(૧૨૫) હુજ્જ કઢું સિલં વા વિ, ઇટ્ટાલં વા વિ ઇગયા ।

ઠવિઅં સંકમટ્ટાણ, તં ચ હોજ્જ ચલાચલં ॥૧-૬૫॥

(૧૨૬) ન તેણ મિવસૂ ગચ્છિજ્જા, દિટ્ઠો તત્થ અસંજમો ।

ગંભીરં ઝૂસિરં ચેવ, સંવિદિઅસમાહિણ ॥૧-૬૬॥

ગૃહસ્થે વર્ષાઋતુ આદિ ઇગયા=કેઇ એક કાળે (ઘર કે આંગણામાં ખાઈ-ખાડા-ટેકરા ઉપર) સંકમટ્ટાણ=ચાલવા માટે કઢું=કાષ્ટ (પાટીઉં વગેરે) કે સિલં=શિલા (પત્થર વગેરે), ઇટ્ટાલં વા=અથવા ઇટ (ઇટાળો વગેરે) ઠવિઅં હુજ્જ=મૂકયું હોય, તં ચ=અને તે ચલાચલં=અસ્થિર

-હાલતું ચાલતું હોય તે (૧-૬૫) તેણ=તે માર્ગે (ઉપર પગ મૂકીને) સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં સમાહિષ્=રાગાદિ રહિત એવો સાધુ ન ચાલે, કારણ કે તત્થ=ત્યાં ત્રસાદિ જીવોની વિરાધનારૂપ અસંયમ થવાનો સંભવ દિટ્ટો=જ્ઞાની એએ જાણ્યો છે. ચેવ=અને એ રીતે ગંમીરં=ઉંડી (પ્રકાશ વિનાની) તથા જ્ઞસિરં=પોલી (અંદરથી ખવાઈ ગયેલી) ભૂમિ ઉપર કે ત્યાં મૂકેલી સ્થિર વસ્તુ ઉપર પણ ન ચાલે, ઉપલક્ષણથી એવા રાજમાર્ગે પણ ન ચાલે. (૧-૬૬)

(૧૨૭) નિસ્સેણિં ફલગં પીઠં, ઉસ્સવિત્તાણમારુઠે ।

મંચં કીલં ચ પાસાયં, સમણઢ્ઠા એવ દાવણે ॥૧-૬૭॥

(૧૨૮) દુરુહમાણી પવહિજ્જા, હત્થં પાયં વ લૂસણે ।

પુઢ્ઠવીજીવે વિ હિંસિજ્જા, જે અ તન્નિસ્સિઆ જગે

॥૧-૬૮॥

સમણઢ્ઠા એવ=સાધુને માર્ગે જ દાવણે=દાન દેનાર નિસ્સેણિં=નિસ્સરણીને, ફલગં=પાટીયાને, પીઠં=પાટલા વગેરેને, મંચં=માંચાને, કે કીલં=(કાષ્ટની વળી વગેરે) ખીલાને ઉસ્સવિત્તા=ઉભું કરીને પાસાયં=પ્રાસાદ(માળ-મેડા વગેરે) ઉપર આરુઠે=ચઢે, તે તે રીતે દેવાતું દાન સાધુને ન કલ્પે. (૧-૬૭) કારણ કે-દુરુહમાણી=દુઃખ પૂર્વક ચઢતી (દાત્રી કે તે નિસ્સરણી આદિ) પવહિજ્જા=પડે, અથવા હાથ કે પગ વગેરે લૂસણે=ભાગે, તથા પુઢ્ઠવીજીવે=પૃથ્વીકાયાદિ જીવોને જે અ=તથા જે તન્નિસ્સિઆ=ત્યાં નિશ્ચિત (રહેલા) હોય તે જગે ત્રસાદિ પ્રાણીઓને, વિ હિંસિજ્જા=પણ હણે. (૧-૬૮)

(૧૨૯) एआरिसे महादोसे, जाणिऊण महेसिणो ।

तम्हा (हंदि) मालोहडं भिक्खं, न पडिगिण्हंति संजया

॥१-६९॥

તે માટે એવા (ઉપર કહ્યા તેવા તે) મોટા દોષોને જાણીને સંયત મહર્ષિઓ નિશ્ચે માલોહડં=માલાપહૂત દોષચાળી ભિક્ષાને ગ્રહણ કરતા નથી. (આ ત્રણ ગાથાઓમાં માલાપહૂતદોષ કહ્યો) (૧-૬૯)

[માલ એટલે માળીયું, તેમાંથી લઈને વહોરાવવું તે ‘માલાપહૂત’ કહેવાય. તેના ૧-ઉંચા થઈને છાજલી-શીંકા વગેરેમાંથી લેવું પડે તે ઊર્ધ્વસ્થિત, ૨-નીચે ભોંયરા વગેરેમાંથી નીચા નમીને લેવું પડે તે અધોસ્થિત, ૩-ઉંચા કાકારાદિમાંથી લેતાં પગથી ઊંચા અને મસ્તકથી નીચા થઈને લેવું પડે તે ઉભયસ્થિત, તથા ૪-તિષ્ઠું (ગોખ-ભીંત-કપાટ વગેરેમાં) મૂકેલું છતાં લેતાં મુશ્કેલી પડે તેવું તિર્યકસ્થિત કહેવાય. એ ચારે ભેદો વર્જવા.]

(૧૩૦) कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं च सन्निरं ।

तुंवागं सिंगवेरं च, आमं परिवज्जए ॥१-७०॥

કંદં=(સૂરણાદિ સર્વ) કંદો, મૂલં=(સર્વ) મૂળિયાં, પલંબં=તાડનું ફળ (વગેરે), આમં છિન્નં ચ સન્નિરં=કાચું કે કાપેલું પત્રશાક (ભાજી), તુંવાગં=તુંબુડું (કે અન્ય મતે લીલી તુલસી) સિંગવેરં=લીલું આદુ, એ દરેક આમગં=કાચાં-સચિત્ત (તથા મિશ્રને પણ) વર્જવાં. (આ અપરિણુત દોષ કહ્યો.) (૧-૭૦)

[કંદ-મૂલ વગેરે અનંતકાયિક હોવાથી, ભાજી વગેરે સચિત્ત હોવાથી અને તેમાં તસજીવોની પણ સંભાવના હોવાથી નિષેધ કર્યો છે.]

(१३१) तहेव सत्तुचुन्नाइं, कोलचुन्नाइं आवणे ।

सक्कुलिं फाणिअं पूअं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-७१॥

(१३२) विक्कायमाणं पसढं, रणण परिफासिअं ।

दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७२॥

ते ७ रीते आवणे=रस्तामां दुकाने सत्तुचुन्नाइं= शेकेले। घठं-यणाने। ले।ट (साथवे), कोलचुन्नाइं=ओरनुं यूर्णु (ओरकूटे।) सक्कुलिं=तलसांकणी, फाणियं=ढीले। (प्रवाही।) गोण वगेरे, पूअं=पूरीओ, तहाविहं वा अन्नं= अथवा तेवुं भीणुं (हरके।ध मिथान्न-दाडु वगेरे) (१-७१) विक्कायमाणं=(रस्तामां-दुकानेमां) वेयातुं, पसढं= घणु। द्विवस प्रगट (ढांक्या विना) राओलुं अने तेथी रणण परिफासिअं=मार्गनी रञ्जथी रूपरि।त थओलुं (सचित्त रञ्जवाणुं) ओवुं दान हेनारीने प्रतिषेध करे, के भारे तेवुं कट्टपतुं नथी. (१-७२)

[तैयार कर्याने घणु। द्विवसे। थवाथी वणु।दि षट्पलातां अलक्ष्य थयुं होय, छत्यादि विविध दोषे।ने। संभव यथाभति विचारवे।]

(१३३) बहुअट्टिअं पुग्गलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।

अत्थियं तिंदुयं विह्लं, उच्छुरखंडं व सिबलिं ॥१-७३॥

(१३४) अप्पे सिया भोयणजाए, बहुउज्झियधम्मिए ।

दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७४॥

बहुअट्टिअं=घणु। ङणीयावाणुं (सीताइणादि) पुग्गलं= पुद्गल (इण), अथवा अणिमिसं=ओे नामनुं इण, अथवा

વહુકંટયં=ઘણા કાંટાવાળું ફળ, અસ્થિયં=અસ્થિકવૃક્ષનું (અગથીયાનું) ફળ, તિંદુયં=તિંદુકવૃક્ષનું ફળ, વિહ્નં= ખીલીનું ફળ, ઉચ્છુસ્વંડં=શેરડીના કકડા, સિંબલિં= શાકમલી (વાલ વગેરેની) ફળીઓ, વગરે અચિત્ત હોય તો પણ (૧-૭૩) અપ્પે=અદ્ય મોઅજાણ=ખાવાનું અને વહુ= ઘણું ઉચ્છિન્નમિમ્મિ=છોડી દેવા (પરડવવા) યોગ્ય સિયા= હોય, તેવું દેનારી ખાઈને પ્રતિષેધ કરે, કે મારે એવું કલ્પતું નથી. (૧-૭૪)

[જો કે પુદ્ગલનો માંસ અને અનિમિષનો માછલું એવો અર્થ થાય છે, છતાં સૂક્ષ્મજીવની પણ વિરાધના સર્વથા તજેલી હોવાથી લેતાં મૂકતાં-હાલતાં-ચાલતાં, કે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં જેઓ કોઈ જીવની મનથી પણ હિંસા ઈચ્છતા નથી, તેવા સાધુઓ પંચેન્દ્રિય જીવોના ઘાત વિના જેનો સંભવ નથી જ, તેવું માંસ કે જીવતું માંજીવું લેવા ઇચ્છે, એવી કલ્પના કરવી તે પણ બુદ્ધિની એક ભારે હાંસી છે-વિડંબના છે. ઉત્તરો વર્ષોથી નિષ્પક્ષ અને સમર્થજ્ઞાની ગ્રન્થકારો જે શબ્દોનો અર્થ તે તે વનસ્પતિનાં ફળરૂપે કરે છે, તેનો વિરુદ્ધ અર્થ કરવો તે માધ્યસ્થ નહિ પણ પરમતઅસહિષ્ણુતાનું કે જડબુદ્ધિનું પરિણામ ગણાય. જેમ મનુષ્યનાં હાડકાંને અસ્થિક અને શરીરને પુદ્ગલ કહેવાય છે, તેમ વનસ્પતિના ઈળીયાને અસ્થિક અને તેના શરીરરૂપ ફળને પુદ્ગલ કહેવાય, એ સાદી સમજમાં આવે તેવી વાત છે. વળી પરડવવા જેટલી ‘અદ્ય પણ હિંસા ન કરવી’ તેવું જણાવનારી આ જ ગાથાના શબ્દોનો હિંસાજન્ય માંસ અને મત્સ્ય વગેરે અર્થ કરવો તે કેમ ઘટી શકે? આવી કલ્પના વસ્તુતઃ ધર્મ, ધર્મી, કે જ્ઞાનીઓ પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ ઓછો હોવાથી તેઓના અછતા દોષોનું ઉદ્ભાવન કરવારૂપ છે, પોતે દોષો સેવીને નિર્દોષમાં ખપવાનો એક ક્ષુદ્ર પ્રયાસ છે. કોઈપણ શાસ્ત્રનો અર્થ કેવળ શબ્દને અનુસરીને કરવાથી સાચો ધર્મ

શકે નહિ. પણ ' સિદ્ધસ્ય ગતિશ્ચિન્તનીયા ' એ ન્યાયે ગ્રન્થકારનો આશય સિદ્ધ થાય તેમ વાક્ય, પ્રકરણ અને સમગ્રશાસ્ત્રને સંમત તાત્પર્યર્થિને સત્ય માનવો જોઈએ.]

અહીં સુધી અશનનો વિધિ કહીને હવે પાણીનો વિધિ કહે છે.

(૧૩૫) તહેચુચ્ચાવયં પાણં, અદુવા વારધોવણં ।

સંસેહમં ચાલોદગં, અહુણાધોઅં વિવજ્જણ ॥૧-૭૫॥

(૧૩૬) જં જાણિજ્જ ચિરા ધોયં, મઈણ દંસણેણ વા ।

પહિપુચ્છિજ્જણ સુચ્ચા વા, જં ચ નિસ્સંકિયં ભવે ॥૧-૭૬॥

(૧૩૭) અજીવં પરિણયં નચ્ચા, પહિગાહિજ્જ સંજણ ।

અહ સંકિઅં ભવિજ્જા, આસાહિત્તા ણં રોઅણ ॥૧-૭૭॥

(૧૩૮) થોવમાસાયણઢાણ, હથ્થગંમિ દલાહિ મે ।

મા મે અચ્ચંબિલં પૂઅં, નાલં તણ્હં વિણિત્તણ ॥૧-૭૮॥

(૧૩૯) તં ચ અચ્ચિંબિલં પૂઅં, નાલં તણ્હં વિણિત્તણ ।

દિંતિઅં પહિઆહિવ્ખે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૭૯॥

(જે રીતે ઉપર અશન માટે કહ્યું) તહેવ=તે રીતે
 ચ્ચાવયં=(જેના વર્ણાદિ ઉત્તમ હોય તે દ્રાક્ષા વગેરેનું શ્રેષ્ઠ)
 ઉચ્ચ અને (કાંજી વગેરેનું કે વાસી-દુર્ગન્ધવાળું) અશ્રેષ્ઠ
 પાણં=પાણી, અદુવા=અથવા વારધોવણં=ગોળના માટ-
 લાદિનું ધોવણુ, સંસેહમં=લોટથી ખરડાએલા હાથ કે
 પાત્રાદિનું ધોવણુ, તથા ચાલોદગં=કાચા ચોખાનું
 ધોવણુ, એ દરેક અહુણાધોઅં=તત્કાળ ધોએલાં, (મિશ્ર
 હોય, માટે) વિવજ્જણ=વર્જવાં. (૧-૭૫)

(વારંવાર વહોરવાથી થએલા અનુભવરૂપ)મર્દિય=બુદ્ધિ વડે અથવા દંસણેન=(વણીદિ) જોવા વડે, પહિપુચ્છિઝન= પૂછીને, કે ખીજ દ્વારા સુચા=સાંભળીને જં=જેને જાગિઝજા=જાણી શકે કે ચિરાધોઅં=ઘણા સમય પૂર્વે ધોએલું છે, તેને (તથા ધોયા પછી નીતરેલું વગેરે જોધને નિશ્ચયથી) જં નિસ્સંકિયં=જે શંકા વિનાનું હોય, તેને (૧-૭૬)

તથા જે ત્રણ ઉકાળા પૂર્વક ઉકાળેલું હોવાથી અજી- વં=જીવરહિત પરિણયં=પ્રાસુક (તથા બુદ્ધિ આદિથી મીઠું, સહ્યા વિનાનું, આરોગ્યજનક વગેરે સમજાય, તેને તેવું) નચા= જાણીને સંયત એવો સાધુ અહણ કરે. અહ=જો (દુર્ગન્ધી કે ખારું ખાટું રોગજનક હશે, એમ) સંકિઅં=શંકાવાળું મવિઝજા=થાય (દેખાય) તો જં=તેને આસાહત્તા=ચાખીને રોઅણ=પસંદ કરે-નિણ્ય કરે. (૧-૭૭)

તે માટે દાત્રીને કહે કે આસાયણટ્ટાણ=ચાખવા માટે થોવં=થોડું, મે હત્યંમિ=મારા હાથમાં દલાહિ=આપ, અચ્ચંબિલં=અતિખાટું કે પૂઅં=દુર્ગન્ધવાળું મે તળ્હં વિગિત્તણ=મારી તૃષા શમાવવા માટે નાલં=સમર્થ ન હોય, મા=(એવું અનુપયોગી મારે) મારે જરૂરી નથી. (ચાખ્યા પછી શરીર-સંયમને યોગ્ય-ઉપયોગી હોય તો અહણ કરી શકાય, અન્યથા નિષેધ કરાય.) (૧-૭૮)

છતાં દાત્રી અતિખાટું, દુર્ગન્ધવાળું, તૃષા શમાવી ન શકે તેવું પાણી આપે તો તેને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું કલપતું નથી. (૧-૭૯)

[જો કે સાધુને વિવિધ અચિત્ત પાણી લેવાનું શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે, તો પણ લેનાર-આપનારના ભાવધર્મની રક્ષાના ધ્યેયથી કે અન્ય કારણોથી આ વિધિ વૃદ્ધપરંપરાથી બંધ થએલો દેખાય છે. વર્તમાનમાં તો કેવળ ત્રણ ઉકાળા આવે તે રીતે ખર્ણુ ઉકાળેલું શુદ્ધપાણી લેવાય છે. ગોળ-સાકરાદિનાં ધોવણુ, દ્રાક્ષાદિનું કે ફળોનું પાણી તૈયાર કરવાથી અથવા લેવામાં લોલુપતા થવાથી આધાકર્મ આદિ દોષોનો સંભવ છે તેમ ઉકાળેલા પાણીમાં પણ બહુ ધા આધાકર્મ વગેરે દોષો લાગે છે, તો પણ ઉકાળેલું પાણી લેવામાં રસલોલુપતાથી બચવારૂપ ભાવધર્મની રક્ષા શક્ય છે. હા, જોઈતા પ્રમાણમાં મળવાથી તેની વપરાશ વધે તે હિતકર નથી, માટે આત્માર્થી સાધુએ વિવેક કરવો આવશ્યક છે. ગૃહસ્થ-જીવનમાં ધનની મુખ્યતા હોવાથી જેમાં ધનખર્ચ ન થાય કે ઓછો થાય તે વસ્તુના દાનની ગૃહસ્થ કદાચ બહુ કિંમત ન કરી શકે, પણ સાધુજીવનમાં ધર્મની મુખ્યતા હોવાથી સંયમધર્મ હણાય તેવી વસ્તુ બહુમૂલ્યવાળી હોય તો પણ કિંમત વિનાની અને સંયમમાં ઉપકારી અલ્પ-મૂલ્યવાળી હોય તો પણ બહુ કિંમતવાળી માનવી જોઈએ. અર્થાત્ સાધુને ઘી કે પાણી નિર્દોષ હોય તો બન્ને સમાન ઉપકારક છે. દોષિત આહારની જેમ દોષિત પાણી પણ સંયમને હાનિ કરે જ છે, છતાં અનિવાર્ય હોવાથી દોષિત લેવું પડે, ત્યારે તો તેની વપરાશ બને તેટલી ઓછી કરવી જોઈએ. પૂર્વકાળના મહર્ષિઓ અલ્પજરૂરીઆતવાળા હોવાથી ફળાદિનાં કે ધોવણુ આદિનાં અલ્પ પ્રમાણમાં મળતાં પાણીને ઘેરઘેરથી મેળવી નિર્વાહ કરતા અને એથી સંયમની પણ નિર્મળતા રહેતી. એ વિધિ નષ્ટ થતાં ઉકાળેલું પાણી વધુ પ્રમાણમાં મળવાથી જરૂરીઆત પણ વધતી ગઈ, પ્રાયઃ દોષિત હોવાથી સંયમ મલિન થવા લાગ્યું અને આશીર્વાદરૂપ સાધુજીવન ગૃહસ્થોને પણ ભારરૂપ બનતું ગયું. એમ લાભને બદલે હાનિ થવાના પ્રસંગને વિચારીને સંયમના ખપી આત્માએ એનો વિવેક કરવો ઘટે. ઘી હોય કે પાણી હોય, તેનું એક બિન્દુ પણ નિરર્થક વાપરવામાં કે પરઠવવામાં સમાન દોષ છે. એ વચન

પુનઃ પુનઃ યાદ કરીને આત્માર્થીએ સંયમ જ્ઞેમ નિર્મળ અને પ્રભાવક અને તેમ વર્તવું હિતાવહ છે.]

(૧૪૦) તં ચ હુજ્જ અકામેણં, વિમણેણ પહિચ્છિઅં ।

તં અપ્પણા ન પિવે, નો વિ અન્નસ્સ દાવણ ॥૧-૮૦॥

(૧૪૧) ઇગંતમવક્કમિત્તા, અચિત્તં પહિલેહિઆ ।

જયં પરિટ્ઠવિજ્જા, પરિટ્ઠપ્પ પહિક્કમે ॥૧-૮૧॥

(નિષેધવા છતાં દાતારે આગ્રહ કરીને વહોરાવવાથી અકામેણં=ઇચ્છા વિના કે વિમણેણ=ખે-ચિત્તથી (અતુ-પયોગથી) તં ચ=તેવું (ખાટું કે દુર્ગન્ધી, વગેરે અયોગ્ય) પાણી પહિચ્છિઅં=લીધું હોય, તો તે અપ્પણા=પોતે ન પીવે અને ખીજને પણ ન આપે. (૧-૮૦) કિન્તુ ઇગંતં=એકાન્તે અવક્કમિત્તા=જઇને અચિત્તં=અચિત્ત (નિર્ભવ-યોગ્ય) ભૂમિને પહિલેહિઆ=ચક્ષુથી જ્ઞેધ-પ્રમાણને જયં=જયણા પૂર્વકે પરઠવે, પરઠવીને વસતિમાં આવી પહિક્કમે=(ઈર્ષ્યાપથિકી) પ્રતિક્કમે. (૧-૮૧)

[ક્રાઈવાર ગૃહસ્થની દાક્ષિણ્યતાથી કે તેની ભાવનાની રક્ષા માટે ગીતાર્થ સાધુ ઇચ્છા વિના પણ લે, કારણ કે ગોચરીએ ગએલા ગીતાર્થને સ્વાદ્વાદદષ્ટિએ લાભ હાનિનો વિચાર કરી વર્તવાનો અધિકાર છે. એમ છતાં ‘સર્વત્ર સંયમની અને સંયમમાં અપવાદ સેવીને પણ આત્માની રક્ષા કરવી’ એમ કહેલું હોવાથી અયોગ્ય વસ્તુને વાપરે કે વપરાવે નહિ, આથી રત્નાધિકે પણ અયોગ્ય વસ્તુ લધુ સાધુને પણ આપવી નહિ, એમ જણાવ્યું. બહારથી આવીને ઈર્ષ્યાં પ્રતિક્કમણુ કરવાનું વિધાન સામાન્ય હોવા છતાં અહીં પુનઃ કહ્યું, તે વસતિમાં પરઠવે તો પણ પરઠવ્યા પછી ઈર્ષ્યા પ્રતિક્કમણુ અવશ્ય કરવું જ્ઞેઈએ, એમ જણાવવા માટે સમજવું.]

હવે કારણે વસતિ બહાર ભોજન કરવાનો વિધિ કહે છે

(૧૪૨) સિઆ અ ગોઅરગગઓ, ઇચ્છિજ્જા પરિમુત્તઅં ।

કુટ્ટગં મિત્તિમૂલં વા, પહિલેહિત્તાણ ફાસુઅં ॥૧-૮૨

(૧૪૩) અણુન્નવિત્તુ મેહાવી, પહિચ્છન્નંમિ સંવુડે ।

હત્થગં સંપમજ્જિત્તા, તત્થ મુંજિજ્જ સંજણ ॥૧-૮૩

સિઆ=કદાચિત્ (તપસ્વી હોય, બીજે ગામ દૂર ગયો હોય, કે શ્રમિત અથવા તૃષાતુર થયો હોય, તેથી) ગોઅરગગઓ=ગોઅરી ગએલો મુનિ ત્યાં જ પરિમુત્તઅં=ભોજન કરવા ઇચ્છે, ત્યારે ફાસુઅં=ત્રસ-બીજ વગેરે જોવાથી રહિત કુટ્ટગં=શૂન્ય ઘર-મઠ વગેરેને, કે તેવું સ્થળ ન મળે તો મિત્તિમૂલં=કોઈની ભીંતના મૂળને (પાછળના દેશભાગને) પહિલેહિત્તા=નેત્રોથી બેધ-પ્રમાણને (૧-૮૨) મેહાવી=બુદ્ધિમાન સાધુ અણુન્નવિત્તુ=વિશ્રામ કરવાના બહાને તેના સ્વામિની) અનુમતિ મેળવીને (કોઈ ત્યાં ન દેખે એવી વ્યવસ્થા કરીને) પહિચ્છન્નંમિ=ઉપર ઢાંકેલા (છાપરાદિવાળા તે સ્થાને) સંવુડે=સંવૃત થઈને (ઉપયોગ પૂર્વક) ઈયાં પ્રતિક્રમણ કરીને હત્થગં=(ઉપલક્ષણથી) હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા લઈને સંપમજ્જિત્તા=વિધિપૂર્વક કાયાને પ્રમાણને, સંજણ=સમાધિયુત સાધુ (રાગ-દ્વેષ વિના) મુંજિજ્જ=આહાર-પાણી આદિ વાપરે. (૧-૮૩)

[કોઈ તપસ્વીને, વિશિષ્ટ નિર્જરા માટે અભિગ્રહ ધારીને અથવા કોઈ સામાન્ય સાધુને પણ ધારવા કરતાં દૂર અન્ય ગામમાં જવું

પડે, ઈત્યાદિ કારણે આવો પ્રસંગ સંભવિત છે. તથા ભોજન કરતાં કે ગોચરી આલોચતાં પહેલાં મસ્તક વગેરેનું પ્રમાર્જન કરવું જોઈએ.]

(૧૪૪) તથ સે મુંજમાણસ્સ, અટ્ટિઅં કંટઓ સિઆ ।

તળકટ્ટસકરં વા વિ, અન્નં વા વિ તહાવિહં ॥૧-૮૪॥

(૧૪૫) તં ઉક્ખિવિત્તુ ન નિક્ખિવે, આસણ ન છહુણ ।

હત્થેણ તં ગહેઝણ, ઇગંતમવકમે ॥૧-૮૫॥

(૧૪૬) ઇગંતમવકમિત્તા, અચિત્તં પહિલેહિઆ ।

જયં પરિટ્ટવિજ્જા, પરિટ્ટપ્પ પહિકમે ॥૧-૮૬॥

ત્યાં ભોજન કરતાં સે=તે સાધુને ભોજનમાં ગૃહસ્થા-
દિના પ્રમાદ વગેરેથી કેઈ અટ્ટિઅં=ઠળીઓ, કાંટો, ઘાસ-
તણખતું, લાકડું, સકરં=કાંકરો, કે તથાવિધ (તેવું)
ખીજું પણ કંઈ આવ્યું સિઆ=હોય, (૧-૮૪) તેને
ઉક્ખિવિત્તુ=હાથથી ઉંચકીને ન નિક્ખિવે=ફેંકે નહિ, તથા
આસણ=મોઢેથી ન છહુણ=ફેંકે (થૂંકે) નહિ, કિન્તુ તેને
હાથ વડે ગ્રહણ કરીને એકાન્તમાં અવકમે=જાય. (૧-૮૫)
'એકાન્તે જઈને' વગેરે ૮૬ મી ગાથાનો અર્થ ૮૧ મી
ગાથા પ્રમાણે. (૮૬)

[જ્યાં ત્યાં ફેંકવાથી કે થૂંકવા વગેરેથી ગૃહસ્થને અપ્રીતિ,
પારિષ્કાપનિકાસમિતિનો ભંગ, અસભ્ય વર્તનથી સંયમની લઘુતા,
તથા શાસનની અપભ્રાજના, વગેરે અનેક દોષો સમજવા.]

હવે વસતિમાં ભોજન કરવાનો વિધિ કહે છે—

(૧૪૭) સિયા ય મિક્ખૂ ઇચ્છિજ્જા, સિજ્જમાગમ્મ મુત્તઅં ।

સપિંડપાયમાગમ્મ, ઉંદુઅં પહિલેહિઆ ॥૧-૮૭॥

(૧૪૮) વિણણ પવિસિત્તા, સગાસે ગુરુગો મુળી ।

ઈરિયાવહિયમાયાય, આગઓ અ પડિકમે ॥૧-૮૮॥

સિઆ=કદાચિત્ (બહાર ભોજનનું કારણ ન હોવાથી) ભિક્ષુ (સાધુ) સિઙ્ગ=ઉપાશ્રયે આગમ્મ=આવીને ભોજન કરવા ઈચ્છે, ત્યારે સર્વિંડપાયં=આહારપાણી સહિત, આગમ્મ=(ઉપાશ્રયના દ્વાર પાસે)આવીને, ઉપાશ્રયની બહાર ઉંદુઅં=સ્થંડિલને (શુદ્ધ નિર્ભવ ભૂમિને)પહિલેહિઆ=બેઠને પ્રમાણે, (ત્યાં ઉભા રહીને આહારની શુદ્ધિ કરે, અર્થાત્ કેઈ જીવ, સચિત્ત, કે કાંટો, કાંકરો, તૃણ, વગેરે આબ્યું હોય તો ત્યાં પરઠવી દે.) (૧-૮૭) પછી વિનયથી (ત્રણ નિસીહિ પૂર્વક 'નમો સ્વમાસમણાણં' ઇત્યાદિ બોલતો વસતિમાં પ્રવેશ કરીને ગુરુની સગાસે=પાસે (સમક્ષ) આવેલા તે મુનિ ઈરિયાવહિયમાયાય='इच्छामि पडिकमिउं ० इरियावहियाए०' ઇત્યાદિ પાઠ બોલીને પડિકમે=ધરિં ૦ પડિક્કમે અને તે કાયેત્સર્ગમાં જવા-આવવા ઉપરાંત ગોચરી લેતાં લાગેલા દોષોત્તું પણ ચિતન-સ્મરણ કરે. (૧-૮૮)

(૧૪૯) આમોહિત્તા ણં નીસેસં, અહારં જહકમં ।

ગમણાગમણે ચેવ, મત્તે પાણે વ સંજણ ॥૧-૮૯॥

(૧૫૦) ઉજ્જુપ્પન્નો અણુવ્વિગ્ગો, અવ્વક્ખિત્તેણ ચેઅસા ।

આલોણ ગુરુસગાસે, જં જહાગહિઅં મવે ॥૧-૯૦॥

ગમણાં=(કાયેત્સર્ગ કરતાં) જતાં-આવતાં તથા આહાર-પાણી લેવા વગેરેમાં લાગેલા નીસેસં=સઘળા અતિચારોને જહકમં=ચથાક્રમે (નીકળ્યો ત્યારથી વસતિમાં

આવતાં સુધી જે જે ક્રમે દોષો લાગ્યા હોય તે ક્રમથી) આમોદ્ધતા=બાણીને (હૃદયમાં ધારણ કરીને) ણં=વાક્યાલંકારે સંજણ=(રાગદ્વેષ રહિત) સાધુ (કાયોત્સર્ગ પારે.) (૧-૮૯) પછી રજ્જુપન્નો=સરળ અને બુદ્ધિમાન ક્ષુધાદિને જીતનાર હોવાથી અણુત્તિવિમ્બો=ઉદ્વેગ વિનાનો, અવ્વક્ષિત્તેણ= અવ્યાક્ષિત્ત ચિત્તે (એકાગ્ર થઈને) જે જે વસ્તુ જે રીતે લીધી મળે=હોય તે તે ગુરુની સમક્ષ આલોચ્યે (કહી જણાવે.) (૧-૯૦)

[આ ચાર ગાથાઓમાં ગોચરી લઈને પાછા આવ્યા પછીનો પ્રાચીન વિધિ છે. વર્તમાનમાં એ વિધિ ત્રુટક જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ અજ્ઞેનોની વચ્ચે રહેવાનું હોવાથી અપભ્રાજનાનો સંભવ છે. ગોચરી આલોચવાનો વિધિ સાધુને મમત્વ-લોભપતાદિ ધણા દોષોમાંથી બચાવી લે છે. અનુપયોગથી કે અજ્ઞાનથી દોષિત કે અનુપયોગી આવ્યું હોય તો ગુરુને કહેવાથી સમજવામાં આવે છે. વહોરવામાં કંઈ અનુચિત વર્તન થયું હોય તો સુધરે છે, ઇત્યાદિ અનેક લાભો છે. માત્ર સૂત્રપાઠ ખોલીને આલોચવાથી આલોચના યથાર્થ થતી નથી. આલોચનાનો અર્થ ‘કહી જણાવવું’ એવો છે, મારે ક્રમશઃ યાદ કરીને ગુરુને કહેવાથી યથાર્થ આલોચના થાય છે.]

(૧૫૧) ન સમ્મમાલોહં હુજ્જા, પુલ્લિવ પચ્છા વ જં કહં ।

પુણો પલિક્કમે તસ્સ, વોસટ્ઠો ચિંતણે ઇમં ॥૧-૯૧॥

(૧૫૨) “ અહો ! જિણેહિં અસાવજ્જા, વિત્તી સાહૂણ દેસિઆ ।

મુક્કવસાહૂણહેઉસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ॥” ॥૧-૯૨॥

વિશિષ્ટ જ્ઞાનના અભાવે સૂક્ષ્મ અતિચારો નહિ

સમજવાથી સમ્મં ન આલોહં સમ્યગ્ ન આલોચ્યું હુજ્જા= હોય, અથવા જે પુલ્લિવ પચ્છા=પછીનું પહેલાં અને

પહેલાંનું પછી (કે પૂર્વ-પશ્ચાત્કર્મ દોષવાળું અથવા પૂર્વ-પશ્ચાત્ સંસ્તવદોષવાળું) કહું=કથું હોય, તસ્સ=તેને 'इच्छामि पडिक्कमिउं' ગોઅરચરિઆં=ઇત્યાદિ પાઠથી પુણો પડિક્કમે=પુનઃ પ્રતિક્રમે વોસટ્ઠો=કાયોત્સર્ગમાં રહેલો આ પ્રમાણે ચિંતવે-(૧-૯૧) અહો=આનંદ સાથે આશ્ચર્ય (પામતો એમ વિચારે કે) મોક્ષની (સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની) સાધનામાં હેતુભૂત એવા સાધુના શરીરની ધારણા= (નિર્દોષ) રક્ષા માટે શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ અસાવજ્ઞા= પાપરહિત વિક્તી=આજીવિકા દેસિઆ=કહી છે. (૧-૯૨)

[આ એક ઉત્તમ ચિંતન છે, તેમાં શ્રીજિનેશ્વરદેવનો ઉપકાર, સાધુનું કર્તવ્ય, ભોજન લેવાનો ઉદ્દેશ, દોષ ટાળવાની પ્રેરણા અને શરીરરક્ષાની આવશ્યકતા, વગેરે વિવિધ સૂચનો છે. એમાં ભોજનની લોલુપતા અને શરીરની મમતા ટળે, આરાધનામાં અપ્રમત્તતા, નિર્દોષ આહાર મેળવવાની વૃત્તિ અને પરમોપકારી શ્રીતીર્થંકરદેવો પ્રત્યે કૃતજ્ઞભાવ પ્રગટે તેવું એક અમૃત છે. આ ચિંતન યથાર્થ બનતાં સાધુજીવન દોષ રહિત બની જાય છે. વસ્તુતઃ ગોચરીની આલોચના એક શુભભાવથી ભરપૂર સુંદર આત્મોપકારક અનુષ્ઠાન છે.]

(૧૫૩) णमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं ।

सज्झायं पट्टवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥१-९३॥

‘नमो अरिहंताणं’ કહેવા પૂર્વક કાયોત્સર્ગ પારીને, ઉપર જિણસંથવં=ચતુર્વિંશતિસ્તવને (લોગસ્સને) કહીને, સજ્ઞાયં પટ્ટવિત્તા=સબંધાય પઠાવીને (જે ભોજન માંડલીમાં કરવાનું હોય તેા બીજા સાધુઓ આવે ત્યાં સુધી માંડલીમાં એસીને સ્વાધ્યાય કરે અને (તપસ્વી આદિ) એકલલોજી

હોય તે તે) મુળી=સાધુ ક્ષણવાર વિશ્રાન્તિ કરે. (૧-૯૩)

[અહીં સન્ન્યાય પઠાવવાનું કહ્યું, તેથી 'પચ્ચક્ષ્ણાણુ પારતાં સન્ન્યાય કરવી' એ માટે સંભવે છે. વર્તમાનમાં ભોજન પૂર્વે સન્ન્યાય પઠાવવાનો ખીન્ને વિધિ જોવામાં આવતો નથી. વળી ખીમાર, તપસ્વી, ક્ષુધાણુ, બાળ વગેરે સાધુઓને ગુરુની આજ્ઞાથી એકાકી ભોજન કરવાનો વિધિ પણ છે. શેષ સાધુઓ સમગ્ર સાધુમંડલની સાથે જ ભોજન કરે એ વિધિને ભોજનમંડલી કહેલી છે.]

(૧૫૪) વીસમંતો ઇમં ચિંતે, હિયમટ્ટં લાભમટ્ટિઓ ।

જહ મે અણુગ્ગહં કુજ્જા, સાહૂ હુજ્જામિ તારિઓ

॥૧-૯૪॥

વીસમંતો=વિસામો લેતો લાભમટ્ટિઓ=લાભને
અર્થે સાધુ ઇમં=આ હિઅમટ્ટં=હિતકારી અર્થને (લાભને)
ચિંતે=ચિંતવે 'જહ મે=જો મારા ઉપર સાહૂ=સાધુઓ
અનુગ્રહ કરે તે તારિઓ હુજ્જામિ=(હું સંસાર સમુદ્રથી)
તરેલો થાઉં (તરું).' (૧-૯૪)

[સાધુને પણ આ વિધિથી દાનધર્મ સાથે ગુણવાનોની સેવા દ્વારા ગુણોની સેવા થાય, ઉદરંભરિતા ટળે, ઔચિત્યધર્મનું પાલન થાય. તથા પરસ્પર મૈત્રી-પ્રીતિ અને વાત્સલ્ય વધે. ગૃહસ્થોની જેમ રત્નાધિક સાધુનો પણ ધર્મ છે કે સૌને સંભાળીને (સંતોષીને) ભોજન કરે.]

(૧૫૫) સાહવો તો ચિઅત્તેણં, નિમંતિજ્જ જહવકમં ।

જહ તત્થ કેહ્ ઇચ્છિજ્જા, તેહિં સદ્ધિં તુ ઇંજણ ॥૧-૯૫॥

(૧૫૬) અહ કોહ ન ઇચ્છિજ્જા, તઓ ઇંજિજ્જ એક્ક[ગ]ઓ ।

આલોણ માયણે સાહૂ, જયં અપરિસાહિં ॥૧-૯૬॥

પછી ગુરુને વિનંતિ કરે કે—‘હે ભગવંત! આ લોજન-માંથી ઈચ્છા પ્રમાણે આપ ગ્રહણ કરો.’ જો તેઓ સ્વીકારે તો અતિસુંદર. ન સ્વીકારે તો ‘ખીજાઓને આપો’ એમ વિનંતિ કરે. એથી તેઓ આપે તો ઘણું સારું, અને ‘તું આપ’ એમ કહે તો=ત્યારે ચિઅત્તેણં=પ્રશસ્ત મનથી (પ્રણિધાન પૂર્વક) જહકમંરેતનાધિકના ક્રમથી (અન્ય મતે ખાળ, પ્રાધૂર્ણ્યક, વૃદ્ધ, તપસ્વી, વગેરે ક્રમથી) સાધુઓને નિમંત્રણ કરે—વિનવે, જો તેઓ કોઈ ઈચ્છે તો તેઓની સાથે (તેઓને આપીને) લોજન કરે. (૧-૯૫) જો કોઈ ન ઈચ્છે તો સાધુ આલોણ=પ્રકાશવાળા (પહોળા) માયણે=ભાજનમાં (પાત્રમાં) જયં=યતનાથી અપરિસાહિઅં=(હાથ કે મુખમાંથી એક કણ—ખિંદુ પણ)નીચે ન પડે તેમ એકકઓ મુંજિજ્જ=એકલો લોજન કરે. (૧-૯૬)

[ગુરુને નિમંત્રણ કરવાથી તેઓનો વિનય થાય અને વ્યવસ્થા જળવાય. સ્વયં ગમે તેને આપવાથી ગુરુ આજ્ઞાનો ભંગ થાય ‘કોને આપવું યોગ્ય કે અયોગ્ય છે’ વગેરે બાણીને ગુરુ આપે તે લેવાથી લોહપતાની પુષ્ટિ ન થાય અને લેનારનો ગુરુ પ્રત્યે પૂબ્યભાવ વધે. ગુરુ આજ્ઞા વિના સ્વયં આપવાથી પરસ્પર અપ્રશસ્ત રાગ વધે. ગુરુનું બહુમાન ન સચવાય, અનધિકાર ચેષ્ટાનો દોષ લાગે અને પરિણામે વૈરાગ્યને હાનિ પહોંચે. એથી અસંયમ વધે અને વિરાધક પરિણામ પ્રગટે. ‘કોને ક્યારે કેટલું શું આપવું—ન આપવું’ એ જ્ઞાની ગુરુ સમજી શકે, માટે તેઓને પૂછીને જ વર્તવું, એ સાધુનું કર્તવ્ય છે. જમવાનું ભાજન પહોળું હોય તો પડે ત્રા કે ઉડતા જીવો માખી વગેરેને બચાવી શકાય. ખાતાં નીચે ઢોળવાથી કીડી આદિને ઉપદ્રવ થાય, તે ખેંચી બંધ તો અવિરતિનું પોષણ થાય અને

છોડાવવા જતાં ભોગાંતરાય કર્મ અંધાય, વગેરે દોષો સમજવા.]

(૧૫૭) તિત્તગં વ કહુઅં વ કસાયં, અંબિલં વ મહુરં લવણં વા ।

एयलद्धमन्नत्थपउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥१-९७॥

તિત્તગં=કહુ, કહુઅં=તિક્કુખું, કસાયં=તુરું, અંબિલં=ખાહું, મહુરં=મધુર-મીઠું કે લવણં=ખારું એયલદ્ધં=એવું જે (શાસ્ત્રવિધિથી) મલ્યું હોય તે અન્નત્થપઉત્તં=અન્યાર્થ પ્રયુક્તાં, અર્થાત્ (ગાડાના ચક્રમાં ઉજળુની જેમ) મોક્ષતું સાધક છે, એમ સમજીને સંજએ=રાગ-દ્રેષ રહિત સાધુ મહુઘયં વ=મધુ-ઘૃતની જેમ (ઉત્તમ માનીને) મુંજિજ્જ-ભોજન કરે. (૧-૯૭)

[સ્વાદિષ્ટ કે સ્વાદ વિનાનું ભોજન રસનેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સારું નરસું મનાય છે. રસનાનો વિન્નેતા મુનિ મોક્ષ સાધક દેહને માત્ર ટકાવવાના ધ્યેયથી રાગ-દ્રેષ વિના શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી મળેલું, જે જે નિર્દોષ કલ્પ્ય અને શરીરને પથ્ય હોય તે સઘળું સંયમની અપેક્ષાએ ઉત્તમ સમજીને મીઠા ભોજનની જેમ વાપરે અને અવિધિથી લાવેલું, દોષિત અકલ્પ્ય તથા કુપથ્ય વસ્તુ વણાદિથી શ્રેષ્ઠ હોય તે પણ તજે. અહીં 'મધુઘૃત'માં મધુ શબ્દ સ્વાદની ઉપમા માટે કહેલો છે, માટે મધને ભક્ષ્ય નહિ સમજવું.]

(૧૫૮) અરસં વિરસં વા વિ, સૂહં વા અસૂહં ।

उल्लं वा जइ वा सुक्कं, मंथुकुम्मास भोजणं ॥१-९८॥

(૧૫૯) ઉપ્પન્નં નાહીલિજ્જા, અપ્પં વા બહુ ફાસુઅં ।

मुहालद्धं मुहाजीवी, भुंजिज्जा दोसवज्जिअं ॥१-९९॥

અરસં=(મસાલા કે વધાર વગેરે કર્યા વિનાનું) રસ

રહિત, અથવા વિરસં=વિપરીત રસવાળું (કે અતિપુરાણું) સૂઝાં=શાક સહિત, અથવા અસૂઝાં=શાકરહિત ઉહ્લં= (ઘણા વધારાદિથી યુક્ત) રસદાર, અથવા સુક્કં=અદપશાકવાળું-સુકું (રસરહિત) અર્થાત્ મંથુ=ખેરનું ચૂર્ણ, કુમાસ=અડદાદિના બાકળા (ટોઠા) વગેરે જે જે (૧-૯૮) ફાસુઅં=નિર્જીવ ઉત્પન્નં=શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી મેળવેલું હોય તેને નાહીલીજ્ઞા=અતિનિંદે નહિ, અર્થાત્ અપ્પં=અતિ-અદપ છે, बहु=ઘણું છતાં અસાર (શક્તિ ન આપે તેલું છે, વગેરે નિંદા કરે નહિ, પણ મૌનપણે, મુખ બગાડ્યા વિના, લોકોએ પોતાની દાનરુચિથી જે આપ્યું હોય તેને શ્રેષ્ઠ માનતો મુનિ) મુહાલલ્લં=(મંત્ર-તંત્રાદિ પ્રયોગ કર્યા વિના) સહજ ભાવે મળેલું દોસવલ્લિજાં=દોષરહિત હોય એવા અશનાદિને મુહાજીવી=(કોઈ નિયાણા વિના કેવળ સંયમ) મોક્ષની સાધના માટે જીવનારો મુંજિજ્ઞા=ભોજન કરે. (૧-૯૯)

[ખેરનું ચૂર્ણ કે બાકળા જેવી સામાન્ય વસ્તુમાં પણ અસહભાવ ન કરતાં, થોડું કે ઘણું જે જે નિર્જીવ, શાસ્ત્ર વિધિથી, દોષરહિત, વિના બલાતકારે મલ્થું હોય તે સર્વ માક્ષમાર્ગમાં ઉપકારી છે એમ સમજી બળ વીર્ય-પુષ્ટિ-શોભા આદિ કોઈ જડલાવની અપેક્ષા વિના માત્ર શરીરને ટકાવવાની બુદ્ધિએ લીધેલો આહાર સંયમસાધક બને છે. તેથી વિપરીત અતિરાગ-દ્વેષાદિ પૂર્વક લેવાય તો તે ઘણો કે શ્રેષ્ઠ પણ આહાર સંયમના પરિણામમાં વૃદ્ધિ કરી શકતો નથી જેમ આહાર નિર્દોષ-શુદ્ધ જોઈએ, તેમ ખાનારનું ચિત્ત પણ શાન્ત અને શુદ્ધ જોઈએ. ખેરાકનાં પુદ્ગલો શુભાશુભલાવરૂપ જે અસર ઉપજાવે છે તેથી કેઈ ગુણી અસર ખાનારના અધ્યવસાયો ઉપજાવે છે. માટે

ઉભયની શુદ્ધિ જ્ઞેષ્યે. ભોજન કરનારની શુભાશુભ વૃત્તિઓ ભોજનથી પોષાય છે. માટે આહાર મેળવવાની જ્ઞેમ વાપરતાં પણ ઉપશમભાવ કેળવવો જ્ઞેષ્યે. એ કારણે જ ત્રાસૈપણાના પાંચ દોષો જુદા કહ્યા છે. મંત્ર તંત્રાદિ પ્રયોગ કે બલાત્કારાદિ કર્યા વિના મેળવેલું પણ જડ લાલસાને પોષવાના ધ્યેય વિના કેવળ ધર્મના સાધનભૂત કાયાને ટકાવવાના ધ્યેયથી વાપરવું જ્ઞેષ્યે]

(૧૬૦) દુલ્લહા ઉ મુહાદાઈ, મુહાજીવી વિ દુલ્લહા ।

મુહાદાઈ મુહાજીવી, દો વિ ગચ્છંતિ સુગ્ગઈ—ત્તિ વેમિ

॥૧-૧૦૦॥

પ્રાયઃ સર્વત્ર મુધાદાયી દુર્લભ છે અને મુધાજીવી પણ દુર્લભ છે. મુધાદાયી અને મુધાજીવી બન્ને (પોતપોતાના તે ગુણોથી) સદ્ગતિને પામે છે, એમ હું કહું છું. (૧-૧૦૦)

[કોઈપણ બદલાની આશા વિના કેવળ સ્વધર્મ સમજીને આપનારો મુધાદાયી અને પોતાની જાતિ-ગુણ-બુદ્ધિ-જ્ઞાન કે કળા વગેરે સર્વ આલંબનને તજીને દીનતા કે બદલો આપવાની ભાવના વિના કેવળ સ્વગુણોના બળે જીવનારો મુધાજીવી સમજવો. નિષ્કામ વૃત્તિવાળા તે બન્ને પોતાના એ મહાન્ ગુણથી નિર્દોષ જીવન જીવીને સદ્ગતિને પામે છે. મુધાદાયી માટે કહ્યું છે કે-કોઈ વૈષ્ણવે પોતાના ત્યાં એક પરિવારજકને સેવાનો કોઈપણ બદલો નહિ આપવાની શરતે ચોમાસું રાખ્યો અને પોતે સ્વધર્મ સમજીને તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એકદા તેનો ઘોડો ચોરો લઇ ગયા, પ્રભાત થઈ જવાથી ચોરોએ તેને આગળ ન લઇ જતાં નદી કાંઠે છોડી દીધો, સવારે પરિવારજક સ્નાન માટે નદીએ ગયો, ત્યાં તેણે ઘોડો જોયો, પણ શરત કરેલી હોવાથી વૈષ્ણવને કહી શકાય તેમ ન હોવાથી ‘મારું’ વસ્ત્ર નદી ઉપર રહી ગયું છે’

એમ વૈષ્ણવને કહી વસ્ત્ર લાવવા માણસ મોકલ્યો, તે માણસે ત્યાં ઘોડાને જોયો અને પાછા આવી પોતાના સ્વામીને કહ્યું. એથી વૈષ્ણવે પરિત્રાજકના ધ્યેયને સમજી લીધું અને કહ્યું કે દાતારને બદલો આપવાની વૃત્તિવાળાને દાન આપવાથી ધર્મ ન થાય માટે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. તાત્પર્ય કે સ્વકર્તવ્ય સમજીને નિષ્કામ વૃત્તિથી દાન કરનારો ગૃહસ્થ મુધાદાયી જાણવો. મુધાજીવી માટે પણ કહ્યું છે કે-એક રાજ્યે ધર્મની પરીક્ષા માટે ધર્મીઓને આમંત્રણ આપ્યું. કાર્પટિક વગેરે વિવિધ લોકો આવ્યા. તેઓને જીવન ઉપાય માટે પૂછતાં એકે કહ્યું હું મુખબક્ષે (કથા સંભળાવવાથી મળતી આજીવિકાથી) જીવું છું, ખીજાએ કહ્યું હું પગના બળે (લેખો-પત્રો પહોંચાડીને તેના બદલે મળતી આજીવિકાથી) જીવું છું. ત્રીજાએ કહ્યું હું હાથના બળે (લેખનાદિ હસ્તકળાથી આજીવિકા મેળવીને) જીવું છું. ચોથાએ કહ્યું હું પ્રવ્રજિત હોવાથી લોકોની ભક્તિના બળે જીવું છું, ત્યારે પાંચમા ક્ષુલ્લક સાધુએ કહ્યું હું સંસારથી વિરક્ત થએલો મુધા (કોઇ આશા-આલંબન વિના) જીવું છું. તે સાંભળી રાજ્યે તેના ધર્મને શ્રેષ્ઠ માની સ્વીકાર્યો. અર્થાત્ વૈરાગ્યના બળે જીવનાર મુધાજીવી સમજવો.]

પંચમાજ્ઞયણસ્સ પઢમો ઉદ્દેસો સમ્મત્તો

પાંચમા અધ્યયનનો ખીજો ઉદ્દેશો.

પહેલા ઉદ્દેશામાં શેષ રહેલો ભોજનવિધિ ખીજામાં કહે છે—

(૧૬૧) પડિગ્ગહં સંલિહિત્તા ણં, લેવમાયાઇ સંજણ.

દુગંધં વા સુગંધં વા, સવ્વં મુંજે ન છહુણ ॥૨-૧॥

સંજણ=(રાગ-દ્વેષાદિનો વિનેતા) મુનિ દુર્ગન્ધવાળું કે સુગંધી સવ્વં=સઘળું લેવમાયાઇ=લેપ સુધી (પાત્રને તર્જની અંગુલીથી) સંલિહિત્તા=સંલેખન કરીને (ઘસીને) ભોજન કરે, લેશ પણ છંડે નહિ. (૨-૧)

[લેશ પણ નહિ છાંડતાં પૂર્ણ ભોજન કરવાના વિધાનથી અધિક લાવવું નહિ, સંગ્રહ કરવો નહિ, મૂર્છા થાય નહિ, દાનરુચિની રક્ષા થાય-વધે અને પાત્ર વગેરે સ્વચ્છ રહે, ઈત્યાદિ અનેક લાભ થાય. ૨-૧]

(૧૬૨) સેજ્જાનિસીહિયાણ, સમાવન્નો અ ગોઅરે ।

અયાવયટ્ટા મુચ્ચા ણં, જઈ તેણં ન સંથરે ॥૨-૨॥

(૧૬૩) તઓ કારણમુપ્પન્ને, ભત્તપાણં ગવેસણ ।

વિહિણા પુવ્વઉત્તેણ, ઇમેણં ઉત્તરેણ ય ॥૨-૩॥

સેજ્જા=ઉપાશ્રય કે નિસીહિયાણ=સ્વાધ્યાય ભૂમિમાં (તપસ્વી કે ગ્લાન સાધુ) ગોઅરે=આહાર કરવાના સ્થળે અયાવયટ્ટા=(નિર્વાહ ન થાય તેટલું) અપૂણું (ભોજન મલ્યું હોય તેને) મુચ્ચા=વાપરીને (જે તેટલા વડે) ન સંથરે=નિર્વાહ ન કરી શકે (૨-૨) તઓ=તો ('ક્ષુધાની વેદના ન સહાય, જ્ઞાનાભ્યાસાદિ કાર્યો ન થઈ શકે' વગેરે પુષ્ટ

કારણે) પુવ્વજ્જેન=પહેલા ઉદ્દેશોમાં કહ્યો તે અને
 ઇમેણં ઉત્તરેણ=આ પછી કહેવાતા વિધિ વડે આહાર
 પાણીની ગવેસણ=(ખીજી વાર) શોધ કરે. (૨-૩)

[મુખ્ય માર્ગે સાધુને એક જ વાર અને કોઈ તપસ્વી-ખીમાર
 વગેરેને નિર્વાહ ન થાય તો પુષ્ટ કારણે ખીજી-ત્રીજીવાર ભોજન વિહિત
 છે. તેનો વિવેક, લોલુપતાનો નાશ, સમયનો ખ્યાવ, આરોગ્ય અને
 સંયમની શુદ્ધિ વૃદ્ધિ વગેરે વિવિધ લાભો છે. 'સ્વાધ્યાયભૂમિ' એટલે
 ઉપાશ્રય અથવા ખીજે જ્યાં અધ્યયન કરાતું હોય તે સ્થળ, ગોઝરે
 પદનો અર્થ પ્રસંગાનુસાર લખ્યો છે. ટીકામાં છન્નમઠાદૌ કર્થો છે. ૩]

હવે કાળની ચતના કહે છે.

(૧૬૪) કાલેણ નિક્કમે ભિક્કુ, કાલેણ ચ પહિક્કમે ।

અકાલં ચ વિવજ્જિત્તા, કાલે કાલં સમાયરે ॥૨-૪॥

સાધુ યોગ્યકાળે ગોચરી માટે નીકળે, અને
 યોગ્યકાળે પહિક્કમે=પાછો ફરે. (સ્વાધ્યાયાદિ માટે અકાળ
 માનેલા સંધ્યાદિ) અકાલં=અકાળને વર્ણને યોગ્યકાળે
 કાલં=લિક્ષાને (ઉપલક્ષણથી જ્ઞાન, ધ્યાન, પ્રતિક્રમણ,
 પ્રતિલેખનાદિ સર્વ કાર્યોને તે તે યોગ્યકાળે) કરે. (૨-૪)

[જે ગામ નગરાદિમાં ગૃહસ્થોને ભોજનનો જે સમય હોય તે લિક્ષા
 માટે પણ યોગ્યકાળ કહ્યો છે. સ્વાધ્યાયાદિ ન સીદાય તે રીતે પુનઃ
 સ્થાનમાં આવી જવાય તે પાછા ફરવાનો યોગ્યકાળ સમજવો. જે
 જે કાર્ય જે જે કાળે કરણીય હોય તેનો તે કાળ. વિના કારણે
 ગમે ત્યારે મોડું વહેલું કરવું તે અકાળ સમજવો. તે તે કાર્યો કાળે
 કરવાથી પ્રમાદને કારણ મલતું નથી, સવિશેષ આરાધના થઈ શકે
 છે અને અમૂલ્ય સમયનો દુરુપયોગ થતો નથી. માનવ જીવનના સમય

સમયની કિંમત અમૂલ્ય છે. ' ગોચમા ! સમયં મા પમાયપ ' । એ પ્રભુ મહાવીર દેવનું વચન એનું સૂચક છે. અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી ન થાય તે આત્મશુદ્ધિ મનુષ્યની ટુંકી જીંદગીની થોડી ક્ષણોમાં થઈ શકે છે. માટે અનંતા જન્મે કરતાં ય મનુષ્યને ધર્મસામગ્રી યુક્ત એક ભવ અધિક મૂલ્યવાળો છે. ૪]

અકાળે નીકળવાથી ભિક્ષા ન મળતાં કોઈ સાધુ કલેશ કરે, કે દાતારની નિંદા કરે, તેને અન્ય સાધુ કહે છે—

(૧૬૫) અકાલે ચરસિ ભિક્ષુ, કાલં ન પડિલેહસિ ।

અપ્પાણં ચ કિલામેસિ, સંનિવેસં ચ ગરિહસિ ॥૨-૫॥

હે ભિક્ષુક ! તું અકાળે ભિક્ષાર્થે ફરે છે, ભિક્ષા-કાળને ન પડિલેહસિ=વિચારતો નથી, તેથી અપ્પાણં=પોતાને કિલામેસિ=થકવે છે અને સંનિવેસં= ગામને (ગૃહસ્થાને) ગરિહસિ=નિંદે છે. (૨-૫)

[અજ્ઞાન, પ્રમાદ કે સ્વાધ્યાયાદિના લોભથી અકાળે ફરવાનું સંભવિત છે. પણ તેમાં અજ્ઞાન અને પ્રમાદ સ્પષ્ટ અહિતકર છે જ. સ્વાધ્યાયનો પણ લોભ મોહના ઉદ્વેગપ હોવાથી શાસ્ત્રાજ્ઞાને ભંગ કરાવે છે. પ્રત્યેક કાર્યો તે તે કાળે કરવાની જિનાજા હોવાથી તે તે કાળે કરાવું ભોજન, ભિક્ષાભ્રમણ કે સ્થંડિલ ગમન, વગેરે સર્વ શરીર-ચિંતાનાં કાર્યો પણ નિર્જરાનાં કારણ છે. ભણવા જેટલું પ્રત્યેક સાધુક્રિયાનું પણ મહત્ત્વ છે, એમ સમજતો મુનિ એક કાર્યના લોભથી અન્ય કાર્યની ઉપેક્ષા કરે નહિ. જ્ઞાનાદિ આરાધનાનો લોભ પણ ખીજ યોગોમાં અનાદર ન પ્રગટાવે તો જ પ્રશસ્ત ગણાય. વસ્તુતઃ જિનાજાને અનુસરવા પૂર્વકનો મન વચન અને કાયાનો વ્યાપાર તે જ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર છે. ૫]

(૧૬૬) સહ કાલે ચરે મિક્કૂ, કુજ્જા પુરિસકારિઅં ।

અલામ્મુ ત્તિ ન સોહ્જ્જા, તવુ ત્તિ અહિઆસણ ॥૨-૬॥

કાલે=લિક્ષાકાળ સહ=થયે છતે (અથવા ગૃહસ્થો દાન દેવા માટે સાધુની સ્મૃતિ (સ્મરણ) કરે તે સમયે) સાધુ લિક્ષાર્થે ચરે=ફરે, જંઘાળળ હોય ત્યાં સુધી પુરિસ-કારિઅં=પુરુષકાર (પુરુષાર્થ) કરે (પ્રમાદ ન કરે), ફરવા છતાં આહાર અલામ્મુ=ન મળે ત્તિ=તો ' ન મલ્યું ' એવો ન સોહ્જ્જા=શોક ન કરે કિન્તુ તવુ ત્તિ=ઉપવાસ, ઉણોદરતા અદિ 'તપ થશે' એમ વિચારી અહિઆસણ=ક્ષુધાને સહન કરે. (૨-૬)

[શરીરખળનો સદુપયોગ થવાથી વીર્યાન્તરાય કર્મ તૂટે છે, પ્રમાદથી જંઘાય છે, માટે જંઘાળળ હોય ત્યાં સુધી સાધુએ વિહાર, લિક્ષાભ્રમણ આદિ કરવું જોઈએ. આહાર ન મળે તો પણ જિનાજ્ઞાનું પાલન, વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ, વગેરે લાલ તો થાય જ છે. મુખ્યતયા કેવળ આહાર માટે નહિ, પણ વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમ માટે ગોચરી ફરવાનું હોવાથી શોકનું કોઈ કારણ નથી. સાધુને જિનાજ્ઞા મુજબ સંયમની પ્રવૃત્તિ નિષ્કળ થતી નથી. કારણ કે 'અમુક કાર્ય કરવું' એ ધ્યેય ન રાખતાં 'જિનાજ્ઞાને અનુસરું' એ ધ્યેય રાખવાથી આજ્ઞાપાલનનું મોટું ફળ મળે છે. માટે આહાર ન મળે તો પણ ઢંઢણ મુનિના દષ્ટાન્તે સમાધિ રાખવી. ૬]

હવે ક્ષેત્રની યતના માટે કહે છે—

(૧૬૭) તેહેવુચ્ચાવયા પાણા, મત્તઢ્ઢાણ સમાગયા ।

તં ઉજ્જુઅં ન ગચ્છિજ્જા, જયમેવ પરક્કમે ॥૨-૭॥

કાળ યતનાદિ કહી તહેવ=તેમ (ક્ષેત્રયતના માટે પણ) જ્યાં ઉચ્ચાવચા=સારા નરસા (હંસ વગેરે કે કાગડા વગેરે) પાળા=જીવે મત્તદ્વાણ=(બલી-નૈવેદ્ય વગેરે) લોજન માટે (આશાએ)આવ્યા હોય, તં ઉજ્જુઅં=તેઓની સામે ન જાય, (પણ તેમને ઉદ્દેગ, ત્રાસ, ભય ન થાય તે રીતે) જયમેવ પરક્રમે=યતના પૂર્વક જાય. (૨-૭)

[પક્ષી આદિ ભયથી ઉડી જતાં તેઓને વિદ્વનભૂત થવાથી કર્મ બંધાય. લોકમાં પણ સાધુ હલકો-ભીખારી તુલ્ય મનાય અને એથી શાસનની પણ લઘુતા થાય. ૭]

(૧૬૮) ગોઅરગ્ગપવિટ્ટો અ, ન નિસીહ્જ્જ કત્થઈ ।

કહં ચ ન પવંધિજ્જા, ચિટ્ઠિત્તાણ વ સંજણ ॥૨-૮॥

ભિક્ષા માટે ગએલો સંજણ=સાધુ ન નિસીહ્જ્જ=ખેસે નહિ, અથવા ચિટ્ઠિત્તા=ઉભા રહીને (પણ અમુક સમય સુધી) કહં=કથાને ન પવંધિજ્જા=પ્રબંધ પૂર્વક ન કરે. (૨-૮)

[અર્થાપત્તિએ પ્રસંગને અનુરૂપ આવશ્યક પ્રશ્નાદિ કે ડોઈ પ્રસંગે થોડો માત્ર ઉપદેશ કરી શકાય. ગૃહસ્થને ત્યાં અધિક રોકાવા બેસવાથી સંયમની હાનિ અને ધર્મકથા કરવાથી ભક્ત હોય તો આહારમાં દોષ લાગવાનો અને દ્વેષી હોય તો દ્વેષ થવાનો વગેરે પ્રસંગ આવે. ૮]

હવે દ્રવ્યયતના માટે કહે છે—

(૧૬૯) અગ્ગલં ફલિહં દારં, કવાડં વા વિ સંજણ ।

અવલંચિયા ન ચિટ્ઠિજ્જા, ગોઅરગ્ગગઓ મુળી ॥૨-૯॥

ગોચરી માટે ગએલો સંજણ=સંયત મુનિ અગલં= (દરવાજના કમાડની) સાંકળને, ફલિહં=પરિધને (કમાડની પાછળ ભરાવવાના કાષને), દ્વારં=(ખારણાની) શાખને, કે કવાહં=કમાડને અવલંબિઆ=અવલંબીને (ચોઠિંગણ કરીને) ઉભો ન રહે. (કારણ કે એથી લઘુતા-હલકાઈ તથા સંયમ વિરાધનાદિ દોષો થાય.) (૨-૯)

હવે ભાવયતના કહે છે—

૧૭૦) સમણં માહણં વા વિ, કિવિણં વા વણીમગં ।

ઉવસંકમંતં મત્તઢા, પાણઢાણ વ સંજણ ॥૨-૧૦॥

૧૭૧) તમહ્કમિત્તુ ન પવિસે, ન વિ ચિટ્ઢે ચક્સુગોઅરે ॥

ણંતમવકમિત્તા, તત્થ ચિટ્ઢિજ્જ સંજણ ॥૨-૧૧॥

(અન્યમતવાળા નિર્અન્ય, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિક અને ખૌહ, પૈકી કોઈ) સમણં=શ્રમણને, માહણં=પ્રાહણને, કૃપણુતાથી ભીખ માગતા કિવિણં=કૃપણને, કે વણીમગં= (પાંચ પ્રકારના યાચકો પૈકી કોઈ) યાચકને ભોજન કે પાણી માટે ઉવસંકમંતં=ગૃહસ્થના ઘેર જતા હોય ત્યારે સંયત મુનિ (૨-૧૦) તમહ્કમિત્તુ=તેને ઉદ્વંધીને (પહેલો) પ્રવેશ ન કરે, ગૃહસ્થ કે યાચકની ચક્સુગોઅરે= દષ્ટિએ દેખાય ત્યાં ઉભો પણ ન રહે, કિન્તુ ણંતં= એકાન્તે અવકમિત્તા=ખસીને (જઈને) સંજણ=રાગ-દ્વેષ વિના ત્યાં ચિટ્ઢિજ્જ=ઉભો રહે. (૨-૧૧) કારણ કે—

(૧૭૨) વળીમગસ્સ વા તસ્સ, દાયગસ્સુભયસ્સ વા ।

અપ્પત્તિઅં સિયા હુજ્જા, લહુત્તં પવચણસ્સ વા ॥૨-૧૨॥

તે વળીમગસ્સ=યાચકને, તસ્સ દાયગસ્સ=તેને દાન દેનારને અથવા ઉભયને સિયા=કદાચિત્ અપ્પત્તિઅં=અપ્રીતિ થાય, અથવા (તે સાધુનું કે) પવચણસ્સ=જૈન શાસનનું લહુત્તં=ત્ર્યુત્વ (હલકાર્થ) થાય. (૨-૧૨)

[ભાગ પડવાના ભયે લેનારાનું અને અનુચિત વર્તન જોઈને દાતારનું મન દુભાય, સાધુની પણ કદર તે ભીખારી જેટલી હલકી થાય અને એથી કર્મબંધ તથા પ્રવચનનો ઉડાઉ વગેરે પણ થાય, માટે જૈનસાધુને છતે ઉપાયે કોઈનું મન પણ દુભાવવાથી દિસાશ્પ અતિચાર કહ્યો છે.]

(૧૭૩) પહિસેહિણ વ દિન્ને વા, તઓ તમ્મિ નિચત્તિણ ।

ઉવસંકમિજ્જ ભત્તઢ્ઠા, પાણઢ્ઠાણ વ સંજણ ॥૨-૧૩॥

દાતારે તે શ્રમણાદિને પહિસેહિણ=પ્રતિષેધ કર્યે છતે, દિન્ને વા અથવા દાન દીધે છતે તમ્મિ=તે તઓ=ત્યાંથી નિચત્તિણ=પાછો ફર્યા પછી સંયત મુનિ લોબન માટે કે ચાણી માટે ગૃહસ્થની સમીપ જાય. (૨-૧૩)

હવે પરપીડાના પરિહારની મર્યાદા કહે છે કે—

(૧૭૪) ઉપ્પલં પડમં વા ત્વિ, કુમ્મુઅં વા મગદંતિઅં ।

અન્નં વા પુપ્ફસચ્ચિત્તં, તં ચ સંલુંચિઆ દણ ॥૨-૧૪॥

(૧૭૫) તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆશ્વે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૨-૧૫॥

उपलं=नीलकमणने, पउमं=राता कमणने, कुमुअं=
 अंद्र विकासी श्वेत कमणने, मगदंतिअं=मासतीने
 (अथवा भोगराने), के षीजं पणु पुष्पादि सच्चित्तने
 आपे, अथवा तं संलुंविआ=वृक्षादि उपरथी तेने यूटीने
 (रुपशीने षीज वस्तु पणु। आपे (२-१४) तो ते आहार
 के पाणी संयत मुनिओने अकल्प्य थाय, भाटे आपनारीने
 प्रतिषेध करे के भारे तेबुं कल्पतुं नथी. (२-१५)

(१७६) उपलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।

अन्नं वा पुण्फसच्चित्तं, तं च सम्महिआ दए ॥२-१६॥

(१७७) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-१७॥

पन्ने गाथाओने। अर्थ उपर प्रमाणे. मात्र
 सम्महिआ=(पूवे यूटेलां पणु अच्चित्त न थयां डोय ते
 पुष्पोने) भर्दन करीने (भसणीने के पग नीये कयरीने,
 वगेरे पीडा करीने), ओम समज्जुं. (२-१६-१७)

[पडेला अध्ययननी २८ भी गाथाभां 'संमहमाणी' वगेरे
 पाठथी निषेध सामान्यरूपे कर्यो अने अडीं नामनिर्देशपूर्वक कर्यो,
 भाटे पुनरुक्तदोष नथी]

(१७८) सालुअं वा विरालिअं, कुमुअं उपलनालियं ।

मुणालिअं सासवनालिअं, उच्छुखंडं अनिब्बुडं

॥२-१८॥

(१७९) तरुणगं वा पवालं, रुक्खस्स तणगस्स वा ।

अन्नस्स वा वि हरिअस्स, आमगं परिवज्जए ॥२-१९॥

વળી-અનિવ્વુહં=અચિત્ત નહિ થયેલા સાહુઅં=નીલકમળના કંદને, વિરાલિઅં=પલાશવૃક્ષના કંદને, (ખીજાઓ પર્વોવાળા પ્રત્યેક વેલાને અને પર્વરૂપ પ્રત્યેક કંદોને, એમ પણ કહે છે) તથા કુમુઅં=શ્વેતકમળને, અને હપ્પલનાલિઅં=નીલકમળના નાળને (દાંડાને) તથા કમલિનીમાંથી નીકળેલા મુર્નાલિઅં=ખીસતંતુને, સાસવનાલિઅં=શ્વેતસર્પવની મંજરીને(ફળીને) ઉચ્છ્રુલિઅં=શેરડીના કકડાને, (૨-૧૮) તથા કોઈ પણ રુક્ષસ્સ=વૃક્ષના તળગસ્સ વા=અથવા વૃષ્ટુના કે કોઈ અન્નસ્સ=ખીજા પણ હરિઅસ્સ=વનસ્પતિના આમગં તરુણગં પવાલં=કાચા તાજા પ્રવાહને (અંકુરાને) તળે. (ન સ્વીકારે.) (૨-૧૯)

(૧૮૦) તરુણિઅં વા છિવાલિઅં, આમિઅં મજ્જિઅં સયં ।

દિતિઅં પલિઆલિઅં, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૨-૨૦॥

તથા તરુણિઅં=અતિકોમળ (દાણુ થયા વિનાની) આમિઅં=(દાણુ થવા છતાં) કાચી (નહિ પકાવેલી), અથવા સયં મજ્જિઅં=એક વાર (કાચી-પાકી) પકાવેલી, એવી છિવાલિઅં=ફળીને (મગ વગેરેની શિંગોને) આપનારી દાત્રીને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (૨-૨૦)

(૧૮૧) તહા કોલમણુસ્સિન્નં, વેલુઅં કાસવનાલિઅં ।

તિલપ્પહગં નીમં, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૧॥

તથા અણુસ્સિન્નં=(પાણી અને અગ્નિના સંયોગ પૂર્વક) નહિ રાંધેલા કોલં=ખોરને, વેલુઅં=વંશકારેલાને કાસ-

વનાલિંકાં=શ્રીપર્ણીના ફળને, તિલવપ્પટ્ટંગં=ખાંડેલા તલને,
અને નીમં=લીમડાની લીમ્બોળીને, એ સર્વ આમગં=કાચાં
સચિત્તને તજવાં. (૨-૨૧)

[અગ્નિમંથનનું, કાયફળનું, શીમળાનું, ગાંભારીનું, વગેરે
વૃક્ષોને શ્રીપર્ણી કહેવાય છે]

(૧૮૨) તહેવ ચાઝલં પિટ્ટં, વિઝડં વા તત્તઽનિવ્વુડં ।

તિલપિટ્ટપૂઢપિન્નાગં, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૨॥

તેવી રીતે આમગં=કાચા-પૂર્ણ અચિત્ત નહિ થએલા
ચાઝલં પિટ્ટં=થોખાના લોટને, તથા તત્તઽનિવ્વુડં=ત્રણ
ઉકાળાથી પૂર્ણ તપીને અચિત્ત નહિ થએલા વિઝડં=
શુદ્ધપાણીને તિલપિટ્ટ=તલના લોટને (ખોળને) પૂઢપિન્નાગં=
સરસવના ખોળને, એ સર્વ પણ પૂર્ણ અચિત્ત નહિ
થએલાંને વર્જવાં. (૨-૨૨)

(૧૮૩) કવિટ્ટં માઝલિંગં ચ, મૂલગં મૂલગત્તિઝં ।

આમં અસત્થપરિણયં, મળસા વિ ન પત્થણ ॥૨-૨૩॥

આમં=કાચા અસત્થપરિણયં=અગ્નિ આદિ શસ્ત્રથી
અચિત્ત નહિ થએલા કવિટ્ટં=કોઠીના ફળને, માઝલિંગં=
બીજેરાને તથા મૂલગં=પત્ર સહિત મૂળાને અને મૂલગ-
(વ)ત્તિઝં=મૂળાની (કંદની) કાત્રીને તેા મનથી પણ ન
પત્થણ=ન ધરછે. (૨-૨૩)

(૧૮૪) તહેવ ફલમંથૂણિ, વીઝમંથૂણિ જાણિઆ ।

વિહેલગં પિઆલં ચ, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૪॥

તેવી રીતે ફલમંથૂણિ=(બેર વગેરે) ફળોનું ચૂર્ણ,
 બીઅમંથૂણિ=બીજચૂર્ણ (જવ-ચણા-ઘઉં વગેરેનો લોટ),
 વિહેલગં=ખિલીતક (બહેડાં) અને પિઆલં=પ્રિયાલફળ,
 એ પ્રત્યેકને જાણિઆ=જાણીને=(શાસ્ત્રવચનથી જાણખીને)
 કાયાં (પૂર્ણ અચિત્ત ન થયાં) હોય તો વર્જવાં. (૨-૨૪)

[અહીં સુધી સ્થાવરને પણ પીડા ન થાય તે રીતે આહાર લેવા કહ્યું, તેમાં પ્રિયાલ એટલે રાયણ અથવા દ્રાક્ષા જાણવી. અહીં સચિત કે મિશ્ર વસ્તુ લેવાનો નિષેધ કર્યો તે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ સમજવો. વ્યવહારનયથી તો અચિત્ત પણ જે જે સંયમમાં હાનિ કરે, ગૃહસ્થોને પણ અલક્ષ્ય-અનંતકાય તરીકે ત્યાજ્ય હોય, જે લેવાથી લોકમાં લોહુપી ગણાય, કે જે જે દેશ-કાળાદિને અનુસરીને વ્યવહારથી અલક્ષ્ય કહી હોય, તે સર્વ વસ્તુ લેવાનો નિષેધ સમજવો. ૨૪]

(૧૮૫) સમુયાણં ચરે ભિવસૂ, કુલં ઉચ્ચાવયં સયા ।

નીયં કુલમક્કમ્મ, ઝસઠં નાભિધાર(વ)ણ ॥૨-૨૫॥

સાધુ પ્રતિદિન સમુયાણં=શુદ્ધ-સંયમોપકારક-નિર્દોષ-
 ભિક્ષા મેળવવાના દ્યેયપૂર્વક ઉચ્ચાવયં=ઉચ્ચ (ધનિકના)
 અને હલકા (દરિદ્રના) કુલં=ઘેર (ભેદ વિના) ચરે=ફરે.
 કિન્તુ ણીઅં=હલકા કુળને ઉલ્લંઘીને-છોડીને ઝસઠં=ઝકઢિ-
 મંતના ઘેર ન અભિધાવણ=ન જાય (અથવા ન અભિધારણ
 જવાનું ન ચિંતવે) (૨-૨૫)

[અવચૂરીમાં 'નાભિધાવેત્' પાઠ પણ છે. ૨૫]

(૧૮૬) અદીણો વિત્તિમેસિજ્જા, ન વિસીઙ્ગજ્જ પંડિણ ।

અમુચ્છિઓ મોયણંમિ, માયન્ને ઇસણારણ ॥૨-૨૬॥

વળી પંડિત, લોજનની મૂર્છા રહિત, માયન્ને= (પોતાના આહારની) માત્રાનો (પ્રમાણનો) જાણુ, અને એસનારણ=એષણાનો (દોષ ટાળવામાં) રાગી, એવો સાધુ અદીણો=દીનતા વિના વિક્તિ=આજીવિકાને (આહારને) એસિજ્જા=શોધે (મેળવે), ન મળે તો પણ ન વિસીદ્ધજ્જ=વિષાદ (ખેદ) ન કરે. (૨-૨૬)

[જ્ઞાનનું ક્ષણ અહીં કહ્યા પ્રમાણે શુભાશુભ નિમિત્તોમાં સમતા કરવી તે જ છે. ૨૬]

(૧૮૭) વહું પરઘરે અત્થિ, વિવિહં સ્વાહમસાહમં ।

ન તત્થ પંડિઓ કુપ્પે, ઇચ્છા દિજ્જ પરો ન વા ॥૨-૨૭॥

પરઘરે=ગૃહસ્થના ઘેર વિવિધ (અશન, પાન, ઉપરાંત) ખાદ્યમ, સ્વાદ્યમ પણ ખહું અત્થિ=હોય, છતાં ન આપે તો તત્થ=તે ગૃહસ્થ ઉપર પંડિત સાધુ કોપ ન કરે, (કિન્તુ એમ વિચારે કે) પરો=ગૃહસ્થ પોતાની ઈચ્છા હોય તો દિજ્જા=આપે, ન વા=ઈચ્છા) ન હોય તો ન આપે. (૨-૨૭)

[હકકથી લેવું તેને ભિક્ષા જ કેમ કહેવાય? દાતાર ઈચ્છા નુસાર આપે કે ન આપે તો પણ પ્રસન્ન રહેવું તેમાં સામાયિક છે. કોપથી એ સામાયિકની વિરાધના થાય, માટે કોપ નહિ કરવો. ૨૭]

(૧૮૮) સયણાસણવત્થં વા, ભત્તપાણં વ સંજણ ।

અદિતસ્સ ન કુપ્પેજ્જા, પચ્ચક્ખે વિ અ દીસઓ ॥૨-૨૮॥

(એ જ વાતને વિશેષતયા કહે છે કે-) શયન, આસન, કે વસ્ત્ર, અથવા લોજન કે પાણી પ્રત્યક્ષ દીસઓ=

દેખાતાં છતાં નહિ આપનાર ઉપર સંયત (સાધુ)
કોપે નહિ (૨-૨૮)

(૧૮૯) इत्थिअं पुरिसं वा वि, डहरं वा महल्लगं ।

વંદમાણં ન જાહજ્જા, નો અ ણં ફરુસં વણ ॥૨-૨૯॥

સ્ત્રીને પુરુષને અથવા વિ=નપુંસકને, તે પશુ ઢહરં=
તારુણ્યને, મહલ્લગં=વૃક્ષને, અથવા વા=મધ્યમવયવાળાને,
વંદમાણં=વંદન કરતો જોઈને (લક્ષ્મી સમજીને) (આહારાદિ)
ન જાહજ્જા=યાચે (માગે) નહિ અને માગવા છતાં ન
આપે તો નો ફરુસં વણ=કઠોર શબ્દો ન કહે. (૨-૨૯)

[માગવાથી અસહભાવ થાય અને કઠોર શબ્દો કહેવાથી
અપમાનાદિ કરે. અથવા ખીજો અર્થ ન જાહજ્જા=વંદન કરતો
દેખીને લાડ ન કરે અને ન વાંદે કે ન આપે તો પશુ 'તું વૃથા
વંદન કરે છે' વગેરે કટુ-કઠોર શબ્દો ન કહે. ૨૮-૨૯]

(૧૯૦) જે ન વંદે ન સે કુપ્પે, વંદિઓ ન સમુક્કસે ।

एवमन्नेसमाणस्स, सामण्णमणुचिट्ठइ ॥૨-૩૦॥

જે ગૃહસ્થાદિ ન વાંદે તેના પ્રત્યે કોપે નહિ, અને
કોઈ રાજાદિ મોટા પશુ પુરુષ વાંદે તો ન સમુક્કસે=ઉત્કર્ષ
(અભિમાન) કરે નહિ. एवं=એ પ્રમાણે અન્નેસમાણસ્સ=
અન્વેષણ કરનારનું (આહારાદિને શોધનારનું) સામણ્ણં=
અમણુપણું અણુચિટ્ઠઈ=અખંડ રહે છે. (૨-૩૦)

હવે ખીજા સાધુઓથી ધુપાવનારને કહે છે—

(૧૯૧) सिया एगइओ लद्धं, लोभेण विणिगूहइ ।

મામેયં દાહ્યં સંતં, દટ્ટૂણં સયમાયણ ॥૨-૩૧॥

(૧૯૨) અત્તદ્વાગુરુઓ લુદ્ધો, બહું પાવં પકુવ્વહ્ ।

દુત્તોસઓ ય સો હોહ, નિવ્વાણં ચ ન ગચ્છહ્ ॥૨-૩૨॥

સિયા=કદાચિત્ (કેઈ ક્ષુદ્રસાધુ) એગહઓ=એકલો (ગોચરી કરતાં અશનાદિ શ્રેષ્ઠ આહારને) લુદ્ધું=મેળવીને લોમેળ=રસના લોભથી (એમ વિચારે કે) એયં=આ લોજન ગુરુને દાહ્યં સંતં=દેખાડવાથી તેને શ્રેષ્ઠ દદટૂળં=જેમને તેઓ મા આચરે=રખે લઇ ન લે, (માટે છુપાવું) એવી ચોરબુદ્ધિથી મળેલી સારી વસ્તુને બીજી સામાન્ય વસ્તુ નીચે વિણિગૂહહ્=છુપાવે. (૨-૩૧) તેા તે અત્તદ્વાગુરુઓ= આત્માર્થે ગુરુ-શ્રેષ્ઠ વસ્તુને પોતે ઇચ્છતો, રસમાં લુદ્ધો= લુભ્ય (લોજન જેવી ક્ષુદ્ર વસ્તુ માટે માયા કરીને) બહું=ધણા પાવં=પાપને પકુવ્વહ્=કરૈ (બાંધે, તે પાપ-કર્મના ઉદયથી અન્યભવે હરિદ્ર થાય, આ ભવમાં પણ) સો=તે દુત્તોસઓ=દુસ્તોષી (અસંતોષી) થાય અને નિવ્વાણં= સુક્રિતને (અથવા ચિત્તની શાન્તિને) ન પામે. (૨-૩૨)

[ગુરુ આજ્ઞાથી અને સર્વ સાધુઓના પુણ્ય તથા પવિત્ર ચારિત્રના પ્રભાવથી મળેલી સર્વ વસ્તુ ગુરુને સોંપી તેઓ જે જેટલું આપે તે વાપરવાથી મનનેા સંયમ તથા અનાદિ વાસના મંદ થાય અને વૈરાગ્યાદિ ગુણો પ્રગટે. અન્યથા જડવૃત્તિને જેમ જેમ પોષણ મળે તેમ વધે અને પરિણામે ચોરી કરવાનો પણ પ્રસંગ આવે. ગુરુને યથાર્થ કહેવું, બતાવવું અને સોંપી દેવું, તેને ગોચરીની આલોચના કહી છે. એનાથી આત્માને ઘણો લાભ થાય છે. હૃદયને ચોરવાથી ગુરુની સાથે રહી ન શકાય, પતન થાય અને સ્વછંદીપણાથી ભવબ્રમણ વધે. 'કર્મમાં મોહનીય, ઈન્દ્રિયોમાં રસના, વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય' અને ગુપ્તિઓમાં

મનોયુષ્મિ, એ ચારને જીતવાં દુષ્કર છે' એમ વિચારીને આત્માથીએ આત્મવંચના ન કરવી, એ માટે આ સૂચન છે. ગુરુ પણ શિષ્યને જડને પક્ષ ન વધે તેમ ત્યાગભાવે વર્તે, શિષ્યને હૃદય છુપાવવા જેવા મલિન પરિણામ ન થાય તેમ તેની વૃત્તિઓને ઓળખીને સન્માર્ગે વાળવા પ્રયત્ન કરે, એમ કરવાથી ઉભયને પરસ્પર પૂજ્યભાવ અને વાતસલ્ય વધતાં બન્ને આરાધક થાય. અન્યથા 'શિષ્ય જે જે દોષો સેવે તે સર્વ દોષો ગુરુને પણ લાગે' એમ શાસ્ત્રવચન છે વગેરે આત્માથીએ વિચારવું. પ્રત્યક્ષ દરિદ્રો, ભીખારીઓ, રોગીઓ, નિરાધાર કે દીન-દુઃખીયાં વગેરે પૂર્વે આ રીતે આધિલા કર્મોનાં પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો છે. ૩૧-૩૨]

હવે પરોક્ષમાં દોષ સેવનારને કહે છે—

- (૧૯૩) સિઆ એગ્ગઓ લઢ્ઢું, વિવિહં પાળમોઅણં ।
 મહગં મહગં મુચ્ચા, વિવન્નં વિરસમાહરે ॥૨-૩૩॥
- (૧૯૪) જાણંતુ તા ઇમે સમણા, આયયટ્ટી અયં મુણી ।
 સંતુટ્ટો સેવણ પંતં, લૂહવિત્તી સુતોસઓ ॥૨-૩૪॥

કદાચ કેાઇ એકલો સાધુ વિવિધ (શ્રેષ્ઠ વર્ણાઢિવાળા) પાણી તથા ભોજનને મેળવીને મહગં=સાઙં સાઙં ખાઈને વિવન્નં=વર્ણું રહિત અને વિરસ=રસ વિનાનું (ખેત્વાદ) આહરે=ઉપાશ્રયે લાવે. (૨-૩૩) તેા તે એવી માયા એ કારણે કરે છે કે-મને ઇમે સમણા=આ ધીભા સાધુઓ અયં મુણી=આ મુનિ આયયટ્ટી=આયતાથી (ભવિષ્યના સુખનો-મોક્ષનો અથી) હોવાથી (મળવા ન મળવામાં સમવૃત્તિ-વાળો) સંતુટ્ટો=સંતોષી છે, પંતં=તુચ્છ પદાર્થોને સેવણ=સેવે (ખાય) છે, વિષયો પ્રત્યે લૂહવિત્તી=રૂક્ષવૃત્તિવાળો

છે, અને જેવી તેવી વસ્તુથી સુતોસઓ=સંતોષ પામે છે, એમ જાણંતુ=જાણે (સમજે). (૨-૩૪)

[કાર્તિની લાલસા પણ વિવિધ દોષોનું કારણ અને છે, વસ્તુતઃ કાર્તિના લોભને તજી ગુણોનું સેવન કરવાથી જ કાર્તિ પણ વધે છે, છતાં અજ્ઞાન અને મોહથી ઘેરાએલા જીવને સાધુજીવનમાં પણ આવી ભૂલો થવી સંભવિત છે. પણ એથી કાર્તિ વધવાને બદલે નાશ પામે, દુર્ગુણનું ધર અનેલું જીવન જ્યાં ત્યાં અપમાન પામે અને ઈચ્છાઓ અધુરી જ રહે વગેરે ઉપદેશ કરેલો છે. ૩૨-૩૩-૩૪]

(૧૯૫) પૂયળટ્ટા જસોકામી, માણસંમાણકામણ ।

બહું પસવઈ પાવં, માયાસલ્લં ચ કુવ્વઈ ॥૨-૩૫॥

સાધુઓ અને ગૃહસ્થોમાં પૂયળટ્ટા=પૂજવા માટે, જસોકામી=યશની ઈચ્છાવાળો તથા માણસંમાણકામણ=માન-સન્માનની ઈચ્છાવાળો, (ઉપર કહ્યું તેમ માયા કરે, એથી) ઘણા પાપને પસવઈ=ઉપાજો (અને પાપથી બારે થએલો એ પાપની આલોચના ન કરી શકવાથી) માયાસલ્લં=ભાવશદ્યને કરે (માયાના પરિણામવાળો થાય). (૨-૩૫)

(૧૯૬) સુરં વા મેરગં વા વિ, અન્નં વા મઙ્ગલં રસં ।

સસક્વં ન પિવે મિક્કસૂ, જસં સારક્વમપ્પણો ॥૨-૩૬॥

અપ્પણો=પોતાના જસં=સંપ્રમનું સારક્વં=સંરક્ષણ કરતો મિક્કસૂ=ઉત્તમ મુનિ સુરં=સુરને (દાડને) મેરગં=પ્રસન્નજાતિના દાડને અથવા અન્નં=બીજા પણ (કોઈ ભાંગ-ચડસ) વગેરે મઙ્ગલં=માદક રસં=રસને સસક્વં=કેવલીની સાક્ષીએ ન પિવે=પીએ નહિ. (૨-૩૬)

[અહીં 'યશ એટલે સંયમ સમજવું' 'કેવલીની સાક્ષીએ' એમ કહ્યું તેથી તેઓ કેવળજ્ઞાનથી હંમેશાં જોતા હોવાથી 'કદાપિ ન પીએ' એમ સમજવું. અન્ય આચાર્યો કહે છે કે કોઈ આગાદ-માંદગી આદિ કારણે બાહ્ય ઉપચાર કરે તો પણ કોઈના દેખતાં ન કરે. ૩૬]

(૧૯૭) પિયદ્દુ એગ્ગો તેણો, ન મે કોઈ વિઆણદ્દુ ।

તસ્સ પસ્સહ દોસાદ્દુ, નિયદ્દિં ચ સુણેહ મે ॥૨-૩૭॥

કોઈ અધર્મી (જિનાજ્ઞા અને ગુવાંજ્ઞાને ભંગ કરવાથી દેવગુરુને) તેણો=ચોર સાધુ મને કોઈ ન વિઆણદ્દુ=ભણતું (જોતું) નથી, એમ માનીને એકલો (એકાન્તમાં) પીએ, તસ્સ=તેના (આલોક-પરલોકના) દોસાદ્દુ=દોષોને હે શિષ્યો ! તમે પસ્સહ=ભુજો ! અને તેના નિયદ્દિં=માયાદોષને (કળને) (જણાવનારું) મે=મારું વચન સુણેહ=સાંભળો !! (૨-૩૭)

(૧૯૮) વદ્દુ સોં(સું)દિઆ તસ્સ, માયામોસં ચ મિક્કવુણો ।

અયસો અ અનિવ્વાણં, સયયં ચ અસાહુયા ॥૨-૩૮॥

(૧૯૯) નિચ્ચુવ્વિગ્ગો જહા તેણો, અત્તકમ્મેહિં દુમ્મઈ ।

તારિસો મરણંતે વિ, ન આરાહેદ્દુ સંવરં ॥૨-૩૯॥

(૨૦૦) આયરિણ નારાહેદ્દુ, સમણે આવિ તારિસો ।

ગિહત્થા વિ ણં ગરિહંતિ, જેણ જાણંતિ તારિસં ॥૨-૪૦॥

(૨૦૧) एवं તુ અગુણપ્પેહી, ગુણાણં ચ વિવજ્જઓ ।

તારિસો મરણંતે વિ, ણ આરાહેદ્દુ સંવરં ॥૨-૪૧॥

તસ્સ=તે ભિક્ષુકને પરોક્ષમાં તેવાં પાપ કરવાને સોંદિઆ=આકરો રાગ થાય, માયાપૂર્વક મૃષાવચન બોલે,

(તેથી ભવપરંપરા વધે,) સાધુ અને ગૃહસ્થોમાં અપયશ થાય, મનમાં સતત અનિદ્રાણં=અશાન્તિ અને (વ્યવહારથી લોકમાં તથા ભાવથી આત્મામાં) અસાધુતા થાય. (૨-૩૮) વળી દુર્મર્મ=દુર્મતિવાળો તે પોતાનાં (પાપ) કર્મોથી જહા તેણે=ચોરની જેમ નિચ્ચુલ્લિંગો=નિત્ય ઉદ્વિગ્ન (સંતાપથી ખળતો જ) રહે. તેવો સાધુ મરણાન્તે (અંત કાળે) પણ સંવરં=ચારિત્રને આરાધી શકે નહિ. (૨-૩૯) વળી તેવો સાધુ (ગુરુ પ્રત્યે પૂજ્યભાવના અભાવે) આચાર્યને અને સમળે આવી=ખીજા શ્રમણોને પણ ન આરાહેઙ્ગ=આરાધી ન શકે. (બાહ્ય વિનય-વૈયાવચ્ચાદિ કરવા છતાં પૂજ્યભાવના અભાવે આરાધક થાય નહિ.) ગૃહસ્થો પણ તેની ગર્હા (ભુગુપ્સા) કરે, જેણ=કારણ કે તેઓ તેને તેવો (પતિત) જાણે. (૨-૪૦) એવં તુ=ઉપર કહ્યું તેમ (પ્રમાદાદિ) અવગુણોને જોનારો (અવગુણનો પક્ષપાતી), અને (સ્વયં ગુણોને નહિ સેવવાથી તથા ખીજાઓના ગુણોનો દ્વેષ કરવાથી) ગુણાણં=ગુણોનો વિવજ્જઓ=ત્યાગી (પ્રતિપક્ષી બનેલો) તે સાધુ (કિલ્લિ ચિત્તને કારણે) મરણકાળે પણ સંવરં=ચારિત્રને આરાધી શકે નહિ. (૨૪૧)

[વિષયો વિષ કરતાં પણ ભયંકર છે, કારણ કે અનંત સંસાર રક્ષાણાવે છે, પ્રારંભમાં નાનો પણ જણાતો દોષ પરિણામે અનેક દોષોને વધારી આખરે અનંતકાળે મળેલા ચારિત્રનો નાશ કરે છે. એ જ કારણે અનેકવાર ચારિત્ર લેવા છતાં મુક્તિ દુર્લભ કહી છે. ચારિત્ર લેવા કે ક્રોડપૂર્વ વર્ષ સુધી તેનાં કર્ષો વેઠવા છતાં પણ જો થોડો દુર્ગુણનો પક્ષ હોય અને જો તેવું વિશિષ્ટ આલંબન ન મળે

તેા જીવ આકરાં કર્મો યાંધી, કારમાં દુઃખોનું ભાજન બને છે, આ ગાથાઓમાં સાધુને દોષ સેવવાનાં કડવાં ફળો વર્ણવીને લીધેલું ચારિત્ર શુભ નિરતિચાર પાલન કરવાની એકાન્ત હિતકારી પ્રેરણા છે. ૩૮ થી ૪૧]

હવે નિર્માળ સાધુતા અને તેના પાલનનું ફળ કહે છે—

- (૨૦૨) તવં કુવ્વઙ્ મેહાવી, પળીઅં વજ્જણ રસં ।
મજ્જપ્પમાયવિરઓ, તવસ્સી અઙ્ગસો ॥૨-૪૨॥
- (૨૦૩) તસ્સ પસ્સહ કલ્લાણં, અણેગસાહુપૂઙ્ગં ।
વિઝલં અત્થસંજુત્તં, કિત્તઙ્ગસં સુણેહ મે ॥૨-૪૩॥
- (૨૦૪) ઇવં તુ સ ગુણપ્પેહી, અગુણાણં વિવજ્જઓ ।
તારિસો મરણંતે વિ, આરાહેઙ્ સંવરં ॥૨-૪૪॥
- (૨૦૫) આયરિણ આરાહેઙ્, સમણે આવિ તારિસો ।
ગિહત્થા વિ ણં પૂયંતિ, જેણ જાણંતિ તારિસં ॥૨-૪૫॥

(સાધુતાની મર્યાદાનેા જાણુ એવો) બુદ્ધિમાન અને તપસ્વી જે સાધુ (બાહ્ય-અભ્યંતર) તપને કરે, પ્રણીત (માદક) આહારને અને (ધી-હ્રધ વગેરે) રસોને વર્જે, તથા મધ (ઉન્માદ-જનક કેફી પીણાં તથા નિદ્રા વિકથાદિ) પ્રમાદથી વિરઓ=વિરત (ફર રહે) અને (મરણાન્તે પણ 'હું તપસ્વી-જ્ઞાની' છું એવા) અઙ્ગસો=ઉત્કર્ષ રહિત હોય (૨-૪૨) તસ્સ=તેની કલ્લાણં=શુભસંપત્તિને (અર્થાત્ ચારિત્રને) હે શિષ્યો ! તમે પસ્સહ=બુઓ ! (સાંભળો). તેનું ચારિત્ર અણેગસાહુપૂઙ્ગં=અનેક સાધુઓથી પૂજિત બને છે, (સેવાય છે. અર્થાત્ બીજા પણ તેના જેવું ચારિત્ર પાળે છે, અથવા તેના ચારિત્રની

સેવા-રક્ષા કરે છે, અથવા ' ગુણીની પૂજથી ગુણની પૂજ થાય એમ' સમજી ચારિત્રગુણની સેવા માટે તે સાધુની સેવા કરે છે), વળી તેનું ચારિત્ર મુક્તિને આપનાર હોવાથી વિચલ્લ= વિશાળ બને છે, અત્યસંજુત્ત=(મોક્ષસાધક હોવાથી તુરંચ- તાદિ દોષોથી જન્ય દુઃખોરહિત અને ઉપશમ-જ્ઞાન વગેરે ગુણોના નિરુપમ આનંદને આપનારું હોવાથી) અર્થ યુક્ત હોય છે. હું તે સાધુનું કિત્તિહસં=વર્ણન કરીશ, તે મે= મારું વચન હે સાધુઓ ! તમે સુખેહ=સાંભળો ! (૨-૪૩) એ પ્રમાણે સ=તે સાધુ અપ્રમાદાદિ ગુણોને જ્ઞેનારો (પક્ષ કરનારો, સ્વયં અવગુણને નહિ સેવવાથી અને બીજાના ગુણોની અનુમોદના કરવાથી) અવગુણોનો ત્યાગી બનવાથી મરણાન્ત કષ્ટ આવે તો પણ અથવા અંતકાળ-સુધી સંવર=ચારિત્રને આરાધે છે. (૨-૪૪) તેવો સાધુ આચાર્યને તથા બીજા શ્રમણોને પણ (તેઓના પ્રત્યે સદ્ભાવવાળો હોવાથી) આરાધે છે અને ગૃહસ્થો પણ તેને (માન-સન્માન-સત્કાર વગેરે કરીને) પૂજે છે, જેણ=કારણ કે તેઓ તેને તેવો (ઉત્તમ) જાણે છે. (૨-૪૫)

[ત્રણે લોકના ભોગોનો આનંદ પણ ગુણના અનુભવરૂપ આત્મા- નંદની તુલનામાં આવી શકતો નથી. ગુણો દુર્લભ છે, સૌ ગુણને ઈચ્છે છે, ગુણવાન પ્રાયઃ ઉપકારક હોય છે, વગેરે કારણે અનાદિ કાળથી લોક ગુણોનો પક્ષપાતી છે અને તેથી ગુણવાન ન ઈચ્છે તો પણ લોક તેને પૂજે છે-ગુણ ગાય છે. એટલું જ નહિ, તેના ત્યાગને જ્ઞેઈને તેને જરૂર ઉપરાંત આહારાદિ વસ્તુ આપવાનો આગ્રહ કરે છે, છતાં તે મહામુનિ એમાં લેપાયા વિના નિસ્પૃહતાનો અનુપમ આનંદ

અનુભવે છે. એમ જિનાજાને અનુસરવાના લાભો આ જન્મમાં પણ અનુભવાય છે. ૪૨-૪૫]

(૨૦૬) તવતેણે વયતેણે, રૂવતેણે ય જે નરે ।

આચારભાવતેણે અ, કુવ્વઙ્ઙ દેવકિવ્વિસં ॥૨-૪૬॥

તવતેણે=તપનો ચોર વયતેણે=વચનનો ચોર, તથા રૂવતેણે=રૂપનો ચોર અને આચાર-ભાવતેણે=આચાર તથા ભાવનાનો ચોર હોય, તે દેવકિવ્વિસં=કિલ્લિપ્પિક દેવપણું મળે તેવો (કર્મ બંધ) કુવ્વઙ્ઙ=કરે છે. (૨-૪૬)

[કોઈ સાધુને પૂછવામાં આવે કે તમે તપસ્વી છો ? ત્યારે તપ-રહિત છતાં તે કહે હા, હું તપસ્વી છું. અથવા કોઈ રોગાદિ કારણે દુર્બળ હોય તેને પૂછે કે શું તમે કોઈ કિલ્લિ તપ કરો છો ? ત્યારે પોતાને તપસ્વી મનાવવા કહે કે સાધુ તો સદા તપસ્વી હોય ! એમ ભળતું બોલે, અથવા મૌન રહે, એ રીતે મિથ્યા તપસ્વી ગણાવા દોષ સેવે તે 'તપચોર' સમજવો. એમ જ્ઞાન રહિત એવા કોઈ વચન ચતુરને કોઈ પૂછે કે તમે બહુશાસ્ત્રોને જાણો છો ? ત્યારે હા કહે, ભળતું બોલે, કે મૌન રહે, એ રીતે પંડિતમાં ખપવા દોષ સેવે તે 'વચનચોર' જાણવો. કોઈ રૂપવાન સાધુને ખીજને પૂછે કે શું તમે રાજપુત્ર હતા ? ત્યારે તે હા કહે, ભળતું બોલે, મૌન રહે, વગેરે રૂપ માટે દોષો સેવે તે રૂપચોર સમજવો. કોઈ દેખાવ કરવા માટે બાહ્ય આચાર પાળતો હોય તેને કોઈ પૂછે કે અમુક આચાર્યના વિશિષ્ટ આચારવાળા અમુક શિષ્ય સંભળાય છે, તે શું તમે જ છો ? ત્યારે હા કહે, કે મૌન સેવે વગેરે દોષ સેવે તે આચારચોર અને ખીજનું કહેલું સાંભળીને સંભળાવે, કે પોતે ન જાણતો હોય તે વિષયને કોઈ જ્ઞાનીને પૂછી જાણે, છતાં 'હું એ પ્રમાણે જાણતો જ હતો' એમ કહે ઈત્યાદિ પોતાના દોષને છુપાવનારો ભાવચોર જાણવો. પ્રશંસાને

અર્થા પ્રાયઃ આવા દોષો સેવે અને સ્વસ્લાધા-પરનિદા વગેરે દોષો તેને પ્રકૃતિરૂપ બની જાય, ઇત્યાદિ સમજીને તેવા દોષોને ન તજે તો અજ્ઞાન-કષ્ટરૂપ ચારિત્રના બળે તેને હલકા-ચંડાળતુલ્ય દેવનો ભવ મળે અને દીર્ઘકાળ સુધી ત્યાં અપમાન સહવાં પડે. [૪૬]

(૨૦૭) લઢૂળ વિ દેવત્તં, ઉવવન્નો દેવકિન્વિસે ।

તત્થાવિ સે ન યાણાઈ, કિં મે કિચ્ચા ઇમં ફલં ॥૨-૪૭॥

દેવપણું પામીને પણ, કિલ્લિખણિક દેવની ગતિમાં ઉત્પન્ન થએલો સે=તે સાધુ તત્થાવિ=ત્યાં પણ (વિશુદ્ધ અવધિજ્ઞાનના અભાવે) ન જાણી શકે કે શું કરવાથી મને આ ફળ મલ્યું ? અર્થાત્ પૂર્વજન્મના દોષોને ત્યાં પણ જાણી-સમજી ન શકે. (૨-૪૭)

(૨૦૮) તત્તો વિ સે ચ્ચિત્તા ણં, લલ્લિહિ ઇલમૂઅકં ।

નરયં તિરિક્કવજોણિં વા, બોહી જત્થ સુદુલ્લહા ॥૨-૪૮॥

ત્યાંથી પણ ચવીને તે (મતુષ્યપણું પામે તો પણ) ઇલમૂઅકં=(બકરાની જેમ બોલનારો) બોબડા-મુંગાપણું મળે એવા ભવને પામે, અથવા તિયંચયોનિમાં ઉપજે અને ત્યાંથી નરક ગતિને પામે, કે જ્યાં (સકળ સુખ સંપત્તિને આપનાર) બોધિ (જિનશાસનનો રાગ) અતિ દુર્લભ થાય. (૨-૪૮)

(૨૦૯) ઇઅં ચ્ચ દોસં દદ્દૂણં, નાયપુત્તેણ માસિઅં ।

અણુમાયં પિ મેહાવી, માયામોસં વિવજ્જણ ॥૨-૪૯॥

(ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે) ઇઅં દોસં=આ દોષને જાણીને નાયપુત્તેણ=જ્ઞાતપુત્રે(શ્રીવર્ધ્ધમાન સ્વામીએ)માસિઅં=

કહું છે કે (કાર્ય-અકાર્યનો અર્થાત્ શાસ્ત્રમર્યાદાનો જાણુ એવો) મેહાવી=શુદ્ધિમાન્ સાધુ અણુમાયં પિ=આણુમાત્ર (લેશ) પણુ માયામોસં=માયામૃષાવાદને વચ્ચે. (૨-૪૯)
(૨૧૦) સિક્ખિવજ્જન મિવ્વેસણસોહિં, સંજયાણ બુદ્ધાણ સગાસે ।

તત્થ મિવ્વુ સુપ્પણિહિંદિણ,

તિવ્વલજ્જગુણવં વિહરિજ્જાસિ-ત્તિ વેમિ ॥૨-૫૦॥

બુદ્ધાણ=પંડિત (ગીતાર્થ) એવા સંજયાણ=વૈરાગી સાધુઓના સગાસે=પાસેથી ઉદ્દગમાદિ દોષોથી રહિત મિવ્વેસણસોહિં=ભિક્ષા લેવારૂપ એપણા શુદ્ધિને વિનયાદિ ગુણપૂર્વક સિક્ખિવજ્જન=શિષીને તિવ્વલજ્જગુણવં=તીવ્રલ-જ્જગુણવાળો (ઉત્કૃષ્ટ સંયમી) તથા સુપ્પણિહિંદિણ= ઇન્દ્રિયોના સુપ્રશિદ્ધાનવાળો (ઉપયોગવાળો) બનીને મિવ્વુ=સાધુ તત્થ=તેમાં (એપણા સમિતિમાં) વિહરિજ્જાસિ= વિચરે. (તેનું પાલન કરે) ત્તિ=એમ (કહેતું હું તને) વેમિ= કહું છું. (૨-૫૦)

[પ્રથમ ગુણ-દોષનું જ્ઞાન કરાવ્યું અને અહીં તે દોષોને તજીને ગુણોનું પાલન કરવારૂપ ક્રિયા જણાવી. એમ આ અધ્યયનમાં પિંડ-સંબંધી જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ સંયમનો ઉપદેશ કરેલો છે. જ્ઞાન ક્રિયારૂપ જીવનમાં ઉતારવાથી સફળ થાય છે. માટે “જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ” અર્થાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયા બેના યોગથી મોક્ષ થાય છે એમ કહું છે. ૫૦]

સમત્તો વીઓ ઉદ્દેસો ।

સમત્તં પંચમં અજ્જયણમ્ ।

卐

卐

卐

છટ્ઠું મહાચારકથા અધ્યયન

આ અધ્યયનમાં ઉદાનમાં પધારેલા ગીતાર્થ ગુરુની સમક્ષ રાજા અને ધીન પશુ પ્રાહ્મણ્ય-ક્ષત્રિય વગેરે નગરવાસી જનોએ પૂછવાથી જ્ઞાની ગુરુએ ‘વચ્છક્કં કાય્છક્કં’ ગાથામાં કહેલા સાધુના અઠાર આચારોની દુષ્કરતા સાથે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન કરેલું છે. એમ આચારની કથા હોવાથી ‘આચારકથા’ અને ત્રીજા અધ્યયનમાં કહેલા ક્ષુદ્ધક-આચારોની અપેક્ષાએ અહીં કહેલા આચારો મોટા હોવાથી ‘મહાચારકથા’ એવું નામ છે. પાંચમા અધ્યયનની ૧૦૮મી ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગોચરી ગએલા સાધુને ઉપદેશ કરવાનો નિષેધ હોવાથી ગોચરી કરતા કોઈ સાધુને ગૃહસ્થોએ ધર્મનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે ઉદાનમાં જઈ ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળવા કહ્યું, તેથી રાજા વગેરે ઉદાનમાં આવી જ્ઞાની ગુરુને ધર્મ પૂછે છે અને ગુરુ તેનો ઉત્તર આપે છે, એ રીતે પાંચમાની પછી આ અધ્યયનનો સંબંધ છે.

(૨૧૧) નાણદંસણસંપન્નં, સંજમે અ તવે રયં ।

ગણિમાગમસંપન્નં, ઉજ્જાણંમિ સમોસઠં ॥૬-૧॥

(૨૧૨) રાયણો રાયમચ્ચા ય, માહણા અદુવ સ્વત્તિઆ ।

પુચ્છંતિ નિહુઅપ્પાણો, કહં મે આચારગોચરો ॥૬-૨॥

જ્ઞાન દર્શન (શ્રદ્ધા)થી યુક્ત, (પાંચ આશ્રવના રોધરૂપ) સંયમમાં અને (બાર પ્રકારના) તપમાં રક્ત તથા આગમ-સંપન્નં=વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાની, એવા ઉદાનમાં સમોસઠં=સમ-વસરેલા (પધારેલા) ગણિ=આચાર્ય ભગવંતને (૧)

રાયાળો=રાજાઓ, રાયમચ્ચા=રાજના અમાત્યો (મંત્રીઓ), માહણા=પ્રાહ્મણો, અદુવ=અને સ્વત્તિઆ=ક્ષત્રિયો શેઠીઆઓ સેનાપતિઓ વગેરે) નિહુઅપ્પાળો=શાન્તચિત્તવાળા (અર્થાત્ બ્રમરહિત બે હાથથી અંજલિ કરીને) પૂછે છે કે-મે=(હે ભગવંત !)આપનો આચારગોચરો=આચાર વિષય (અર્થાત્ ક્રિયારૂપ આચાર) કહં ?=કેવો છે.

[પહેલી ગાથામાં ગચ્છાધિપતિ આચાર્યનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અને બીજી ગાથામાં રાજા વગેરે ધર્મના સ્વરૂપને પૂછે છે. એમાં એ સાર છે કે-રાજા-મંત્રી-શેઠ-શાહુકાર દરેકે પોતપોતાના કર્તવ્યને ધર્મ-ગુરુદ્વારા સમજવું જોઈએ. ધર્મગુરુ માનવજાતિનો નેતા છે, સર્વને પોતાના પૂર્વકૃતકર્મોના ઉદ્ધયથી મળેલી લિન્નલિન્ન અવસ્થાઓ અને પ્રાપ્ત થએલા સુખ-દુઃખનાં નિમિત્તોને આત્મોપકારક બનવાનો માર્ગ બતાવનારો છે. આર્ચરાજાઓ રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં ગુરુની સલાહને અનુસરે તો તેઓનું રાજ્યસંચાલન ધર્મરૂપ બને, રાજ્યધર્મ અખંડ રહે અને રાજ્ય ચલાવવા છતાં સદ્ગતિને પામે. અન્યથા રાજ્ય નરક જેવી માઠી ગતિનું કારણ બને. ભૂતકાળના રાજાઓનો ઈતિહાસ આ હકીકતથી ભરપૂર છે. તે કાળની પ્રજા અને રાજાના સંબંધ પિતા પુત્ર જેવા હતા અને ન્યાય, નીતિ, સદાચાર, ધર્મવ્યવહારો, નિર્વિદને પળાતા, તેમાં ધર્મગુરુઓની સલાહ મુખ્ય રહેતી. સર્વ જીવો પ્રાયઃ સુખ-દુઃખને ભોગવવાની આવડત વિનાના હોય છે, બહુધા મનુષ્ય સુખમાં ઉન્માદી-અભિમાની અને દુઃખમાં દીન બની જાય છે, તેને સુખ-દુઃખમાં સમભાવ કેળવીને સ્વ-સ્વ અવસ્થાને ઉચિત કર્તવ્ય શિખવાડવું એ ગુરુનું કર્તવ્ય છે, માટે ગુરુપદને પામેલો આત્મા વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને નિર્મળ-નિર્દોષ આચારવાળો તથા જીવમાત્રના કલ્યાણની ભાવનાવાળો હોવો જોઈએ, એવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળો કે તેવા ગુણવાનની આજ્ઞામાં જીવનારો સાધુ સ્વ-પરનું હિત સાધી શકે છે, અન્યથા સાધુ પણ કર્તવ્યબ્રષ્ટ થવાથી સદ્ગતિને પામી શકતો નથી.]

(૨૧૩) તેસિ સો નિહુઓ દંતો, સવ્વભૂયસુહાવહો ।

સિક્કાણ સુસમાડત્તો, આયક્કવ્વહ વિઅક્કવ્વણો ॥૬-૩॥

નિહુઓ=ભ્રમરહિત ઔચિત્યયુક્ત, દંતો=(મન-ઇન્દ્રિ-
યોને) દમનાર, સવ્વભૂયસુહાવહો=સર્વ પ્રાણીઓનું હિત
કરનાર, સિક્કાણ=(અહણ અને આસેવન) શિક્ષા (અર્થાત્
જ્ઞાન-ક્રિયાને) સુસમાડત્તો=સમ્યક્ પાળનાર (જ્ઞાન ક્રિયાનું
ઐક્ય સાધનાર) અને ઉપદેશ આપવામાં વિઅક્કવ્વણો=પંડિત,
એવો સો=તે આચાર્ય તેસિ=તેઓને આયક્કવ્વહ=કહે છે કે-(૪)

[ઉપદેશ કરનાર ધર્મગુરુમાં આ ગુણો હોવાથી તેનું વચન
સ્વાર્થ વિનાનું અને સર્વેને ગ્રાહ્ય-ઉપકારક બને છે. અન્યથા
ખોલવામાં ચતુર છતાં વાસ્તવિક ઉપકાર કરી શકતો નથી, માત્ર
ક્ષણિક અસર ઉપજાવે છે અને આખરે તેનો ઉપદેશ નિરર્થક બને
છે. એથી આગળ વધીને ઉપદેશક અવગુણી હોય તો શ્રોતાઓને હાનિ
પણ થાય છે. આ કારણે જ વિદ્વાન્ પણ જડના રાગથી રંગાએલો
ગૃહસ્થાદિ ઉપદેશક બની શકતો નથી. સામાન્ય જ્ઞાની પણ ધર્મગુરુ
સદાચારી અને આત્માનુલક્ષી હોવાથી તેની પાસેથી ઉપદેશ
સાંભળવાનો વ્યવહાર છે તે હિતકર છે]

(૨૧૪) હંદિ ધમ્મત્થકામાણં, નિગ્ગંથાણં સુણેહ મે ।

આયાગ્ગોઅરં મીમં, સયલં દુરહિટ્ઠિઅં ॥૬-૪॥

હંદિ=અવ્યય ઉત્તર આપવા અર્થમાં છે, અર્થાત્ હે
શ્રોતાજનો ! ધમ્મત્થકામાણં=ધર્મના પ્રયોજનરૂપ મોક્ષની
ઇચ્છાવાળા (એવા ચૌદ પ્રકારના અભ્યન્તર અને નવવિધ
બાહ્ય) નિગ્ગંથાણં=પરિગ્રહથી રહિત સાધુઓનો કર્મરૂપ
શત્રુઓને મીમં=ભય કરે સયલં=સમ્પૂર્ણ અને સત્ત્વ વિનાના

જીવોથી દુરહિટ્વિઅં=દુ ખે પાળી શકાય તેવા (દુઃશક્ય) આચારગોચરં=આચારરૂપ ક્રિયાકાણ્ડને મે=મારા કથનને સુણેહ=સાંભળો ! (૪)

[સત્વગુણ વિના જડ ઈચ્છાના ત્યાગરૂપ આચારોનું પાલન દુષ્કર બને છે. કારણ કે જડનો રાગ સદાચારોમાં આદર-બહુમાન પ્રગટવા દેતો નથી, માત્ર બાહ્યદષ્ટિએ પળાતા-મનને નહિ ગમતા આચારો દુષ્કર ન હોય તો પણ દુષ્કર લાગે છે. સત્વશાળી જીવ જડના રાગને તોડવા શક્તિમાન હોવાથી દુષ્કર આચારો તરફ પણ આદર-બહુમાન પ્રગટાવી શકે છે. માટે અહીં સાધુના ધમ્મત્થકામાણં વિશેષણનો અર્થ 'ચારિત્રધર્મદ્વારા મોક્ષરૂપ અર્થને મેળવવાની ઇચ્છાવાળો' એવો કર્યો છે. અનાદિ કાળથી અર્થાન્તરે જીવનું એ વિશેષણુ તો છે જ, પણ તેનો અર્થ 'ધર્મદ્વારા અર્થ એટલે ધન વગેરે મેળવવાની ઇચ્છાવાળો' એવો કરે છે. એ રીતે વ્યવહારનયથી અનેક-વાર બારવ્રતોરૂપ ગૃહસ્થનો અને ક્ષમા વગેરે દશ પ્રકારનો સાધુનો ધર્મ પાળવા છતાં જીવનો સંસાર તૂટ્યો નથી, તેમ વર્તમાનમાં પણ ધર્મના કડક આચારો પાળવા છતાં અર્થ અને કામની (વિષયોની) ઇચ્છા ન મરે તો સંસારથી મુક્તિ થાય તેમ નથી. માટે અહીં નિર્ગન્થ સાધુનું સ્વરૂપ બતાવવા એ વિશેષણુદ્વારા એવું સૂચન કર્યું છે કે 'ધર્મદ્વારા જે મોક્ષરૂપ અર્થને (પ્રયોજનને) સાધવા ઇચ્છે' તેવા મોક્ષાથી સાધુના આ આચારો કહું છું. અર્થાત સાધુએ આચારોનું પાલન અર્થ-કામની ઇચ્છાઓનો નાશ કરી મોક્ષની એક ઇચ્છાથી કરવું જોઈએ, અન્યથા એ ઇચ્છાઓથી ક્રોધાદિ કષાયો ઇચ્છા ન હોય તો પણ પોષાતા રહે છે અને સંસાર વધી જાય છે.]

સાધુના આચારોનું મહત્ત્વ જણાવે છે કે—

(૨૧૫) નન્નત્થ ઇરિસં વુત્તં, જં લોણ પરમદુચ્ચરં ।

વિઝલઢ્ઢાણમાહિસ્સ, ન ભૂયં ન ભવિસ્સહ ॥૬-૫॥

જં=જે (સામાન્ય રીતે) લોકમાં (પ્રાણીઓને)
 પરમદુઃસ્વરં=અતિદુઃસ્વર (દુઃસ્વર) છે, તે ઈરિસં=આવા
 આચારને (વ્રતપાલનરૂપ ક્રિયાનુષ્ઠાનને) અન્નત્થ=ખીજે
 (અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોમાં) કયાંય ન વુત્તં=કહ્યું નથી.
 વસ્તુતઃ ત્રિવલદ્રાણમાઈસ્સ=ત્રિપુલસ્થાન (મોક્ષ)ને
 ભજનારા મુમુક્ષુને (જૈનમત સિવાય ખીજે આવું આચરણ
 વર્તમાનમાં છે નહિ), ન મૂયં=ભૂતકાળે થયું (મલ્યું) નથી
 અને ન મવિસ્સઈ=મવિષ્યમાં થવાનું (મળવાનું) નથી. (૫)

[રાગનો સર્વથા નાશ કર્યા વિના મુક્તિ નથી અને એવો
 નાશ વીતરાગ સિવાય ખીજ કોઈએ ત્રણે કાળમાં કર્યો નથી, માટે
 વીતરાગ સિવાય મુક્તિનો શુદ્ધ અને પૂર્ણ ઉપાય કોઈ કહી શકે તેમ
 નથી. એ જ કારણે મુક્તિના અહીં કહેલા આચારો ખીજ કોઈ
 દર્શનમાં નથી. મુક્તિની ઈચ્છાવાળાને જ્યારે ત્યારે પણ આ
 આચારોનું પાલન કરવું જ પડશે. આજે તે અજ્ઞાનતાથી અન્યદર્શનના
 કડક આચારોને પાળતો હોય પણ વીતમગકથિત ચારિત્રના સ્પર્શ
 વિના ત્રણ કાળમાં કોઈની મુક્તિ શક્ય નથી. આથી એ સૂચવ્યું
 છે કે આ આચારો દુષ્કર છતાં દુર્લભ છે, માટે તેની દુષ્કરતાથી
 દીનતા સેવવી નહિ પણ સત્ત્વને પ્રગટાવીને પ્રસન્નપણે આરાધના
 કરવી. કારણ કે ગમે ત્યારે પણ આ આચારો વિના મુક્તિ નથી જ.
 તો વર્તમાનમાં મળેલાને કેમ ન પાળવા ?]

(૨૧૬) સર્વુદ્ધગવિઅત્તાણં, વાહિઆણં ચ જે ગુણા ।

અર્ચંડફુડિઆ કાયવ્વા, તં સુણેહ જહા તહા ॥૬-૬॥

સર્વુદ્ધગવિઅત્તાણં=ખાળસહિત વૃદ્ધોને, વાહિઆણં=
 રોગીઓને ચ=અને નિરોગીઓને જે ગુણા=જે આચારો
 જહા=જે રીતે અર્ચંડફુડિઆ=દેશવિરાધના અને સર્વ-

વિરાધના રહિત કાયઢ્વા=કરવા પાળવા યોગ્ય છે
તં=તેને (હું કહું) તહા=તે રીતે સુણેહ= સાંભળો ! (૬)

[ખાળના ૧-ઉમ્મરથી ખાળ અને ૨-ઉમ્મર વધારે છતાં
બુદ્ધિ-પરિણતિથી ખાળ એમ બે, તથા વૃદ્ધના પણ ઉમ્મરથી વૃદ્ધ
અને પરિણતિથી વૃદ્ધ એમ બે ભેદો જાણવા. દેશવિરાધનાથી રહિત
તે અખંડ અને સર્વવિરાધનાથી રહિત એ અસ્કુટિત, એમ ભેદ
સમજવો. અર્થાત્ હવે કહેવાશે તે આચારો ખાળ-વૃદ્ધ, રોગી-
નીરોગી સર્વને નિરતિયાર અખંડ પાલન કરવા યોગ્ય છે.]

(૨૧૭) દસ અદ્વ ય ઠાળાઈં, જાઈં બાલોઞ્વરજ્ઞાઈં ।

તત્થ અન્નચરે ઠાળે, નિગંથત્તાઓ મસ્સઈ ॥૬-૭॥

(વિરાધનાના) દશ અને આઠ (એટલે અઢાર) સ્થાને
છે, જેને ખાળ (અજ્ઞાન) હોય તે જ અવરજ્ઞાઈ=અપરાધે
છે. (આચરે છે, કારણ કે) તત્થ=તેમાંના અન્નચરે=
કેાઈ એક પણ સ્થાને આચરવાથી=નિગંથત્તાઓ=
નિર્ગંથપણાથી મસ્સઈ=ભ્રષ્ટ થાય છે. (૭)

[રાજદિએ પૂછવાથી આચાર્ય 'દુષ્કર અઢાર આચારોને અખંડ
આરાધવા તે સાધુનો ધર્મ છે' એમ કહી તેની વિરાધનાના અઢાર પ્રકારો
કહીને આરાધનાનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. અર્થાત્ આરાધના માટે
વિરાધનાનું સ્વરૂપ કહે છે. જે રોગના કારણો જાણે નહિ તે નિરોગી
રહી શકે નહિ, જે દુઃખને જાણે નહિ તે સુખના ઉપાયો કરી શકે
નહિ, તેમ વિરાધનાને જાણે નહિ તે ધર્મની આરાધના કરી શકે નહિ.
માટે સર્વત્ર વિરાધનાનું જ્ઞાન અતિ આવશ્યક છે, એમ સમજવું છે.]

એ વિરાધનાને નામપૂર્વક કહે છે

(૨૧૮) વયલ્લકકં કાયલ્લકકં, અકપ્પો ગિહિમાયણં ।

પલિયંકં નિસિજ્જા ય, સિણાણં સોહવજ્જણં ॥૬-૮॥

વચ્છકં=છ પ્રતો(ની વિરાધના) ૬, કાયછકં=છકાય
(જીવોની હિંસા)૧૨, અકલ્પો=અકલ્પ-૧૩, ગિહિમાયણં=
ગૃહસ્થનાં પાત્ર-૧૪, પલિયંકં=પલંગ (વગેરે સુવાનાં
સાધનો)-૧૫, (એક કે અનેક) નિસિજ્જા=ધર (અથવા
આસનો)-૧૬, (થોડું કે સમ્પૂર્ણ) સિણાણં=સ્નાન-૧૭, અને
(વસ્ત્ર-આભૂષણાદિથી શરીરની કે પાત્ર-ઉપકરણાદિની) સોહ=
શોભા-૧૮, એ સર્વાનું વજ્જણં=વર્જન કરવું જોઈએ. (૮)

[અહીં અંતે 'વર્જવાનું' કહેવાથી 'વચ્છકં' નો અર્થ
છ પ્રતોને વિરાધના તજીને પાળવાં. ઇત્યાદિ દરેકમાં એમ સમજવું. 'અકલ્પ'
એટલે શૈક્ષ્યસ્થાપનાકલ્પ અને અકલ્પસ્થાપનાકલ્પ આગળ કહેવાશે.
તેને નહિ પાળવારૂપ અકલ્પ સમજવો. આ ગાથા મૂળસૂત્રની નથી,
પણ દશવૈકાલિક ઉપર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલી નિયુક્તિની છે,
તેથી ટીકાકારે મૂળમાં રાખી નથી. પણ ઘણા ગ્રન્થોમાં મૂળગાથા
તરીકે છે તેથી અહીં પણ આઠમી મૂળ ગાથા તરીકે લીધેલી છે.
નિયુક્તિમાં 'પલિયંકનિસેજ્જા ય' એ પ્રમાણે ત્રીજા પાદમાં
પાઠાન્તર છે, પણ સમાસાન્ત હોવાથી અર્થથી ભેદ નથી.]

હવે એ અઠાર પ્રકારોનું કમશઃ વર્જન કરે છે,

(૨૧૯) તત્થિમં પઢમં ઠાણં, મહાવીરેણ દેસિઅં ।

અહિંસા નિરૂણા દિટ્ઠા, સવ્વભૂણસુ સંજમો ॥૬-૯॥

(૨૨૦) જાવંતિ લોણ પાણા, તસા અદુવ થાવરા ।

તે જાણમજાણં વા, ન હણે ણો વિઘાયણ ॥૬-૧૦॥

(૨૨૧) સવ્વે જીવા વિ ઇચ્છંતિ, જીવિઅં ન મરિજ્જિઅં ।

તમ્હા પાણિવહં ઘોરં, નિગંથા વજ્જયંતિ ણં ॥૬-૧૧॥

તત્થ=તેમાં ભગવાન્ શ્રીમહાવીરદેવે પહેલું સ્થાન
 હમં=આ દેસિઅં=કહ્યું છે. શું કહ્યું છે ? 'અહિંસા' નામનું
 ૧૮ આચારોમાં પહેલું સ્થાન કહ્યું છે. (અહીં પ્રશ્ન થાય
 કે અહિંસા તો સર્વધર્મવાળાઓએ કહી છે, એમાં નવું
 શું છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે 'આધાકર્મ' વગેરે દોષોનો
 ત્યાગ કરવાનું જણાવીને હિંસા થાય તેવું કોઈ કાર્ય કરવા,
 કરાવવા અને અનુમોદવાનો પણ નિષેધ કરેલો હોવાથી) શ્રી
 મહાવીરે કહેલી અહિંસા નિરુણા=સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ છે. (એવી
 અહિંસા ખીજાઓએ કહી નથી. તે પણ માત્ર ઉપદેશ
 જ કર્યો છે એમ નહિ, કિન્તુ ધર્મની સાધના તરીકે પોતે)
 દિદ્વા=પાળી છે. (કારણ કે-એવી અહિંસામાં જ) સવ્વમૂણ્ણુ=
 સર્વ જીવો પ્રત્યે સંજમો=સંયમ(દયા-રક્ષા)થાય છે. (૯)

(એ જ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે-)લોકમાં જેટલા ત્રસ
 અથવા સ્થાવર જીવો છે, તેઓને જાણં=જાણવા છતાં
 (રાગાદિને વશ મારવાની બુદ્ધિથી) કે અજાણં=અજાણુપણુ
 (પ્રમાદ-અનુપયોગ વગેરેથી) પણ સ્વયં નો હણે=હણુ નહિ
 અને ખીજા પાસે જો વિચાયણ=હણાવે નહિ તથા
 ઉપલક્ષણુથી હણનારને અનુમોદે પણ નહિ. (૧૦)

(કારણ કે-)સર્વ પણ જીવો જીવવાને ઈચ્છે છે,
 મરવાને ઈચ્છતા નથી, તમ્હા=તે માટે દુઃખના કારણમૂત
 ઘોરં=ભયંકર પાણિવહં=જીવવધને (હિંસાને) નિર્ઝન્ય
 સાધુઓ વર્જે છે. (૧૧)

['અહિંસા પરમો ધર્મ:' એમ કહેવા છતાં અહિંસાનું પાલન

થાય તેવા આચારો અન્ય ધર્મોમાં કહ્યા નથી, માટે તેમની અહિંસા કહેવા માત્ર છે, સોનાનો ગીલેટ ચઝાવેલા પિત્તળ જેવી છે, છેદ કે તાપની પરીક્ષામાં ટકે તેવી નથી. હેય-ઉપાદેય તત્ત્વોનું અથવા કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનું વર્ણન જેવું કયું હોય તેને પાળી શકાય તેવા આચારો પણ કહ્યા હોય તો તે કથન સત્ય કહેવાય. જૈનશાસનમાં અહિંસાનું જેવું વર્ણન (વિધાન) કરેલું છે, તે જ રીતે તેનું પાલન થાય તેવા આચારો પણ કહેલા છે, જેમ સોનાની પરીક્ષા કસોટીથી, છેદથી અને તાપથી કરાય છે, તેમ ધર્મશાસ્ત્રોની પણ પરીક્ષા કષ, છેદ અને તાપથી કરવાની છે. ત્રણે પરીક્ષામાં શુદ્ધ હોય તે શાસ્ત્ર શુદ્ધ ગણાય છે. કરણીયનું વિધાન અને અકરણીયનો નિષેધ કહેલો હોય તે શાસ્ત્ર કષશુદ્ધ ગણાય અને વિધિ-નિષેધને અનુસરતા આચારો જેમાં કહેલા હોય તે છેદશુદ્ધ ગણાય. હિંસા વગેરે પાપોનો નિષેધ કરવા છતાં ધર્માનુષ્ઠાનો હિંસાદિ પાપકારક જણાવ્યાં હોય તો છેદ પરીક્ષામાં અશુદ્ધ-અસત્ય ગણાય. એ બંને છતાં આત્માદિ દ્રવ્યો એકાન્ત નિત્ય કે અનિત્ય જણાવ્યાં હોય તો ધર્મનું ફળ આત્માને મળે જ નહિ, માટે વસ્તુને એકાન્ત નિત્ય કે એકાન્ત અનિત્ય જણાવનારાં શાસ્ત્રો તાપથી અશુદ્ધ સમજવાં. જે શાસ્ત્રમાં સ્યાદાદ દષ્ટિથી આત્માદિ પદાર્થોને કથંચિત્ નિત્યાનિત્ય વગેરે જણાવ્યાં હોય તે જ શાસ્ત્ર તાપથી પણ શુદ્ધ હોવાથી સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ ગણાય. પ્રભુ મહાવીરે કહેલી અહિંસા કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ અને સૂક્ષ્મ છે, તેના પાલન માટે મન અને ઈન્દ્રિયોનો પૂર્ણ સંયમ જરૂરી છે. માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધ ભાંગે હિંસાનો ત્યાગ કરી અહિંસાનું પાલન કરવું તે શ્રમણ આચારોનું પહેલું સ્થાન કહ્યું છે.]

હવે બીજું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૨) અપ્પગઢ્ઠા પરઢ્ઠા વા, કોહા વા જઙ્ઠ વા ભયા ।

હિંસગં ન મુસં બૂઆ, નો વિ અન્નં વયાવણ ॥૬—૧૨૧॥

(૨૨૩) મુસાવાઓ ઉ લોગમ્મિ, સવ્વસાહૂર્હિ ગરિહિઓ ।

અવિસ્સાસો અ મૂઆણં, તમ્હા મોસં વિવજ્જણ ॥૬-૧૩॥

અપ્પણટ્ટા=પોતાના અર્થે, અથવા પરના અર્થે
 કોહા વા=ક્રોધને વશ થઈને જઈ વા=અથવા મયા=લય
 પામીને હિંસગં=પરપીડાકારી એવા મુસં=મૃષાવચનને
 (સ્વયં) ન વૂઆ=ખોલે નહિ અને ખીળને મુખે નો
 વચાવણ=ખોલાવે નહિ. (૧૨) કારણ કે લોકમાં
 મૃષાવાદને સર્વ સાધુઓએ ગરિહિઓ=ગર્હ્યો છે (દુષ્ટ
 કહ્યો છે). મૃષાવાદથી મૂઆણં=પ્રાણિઓને અવિસ્સાસો=
 અવિશ્વાસ થાય છે, તે માટે મૃષા ખોલવાનું વજ્ઞે. (૧૩)

[હું ખીમાર છું, મારે અમુક જરૂર છે, એમ પોતાને અર્થે
 અથવા એ રીતે ખીળને અર્થે પણ ક્રોધથી 'તું દાસ છે' વગેરે કડવું
 કે અસત્ય નહિ ખોલવું. એમ માનથી 'હું બહુશ્રુત છું' વગેરે,
 માયાથી કોઈ કામ ન કરવા માટે 'મારા પગ દુઃખે છે' વગેરે અને
 લોભથી અણુગમતી વસ્તુ કલ્પ્ય હોય તો પણ મનગમતી મેળવવા
 અકલ્પ્ય કહેવી, વગેરે પણ ન ખોલવું. એમ પ્રાયશ્ચિત્તના લયથી ભૂલ
 કરવા છતાં 'મેં નથી કરી' વગેરે પણ ન ખોલવું, એવું હાસ્ય
 વગેરે નોકષાયોને વશ થઈને પણ ન ખોલવું. ગાથામાં ક્રોધથી અને
 લયથી કહેલું છે, તેના ઉપલક્ષણથી ચારે કષાયો અને નવ નોકષાયોને
 વશ મૃષા ન ખોલવાનું, નહિ ખોલાવવાનું અને નહિ અનુમોદવાનું
 પણ સમજી લેવું. મૃષાવાદથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ધાતીકર્મેના બંધ
 ઉપરાંત અશાતા, અશુભનામકર્મ, નીચજોત્ર વગેરે દુષ્ટ કર્મેના બંધ
 થાય છે, અન્ય લવમાં એકેન્દ્રિય જાતિમાં જન્મ, પંચેન્દ્રિય થાય તો
 પણ જીહ્વાના રોગ, મુખના રોગ, મુંગા-ખોખડાપણું તથા અનાદેય,
 દુઃસ્વર, અપયશ, દુર્લાજ્ય વગેરે વિવિધ દુઃખોને વશ થાય છે.

મૃષાવચન વસ્તુતઃ જ્ઞાનવચન વિરુદ્ધ હોવાથી ભવાન્તરમાં જ્ઞાનવચનનો વિશ્વાસ કે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ પણ થતી નથી. આ જન્મમાં પણ વિવિધ કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે. એમ મૃષાવાદથી આત્માને ઘણું અહિત થાય છે. સત્ય વચન સાથે તેવું આચરણ કરે તેના દેવો પણ દાસ બને છે.]

હવે ત્રીજું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૪) ચિત્તમંતમચિત્તં વા, અપ્પં વા જઈ વા બહું ।

દંતસોહ્ણમિત્તં પિ, ઉગ્ગહંસિ અજાઈયા ॥૬-૧૪॥

(૨૨૫) તં અપ્પણા ન ગિણ્હંતિ, નોઽવિ ગિણ્હાવણ પરં ।

અન્નં વા ગિણ્હમાણં પિ, નાણુજાણંતિ સંજયા ॥૬-૧૫॥

મનુષ્ય, પશુ, કે ક્ષુભ કૂલાદિ ચિત્તમંતં=અચિત્તને કે (સોનું-રૂપું-વગેરે) અચિત્તને, તે પણ મૂલ્યથી કે માપથી અપ્પં=અદપને કે બહું=ઘણાને, વધારે શું કહેવું ? દંતસોહ્ણ-મિત્તંપિ=દાંત ખોતરવા માટે ઘાસની સળી માત્ર પણ તે જેના ઉગ્ગહંસિ=અવગ્રહમાં (સત્તામાં) હોય તેને અજાઈઆ= યાચ્યા સિવાય (૧૪) સંજયા=સાધુઓ અપ્પણા=સ્વયં ન ગિણ્હંતિ=લેતા નથી. બીજાદ્વારા લેવરાવતા નથી અને બીજા લેનારને પણ ન અણુજાણંતિ=અનુમોદતા નથી. (૧૫)

[અન્ય જન્મમાં દરિદ્રતા, દુર્ભાગ્ય, અને પરિણામે નરકગતિનાં માઠાં દુઃખો ભોગવવાં, આ જન્મમાં પણ ભયથી શક્યની જેમ દુઃખો જીવવું, સ્વજન પરજનોનો પણ અનાદર થવો, વગેરે અદતાદાનનાં ક્ષણો ભોગવતા અનેક જીવો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. અદત લેવાથી આકરું પણ સંયમનું અનુષ્ઠાન નિષ્કળ જાય છે અને આખરે દુર્ધ્યા-નથી મરે છે. ભાગ્ય કરતાં અધિક સુખ ભોગવવાની લાલસા અદત લેવામાં મુખ્ય કારણ છે. પણ એથી હોય તે પણ સુખને ભોગવી

શકાતું નથી. સ્વકૃત કર્મેદ્યને અનુસારે મળેલી સામગ્રીમાં સંતોષ-સમતા કેળવવી એ જ સંયમનો સાર છે. અદત લેવાનું ત્યારે અને કે તે વસ્તુથી જીવ પરાધીન બન્યો હોય, તેના વિના ચલાવી લેવાનું સત્ત્વ ન હોય. જો આવી પરિસ્થિતિ હોય તો વાસ્તવિક વૈરાગ્યની જ ખામી ગણાય. જિનારા મુજબ મળે તેમાં જ પ્રસન્ન રહી સંયમ માટે વાપરવું એ વૈરાગ્ય છે, વૈરાગ્ય વિના સંયમનો સ્વાદ સમજતો નથી. ખીજો આપે તેમાં પણ અનાસક્તિ કેળવવાના ધર્મવાળા સાધુને અદત લેવાનું કોઈ કારણ નથી.]

હવે ચોથું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૬) અવંમચરિઅં ઘોરં, પમાયં દુરહિદ્વિઅં ।

નાયરંતિ મુળી લોણ, મેયાયચણવજ્જિણો ॥૬-૧૬॥

(૨૨૭) મૂલમેયમહમ્મસ્સ, મહાદોસસમુસ્સયં ।

તમ્હા મેહુણસંસગ્ગં, નિગ્ગંથા વજ્જયંતિ ણં ॥૬-૧૭॥

અવંમચરિઅં=અબ્રહ્મચર્ય (વિષયોનું સેવન) લોણ=

મનુષ્યલોકમાં ઘોરં=ભયં કર (દુઃખદાયી) પમાયં=પ્રમાદરૂપ (જડના બંધનરૂપ) અને અનંતસંસારનું કારણ હોવાથી

દુરહિદ્વિઅં=દુષ્ટ આશ્રયરૂપ (દુરાચાર) છે એ કારણે

મેયાયચણ=ચારિત્રની વિરાધનાના સ્થાનોને વજ્જિણો=

વજ્રનારા મુનિઓ તેને ન આચરંતિ=સેવતા નથી. (૧૬)

ઈઅં=આ અબ્રહ્મચર્ય અહમ્મસ્સ=પાપનું મૂળ છે (એથી

પરલોકમાં વિવિધ કષ્ટોનું કારણ છે અને આ લોકમાં ચોરી-અસત્ય-હિંસા વગેરે) મહાદોસસમુસ્સયં=મોટા દોષોનો

ભંડાર છે. તે કારણે નિર્થનથ મુનિઓ મેહુણસંસગ્ગં=મૈથુનના સંસર્ગને (સ્ત્રીઓ સાથે બોલવું વગેરે સામાન્ય પણ) વજ્ર છે. (ણં અવ્યય વાક્યની શોભા પૂરતો સમજવો. (૧૭)

[બ્રહ્મચર્યનો વાસ્તવિક અર્થ ' બ્રહ્મ એટલે આત્મા, તેના સ્વરૂપમાં રમવું ' એવો અને વ્યવહારથી મૈથુન તજીને વીર્યની રક્ષા કરવી એવો થાય છે. ત્રણે જગતમાં બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વ સર્વાધિક રહ્યું છે, દેવોને પણ તે અસાધ્ય છે, દૈવી શક્તિ ન કરી શકે તેવાં દુષ્કર કાર્યો બ્રહ્મચારી મનુષ્ય કરી શકે છે. આત્માના ન્હાના મોટા સર્વ ગુણોનો વિકાસ બ્રહ્મચર્યથી થાય છે. તેનું પાલન દુષ્કર-અતિદુષ્કર હોવાથી તેને મહાવ્રતમાં ગણ્યું છે.

મનુષ્યની જ મુક્તિ થઈ શકે છે, કારણ કે બ્રહ્મચર્યને યથાર્થરૂપે મનુષ્ય જ પાળી શકે છે. એ શક્તિ હોવાથી જ જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યને મુક્તિની સાધનાનો ઉપદેશ કર્યો છે. બ્રહ્મચર્યદ્વારા વીર્યની રક્ષા કર્યા વિના શેષ સ્થાનોનું પાલન દુઃશક્ય છે. વીર્ય મનુષ્યની સર્વદેશીય શક્તિ છે.

વીર્યને ' ધાતુ ' પણ કહેવાય છે. જેમ ગમ્ રમ્ નમ્ વગેરે ધાતુઓથી અનેક શબ્દો બને છે, સુવર્ણ, ત્રાંબુ, વગેરે ધાતુઓથી સર્વ સમ્પત્તિ સર્જી શકાય છે, તેમ શરીરની વિવિધ શક્તિઓનું મૂળ વીર્ય નામની ધાતુ છે. વીર્યમાં ઉષ્ણતા, પ્રકાશ, વીજળી, આકર્ષણ વગેરે એવી શક્તિઓ છે, કે જેના બળે શારીરિક, માનસિક, ખૌદિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ખીલે છે અને તેનાથી જગતનાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ સર્જનો થઈ શકે છે. વીર્યથી શરીરબળ, તેમાંથી મનોબળ, તેમાંથી બુદ્ધિ અને બુદ્ધિથી આત્મબળ પ્રગટે છે. વસ્તુતઃ મૈથુનસેવનથી વિકાર ઘટતો નથી, પણ વૃદ્ધિ પામે છે અને તેથી શારીરિક તેમજ આધ્યાત્મિક બળ નાશ પામે છે. બ્રહ્મચર્ય દ્વારા વીર્યની રક્ષાથી પ્રગટેલા સત્ત્વગુણથી અનાદિ વાસના ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે. મનુષ્ય જેમ જેમ ક્ષીણવીર્ય બને તેમ તેમ પાંચે ઇન્દ્રિયોની વાસના વધે છે અને પ્રકૃતિ ઉપરનો કાબૂ ગુમાવે છે, કાંઈ ઉન્માદી પાગલ પણ બને છે અને કોઈ મોતને વશ પણ થાય છે. બ્રહ્મચર્યથી વીર્યની રક્ષા કરનાર યોગીનું સત્ત્વ ખીલતું જાય છે, તેથી કાયા વચન અને મન ઉપર પણ કાબૂ મેળવીને તેના દ્વારા ક્રમશઃ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રને

વિકસાવતો યાવત્ સંસારથી મુક્તિ પણ મેળવે છે.

શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ વીર્યરક્ષાને આધીન છે, માટે અન્ય-ધર્મીઓ બ્રહ્મચર્યાશ્રમને પહેલો માને છે અને એ અવસ્થામાં સર્વ કળાઓનું જ્ઞાન આપે છે. સર્વકાળે સર્વ દેશોમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે પ્રાથમિક વય યોગ્ય મનાઈ છે તેનું મુખ્ય કારણ એ અવસ્થામાં-અબ્રહ્મનો અભાવ (બ્રહ્મચર્ય) છે. કામ ક્રોધાદિ અંતરંગ શત્રુઓ ઉપર વિજ્ય મેળવવા પણ વીર્યનું રક્ષણ અતિ આવશ્યક છે, વગેરે અનેક કારણે બ્રહ્મચર્યનું અને તે માટે બાળદીક્ષાનું મહત્ત્વ છે.

વીર્યના રક્ષણની સાથે તેની શુદ્ધિ માટે આહાર પણ નિર્દોષ, અહિંસક અને પવિત્ર જોઈએ. માટે જૈન સાધુની ભિક્ષાનો વિધિ સર્વથી વિશિષ્ટ-નિર્દોષ અને અહિંસક કહ્યો છે. આહારશુદ્ધિ ન હોય તો બ્રહ્મચર્યથી વીર્યરક્ષા કરવા છતાં એ જ વીર્યથી કામ ક્રોધાદિને વશ થઈ બ્રહ્મચર્યનો નાશ કરે છે. અતિશયોક્તિ વિના એમ કહી શકાય કે સર્વ આશાઓ અને ઈચ્છાઓનો જ્ય કરવા માટે બ્રહ્મચર્ય એક અમોઘ અને સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

કર્મસાહિત્યમાં 'વીર્યાન્તરાય' નામનું કર્મ માન્યું છે, તેના ક્ષયોપશમાદિ બ્રહ્મચર્યથી થાય છે, વિનય, વૈયાવચ્ચ, કે અનશન-ઉપવાસાદિ તપ વગેરે પણ અપેક્ષાએ બ્રહ્મચર્યના જ અંશો છે. માટે તેનાથી વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ વગેરે થાય છે. સ્પર્શનેન્દ્રિયના જ્યની સાથે પાંચે ઇન્દ્રિયોનો જ્ય કરવાથી બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે, માટે પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિજ્યરૂપ છે.

વીર્ય જેમ મૈથુનથી નાશ પામે છે, તેમ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વગેરે વિષયોમાં આસક્તિથી, રાગ-દ્વેષ કરવાથી, કષાયોથી, ચિંતાથી, વગેરે અનેક દોષોથી નાશ થાય છે. કામની બાવીશ અવસ્થાઓમાં દશ અસંપ્રાપ્ત કામની અને બાર સંપ્રાપ્ત કામની છે, તે દરેકથી બ્રહ્મચર્યનો નાશ થાય છે. એનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રન્થોથી જાણીને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું અતિ આવશ્યક છે.

વીર્યનું અપર નામ 'બીજ' પણ છે, કારણ કે તે સર્વ સુખોનું બીજ છે. શિવસંહિતામાં એક 'બિન્દુનું' પતન એટલે મરણ અને બિન્દુની રક્ષા એટલે જીવન' કહ્યું છે, તે વચન પણ એની શક્તિનું સાપક છે. સોળમા ઉત્તરાધ્યયનની ૧૪મી ગાથામાં પણ બ્રહ્મચર્યને ધ્રુવ, નિત્ય અને શાશ્વતધર્મ કહી એના બળે અનંતા આત્માઓ સિદ્ધિપદને વર્યા, વરે છે અને વરશે, એમ કહ્યું છે. સર્વધર્મોમાં બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વ વિશેષતયા ગાયું છે. એનું યથાર્થ સ્વરૂપ તો જ્ઞાનીથી પણ વર્ણવી શકાય તેમ છે જ નહિ

આ ગાથાઓમાં અબ્રહ્મની દુષ્ટતા વર્ણવી છે તે અર્થા- પતિથી બ્રહ્મચર્યના મહત્ત્વને જણાવવા માટે છે. અબ્રહ્મ ભયંકર, પ્રમાદ, દુરાચાર, અધર્મનું મૂળ અને મહાદોષોનું ધર છે, તેથી વિરુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય ભદ્રંકર, અપ્રમાદ, સદાચાર, ધર્મનું મૂળ અને સર્વગુણોનું નિધાન છે. એના વિના અહિંસાદિ શેષ સ્થાનોનું પાલન શક્ય નથી, માટે એનું મહત્ત્વ સર્વાધિક છે. એની રક્ષા માટે કહેલી નવવાડોને બ્રહ્મચર્ય જેટલું જ મહત્ત્વ આપી તેનું પાલન કરવાથી બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઈ શકે છે. નવ વાડોને અનાદર કરનાર મહાયોગીનું પણ બ્રહ્મચર્ય સુરક્ષિત રહી શક્યું નથી અને રહી શકે તેમ પણ નથી.]

હવે પાંચમું સ્થાન કહે છે-

(૨૨૮) બિંદુમુખેદમં લોણં, તિલ્લં સર્પિં ચ ફાણિઅં ।

ન તે સંનિહિમિચ્છન્તિ, નાયપુત્તવઓરયા ॥૬-૧૮॥

(૨૨૯) લોહસ્સેસ અણુફાસે, મન્ને અન્નયરામવિ ।

જે સિઆ સન્નિહિં કામે, ગિહી પવ્વણે ન સે ॥૬-૧૯॥

(૨૩૦) જં પિ વ્થં વ પાયં વા, કંબલં પાયપુંહણં ।

તં પિ સંજમલજ્જઢ્ઢા, ધારંતિ પરિહરંતિ અ ॥૬-૨૦॥

(૨૩૧) ન સો પરિગ્ગહો વુત્તો, નાયપુત્તેણ તાણ્ણા ।

મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો, ઙ્ગ વુત્તં મહેસિણા ॥૬-૨૧॥

(૨૩૨) સવ્વથુવહિણા બુદ્ધા, સંરક્ખણ-પરિગ્ગહે ।

અવિ અપ્પણો વિ દેહંમિ, નાયરંતિ મમાહ્યં ॥૬-૨૨॥

નાયપુત્ત-વઓ-રયા=જ્ઞાતપુત્ર શ્રી વર્ધ્ધમાન સ્વામીના (નિસ્સંગતાને જણાવનારા) વચનમાં રક્ત (જિનાશા પાલક મુનિઓ) વિહં=ખીડ લવણુને (અથવા અચિત્ત લવણુને), ઉચ્છેદ્ધમં=સમુદ્ર વગેરેના લૂણુને (અથવા સચિત્ત લૂણુને), તેલને સપ્પિં=ધીને, અને ફાણિઅં=પ્રવાહી ગોળને (તથા ખીજી પણ એવી કોઈ ખાદ્ય-પેય વસ્તુને) રાત્રે સન્નિહિં=વાસી રાખવાને ઈચ્છતા નથી. (૧૮)

[સંનિધિ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્રકારે એવી કરી છે કે જેનાથી આત્માની નરક વગેરે દુર્ગતિમાં સંનિધિ કરાય (સ્થાપના થાય), તે સંનિધિ કહેવાય. જ્ઞાનીઓનું વચન કદાપિ અન્યથા થતું નથી, એમ સમજીને સંનિધિદોષથી બચવું જોઈએ. સાધુનો આચાર મુખ્યતઃ એવો છે કે-ઔષધાદિ આવશ્યક અને દુર્લભ વસ્તુ પણ જરૂર હોય તો ગૃહસ્થને ઘેરથી પ્રતિદિન જરૂર જેટલી લે, પણ એક સાથે લઈ પેતાની પાસે ન રાખે.]

કારણ કે એસ લોહસ્સ અણુકાસે=આ (સંનિધિ) લોભનો અનુસ્પર્શ છે. (લોભ સ્વરૂપ છે.) (શ્રી તીર્થંકરો અને ગણધરો એવું) મન્ને=કહે છે કે જે અન્નચરામવિ=કોઈ અદ્ય પણ સંનિધિને (વાસી રાખવાને) સિયા=કોઈ પ્રસંગે કામે=ઈચ્છે (રાખે), સે ગિહી=તે ગૃહસ્થ છે, ન પવ્વહ્ણ=પ્રવ્રજિત (સાધુ) નથી. (૧૯)

[આ ગાથામાં પ્રાકૃતશૈલીથી મન્ને નો અર્થ ' કહે છે ' એવા કરેલો છે. સંનિધિ રાખનાર બાહ્યદષ્ટિએ સાધુનો વેષ ધારણ કરવા છતાં તત્ત્વદષ્ટિએ 'સંનિધિરૂપ ગૃહસ્થને ઉચિત કાર્ય કરતો હોવાથી ગૃહસ્થ છે' એમ અહીં કહ્યું, તેમાં એ હેતુ જણાવ્યો છે કે પ્રવ્રજિત (સાધુ) દુર્ગતિમાં જન્ય નહિ અને સંનિધિથી દુર્ગતિ થાય માટે તે પ્રવ્રજિત ગણાય નહિ. વસ્તુતઃ સંનિધિની ઈચ્છા લોભરૂપ છે અને લોભ એવો દુષ્ટ કષાય છે કે તેનો સૂક્ષ્મ વિકાર પણ આત્માને શ્રેણીથી ભ્રષ્ટ કરે છે.]

અહીં કોઈ પૂછે કે તો વસ્ત્રાદિ કેમ રખાય ? તેને કહે છે કે-શાસ્ત્રોક્ત રીતે જં પિ=જે પણ વસ્ત્ર, કે પાત્ર, અથવા કામળ કે રજ્જેહરણને ધારંતિ=રાખે છે અથવા પરિ-હરંતિ=પહેરે છે (લોગવે છે) તે સંયમ અને લજ્જનર્થે છે. (૨૦)

[પાત્ર વગેરેને સંયમ માટે અને વસ્ત્રોને લોકવ્યવહારરૂપ લજ્જનને અર્થે રાખવાં આવશ્યક છે. પાત્ર વિનાનો કે ગૃહસ્થનાં લજ્જનને વાપરનારો સાધુ સંયમ પાલી શકતો નથી. પાત્ર વિના આહારમાં લક્ષ્ય-અલક્ષ્ય વસ્તુનો વિવેક કે કોઈ ત્રસજીવ હોય તો તેની રક્ષા થઈ શકે જ નહિ. પાત્ર ભોજનની અનુકૂળતા માટે નથી, પણ જીવરક્ષા અને સિંહલક્ષિતાદિ વિધિપૂર્વક ભોજન માટે આવશ્યક છે. વસ્ત્રો વિના સ્ત્રીઆદિની હાજરીમાં લજ્જનનો નાશ (નિર્લજ્જતા) થાય. સંયમીને લજ્જન ગુણુ વ્યવહારનયથી ઉપકારક છે. નિશ્ચયદષ્ટિએ વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓને લજ્જન હોતી નથી, તો પણ લોકવ્યવહારને અનુસરીને તેઓ વસ્ત્રનો ઉપભોગ કરે છે. હા, એમાં શરીરને આરામ આપવાનું ધ્યેય ન હોવું જોઈએ. ખૂદ તીર્થંકર લગવંતો પણ બહુધા સચેલક હતા. ઈન્દ્રના કલ્પ પ્રમાણે તે લક્ષ્મૂલ્ય દેવદુષ્ય વસ્ત્ર તીર્થંકરોના ખાંધે દીક્ષા વખતે સ્થાપન કરે છે અને ગુણુ ભાગ ઠંકાય તે રીતે તે રહે છે, એ જગપ્રસિદ્ધ છે. વસ્તુતઃ તીર્થંકરદેવોનો ગુણુભાગ શરીરમાં ગુપ્ત (અદ્દશ્ય) હોય છે, તેઓનો કલ્પ વિશિષ્ટ છે, તથાપિ વ્યવહારને

તેઓ અનુસરે છે અને ગણુધરાદિ સર્વ તો વસ્ત્રોના ધારક હોય છે. મૂર્છા વિના જેમ શરીરનો સાથ લેવાય છે, તેમ વસ્ત્રાદિને પણ નિર્મમલાવે વાપરવાં એ જ યુક્તિયુક્ત છે. આ ગાથાના પરિહરંતિ ને સ્થાને પરિહિંતિ એવો પાઠ પણ છે.]

કર્મબંધનો હેતુ નથી માટે તાઙ્ણા=ત્રાતા (સ્વ-પરની રક્ષા કરવામાં સમર્થ) નાયપુત્તેજ=શ્રી વર્ધ્માન સ્વામીએ (નિર્મમલાવે વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવાં) તેને પરિગ્રહ નથી કહ્યો. (કિન્તુ અસત્ વસ્તુમાં પણ કરેલી મૂર્છા કર્મબંધનું કારણ હોવાથી તત્ત્વથી) મૂર્છાને પરિગ્રહ કહ્યો છે. **इङ्=એ પ્રમાણે (તીર્થંકર પાસેથી જાણીને)મહેસિણા= ગણુધર ભગવંતે વુત્તં=(સૂત્રમાં) કહ્યું છે. (૨૧)**

[શ્રીશય્યાંલવસૂરિએ મનકમુનિને તીર્થંકરોએ કહેલી અને ગણુધરોએ સૂત્રરૂપે ગ્રન્થમાં ગૂંથેલી-આ પરિગ્રહની વ્યાખ્યા કહી છે. તત્ત્વથી જે કર્મબંધનો હેતુ અને તે શાસ્ત્રવિહિત પણ તજવું જોઈએ અને જેથી કર્મબંધ ન થાય તે સંયમની દષ્ટિએ સૂત્રનિષિદ્ધ પણ કરવું અહિતકર નથી. એનાં દષ્ટાન્તો મહાત્મા સ્થૂલભદ્રએ અને સિંહ-ગુફાવાસીમુનિ વગેરે છે. નવવાડનું પાલન શાસ્ત્રવિહિત છતાં સ્થૂલભદ્રએ વેશ્યાને ત્યાં રહી સંયમની રક્ષા કરી શક્યા અને ઉગ્રતપસ્વી છતાં સિંહગુફાવાસી મુનિ વેશ્યાને દેખવા માત્રથી સંયમથી ચલિત થયા. વર્તમાનમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓનો અભાવ હોવાથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ-નિષેધોને અનુસરવું હિતકર છતાં દષ્ટિ તત્ત્વને અનુસરતી હોવી જોઈએ.]

અહીં પ્રશ્ન થાય કે-વસ્ત્રાદિના અભાવે પણ મમત્વ થાય તો વસ્ત્રાદિ રાખવા છતાં કેમ ન થાય ? તેનું સમાધાન એ છે કે મમત્વ વસ્તુતઃ અજ્ઞાનથી થાય છે, જ્ઞાનીઓને મમત્વ થવામાં બીજાભૂત અજ્ઞાન ટળી જવાથી વસ્ત્રાદિ-હોવા

છતાં મમત્વ ન થાય. એ વાત કહે છે કે વસ્ત્રાદિ ઉવહિણા= ઉપધિ સહિત એવા પણ બુદ્ધા=જ્ઞાની મુનિઓ સર્વતથ= સર્વદા-સર્વ ક્ષેત્રમાં છ જીવનિકાયના સંરક્ષણ-પરિગ્રહે= સંરક્ષણ માટે વસ્ત્રાદિ રાખવા છતાં અવિ=પણ મમાહાં=મમત્વને ન આચરંતિ=કરતા નથી. એટલું જ નહિ, અપ્પણો દેહમિ વિ=ષોતાના શરીરમાં પણ મમત્વને કરતા નથી. (૨૨)

[૪૩-એતનના જ્ઞાનથી આત્મામાં પ્રગટેલો વિવેક સર્વ આરાધનાનું મૂળ છે. સમ્યગ્જ્ઞાનીઓમાં એ વિવેક પ્રગટે છે, એથી જ છતી પણ વસ્તુને-ભોગોને-સંપત્તિને તજીને અનગાર (સાધુ) બને છે, તેઓ આહાર-વસ્ત્ર-પાત્રાદિ રાખવા કે ભોગવવા છતાં જે શરીરને માટે એનો ઉપયોગ કરે છે, તે શરીરને પણ પર-અનિત્ય સમજતા હોવાથી શરીરની વેક સમજે છે. માત્ર કર્મનિર્જરામાં એનો સાથ જરૂરી હોવાથી સાથ આપે ત્યાં સુધી એની રક્ષા માટે સંયમને ઢાલિ ન પહોંચે તે રીતે વર્તે છે. જ્યારે શિથિલ બનતાં સંયમની સાધનામાં સહાયક નથી રહેતું ત્યારે શરીરને પણ વેસિરાવે છે-અનશન કરે છે. અને ત્યાં સુધી પણ મમતા વિના આહારાદિ આપે છે.]

હવે છટ્ટું સ્થાન કહે છે—

૨૩૩) અહો નિચ્ચં તવોકમ્મં, સવ્વબુદ્ધેહિ વણિણં ।

જા ય લજ્જાસમા વિત્તી, એગમત્તં ચ મોઅણં ॥૬-૨૩॥

૨૩૪) સંતિમે સુહુમા પાણા, તસા અદુવ થાવરા ।

જાઈં રાઓ અપાસંતો, કહમેસણિણં ચરે? ॥૬-૨૪॥

૨૩૫) ઉદુલ્લં વીઅસંસત્તં, પાણા નિવહિઆ મહિં ।

દિઆ તાઈં વિવહ્જિજ્જા, રાઓ તત્થ કહં ચરે? ॥૬-૨૫॥

(૨૩૬) एअं च दोसं ददूषणं, नायपुत्तेण भासिअं ।

सव्वाहारं न भुंजंति, निगंथा राइमोअणं ॥६-२६॥

અહો ! (આશ્ચર્ય છે કે-) સવ્વબુદ્ધેહિં=સર્વ
તીર્થકરૈએ તપ અનુષ્ઠાનને નિચ્ચં=નિત્ય (અપ્રતિપાતિ)
કહ્યું છે. તે તપ અનુષ્ઠાન કેવું છે ? ઉ૦ જા=જે લજ્જા=
સંયમ સમા=તુલ્ય (સરખી-સંયમને અનુસરતી) વિત્તી=
દેહની રક્ષા કરવી અને ઇમમત્તં મોચણં=એકવાર ભોજન
કરવું. (એ સાધુનો અપ્રતિપાતી તપ છે.) (૨૩)

[તપ નિત્ય-અપ્રતિપાતી એ કારણે છે કે-તેમાં અહિત કંઈ
થતું નથી અને તપ ઉપરાંત ખીજા પણ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે.
એમ એકાન્ત લાભનો વ્યાપાર હોવાથી તે નિત્ય છે, અર્થાત્
કદાપિ નુકશાન કરતો નથી. લજ્જા એટલે સંયમને બાધા ન થાય-
સંયમમાં અનુકૂળ રહે તેવી શરીરની રક્ષાપૂર્વક એકવાર ભોજન
કરવું, તેમાં સંતોષ, લોભુપતાનો અભાવ, રસનાનો વિજ્ય અને
સંયમની વૃદ્ધિ વગેરે વિશિષ્ટ ગુણોનું ધ્યેય હોવાથી ઉપવાસાદિ તપ
કરતાં પણ વધારે નિર્જરા છે. એકલકતાના દ્રવ્યથી અને ભાવથી
એમ બે ભેદો છે, તેમાં એકવાર ભોજન લેવું, તે દ્રવ્યથી એકલકત
અને કર્મબન્ધ ન થાય તેમ રાગ-દ્વેષ વગેરે તજીને લેવાથી એક
એટલે શ્રેષ્ઠ-અદ્વિતીય માટે ભાવથી એકલકત સમજવું. તે માત્ર
દિવસે જ અને રાગ-દ્વેષાદિ દોષો સેવ્યા વિના કરે તો જ બને, અન્યથા
દ્રવ્યથી એકવાર ભોજન કરવા છતાં ભાવથી એકલકત ન ગણાય.]

રાત્રિભોજનમાં દોષો હોવાથી તે એક (શ્રેષ્ઠ) ન
ગણાય, કિન્તુ સાથે કર્મબન્ધ થતો હોવાથી બે ગણાય.
તે દોષો કહે છે કે इमे=આ ત્રસ અથવા (અને) સ્થાવર

પાળા=જીવો એવા સુદુમા=સૂક્ષ્મ સંતિ=છે કે જાઈ=જે
રાઓ=રાત્રે (દેખાય નહિ, તેને) અપાસંતો=નહિ દેખી
શકતો સાધુ રાત્રે એસણિઅં=નિર્દોષ આહાર માટે કહં=
કેવી રીતે ચરે ?=ફરે ? અર્થાત્ ન ફરે ! (૨૪)

[રાત્રે પાત્ર પડિલેહણુ ન થાય કારણુ કે એવા પણ જીવો ઉડતા
હોય કે જે દેખાય નહિ અને દેખવા છતાં અહિંસા થઈ થકે નહિ.]

ઉદ્દલ્લં=પાણીથી ભીંજાએલું કે નીતરતું, તથા
વીઅસંસત્તં=સચિત્ત બીજોથી મિશ્ર (અથવા વીઅં=
અનાજના કણ વગેરે અને સંસત્તં=ત્રસાદિ જીવસંસક્રત,
એમ બીજી રીતે અર્થ જુદો કરવો) તથા મહિં નિવહિઆ
પાળા=ભૂમિ ઉપર પડેલા જીવો (એ સર્વ હોય)
તાઈં=તેને દિઆ=દિવસે તેા વિવજ્જિજ્જા=વજી શકાય
રાઓ=રાત્રે તત્થ=ત્યાં કહં ચરે ?=કેવી રીતે ચાલે ? અને
એ સર્વની યતના શી રીતે કરી શકે ? (૨૫)

માટે એ દોષોને જોઈને (જ્ઞાનથી બાણીને) જ્ઞાતપુત્ર
શ્રીવર્દ્ધમાનસ્વામીએ કહ્યું છે કે-નિર્અન્ય સાધુઓ અશન-
પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ, એમ સઠ્ઠાહારં=સર્વ આહારને
આશ્રીને રાત્રિભોજન કરતા નથી, (૨૬)

[મનુષ્યને મળેલા નેત્રોનો સદુપયોગ જીવરક્ષા અને તેને માટે
અધ્યયન વગેરે કરવા સિવાય બીજો કોઈ જ નથી. એની ઉપેક્ષા
કરીને રાત્રે ચાલનાર-ફરનારને નેત્રોનો અનાદર થવાથી અન્યભવમાં
છતે નેત્રે અંધત્વ કે એકેન્દ્રિયાદિ બલિતમાં ઉપજવાનું થાય. મનુષ્યને
માટે સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે તેને શરીર-ઈન્દ્રિયો, સમ્પત્તિ,
ધુદ્ધિ, ખળ વગેરે પુણ્યથી જે કંઈ મળે છે, તેનો તે દુરુપયોગ કે અનાદર

કરે તો અન્યભવમાં તે તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય, કે થાય તો પણ હિતને બદલે અહિત કરે. એ કારણે મનુષ્યે સર્વત્ર વિવેકી અને આત્મહિતના ધ્યેયવાળા બનવું જોઈએ.]

છ મતો કહીને હવે સાતમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૩૭) પુઠવિકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૨૭॥
- (૨૩૮) પુઠવિકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્કુસે અ અચક્કુસે ॥૬-૨૮॥
- (૨૩૯) તમ્હા એઠં વિયાણિત્તા, દોસં દુગ્ગઈવડ્ઢણં ।
પુઠવિકાયસમારંભં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૨૯॥

સુસમાહિઆ=ચતનામાં ઉદ્યત સંજયા=સાધુઓ મનથી વચનથી અને કાયાથી તિવિહેણ કરણજોણ=ત્રણ પ્રકારના કરણ દ્વારા પૃથ્વીકાયજીવોને હણતા નથી. (૨૭)

[ત્રણ કરણ એટલે (મન-વચન-કાયાથી) હણવા હણાવવા કે હણનારની અનુમોદના કરવી, તે રીતે હિંસા (અર્થાત્ ચોથા અધ્યયનમાં કહ્યા પ્રમાણે આલેખન, વિલેખન, ઘટ્ટન, ભેદન વગેરે કરતા નથી. 'કાયસા' શબ્દની સિદ્ધિ પ્રાકૃતના 'આર્ષમ્' સૂત્રથી કરી શકાય છે.]

પૃથ્વીકાયની હિંસા કરનારો-તયસ્સિણ=તેમાં આશ્રિત (રહેલા) ચક્કુસે=ચક્ષુથી દેખાય તેવા અને અચક્કુસે= ન દેખાય તેવા (એઈન્દ્રિયાદિ) વિવિહે=વિવિધ જાતિના તસે=ત્રસ ચ=અને શેષ સ્થાવર પાણે=જીવોને હિંસઈ=હણે જ છે. (૨૮).

તમ્હા=તે માટે દુર્ગતિ(૩૫ સંસારને) વધારનારા આ

(પૃથ્વીજીવોના અને તેના આશ્રિત જીવોની હિંસા૩૫) દોષને વિયાણિત્તા=સમ્યગ્ જાણીને પૃથ્વીકાયના (આલેખન-વિલેખન વગેરે) આરંભને જીવતાં સુધી વળે. (૨૯)

હવે આઠમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૪૦) આઝકાયં ન હિંસંતિ, મણસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૩૦॥
- (૨૪૧) આઝકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ડ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્કવુસે અ અચક્કવુસે ॥૬-૩૧॥
- (૨૪૨) તમ્હા ં વિયાણિત્તા, દોસં દુગ્ગઈવડ્ઢણં ।
આઝકાયસમારંમં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૩૨॥

૩૦-૩૧-૩૨ ત્રણે ગાથાઓનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે સમજવો. માત્ર 'આઝકાયં=અપ્કાયને' સમજવું. (૩૦-૩૧-૩૨)

[પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનું જળ એ અપ્કાય જીવોનાં શરીરોનો સમૂહ છે, તેના આશ્રયે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના વિવિધ જાતિના જીવો રહેલા હોય છે, તે સર્વની વિરાધના જળની વિરાધના કરવાથી થાય છે, માટે એથા અધ્યયનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે 'આમર્ષ', સંસ્પર્શ' વગેરે સર્વ પ્રકારનો આરંભ વર્જવો]

હવે નવમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૪૩) જાયતેઅં ન ઇચ્છંતિ, પાવગં જલઈત્તણ ।
તિક્કવમન્નયરં સત્થં, સવ્વઓઽવિ દુરાસયં ॥૬-૩૩॥
- (૨૪૪) પાઈણં પહિણં વા વિ, ડહ્ઢં અણુદિસામવિ ।
અહે દાહિણઓ વાવિ, દહે ઉત્તરઓ વિ અ ॥૬-૩૪॥

- (૨૪૫) મૂઆણમેસમાઘાઓ, હવ્વાહો ન સંસઓ ।
તં પર્ઈવપયાવટ્ટા, સંજયા કિંચિ નારમે ॥૬-૩૫॥
- (૨૪૬) તમ્હા એઞં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગહ્વહ્વહ્વં ।
તેઁકાયસમારંમં. જાવજીવાહ વજ્જણ ॥૬-૩૬॥

ઘણા જીવોનો ઘાતક હોવાથી મુનિઓ પાવગં= પાપકારી એવા જાયતેઁઞં=અગ્નિને જલહત્તણ=જગાવવાને (પ્રગટાવવા કે વધારવાને) ઈચ્છતા નથી. (કારણ કે (અગ્નિ) તિક્કલં=તીક્ષ્ણ એવું અન્નચરં=સર્વ શસ્ત્રોરૂપ સત્થં=શસ્ત્ર છે. તેથી તે સવ્વઓઽવિ=સર્વથા પણ દુરાસચં=આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી. (૩૩)

(એનું સર્વતઃ શસ્ત્રપણું કહે છે કે) પાર્ઈણં પહિણં વાવિ= તેની પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં પણ તથા ઉદ્ધં અણુદિસામવિ= ઊર્ધ્વ અને અનુદિશાઓમાં પણ તથા અહે=અધો-દિશામાં અથવા દાહિણઓ=દક્ષિણ દિશામાં પણ તથા ઉત્તરઓ=ઉત્તરમાં પણ (જે હોય તે વસ્તુને) દહે=ખાળે છે. (અર્થાત્ ચારે દિશાઓ, વિદિશાઓ અને ઊર્ધ્વ-અધો, એમ દશે દિશામાં રહેલી વસ્તુને અગ્નિ ખાળે છે.) (૩૪)

એસ=આ હવ્વાહો=અગ્નિ મૂઆણં=(ત્રસ સ્થાવર વગેરે) જીવોનો આઘાઓ=ઘાતક છે (એમાં) ન સંસઓ= સંશય નથી. તેથી સંજયા=સાધુઓ તં=તેને પર્ઈવપયાવટ્ટા= પ્રકાશ કે તાપવાને અર્થે કિંચિ=લેશ પણ (સંઘટ્ટનાદિ પણ) નારમે=આરંભ કરે નહિ. (૩૫)

તમ્હા=તે કારણે આ દુર્ગતિ (૩૫ સંસાર) વધારનારા દોષને સમ્યક્ બાણીને તેઉકાયનો (અગ્નિનો) સમારંભ જીવતાં સુધી વજવો બેઈએ. (૩૬)

હવે દશમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૪૭) અગ્નિલક્ષ્મ સમારંભં, બુદ્ધા મન્નંતિ તારિસં ।
સાવજ્જવહુલં ચેઅં, નેઅં તાર્હિ સેવિઅં ॥૬-૩૭॥
- (૨૪૮) તાલિઅંટેણ પત્તેણ, સાહા-વિહુઅણેણ વા ।
ન તે વીંહુઅમિચ્છંતિ, વેઆવેઝ્ઞણ વા પરં ॥૬-૩૮॥
- (૨૪૯) જં પિ વત્થં વ પાયં વા, કંબલં પાયપુંહુણં ।
ન તે વાયમુઈરંતિ, જયં પરિહરંતિ અ ॥૬-૩૯॥
- (૨૫૦) તમ્હા અં વિયાણિત્તા, દોસં દુગ્ગઙ્ગવહુણં ।
વાઝકાયસમારંભં, જાવજીવાઙ્ગ વજ્જણ ॥૬-૪૦॥

અગ્નિલક્ષ્મ=વાયુના આરંભને બુદ્ધા=તીર્થં કરે તારિસં=તેવો (અગ્નિકાયના આરંભ તુલ્ય) મન્નંતિ=માને છે. અં ચ=અને એ સાવજ્જવહુલં=ધણા પાપ૩૫ છે. માટે તાર્હિ=જીવોના ત્રાતા-સુસાધુઓએ અં=અને-વાયુના આરંભને ન સેવિઅં=સેવ્યો નથી. (૩૭)

એ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે તાલિઅંટેણ=વીંહુણા વડે, વૃક્ષના પાંદડા(ના વીંહુણા) વડે, કે વૃક્ષની શાખાને હલાવવા વડે, (એવા કોઈ સાધનથી) તે સાધુઓ સ્વયં (પવનને) વીંહવા ઇચ્છતા નથી, અથવા ધીજાદ્વારા વીંહાવવાનું ઇચ્છતા નથી (અને ધીજા વીંહનારને અનુમતિ આપતા નથી.) (૩૮)

વળી—વસ્ત્ર, પાત્ર, કામળ કે રજ્જેહરણુ (વગેરે) જે ધર્મના ઉપકરણો રાખે છે તેનું અજ્યણાથી પડિલેહણુ વગેરે કરવાદ્વારા પણ તે ન વાયં ઉર્હંતિ=પવનની ઉદ્દીરણા કરતા નથી. કિન્તુ જ્યણા પૂર્વક પહેરે (વાપરે) છે (અને જ્યણાથી રાખે છે.) (૩૯)

[વસ્ત્રાદિને આટકવાથી, ભેરથી લેવાથી, મૂકવાથી, ફેંકવાથી, અતિપવન વાતો હોય ત્યાં સુકવવાથી, કે રસ્તે ચાલતાં પણ છેડો ઉડે તે રીતે પહેરવાથી, એમ અનેક રીતે વાયુજીવોની હિંસા થાય છે.]

તેથી આ દુર્ગતિને (સંસારને) વધારનારા દોષને જાણીને (સુસાધુઓ) જીવે ત્યાં સુધી વાયુકાયના સમારંભને વળે છે. (૪૦)

હવે અગીઆરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૧) વળસ્સઈં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૪૧॥
- (૨૫૨) વળસ્સઈં વિહિંસંતો, હિંસઈં ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્ખુસે અ અચક્ખુસે ॥૬-૪૨॥
- (૨૫૩) તમ્હા ઇં અં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઈવઈઢણં ।
વળસ્સઈંસમારંભં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૪૩॥

આ ૪૧-૪૨-૪૩ ગાથાનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે સમજવો. માત્ર 'વળસ્સઈં=વનરૂપતિકાય જીવોને' એટલો ભેદ સમજવો. (૪૧ થી ૪૩)

બારમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૪) તસકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૪૪॥

- (૨૫૫) તસકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્કુસે અ અચક્કુસે ॥૬-૪૫॥
- (૨૫૬) તમ્હા એં વિઆણિત્તા, દોસં દુમ્મહવહ્ણં ।
તસકાયસમારંભં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૪૬॥

૪૪-૪૫-૪૬ ગાથાનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે કરવો. માત્ર 'તસકાયં=તસકાયજીવોને' એટલો ભેદ સમજવો. (૪૪-૪૫-૪૬)

અહીં સુધી કહ્યાં તે છ વ્રતો અને છકાયની જયણારૂપ ખાર સ્થાનો સાધુના મૂળગુણો સમજવા. હવે તેની રક્ષા માટે વાડતુલ્ય 'અકલ્પો ગિહિમાયણં'=વગેરે ઉત્તર ગુણોનાં છ સ્થાનો કહે છે, તેમાં પ્રથમ કલ્પ જે પ્રકારનો છે, ૧-શૈક્ષ્યકસ્થાપના કલ્પ અને ૨-અકલ્પસ્થાપના કલ્પ. પિંડનિયુક્તિ વગેરેને નહિ જાણતા અસ શિષ્યના લાવેલા આહાર, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ નહિ વાપરવા તથા ઋતુબદ્ધ કાળમાં અયોગ્યને તથા વર્ષાકાળે યોગ્ય અયોગ્ય બંનેને દીક્ષા નહિ આપવી, તે શૈક્ષ્યકસ્થાપનાકલ્પ જાણવો, તેથી વિરુદ્ધ અકલ્પ સમજવો. ખીજો અકલ્પસ્થાપનાકલ્પ અન્યકારે સ્વયં અહીં તેરમા સ્થાનમાં કહ્યો છે.

હવે તેરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૭) જાઈં ચત્તારિ મુજ્જાઈં, હિસિણાઽઽહારમાહિણિ ।
તાઈં તુ વિવજ્જંતો, સંજમં અણુપાલણ ॥૬-૪૭॥
- (૨૫૮) પિંડં સિજ્જં ચ વત્થં ચ, ચત્થં પાયમેવ ય ।

અકપ્પિઅં ન ઇચ્છિજ્જા, પડિગાહિજ્જ કપ્પિઅં

॥૬-૪૮॥

(૨૫૯) જે નિઆગં મમાયંતિ, કીઅ-મુદેસિ-આહંડં ।

વહં તે સમણુજાણંતિ, ઇહ વુત્તં મહેસિણા ॥૬-૪૯॥

(૨૬૦) તમ્હા અસણપાણાં, કીઅમુદેસિઆહંડં ।

વજ્જયંતિ ઠિઅપ્પાણો, નિગ્ગંથા ધમ્મજીવિણો ॥૬-૫૦

इसिण=साधुओंने (संयममां अपकारी એવા)

अमुज्जाइं=अकुदप्य जाइं=जे चत्तारि=चार आहारमाइणि=

आहार वगेरे (आहार-वस्त्र-पात्र अने वसति), ताइं=

तेने विवज्जंतो=वर्ततो (उत्तम साधु सत्तर प्रकारना)

संजमं=संयमने पाणे. (૪૭)

‘મુજ્જાઈ’પદમાં અકારનો લોપ સમજવો. અકલ્પ્ય આહાર-
દિના ત્યાગ વિના સંયમનો અભાવ કહ્યો છે. કારણ કે મન-ઈન્દ્રિયોનો
વિજ્ય કરવો તે સંયમ છે, એ વિજ્ય થયો હોય તો અકલ્પ્ય વસ્તુ
લેવાનું કારણ રહે નહિ અને અકલ્પ્ય લે તો સંયમની રક્ષા બને નહિ.]

એ જ ૨૫૯ કરે છે કે-અકપ્પિઅં=અકુદપ્ય એવાં

(અશનાદિ ચારે પ્રકારના આહારરૂપા પિંડને, શય્યાને

(વસતિને), વસ્ત્રને અને પાત્રને (લેવાની) ન ઇચ્છિજ્જા=

છવ્વણા પણુ ન કરવી, પણુ કપ્પિઅં=કલ્પ્ય (પિંડ

વગેરેને) પડિગાહિજ્જ=ગ્રહણ કરવાં (૪૮)

જે=જે વેષધારી સાધુઓ નિઆગં=નિત્ય પિંડને અને

કીત, ઔદેશિક તથા આહંડં=અભ્યાહૂત (દોષવાળા)

પિંડાદિમાં મમાયંતિ=મમત્વ કરે છે (ગ્રહણ કરે છે) તેઓ

(એ પિંડાદિને અંગે ગૃહસ્થે કરેલા છકાય જીવોના) વહં= વધને સમણજાણંતિ=અનુમોદે છે. ઇહ=એમ મહેસિના= શ્રીવર્ધ્ધ્માનસ્વામીએ વુત્તં=કહ્યું છે. (૪૯)

[નિત્ય આમંત્રણ કરનારના ત્યાંથી લેવાય તે નિત્યપિંડ, સાધુ માટે વેચાણુ લાવેલો ક્રીતપિંડ, વગેરે ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું તેમ સમજ્યું. દાનરુચિથી ગૃહસ્થ દોષિત વસ્તુ તૈયાર કરે છતાં ન લેવાથી સાધુને દોષ લાગતો નથી. લેવાથી ઉપભોગ કરવારૂપ અનુમોદના થવાથી તે દોષ સાધુને પણ લાગે છે. તૈયાર થવાથી હિંસા તો થઇ ગઇ, હવે લેવામાં શો દોષ ? એવો તર્ક કરવો તે અજ્ઞાન છે. વસ્તુતઃ દાનની લાવનાથી ગૃહસ્થ તૈયાર કરે તો પણ તેનો દાન દેવાનો ધર્મ હોવાથી તેને લાલ છે. દોષિત જાણ્યા પછી સાધુએ લેવાનો ધર્મ નથી, છતાં લે તો અનુમોદના થવાથી દોષ લાગે જ. ન લેવાથી સાધુનો અને ગૃહસ્થનો ઉભયનો ધર્મ સચવાય અને જન્ને આરાધક જ્ઞને. અહીં પ્રભુ મહાવીરદેવ અને જીર્ણશેઠનું દષ્ટાન્ત વિચારવું.]

તે માટે (ઉપર કહ્યાં તે) ક્રીત, ઔદેશિક અને અભ્યાહુત (દોષવાળા) અશન પાન વગેરે (ચારે પ્રકારનો પિંડ, વસ્ત્ર, પાત્ર અને વસતિને) ઠિઅપ્પાણો=સત્વવાળા ધમ્મજીવિણો=એક સંયમ ધર્મ માટે જીવનારા નિર્ઝન્ય સાધુઓ વગેરે છે (લેતા નથી). (૫૦)

[દોષોના પરિહારપૂર્વક નિર્મળ સંયમ પાળવા માટે ત્યાગ કરવાનું સત્ત્વ અને સંયમનો રાગ, જે ગુણો મહત્ત્વના છે, એમ અહીં આપેલા સાધુનાં વિશેષણોથી સૂચવ્યું છે.]

હવે ઔદમું સ્થાન કહે છે—

(૨૬૧) કંસેસુ કંસપાણસુ, કુંડમોણસુ વા પુણો ।

મુંજંતો અસણપાણાઈ, આચારા પરિભસ્સઈ ॥૬—૫૧॥

(૨૬૨) સીઝોદગસમારંભે, મત્તઘોઅણછઢ્ઢોને ।

જાઈં છિન્નંતિ [છિપ્પંતિ] મૂઆઈં, દિટ્ટો તત્થ અસંજમો
॥૬-૫૨॥

(૨૬૩) પચ્છાકમ્મં પુરેકમ્મં, સિઆ તત્થ ન કપ્પહ ।

અમટ્ટં ન મુંજંતિ, નિગંથા ગિહિમાયણે ॥૬-૫૩॥

કંસેસુ=કચોળાદિમાં, કંસપાણ્ણસુ=થાળ કથરોટ
વગેરેમાં, અથવા કુંડમોણ્ણસુ=હાથીના પગના આકારવાળા
માટીના પાત્રોમાં (માટીનાં ઉભાં મોટાં કુંડામાં)
અશન-પાન વગેરેનું ભોજન કરતો સાધુ આચારા=સાધુના
આચારથી પરિમત્સહ=બ્રહ્મ થાય છે. (૫૧)

[ગૃહસ્થજીવનના આચરણથી, વેષથી, કે તેવાં ભાજન-આસન-
શયન ઈત્યાદિ વાપરવાથી “હું સાધુ છું” એવો ખ્યાલ આવતો નથી
અને એવા ખ્યાલ વિના સંયમની રક્ષા થતી નથી. એ કારણે
સાધુ જીવનના પ્રત્યેક વ્યવહારો ગૃહસ્થના વ્યવહારોથી ભિન્ન અને
સંયમના આદર્શભૂત છે, તેને તજવાથી સંયમના પરિણામ પ્રગટતા
નથી કે પ્રગટેલા હોય તે ટકતા નથી.]

ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભોજન કરવાથી ‘સાધુઓ ગૃહસ્થના
ભાજનમાં ભોજન કરે છે’ એવી માન્યતા થવામાં, અથવા
તે ભાજનને ગૃહસ્થના વ્યવહાર પ્રમાણે શુદ્ધ કરતાં થનારા
સીઝોદગસમારંભે=શીત (સચિત્ત) પાણીના આરંભમાં
તથા મત્તઘોઅણ=પાત્રના ધોવણને છઢ્ઢોને=છાંડવામાં
(કુંડા-કુંડી વગેરેમાં ધોવણ નાખવામાં) જાઈં મૂઆઈં=જે
જીવો છિન્નંતિ (છિપ્પંતિ)=હણાય છે તત્થ તેમાં
(કેવળજ્ઞાનીઓએ) અસંયમને (બહુયો) છે. (૫૨)

[સાધુધર્મની હલકાઇથી જૈનશાસનની હલકાઇ છે. એના જેવો ખીન્ને અધર્મ નથી અને શાસનની પ્રભાવના જેવો કોઈ શ્રેષ્ઠ ધર્મ નથી. ગૃહસ્થના જેવા વ્યવહારોથી છકાય જીવોની વિરાધના થાય માટે એવા વ્યવહારો કરવાથી સાધુનું અહિંસાપ્રત સચવાય નહિ, વગેરે બાણીને જ્ઞાનીઓએ ગૃહસ્થનાં ભાજનોનો નિષેધ કર્યો છે. પૂર્વકાળે લાકડાના પાત્રમાં લાવેલું પાણી તેવું જ વાપરવાનો વ્યવહાર હતો અને આજે પણ સંયમના અર્થે કોઈ કોઈ એવું યથાશક્ય પાલન કરતા દેખાય છે.]

તત્થ=તેમાં (ગૃહસ્થના પાત્રમાં ભોજન કરવામાં) પશ્ચાત્કર્મ અને પુરઃકર્મ દોષો સિયા=થાય, તે સાધુઓને ન કપ્પઈ=ન કલ્પે એમદ્વં=એ કારણે નિર્થન્ય મુનિઓ ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભોજન કરતા નથી. (૫૩)

[પશ્ચાત્ કર્મ-પુરઃકર્મનું સ્વરૂપ પાંચમા અધ્યયનની ૩૨-૩૫ ગાથામાં કહ્યું છે. ભોજન કર્યા પછી ભાજન ધોવાથી પશ્ચાત્કર્મ સ્પષ્ટ છે અને સાધુઓને ભોજન કરાવીને પછી ભોજન કરવાની ભાવનાવાળા ગૃહસ્થના ભાજનમાં પહેલું ભોજન કરવાથી પુરઃકર્મ પણ લાગે. સાધુને ગૃહસ્થના ભાજનમાં કે ગૃહસ્થભાજનના આકાર જેવા લાકડા વગેરેના ભાજનમાં પણ ભોજન કરવું ઉચિત નથી, કારણ કે એથી સાધુ ગૃહસ્થ તુલ્ય દેખાય. સ્થૂલદષ્ટિએ જ્ઞેતાં આ દોષ સામાન્ય લાગે તેવો હોવા છતાં વિશેષ-મોટા દોષોનું કારણ હોવાથી તજવાનું વિધાન છે. જેમ કિલ્લાની એક ઈંટ નીકળ્યા પછી કિલ્લાની, સ્ટીમરમાં નાનું ઊંદ્ર પડતાં સ્ટીમરની કે શરીરમાં નહાનો રોગ થતાં શરીરની સલામતી રહેતી નથી, તેમ જીવનમાં એક નાનો પણ દોષ ધીમે ધીમે અનેક નાના દોષોને અને પરિણામે મોટા દોષોને પ્રગટાવી આખરે સંયમનો નાશ કરે છે. 'આઝી કીડીઓ સાપને તાણે' તેમ નાના પણ દોષની ઉપેક્ષા એ સંયમની ઉપેક્ષા છે.]

હવે પંદરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૬૪) આસંદી-પલિઅંકેસુ, મંચમાસાલણસુ વા ।
 અણાયરિઅમજ્જાણં, આસહત્તુ સહત્તુ વા ॥૬-૫૪॥
- (૨૬૫) નાસંદી-પલિઅંકેસુ, ન નિસિજ્જા ન પીઢણ ।
 નિગંથાડપહિલેહાણ, બુદ્ધવુત્તમહિટ્ઠગા ॥૬-૫૫॥
- (૨૬૬) ગંભીરવિજયા ણ, પાણા દુપ્પહિલેહગા ।
 આસંદી પલિઅંકો અ, અમહં વિવજ્જિઆ ॥૬-૫૬॥

આસંદી=મરેલી ગૂંથેલી ખુરશીઓ વગેરે આસનો
 તથા પલિઅંકેસુ=મોટા પલંગોમાં મંચ=નાના માંચામાં
 (ખાટલામાં) આસાલણસુ=પાછળ પીઠવાળાં આસનોમાં
 (આરામખુરશી વગેરેમાં) આસહત્તુ=ખેસવાનું અથવા
 સહત્તુ=શયન કરવાનું અજ્જાણં=આર્યોને (સાધુઓને)
 અણાયરિઅં=અનાચરિત છે. (આચાર વિરુદ્ધ છે.) (૫૪)

બુદ્ધવુત્તમહિટ્ઠગા=જ્ઞાનીઓના વચનને પાળનારા
 નિર્ઝન્ય સાધુઓ અપહિલેહાણ=ચક્ષુઆદિથી પ્રતિલેખન-
 પ્રમાણન કર્યા વિનાનાં આસનોમાં પલંગોમાં નિસિજ્જા=
 નિષેધામાં (એક પાટીયાવાળા આસન ઉપર) પીઢણ=પીઠ
 ઉપર (નેતરના આસને) ખેસે કે સુવે ન=નહિ. (૫૫)

[આ વિધાન કોઈ વિશિષ્ટ લાભના પ્રસંગે નિષિદ્ધ આસના-
 દિનો પણ અપવાદથી ઉપયોગ કરવો પડે ત્યારે પણ પ્રતિલેખના-
 પૂર્વક ઉપયોગ કરવા માટે છે, ઉત્સર્ગથી તો નિષેધ સમજવો.
 ગાથામાં ખેસે-સુવે એવા શબ્દો નથી તો પણ પ્રસંગાનુસાર સમજ
 લેવા. ઉપલક્ષણથી વર્તમાનમાં ગૃહસ્થો વાપરે છે તેવાં કોઈ પણ
 આસનો-પલંગ-ખુરશી-ચેર-ટોચ વગેરે સર્વનો નિષેધ સમજવો.]

ए=એ આસન, પલંગ વગેરે અન્ય જીવોને રહેવાના ગંભીરવિજયા=ઊંડા આશ્રયો છે (અર્થાત્ તેમાં માંકડ વગેરે જીવો એવી રીતે ભરાઈને ગુપ્ત રહી શકે છે કે દેખી પણ ન શકાય) તેથી તેમાં રહેલા પાણા=પ્રાણીઓ દુષ્પણિહેગા=પ્રતિલેખવા દુષ્કર છે. (જોવા, જયણા કરી ખચાવવા વગેરે દુષ્કર છે) एअमदूठं=એ કારણે સાધુઓએ આસન, પલંગ અને અ=માંચા માંચી વગેરે સર્વને વિવજ્જિઆ=વળ્યાં છે (બેસવાનું સુવાનું તબચું છે). (૫૬)

હવે સોળમું નિષદા સ્થાન કહે છે—

- (૨૬૭) गोअरगगपविट्टस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
इमेरिसमणायारं, आवज्जइ अबोहिअं ॥६-५७॥
- (૨૬૮) विवत्ती बंभचेरस्स, पाणाणं च वहे वहो ।
वणीमगपडिग्घाओ, पडिकोहो अगारिणं ॥६-५८॥
- (૨૬૯) अगुत्ती बंभचेरस्स, इत्थीओ वा वि संकणं ।
कुसीलवड्ढणं ठाणं, दूरओ परिवज्जए ॥६-५९॥
- (૨૭૦) तिण्हमन्नयरागस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
जराए अभिभूअस्स, वाहिअस्स तवस्सिणो ॥६-६०॥

ગોચરી (ભિક્ષા) માટે (ગૃહસ્થના ઘરમાં) પવિટ્ટસ્સ= ગએલા જસ્સ=જે સાધુને નિસિજ્જા=નિષદા (આસનાદિ) કપ્પઇ=કલ્પે છે—અર્થાત્ જે ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસે (રહે) છે, તે इमेरिसं=આ પ્રમાણે આવા (કહીશું તેવા) અણાયારં= અનાચારને આવજ્જइ=પામે છે. વશ થાય છે. (તે જ કહે

છે કે-અવોહિઅં=અબોધિને પામે છે. (મિથ્યાત્વના બીજાંબૂત અબોધિને ઉપાજે છે.) (૫૭)

વંમચેરસ=પ્રહાર્યની વિવત્તી=વિપત્તિ, પાણાણં= પ્રાણીઓનો વહે=વધ થવાથી વહો=(સંયમનો) વધ, વળીમગ=બીજા લીખારીઓનો પઢિઘાઓ=પ્રતિઘાત (આક્રમણ) અને અગારિણં=ગૃહસ્થોનો પઢિકોહો=ક્રોધ, એ વગેરે દોષો થાય. (૫૮)

[ગૃહસ્થના ધરમાં બેસવાથી કે રહેવાથી સ્ત્રીનો પરિચય પ્રહાર્યની વિરાધના, અને સાધુ માટે ભોજનાદિ કરે તેમાં જીવહિંસ થાય, તેથી સંયમનો વધ, બીજા લિક્ષુકો આવે તેને ગૃહસ્થ પાછ કાઢે તેથી તેઓ સામા થાય અને એથી ધરના માણસોને પણ ક્રોધ વગેરે થાય. એમ સમજવું.]

સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગાદિ જોવાથી વિકાર થવારૂપ પ્રહાર્યની અગુપ્તિ (વિરાધના) થાય અને હત્વીઓ=સ્ત્રી તરફથી પણ સંકળં=પ્રહાર્યનો નાશ થવાની શંકા થાય. માટે જ્યાં કુસીલવડ્ઢળં=અસંયમની વૃદ્ધિ થાય તેવા ગૃહસ્થના ઠાણં=સ્થાનને દૂરઓ પરિવજ્જણ=દૂરથી વળે-એની ઈચ્છા પણ ન કરે (૫૯)

જસ=જે તિળહં=ત્રણુમાંથી અન્નચરાગસ=અન્યતર (કોઈ) અવસ્થાવાળાને (તેની અવસ્થાને ઉચિત હોવાથી લિક્ષાર્થે ગયો હોય ત્યાં કારણે બેસવું વગેરે) કપ્પહ=કહપે તે ત્રણ કહે છે-એક જરાણ=ઘડપણુથી અભિમૂઅસ= પરાભૂતને (અશક્ત બનેલાને), બીજા વાહિઅસ=રોગીને અને ત્રીજા કિલ્લપ તપ કરનારા તવસિઓ=તપસ્વીને. (૬૦)

[અપવાદ પણ જિનકથિત હોવાથી જિનાચાર્ય છે. સંયમની રક્ષા માટે નિષ્કપટ ભાવે એનો આશ્રય લેનારને આરાધક કહ્યો છે. એથી વિપરીત વિના કારણે, પ્રમાદથી, કે કપટથી અપવાદ સેવે તે વિરાધક બને છે. ઉત્સર્ગ-અપવાદ બંને જિનકથિત હોવા છતાં અવસ્થાથી વિરુદ્ધ અપવાદ સેવવાથી કે કારણ છતાં અસપણે ઉત્સર્ગનો દુરાગ્રહ કરવાથી પણ વિરાધક બને છે, અપવાદ સેવવા યોગ્ય ઉચિત અવસ્થાઓમાં જ અપવાદ સેવવો ઉચિત છે.]

હવે સત્તરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૭૧) વાહિઓ વા અરોગી વા, સિણાણં જો ઉ પત્થણ ।
 વુકંતો હોઈ આયારો, જઢો હવઈ સંજમો ॥૬-૬૧॥
- (૨૭૨) સંતિમે સુહુમા પાણા, ઘસાસુ મિલુગાસુ અ ।
 જે અ મિક્કૂ સિણાયંતો, વિઅડેણુપ્પલાવણ ॥૬-૬૨॥
- (૨૭૩) તમ્હા તે ન સિણાયંતિ, સીણણ ઉસિણેણ વા ।
 જાવજ્જીવં વયં ઘોરં, અસિણાણમહિટ્ટુગા ॥૬-૬૩॥
- (૨૭૪) સિણાણં અદુવા કકં, લુદ્ધં પડમગાણિ અ ।
 ગાયસ્સુવ્વટ્ટણઢાણ, નાયરંતિ કયાઈ વિ ॥૬-૬૪॥

વાહિઓ=રોગી અરોગી વા=કે અરોગી, જો ઉ=જે સાધુ સ્નાનને પ્રાર્થે (કરે) તેનો આયારો=આચાર (અસ્નાન-પરિષદ નહિ સહવાથી) વુકંતો=વ્યુત્કાંત હોઈ=થાય (અર્થાત્ સાધુતા ચાલી જાય) અને (જીવરક્ષા વગેરે) સંયમ જઢો=તજેલો થાય (અર્થાત્ સંયમનો પરિત્યાગ થાય). (૬૧)

હમે=આ (પ્રત્યક્ષ દેખાતા) સૂક્ષ્મ (કૌમળ સંઘયાણુ-વાળા-બેધન્દ્રિયાદિક) જીવો ઘસાસુ=પોલી ભૂમિમાં અને

મિલુગાસુ=ફાટેલી ભૂમિમાં સંતિ=છે, કે જે=જેઓને
સ્નાન કરતો ભિક્ષુક (સાધુ) સ્નાનક્રિયાથી ઢળતા વિઅટેળ=
વિકૃત પાણીથી (મેલથી ઝેરી અનેલા અચિત્ત પાણીથી)
અપ્પલાવણ=ડુબાડે. (નાશ કરે.) (૬૨).

[પૃથ્વી અનેક જાતના ત્રસજીવોને ઉપજવાનું અને રહેવાનું
સ્થાન છે અને પાણીનો સ્વભાવ પૃથ્વીને ભેદીને નીચે જવાનો છે.
શરીરનો મેલ એક ઝેરૂપ છે, તેનાથી સ્નાનનું પાણી ઝેરી બને છે
અને તેથી તે અનેક જીવોના પ્રાણ લે છે. એમ સ્નાન કરવામાં
અહિંસાવ્રતનો નાશ સ્પષ્ટ છે.]

તમ્હા=તે કારણે ઘોરં=અતિદુષ્કર એવા અસિળાળં=
અસ્નાન વચં=વ્રતને અહિદ્ગા=પાળતા (સાધુઓ) જીવતાં
સુધી સીણ=ઠંડા અસિળેણ વા=કે ઉજીપાણીથી ન
સિળાયંતિ=સ્નાન કરતા નથી. (૬૩)

[સ્નાન શરીરને આરામ આપે છે, મનને પ્રસન્ન કરે છે
અને સદૈવ અંદરથી બહાર નીકળતા વિવિધ મેલને દૂર કરી
સૌન્દર્યની વૃદ્ધિ કરે છે. છત્યાદિ કારણે બાહ્ય સુખના અર્થાં સર્વ
જીવો સ્નાન વિના રહી શકતા નથી. એ પરિસ્થિતિમાં જીવન
પર્યન્ત નહાના-મોટા સર્વ સ્નાનનો ત્યાગ કરવો એ આકરો
મનોવિજય હોવાથી દુષ્કર છે, માટે એને ઘોરવ્રત કહ્યું છે. અન્ય-
ધર્મીઓએ બાહ્ય શૌચને મહત્ત્વ આપી જળસ્નાનને વિશેષતયા
કરણીય માન્યું છે. જેઓ જળસ્નાનમાં દોષ માને છે તેઓ પણ
અગ્નિસ્નાન (ભસ્મ યોગવી) સૂર્યસ્નાન, વગેરેથી બચ્યા નથી.
જૈનશ્રમણ-શ્રમણીઓ જ સર્વ પ્રકારના નહાના કે મોટા સ્નાનનો
ત્યાગ પાળે છે. કારણ કે સ્નાન બ્રહ્મચર્યાનું ધાતક છે. સ્નાનથી
પણુ અધિક દેહશુદ્ધિ સચવાય તેવા જૈન સાધુના આચારો છે.]

(વળી તેઓ) ગાયસ્સ=શરીરના અવયવોના ઉત્કૃષ્ટગુણ =ઉદ્ભવતી ન અર્થે નાના-મોટા સ્નાનને, કક્કં=ચંદન રસાદિના, લુદ્ધં=લોદ્રના (લોદ્રના), પડમગાણિ=કુંકુમ-કેસર વગેરેના અને અ=ખીજા પણ એવા કોઈ વિલેપનને કયાઈ વિ=કદી પણ નાયરંતિ=આચરતા નથી. (૬૪)

[આહાર, નિહાર, વિહાર વગેરેમાં જિનકથિત મર્યાદાનું પાલન કરવાથી આરોગ્ય, પવિત્રતા વગેરે અખંડ રહે છે, પરસેવો અદ્ય થવાથી મેલ પણ અદ્યમાત્ર થાય છે અને સદ્વિચારરૂપ માર્ગાનુસારિણી બુદ્ધિ પ્રગટવાથી મલિન દેહાદિનું કષ્ટ થતું ન હોવાથી સ્નાનનું પ્રયોજન રહેતું નથી]

હવે શોભાવર્જનરૂપ અઠારમું સ્થાન કહે છે-

(૨૭૫) નગિણસ્સ વા વિ મુંડસ્સ, દીહરોમનહંસિણો ।

મેહુગા ઉવસંતસ્સ, કિં વિભૂસાઈ કારિઅં ? ॥૬-૬૫॥

(૨૭૬) વિભૂસાવત્તિઅં મિક્કવૂ, કમ્મં બંધઈ ચિક્કણં ।

સંસારસાયરે ઘોરે, જેણં પડઈ દુરુત્તરે ॥૬-૬૬॥

(૨૭૭) વિભૂસાવત્તિઅં ચેઅં, બુદ્ધા મન્નંતિ તારિસં ।

સાવજ્જવહુલં ચેઅં, નેયં તાઈહિં સેવિઅં ॥૬-૬૭॥

નગિણસ્સ=નગ્નને, મુંડસ્સ=મુંડાએલાને, દીહરોમન-હંસિણો=લાંબા રોમ નખવાળાને, અને મૈથુનથી ઉપશાન્તને (વિકાર રહિતને) વિભૂસાઈ=વિભૂષાનું કિં કારિઅં=શું પ્રયોજન છે ? અર્થાત્ કંઈ નથી. (૬૫)

[અહીં સાધુને નગ્ન કહ્યા તે જીર્ણ-તુચ્છવસ્ત્ર ધારીને ઉપચારથી, અથવા તદ્દન વસ્ત્રરહિત જિનકલ્પકને અંગે સમજવું. મુંડ એટલે વ્યથી કેશાદિ રહિત અને ભાવથી કષાયાદિ રહિત સમજવા. કક્કા

વગેરેમાં લાંબારોમવાળા અને હઃથે પગે લાંબા નખવાળા તે જિનકલ્પિક સમજવા, ગચ્છવાસીઓને તો અંધારામાં ખીબ સાધુઓને લાગે નહિ તેવા પ્રમાણોપેત નખ હોય એમ સમજવું. આ રીતે શરીરની પણ ઉપેક્ષા કરનાર સાધુને વિભૂષા કરવી નિરર્થક છે, સ્નાનની જેમ વિભૂષા પણ બ્રહ્મચર્યની ઘાતક છે, માટે સાધુએ વર્જવી એ તાત્પર્ય છે.]

વિભૂસાવત્તિઅં=વિભૂષાનિમિત્તે (કરવાથી) સાધુ ચિક્ષણું (દાણુ) કર્મ બાંધે, કે જેણં=જે કર્મબંધથી દુરુત્તરે=અતિ-દીર્ઘ અને ઘોરે=ભયંકર એવા સંસાર સમુદ્રમાં પડે. (૬૬)

[વિભૂષાથી સાધુને એવું ચિક્ષણું કર્મ બંધાય, તેનું કારણ એ છે કે તેણે જીવનપર્યંત વિભૂષાનો ત્યાગ કરેલો છે, એથી જિનાજ્ઞાની વિરાધનાના નિષ્કુર પરિણામ વિના સાધુ વિભૂષા કરે નહિ અને કરે તો પરિણામ નિષ્કુર થવાથી કર્મ આકરું બંધાય. ગૃહસ્થને એવા પરિણામ ન થાય, કે તળેલા ભાવને આચરતાં સાધુને જેવા નિષ્કુર પરિણામ થાય. આ કારણે સાધુનો નાનો પણ અતિચાર ગૃહસ્થના મોટા અતિચારથી પણ વધી જાય. એ યુક્તિસંગત છે.]

વિભૂસાવત્તિઅં=વિભૂષામાં વર્તતા ચેઅં=ચિત્તને (હું આમ કરું, તેમ કરું, વગેરે વિભૂષાના વિચાર પણ) રૌદ્ર કર્મબંધનું કારણ હોવાથી તેને બુદ્ધા=શ્રી તીર્થંકરે તારિસં=તેવું (વિભૂષાક્રિયાની તુલ્ય) માને છે અને ચેઅં=આવું ચિત્ત સાવજ્જબહુલં=ધાણું સાવધ (દુષ્ટધ્યાનવાળું) હોવાથી તાર્હિં=ઉત્તમ સાધુઓએ ણઅં=એવું ન સેવિઅં=સેવ્યું નથી. અર્થાત્ ઉત્તમ સાધુ આર્તધ્યાનાદિ રૂપ અકુશળ ચિત્તને સેવે નહિ. (૬૭)

[અનિત્ય અને દુર્ગંધની પેટી જેવા શરીરની શોભા કરવા જ્ઞાની પુરુષો ઈચ્છે જ નહિ, કારણ કે તે સ્વરૂપે દુષ્ટ છે. શોભા કરવાથી

જ્ઞાનીની દષ્ટિએ આત્માની શોભા ઘટે છે, માત્ર આત્મહિતમાં સહાયક થવા સિવાય ખીજે કોઈ ગુણુ શરીરમાં નથી. એથી જ્ઞાનીઓ શરીર દ્વારા એ સાધના કરી લેવામાં જ તન્મય હોય છે અને તે ઉદ્દેશથી જ તેની સંભાળ કરે છે. બહિરાત્મભાવ તજીને અંતરાત્મદશામાં રમતા સાધુને સ્નાન, વિલેપન કે વિભૂષા સર્વ અકરણીય દેખાય છે, એવી ઇચ્છા પણ બહિરાત્મદશાઈ છે. ‘ગુણો જ સાચા અલંકારો છે’ એમ સમજતો સાધુ બાહ્ય વિભૂષાને કદી પણ ન ઈચ્છે.]

હવે આ અઢાર સ્થાનોનું ફળ કહી ઉપસંહાર કરે છે-

(૨૭૮) खवंति अप्पाणममोहदंसिणो,

તવે રયા સંજમઅજ્જવે ગુણે ।

ધુળંતિ પાવાઈં પુરેકઢાઈં,

નવાઈં પાવાઈં ન તે કરંતિ ॥૬-૬૮॥

(૨૭૯) सओवसंता अममा अकिंचणा,

સવિજ્જવિજ્જાણુગયા જસંસિણો ।

उउप्पसन्ने विमले व चंदिमा,

સિદ્ધિ વિમાણાઈં, ઉવેંતિ તાણો-ત્તિ વેમિ ॥૬-૬૯॥

અમોહદંસિણો=અમૂઢ (યથાર્થ) દષ્ટિવાળા જે મુનિઓ સંજમઅજ્જવે ગુણે=સંયમ અને આજ્ઞવ (ઋણુતા) જેના ગુણો છે, (તેવા બાર પ્રકારના શુદ્ધ) તવેરયા=તપમાં રક્ત રહીને અપ્પાણં=(બહિરાત્મદશાવાળા) પોતાના આત્માને (તે તે કુશળ ચિત્તવડે) खवंति=અપાવે છે (ઉપશાન્ત કરે છે), તે=તેઓ પુરેકઢાઈં=પૂર્વે કરેલાં (જન્માન્તરીય) પાપોને ધુળંતિ=ધોવે છે (અપાવે છે) અને નવાં પાપોને કરતા નથી. (૬૮)

વળી સઓવસંતા=સદા ઉપશાન્ત (કોધરહિત), અમમા=મમત્વ રહિત, (મિથ્યાત્વ વગેરે અભ્યંતરદ્રવ્યથી અને સુવર્ણાદિ આહ્યદ્રવ્યથી) અર્કિંચના=ધનરહિત, (પરલોકોપકારક કેવળ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ) સવિજ્જ=સ્વવિદ્યાથી વિજ્જાણુગયા=વિદ્યાવાળા અને (પારલૌકિક શુદ્ધ) જસંસિણો=યશવાળા એવા તાજ્ઞો=સ્વપરતારક સાધુઓ ઉત્પસન્ને=પ્રશાન્ત (શરદકાળ વગેરે) ઋતુના વિમલે=નિર્મળ ચંદિમા વ=ચંદ્રની જેમ (ભાવમેલથી રહિત થએલા) સિદ્ધિ=સિદ્ધિગતિને અથવા વિમાણાઈ=(જેને કર્મ ખાકી રહે તે) વૈમાનિક દેવભવને ઉર્વેતિ=પ્રાપ્ત કરે છે ત્તિ વેમિ=એમ હું કહું છું. (૬૯)

[ઉપર જણાવેલાં અઠારે સ્થાનોનું પાલન કરવાથી મોહનું જોર મંદ પડે છે. અનાદિ વાસનાઓ નિષ્કળ થાય છે અને એથી અહીં કહેલા ગુણો કે જે આત્મસ્વરૂપ છે, તે (ઉપરનો મેલ દૂર થવાથી જેમ સુવર્ણ ઝળકે તેમ) પ્રગટ થાય છે. એમ ઉત્તરોત્તર પ્રગટેલા ગુણોનો આનંદ અનુભવતો આત્મા સંસારમાં પણ મુક્તિ જેવો આનંદ અનુભવીને આખરે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી શકે છે. અનાદિ મિથ્યાત્વ, કષાયો અને અજ્ઞાનરૂપી મહારોગોને દૂર કરવાનું પરમઔષધ આચારો છે, તેનાથી કર્મરોગ રહિત બનીને અનંતા આત્માઓ મુક્તિપદને વર્યા છે, વર્તમાનમાં વરે છે અને ભવિષ્યમાં અનંતા વરશે. કોઈ કાળે પણ જીવને આ શુદ્ધ આચારોના પાલન વિના સંસારનો અંત થાય તેમ નથી જ. માટે જ આત્માથીએ અહીં કહેલા શુભ આચારોનું પાલન બને તેટલું નિર્મળ અને અખંડ કરવું.]

સમત્તં છટ્ઠં અજ્ઞયણમ્ ।

卐

卐

卐

સાતમું વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયન

[સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગને શાસ્ત્રકારોએ અભ્યંતરયોગો કહ્યા છે, માનવતું (સાધુજીવનતું) મુખ્ય કાર્ય એ ગુણોને પ્રગટ કરી મુક્તિ મેળવવાનું છે અને તે ગુણસ્વરૂપ હોવાથી તેનું આવરણ કરનાર કમેનો વિલય થતાં તે આત્મામાં પ્રગટે છે. આ આવરણોને ટાળવાનાં સાધન તરીકે જીવને મળેલાં-મળતાં મન વચન અને કાયા જોડે જોડ છે, તથાપિ જિનાજ્ઞાને અનુસરીને કુશળ બનાવવાથી તે મોક્ષ સાધક બની શકે છે. માનવદેહની કિંમત સર્વાધિક કહી છે, તેનું કારણ આ એક જ છે કે મનુષ્ય મન વગેરેને કુશળ બનાવી આ કાર્યને સાધી શકે છે.

મન વચન કાયાની કુશળ પ્રવૃત્તિથી જેમ મુક્તિ સાધી શકાય છે તેમ અકુશળ પ્રવૃત્તિથી મનુષ્ય જન્મ નિષ્ફળ પણ બને છે. એટલું જ નહિ, ભયંકર સંસારવર્ધક પણ બની જાય છે. આ કારણે જ મનુષ્યની ધાર્મિક જીવન જીવવાની જવાબદારી ઘણી મોટી અને અનિવાર્ય છે. શ્રી તીર્થંકરદેવોએ મુખ્યત્વે મનુષ્યને ઉદ્દેશીને ધર્મ ઉપદેશ્યે છે, તેનું કારણ પણ એ છે કે જો મનુષ્ય મન-વચન-કાયાનો સર્વ-શ્રેષ્ઠ સદુપયોગ કરે તો મુક્તિ જેવા પરમોચ્ચ પદને તે પામી શકે છે અને દુરુપયોગ કરે તો અન્ય સર્વગતિના જીવો કરતાં સવિશેષ દુઃખી થાય છે. મનુષ્યના જેટલો લાભ કે હાનિ અન્ય ગતિના જીવોને શક્ય નથી, માટે મનુષ્યને ધર્મનું આરાધન કરવું એ અતિ આવશ્યક છે. સમગ્ર દ્વાદશાંગીના સારરૂપે મનુષ્યે ‘ત્રણે યોગોદ્વારા કુશળ પ્રવૃત્તિ કરીને મુક્તિ સાધવી’ એ જ ઉપદેશ છે, એમ કહી શકાય.

કાયાને સદાચારી બનાવવી જેટલી દુષ્કર છે તેનાથી વચનનો સદુપયોગ કરવો અતિદુષ્કર છે અને મનને ઉન્માર્ગથી રોકી શુભધ્યાનમાં જોડવું તે તો અતિતમ દુષ્કર છે, તો પણ એકે અશક્ય નથી.

યોગ્ય આત્મા મનુષ્ય જીવનમાં જિનાજ્ઞાને બળે ત્રણે યોગોનો સદ્બુધ્ધિયોગ કરી શકે છે, માટે જિનેશ્વર દેવોએ એ માર્ગ તેને ઉપદેશ્યો છે.

જેમ કાયાને સદાચારી બનાવવાના ઉપાયો કહ્યા છે, તેમ વચનને કુશળ બનાવવાનો માર્ગ પણ બતાવ્યો છે. આ અધ્યયનમાં ભાષા, તેના પ્રકારો, વગેરે વર્ણવીને ક્યારે કેવા સંયોગોમાં કેટલું કેવું બોલવું કે ન બોલવું વગેરે સમજાવ્યું છે. ઉત્સર્ગ-અપવાદના પ્રસંગે બોલવાના ન બોલવાના વિધિ-નિષેધો જણાવીને સાધુ જીવનને સફળ કરવાનો એકાન્ત કલ્યાણકારી માર્ગ બતાવ્યો છે.

ચારિત્રને જન્મ આપી તેનું રક્ષણ પાલન અને પોષણ કરનારી આઠ પ્રવચનમાતાઓ ખરેખર ! સાધુની માતાઓ છે. તેમાંની ભાષાસમિતિ અને વચનગુપ્તિ એ બેનું પાલન આ અધ્યયનના અભ્યાસથી જ થઈ શકે તેમ છે. જેમ નેત્રોના અભાવે અંધ જ્ઞેષ્ઠ શકતો નથી, કાન વિના બહેરો સાંભળી શકતો નથી, તેમ આ અધ્યયન ભણ્યા વિના સત્ય વચન બોલી શકાય તેમ નથી. જેઓ આના અભ્યાસ વિના બોલે છે તેઓ દુઃસાહસ કરે છે અને સ્વ-પરનું અહિત કરીને દુર્ગતિને નોંતરે છે.

સામાન્ય રીતે સાધુ ઉપદેશક મનાય છે, ખીજની અપેક્ષાએ ઉપદેશકનું સ્થાન ઊંચું હોય છે, કારણ કે તે સ્વ-પર ઉપકાર કરી શકે છે. લોક પણ તેનું બહુમાન સવિશેષ કરે છે, તેથી તેની જવાબદારી પણ મોટી છે. કહેવાય છે કે ‘જીભમાં અમૃત અને ઝેર બંને રહેલાં છે’ શ્રોતાના કષાયો શમે, જડની વાસના ઘટે અને નિષ્પાપ જીવનનો પક્ષ વધે, એવું બોલવું એ જીહવાનું અમૃત છે, એથી વિરુદ્ધ કષાયો, વાસનાઓ અને પાપવૃત્તિ વધે એવું બોલવું તે જીહવાનું ઝેર છે. ખીજું ઝેર એક જ જન્મનો નાશ કરે છે અને જીહવાનું ઝેર સ્વ-પરના અનેક જન્મોનો નાશ કરે છે. મનની દુષ્ટતાથી બહુધા પોતાને હાનિ થાય છે અને દુષ્ટ વચનથી તો ખીજ પણ અનેકાનેક આત્માઓને હાનિ થાય છે. ઈત્યાદિ બોલવાની જવાબદારી (જ્ઞેષ્ઠમ)

સમજીને મનુષ્યે અને તેમાં પણ સાધુએ તો ભાષાનું સ્વરૂપ અવશ્ય જાણવું જોઈએ.

‘જીવવા મળી છે માટે બોલવું’ એ માન્યતા અજ્ઞાનમૂલક છે. છે. બોલવાની આવશ્યકતા હોય ત્યારે, પરિમિત, નિષ્પાપ, હિતકર અને સત્ય બોલવું, તેમાં મળેલી જીવવાની સફળતા છે. એથી વિરુદ્ધ ગમે તેમ બોલનાર વાચાળ ગણાય છે, તેનું વચન અનાદર પામે છે અને પરિણામે અન્ય જન્મમાં મુંગા-બોળડાપણું, જીવવાના વિવિધ રોગો, મૂર્ખતા, ઇત્યાદિ દુષ્ટ કષ્ટોને ભોગવવાના પ્રસંગો આવે છે. વર્તમાનમાં દેખાતા એવા મનુષ્યો કે તિર્યંચો વગેરે એના પ્રત્યક્ષ દષ્ટાન્તો છે, માટે દુર્લભ માનવભવને અને તેમાં પણ સાધુતાને પામેલા આત્માએ સ્વ-પરહિતાર્થે આ અધ્યયનનો વારંવાર અભ્યાસ કરીને ભાષાસમિતિ અને વચનશુષ્ણિના પાલનપૂર્વક પોતાના અને પરના કલ્યાણને સાધવું જોઈએ.]

(૨૮૦) ચઠ્ઠું ચલુ માસાણં, પરિસંખાય પન્નવં ।

દુઠ્ઠં તુ વિણયં સિક્કલે, દો ન માસિજ્જ સવ્વસો ॥૭-૧॥

ચઠ્ઠું ચલુ=ચાર પ્રકારની ભાષાઓનું સ્વરૂપ પરિ-
સંખાય=જાણીને પન્નવં=પ્રજ્ઞાવાનું (બુદ્ધિમાનું સાધુ) તેમાંની
દુઠ્ઠં એ દ્વારા વિણયં=શુદ્ધ ભાષા પ્રયોગને સિક્કલે=શીખે
-જાણે. (અર્થાત્ ‘આ એ ભાષાનું મારે પ્રયોજન છે’ એમ
સમજે) અને દો=શેષ એ સવ્વસો ન માસિજ્જ=સર્વથા ન
બોલે. (૧)

[શાસ્ત્રમાં ભાષાના ૧-સત્ય, ૨-અસત્ય, ૩-સત્યાસત્ય (મિત્ર)
અને ૪-ન સત્ય ન અસત્ય (વ્યવહાર), એમ ચાર જ પ્રકારો કહ્યા
છે. તેમાં પહેલી અને એથી વિવેકપૂર્વક બોલવી અને ખીલ-ત્રીલ
સર્વથા ન બોલવી. અન્યત્ર ન બોલવા યોગ્ય ભાષાના આ છ પ્રકારો

પણ કહ્યા છે. ૧-હીલિતા=ખીખ પ્રત્યે અસૂયા-અવજ્ઞાપૂર્વક બોલવું, ૨. ખિંસિતા=નિન્દાવચન, ૩-પરુષા=કર્કશ-કઠોર વચન, ૪-અસ-ત્યા=ભુક્તવચન, ૫-ગાર્હસ્થી=ગૃહસ્થની ભાષાથી(સાધુએ પુત્ર, ભાણેજ, પિતા, માતા, વગેરે) કહેવું અને ૬-કલેશોદીરણી=શાન્ત થએલા કલેશ-કષાય વગેરેને પુનઃ પ્રગટ કરનારી. આ છ ભાષાઓ ઉપરાંત યોગશાસ્ત્રમાં તો ‘અન્યને પીડા થાય તેવું’ સત્ય પણ નિષેધ્યું છે.

ભાષાના ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારો પણ વ્યવહારનયથી જાણવા. નિશ્ચયનયથી તો ૧-સત્ય અને ૨ અસત્ય, બે જ પ્રકારો કહ્યા છે અને તે યુક્તિસંગત પણ છે. તેની વ્યાખ્યા એવી કરી છે કે-જેનાથી સ્વ-પર હિત થાય તે સત્ય અને અહિત થાય તે અસત્ય અર્થાત્ આરાધક-વિરાધક બે ભાવો હોવાથી નિશ્ચયનયથી ભાષાના પણ બે જ પ્રકારો છે, જેમાં સર્વ પ્રકારો અંતર્ગત છે.

અહીં કહેલા ચાર પ્રકારોને વિશેષતયા સમજવા માટે તેના અનુક્રમે-૧૦-૧૦-૧૦ અને ૧૨ એમ ૪૨ ઉત્તર ભેદો કહ્યા છે.

તેમાં સત્યના દશ ભેદો ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે. ૧-તે તે દેશમાં બોલાતા ૩૬ શબ્દો ખીખ ક્ષેત્રમાં તે અર્થમાં ન બોલાતા હોય તો પણ સત્ય માનવા તે જનપદસત્ય (જનપદ એટલે દેશ). ૨-સર્વ લોકમાં સામાન્યતયા જે સત્ય મનાય તે સમ્મતસત્ય. (જેમ કે કુમુદાદિ-અન્ય કમળો પણ કાદવમાં (પંકમાં) ઉપજે છે, છતાં અરવિન્દ પુષ્પને જ સૌ ‘પંકજ’ માને છે) ૩-એકકાની સામે બે મીડાં સ્થાપવાથી સો, ત્રણથી હજાર, ચારથી દશહજાર, વગેરે મનાય છે, અથવા માટી-લેપ-ચુનો-પત્થર, વગેરેની પ્રતિમાઓમાં તે તે વ્યક્તિની સ્થાપના કરી તેને ‘અરિહંત’ વગેરે મનાય છે, તે સર્વ સ્થાપનાસત્ય. ૪-દરિદ્ર છતાં નામ કુબેર રાખ્યું હોય તેને નામ માત્રથી કુબેર (ધનપતિ) કહેવો-માનવો તે નામસત્ય. ૫-સાધુતા વિના દંભથી સાધુવેષ ધારણ કરનારને સાધુ, કે સ્ત્રીનો વેષ પહેરનાર પુરુષને સ્ત્રી

વગેરે કહેવું તે **રૂપસત્ય**, ૬-કનિષ્ઠાની અપેક્ષાએ અનામિકા અંગુલીને મોટી અને મધ્યમાની અપેક્ષાએ ન્હાની કહેવી, ઈત્યાદિ અપેક્ષાથી બોલાય તે **પ્રતીત્યસત્ય**, ૭-લોકવ્યવહારમાં 'દાસ બળવા છતાં પર્વત બળે છે, પાણી ગળવા છતાં લાજન ગળે છે' વગેરે બોલાય છે તે **વ્યવહારસત્ય**, ૮-પાંચે વર્ણો હોવા છતાં 'ભમરો કાળો છે, શંખ ઘોળો છે' વગેરે અમુક વર્ણોદિની વિશિષ્ટતાથી વસ્તુને તેવી કહેવી તે **ભાવસત્ય**, ૯-છત્ર રાખે તે છત્રધર, દંડ રાખનારને દંડી, વગેરે તે તે સંયોગથી વસ્તુને તેવી કહેવી તે **યોગસત્ય** અને ૧૦- 'મોટા તળાવને સમુદ્ર, ધ્રુવિહીનને પશુ' કહી તે તે ઉપમા આપવી તે **ઉપમાસત્ય** સમજવું.

ખીજી અસત્યભાષાના ૧૦ ભેદો આ પ્રમાણે છે. ૧-ક્રોધને વશ થઈ દાસને દાસ, આંધળાને અંધ, વગેરે કહેવું તે **ક્રોધઅસત્ય**, ૨-અભિમાનને વશ થઈ સ્વામી નહિ છતાં પોતાને સ્વામી કહેવો, વગેરે **માનઅસત્ય**, ૩-અન્યને ઠગવા માટે માયાથી બોલવું તે **માયાઅસત્ય**, ૪-લોભથી અલ્પમૂલ્યવાળી વસ્તુને બહુમૂલ્ય કહેવી, વગેરે **લોભઅસત્ય**, ૫-કામરાગને વશ બની 'સ્ત્રીને હું તારો દાસ છું' વગેરે રાગથી બોલવું તે **પ્રેમઅસત્ય**, ૬-એ પ્રમાણે દ્વેષથી 'ગુણવાનને પણ નિર્ગુણી' વગેરે કહેવો તે **દ્વેષઅસત્ય**, ૭-હાસ્ય (મસ્કરી) કરતાં 'કૃપણને દાતાર' કહેવો, વગેરે **હાસ્યઅસત્ય**, ૮-ભયથી ગભરાઈને યદ્વા તદ્વા બોલવું તે **ભયઅસત્ય**, ૯ વાત (ધર્મકથા) કરતાં ન બન્યું હોય તેવું પણ વર્ણન કરવું તે 'કથા' એટલે **આખ્યાયિકાઅસત્ય** અને ૧૦ ખીજના વચનનો પ્રતિધાત કરવા માટે 'ચોર કહેનારને તું ચોર' વગેરે બોલવું તે **ઉપધાતઅસત્ય** જાણવું.

ત્રીજી મિશ્રભાષાના દશ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-૧-ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુ ન્યૂનાધિક છતાં 'દશ કમાયો, દશ બાલકો જન્મ્યાં, સો રૂપીયા આપીશ' વગેરે બોલવામાં બરાબર તેટલી જ સંખ્યા ન હોવાથી એટલે અંશે અસત્ય અને 'જન્મ્યા, કમાયો, આપ્યા' વગેરે

અંશો સત્ય હોવાથી મિશ્ર ગણાય, આવા વચનને ઉત્પન્નમિશ્રિત જાણવું. ૨-નાશ પામેલી વસ્તુ માટે પણ ન્યૂનાધિક છતાં 'દશ મરણ થયાં, પચીસ ગુમાવ્યા, પચાસ માણસો પરદેશ ગયા' વગેરે બોલવું તે વિગતમિશ્રિત જાણવું, એ રીતે ૩-ઉત્પન્ન અને વિગત ખન્નેને આશ્રયને બોલાય તે ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિત, ૪-ઘણા જીવતા અને થોડા મરેલા જીવોના સમૂહને 'આ બધા જીવે છે' કહેવું તે જીવમિશ્રિત, ૫-ઘણા મરેલા અને થોડા જીવતા જીવસમૂહને 'આ બધા અજીવ છે' કહેવું તે અજીવમિશ્રિત, ૬-તેવા સમૂહમાં નિશ્ચય વિના આટલી સંખ્યામાં જીવતા અને આટલી સંખ્યામાં મરેલા છે' એમ આશરે કહેવું તે જીવાજીવમિશ્રિત, ૭-એ રીતે અનંતકાયમાં અન્ય વસ્તુ ભળેલી હોય કે અમુક અંશથી અનન્તકાય ન હાય તને અનન્તકાય કહેવું તે અનન્તમિશ્રિત, ૮-પ્રત્યેક વનસ્પતિ અનન્તકાયથી મિશ્રિત છતાં પ્રત્યેક કહેવી તે પ્રત્યેકમિશ્રિત, ૯ શીઘ્રતાદિ કરવા-કરાવવા અરુણોદય વખતે 'દિવસ ઉગી ગયો' કે દિવસ છતાં રાત્રી થઈ' વગેરે બોલવું તે અદ્વામિશ્રિત અને ૧૦ દિવસે-સવારને મધ્યાહ્ન કે રાત્રીએ-પરોઠ થયા વિના પરોઠ થઈ ગયું, વગેરે બોલવું તે અદ્વાદ્વામિશ્રિત ભાષા સમજવી.

ઉપર કહી તે ત્રણથી લિન્ન સત્ય નહિ અને અસત્ય પણ નહિ છતાં સર્વ વ્યવહારોમાં ઉપયોગી ચોથી અસત્ય-અમૃષા (વ્યવહાર) ભાષા છે, તેના ૧૨ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ૧-હે દેવદત્ત! હે પુત્ર! હે પિતાજી' વગેરે આમન્ત્રણ માટે બોલાય તે આમન્ત્રણી, ૨-અમુક કાર્ય 'આ રીતે કરો, આ ન કરો,' વગેરે આજ્ઞા કરવી તે આજ્ઞાપની, ૩-મને ભોજન આપો, ભણાવો, દુઃખમાંથી ઉગારો' વગેરે યાચના કરવી તે યાચની, ૪ જાણવા કે સંદેહ ટાળવા 'આ કોણ છે? ક્યાંથી આવ્યા? હું શું કરું?' વગેરે પૂછવું તે પૂછની, ૫-પ્રશ્નો ઉત્તર આપવો, કે 'અહિંસાથી આયુષ્ય પૂર્ણ ભોગવાય' ઇત્યાદિ સમજાવવું, તે પ્રજ્ઞાપની, ૬-નિષેધ માટે બોલવું (નકારો કરવો) તે

પ્રત્યાખ્યાની, ૭-સામા મનુષ્યની ઈચ્છા જાણી તેમાં સંમતિ આપવી તે ઈચ્છાનુલોભા, ૮-કોઇ પૂછે શું કરું ? ત્યારે 'ઈચ્છા પ્રમાણે કરો !' વગેરે પ્રશ્નનું નિશ્ચિત સમાધાન ન મળે તેવું બોલવું તે અનભિગ્રહિતા, ૯-એથી વિરુદ્ધ નિશ્ચિત-સ્પષ્ટ કહેવું તે અભિગ્રહિતા, (અથવા તે કોઈ પૂછે ત્યારે 'આ કંઈક છે, અમુકના જેવું લાગે છે' વગેરે અનિશ્ચિત બોલવું. તે અનભિગ્રહિતા અને 'અમુક વૃક્ષ છે, કે સુવર્ણ છે' વગેરે નિશ્ચિત બોલવું તે અભિગ્રહિતા) ૧૦ વિવિધ અર્થ સમન્વય તેવા શબ્દ પ્રયોગ કરી સાંમળનારને સંશય પ્રગટાવવો તે સંશયકરણી, ૧૧-અર્થ સ્પષ્ટ સમન્વય તેવા શબ્દોથી બોલવું તે વ્યાકૃતા અને ૧૨-ગૂઢાર્થ કે અસ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરીને સામાને ન સમન્વય તેમ બોલવું તે અવ્યાકૃતા ભાષા જાણવી.

ભાષાના આ ચાર (મૂળ તથા ૪૨ ઉત્તર) ભેદોને સમજીને તેમાંની પહેલી અને છેલ્લી ભાષાનો વિવેક પૂર્વક પ્રયોગ કરવો તેને વાક્યશુદ્ધિ કહેવાય છે. ગ્રન્થકારે આ અધ્યયનમાં લિન્ન લિન્ન રીતે એ જ ઉકીકત જણાવી છે

સામાન્ય રીતે કયી ભાષા ન બોલવી તે કહે છે-

(૨૮૧) જા અ સચ્ચા અવત્તવ્વા, સચ્ચામોસા અ જા મુસા ।

જા અ બુદ્ધેહિં નાહ્ના, ન તં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨॥

જા=(સાવધ હોવાથી) જે ૧-સચ્ચા અવત્તવ્વા=સત્ય છતાં નહિ બોલવા યોગ્ય, ૨-સચ્ચામોસા=સત્યામૃષા (મિથ્ર), ૩-મુસા=મૃષા (સર્વથા અસત્ય) અને ૪-(આમંત્રણી, આજ્ઞાપની, વગેરે વ્યવહાર ભાષા છતાં સાધુને બોલવા યોગ્ય નહિ હોવાથી) બુદ્ધેહિ નાહ્ના=જ્ઞાનીઓએ નહિ આચરેલી, તં=તે ભાષાને પન્નવં=બુદ્ધિમાન સાધુ ન માસિજ્જ=ભોલે નહિ.

હવે કયી ભાષા કેવી રીતે બોલવી તે કહે છે-

(૨૮૨) અસચ્ચમોસં સચ્ચં ચ, અણવજ્જમકક્કસં ।

સમુપ્પેહમસંદિદ્ધં, ગિરં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૩॥

પન્નવં=બુદ્ધિમાન્ સાધુ અણવજ્જં=અનવધ (નિબ્બાપ)
અને અકક્કસં=અકર્કશ (મત્સર રહિત) એવી અસચ્ચમોસં=
અસત્યાભૂષા (વ્યવહાર) સચ્ચં ચ=અને સત્ય ગિરં=
ભાષાને બુદ્ધિપૂર્વક સમુપ્પેહં=વિચારીને (ઉપકારક થાય
તેમ) અસંદિદ્ધં=અસંદિગ્ધ (સંદેહ ન થાય તેમ) બોલે. (૩)

અહિતકર સત્યનો અને મિશ્રનો નિષેધ કરે છે-

(૨૮૩) એઠં ચ અટ્ટમન્નં વા, જં તુ નામેઙ્ગ સાસયં ।

સ માસં સચ્ચમોસંપિ, તં પિ ધીરો વિવજ્જણ ॥૭-૪॥

એઠં અટ્ટં=ઉપર કહી તેવી સાવધ-કર્કશને અને
અન્નં=એવી બીજી (સત્ય) ભાષાને, વા=અથવા જં સાસયં=
જે શાશ્વત ભાવને (મોક્ષને) નામેઙ્ગ=ગુણ ન કરે (પ્રતિકૂળ
હોય) તેવી સચ્ચમોસં=મિશ્રભાષાને અપિ=કે સત્ય માસં=
ભાષાને ધીરો=બુદ્ધિમાન્ સ=તે સાધુ વળે. (૪)

[સત્ય કે વ્યવહાર ભાષા પણ મોક્ષમાં બાધક (કર્મબંધનું
કારણ) થાય તેમ ન બોલાય. આથી 'નગ્ન સત્ય' નામ આપીને બીજાના
દોષોને પ્રગટ કરવા બોલવું એ અસત્ય-અહિતકર છે, એમ સમજવું.
શ્રોતાને સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રી, ગુણોનો રાગ દ્રવ્ય ભાવ દુઃખોથી પીડાતા
જીવો ઉપર કરુણા અને અયોગ્ય જીવો પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ-માધ્યસ્થ્યગુણ
પ્રગટે, દેવ-ગુરુ ધર્મ કે ધર્મસામગ્રી પ્રત્યે પૂજ્યભાવ પ્રગટે, પોતાના
દોષો પ્રત્યે બ્રુચુપ્સા પ્રગટે, તેવું ગુણુકારી વચન બોલવા-સાંભળવાથી

લાલ થાય છે, માટે નિશ્ચયથી તેને સત્ય ભાષા કહેવાય છે અને સ્વરૂપે સત્ય છતાં દુર્ભાવથી બોલાય કે સાંભળનારને કર્મબંધના કારણભૂત રાગ-દ્વેષાદિ વધે, પૂજ્યભાવો પ્રત્યે અનાદર થાય, વિષય કષાયોનો પક્ષ થાય, વગેરે જેનાથી અહિત થાય તે સઘળું મૃષા-અસત્ય કહેવાય છે. ‘સત્ય’ શબ્દનો અર્થ સંતોને હિતકર, કે સત્ (શ્રેયઃ)ભાવોને પ્રકાશક, એવો થાય છે. અહીં અન્થકારે સાધુને બદલે ‘અજ્ઞાવાન-ધીર’ શબ્દો કહ્યા છે, તેનું એ કારણ છે કે યુદ્ધિમાન-ધીર પુરુષને જ બોલવાનો અધિકાર છે. સર્વને બોલવું હિતકર નથી.]

(૨૮૪) વિતહંપિ તહામુત્તિ, જં ગિરં ભાસણ નરો ।

તમ્હા સો પુટ્ટો પાવેણં, કિં પુણં જો મુસં વણ ? ॥૭-૫॥

તહામુત્તિ=કથંચિત્ તેવા રૂપમાં દેખાતી (અર્થાત્ ‘પુરુષનો વેષ પહેરેલો હોય તેવી સ્ત્રીને સ્ત્રી કહેવી’ વગેરે) પણ મનુષ્ય જં ગિરં=જે ભાષાને બોલે (અર્થાત્ ‘આ સ્ત્રી આવે છે’ વગેરે કહે) તો તમ્હા=તે કારણથી (બોલવાથી) સો પાવેણ=તે પાપ સાથે પુટ્ટો=જોડાય (પાપથી લેપાય), તો જે મનુષ્ય મૃષાભાષાને બોલે તેને પુનઃ શુ (ન થાય) ? અર્થાત્ તે અવશ્ય પાપકર્મથી બંધાય. (૫)

[કૃત્રિમ બણ્યા પછી કૃત્રિમને અકૃત્રિમ કહેવું, તે પણ અસત્યનો જ પ્રકાર છે.]

હવે નિશ્ચયાત્મક વચનનો નિષેધ કરે છે—

(૨૮૫) તમ્હા ગચ્છામો વક્ખામો, અમુગં વા ણે ભવિસ્સહ ।

અહ વા ણ કરિસ્સામિ, એસો વા ણં કરિસ્સહ ॥૭-૬॥

(૨૮૬) એવમાઈં ઉ જા ભાસા, એસકાલંમિ સંકિઆ ।

સંપયાઈંઅમદ્દે વા, તં પિ ધીરો વિવજ્જણ ॥૭-૭॥

(કૃત્રિમસત્યને પણ સત્ય કહેવાથી કર્મ બંધાય તો જેને એક ક્ષણ કે મુહૂર્ત જેટલું પણ ભૂત-ભવિષ્ય કાળનું જ્ઞાન નથી તે નિશ્ચયાત્મક બોલે તો કર્મ બંધાય જ.) તમ્હા=તે કારણે (અમે કાલે અન્યત્ર) ગચ્છામો=જઈશું જ, (તને કાલે અમુક) વક્ષામો=કહીશું જ, અથવા જે=અમારું (અમુક કાર્ય આમ) મવિસ્સઈ=થશે જ, (અમુક લોચ વગેરે કાર્ય નિયમા) અહં કરિસ્સામિ=હું કરીશ જ, અથવા એસો=આ (અમુક સાધુ અમારું અમુક કાર્ય) કરિસ્સઈ=કરશે જ. (૬)

એવાઈ=એવી અને આદિ શબ્દથી બીજી પણ એસકાલંમિ=ભવિષ્યકાળ સંબંધી (તેવા જ્ઞાનના અભાવે સંકિયા=શંકાવાળી જા માસા=જે ભાષા અથવા સંપચાઈઅં=સંપ્રતિ અને અતીત સંબંધી (વર્તમાન અને ભૂતકાળ સંબંધી) અટ્ટે=ભાવમાં પણ જે જે શંકિત હોય, તે પિ=તેને પણ ધીરો=ખુદ્ધિમાન વળે. (ન બોલે) (૭)

[ભવિષ્યકાળનું એક મુહૂર્ત પણ અનેક વિદ્નેથી ભરપૂર છે, માટે ધારવા પ્રમાણે ન પણ થાય. વર્તમાનમાં 'નજરે જેએલી પણ વાત ખોટી પડે' એ કહેવતને અનુસરીને પ્રયત્ન જેવા-સાંભળવા કે અનુભવવા છતાં અસત્ય ઠરે અને ભૂતકાળના ભાવો અંગે પણ એવું બનવું સંભવિત છે, માટે છન્નસ્થ-સાધુ તથાવિધ વિશિષ્ટજ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના ત્રણે કાળ-સંબંધી શંકિત ભાવોને અવધારણુ (નિશ્ચય) પૂર્વક ન બોલે. કારણ કે ભૂત-વર્તમાનભાવો અસત્ય ઠરે તો મૃષાવાદ થાય અને ભવિષ્યમાં કહેવા પ્રમાણે ન બને તો સાધુધર્મની, શાસનની અને પોતાની પણ લઘુતા થાય, માટે વિચારીને સઘળું અવસરો-ચિત બોલવું.]

(२८७) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

जमट्टं तु न जाणिज्जा, एवमेअं ति नो वए ॥७-८॥

(२८८) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

जत्थ संका भवे तं तु, एवमेअं ति नो वए ॥७-९॥

(२८९) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

निस्संकिअं भवे जं तु, एवमेअं तु निद्दिसे ॥७-१०॥

अईअंमि कालंमि=भूतकाणमां, तथा पच्चुप्पणं=वर्तमानमां अने अणागए=लविष्यमां (थयेला, थता अने थनारा) जं अट्टं=जे अर्थने (जे जे लावोने) न जाणिज्जा= न लक्षुतो होय (तेने साधु) एवमेअं=आ आभ હતું, છે, કે થશે, તિ=એ પ્રમાણે નો વએ=ન ખોલે. (८)

તથા ભૂતકાળમાં, વર્તમાનમાં અને લવિષ્યમાં (થયેલા, થતા કે થનારા) જત્ય=જે અર્થમાં (લાવમાં) સંકા ભવે=શંકા હોય તેને પણ 'આ આમ હતું, છે, કે થશે' એમ ન ખોલે. (૯)

કિન્તુ ભૂતકાળમાં, વર્તમાનમાં અને લવિષ્યમાં (થયેલા, થતા કે થનારા) જં=જે લાવો નિસ્સંકિયં= નિઃશંકિત હોય (જ્ઞાનથી નિશ્ચિત લક્ષુતો હોય) તેને તુ=અસાવધ (હિંસાદિ ન થાય તેમ) 'આમ હતું, છે, કે થશે' એમ પરિમિત શબ્દોમાં નિદ્દિસે=કહે. (૧૦)

(૨૯૦) તહેવ ફરુસા ભાસા, ગુરુભૂઓવઘાઈણી ।

સચ્ચા વિ સા ન વત્તવા, જઓ પાવસ્સ આગમો ॥૭-૧૧॥

(૨૯૧) તહેવ કાણં કાણેત્તિ, પંડગં પંડગેત્તિ વા ।

વાહિઅં વા વિરોગિત્તિ, તેણં ચોરે ત્તિ નો વએ ॥૭-૧૨॥

તેવી રીતે ફરસા=નિષ્કુર (સદ્ભાવ રહિત) જે ગુરુમૂઓવઘાઈની=મોટી જીવહિંસાને કરનારી થાય, જઓ=જેનાથી, પાવસ આગમો=પાપનું આગમન (દુષ્ટ-કર્મબંધ) થાય સા=તે સત્તા=સત્યભાષા પણ ન વત્તવા=બોલવી નહિ. (૧૧)

તે રીતે કાણાને કાણો, પંડગં=નપુંસકને નપુંસક, વાહિઅં=વ્યાધિવાળાને રોગી કે તેણં=સ્તેનને (ચોરને) ચોર, એવું પણ નો વણ=ન કહે. (૧૨)

[કઠોર વચન સાંભળનારને અસદ્ભાવ થાય, વૈર થાય અને લાભ કે ઉપકાર થવાને બદલે સ્વ-પરને પાપકર્મનો બંધ થાય. સદ્ભાવ વિનાનું વચન હિતપ્રુદ્ધિએ કહેલું પણ ગ્રાહ્ય થતું નથી. જેમ દેખાવમાં સુંદર પણ સ્વાદ વિનાનું કે ઘી સાકર રહિત ભોજન ભાવતું નથી, સ્વાદિષ્ટ કે મિષ્ટ દેખાવમાં સામાન્ય છતાં ભાવે છે, તેમ વચન પણ વિનય-બહુમાનરૂપી સ્વાદ કે સદ્ભાવ-હિતપ્રુદ્ધિરૂપી મીઠાશથી યુક્ત હોય તો સાંભળનારને ગમે છે, અન્યથા ભાવ વિનાના ભોજનની જેમ દેખાવમાં સુંદર હોય તો પણ અવિનયાદિથી કે અસદ્ભાવથી બોલાય તો ગ્રાહ્ય થતું નથી. માટે સત્ય પણ અસત્યાથી કઠોર કરીને નહિ બોલવું, કારણ કે સાંભળનારમાં તેવી યોગ્યતાના અભાવે અહિતકર બને છે. રોગીને સ્વાદિષ્ટ અને પથ્ય એવું પણ ભોજન ગમતું નથી, તેમ ડોઈ માની કે અરુ જીવને તેના તથાવિધ કર્મરોગને યોગે હિતકર અને કામળ વચન પણ ગમતું નથી, અહિત કરે છે, વગેરે બોલનારે શ્રોતાની યોગ્યતાને વિચારવાની પણ જરૂર રહે છે. ડોઈની ઈજ્જતને હાનિ પહોંચે તેવું બોલવાથી સાંભળનાર કદાચ સાંભળીને આપઘાત કરે, કે ખીજી રીતે પણ અહિત થાય, માટે સત્ય છતાં ખીજની ઈજ્જતને હાનિ પહોંચે તેવું પણ ન બોલવું.]

(૨૯૨) एणञ्जेण अट्ठेणं, परो जेणुवहम्मइ ।

आयार-भावदोसन्नू, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१३॥

एण=आ (ઉપર કહેલા કઠોર વગેરે શબ્દોથી)
અને અન્નેણ જેણ અટ્ઠેણં=ખીભ પણુ જે કોઈ ભાવથી
(વિષયથી) પરો=ખીભે (શ્રોતા) ઉવહમ્મઇ=દુઃખી થાય
તં=તેને આયાર-ભાવદોસન્નૂ=આચાર અને ભાવના દોષોનો
બાણુ ખુદ્ધિમાન્ સાધુ ન બોલે. (૧૩)

[જે જે બોલવાથી શ્રોતાને કર્મબંધ થાય તેવું સર્વ જ્ઞાની સાધુ
ન બોલે. અહીં આચાર એટલે બાહ્ય આચરણરૂપ સામાચારી-સાધુના
આચારો અને ભાવ એટલે અંતઃકરણના અધ્યવસાયો, બેના ગુણ-
દોષનો બાણુ, અર્થાત્ દ્રવ્ય-ભાવ ઉભયથા ધર્મ-અધર્મને સમજનારો,
એમ સમજવું.]

(૨૯૩) तहव होले गोलित्ति, साणे वा वसुलित्ति अ ।

दमए दुहए वा वि, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१४॥

तहव=तथा पन्नवं=ખુદ્ધિમાન્ સાધુ (અપ્રીતિકારક)
હોલે=હે હોલા ! (મૂર્ખ), ગોલે=હે ગોલા ! (બે બાપના),
સાણે=હે કુત્તા ! વસુલે=હે વ્યભિચારી ! દમએ=હે દ્રમ્મક !
(ભીખારી), કે દુહએ=હે દુર્ભંગ ! (નિભાંગી) એવં ન
ભાસિજ્જ=એવું ન બોલે. (૧૪)

[મનુષ્યમાં પ્રાયઃ માન અધિક હોવાથી સાચું પણ અપમાન-
કારક સાંભળવા તે અસમર્થ હોય છે, તેથી અપમાનકારક બોલવાથી
સ્વ-પર હાનિ થવા સંભવ છે. કૌંસમાં લખેલા પર્યાયશબ્દો અવ-
ચૂરિના આધારે લખ્યા છે. 'દમપ' ના સ્થાને 'દુમપ દુમ્મપ' એવા

પાડાંતરે છે પણ ટીકામાં દ્રમક પર્યાય કરેલો હોવાથી 'દમપ' શુદ્ધ જણાય છે.]

ઉપર સામાન્ય નિષેધ કરીને હવે સ્ત્રીને અંગે કહે છે કે-

(૨૯૪) અઙ્ગિણ પઙ્ગિણ વા વિ, અમ્મો માઝસિઅત્તિ અ ।

પિઝસિણ માયણિઙ્ગત્તિ, ધૂણત્તુણિઅત્તિ અ ॥૭-૧૫॥

(૨૯૫) હલે હલેત્તિ અન્નિત્તિ, મટ્ટે સામિણિ ગોમિણિ ।

હોલે ગોલે વસુલિત્તિ, ઇત્થિઅં નેવમાલવે ॥૭-૧૬॥

અઙ્ગિણ=હે આર્યા ! (દાદી), પઙ્ગિણ=હે પ્રાર્થિકા !

.(પરદાદી) અમ્મો=હે અમ્મા ! (માતા) માઝસિઅ=હે

માસી ! પિઝસિણ=હે ડ્રેઘ ! માયણિઙ્ગ=હે ભાણુ !

ધૂણ=હે પુત્રી ! ત્તુણિઅ=હે નપ્ત્રી ! (પુત્રની પુત્રી,) અને

ઉપલક્ષણથી હે દૌહિત્રી ! (પુત્રીની પુત્રી), (વગેરે સગાઈ

વાચક શબ્દોથી કન્યા, વૃદ્ધા કે યુવતી વગેરે કોઈ સ્ત્રીને

સાધુ ન ખોલાવે.) (૧૫)

[ગૃહસ્થ જીવનના તે તે સંબંધવાળાને કે ખીજને પણ સગાઈ-વાચક શબ્દોથી ખોલાવી શકાય નહિ, કારણ કે એથી સંબંધ અતૂટ રહે અને સંબંધ ચાલુ રહેવાથી તેઓ પાપ કરે તેની અનુમોદના થવાથી સાધુ પણ કર્મથી બંધાય.]

વળી હલે હલે=હે હલા ! હે સખી ! વગેરે

મૈત્રીવાચક શબ્દોથી કે અન્ને=ખીજ મટ્ટે=હે ભટ્ટિનિ !

સામિણિ=હે સ્વામિનિ, ગોમિણિ=હે ગોમિની ! વગેરે

પૂજ્યભાવ વાચક શબ્દોથી અને હોલે=હે હોલા ! (મૂખી),

ગોલે=હે ગોલી (બે બાપની) ! વસુલે=હે છીનાણ ! એવા

અપશબ્દોથી પણ કોઈ સ્ત્રીને ન ખોલાવે ! (૧૬)

[વિદ્યાગુરુની સ્ત્રી ભટ્ટિની, શેઠ-માલિકની સ્ત્રીને સ્વામિની અને બૌદ્ધધર્મ-પાળનારી ઉત્તમ સ્ત્રીને ગોમિણી સમજવી. ગોમિણીના બીજા પણ અનેક અર્થો થાય છે. સાધુને ગૃહસ્થો સાથે મૈત્રી હોય નહિ, પૂજ્ય શબ્દો બોલવાથી સાધુતાની હલકાઈ થાય અને અપશબ્દોથી અપ્રીતિ વગેરે વિવિધ હાનિ થાય, માટે એવું બોલે નહિ]

સ્ત્રીને કારણે કેવી રીતે બોલાવે? તે કહે છે—

(૨૯૬) નામધિજ્જેણ ણં બૂઆ, ઇત્થીગુત્તેણ વા પુણો ।

જહારિહમભિગિજ્ઞ, આલવિજ્જ લવિજ્જ વા ॥૭-૧૭॥

કોઈ કારણે સ્ત્રીને બોલાવવી પડે તો તેના નામધિજ્જેણ= નામપૂર્વક (હે દેવદત્તા ! વગેરે) બૂઆ=બોલે. પુણો=પુનઃ (નામ ન આવડે તો) ઇત્થીગુત્તેણ=સ્ત્રીના ગોત્રવડે (હે ક્ષત્રિયાણી ! હે કાશ્યપગોત્રી ! વગેરે) જહારિહં=યથાયોગ્ય (તેની વય, દેશ, ઐશ્વર્ય વગેરેને) અભિગિજ્ઞ=વિચારીને આલવિજ્જ=એકવાર કે અદપ બોલે, અથવા કારણે લવિજ્જ=અનેકવાર કે અધિક બોલે. (૧૭)

[મધ્યદેશમાં વૃદ્ધાને ઈશ્વરા, કે ધર્માચારવાણી હોય તો ધર્મ-પ્રિયા કહે છે, એમ તે તે દેશમાં જેને જે રીતે બોલાવવાથી લોકોમાં ધર્મની અપભ્રાજના ન થાય તેમ બોલવું.]

હવે પુરુષને ઉદ્દેશીને નિષેધ તથા વિધિ કહે છે—

(૨૯૭) અજ્જણ પજ્જણ વા વિ, વપ્પો ચુલ્લપિઉત્તિ અ ।

માડલો માહિણિજ્જ ત્તિ, પુત્તે ણત્તુણિઅ ત્તિ અ ॥૭-૧૮॥

(૨૯૮) હે મો હલિત્તિ અન્નિત્તિ, મટ્ટે સામિઅ ગોમિઅ ।

હોલ ગોલ વસુલ ત્તિ, પુરિસં નેવમાલવે ॥૭-૧૯॥

(૨૯૯) નામધિજ્જેણ ણં વૂઆ, પુરિસગુત્તેણ વા પુણો ।

જહારિહમભિગિજ્ઞ, આલવિજ્જ લવિજ્જ વા ॥૭-૨૦॥

(૧૮-૧૯-૨૦ ગાથાને શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ ક્રમશઃ
૧૫-૧૬-૧૭ ગાથાને અનુસરતો છે) હે દાદા !, હે મોટા
દાદા !, હે બાપા !, ચુલ્લપિઅ=હે કાકા ! માડ્ડો=હે મામા !,
હે ભાણેજ ! હે પુત્ર ! હે નપ્તર્ ! (પુત્રના પુત્ર,) હે દૌહિત્ર !,
વગેરે સગાઇવાચક શબ્દોથી સાધુ ન બોલાવે. (૧૮)

તથા ' હે મિત્ર ! ' વગેરે મૈત્રીવાચક શબ્દોથી, કે
બીજા ' હે ભટ્ટજી ! હે સ્વામિન્ ! ' વગેરે માનાહ શબ્દોથી
અને ' હે મૂર્ખ ! હે દુરાચારિણીપુત્ર ! હે દુરાચારી !
વગેરે અપશબ્દોથી પણ પુરુષને ન બોલાવે. (૧૯)

કિન્તુ કારણે તેના નામપૂર્વક બોલાવે અને નામ ન
આવડે તો પુરુષના ગોત્રથી હે ક્ષત્રિય ! વગેરે કહીને
યથાયોગ્ય વિચારીને એકવાર કે અનેકવાર બોલે. (૨૦)

પંચેન્દ્રિય તિયંચોને આશ્રીને બોલવાનો વિધિ કહે છે-

(૩૦૦) પંચિદિઆણ પાણાણં, એસ હત્થી અયં પુમં ।

જાવ ણં ન વિજાણિજ્જા, તાવ જાઈત્તિ આલવે ॥૭-૨૧॥

(કોઈ દૂર ઊંચે નીચે રહેલા ગાય બળદ વગેરે)
પંચિદિઆણ=પંચેન્દ્રિય પાણાણં=પશુઓને જાવ=બધાં સુધી
એસ હત્થી=આ સ્ત્રી (ગાય, ભેંસ વગેરે) કે અયં પુમં=આ
નર (બળદ, ઘોડો વગેરે) છે એવું ન વિજાણિજ્જા=ન જાણે,
તાવ-ત્યાં સુધી (કોઈ પ્રયોજને બોલવું પડે તો) તેને

जाइ त्ति=लतिथी (घोडुं, गघेडुं, कुतरुं, वगेरे
कहीने) ञणुवे. (२१)

[सत्य छतां निश्चय विना घोडो, घोडी, वगेरे भोले त्तारे
पणु असत्य भोलवानो लय न रहैवाथी, तथा असत्य होय तो तेवुं
भोलवाथी भूषावाद दोष लागे. अर्ही अे प्रश्न थाय डे-नपुंसकलिंग-
वाणा अेकेन्द्रियादिमां पत्थर, माटी, करे, ञ्वाणा, वात, आंभो,
आंभकी, मं'डोडो, मांकड, कीडी, लमरो, माप्पी, वगेरे पुंल्लिंग डे
स्त्रील्लिंगतो व्यवहार डेम करी शकय ? तेनुं समाधान अे छे डे
लोकमां ते ते देशमां अे रीते भोलवानो व्यवहार होवाथी ते ञनपद
सत्य डे व्यवहारसत्य गणुतुं होवाथी दुष्ट नथी. पंचेन्द्रिय माटे
तो तेवो व्यवहार न होवाथी दोष लागे, अेम समञ्जुं.]

(३०१) तहेव माणुसं पसुं, पक्खिं वा वि सरिसवं ।

थूले पमेइले वज्जे, पायमिच्चि अ नो वए ॥७-२२॥

(३०२) परिवूढत्ति णं बूआ, बूआ उवचिअ त्ति अ ।

संजाए पीणिए वा वि, महाकायत्ति आलवे ॥७-२३॥

(३०३) तहेव गाओ दुज्जाओ, दम्मा गोरहगत्ति अ ।

वाहिमा रहजोगित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२४॥

(३०४) जुवं गवित्ति णं बूआ, घेणुं रसदय त्ति अ ।

रहस्से महल्लए वा वि, वए संवहणि त्ति अ ॥७-२५॥

ते रीते मनुष्यने, पशुने, पक्षीने, सरिसवं वा डे सरि-
सृपने (सर्प-नोणीआ वगेरे उरःपरिसर्प-भुजपरिसर्पने)
वि=पणु (तेवां तेवां ञेधने आ) थूले=स्थूल (मांसथी पुष्ट),
पमेइले=भेदवाणो वज्जे=हणुवाथो गय पायं=पडाववा थो गय
(अेनो काण पाकी गथो) छे, इत्ति=अेवुं नो वए=न भोले. (२२)

કિન્તુ (માર્ગે જતાં માર્ગ ઓળખાવવા માટે ત્યાં રહેલા પશુ વગેરેની નિશાની આપવા વગેરે કારણે બોલવું પડે તે) સ્થૂલ મનુષ્યાદિને પરિવૂઢ=અતિવૃદ્ધ (વધેલો) કે ઉવચિઅ=ઉપચિત (પુષ્ટ) વૂઆ=કહે, સંજાણ=સંજાત, પીણિણ=પ્રીણિત, અથવા મહાકાય=મોટીકાયાવાળો, વગેરે કહીને આલવે=બોલે. (સમજાવે) (૨૩)

[પશુને પણ અપમાનજનક શબ્દો સાંભળીને દુષ્ટ અસર થાય છે, માટે તે નારાજ થાય, વૈરી થાય, તથા સાંભળનારને પણ તેવા શબ્દો સાંભળીને તેને હણવાની (માંસની) ઈચ્છા થાય તેવું ન બોલવું. અહીં સંજાત=યુવાન, પ્રીણિત=પ્રસન્ન-આનંદી, મહાકાય=બીંચો--મોટો, વગેરે યથાયોગ્ય અર્થ સમજવા.]

એ રીતે ગાવો=ગાયેને દુઝ્જાઓ=દોહવા યોગ્ય, ગોરહગ=વાછરડાઓને દમ્મા=દમવાયોગ્ય (વાહનમાં બેડવા યોગ્ય) અને વાહિમા=ઘોડાઓને રહજોગ=રથમાં બેડવા યોગ્ય છે ત્તિ=એવું ખુદ્ધિમાન્ સાધુ ન બોલે. (૨૪)

[એવાં વચનોથી સાવધ પ્રવૃત્તિ વધે અને તે તે પ્રાણીઓને કષ્ટ સહવાં પડે, માટે ઠરુણાસમુદ્ર મુનિ કોઈને દુઃખ થાય, કે પાપ વધે તેવું ન બોલે.]

કારણ પડે તે વાહને બેડવા યોગ્ય વૃષભને જુવં ગ-વિત્તિ વૂઆ=' યુવાન વૃષભ ' એમ કહે, ઘેણું=દૂગણી ગાયને રસદા=રસદા (રસાળી) કહે, વાછરડો નાનો હોય તે રહસ્સે=હસ્વ (નહાનો) અને મોટો હોય તે મહલ્લણ=મોટો વણ=કહે. એમ રથમાં બેડવા યોગ્ય ઘોડાને સંવહર્ણ=સંવહન (સમર્થ) કહે. (પણ સાવધ ન બોલે.) (૨૫)

હવે વનસ્પતિને અંગે બોલવામાં વિવેક જણાવે છે કે-

- (૩૦૫) તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વણાણિ અ ।
 રુક્ષ્વા મહલ્લ પેહાણ, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨૬॥
- (૩૦૬) અલં પાસાયસ્વંભાણં, તોરણાણં ગિહાણ અ ।
 ફલિહ-જ્ગલ-નાવાણં, અલં ઉદગદોણિણં ॥૭-૨૭॥
- (૩૦૭) પીઠ્ઠણ ચંગવેરે [રા] અ, નંગલે મહ્યં સિઆ ।
 જંતલટ્ટી વ નામી વા, ગંહિઆ વ અલં સિઆ ॥૭-૨૮॥
- (૩૦૮) આસણં સયણં જાણં, હુજ્જા વા કિંચુવસ્સણ ।
 મ્હૂઓવઘાઈણિં માસં, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨૯॥
- (૩૦૯) તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વણાણિ અ ।
 રુક્ષ્વા મહલ્લ પેહાણ, એવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૩૦॥
- (૩૧૦) જાઈમંતા ઈમે રુક્ષ્વા, દીહવટ્ટા મહાલયા ।
 પયાયસાલા વિહિમા, વણ દરિસણિત્તિ અ ॥૭-૩૧॥

તહેવ=તે રીતે ઉજ્જાણં=ઉદ્યાનમાં, પવ્વયાણિ=પર્વ-
 તોમાં અથવા વણાણિ=વનોમાં ગન્તું=જઈને (વિહાર
 કરતાં ગએલો) બુદ્ધિમાન્ સાધુ ત્યાં મહલ્લરુક્ષ્વા=મોટાં
 વૃક્ષોને પેહાણ=જોઈને નેવં માસિજ્જ=આપું ન બોલે.
 (૨૬) કેવું ન બોલે ? તે કહે છે-

(આ વૃક્ષો) પાસાયસ્વંભાણં=પ્રાસાદ અને સ્તંભોને
 માટે, તોરણાણં=તોરણો માટે, (નહાનાં-મોટાં) ગિહાણ=ઘરો
 માટે અલં=સમર્થ (યોગ્ય) છે વણી ફલિહમ્મલનાવાણં=
 પરિઘ, અર્ગલા અને નાવ માટે અને ઉદગદોણિણં=
 પાણીની ટ્રોણીઓ માટે યોગ્ય છે. એવું ન બોલે. (૨૭)

[પ્રાસાદ=એકસ્તંભી મહેલ, તોરણો=નગરના દરવાજાની કમાનો, પરિઘ=નગરદ્વારના કમાડનાં પાટીયાં, અર્ગલા=કમાડની પાછળનો આગળોઆ (આડું લાકડું), નાવ--નાવડીનાં પાટીયાં, અને પાણીની ડ્રોણી=રેંટની પાણીની ઘડીયો (રેંટ) માટે, એમ યથાયોગ્ય સમજવું.]

વળી-માળ માટે, પીઠલ=પીઠ-પાટડા, ચંગવેરા= કાષ્ટની પાત્રી (ખાંડણી), નંગલ=લાડૂગલ (હળ) મઙ્ગલ= માયિક (ખેતરમાં ખીજ વાવીને ઉપર ફેરવે છે તે સમાર), જંતલટ્ટી=ઘાણાની લાઠી (લાઠી), નામી=ચકની નાલી (પૈડાની વચ્ચેનું કાષ્ટ) ગંઢિઆ=(સોનીની) એરણનું કાષ્ટ, ઇત્યાદિને માટે અલંસિયા=સમર્થ છે. એવું ન બોલે (૨૮)

અથવા આસળં=આસન (પાટ વગેરે), સયળં=પલંગાદિ, જાળં=યાન (ગાડાં વગેરે) કિંચુવસ્સલ વા=અથવા ઉપાશ્રયમાં કંઈક (ખારણું-કમાડ-વગેરે) હુજ્જા=થાય (તેવાં છે), એમ બુદ્ધિમાન્ સાધુ મૂઓવઘાઈણિ=જીવોને ઉપદ્યાતક (હિંસક) ભાષાને ન બોલે. (૨૯) બોલવું પડે તો કેવું બોલે ? તે કહે છે કે-

તે રીતે (વિહારાદિ પ્રસંગે) ઉદ્યાનમાં, પર્વતોમાં અને વનોમાં ગએલો બુદ્ધિમાન્ સાધુ ત્યાં મોટા વૃક્ષોને જોઈને (કારણ પડે તો) આ પ્રમાણે બોલે. (૩૦)

इमे रुक्खा=આ વૃક્ષો (અશોક આમ્ર વગેરે ઉત્તમ) જાડમંતા=જાતિવાળાં છે, વીહ=બિંચાં, વટ્ટા=ગોળ, મહાલયા=મોટાં પયાયસાલા=મોટીશાખાવાળાં, વિહિમા= પ્રશાખાવાળાં અને દરિસણિ=દર્શનીય (સુંદર-સુશોભિત) છે, ત્તિ વલ=એમ બોલે. (૩૧)

['નાળાએરી' આદિ ઊંચાં, 'નંદીવૃક્ષ' વગેરે ગોળ અને 'વડ' વગેરે વૃક્ષો મોટાં હોય છે. અહીં કહ્યું તેમ 'ઉત્તમ ગતિના, સુંદર, શોભાવાળા' વગેરે કહેવાથી પ્રયોજન હોય તો પણ સાંભળનાર તેને કાપે નહિ તેથી જીવરક્ષા થાય, માટે કારણે એવું બોલવું એમ કહ્યું છે. અર્થાત્ બોલવાનું વિધાન કર્યું નથી, પણ કારણે બોલવું પડે તો પણ એ પ્રમાણે બોલવું, એમ વિવેક જણાવ્યો છે. એ રીતે પછી પણ વિવેક સમજવો. કારણ કે વિના કારણે સારા પદાર્થની પણ રાગજનક પ્રશંસા કરવાનો સાધુનો આચાર નથી. પ્રત્યેક વસ્તુમાં અંશે સારા-નરસાપણું હોય છે, તેમાં સારાની અનુમોદના અને નરસાની ઉપેક્ષા કરવી, એ સાધુઆચાર છે. પ્રશંસા તો કારણે પણ તેની--તે રીતે કરાય કે જેથી સાંભળનારને, જેની પ્રશંસા કરે તેને, કે ખીજ-કોઈને પણ હાનિ ન થાય. એમ અનુમોદના અને પ્રશંસાના વિષયમાં વિવેક સમજવો. પ્રશંસનીય વસ્તુ અનુમોદનીય હોય, પણ અનુમોદનીય દરેક વસ્તુએ પ્રશંસનીય હોય એવો નિયમ નથી, માટે વિવેક કરવો જોઈએ.]

(૩૧૧) તહા ફલાઈં પકાઈં, પાયસ્વજ્જાઈં નો વણ ।

વેલોહ્યાઈં ટાલાઈં, વેહિમાઈં તિ નો વણ ॥૭-૩૨॥

(૩૧૨) અસંથહા ઇમે અંબા, બહુનિવ્વહિમા ફલા ।

વહ્જ્જ બહુસંભૂઆ, ભૂઅરૂવત્તિ વા પુણો ॥૭-૩૩॥

તથા તે વૃક્ષો ઉપર ફળોને જોઈને આ ફળો પકાઈં= પાકી ગયાં છે, પાયસ્વજ્જાઈં=પકાવીને ખાવા યોગ્ય છે, વેલોહ્યાઈં=તુર્ત ઉતારી લેવા યોગ્ય છે, ટાલાઈં=કોમળ (ખાવા યોગ્ય) છે, વેહિમાઈં=ફાડવા યોગ્ય છે, તિ નો વણ=એવું ન બોલે. (૩૨)

[જેમકે આંખા પાકી ગયા છે, પકાવવા યોગ્ય છે, શીઘ્ર નહિ

ઉતારવાથી બગડી બન્ય તેવા છે, ક્રામળ (શાકને માટે યોગ્ય) છે, અને કાપવા (છોડીયાં કરવા) યોગ્ય છે, વગેરે ન બોલે એમ બીજાં કૃષો માટે પણ યથાયોગ્ય સમજવું. અર્થાત્ સાંભળનારને તે કૃષોને કાપવાની, ઉતારવાની, ખાવાની, વગેરે ઇચ્છા થાય તેવું ન બોલે.]

(કારણે કેવું બોલે? તે કહે છે કે—) હમે અંબા=આ આંબા કૃષો પાકી જવાથી હવે ભાર ઝીલવા માટે અસંથડા=અસમર્થ છે, પકાવવા યોગ્ય હોય તેને બહુનિવ્વહિમા ફલા=કૃષો પાકવા આવ્યાં છે (ગોટલી બંધાણી છે પણ પૂર્ણ પાક્યાં નથી), કૃષો ઉતારવા યોગ્ય હોય તેને બહુસંભૂઆ=પ્રાયઃ પાકેલાં છે, અને કૃષ કાચાં હોય તેને મૂઅરૂવ=કૃષો આવેલાં છે. (એમ યથાયોગ્ય હિંસા ન થાય તેવું બોલે. (૩૩)

(૩૧૩) તહો[તહેવો]સહિઓ પક્કાઓ, નીલિઆઓ છવીઈ અ ।

લાહમા મજ્જિમાઉ ત્તિ, પિહુલ્લજ્જત્તિ નો વણ ॥૭-૩૪॥

(૩૧૪) રૂઠા બહુસંભૂઆ, થિરા ઓસઠા વિ અ ।

ગમ્મિઆઓ પસૂઆઓ, સંસારાઉ ત્તિ આલવે ॥૭-૩૫॥

તે રીતે ત્યાં ઉગેલાં ધાન્ય વગેરેને જોઈને પણ ખુદ્ધિમાન્ સાધુ આ ઓસહિઓ=ઓષધીઓ પક્કાઓ-પાકી ગઈ છે, વાલ-ચોળાદિની કૃષીઓને નીલિઆઓ છવીઈ=છાલથી લીલી થઈ ગઈ છે (લીલી છમ હોવાથી કાચી ખાવા યોગ્ય છે), લાહમા=લાણુવા યોગ્ય છે, મજ્જિમાઓ=શેકીને ખાવા યોગ્ય છે, અથવા એને પિહુલ્લજ્જ=પોંખ રૂપે ખાવા યોગ્ય છે, ત્તિ નો વણ=એમ ન બોલે. (૩૪)

કિન્તુ ખોલવું પડે તેા રૂઢા=ઉગેલી, બહુસંમૂઆ= લગલગ પાકેલી, ઘિરા=પાકેલી, ઓસઢા=કણુ બાઝેલી (દાણુ થએલી-નિવાલવાળી), ગઢ્મિઆઓ=ડોડાં વિનાની, પસૂઆઓ=ડોડાં આવેલી, સંસારાઓ=સારવાળી (તંદુલાદિ થએલી) એમ (જે જેવા સ્વરૂપમાં હોય તેને તે રીતે) આલવે=કહે (જણાવે.) (૩૫)

(૩૧૫) તદેવ સંઘડિં નચ્ચા, કિચ્ચં કજ્જં તિ નો વણ ।

તેણગં વા વિ વજ્જિત્તિ, સુતિત્થિત્તિ અ આવગા ॥૭-૩૬॥

(૩૧૬) સંઘડિં સંઘડિં બૂઆ, પણિઅટ્ટં તિ તેણગં ।

બહુસમાગિ તિત્થાણિ, આવગાણં વિઆગરે ॥૭-૩૭॥

તે પ્રમાણે સંઘડિં=સંખડીને નચ્ચા=જાણીને કિચ્ચં કજ્જં='આવું કાર્ય કરવા યોગ્ય છે' એમ ન ખોલે, તેણગં= ચોરને વજ્જિ=રૂઢ કરવા યોગ્ય છે એમ ન કહે, તથા કોઇએ પૂછવાથી આવગા=નદી સુતિત્થ=સારા તીર્થવાળી છે, અ= કે અસાર તીર્થવાળી છે, વગેરે ન ખોલે. (અહીં તીર્થ એટલે પાણીમાં ઉતરવાનો માર્ગ સમજવો.) (૩૬)

[જમણવાર આદિ જે ક્રિયામાં જીવોનાં આયુષ્ય ખંડાય (તૂટે) અર્થાત્ જીવો મરે તે ક્રિયાને 'સંખડી' કહેવાય છે. માટે લૌકિકશ્રાદ્ધ, બ્રહ્મભોજન, લગ્નનાં જમણુ, મરણુ પછીનાં જમણુ, વગેરેને સંખડી કહે છે. સામાન્યતયા સાધુને ત્રીસથી અધિક મનુષ્યો જમનાર હોય તેવા લૌકિક કે ધાર્મિક જમણુવારોમાં વહોરવા જવાનો વ્યવહારથી નિષેધ છે, કારણ કે-તેથી 'મિષ્ટાન્ન લેવા જાય છે' વગેરે લોકમાં સાધુધર્મની અપભ્રાજના, પ્રમાદ, લોભુપતા, ગૃહસ્થનો પ્રતિબંધ, વગેરે દોષો થવા

સંલવિત છે. એવાં કાર્ય 'કરવા યોગ્ય છે' એમ કહેવાથી આરંભ થાય, ચોરને મારવા યોગ્ય કહેવાથી શિક્ષા થાય, નદી વગેરે જળાશયો સારા ઉતારવાળાં છે એમ જાણીને ખીજ નહાવા-ઘોવા જાય, અહીં તીર્થ એટલે જળાશયમાં ઉતરવાનો માર્ગ, તેને પણ સારો-ખોટો કહેવાથી સાવધ પ્રવૃત્તિ થાય.]

કિન્તુ કારણે સાધુને જણાવવા માટે બોલવું પડે તો સંખડીને સંખડી અને ચોરને પણિઅટ્ટું=પણિતાર્થ' કહે, આવગાળં તિસ્થાણિ=નદીઓના ઉતારને (પાણીમાં ઉતરવાનાં સ્થળોને) बहुसमाणि=પ્રાયઃસમ (અવિષમ) છે, એમ વિઆગરે=કહે. (૩૭)

[ગૃહસ્થને તો સંખડી વગેરે ન કહે, સાધુને કહે તો સંખડીને સંખડી અર્થાત્ જમણુવાર કહે, બાળ કે અન્ય સાધુઓને વૈરાગ્ય પ્રગટાવવા માટે પણિતાર્થ=ધન માટે પ્રાણોની પણ હોડ કરનાર (બુગારી) છે, એમ કહે અને નદી સરળતાથી ઉતરાય તેવી-અવિષમ છે, એમ કહે.]

(૩૧૭) તહા નईओ पुण्णाओ, कायतिज्जत्ति नो वए ।

નાવાહિં તારિમાઉત્તિ, પાણિપિજ્જત્તિ નો વણ ॥૭-૩૮॥

(૩૧૮) बहुबाहडा अगाहा, बहुसलिलुप्पिलोदगा ।

बहुवित्थडोदगा आवि, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३९॥

તથા નદીઓને પુણ્ણાઓ=પૂર્ણ (ભરેલી), કાયતિજ્જ=કાયાથી તરાય તેવી, નાવાદિથી તારિમાઉ=તરાય તેવી તથા કાંઠે બેસીને પાણિપિજ્જ=પ્રાણિઓ પી શકે તેવી છે, એમ ન બોલે. (૩૮)

[પૂર્ણ કહેવાથી ભય પામીને સાંભળનાર પાછો ફરે, કાયાથી તરાય તેવી જાણીને તરવા માંડે, નાવડીની જરૂર જાણીને એવા સાધનનો પ્રયોગ કરે, કે પાછો ફરીને ખીજી સાવધ પ્રવૃત્તિ કરે અને પી શકાય તેવી જાણીને પશુ આદિને પાણી પાવા લઈ જાય, કે યોતે પાણી પીવા જાય, વગેરે સાવધ પ્રવૃત્તિનો સંભવ છે.]

સાધુને માર્ગ ઓળખાવવા વગેરે પ્રયોજને જોલે તે (પૂર્ણ નદીને) बहुबाहडा=લગભગ ભરેલી કહે, (નાવાથી તરવા જેવીને) अगाहा=અગાધ (જાંડી) કે बहुसलिलुप्पिलोदगा=પ્રાયઃ પાણીથી ઉભરાઈને ઉન્માર્ગે વહેતી અને (કાયાથી તરાય તથા સરળતાથી પાણી પીવાય તેવીને) बहुविथडोदगा=ખુબુ વિસ્તારમાં વહેતી (પહોળી) છે, એમ બુદ્ધિમાન્ સાધુ જોલે. (૩૯)

[પૂછવા છતાં જોલવાથી પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદી ગણાય અને તેથી સામાને પણ દ્વેષ થાય, માટે સાંભળનારને સાવધ વિચારો ન સૂઝે તેવા શબ્દોમાં જવાબ આપે.]

(૩૧૯) તહેવ સાવજ્જં જોગં, પરસ્સટ્ટાણ નિઢિઠિં ।

कीरमाणं ति वा नच्चा, सावज्जं न लवे मुणी ॥७-४०॥

તે રીતે પરસ્સટ્ટાણ=પરના નિમિત્તે નિઢિઠિં=થઈ ગએલા, (વર્તમાનમાં) कीरमाणं=કરાતા, वा=અથવા ભવિષ્યમાં થનારા સાવજ્જં જોગં=પાપવ્યાપારને નચ્ચા=જાણીને મુનિ સાવજ્જં=પાપજનક (નિંદાવચન) ન જોલે. (૪૦)

[ખીજના પાપકાર્યની પણ નિન્દા કરવાનો મુનિનો ધર્મ નથી, કારણ કે તે પાપીની નિન્દારૂપ હોવાથી સાંભળનારને સાધુ પ્રત્યે અસહભાવ, દ્વેષ, કે વૈર વગેરે પણ થાય.]

(૩૨૦) સુકલિત્તિ સુપક્લિત્તિ, સુછિન્ને સુહલે મહે ।

સુનિદ્વિષ્ણુ સુલલ્લિત્તિ, સાવજ્જં વજ્જણ મુણી ॥૭-૪૧॥

(કોઈ મકાન વગેરેને) સુકલ્લં=સારું કચું છે, (રસોઈ, તેલ, મિષ્ટાન્ન, ઇંટો, વગેરેને) સુપક્લં=સારું પકાવ્યું છે, (વનસ્પતિ આદિને) સુછિન્ને=સારું કાપ્યું છે, (કૃપણું ધન વગેરે) સુહલે=ઠીક ચોરાયું, (શત્રુ આદિ) મહે=ઠીક મર્યો, (ધનનો અભિમાની) સુનિદ્વિષ્ણુ=ઠીક ખાલી થયો (હુંટાયો), કોઈ વિવાહાદિ થયા હોય તો વર-કન્યાને, કે ઘર-નોકરી વગેરે મલ્યું હોય તેને સુલલ્લં=સારું (મલ્યું), इति=એવા સાવજ્જં=પાપવચનને (પાપની પ્રશંસાને) મુનિ વળે. (૪૧)

[પાપની પ્રશંસાથી પાપ વધે, જેને હાનિ થઈ હોય તેને દેષ, વૈર વગેરે થાય અને બોલનારને પાપની અનુમોદનાથી અશુભકર્મોના બંધ થાય. નિરવધ વચન (પ્રશંસા) તો ન વળે-પણ કરે, જેમ કે-‘વૈયાવચ્ય વગેરે સારું કચું’, સાધુનું અહ્યયર્થ પાકું છે, અમુક માણસે રાગને ઠીક છેલ્લો, વસ્ત્રાદિ ચોરાયું તો પણ ઉપસર્ગ પ્રસંગે સાધુ ન કહ્યો તે ઠીક થયું, મરણ સારું (પંડિતમરણ) થયું, કર્મ ઠીક ઓછાં થયાં (નિર્જરા સારી થઈ), અમુકનાં તપ-ધ્યાન-ક્રિયા વગેરે સારાં છે. ઇત્યાદિ સત્કાર્યની પ્રશંસા તો વિવેક પૂર્વક કરે.]

(૩૨૧) પયત્તપક્લિત્તિ વ પક્કમાલવે,

પયત્તલિન્નત્તિ વ લિન્નમાલવે ।

પયત્તલલ્લિત્તિ વ કમ્મહેઉઅં,

પહારગાઢત્તિ વ ગાઢમાલવે ॥૭-૪૨॥

કોઈ અપવાદે બોલવું પડે તો પક્કં=પાકેલાને પયત્ત-પક્કં=પ્રયત્નથી (મુશીબતે) પકાવેલું આલવે=કહે. એ રીતે

છેદેલાને પ્રયત્નથી છેદેલું, કન્યા વગેરેને પચત્તલદુ=પ્રયત્નથી સુંદર (દીક્ષા યોગ્ય) થઈ છે અને ગાઠં=સખત પ્રહારને પહારગાઠં=પ્રહાર આકરૈ થયો છે, એમ કહે. અથવા સર્વત્ર કમ્મહેત્તં=(શુભાશુભ) કર્મના ઉદયથી (પાકયું, છેદાયું, સારું થયું, પ્રહાર થયો, વગેરે) કહે. કારણ કે- એવું બોલવાથી રાગ-દ્વેષ વગેરે ન થાય. (૪૨)

(૩૨૨) સવ્વુક્કસં પરગ્ઘં વા, અડલં નત્થિ ઈરિસં ।

અવિક્કિઅમવત્તવ્ઘં, અચિઅત્તં ચેવ નો વણ ॥૭-૪૩॥

વળી-બુદ્ધિમાન્ સાધુ કય-વિક્રયના વિષયમાં ઘણી વસ્તુઓમાં આ અમુક સવ્વુક્કસં=સર્વોત્કૃષ્ટ (સ્વભાવે સુંદર) છે, કે આ અમુક પરગ્ઘં=પ્રષ્ઠ મૂલ્યનું (મોંઘું છતાં સસ્તું મલ્યું) છે, અડલં=અતુલ છે, અન્યત્ર નત્થિ ઈરિસં=આવું નથી, અથવા અવિક્કિઅં=સંસ્કાર રહિત (સર્વત્ર મળે તેવું) છે, અવત્તવ્ઘં=અચક્રાવ્ય (ઘણા ગુણવાળું-વર્ણન કરી ન શકાય તેવું), કે અચિઅત્તં=અપ્રીતિકર છે, એવું નો વણ=ન બોલે. (કારણ કે એવું બોલવાથી હિંસક પ્રવૃત્તિ વધે, ધીમ્મઓને એ વસ્તુ ન મળવાથી અંતરાય કર્મ બંધાય વગેરે દોષો સમજવા.) (૪૩)

(૩૨૩) સવ્વમેઅં વડ્ડસામિ, સવ્વમેઅં તિ નો વણ ।

અણુવીદ્ધ સવ્ઘં સવ્વત્થ, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥૭-૪૪॥

વળી કોઈ કંઈ સંદેશો લઈ જવા કહે, ત્યારે (તારું કહેલું) સવ્વમેઅં=આ સર્વ વડ્ડસામિ=કહીશ, કે કોઇને સંદેશો પહોંચાડતાં પોતે સવ્વમેઅં=આ સર્વ (કહું છું, કે

તું કહેજે), તિ=એમ નો વણ=ન કહે. (કારણ કે એકનું કહેલું સર્વ સ્વર-વ્યંજનાદિ પૂર્વક તેવા જ શબ્દોમાં અને તેવા જ ભાવોમાં બીજાએ કહેલું અશક્ય બને અને અસંભવિત કહેવાથી મૃધાવાદ લાગે, માટે) સત્ત્વ=સર્વ કાર્યોમાં સત્ત્વ=સઘણું અણુત્રીફ=વિચારીને આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન સાધુ બોલે. (૪૪)

(૩૨૪) સુક્કીઅં વા સુવિક્કીઅં, અકિજ્જં કિજ્જમેવ વા ।

इमं गिण्ह इमं मुंच, पणीअं नो विआगरे ॥७-४५॥

(૩૨૫) અપ્પગ્ઘે વા મહગ્ઘે વા, કણ વા વિક્કણવિ વા ।

पणिअट्टे समुपन्ने, अणवज्जं विआगरे ॥७-४६॥

વળી કોઈ એ ખરીદેલું જાણીને તે પળીયં=કરીયાણાને સુક્કીઅં=સારું ખરીદું, કે વેચું જાણીને સુવિક્કીઅં=ઠીક વેચું, અથવા કોઈએ પૂછવાથી આ અકિજ્જં=ખરીદવા યોગ્ય નથી, કે કિજ્જમેવ=ખરીદવા યોગ્ય છે જ, એમ ન કહે, વળી ભવિષ્યમાં મોંઘું થશે માટે इमं=આ અમુકને ગિણ્હ=ખરીદ કર, કે ભાવ ઘટશે માટે આને મુંચ=મૂકી દે (વેચી દે), એવું નો વિઆગરે=ન બોલે. (૪૫)

કિન્તુ પણિઅટ્ટે=કરીયાણાને અંગે કોઈએ પૂછવાથી બોલવાનો પ્રસંગ સમુપન્ને=ઉત્પન્ન થતાં અપ્પગ્ઘે=સોંધી અથવા મહગ્ઘે=મોંઘી વસ્તુને કણ વિક્કણ વા વિ=ખરીદવામાં અથવા વેચવામાં પણ અણવજ્જં=નિર્દોષ વચન બોલે. જેમ કે ‘સાધુઓએ વ્યાપાર છોડેલો હોવાથી તેઓને આવું કંઈ બોલવાનો અધિકાર નથી,’ વગેરે બોલે. (૪૬)

(૩૨૬) તહેવાસંજયં ધીરો, આસ એહિ કરેહિ વા ।

સય ચિદ્ઠ વયાહિત્તિ, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૪૭॥

તે રીતે પન્નવં=બુદ્ધિમાન્ ધીરો=સંયમ પાલવામાં ધીર એવો સાધુ અસંયતં=અસંયતને (ગૃહસ્થને) અહીં આસ= ખેસ ! એહિ=આવ ! અથવા આ અમુક કરેહિ= કર ! સય=શયન કર, ચિદ્ઠ=ઉભો રહે ! વયાહિ=જા ! એ પ્રમાણે (સાવધ આદેશ) ન બોલે. (૪૭)

[સાધુએ વિરતિવંતને (સાધુને) પણ મુખ્ય માર્ગે આદેશ વાક્ય કહેવું યોગ્ય નથી, તો ગૃહસ્થને તો આદેશ ન જ કરી શકાય એ સ્પષ્ટ છે. આવા આદેશથી જ્યણાને નહિ સમજતો ગૃહસ્થ તે તે કાર્ય કરતાં જે હિંસાદિ કરે તેમાં સાધુ નિમિત્ત બને અને તેથી હિંસાદિ કરવામાં પાપનો ભાગી થાય.]

(૩૨૭) વહવે ઇમે અસાહૂ, લોણ વુચ્ચંતિ સાહુણો ।

ન લવે અસાહું સાહુત્તિ, સાહું સાહુત્તિ આલવે ॥૭-૪૮॥

લોણ=સૌકર્માં ઇમે=આ (બૌદ્ધ, શાક્ય, સંન્યાસી વગેરે મોક્ષસાધક અનુષ્ઠાનના અભાવે) અસાહૂ=અસાધુઓ છતાં સામાન્ય રીતે સાહુઓ વુચ્ચંતિ=સાધુઓ કહેવાય છે. તેવા અસાહું=અસાધુને (બુદ્ધિમાન્ મુનિ) સાહુ=આ સાધુ છે એમ ન કહે, કિન્તુ સાહું=સાધુ હોય તેને સાહુત્તિ=સાધુ છે, એમ કહે. (૪૮)

[અસાધુને સાધુ કે સાધુને અસાધુ કહેવો તેને મિથ્યાત્વની સંજ્ઞા કહી છે. એવું બોલવાથી અસાધુઓ પૂજ્ય. સુસાધુઓનો અનાદર થાય, અધર્મ વધે, ઇત્યાદિ અનર્થમાં નિમિત્ત બનવાથી મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો બંધ થાય]

(૩૨૮) નાળદંસણસંપન્નં, સંજમે અ તવે રયં ।

एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥७-४९॥

કેવા સાધુને સાધુ કહે ? નાળદંસણસંપન્નં=જ્ઞાન દર્શનથી સમૃદ્ધને, તથા (યથાશક્તિ) સંજમમાં અને તપમાં રક્તને, એવંગુણસમાઉત્તં=એવા ગુણથી યુક્ત સંજયં=સંયતને સાધુ કહે. (માત્ર વેશધારીને સાધુ ન કહે.) (૪૯)

[સાધુતા ગુણસ્વરૂપ હોવાથી નિશ્ચયનયથી ગુણવાનને જ સાધુ કહેવાય, વ્યવહારથી મૂળગુણ વિરાધના જેવા દોષો પણ ન જાણ્યા હોય ત્યાં સુધી સાધુવેષવાળો ન્નેઇને સાધુ કહે, દોષો જાણ્યા પછી પણ સંઘમાન્ય હોય અને કોઈ સંઘનાં કાર્યોમાં તેની સહાય જરૂરી હોય તો બાહ્ય દેખાવ રૂપે પણ સાધુ કહે. એમ કહેવામાં સંઘનાં-શાસનનાં કાર્યો કરવાનું ધ્યેય હોવાથી દોષ નથી. તત્ત્વથી સાધુ માને તો દોષ લાગે, માટે સાધુ કહેવા છતાં તેને સાધુ માને નહિ.]

(૩૨૯) देवाणं मणुआणं च, तिरिआणं च वुग्गहे ।

अमुगाणं जओ होउ, मा वा होउ त्ति नो वए ॥७-५०॥

વળી દેવોના, મનુષ્યોના, કે તિરિચોના વુગ્ગહે=ચુદ્ધમાં અમુકનો જય થાઓ ! અથવા અમુકનો જય મા હોઉ=ન થાઓ, એમ ન બોલે. (૫૦)

[એવું બોલવાથી કષાય અને તેથી કર્મબંધ વગેરે થાય; તે પશુના સ્વામિને પણ દ્રેષાદિ થાય, વગેરે સમજવું.]

(૩૩૦) वाओ वुट्ठं च सीउण्हं, खेमं धायं सिवं ति वा ।

कया णु हुज्ज एआणि, मा वा होउत्ति नो वए ॥७-५१॥

વળી મહાયપર્વત વગેરે દિશાનો વાઓ=વાયુ, વુટ્ઠં=વર-

साद, सीउण्हं=डंडी-गरमी, राब्बादि उपद्रवना अभाव-
३५ खेमं=क्षेम, घायं=सुबिक्ष (सुकाण) तथा सिवं=
उपद्रवना अभाव, एआणि=अे कया णुहुज्जा=कयारे थरे ?
अथवा मा होउ=न थाओ ! अेवुं पणु न ओले. (५१)

[अेवुं ओलवाथी अधिउरणु (डिंसादि) थाय, वायु, डंडी-ताप,
वरसाद, वगेरे थवाथी अनेक भुद्र लुवाने पीडा-भरणु थाय, कडेलुं न
अने तो कडेनारने-सांभणनारने आर्त्तध्यान थाय वगेरे दोषो समणवा.]

(३३१) तहेव मेहं व नहं व माणवं,

न देवदेवत्ति गिरं वइज्जा ।

समुच्छिए उन्नए वा पओए,

वइज्ज वा वुट्ट वलाहयत्ति । ७-५२।

(३३२) अंतलिक्खत्ति णं वूआ, गुज्झाणुचरिअत्ति अ ।

रिद्धिमंतं नरं दिस्स, रिद्धिमंतं ति आलवे ॥७-५३।

ते रीते अे अढेला मेहं=वाढणांने नहं=आकाशने,
अथवा राब्बादि मानवं=भनुअने, आ देवदेव=देवना देव
छे, अेवी गिरं=वाणीने न ओले. (अेवुं ओलवाथी मिथ्या-
वाद वधे अने साधुनी डलकाठ वगेरे थाय, भाटे आकाशमां
अढेला वाढणना घेरावाने) पओए=वाढणां समुच्छिए=चढी
आप्रां छे, अथवा उन्नए=उन्नत (धणां)छे अथवा वलाहय=
अलाडक (मेध) वुट्ट=वरस्येत्ति वइज्ज=अेम ओले. (५२)

(उपर मेधने अंगे ओलवानो विधि कह्यो तेम आकाशने
पणु देवदेव नडि कडेतां) अंतलिक्खं=अंतरिक्ष (आकाश),
के गुज्झाणुचरिअ=गुह्यानुचरित (देवोथी सेवाअेवुं स्थण)

ત્તિ વૂઆ=એમ કહે. (આ બે શબ્દો વાદ્યને અંગે પણ કહે.) તથા ઋદ્ધિમન્ત (રાજ, ધનાઢય વગેરે) નર=મનુષ્યને દિસ્સ=ભેદને આ 'ઋદ્ધિમાન્ છે' એમ કહે. અર્થાત્ મિથ્યા 'દેવદેવ' ન કહેતાં યથાર્થ શબ્દો બોલે (૫૩)

(૩૩૩) તહેવ સાવજ્જણુમોઅણી ગિરા,

ઓહારિણી જા ય પરોવઘાઈણી ।

સે કોહ લોહ મય હાસ માણવો,

ન હાસમાણોડવિ ગિરં વહ્જજા ॥૭-૫૪॥

તે રીતે ('ગામ ઠીક લુટ્યુ' વગેરે) સાવજ્જણુમોઅણી= પાપનું અનુભોદન કરનારી, ('આ આમ જ છે' વગેરે) ઓહારિણી=નિશ્ચયાત્મક કે સંશય કરનારી, જા ય=અને જો ('માંસ ખાવામાં દોષ નથી' વગેરે) પરોવઘાઈણી=પરને ઉપઘાતક ગિરા=વાણી સે=તેને માણવ= મનુષ્ય-સાધુપુરુષ ક્રોધ, લોભ, ભય, હાસ્ય અને ઉપલક્ષણથી માન, રાગ, વગેરેને વશ થઈને, કે હાસમાણો= હસતાં હસતાં પણ ન બોલે. (૫૪)

[ઘાઈ કારણે કડવા-મીઠા વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો પડે, તો પણ હૃદયમાં તેવો દુષ્ટ ભાવ કરવાનો સાધુનો આચાર નથી. હિતબુદ્ધિએ કડવું પણ કહેવાથી નિર્જરા થાય માટે સારણા-વારણા ચોયણા-પડિચોયણા કરવાનું વિધાન છે. તે ન કરે તો ગુરુ પોતાનો ધર્મ ચૂકીને શિષ્યને ઉન્માર્ગે જવામાં નિમિત્ત બને. માટે કડવું કહેવું પડે તો પણ ક્રોધાદિ ભાવોને વશ ન થવું. હાસ્યાદિ કાઠીઆઓને વશ થઈને તો હિતકારી મીઠું પણ બોલવાથી મોહનીયાદિ ક્રમેનો બંધ થાય છે, માટે તેવું કદી ન બોલવું.]

હવે ઉપદેશપૂર્વક અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરે છે—

- (૩૩૪) સુ(સ)વકસુદ્ધિં સમુપેહિઆ મુળી,
 ગિરં ચ દુદ્ધં પરિવજ્જણ સયા ।
 મિઅં અદુદ્ધં અણુવીહ માસણ,
 સયાણ મજ્ઞે લહહ પસંસણ ॥૭-૫૫॥
- (૩૩૫) માસાહ દોસે અ ગુણે અ જાણિઆ,
 તીસે અ દુદ્ધે પરિવજ્જણ સયા ।
 છસુ સંજણ સામણિણ સયા જણ,
 વહ્જ્જ બુદ્ધે હિઅમાણુલોમિઅં ॥૭-૫૬॥
- (૩૩૬) પરિવ્વખાસી સુસમાહિહંદિણ,
 ચચકસાયાવગણ અણિસ્સિણ ।
 સ નિદ્ધુણે ધુન્નમલં પુરેકહં,
 આરાહણ લોગમિણં તહા પરં-તિ બેમિ ॥૭-૫૭॥
- સવકસુદ્ધિં=સદ્વાકચશુદ્ધિને (અથવા સ્વવાકચશુદ્ધિને,
 કે સ=ખોલનારો તે વાકચશુદ્ધિને) સમુપેહિઆ=સમ્યગ્ જ્ઞેધને
 (જ્ઞણીને) (ઉપર કહી તેવી) દુદ્ધ ગિરં=ભાષાને સદા તજે
 અને ઉચારથી તથા પ્રમાણથી મિઅં=પ્રમાણોપેત અદુદ્ધં=
 અદુદ્ધ (દેશ-કાળાદિથી અવિરુદ્ધ એવું) અણુવીહ=વિચારીને
 ખોલે, તેવું માસણ=ખોલનારો મુળી=સાધુ સયાણ=સાધુઓ-
 માં (સજ્જનોમાં) પ્રશંસાને પામે છે. (૫૫)
- માટે બુદ્ધે=પંડિત સાધુ ભાષાના દોષોને અને ગુણોને
 (આ અધ્યયનના અભ્યાસ દ્વારા યથાયોગ્ય) જાણિઆ=

બાણીને તીસે દુદ્ધે=તેમાંની દુદ્ધલાપાને પરિવજ્જણ=પરિવ-
જે (સર્વથા તજે) અને સદા છસુ=છ જીવનિકાયમાં (ત્રસ-
સ્થાવર જીવોમાં) સંજણ=સંચત (જયણાવાળો) અને સામણિણ=
શ્રમણપણામાં સયા જણ=સદા યતનાવાનુ થઈને હિંચં=
હિત કરે અને અણુલોમં=મનોહર (પ્રિય) વજ્જા=
બોલે. (૫૬)

[દુદ્ધનો ત્યાગ કર્યા વિના સદ્વાક્ય બોલાય નહિ અને સદ્-
વાક્ય વિના અહિંસાદિનું કે સાધુતાનું રક્ષણ થાય નહિ, માટે દુદ્ધના
ત્યાગ પૂર્વક સદ્વાક્યના બળે સંયમની આરાધના કરવાનો ઉપદેશ છે.]

પરિચ્છમાસી=વિચારીને બોલતો, સુસમાહિંદિણ=
સુસમાહિતેન્દ્રિય (જિતેન્દ્રિય), ચઙ્કસાયવાગણ=અપગત-
કષાય (કષાય નિરોધક) અને અણિસિણ=નિશ્ચારહિત
(દ્રવ્યભાવ પ્રતિબંધ રહિત), સે=એવો તે સાધુ પુરેકહં=
પૂર્વકૃત ધુન્નમલં=પાપમળને (કર્મને) નિદ્વણે=નિર્ધનન
(ક્ષય) કરીને ણં=આ તદ્વા=તથા પરં=પર લોગં=લોકને
(જન્મને) આરાહણ=આરાધે છે (અર્થાત્ આ જન્મમાં
સદ્વાક્યદ્વારા આરાધક બનીને યથાસંભવ અનંતર કે
પરંપર જન્મમાં મોક્ષને સાધે છે.) એમ કહું છું. (૫૭)

[ભાષા ઔષધ તુલ્ય છે. ઔષધ-શરીરને હિત કરે, તેમ ભાષા
આત્માનું હિત કરે છે માટે આત્મહિત થાય તે રીતે તેનો પ્રયોગ કરવો
એ પુણ્યપ્રાપ્ત વાગ્યોગની (વાણીની) સફળતા છે. અનંતકાળ પછી
જીવને કર્મો ઉલકાં થવારૂપ પુણ્યના બળે બેઈન્દ્રિયાદિ બલિમાં
ભાષાની (જીવવાની) પ્રાપ્તિ થાય છે, એના સદુપયોગદ્વારા કર્મોને
ઉલકાં કરીને ઉત્તરોત્તર આત્મવિકાસ સાધવો એ જીવનું કર્તવ્ય છે.

નિશ્ચયથી ખીજના લાલ માટે નહિ, પણ પોતાનાં કર્મેા ખપાવવા ખોલવાનું છે. માટે એ લક્ષ્યથી ખોલાએલા શબ્દો પરોપકારી પણ અને છે, જે લાપકને પોતાને કર્મબંધ થવાનો ખ્યાલ કે લય ન હોય તેના વચનથી પ્રાયઃ અન્યને ઉપકાર થતો નથી, ઉલટો અપકાર થવાનો સંભવ છે, માટે ખોલેલું સ્વ-પર આત્મહિત કરે એ રીતે ખોલવાનું શિક્ષણ મેળવવું ખૂબ અગત્યનું છે. જગતમાં દેખાતાં ઝેર-વેર પ્રાયઃ ખોલવાની અનાવડતનું પરિણામ છે. ઔષધ ગમે તેને, ગમે તે રીતે, ગમે તેટલું, ગમે તે, કે સૌ કોઈ આપી શકે નહિ, તે માટે વૈદ્યકશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી ચિકિત્સામાં નિષ્ણાત બનવું પડે છે, ડોક્ટરોની કે વૈદ્યોની કિંમત ઔષધને નહિ પણ ઔષધ-યોજનાની આવડતને આભારી છે. લૌકિક વ્યવહારોમાં વખીલો-ખેરીસ્ટરો કે અભ્યાસ કરાવતા શિક્ષકોનું સ્થાન ખોલવાની આવડતને કારણે ઉંચું છે, તેમ લોકોત્તર ચિકિત્સક સાધુ પુરુષોનું સ્થાન પણ સદ્દુપદેશ દેવાના કારણે ઉંચું છે, કોને-કયારે-કેટલું-કયું ઔષધ કેટલા પ્રમાણમાં કયા પથથી હિત કરશે એ સમજીને ડો. વૈદ્યો ઔષધ આપે છે, તેમ સાધુઓએ અને અધિકારી ગૃહસ્થોએ પણ પોતાનાં કર્મેાની નિર્જરા સાથે શ્રોતાને હિત થાય તેવું-તેટલું-ત્યારે-તે વચન તેવા ભાવ પૂર્વક ખોલવું, એ શીખવાડવાનું જૈનદર્શનનું ધ્યેય છે. આ અધ્યયનમાં ગ્રન્થકારે તે વાતને બાલક પણ સમજે તે રીતે સમજવી છે, તેના યથાયોગ્ય અભ્યાસ કરીને ખોલતાં શીખવું અને અને તે પ્રમાણે જરૂર પડે ત્યારે જેને જે વચનથી લાલ થાય તેને તેટલું ત્યારે તેવા ભાવ પૂર્વક કહેવું. એ આખા પ્રકરણનો સાર છે.]

સમત્તં સત્તમં અજ્ઞયણમ્ ।

卐

卐

卐

આહમું 'આચારપ્રણિધિ' અધ્યયન

[પૂર્વે શુલ્લકાચાર અને મહાચારકથા અધ્યયનોમાં કહ્યા તે આચારોનો પ્રણિધિ એટલે સંગ્રહ કેવી રીતે કરવો ? તે આ અધ્યયનમાં કહેલું હોવાથી એનું 'આચારપ્રણિધિ' નામ છે. આચારો ક્રિયા રૂપ છે, તેનો સંગ્રહ થઈ શકે નહિ, માટે એના આલંબને આત્મધર્મનો સંગ્રહ કરવો તેને અહીં આચારપ્રણિધિ સમજવો. પ્રત્યેક આચારના બંધે ધર્મધનને એટલે આત્મસ્વરૂપને પ્રગટાવવું જોઈએ. વ્યાપારી નહાના મોટા પ્રમાણમાં ક્રય-વિક્રય કરવા છતાં ધનની કમાણી ન થાય તો પ્રસન્ન થતો નથી. તેનું લક્ષ્ય ધન-મેળવવાનું હોય છે, એ રીતે સાધુએ તપ જપ વગેરે નહાનાં-મોટાં અનુષ્ઠાનોમાં જ સંતોષ નહિ માનતાં એના આલંબને સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ આત્મગુણોને પ્રગટાવવાનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કરવું જોઈએ. ક્રિયા કષ્ટ આપનારી છે, આનંદનો અનુભવ તો ગુણો જ કરાવી શકે છે. માટે સુખની ઇચ્છાવાળા આત્માએ ગુણોને પ્રગટાવવા એ જ તેનું કર્તવ્ય છે. આ ગુણોના પ્રગટીકરણમાં વિઘ્નકારક (અકુશળ) ઈન્દ્રિયોનો અને મનનો વિજ્ય કરીને એ જ ઈન્દ્રિયોને તથા મનને ગુણો પ્રગટાવવા માટે સાધનભૂત (કુશળ) બનાવવાં જોઈએ. ઈન્દ્રિયોનો અને મનનો આવો વિજ્ય (સંયમ) તે તે આચારોના પાલન વિના શક્ય નથી, એથી જ્ઞાનાદિ ગુણોના જેટલી જ મહત્તા અને આવશ્યકતા આચારોની પણ છે. પૂર્વનાં અધ્યયનોમાં કાયસંયમ અને વચનસંયમ દ્વારા કાયાને અને વચનને શુદ્ધ બનાવવાનો ઉપાય કહ્યો. અહીં એ વચનને આચારમાં ઉતારવું જોઈએ, અર્થાત્ વાણી અને વર્તન તુલ્ય બનાવવાં જોઈએ, એમ કહી એના બંધે મનોસંયમ કરી મનની શુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકાય તે જણાવેલું છે. એ જ વાત હવે તેના ઉપાયભૂત આચારોના વર્ણન દ્વારા અહીં ક્રમશઃ જણાવે છે.]

(૩૩૭) આયાર્પણિહિં લદ્ધું, જહા કાયવ્વં મિવસુણા ।

તં મે ! ઉદાહરિસ્સામિ, આણુપુલ્લિવં સુણેહ મે ॥૮-૧॥

મિવસુણા=ભિક્ષુકે આયાર્પણિહિં=આચારના સંગ્રહને
લદ્ધું=પામીને જહા=જેમ કાયવ્વં=કરવા યોગ્ય છે (વર્તાવા
યોગ્ય છે.) તં=તેને મે !=(હે સાધુઓ!) તમને ઉદાહરિસ્સામિ=
હું કહીશ, તે મે=મારું કથન આણુપુલ્લિવં=કમશ: સુણેહ=
તમે સાંભળો ! (એમ શ્રીગૌતમપ્રભુ આદિએ પોતાના
શિષ્યોને કહેલું અહીં અન્યકાર કહે છે.) (૧)

(૩૩૮) પુઠ્ઠવિ-દગ-અગણિ-મારુઅ, તણરુવસ્સવીયગા ।

તસા અ પાણા જીવ ત્તિ, ઇહ વુત્તં મહેસિણા ॥૮-૨॥

પૃથ્વી, ઉદક (પાણી), અગ્નિ, મારુત (વાયુ), તણરુ-
વસ્સવીયગા=તૃણુ(ઘાસ) તથા ળીજ સહિત વૃક્ષો અને
તસા પાણા=ત્રસ પ્રાણિઓ, એ સર્વ જીવ ત્તિ=જીવો છે,
એમ મહેસિણા=શ્રી વર્ધમાનપ્રભુએ વુત્તં=કહેલું છે. (૨)

[પૃથ્વી આદિ સર્વ જીવો છે એ પૂર્વે પૃ. ૩૩ થી ૩૬ માં
સમબધ્યું છે]

(૩૩૯) તેસિં અચ્છણજોણ, નિચ્ચં હોઅવ્વયં સિઆ ।

મણસા કાયવ્વકેણં, एवं हवइ संजए ॥૮-૩॥

તે પૃથ્વી આદિ જીવોના અચ્છણજોણ=અહિંસક
યોગથી (હિંસા ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિથી) નિત્ય મનથી
કાયાથી અને વક્કેણં=વાક્યથી (વચનથી) હોઅવ્વયં સિઆ=
વર્તાવું જોઈએ. એ પ્રમાણે (વર્તાવો-અહિંસક થયો થકો)
જીવ સંજણ=સંયત (સંયમી) થાય. અન્યથા વેશ ધરવા
માત્રથી કે બોલવા માત્રથી સંયમી ન થઈ શકાય. (૩)

(૩૪૦) પુઢવિં મિત્તિ સિલં લેલું, નેવ મિંદે ન સંલિહે ।

તિવિહેણ કરણ—જોણં, સંજણ સુસમાહિણ ॥૮—૪॥

શુદ્ધપૃથ્વીને (માટીને), ભિત્તિને એટલે નદીના તટને અને શિલાને=પથરને, અથવા માટીના ઢક્ષા વગેરેને, ત્રણ પ્રકારના કરણ અને ત્રણ પ્રકારના યોગોથી સુસમાહિણ=સમાધિવાળો (મન-ઇન્દ્રિયોથી ઉપશાન્ત) એવો સંયત (સાધુ)નેવ મિંદે=ભેદે (તોડે) નહિ અને ન સંલિહે=ખોદે-ખોતરે નહિ. (૪)

[શબ્દાર્થ પૃ. પર માં કહ્યા છે. ત્રણ કરણો એટલે કરવું, કરાવવું, અને અનુમોદવું તથા ત્રણ યોગો એટલે મન, વચન, અને કાયા, એમ હવે પછી પણ યથાસ્થાન સમજી લેવું.]

(૩૪૧) સુદ્ધપુઢવીણ ન નિસીણ, સસરક્ષંમિ અ આસણે ।

પમજ્જિત્તુ નિસીઈજ્જા, જાઈત્તા જસ્સ ઉગ્ગહં ॥૮—૫॥

તથા સુદ્ધપુઢવીણ=સચિત્ત પૃથ્વી ઉપર અને સસરક્ષંમિ=રજયુક્ત આસણે=આસન ઉપર પણ ન નિસીણ=એસે નહિ. અચિત્તપૃથ્વી કે રજરહિત આસન ઉપર પણ તે જસ્સ ઉગ્ગહં=જેના અધિકારમાં હોય તેને જાઈત્તા=ચાચીને અને પમજ્જિત્તુ=પ્રમાણને એસે. ઉપલક્ષણથી ઉભા રહેવામાં અને શયન કરવામાં પણ એ વિધિ સમજવો. (૫)

(૩૪૨) સીઓદગં ન સેવિજ્જા, સિલાવુદ્ધં હિમાણિ અ ।

ઉસિણોદગં તત્તફાસુઅં, પડિગાહિજ્જ સંજણ ॥૮—૬॥

(૩૪૩) ઉદઉલ્લં અપ્પણો કાયં, નેવ પુંછે ન સંલિહે ।

સમુપ્પેહ તહાભૂઅં, નો ણં સંઘટ્ટણ મુણી ॥૮—૭॥

પૃથ્વીમાંથી નીકળેલા સીઓદગં=સચિત્ત પાણીને, વરસાદના સિલા=કરારને વુટ્ટં=વરસેલા પાણીને અને હિમા-
ણિ=(કૃત્રિમ અકૃત્રિમ) ખરફને સંયત-સાધુ સેવે (વાપરે)
નહિ, કિન્તુ તત્તકાસુઅં=તપવાથી પ્રાસુક (ત્રણ ઉકાળાથી
પૂર્ણ ઉકળીને અચિત્ત) થએલા ડસિણોદગં=ઉકાળેલા પાણીને
અહણુ કરે. (વાપરે) (૬)

વળી નદી ઉતરવાથી કે ભિક્ષાદિ માટે નીકળ્યા પછી
વર્ષાથી વદવહ્નં=ભીંજાએલા અપ્પણો કાચં=પોતાના શરીરને
(વસ્ત્રાદિ વડે) નેવ પુંછે=હુંછે નહિ અને હાથ વગેરેથી
ન સંલિહે=ધસે નહિ. કિન્તુ તહામૂઅં=તેવા (ભીંજાએલા
કે પાણી ગળતા) શરીરાદિને સમુપ્પેહ=જોધને મુનિ લેશ
સંઘટ્ટન પણ ન કરે. (૭)

[કાયાની જ્ઞેમ સચિત્તથી ભીંજાએલી અન્ય વસ્તુ માટે પણ
આ નિયમ જાણવો.]

(૩૪૪) ઇંગાલં અગણિં અચ્ચિં, અલાયં વા સજોઈઅં ।

ન ઉંજિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા, નો ણં નિવ્વાવણ મુણી ॥૮-૮॥

મુનિ અંગારાને, શુદ્ધઅગ્નિને, જવાલાને અને સજો-
ઈઅં=સળગતા ઉંખાડીઆને ઉંજન ન કરે, સંઘટ્ટન ન કરે
અને ઓલવે પણ નહિ શબ્દાર્થ પૃ. ૫૫માં કહ્યા પ્રમાણે. (૮)

(૩૪૫) તાલિઅંટેણ પત્તેણ, સાહાણ વિહુયણેણ વા ।

ન વીઈજ્જાપ્પણો કાચં, વાહિરં વા વિ પુગ્ગલં ॥૮-૯॥

(મુનિ) વીંજણા વડે, (પદ્મિની આદિના) પાંદડા વડે,
(વૃક્ષની) ડાળી વડે, કે પંખાવડે, પોતાની કાયાને અથવા

બાહ્ય (બીજા) કોઈ પુદ્ગલને (પદાર્થને) વીંઝે (પવન નાખે) નહિ. (શબ્દાર્થ પૃ૦ ૫૭ પ્રમાણે.) (૯)

(૩૪૬) તણરુક્ષવં ન છિંદિજ્જા, ફલં મૂલં ચ કસ્સહ ।

આમગં વિવિહં બીઅં, મળસા વિ ન પત્થણ ॥૮-૧૦॥

(મુનિ ધ્રો વગેરે) તૃણને, (આમ્રાદિ) વૃક્ષને અને અન્ય કસ્સહ=કોઈ પણ વૃક્ષાદિના ફળને કે મૂળને છેદે નહિ અને આમગં=સચિત્ત એવાં વિવિધ જાતનાં બીજને મનથી ન પત્થણ=છેદે પણ નહિ (પછી ખાવાનું તે હોય જ કેમ ? અર્થાત્ ન ખાય.) (૧૦)

(૩૪૭) ગહણેસુ ન ચિટ્ઠિજ્જા, બીણસુ હરિણસુ વા ।

ઉદગંમિ તહા નિચ્ચં, ઉત્તિગપણેસુ વા ॥૮-૧૧॥

મુનિ ગહણેસુ=વનના નિકુંજોમાં (ગાઠ આડીમાં), (સચિત્ત ડાંગર વગેરે) બીજોના ઉપર; (ધ્રો વગેરે) લીલાં તૃણ ઉપર, સચિત્ત પાણી ઉપર, તથા ઉત્તિગ=સર્પછત્રાદિ (નાગદંતી આદિ) વનસ્પતિ અને પણેસુ=લીલા (અનંતકાય) ઉપર નિચ્ચં=નિત્ય (કદાપિ) ઉભો ન રહે. (૧૧)

[વનસ્પતિકાયનો અધિકાર હોવાથી અહીં સચિત્ત પાણીના નિર્દેશથી અનંતકાય નિગોદ સમજવી. કારણ કે ‘ન્યાં ન્યાં પાણી હોય ત્યાં ત્યાં નિશ્રાગત વનસ્પતિ હોય’ એમ કહેલું છે. ઉત્તિગ એટલે કીડીનગરો નહિ, પણ તે જાતિની વિવિધ વનસ્પતિ અને પનક એટલે લીલા રંગની લીલા (અનંતકાય વનસ્પતિ) સમજવી. તે દરેક ઉપર ઉભા રહેવાની જેમ ખેસવાનો, સુવાનો, ચાલવાનો વગેરે નિષેધ પણ અધ્યાહારે સમજી લેવો.]

(૩૪૮) તસે પાળે ન હિસિજ્જા, વાયા અદુવ કમ્મુણા ।

उवरओ सव्वभूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥८-१२॥

મુનિ વાયા અદુવ કમ્મુણા=વચનથી અથવા કાયાથી (ક્રિયાથી) બેઈન્દ્રયાદિ ત્રસ પ્રાણીઓને પણ હિંસે નહિ. કિન્તુ (પાપકર્મથી) ઉવરઓ=ઉપરત થયેલો (અટકેલો) પોતે કર્મને વશ લિન્ન લિન્ન શરીરોને ધારણ કરી વિવિધ યેષ્ટાઓને કરતા સવ્વભૂएसુ=સર્વ પ્રાણીઓમાં જગં=જગતને (નરકાદિ ગતિના વિપાકોને) બુવે. (૧૨)

[વચનમાં અને ક્રિયામાં મનનો સહકાર હોવાથી ‘મનથી’ નહીં, એમ પણ સમજવું. જ્ઞાની મુનિ વિવિધ જીવોની વિવિધ યેષ્ટાઓને-અજ્ઞાન-મોહબળ કણોને બેઈને કાઈ જીવને પીડા કરી શકતો નથી. કારણ કે ભૂતકાળમાં પોતાના આત્માએ પણ તે તે દુઃખો ભોગવ્યાં છે, તેવી તેવી યેષ્ટાઓ કરી છે અને હવે ‘જો જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર કરેને નહિ તોડું’ તો ભવિષ્યમાં મારે પણ આવા જન્મે ભેવા પડશે’ એમ સમજે છે, પોતાના ત્રણે કાળના જીવનને (પર્યાયોને) પ્રત્યક્ષ ઓળખાવતા જીવોને ઉપકારી માની તે તે પ્રત્યેક જીવોની દયા-રક્ષા (સુખી કરવાની ચિંતા) કરે છે અને સંસારથી નિર્વેદ પામીને ચારિત્રના નિરતિચાર પાલન માટે સાવધ બને છે. અર્થાત્ જગતને બેઈને ‘તે સર્વ પોતાનું ભૂત-ભાવિસ્વરૂપ છે’ એમ માનતો શબ્દાદિ વિષયોમાં કે કથાઓમાં લેપાતો નથી.]

છકાય જીવોની સ્થૂલચતના કહી, વિશેષચતના માટે માઠ સૂક્ષ્મ સ્થાનોને જણાવે છે.

૩૪૯) अट्ट सुहुमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।

दयाहिगारी भूएसु, आस चिट्ठ सएहि वा ॥८-१३॥

(૩૫૦) કયરાઈં અદ્ધ સુહુમાઈં ?, જાઈં પુચ્છિજ્જ સંજણ ।

इमाईं ताईं मेहावी, आइक्खिज्ज विअक्खणे ॥८-१४॥

(૩૫૧) સિણેહં પુપ્ફસુહુમં ચ, પાણુત્તિગં તહેવ ય ।

पणगं बीअ हरिअं च, अंडसुहुमं च अद्धमं ॥८-१५॥

જાઈં=જેને (જ્ઞાનથી) જાણિતુ=જાણીને સંયત મૂણસુ= પ્રાણીઓ પ્રત્યે (ક્રિયા દ્વારા) દયાહિંગારી=દયાનો અધિકારી (રક્ષક) થાય છે, તે અદ્ધ=આઠ સુહુમાઈં=સૂક્ષ્મને (જીવસ્થાનોને) પેહાણ=જોઈને (તેવા જીવો જ્યાં ન હોય ત્યાં) આસ=ખેસે, ચિદ્ધ=ઉભો રહે અને સણહિ=શયન કરે. (૧૩)

[જીવોના સંભવવાળા સ્થાનોને જાણ્યા વિના દયા કરી શકાય જ નહિ, માટે તેનું જ્ઞાન મુનિએ અવશ્ય મેળવવું જોઈએ.]

આઠ સૂક્ષ્મની વાત સાંભળીને ‘ હું દયાળુ હોઈશ કે નહિ ? ’ એવા ભયથી સંયત પૂછે છે કે જાઈં=જે આઠ સૂક્ષ્મ (કદાં) તે કયરાઈં=કેવાં (ક્યાં) છે ? ત્યારે ખુદ્ધિમાન અને (સમભવવામાં) વિચક્ષણ (ગુરુ) તાઈં इमाईं આइक्खिज्जा=તે આ પ્રમાણે કહે છે. (૧૪)

[આવો પ્રશ્ન તેને જ થાય કે જે દયાળુ હોય. દયાળુ હોય તે પોતાનો દયાધર્મ સુરક્ષિત છે કે હણાય છે ? તે વિષયને જાણ્યા વિના ન રહી શકે. જીવાજીવાદિને ઓળખવાનો આદર આત્મામાં પ્રગટેલા અહિંસકલાવનો અને અનાદર હિંસકલાવનો સાક્ષી છે. આવા ઉત્તમ આત્માને એ ઓળખવાનો ધર્મ હોવાથી ગુરુ કહે છે કે-]

૧-સિણેહ=રનેહસૂક્ષ્મ (સૂક્ષ્મ અપ્કાય), ૨-પુપ્ફસુહુમં=સૂક્ષ્મપુષ્પો, ૩-પાણ=સૂક્ષ્મપ્રાણીઓ, ૪-ઉત્તિગ=

સૂક્ષ્મકીડીનગરો (ત્રસ જીવોનાં સૂક્ષ્મ સ્થાનો), ૫-
ગણં=સૂક્ષ્મ પનક (અનંતકાય લીલ-કૂગ), ૬-વીઅ=
સૂક્ષ્મ ખીજો (કણીઆ નખીઆં વગેરે), ૭-હરિઅં=
સૂક્ષ્મ વનરુપતિ અને ૮-અંડસુહુમં=સૂક્ષ્મ ઇંડાં (માખી
કીડી ગીરોલી વગેરેનાં), એ આઠ સૂક્ષ્મ છે. (૧૫)

[તેમાં ૧-સૂક્ષ્મપાણી પાંચ પ્રકારે છે, ૧-આકાશથી પડતો ઝીણો
રસાદ (આકળ), ૨-હીમ (બરફ), ૩-ધૂમ્મસ, ૪-વર્ષાના કરા (પત્થર
જેવા પાણીના કકડા) અને ૫-જમીનમાંથી કૂટીને વનરુપતિના છેડે
હાના જળખિંદુઓ થાય છે તે. ૨-સૂક્ષ્મપુષ્પો પાંચ પ્રકારનાં હોય
છે, ૧ કાળાં, ૨-નીલવર્ણનાં, ૩-રાતાં, ૪-પીળાં અને ૫-શ્વેત.
ઉપલક્ષણથી બદામી કેસરી વગેરે સર્વ મિશ્રવર્ણનાં પણ સમજી લેવાં.
મૂળ રંગો પાંચ છે, માટે અહીં પાંચ વર્ણનાં કહ્યાં છે, તે પણ સર્વ
વર્ણનાં પુષ્પો હોય છે અને તે એવાં ખારીક અને તે તે વૃક્ષના વર્ણ
જેવા વર્ણવાળાં હોય છે કે જે સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જ ઓળખી શકાય. ૩-
સૂક્ષ્મજીવો પણ ઉપર કહ્યા તે મૂળ પાંચવર્ણના, તે એક એક
વર્ણમાં હજારો અવાનંતર વર્ણવાળા તથા લિન્ન લિન્ન જાતિ અને
લિન્ન લિન્ન આકારવાળા હોય છે. કુંચુઆ વગેરે એવા ખારીક હોય છે
કે જે હાલે ચાલે તે જ ઓળખાય. અન્યથા 'આ જીવ છે' એમ
ઓળખી પણ ન શકાય. ૪-સૂક્ષ્મકીડીનગરો (જીવોનાં ઘરો) પણ
પાંચ પ્રકારનાં હોય છે. ૧-ઉત્તિંગ જાતિના જમીન કાતરીને અંદર
ખોલાણુ કરીને રહેનારા જીવો ગઘૈયાના આકારવાળા હોય છે. ૨-
પાણી સુકાઈ ગયા પછી જળોશયોની પૃથ્વીમાં ફાટો પડે છે તેને
'ભૃગુ' કહેવાય છે, તેમાં અનેક જાતિના જીવો રહે છે. ૩-સરળ
ખીલ, તે પૃથ્વીમાં જાંડાં હોય છે, વિવિધ જાતિના જીવો પૃથ્વી ખોદીને
તેવાં દર કરીને અંદર રહે છે. ૪-તાલમૂળના આકાર જેવું ખીલ, તે
ઉપરથી બહુ નાનું હોવા છતાં અંદર મોટું પહોળું હોય, તેમાં પણ

વિવિધ જીવો રહે છે અને પ-ભરણ ભરણીઓનાં દરો-ધરો. એમ અહીં પાંચ પ્રકારો કહ્યા, તે પણ ઉપલક્ષણથી વિવિધ જાતના જીવો પૃથ્વીમાં વિવિધ પ્રકારનાં દરો કરીને રહે છે, ભીંતોના ખૂણાઓમાં લાકડા વગેરેની કોરણીમાં, ઇત્યાદિ ખાંચાવાળા અનેક સ્થાનોમાં જાળાં ખાંધીને, માટીનાં ઘર બનાવીને અથવા ખીજી પણ રચના કરીને રહતા વિવિધ જીવો સૂક્ષ્મદષ્ટિએ જોવાથી દેખાય તેવા હોય છે. **પ-સૂક્ષ્મ પનક**, તે પણ પુષ્પોના કહ્યા તેવા પાંચ વર્ણવાળા અને એકેક વર્ણના હજારો પેટા વર્ણવાળા હોય છે. પનકને 'લીલકૂગ' કહેવાય છે, તે જે જે પદાર્થમાં જળનો અંશ હોય, કે વર્ષાની ભીની હવા જેને લાગી હોય તે તે પદાર્થમાં ઉપજે છે. તેનો વર્ણ પદાર્થના વર્ણ જેવો હોવાથી તેને ઝોળખવી મુશ્કેલ છે. વસ્ત્રાદિનાં મેલાં પાણીથી કે સ્નાનનાં પાણીથી ભીંજાએલી જે જમીન સૂકાયા વિનાની ભીની રહે છે અને શ્યામ બની જાય છે ત્યાં શ્યામવર્ણની પનક હોય છે. સૂર્યનો તાપ પડતાં તે લીલા વર્ણની થઈ જાય છે બહુધા લીલાવર્ણવાળાને પનક માનવાનો વ્યવહાર હોવાથી શ્યામવર્ણની, કે પાપડ વગેરે પૂર્ણ સૂકાયા વિના ડબખા વગેરેમાં ઢાંકી દેવાથી તેમાં થતી, ચોપડ વગેરે ભરવાનાં પાત્રો ઉપર થતી તે તે વર્ણવાળા, કેળાં કેરી વગેરે ફળો અધિક પાકી (સડી) જતાં તેના ઉપર થતી સફેદ વર્ણવાળા અને કાચી ચાસણીવાળાં (નરમ કણુસાષ, લાખણુસાષ, પેંડા, ખરફી, વગેરે) મિષ્ટાન્નમાં થતી, એમ પનક પૃથ્વીમાં, કાષ્ઠાદિમાં અને મિષ્ટાન્નાદિ અનેક પદાર્થોમાં થાય છે. કણુસાષ કે ચૂરમાના પૂર્ણ તળાયા વિનાના લાકુ ખે ત્રણ દિવસ પછી ભાંગતાં વચ્ચે સફેદ વર્ણ દેખાય છે તે પણ પનક હોય છે, એમ પનક વિવિધ વસ્તુઓમાં વિવિધ વર્ણવાળા હોય છે, તેને ઝોળખવી જોઈએ. **૬-સૂક્ષ્મખીજો** પણ પાંચ મૂળ વર્ણ તથા હજારો અવાન્તર વર્ણવાળાં- તે તે વનસ્પતિના વર્ણ જેવાં હોય છે. વખદાનાં, વડનાં અને કેટલાંક પુષ્પઝાડોનાં ખીજ એવાં સૂક્ષ્મ હોય છે કે ખારીક દષ્ટિએ જોવાથી જ ઝોળખાય. મૂળવર્ણોની અપેક્ષાએ તેના પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે, ધાન્યના

કણોમાં જે નખીયું હોય છે તેમાં પ્રાયઃ ખીજને જીવ રહે છે, એથી કણના ટુકડા થવા છતાં નખીયું અખંડ હોય તે તે સજીવ હોવાનો સંભવ છે, ૭ સૂક્ષ્મવનસ્પતિ પણ પૃથ્વીના સમાન વર્ણુવાળી હોય છે અને અવાન્તર અનેકાનેક વર્ણુવાળી હોય છે. વર્ષાના પ્રારંભમાં એવા સૂક્ષ્મ અંકુરાઓ ઉગે છે કે જે સૂક્ષ્મદષ્ટિએ જોવા છતાં કષ્ટથી જ દેખાય. ૮-સૂક્ષ્મઘંડાંના પણ પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે. ૧-મધમાખી માંકડ વગેરેનાં ઉદ્દંશઅંડ, ૨-કરોળિયા વગેરેનાં ઉત્કલિકાઅંડ, ૩-ક્રીડીઓનાં ઘંડાંને પિપીલિકાઅંડ, ૪-ઘીરોલીનાં (બ્રાહ્મણીનાં) ઘંડાંને હલિકાઅંડ અને ૫-કાકિડીનાં ઘંડાંને હલ્લોલિકા અંડ કહે છે. એના ઉપલક્ષણથી ખીજ પણ બેઈન્દ્રિયાદિ વિવિધ સંમર્છિત જીવોનાં ઘંડાં સમજી લેવાં. ઘંડાં જીવને ઉત્પન્ન થવાની યોગિ રૂપે સચિત્ત હોય છે, તે પ્રત્યેકને ગુરુગમથી ઓળખવાં જોઈએ.

આ આઠે પ્રકારના જીવોનાં સૂક્ષ્મ સ્થાનેને જાણ્યા વિના યથાર્થ અહિંસા (દયા) થઈ શકે નહિ, એ માટે સર્વથા પ્રાણાતિ-પાતના ત્યાગી સાધુને એનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. એ જ્ઞાન વિનાનો સાધુ વિશિષ્ટજ્ઞાનીની નિશ્ચા વિના બેસવા ઉઠવા કે જવા આવવાને અધિકારી ગણાય નહિ. કારણ કે પૂર્વે કહ્યું તેમ જે જીવને જાણે નહિ, અજીવને જાણે નહિ, કે જીવાજીવને જાણે નહિ તે કેવી રીતે સંયમને જાણી (પાળી) શકે ? આ કારણે વિશિષ્ટજ્ઞાન મેળવ્યા વિના ગુરુથી અલગ રહેવાનો નિષેધ કરેલો છે. જિનાજ્ઞાનો અનાદર કરીને સંયમની રક્ષા કદી કોઈ કરી શક્યું નથી, ઉલટું ભવભ્રમણ વધે, માટે ઉપકારી જ્ઞાની પુરુષોએ તે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ભારપૂર્વક જાણવું છે.]

(૩૫૨) એવમેઆણિ જાણિત્તા, સવ્વભાવેણ સંજ્ઞણ ।

અપ્પમત્તો જણ નિચ્ચં, સવ્વિદિઅસમાહિણ ॥૮-૧૬॥

એ પ્રકારે આ આઠ સૂક્ષ્મને જાણીને સર્વ ઈન્દ્ર-

યોથી ઉપશમવાળો (શબ્દાદિ તે તે વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરતો) સયત-સાધુ સત્ત્વભાવેણ=સર્વભાવથી (શક્તિને ગોપય્યા વિના) અપ્પમત્તો=નિદ્રાદિ પ્રમાદ તજીને નિત્ય (મન વચન કાયાથી સર્વ જીવોની રક્ષામાં) જણ=પ્રયત્ન કરે. (૧૬)

વસતિમાં એ પ્રયત્ન કેવી રીતે કરે? તે કહે છે કે—

(૩૫૩) ધુવં ચ પડિલેહિજ્જા, જોગસા પાયકંબલં ।

સિજ્જમુચ્ચારભૂમિં ચ, સંથારં અદુવાસણં ॥૮-૧૭॥

સાધુ જોગસા=છતે યોગે (સામર્થ્ય હોય ત્યાં સુધી) ધુવં=ધ્રુવં (નિત્ય-અવશ્ય) પાયકંબલં=પાત્રને, કાંબળને, સિજ્જં=શય્યાને, ચ્ચારભૂમિં=લઘુ-વડીનીતિની ભૂમિને, સંથારં=સંથારાને, અદુવાસણં=અથવા આસનને પડિલેહે. (૧૭)

[રોગાદિ કાંણે કે સામર્થ્ય હણાયું હોય ત્યારે અન્ય સાધુઓને તેનાં વસ્ત્રાદિ પડિલેહવાનો અધિકાર હોવાથી અહીં 'સામર્થ્ય હોય ત્યાં સુધી' કહ્યું. એથી સાધુ છતે સામર્થ્યે ખીજની પાસે કામ કરાવવા ધર્યે નહિ, પણ ખીજ વૈયાવચ્ચાદિ કરનારા નિર્જરાના અર્થે કરે તો નિષેધ ન કરે. પાત્રથી સર્વ પાત્રોનું અને કાંબળથી સર્વ વસ્ત્રોનું પ્રતિલેખન ઉભય ટાઈમ કરવાનું સમજવું. શય્યા એટલે વસતિ-ઉપા-અયનું પડિલેહણ કાળે ઉદ્ધરીને જીવોનો ઉપદ્રવ ન હોય તો વિધિપૂર્વક ઋતુબદ્ધકાળે બે વખત અને વર્ષાકાળે ત્રણ વખત કરે, જીવોનો ઉપદ્રવ હોય તો વારંવાર કરે. લઘુ-વડીનીતિની ભૂમિ ૧-અનાપાત-અસંલોક, ૨-અનુપધાત, ૩-સમ, ૪-અશુષિર, ૫ અચિરકાલકૃત, ૬-વિસ્તીર્ણ, ૭-દૂરાવગાઢ, ૮-અનાસન્ન, ૯-ખીલવર્જિત અને ૧૦-ત્રસ-પ્રાણુ-ખીજાદિ રહિત, એ દસ ગુણો અને તેના સંયોગી ભાંગાઓવાળી શુદ્ધ મેળવવી, તે તેનું પડિલેહણ સમજવું. આ ગુણો અને ભાંગાઓનું સ્વરૂપ ધર્મસંગ્રહ

ભાષાન્તર ભાગ બીજાના પૃ-૧૬૪ થી છે, તે ઉપરાંત સ્થાંડિલ માટે બીજાને પણ વિધિ જાણવા યોગ્ય છે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવો. સર્વ વસ્ત્રો કહેવા છતાં સંધારો જુદો કહ્યો, તેથી સંધારાનું એટલે તૃણ કે પાટનું પડિલેહણુ સમજવું અને આસનથી પાટલા વગેરે સમજવા.

‘પ્રતિલેખના’ સંસ્કૃત અને ‘પડિલેહણા’ પ્રાકૃત ભાષાનો જૈનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે, તે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ વસ્તુને વારંવાર જોવાના અર્થમાં વપરાય છે. આ ક્રિયાનું મહત્વ-રહસ્ય ધણું છે. વર્તમાનમાં પ્રતિદિન પ્રતિલેખન કરનારા જૈનોમાં પણ તેને સમજનારા ઓછા થતા જાય છે કેટલાક તો તેને માત્ર કાયકલેશ સમજવાથી કરવા છતાં ફળથી વંચિત રહે છે. પ્રતિલેખનામાં સામાન્ય હેતુઓ ‘જીવરક્ષા અને જિનાજ્ઞાનું પાલન’ છે અને મુખ્ય હેતુ ‘મન મર્કટને વશ કરવું’ તે છે. મનને વશ કરવા માટે વસ્ત્રાદિની પ્રતિલેખના કરતી વેળા તે તે જોલો જોલવાનું વિધાન છે. તે ૫૦ જોલો કયા, કેવી રીતે, કયા સ્થાનને સ્પર્શીને જોલવા ? તેનું વર્ણન ધર્મસંગ્રહ વગેરે અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવું. અહીં એનું રહસ્ય કંઈક માત્ર કહીએ છીએ.

‘સૂત્ર-અર્થ’ તત્ત્વ કરી સદ્હું વગેરે ૫૦ જોલનો સામાન્ય અર્થ વિચારતાં સમજાય તેવું છે કે-એ માત્ર જોલ નથી, પણ આત્મશુદ્ધિ સાથે આત્માને સંયમમાં સ્થિર કરનારા મહામંત્રો છે. પ્રતિલેખના માત્ર વસ્ત્ર-પાત્રને લાગેલી રજ વગેરે દૂર કરવા પૂરતી જ નથી. જિનેશ્વરોએ કહેલાં પ્રત્યેક અનુષ્ઠાનોમાં આત્મશુદ્ધિનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. ‘શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલી અને ગણધરભગવંતોથી માંડીને આજ સુધીના મહાન્ ઋષિઓએ-જ્ઞાનીઓએ આચરેલી એ ક્રિયા કોઈ વિશિષ્ટ રહસ્યપૂર્ણ હોવી જોઈએ’ એટલી શ્રદ્ધા તો અવશ્ય જોઈએ. પ્રતિલેખના કરતાં તે તે અંગોને વસ્ત્રનો સ્પર્શ કરવા પૂર્વક જોલાતા જોલોમાં ‘પરિહરુ’ શબ્દ તે તે દોષોનો નાશ અને ‘આદરુ’ શબ્દ ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ કરનાર છે.

જીવને હાસ્ય, શોક, રતિ, અરતિ, ભય, દુર્ગંજા વગેરે ભાવો

તે તે પ્રકારના નામવાળા મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે, આ કર્મો પુદ્ગલ-રજસ્વરૂપ છે. જેમ વસ્ત્રના છેડાથી રજ દૂર કરી શકાય છે તેમ પ્રતિલેખનથી કર્મરૂપી રજ દૂર થઈ શકે છે. જેમ શરીરના અમુક અંગોને સ્પર્શવાથી કામવાસના, હર્ષ, શોક, અભિમાન કે રોષ વગેરેની લાગણી પ્રગટે છે, તેમ પ્રતિલેખના કરતાં મુહુપતિ આદિથી તે તે અંગોને સ્પર્શ કરવાથી તે તે દોષો દૂર થાય એ યુક્તિસંગત છે. વર્તમાનમાં 'મેસમેરિઝમ'ની ક્રિયાથી પૂરવાર થયેલું આ તત્ત્વ છે. તેને અનુસરીને રોગાદિની શાન્તિ માટે કેટલાક વ્યવહારો આજે લોક પણુ કરે છે. જેમ કે નેત્રમાં લાગેલા ઝાકા વગેરેની લાલાશ, સાપ-વિંછી આદિનાં ઝેર, ભૂત-પ્રેતાદિના વળગાડ, ગરમીથી લાગેલી લૂ, ઈત્યાદિને ઉતારવા વસ્ત્રના છેડાથી તે તે અંગોને સ્પર્શ કરીને મંત્રોચ્ચાર કરાય છે, અને તેથી લાલ પણુ થાય છે. માતા પુત્રના શરીરે, કે માલિક પોતાના ઘોડા, બળદ, ગાય, ભેંસ વગેરે પશુઓની ઉપર પ્રેમપૂર્વક હાથ ફેરવે છે તો તેઓનો શોક, થાક વગેરે દૂર થાય છે અને પ્રસન્નતા પ્રગટે છે, વગેરે અનુભવ સિદ્ધ છે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં પણ આવો વ્યવહાર ચાલે છે. જેમ કે-બ્રાહ્મણો ગાયત્રીના બપ વખતે હાથથી અંગોને સ્પર્શે છે, કોઈ ડાલ નામની વનસ્પતિથી તો કોઈ શ્રુતિથી અંગોને સ્પર્શે છે, મુસલમાનો નિમાજ પઢતાં પઢતાં જૂદી જૂદી રીતે અંગોને સ્પર્શે છે, જૈનો આત્મરક્ષાદિ સ્તોત્રોનો ઉચ્ચાર કરીને વિવિધ અંગોને સ્પર્શે છે. એમ ધર્મક્રિયાઓમાં પણ અંગસ્પર્શ કરાય છે અને તે દરેકથી લાલ પણુ થાય છે. લાલ ન થાય તેને તે તે વિષયનું જ્ઞાન અથવા શ્રદ્ધાની ખામી કારણભૂત છે. આ હકીકત આબાલ-ગોપાલ પ્રસિદ્ધ હોવા સાથે મોટા જ્ઞાનીઓએ આજ સુધી માનેલી અને આચરેલી છે.

પ્રતિલેખના કરતાં અંગસ્પર્શાદિ કરવા સાથે તે તે બોલોને (મંત્રોને) બોલવામાં પણ આ હેતુ છે તે તે અંગોને મુખવસ્ત્રિકાદિથી સ્પર્શ કરવા પૂર્વક તે તે બોલને બોલવાથી તે તે દોષો ટળે છે અને ગુણો

પ્રગટે છે. શ્રી જિનકથિત ભાવો કદાપિ મિથ્યા થયા નથી અને થવાના નથી. આજે પણ તે સફળ છે. માત્ર જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાપૂર્વક આદરથી તે તે આચારોનું પાલન જોઈએ. જૈનશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ મહાત્મા વલ્કલચિરી જૈન દીક્ષા વિના પણ ટેવળજ્ઞાન પામ્યા તે પૂર્વજન્મની પ્રતિલેખનાની ક્રિયાના ઉત્તમ સંસ્કારોનું ફળ હતું, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. એ કારણે શ્રાવકને પૌષધાદિમાં અને સાધુને પ્રતિદિન બે વાર પ્રતિલેખના કરવાનું વિધાન ઘણું ઉપકારક છે. મનોગુપ્તિ અને અહિંસાનું પાલન કરવા માટે પ્રતિલેખના અનન્ય આલંબન છે. એના રહસ્યને સમજીને બોલ બોલવા પૂર્વક યોગ્ય સમયે ઉપયોગ પૂર્વક-પ્રતિદિન પ્રતિલેખના કરવાથી ઘણી કર્મનિર્જરા થાય છે. વગેરે સ્વયં વિચારવા યોગ્ય છે.]

(૩૫૪) ઉચ્ચારં પાસવળં, સ્વેલં સિંઘાણજલ્લિઅં ।

કાસુઅં પહિલેહિત્તા, પરિટ્ટાવિજ્જ સંજણ ॥૮-૧૮॥

ઉચ્ચારં=વડીનીતિને, પાસવળં=લઘુનીતિને, સ્વેલં=શ્લેષ્મને (શૂંક-બળખા વગેરેને), સિંઘાણ=નાસિકાના મેલને (લીંટને) અને જલ્લિઅં=શરીરના મેલને, સંયત સાધુ કાસુઅં-પ્રાસુક (ત્રસ-સ્થાવરાદિ જીવ રહિત અચિત્ત) ભૂમિને પહિલેહિત્તા=જોઈને ત્યાં પરિટ્ટાવિજ્જ=પરઠવે. (૧૮)

[પરઠવવું એટલે યોગ્ય સ્થળે, તેના સ્વામિની અનુમતિ પૂર્વક જીવહિંસા કે અન્યને અપ્રીતિ આદિ ન થાય તેમ, શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે નિરુપયોગી વસ્તુને તજી દેવી. આ ક્રિયાને કરતાં જ્ઞાની મુનિને સવિશેષ નિર્જરા થાય છે ઢંઢણ મુનિ અકલ્પ્ય આહારને પરઠવતાં શુભધ્યાનારૂઢ થઈને કેવલજ્ઞાની બન્યા હતા, તેમ અન્ય સાધુને પણ પરઠવવાની ક્રિયાથી મોટો લાભ થાય છે. પરઠવવા માટે મુખ્યત્વે ગીતાર્થ-જ્ઞાની અધિકારી છે. પરઠવવાની વસ્તુ સચિત્ત, અચિત્ત, તે પણ અન્યના ઉપયોગમાં આવે તેવી, કે અપ્રીતિ થાય તેવી,

વિવિધ પ્રકારની હોવાથી તેને પરઠવવાનો વિધિ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે, એને જે ગુરુગમથી અને શાસ્ત્રાભ્યાસથી જાણે તે પરઠવવાનો અધિકારી ગણાય છે.]

હવે ગોચરી ગએલા કેવા પ્રયત્ન કરે તે કહે છે—

(૩૫૫) પવિ સિત્તુ પરાગારં, પાણટ્ટા મોઞ્ણસ્સ વા ।

જયં ચિટ્ઠે મિઞં માસે, ન ય રૂવેસુ મણં કરે ॥૮-૧૯॥

મોઞ્ણસ્સ=ભોજનના કે પાણટ્ટા=પાણીના અર્થે
પરાગારં=ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને (ઉત્તમ મુનિ)
યતના પૂર્વક ઉભો રહે, મિઞં=પ્રમાણોપેત (અદ્ય) બોલે,
અને ગૃહસ્થની સ્ત્રી આદિના રૂવેસુ=રૂપમાં મણં ન કરે=
મનને ન લગાડે. (૧૯)

[ઉભો રહેલો સાધુ ગવાક્ષ, ઝોરડા, હાટિયાં, કપ્પાટ વગેરેને ન જુવે, જરૂર પડે તો વાકચશુદ્ધિને અનુસારે થોડા શબ્દો બોલે અને દાત્રીનાં અંગોપાંગાદિને આસક્તિપૂર્વક ન જુવે. કિન્તુ તેના હાથ, વસ્ત્રાદિ સચિત્ત પાણી આદિથી ખરડાએલા ન હોય તે ઉદ્દેશથી જુવે-રાગ ન કરે. ભોજન અને પાણી માટે કહ્યું, તેના ઉપલક્ષણથી જ્ઞાનાદિના ઔષધ વગેરે માટે જય. એ સિવાય ગૃહસ્થના ઘેર જવા-આવવાનો સાધુનો આચાર નથી.]

(૩૫૬) બહું સુણેહિ કન્નેહિં, બહું અચ્છીહિં પિચ્છહિ ।

ન ય દિટ્ઠં સુઞં સવ્વં, મિક્ખૂ અક્ખાઉમરહહ ॥૮-૨૦॥

(ગોચરી ગએલા મુનિને કોઈ તેવું પૂછે તો તે કહે કે—) બહું=ધણું (સારું-ખોટું અનેક પ્રકારનું) કન્નેહિં=કણો વડે સુણેહિ=સાંભળે અને ધણું (સારું-ખોટું) અચ્છીહિં=

નેત્રોથી જુવે, તે જોએતું અને સાંભળેતું સર્વ અક્ષાત્= કહેવા માટે ભિક્ષુ ન અરહદ્=અધિકારી નથી. (૨૦)

[ગૃહસ્થને પણ જાણેલું સઘળું જોલવામાં લાભ ન થાય, તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ કે વ્યાપાર-વણજ ચાલે નહિ, માટે હિતકર હોય તે જ તેટલું જોલે, તો જેણે પોતાના સ્વાર્થ માટે પણ કોઈનું અહિત ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તે સાધુ તો સઘળું જોલે જ કેમ ? મનુષ્યને અધોવસ્ત્ર પહેર્યા વિના ચાલે જ નહિ અને વિના કારણ ઉપરના અંગો પણ ખુલ્લાં રખાય નહિ, તેમાં પણ આ રહસ્ય રહેલું છે. ગુણભાગને સદૈવ દૂષાવલો અને કારણે જ ઉપરનાં અંગો ખુલ્લાં રાખવાની જેમ અહિતકર બાબતોને જાણવા છતાં કદાપિ પ્રગટ ન કરવી અને હિતકર પણ દરેકને નહિ કહેતાં જેને હિત થાય તેને જ જણાવવી, એ સ્વ-પર હિતકારી વ્યવહાર છે. ખીજનાં દૂષણોને ‘ નગ્ન સત્ય ’ નો આરોપ કરીને જોલવાં તે સત્યને કલંકિત કરવા જેવી અજ્ઞાનમૂલક ચેષ્ટા છે.]

(૩૫૭) સુઅં વા જહ વા દિદ્ધં, ન લવિજ્જોવઘાહઅં ।

ન ય કેણ[હ] ઉવાણં, ગિહિજોગં સમાયરે ॥૮-૨૧॥

(ખીજના મુખે) સાંભળ્યું હોય, કે સ્વયં દેખ્યું હોય, તે (પણ ઉવઘાહઅં=ઉપધાતકારક (સ્વ-પર હાનિકારક ‘ તુ ચોર છે ’ વગેરે વચન) ન લવિજ્જ=ન જોલે, જહ વા= અથવા (કોઈપણ) ઉવાણં=ઉપાયથી (કારણથી) ગિહિજોગં= ગૃહસ્થના સંબંધને (તેનાં બાળકોને રમાડવાં વગેરે) ન સમાયરે=ન કરે. (૨૧)

[દુષ્ટલાલો વિષ્ઠાની જેમ દુર્ગન્ધ ફેલાવીને સાંભળનારમાં રાગ-દ્વેષ વગેરે આત્માના રોગોને અને શુભલાલો પુષ્પોની જેમ સુવાસ

ફેલાવી ક્ષમાદિ આરોગ્યને પ્રગટ કરે છે, માટે વિષાદિની જ્ઞેમ અશુભ બાબતોને દાટવી છૂપાવવી-ભૂલી જવી જોઈએ, અને આત્મહિત થાય તેવી શુભ બાબતોને પણ વિધિપૂર્વક કહેવી જોઈએ. બાળકને રમાડવાં વગેરેથી ગૃહસ્થોનો પરિચય અને રાગ વધવાથી પરિણામે સંયમનો ઘાત થાય માટે તે પણ નહિ કરવું.]

હવે સરસ-નિરસ આહારાદિની પ્રાપ્તિને અંગે કહે છે-

(૩૫૮) નિટ્ટાણં રસનિજ્જૂઠં, મહગં પાવગં તિ વા ।

પુટ્ટો વા વિ અપુટ્ટો વા, લામાલામં ન નિદ્દિસે ॥૮-૨૨।

સાધુ નિટ્ટાણં=(સર્વ ગુણ-સ્વાદ યુક્ત) શ્રેષ્ઠ અન્નને આ મહગં=સારું છે, કે રસનિજ્જૂઠં (ગુણ સ્વાદ રહિત) કનિષ્ઠ અન્નને આ પાવગં=પાપ છે (નિરસ-વિરસ છે), તિ=એમ બીજાથી પુટ્ટો=પૂછાએલો કે અપુટ્ટો=નહિ પૂછાએલો (સ્વયં) સારી-ખરાબ વસ્તુના લાભાલાભને ન નિદ્દિસે=ન જણાવે. (૨૨)

[અન્નાદિ ભોગ્ય વસ્તુ પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ કરવાથી ખોતાને અને સારું ખોટું કહેવાથી સાંભળનારને રાગ-દ્વેષાદિ થાય, સારું મેળવવા કે મળેલું ખરાબ જાણી પરઠવવા વગેરેમાં જિનારા વિરુદ્ધ વર્તન થાય, નિન્દા-પ્રશંસા કરવાથી સાધુની હલકાષ થાય, અને દાતારને પણ અપ્રીતિ આદિ થાય, વગેરે દોષો જાણવા]

(૩૫૯) ન ય મોયણંમિ ગિટ્ટો, ચરે ઉંછં અયંપિરો ।

અફાસુઅં ન મુંજિજ્જા, કીઅમુદ્દેસિઆહં ॥૮-૨૩।

ભોજનમાં ગિટ્ટો=ગૃહ્ (આસક્ત) થઈને (સારી વસ્તુ મેળવવા ગૃહસ્થોને પ્રસન્ન કરતો ગોચરી માટે) ન ફેરે, કિન્તુ ઉંછં=મૌનપણે માટે 'ધર્મલાલ' સિવાય બીજાં

અચંપિરો=નહિ બોલતો ફરે. કદાચિત્ અફાસુઅં=અપ્રાસુક
(સચિત્ કે મિશ્ર ભોજન આવી જાય, તો તેને) અને કીત
ઔદેશિક તથા અભ્યાહૃતદોષવાળું અને વિશોધિકોટી-
દોષવાળું પણ ન મુંજિજ્જા=ખાય નહિ. (૨૩)

[મૌનપણે એટલે જ્ઞાત-અજ્ઞાત બીજી કાઈ વાતો નહિ કરતો
ફરે. અપ્રાસુકાદિના ઉપલક્ષણથી સર્વ અવિશોધિકોટીદોષવાળું અને
વિશોધિકોટી દોષવાળું પણ ન ખાય, ગાઢ કારણે તો અવિશોધિકોટીનો
તેટલો અંશ તજીને શેષ વાપરે, એમ સમજવું.]

(૩૬૦) સંનિહિં ચ ન કુવ્વિજ્જા, અણુમાયં પિ સંજણ ।

મુહાજીવી અસંવદ્ધે, હવિજ્જ જગનિસ્સિણ ॥૮-૨૪॥

સંયત, મુધાજીવી અને ગૃહસ્થોની સાથે અસંવદ્ધે=
સંબંધ વિનાનો સાધુ અણુમાત્ર પણ સંનિધિને કરે
નહિ, કિન્તુ જગનિસ્સિણ=જગન્નિશ્ચિત(ત્રસ-સ્થાવર-જીવોની
રક્ષામાં દત્તચિત્ત) હવિજ્જ=બને. (૨૪)

[સંયત=સમાધિવંત, અસંબંધ=પદ્મિનીના પત્રમાં પાણીનો લેપ લાગે
નહિ તેમ ગૃહસ્થના સંસર્ગમાં આવવા છતાં સંબંધ વિનાનો
(ધનિક કે સામાન્ય કુળોમાં રાગ દ્વેષ વિના સમદષ્ટિએ વર્તતો) અને
મુધાજીવીનું સ્વરૂપ પૂર્વે પૃ. ૧૨૧ માં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.]

(૩૬૧) લૂહવિત્તી સુસંતુદ્દે, અપ્પિચ્છે સુહરે સિઆ ।

આસુરત્તં ન ગચ્છિજ્જા, સુચ્ચા ણં જિણસાસણં ॥૮-૨૫॥

લૂહવિત્તી=રૂક્ષવૃત્તિ (વાલ ચણાદિ રૂક્ષ વસ્તુઓથી
જીવનારો) જે મળે તેમાં સુસંતુદ્દે=સુસંતોષી, ઊણોદરિતા
કરવાના ધ્યેયથી અપ્પિચ્છે=અદપ ઇચ્છાવાળો (ઉણો

રહેનારો) અને તેથી જ દુષ્કાળમાં કે આહારની દુર્લભતાના પ્રસંગે પણ સુહરે=સુભર (ધરાએલો) સિઆ=થાય વળી જિણસાસણં=જિનવચનોને (કોઠાદિના કટુક વિપાકોને) સાંભળીને આસુરત્તં=ક્રોધના પરિણામને ન કરે. (૨૫)

[રક્ષવૃત્તિથી સંતોષ, સંતોષથી અલ્પ છચ્છાવાળો અને તેથી ધરાએલો (પ્રસન્ન), એમ ઉત્તરોત્તર લાભ થાય, એવો પણ અર્થ સમજવો. તથા ક્રોધના ઉપલક્ષણથી માનાદિ કષાયોને ન કરે એમ પણ સમજવું. વિના કારણે કોઈ આક્રોશ કરે તો પણ પોતાનાં પૂર્વકૃત કર્મોના ઉદય સમજી ઉપશાન્ત રહે.]

(૩૬૨) કન્નસુક્ષ્વેહિં સદેહિં, પેમ્મં નામિનિવેસણ ।

દારુણં કક્કસં ફાસં, કાણ્ણ અહિઆસણ ॥૮-૨૬॥

વીણા-વાંસળી વગેરેના કે પ્રશંસાના કન્નસુક્ષ્વેહિં=કાનને સુખ આપનારા શબ્દો સાંભળવાથી પેમ્મં=રાગને ન અમિનિવેસણ=વશ ન થાય (ન કરે) અને દારુણં=અનિષ્ટ તથા કક્કસં=કઠોર ફાસં=સ્પર્શને (કોઈ કરે, કે થાય તો પણ) કાયાથી અહિઆસણ=સહન કરે. (દ્વેષ ન કરે.) (૨૬)

[અહીં શબ્દ અને સ્પર્શ એ પહેલા અને છેલ્લા બે વિષયોને કહેવાથી મધ્યના રૂપ-રસ-ગંધ પણ સમજી લેવા. અર્થાત્ પાંચે ઈન્દ્રિયોના ઈષ્ટ અનિષ્ટ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરતો સામાયિકની (સમતાની) રક્ષા કરે.]

(૩૬૩) સુહં પિવાસં દુસ્સિજ્જં, સીઉણ્ણં અરહં મયં ।

અહિઆસે અવ્વહિઓ, દેહદુક્ખં મહાફલં ॥૮-૨૭॥

શુધાને, તૃપાને, ખાડા-ટેકરા કે ઠંડી-ગરમીવાળા

દુસ્તિજ્જં=દુઃખદ ઉપાશ્રયને, સીઝ્ઠં=ઠંડીને અને ગર-
મીને (મોહનીયના ઉદયરૂપ) અરતિને, તથા (વ્યાધિ
વગેરેના) ભયને, અવ્વહિઓ=અવ્યથિત (દીન તથા વિના)
સત્વથી અહિઆસે=સહન કરે. એવું ચિંતવે કે દેહવું
દુઃખ (સહવું તે) આત્માને મહાક્ષણદાયી છે. (૨૭)

[પરીષદો સહન કરવા એ જ સશક્ત અને નીરોગી શરીરનું
તથા બુદ્ધિનું ફળ છે. શારીરિક સુખની ઈચ્છા મોહજન્ય છે, માટે
સાધુએ વિવિધ પરીષદોને સહવા નોઈએ, એવું વિધાન કર્યું છે. એને
સહવાથી મોહનું નેર ઘટે છે. જીવને સર્વથી અધિક રાગ શરીર
ઉપર છે અને તેના સર્વથી અધિક દ્રોહ શરીર કરે છે, આ
વિષમતામાંથી ઉગરવા માટે મહાવ્રતોના પાલન વગેરેની જેમ ઇરાદા
પૂર્વક પરીષદો સહવા અને એ માટે વિવિધ અભિગ્રહો કરવા, એ
સાધુનો આચાર છે. અહીં દેહના દુઃખને સહવું મહાક્ષણદાયી કહ્યું,
તેનું કારણ એ છે કે-શરીર આત્માનું સર્વાધિક અહિત કરે છે.]

૩૬૪) અત્યંગયમિ આહચ્ચે, પુરત્યા અ અણુગ્ગણ ।

આહારમહઅં સવ્વં, મણસા વિ ન પત્થણ ॥૮-૨૮॥

આહચ્ચે=સૂચ અત્યંગયમિ=અસ્ત થયે છતે અને
પુરત્યા=પૂર્વ દિશામાં અણુગ્ગણ=ઉગ્રા પૂર્વે આહારમહઅં=
આહારાત્મક (અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ) સવ્વં=
સર્વ મણસા=મનથી પણ ન પત્થણ=ન ઇચ્છે. (૨૮)

દિવસે પણ આહાર ન મળે તો શું કરવું ?

૩૬૫) અતિતિણે અચવલે, અપ્પભાસી મિઆસણે ।

હવિજ્જ ઉઅરે દંતે, થોવં લહ્હું ન સિસણ ॥૮-૨૯॥

સાધુ અતિતિણે=અતંતિલો (ન મળે તો પણ જેમ તેમ નહિ યોલનારો) અચવલે=સ્થિર (મનવાળો), (કારણે) અલ્પભાષી, તથા મિઆસણે=મિતલોજી (થોડું લોજન લેનારો) હવિજ્જ=હોય વળી ઉઅરે દંતે=ઉદરને દમનારો (ઓછી વસ્તુથી નિર્વાહ કરનારો) હોવાથી થોડું (અલ્પ લોજન) લહું=પામીને (પૂર્ણ ન મળે તો) પણ લોજનને કે દાતારને ન ચિંસણે=નિન્દે નહિ. (૨૯)

[ગાંભીર્ય અને સત્વને કેળવ્યા વિના અજ્ઞાનથી પરીપહો સહવા છતાં નિર્ભરા થતી નથી. ધર્મઅનુદાનો કષ્ટદાયી છે, માટે ધર્મપ્રાપ્તિની ભૂમિકાશ્પ આ ગુણોની આવશ્યકતા છે.]

હવે મદના ત્યાગ માટે કહે છે કે—

(૩૬૬) ન બાહિરં પરિભવે, અત્તાણં ન સમુક્સે ।

સુઅલામે ન મજ્જિજ્જા, જચ્ચા તવસ્સિબુદ્ધિણ ॥૮-૩૦॥

બાહિરં=બહારનાનો (પોતાના સિવાય બીજાનો) પરાભવ ન કરે, અત્તાણં=પોતાનો (‘હું આવો છું’ વગેરે) સમુત્કર્ષ (વડાઈ) ન કરે અને સુઅલામં=શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી, જચ્ચા=ઉચ્ચ જાતિથી તવસ્સિ=તપસ્વિપણુથી કે વિશિષ્ટ બુદ્ધિણ=બુદ્ધિથી ન મજ્જિજ્જા=મદ ન કરે. (૩૦)

[જે જે વિષયમાં મદ થાય તે તે ભાવો અન્યજન્મમાં હીન મળે છે. કોઈ પણ પુણ્યપ્રાપ્ત વસ્તુથી કે આત્મગુણોથી સ્વ-પર કલ્યાણ કરવું, એ જ તેની સફળતા છે. એથી વિરુદ્ધ પ્રાપ્ત થએલા તે ગુણો કે ઋદ્ધિ વગેરેથી અન્યનો પરાભવ કરવો, મદ કરવો, વગેરે એનો દુરુપયોગ છે અને તેને કલંકિત કરવા તુલ્ય છે.]

હવે જાણુતાં અજાણુતાં થએલા દોષને અંગે ઓધથી કહે છે—

(૩૬૭) સે જાણમજાણં વા, કદ્દુ આહમ્મિઅં પયં ।

સંવરે સ્વિપ્પમ્પાણં, બીઅં તં ન સમાયરે ॥૮-૩૧॥

સે=તે સાધુ જાણુતાં કે અજાણુતાં આહમ્મિઅં= અધાર્મિક (ધર્મવિરુદ્ધ) પયં=સ્થાનને (કોઈ વર્તનને) કદ્દુ=કરીને શીઘ્ર આત્માને સંવરી લે. (અર્થાત્ મૂલગુણ-ઉત્તરગુણ સંબંધી કોઈ દોષ સેવાય તો તુર્ત તે દુષ્ટભાવથી પાછો ફરીને આલોચનાદિદ્વારા તેને રોકી દે) અને બીઅં= બીજું (બીજવાર) તં=તેને ન આચરે-ન કરે. (૩૧)

[કોઈ પણ ગુણ કે દોષનું સેવન થયા પછી પશ્ચાત્તાપ, નિન્દા, કે અણુગમે પ્રગટે તો તે સેવન નિષ્ફળ થાય છે અને પુનઃ પુનઃ સેવન થાય તો તેના સંસ્કારો દઢ થવાથી તે તે કર્મેના અનુબંધ (પારંપરિક બંધ) થાય છે. અર્થાત્ ગુણોનું સેવન વારંવાર કરવાથી અન્ય જન્મેમાં તેના સંસ્કારથી ગુણોનો તીવ્ર પક્ષ થાય અને મરણાન્ત આપત્તિ આવે તો પણ ગુણોનું રક્ષણ કરી શકે છે. એથી વિપરીત દોષો માટે પણ એવું જ બને છે. એ કારણે જ્ઞાનીઓએ દોષ સેવન થતાં તરત જ પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરેથી શુદ્ધિ કરીને પુનઃ તેવા દોષો સેવન ન કરવા જણાવ્યું છે. પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા છતાં વારંવાર એ દોષને સેવવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત નિષ્ફળ થાય છે અને પરિણામે નિઃશક્તા પ્રગટે છે. વસ્તુતઃ તેટલા જ તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ વિના સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત થતું જ નથી, માટે દોષનો પ્રતિપક્ષ અને ગુણનો પક્ષ પ્રગટાવવો જોઈએ.]

હવે એ જ વાત ઉપદેશરૂપે કહે છે—

(૩૬૮) અણાયારં પરવકમ્મ, નેવ ગૂહે ન નિહ્વે ।

સુઈ સયા વિઅડભાવે, અસંસત્તે જિંદિણ ॥૮-૩૨॥

માટે સુર્હ=શુદ્ધ (નિર્મળ) આશયવાળો, યથાર્થતયા વિઅહભાવે=ભાવને પ્રગટ કરતો, બાહ્ય પદાર્થોમાં અસંસત્તે=અપ્રતિબંધ અને જિતેન્દ્રિય (એવો સાધુ પૂર્વવાસનાથી કે અનુપયોગાદિથી) કોઈ અનાચારને પરક્કમ્મ=સેવીને પણ (ગુરુથી) નેવ ગૂહે=ગોપવે નહિ અને ન નિહ્નવે=છુપાવે નહિ. (૩૨)

[અધૂરું કે અયથાર્થ કહેવું તે ગોપવ્યું અને સર્વથા ન કહેવું તે છુપાવ્યું કહેવાય, એમ ભેદ સમજવો. ધરના ચોરનો શરમથી પક્ષ કરી છુપાવે તો ધરની સંપત્તિનો નાશ થાય, તેમ આત્માના ચોર-રૂપ દોષોનો પક્ષ કરી લજ્જાથી પણ છુપાવે તો આત્મધનનો નાશ થાય જ. કોઈ અકાર્ય કરતાં પહેલાં શરમાવું તે લજ્જા ગુણ કહેવાય છે. કરેલી ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં શરમાવું તે લજ્જાગુણ નહિ પણ અપયશના ભયરૂપ હોવાથી દોષ છે.]

(૩૬૯) અમોહં વચણં કુજ્જા, આયરિઅસ્સ મહપ્પણો ।

તં પરિગિજ્ઞ વાયાણ, કમ્મુણા ઉવવાયણ ॥૮-૩૩॥

ઉત્તમ શિષ્ય મહપ્પણો=મહાન આત્મા એવા આચાર્યના વચનને અમોહં=અમોઘ (સફળ) કરે. અર્થાત્ તેને વચનથી (તહત્તિ કહીને) પરિગિજ્ઞ=સ્વીકારીને કમ્મુણા=ક્રિયાથી પણ ઉવવાયણ=પૂર્ણ કરે. (૩૩)

[શ્રુત-ચારિત્રવંત ગુરુનું વચન (આદેશ કે ઉપદેશ) પ્રાયઃ અમોઘ હોય છે, નિષ્ફળ થતું નથી. માટે તેને સાંભળતાં જ 'તહત્તિ' કહીને સ્વીકારવું અને તે પ્રમાણે આચરણ કરીને સફળ કરવું જોઈએ. 'તહત્તિ' એ એવો મહામંત્ર છે કે તેને ઉચ્ચારતાં તુર્ત જ કર્મો તૂટે છે અને કાર્યમાં સફળતા મળે છે. 'પદમેઅં, તહમેઅં, અચિતહમેઅં,

પ્રસંદિદ્ધમેઅં, હચ્છિચ્છમેઅં, પડિચ્છિચ્છમેઅં, હચ્છિઅં પડિચ્છિ-
 પ્રમેઅં, સચ્ચેણં, પસમદ્દે સે જહેઅં તુભમે વયહ ત્તિ ' અર્થાત્,
 આ એમ જ છે, તેમ જ છે, સત્ય છે, સંદેહ વિનાનું છે, હું એ જ
 ઈચ્છું છું, વારંવાર ઈચ્છું છું, ઈચ્છું છું અને વારંવાર ઈચ્છું છું,
 આ સાચું જ છે કે જે તમે કહો છો' વગેરે કલ્પસૂત્રાદિ મૂળ આગ-
 મોના શબ્દો વિનયરૂપ છે. વિનયથી તુર્ત વિદ્નભૂત અંતરાયો તૂટે
 કે અને કાર્ય નિર્વિદ્ને પૂર્ણ થાય છે. ઉત્તમ ગુર્વાદિનું વચન ઉત્તમ
 છતાં તેનો સ્વીકાર કે અમલ કરવાની આવડત ન હોય તો તે નિષ્ફળ
 મને એટલું જ નહિ, અનાદરથી-અનાદરનામની આશાતનાદારા
 મોહનીયાદિ કર્મેના બંધ પણ થાય છે. વ્યાખ્યાન સાંભળતાં શ્રાવકો
 ગુરુના વચનનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરવા માટે 'જી' 'જી જી' વગેરે
 શ્રેણી છે. દશ પ્રકારની સામાયારીમાં 'તહકાર' સામાયારી પણ આ
 કારણે કહી છે. માટે ગુરુના વચનને નિષ્કપટલાવે આદરપૂર્વક
 સ્વીકારવું અને એ પ્રમાણે આચરવું, એ સાધુતાને સફળ કરવા માટે
 ધણું જરૂરી છે. સંપૂર્ણશ્રુતધર શ્રીગૌતમસ્વામીજી પણ વારંવાર
 પ્રભુ મહાવીરદેવને પૂજતા અને ઉત્તર સાંભળીને 'તહત્તિ' કહેતા,
 તો સામાન્ય આત્માએ તો અવશ્ય તેમ કરવું જોઈએ.]

૩૭૦) અધુવં જીવિઅં નચ્ચા, સિદ્ધિમગ્ગં વિઆણિઆ ।

વિણિઅટ્ટિજ્જ મોણ્ણુ, આઠં પરિમિઅમ્પણો ॥૮-૩૪॥

જીવિતને (જીવનને) અધુવં=અનિત્ય જાણીને અને
 (એ અનિત્ય જીવનમાંથી મુક્ત થવા માટે શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ
 કહેલા સમ્યક્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ) સિદ્ધિના (મુક્તિના)
 માર્ગને વિઆણિઆ=જાણીને (સમજીને કર્મબંધમાં હેતુભૂત)
 ભોગોથી વિણિઅટ્ટિજ્જ=નિવૃત્ત થવું (અનાસક્ત રહેવું),
 કારણ કે અમ્પણો=આપણું આયુષ્ય પરિમિત છે. (૩૪)

[કાળની ક્ષણ અતર્કિત કચારે આવશે, તે જ્ઞાની વિના જાણી શકાય તેમ નથી અને મરણ પછી પુનઃ આ ધર્મસામગ્રી મળવી સુલભ નથી. કારણ કે સારી આરાધના કરનારને પ્રાયઃ દેવનો ભવ મળે અને ન કરવા વગેરેથી તિર્થંચ વગેરે ગતિમાં જાય. અર્થાત્ મનુષ્યે મરીને મનુષ્ય થવું એ દેવભવ કરતાંય દુર્લભ છે, છતાં કદાચ મનુષ્યભવ મળે તો પણ આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ, વગેરે ધર્મસામગ્રી તો એક કરતાં એક અધિકતર દુર્લભ છે. માટે મળેલી સામગ્રીને પ્રમાદ તણ સક્ષણ કરી લેવાની જ્ઞાનીઓએ ભલામણ કરેલી છે.]

(૩૭૧) बलं थामं च पेहाए, सद्धामारुग्गमप्पणो ।

खित्तं कालं च विनाय, तहऽप्पाणं निजुंजए ॥८-३५

અપ્પણો=પોતાના બલં=મનોબળને, થામં=શરીર-બળને, શ્રદ્ધાને તથા આરોગ્યને સમજીને અને વર્તમાન ક્ષેત્ર-કાળને જાણીને (ઓળખીને) અપ્પાણં=આત્માને તહા= તે તે રીતે (આરાધનામાં) નિજુંજએ=જોડવો જોઈએ. (આ ગાથા ટીકામાં નથી, માટે પ્રક્ષિપ્ત સંભવે છે.) (૩૫)

[મનોબળ અને શરીરબળ બે પરસ્પર બાધક ન થતાં સહાયક થાય તે રીતે આરાધના કરવી જોઈએ. અન્યથા મનની ઈચ્છાઓ તીવ્ર છતાં શરીરબળ ન પહોંચે તેવું કાર્ય કરવાથી શરીર થાકે કે રોગી થાય, શરીરબળ અધિક હોય છતાં મનને ગમતું ન હોય તેવું કરવાથી મન દુર્ધ્યાનથી તેને નિષ્ક્રમ કરે અને આક્રમણ કરીને પરિણામે આરાધના છોડાવી દે. માટે જ્ઞાનથી મનને સમજાવીને-મનમાં ભાવના પ્રગટાવીને શરીર ન બગડે-ન થાકે તે રીતે પ્રત્યેક કાર્યો કરવાં. જો કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે આ માર્ગ નથી, તો પણ બંનેનાં બળને અનુસરવું તે રાજમાર્ગ છે. કોઈ વાર મન ન માને તેવું, કે શરીરબળ ન પહોંચે તેવું પણ કરવાથી લાભ થાય. છતાં એ રાજમાર્ગ નથી; અપવાદ

માર્ગ છે. અહીં બળ અને થામ બન્નેને જોવાં તેરાજમાર્ગ બતાવ્યો છે. શ્રદ્ધા અને આરોગ્ય માટે પણ એ જ કરવા યોગ્ય છે. માટે ચારેના બળાબળને વિચારવું. 'ક્ષેત્ર-કાળ' વિચારવાનું કારણ એ છે કે પ્રત્યેક ક્ષેત્ર કે પ્રત્યેક કાળમાં કર્તવ્ય એકસરખું હોતું નથી, કાળાદિ બદલાય ત્યારે કર્તવ્ય અકર્તવ્ય અને અકર્તવ્ય પણ કર્તવ્ય બની જાય છે. માટે પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં કે પ્રત્યેક કાળમાં દષ્ટિ આત્મહિત સામે રાખી આરાધના જેમ નિર્વિઘ્ને થઈ શકે તેમ વર્તવું. ભયના સમયે ધરને કે તીજેરીને વધારે સંભાળવાં જરૂરી છે, તેમ કાળ વગેરે ભાવો જેમ જેમ હીન થતા જાય તેમ તેમ આત્મા લૂંટાય નહિ, આરાધના નિર્વિઘ્ને થઈ શકે અને મોહાદિનું આક્રમણ અટકાવી શકાય, તેવી મર્યાદાઓને મજબૂત કરવી જોઈએ, ઘણું કરવાના પણ ધ્યેયથી મર્યાદાઓને ઢીલી કરવાથી આખરે સર્વનાશ થાય છે અને મર્યાદાઓને મજબૂત કરતાં થોડું થાય તો પણ સંગીન-જિતારાને અનુસરતું થવાથી વધારે ઉપકાર કરે છે. માટે માર્ગાનુસારિણી બુદ્ધિ વડે પરિણામદ્રષ્ટા બનીને વર્તમાન સુધારવું.]

(૩૭૨) જરા જાવ ન પીડેઈ, વાહી જાવ ન વડ્ઢઈ ।

જાવિંદિયા ન હાયંતિ, તાવ ધમ્મં સમાયરે ॥૮-૩૬॥

(વૃદ્ધત્વ, વ્યાધિ અને ઇન્દ્રિયોની ક્ષીણતા ધર્મકાર્યમાં બાધાકારી છે, માટે વયની હાનિરૂપ) જરા જ્યાં સુધી પીડે નહિ, ક્રિયાના સામર્થ્યનો શત્રુ એવો) વ્યાધિ જ્યાં સુધી વધે નહિ અને (ક્રિયાના સામર્થ્યમાં ઉપકારક) ઇન્દ્રિયો જ્યાં સુધી ન હાયંતિ=ક્ષીણ થાય નહિ, ત્યાં સુધી (તે પહેલાં) (ચારિત્ર) ધર્મને સમ્યગ્ આચરવો જોઈએ, (૩૬)

[મનના પરિણામ હોવા છતાં જરા, વ્યાધિ અને ઇન્દ્રિયોની ક્ષીણતા થતાં તે સફળ થતા નથી. એ કારણે જ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

‘ શુભ મનોરથો લાંબા ટકતા નથી અને ટકે તો પણ સામગ્રી અનિત્ય હોવાથી ટકવી દુઃશક્ય છે ’ માટે શુભકાર્યોમાં વિલંબ નહિ કરવો.]

એનો ઉપાય કહે છે કે—

(૩૭૩) કોહં માણં ચ માયં ચ, લોભં ચ પાવવહ્નનં ।

વમે ચત્તારિ દોસે ઉ, ઇચ્છંતો હિઅમપ્પણો ॥૮-૩૭॥

પાવવહ્નનં=પાપને વધારનારા ક્રોધને, માનને, માયાને અને લોભને, એ ચાર દોષોને અપ્પણો=આત્માના હિતને ઈચ્છતો મુનિ વમે=તને (તેના ઉદ્યને વશ ન થાય). કારણ કે એ ચારને તજવાથી સર્વસંપદાઓ સ્વયમેવ પ્રગટે છે. (૩૭)

તને ન તને તો આ જન્મના અપાયો જણાવે છે કે—

(૩૭૪) કોહો પીઠં પણાસેઠ્ઠ, માણો વિણયનાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેઠ્ઠ, લોભો સવ્વવિણાસણો ॥૮-૩૮॥

ક્રોધ પ્રીતિનો મૂળથી નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરનાર છે, માયા મિત્રોનો નાશ કરે છે અને લોભ સર્વનો નાશ કરે છે. (૩૮)

[ક્રોધને વશ થઈને ખોલાએલું વચન કે કરેલું વર્તન પ્રીતિને તોડે છે, માનથી વિનય કરવા યોગ્ય ગુરુનો પણ અવિનય થાય છે, કારણ કે વન્દન વૈયાવચ્ચ વગેરે કરવા યોગ્ય પૂજ્યોથી પોતે અલ્પ છે એવું માનવું એ વિનયનું લક્ષણ છે, માની પ્રાયઃ સર્વત્ર પોતાને અધિક માનતો હોવાથી ‘ખીન્ને પોતાનાથી અધિક છે’ એવું સમજી પણ શકતો નથી, પછી માને તો શી રીતે? એ કારણે માન વિનયઘાતક બને છે. મૈત્રીભાવનું મૂળ સહૃદયતા-નિષ્પાલસપણું છે. માનવીનું હૃદય સદાય ચોર હોય છે, તેથી તે મૈત્રી કરે તો પણ ટકી શકતી નથી અને લોભ

તો પ્રાયઃ ક્રોધાદિ ત્રણેનો ઉત્પાદક હોવાથી પ્રીતિ, વિનય, મૈત્રી અને ખીજ પણુ સર્વગુણોનો ઘાત કરે, એ ઘટિત છે જ.]

(૩૭૫) ઉવસમેણ હણે કોહું, માણં મહવયા જિણે ।

માયં ચડ્ડજવભાવેણ, લોમં સંતોસઓ જિણે ॥૮-૩૯॥

(માટે) ક્રોધને ઉપશમલાવથી હણવો, માનને (માર્દવથી) (નમ્રતાથી) જીતવું, માયાને આર્જવલાવથી (સરળતાથી) જીતવી અને લોભને સંતોષથી જીતવો. (૩૬)

[ક્રોધાદિ લાવો કર્મજન્ય હોવાથી જડ છે અને ઉપશમ વગેરે કર્મની મંદતાથી પ્રગટેલા આત્માના ચૈતન્યરૂપ છે, ઘાસની મોટી ગંજીને એક ચિનગારી બાળી મૂકે તેમ ચૈતન્યનો અંશ પણ જડલાવનો નાશ કરવા સમર્થ છે, માટે ઉદયમાં નહિ આવેલા ક્રોધાદિનો ઉદય રોકીને અને ઉદયમાં આવેલાને નિષ્ક્રમ કરીને જીતવો. વસ્તુતઃ સામાના ક્રોધ-માન-માયા કે લોભ આપણામાં ક્રોધાદિ લાવો હોય તો જ ખટકે છે. આપણા ક્રોધાદિ પરિણામો મંદ થયા હોય; ઉપશમાદિ ચૈતન્ય પ્રગટ્યું હોય, તો સામાના ક્રોધાદિથી ઊલટો અધિક લાભ થાય છે. સંગમ અને ચંડકૌશિક જેવા ક્રોધીઓના ક્રોધની સામે પ્રભુ મહાવીરદેવ નિરાકુળ રહી શક્યા, તેમાં તેમનું ઉપશમ બળ સહાયક હતું. ક્રોધની સામે ક્રોધ, કે માનની સામે માન, વગેરે દુર્યુણની સામે દુર્યુણને અથડાવવાથી બન્નેમાં દુર્યુણ વધે અને દુર્યુણી સામે ગુણનું શસ્ત્ર ધરવાથી પોતાનામાં રહેલા થોડા-નિર્બળ પંચ દોષો મૂળમાંથી નાશ થાય અને સામાના પણ દુર્યુણોને રક્ષણ નહિ મળવાથી ઉઘાડા પડી નાશ પામે. ચંડકૌશિક, સંગમ, કે કમઠ જેવાનો જન્મવલ્યમાન ક્રોધ, બાહુબલીનું પર્વત જેવું માન, વગેરે નાશ પામ્યા તેનું કારણ એ હતું કે સામે ગુણોનું શસ્ત્ર ધરવામાં આવ્યું હતું. માટે સ્વ-પર કલ્યાણને ઈચ્છનારે દોષનો બદલો ગુણથી વાળવો એ જ શ્રેયસ્કર છે.]

કોષાદિને નહિ જીતવાથી પરલોકના અપાયો કહે છે-

(૩૭૬) કોહો અ માળો અ અણિગ્ગહિઆ,

માયા અ લોમો અ પ(વિ)વહ્હમાણા ।

ચત્તારિ એ કસિણા કસાયા,

સિંચંતિ મૂલાઈં પુણભવસ્સ ॥૮-૪૦॥

અણિગ્ગહિઆ=નહિ જીતેલા (નિરહકુશ) કોષ અને માન. તથા પવહ્હમાણા=વૃદ્ધિ પામતા માયા અને લોભ, એ ચારે કસિણા=કિલ્લ (અથવા રૂઠ થએલા) કષાયો (અશુભલાવનારૂપ જળ વડે તે તે પ્રકારનો કર્મબંધ કરાવીને) પુનર્જન્મનાં મૂળિયાંને સીંચે છે. (૪૦)

[સંસારનું ખીજ કષાયો અને કષાયોનો આધાર વિષયો છે, માટે વિષયોના ત્યાગદ્વારા કષાયોને નબળા કરી સંસારની પરંપરા રોકી શકાય છે, અર્થાત્ વિષયોના વિરાગથી કષાયોનો મૂળમાંથી નાશ કરીને જન્મમરણની પરંપરાનો પણ સમૂલનાશ કરી શકાય છે.]

કષાયોના નિત્ય માટે વિશેષ ઉપાયો કહે છે-

(૩૭૭) રાયણિણસુ વિણયં પડંજે,

ધુવસીલયં સયયં ન હાવહ્હજ્જા ।

કુમ્મુવ્વ અલ્લીણપલીણગુત્તો,

પરવ્વકમિજ્જા તવસંજમંમિ ॥૮-૪૧॥

ચિરદીક્ષિતાદિ અન્ય રાયણિણસુ=રત્નાધિકોનો વિનય (અભ્યુત્થાનાદિ) પડંજે=કરે, અઠાર હજાર શીલારૂગના પાલનરૂપ ધુવસીલયં=ધ્રુવશીલતાને (નિત્ય આચારને) શકિત

ગોપવ્યા વિના સતત (પ્રતિદિન) ન હાવજ્જા=ઘટવા ન દે, (અખંડ પાળે) અને કુમ્મુવ્વ=કાચખાની જેમ અસ્લીણ=અંગોને ગોપવવા પલીણ=ઉપાંગોને ગોપવવા દ્વારા ગુત્તો=ગુપ્ત (એવો મુનિ) તવસંજમમિ=તપપ્રધાન સંયમમાં પરક્કમિજ્જા=પરાક્રમ કરે. (૪૧)

[સંયમમાં બાહ્ય-અભ્યંતર બાર પ્રકારના તપની મુખ્યતા છે, કારણ કે તેના વિના સંયમમાં વિકાસ થતો નથી. અભ્યંતર તપ સંયમના પ્રાણભૂત અને બાહ્યતપ સંયમના શરીરરૂપ છે, એમ બાહ્ય અભ્યંતર ઉચ્ચ તપની આરાધના એ સંયમની આરાધના છે.]

(૩૭૮) નિદં ચ ન વહુમન્નિજ્જા, સપ્પહાસં વિવજ્જણ ।

મિહોકહાહિં ન રમે, સજ્ઞાયંમિ રઓ સયા ॥૮-૪૨॥

નિદ્રાને બહુમાને નહિ (નિષ્કામશાયી અને પ્રકામ-શાયી ન બનતાં વિશેષ આરાધનાના આશયથી શરીરની સહાય મેળવવા પૂરતો તેને આરામ આપે.) સપ્પહાસં=અતિહાસ્યને વળે, મિહોકહાહિં=ગુપ્તવાતોમાં રમે નહિ (કોઈની ગુપ્ત વાતોનો રસ ન રાખે) અને સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત રહે. (૪૨)

[વિના કારણે નિદ્રા કરવાથી પ્રમાદનો પક્ષ વધે, અતિ હસવાથી ગાંભીર્યનો નાશ અને સાધુતાની લઘુતા થાય, બીજાની ગુપ્તવાતોના રસથી કોઈને આપઘાત વગેરે કરવાનો કે પોતાને શિરે કલંક આવવાનો સંભવ રહે, માટે એ સઘળું તજીને સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત રહે. સ્વાધ્યાય કરવાથી નવા નવા શુભ પરિણામો પ્રગટે છે અને ત્રણે યોગોની અકુશળ પ્રવૃત્તિ અટકે છે.]

(૩૭૯) જોગં ચ સમણધમ્મમિ, જુંજે અનલસો ધુવં ।

જુત્તો અ સમણધમ્મમિ, અદં લહ્હ અણુત્તરં ॥૮-૪૩॥

અનલસો=ઉત્સાહવાન ધ્રુવં=ધ્રુવ (નિત્ય કાળાદિને અનુસરીને ગૌણ-મુખ્યભાવે મન વચન કાયાના વ્યાપારરૂપ) જોગં=ત્રણ યોગોને ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના સમણધર્મમિ=શ્રમણધર્મમાં જુંજે=જોડે. (એ રીતે) શ્રમણધર્મમાં જુત્તો=જોડાએલો (મુનિ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ) અણુત્તરં=શ્રષ્ટ અટ્ટં=અર્થને (સંપત્તિને) પામે. (૪૩)

[ઉત્સાહ વિના પ્રવૃત્તિ કરવા છતાંય યથાર્થ ફળ મળતું નથી, માટે 'ઉત્સાહપૂર્વક' કહ્યું છે. 'યોગોનો મુખ્ય-ગૌણભાવ કરવો' અનુપ્રેક્ષાસ્વાધ્યાયમાં મનોયોગને, શેષ સ્વાધ્યાયમાં વચનયોગને, પ્રતિલેખનાદિમાં કાયયોગને મુખ્ય રાખવો અને અન્યયોગને ગૌણ કરવા. જે કાળે જેનું મહત્વ હોય તે કાર્યમાં તે યોગોને જોડવા. અર્થાત્ ભોજનકાળે અધ્યયન કે અધ્યયનકાળે ભોજન વગેરે ન કરતાં પ્રત્યેક કાર્યો યથાકાળ કરવાં. તે પણ એક જો દિવસ પૂરતાં નહિ પણ નિત્ય-ભવતાં સુધી, એમ 'ધ્રુવનો' અર્થ સમજવો. એ રીતે વર્તવો સાધુ જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિને અવશ્ય પામે.]

(૩૮૦) इहलोगपारत्तहिअं, जेणं गच्छइ सुग्गइं ।

बहुस्सुअं पज्जुवासिज्जा, पुच्छिज्जत्थविणिच्छयं

॥८-४४॥

जेणं=જો જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ વડે इहलोग-પારત્ત-હિઅં=આલોક અને પરલોકના હિતને અને પરંપરાએ सुग्गइं=સિદ્ધિગતિને પામે, (તે જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ માટે) बहुस्सुअं=આગમવૃદ્ધને (આગમના જાણુ ગુર્વાદિને) सेवे (વિનયાદિ પૂર્વક તેઓની આજ્ઞાનું પાલન કરી પ્રસન્ન કરે) અને તેઓને अत्थविणिच्छयं=અર્થના નિશ્ચયને (તે તે હિતકર-અહિતકર ભાવોનો નિશ્ચય કરવા) पुच्छिज्ज=પૂછે. (૪૪)

[તથાવિધ વિનયાદિદ્વારા પ્રસન્ન થયેલા ગુરુ શિષ્યને પાત્ર બાણીને શાસ્ત્રોની રહસ્યભૂત વાતો સમજાવે. માટે નિર્મળ જ્ઞાનના અર્થાએ ગુર્વાદિ જ્ઞાનીઓનો વિનય કરી તેઓને પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. વિનય કરવાથી પાત્રતા પ્રગટે છે અને આવરણોરૂપ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય છે, એથી આત્મામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે. સ્વયં પુસ્તકો વાંચીને મેળવેલું જ્ઞાન મોહનો ઘાત કરી શકતું નથી, વિનયથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો અપવાથી પ્રગટ થયેલો જ્ઞાન પ્રકાશ મોહના અંધકારને નાશ કરે છે, માટે અહીં લણવાને બદલે બહુશ્રુતની ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે. વિનયથી જેટલું કે જેવું જ્ઞાન પ્રગટે છે, તેટલું કે તેવું જ્ઞાન સ્વયં કે વિનય વિના અયોગ્ય પાસે લણવાથી પણ કદી મળતું નથી.]

(૩૮૧) હૃથં પાયં ચ કાયં ચ, પણિહાય જિહંદિય ।

અલ્લીણગુત્તો નિસિય, સગાસે ગુરુણો મુળી ॥૮-૪૫॥

(ગુરુનો પર્યુપાસક મુનિ કાયસંયમ માટે) ગુરુની સગાસે=પાસે હાથને, પગને અને શરીરને પણિહાય=સંયત કરીને (ઈન્દ્રિયોનો વિજય કરીને) અલ્લીણગુત્તો=કંઈકે લીન-ગુપ્ત (શરીર સંકોચીને) બેસે. (૪૫)

[વિનીત સાધુ શક્યતા મુજબ ગુરુની દષ્ટિએ દેખાય તેમ, શરીરને, હાથ-પગને સંકોચીને, નેત્રોને જ્યાં ત્યાં ફેરવ્યા વિના અને કાનથી બીજાનું સાંભળવાનું લક્ષ્ય છોડીને, ઈત્યાદિ ઈન્દ્રિયોનો અંકુશ કરીને અવયવોને ગોપવીને (સ્થિર આસનથી) એકાગ્ર થઈને બેસે.]

(૩૮૨) ન પક્ષ્વઓ ન પુરઓ, નેવ કિચ્ચાણ પિટ્ઠઓ ।

ન ય ઝરું સમાસિજ્જ, ચિટ્ઠિજ્જા ગુરુણંતિય ॥૮-૪૬॥

કિચ્ચાણ=ગુરુની બરાબર પક્ષ્વઓ=પડબે, બરાબર પુરઓ=સામે, પિટ્ઠઓ=પાછળ, કે ઝરું=સાથળને સમાસિજ્જ=

દાબીને (સાથળ ઉપર સાથળ મૂકીને) ગુરુણંતિ=ગુરુની
નજીક ન ચિટ્ઠિજ્જા=ખેસે નહિ. (૪૬)

[‘ન’ સર્વત્ર નિષેધ માટે છે. બરાબર પડખે ખેસવાથી તુલ્ય દેખાવાથી અવિનય અને આગળ ખેસવાથી વંદન કરતા બીજાને અંતરાય થાય, પાછળ ખેસવાથી ગુરુ જ્ઞેષ્ઠ ન શકે, અંગને સ્પર્શીને ખેસવાથી અવિનય-આશાતના થાય અને બહુ દૂર ખેસવાથી ગુરુનું પ્રયોજન ન કરી શકે, વગેરે દોષો સમજવા.]

હવે ઉપાસના માટે વાણીનો સંયમ કરવા કહે છે—

(૩૮૩) અપુચ્છિઓ ન માસિજ્જા, માસમાણસ્સ અંતરા ।

પિટ્ઠિમંસં ન સ્વાહજ્જા, માયામોસં વિવજ્જણ ॥૮-૪૭॥

ગુર્વાદિએ પૂછ્યા વિના (વિના કારણે) બોલે નહિ, તે બોલતા હોય તેમાં પણ વચ્ચે (‘આ આમ નહિ પણ આમ છે’ વગેરે) બોલે નહિ, પિટ્ઠિમંસં=પરોક્ષમાં દોષોને ન સ્વાહજ્જા=ન બોલે અને માયાપૂર્વક મૃષા બોલવાનું વળે. (૪૭)

(૩૮૪) અપ્પત્તિઅં જેણ સિઆ, આસુ કુપ્પિજ્જ વા પરો ।

સવ્વસો તં ન માસિજ્જા, માસં અહિઅગામિણિ ॥૮-૪૮॥

વળી જેનાથી માત્ર અપ્રીતિ થાય તેવી, કે પરો= બીજો આસુ=તુટ કોપ કરે તં=તેવી અહિઅગામિણિ= (ઉભય લોકમાં) અહિત કરનારી ભાષાને સવ્વસો=સર્વ અવસ્થામાં (કદી પણ) ન બોલે. (૪૮)

[જ્ઞાનગંભીર ગુર્વાદિને અપ્રીતિ ન થાય, તો પણ તેઓના ભક્ત અન્ય સાધુ આદિને તો અપ્રીતિ થાય કે રોષ પ્રગટે, માટે તેવી ભાષા ઉભય લોકનું અહિત કરે. કારણ કે અતુલ ઉપકારી વિનયના પાત્રભૂત

ગુરુનો પણ અવિનય કરનાર અન્ય કોઈનો વિનય કરી શકે નહિ. સાધુનો ક્રોધ કરવાનો આચાર નથી, તો પણ ગુર્વાદિ પૂજ્યોનો અનાદર કે અપમાનાદિ કરનાર પ્રત્યે રોષ પ્રગટે, કારણ કે તે ગુરુભક્તિરૂપ હોવાથી પ્રશસ્ત છે. કરુણીય નથી છતાં યોગ્ય શિષ્યને તે થયા વિના ન રહે. એવો રોષ કૃતચંતા અને ગુણાનુરાગથી થાય માટે તે ગુણરૂપ છે. સદ્ગતિનું કારણ છે. આ વિષયમાં ગોશાળકે કરેલું અપમાન સહન નહિ કરનારા પ્રભુ મહાવીરદેવના શિષ્યો દષ્ટાન્તભૂત છે.]

(૩૮૫) દિદ્ઠં મિઅં અસંદિદ્ધં, પહિપુન્નં વિઅં જિઅં ।

અયંપિરમણુવ્વિગ્ગં, માસં નિસિર અત્તવં ॥૮-૪૯॥

(કિન્તુ) દિદ્ઠં=જોએલું-જાણેલું, મિઅં=મિત, અસંદિદ્ધં=સંદેહરહિત, પહિપુન્નં=પૂર્ણ, વિઅં=વ્યક્ત (સ્પષ્ટ), જિઅં=પરિચિત શબ્દોમાં, અયંપિરં=ઊંચું નીચું નહિ અને અણુવ્વિગ્ગં=ઉદ્દેગ ન થાય તેવું માસં=વચન અત્તવં=આત્મવાન (જ્ઞાની) નિસિર=બાલે. (૪૯)

[ચોક્કસ જાણુતો હોય તેવું, મિત=અલ્પશબ્દોમાં-ખાસ પ્રયોજને, પૂર્ણ=સ્વરાદિ પૂર્ણ ઉચ્ચારવાળું, સ્પષ્ટ સમજાય તેવું બહુ મોટેથી કે ધીમેથી નહિ પણ મધ્યમ અવાજથી અને સાંભળતાં પ્રસન્નતા થાય તેવા પ્રસન્ન ચિત્તથી બોલવું, તે વાણીનો વિનય છે.]

(૩૮૬) આચારપન્નત્તિધરં, દિદ્ધિવાયમહિજ્જગં ।

વાયવિક્ખલિઅં નચ્ચા, ન તં ઉવહસે મુણી ॥૮-૫૦॥

આચાર=આચારાહંગ તથા પન્નત્તિધરં=પ્રજ્ઞાપિત (ભગવતી) સૂત્રને ભણેલા અને દિદ્ધિવાયં=દષ્ટિવાદને અહિજ્જગં=જાણુતા એવા જ્ઞાનીની પણ વાયવિક્ખલિઅં=વચનની વિવિધ સખલનાઓને જાણીને મુનિ તં=તેને ન ઉવહસે=હસે નહિ. (ઉપહાસ-મશ્કરી કરે નહીં) (૫૦)

[આચારાંગ ભણવાથી શબ્દોના લિંગો વગેરેનું સામાન્ય અને ભગવતીથી એ જ લિંગ વગેરેનું વિશેષ જ્ઞાન થાય છે. દષ્ટિવાદથી પ્રકૃતિ, પ્રત્યય, લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર (ભેદ), કાળ, વિભક્તિ આદિ વ્યાકરણ સંબંધી સમ્પૂર્ણ ખોધ થાય, છતાં છન્નસ્થ હોવાથી જ્ઞાનીની પણ ભૂલ થાય, માટે ઉત્તમ મુનિ સ્ખલના સાંભળીને મશ્કરી ન કરે. પછી સામાન્ય ખોધવાળાની સ્ખલનાની તો હાંસી થાય જ કેમ ? અર્થાત્ કોઈની ભૂલ જાણીને મુનિ હસે-મશ્કરી કરે નહિ. દષ્ટિવાદને 'ભણેલો' નહિ કહેતાં 'ભણુતો' કહ્યો, તેમાં એ હેતુ છે કે દષ્ટિવાદને ભણ્યા પછી વિશિષ્ટ જ્ઞાનને કારણે પ્રાયઃ તેની સ્ખલના ન થાય.]

(૩૮૭) નક્ષત્રં સુમિણં જોગં, નિમિત્તં મંત્રમેસજં ।

ગિહિણો તં ન આઙ્ક્રુએ, મૂઆહિગરણં પયં ॥૮-૫૧॥

પૂછવા છતાં ગિહિણો=ગૃહસ્થને (શુભાશુભ) નક્ષત્રં= નક્ષત્રને, સ્વપ્નને, (વશીકરણાદિ) જોગં=યોગને (ચૂર્ણાદિને) (અતીત અનાગત વિષયક) નિમિત્તોને, મંત્રં=કોઈ મન્ત્રને અને (અતિસાર વગેરે રોગોના) મેસજં=ઔષધને વગેરે તં=તે તે મૂઆહિગરણં પયં=જીવોને ઉપદ્રવ કરનારા અધિકરણુ સ્થાનને ન આઙ્ક્રુએ=ન કહે. (૫૧)

[એકને ઉપકાર કરતાં ખીજને અપકાર થાય તે વાસ્તવિક ઉપકાર નથી, માટે મુનિ કોઈ જીવને ઉપદ્રવ થાય તેવી વાત ઉપકાર માટે પણ ન કહે, કિન્તુ સ્વકર્મેદ્યરૂપ દુઃખને સમતાથી ભોગવી લેવા ઉપદેશ કરે. દુઃખમાંથી છૂટવાનો ઉપાય દુઃખના નિમિત્તોથી દૂર થવું તે નથી, પણ સમતાથી ભોગવી લેવાં તે છે. દુઃખથી કંટાળીને તેનાં નિમિત્તોને દૂર કરવા ઇચ્છા કરવી તે આત્મધ્યાન છે, એમ સમજતો મુનિ નિમિત્તાદિનો કે મન્ત્ર તંત્રાદિનો ઉપદેશ ન કરે.]

(३८८) अन्नद्वं पगडं लयणं, भइज्ज सयणासणं ।

उच्चारभूमिसंपन्नं, इत्थीपसुविवज्जिअं ॥८-५२॥

अन्नद्वं=भीलना माटे पगडं=अनेद्वं (अनावेद्वं),
उच्चारभूमिसंपन्नं=वडी-लघुनीति माटेनी लूमिथी युक्त,
तथा इत्थीपसुविवज्जिअं=स्त्रीपशुपंडकवर्जित एवा
लयणं=स्थानने (उपाश्रयने) तथा सयणासणं=शयन-
आसनने मुनि भइज्ज=लोगवे. (५२)

[वसति उच्यार-प्रसवणुनी सगवड विनानी होय तो आगाठ
प्रसंगे होणत रोकवा वगेरेथी असंयम थाय. शयन-आसन वगेरे
पशु पोताना निमित्ते करेलां-अरीद्वेलां वगेरे होषित न वापरे.]

(३८९) विविक्ता अ भवे सिज्जा, नारीणं न लवे क्हं ।

गिहिसंथवं न कुज्जा, कुज्जा साहूहिं संथवं ॥८-५३॥

जे सिज्जा=वसति (कोई कारणे) विविक्ता=अन्य
साधु वगरनी (पोते ऐकलो होय, अथवा अनाचारी
कोई भीजे) होय तो त्यां नारीणं=स्त्रीओने क्हं=
धर्मकथा न लवे=न संलणावे. गिहिसंथवं=गृहस्थोने
परिचय न करे, साधुओनी साथे परिचय करे. (५३)

[ऐकलो होय छतां स्त्रीओने धर्मकथा कहे तो तेना प्रह्लयर्थमां
शंका वगेरे थाय, माटे औचित्य समज्जने पुरुषोने अने अन्यसाधुओ
साथे होय तो स्त्रीओने पशु संलणावे गृहस्थना परिचयथी
स्नेह-प्रतिबंध-लघुतादि दोषो थाय माटे ते वर्ज्यो अने साधुने परिचय
कल्याणुमित्रना योगतुल्य होवाथी संयममां वृद्धि थाय माटे करवो.]

(३९०) जहा कुक्कुडपोअस्स, निच्चं कुललो भयं ।

एवं खु वंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥८-५४॥

જેમ કુકુડપોઅસ્સ=ફૂકડાના બચ્ચાને નિત્ય કુલલઓ=બિલાડાથી ભય રહે, એ પ્રમાણે બ્રહ્મચારીને સુ=નિશ્ચે સ્ત્રીના શરીરથી ભય રહે. (૫૪)

[‘શરીરથી’ ભય કહેવાનું કારણ એ છે કે સ્ત્રીનો મૃતદેહ જેવાથી પણ રાગ થવાનો સંભવ છે.]

(૩૮૧) ચિત્તમિત્તિ ન નિજ્ઞાણ, નારિં વા સુઅલંકિઅં ।

મક્કરં પિવ દટ્ટૂણં, દિટ્ઠિં પહિસમાહરે ॥૮-૫૫॥

ચિત્તમિત્તિ=માત્ર ચિત્રેલી, અથવા (સચેતન) સુઅલંકિઅં=અલડ્કારયુક્ત કે ઉપલક્ષણથી અલડ્કારરહિત પણ નારીને ન નિજ્ઞાણ=જેવી નહિ. (કદાચ) દષ્ટિ પડી ભય તો દટ્ટૂણં=જોધને મક્કરં પિવ=ભારકરની (સૂર્યની) જેમ (તુર્ત) દષ્ટિને પહિસમાહરે=પાછી ખેંચી લેવી. (૫૫)

[સૂર્યની સામે દષ્ટિ જોડવાથી નેત્રનું તેજ હણાય, તેમ સ્ત્રીની સાથે દષ્ટિ જોડતાં આત્મતેજ (જ્ઞાનાદિ ગુણોની શક્તિ) હણાય છે અને મોહનો (વિકારનો) અંધકાર છવાઈ જતાં પોતાના કર્તવ્યનું-ભતિનું-કુળનું ભાન કે ભવિષ્યના સંકટોનો ભય, કંઈ દેખાતું નથી.]

(૩૮૨) હથપાયપલિચ્છિન્નં, કણનાસવિગપ્પિઅં ।

અવિ વાસસયં નારિં, વંમયારી વિવજ્જણ ॥૮-૫૬॥

અધિક શું કહેવું? હાથ-પગથી પલિચ્છિન્નં=છેદાએલી, કાન-નાકથી-વિગપ્પિઅં=કપાએલી, અને વાસસયં=સો વર્ષની વૃદ્ધા પણ નારીને બ્રહ્મચારી વિવજ્જણ=વજે, (તેના પરિચયથી દૂર રહે, પછી રૂપવતી યુવતી માટે તો કહેવું જ શું? અર્થાત્ તેનો પરિચય તો અવશ્ય વજે.) (૫૬)

[ધનિક જેમ ચોરોથી દૂર અને ચોકી-રક્ષણપૂર્વક રહે, તેમ ચારિત્રણી ધનવાળો મુનિ સ્ત્રીથી દૂર રહે અને સદા નવવાડોરૂપી ચોકી-રક્ષણમાં રહે. એક વાડનો પણ ભંગ ન કરે.]

(૩૯૩) વિભૂસા इत्थिसंसग्गो, पणीअं रसभोअणं ।

नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥८-५७॥

જહા=જેમ તાલુડડં=તાલપુટ વસં=ઝેર (શરીરને) હાનિ કરે તેમ અત્તગવેસિસ્સ=આત્મહિતના ગવેષક (અર્થી) નરસ્સ=પુરુષને (વસ્ત્રાદિથી કરાતી) વિભૂસા=શરીરશોભા, સ્ત્રીનો સંસર્ગ અને પણીઅં રસમોઅણં=ધી આદિ રસોવાળું અને સ્વાદિષ્ઠ ભોજન (બ્રહ્મચર્યની) હાનિ કરે છે. (૫૭)

[ઉપલક્ષણથી 'વસતિ' આદિ એક પણ વાડની ઉપેક્ષા બ્રહ્મચર્યનો ધાત કરે છે. સ્ત્રીના સંભોગથી બ્રહ્મચર્યનો ધાત થાય. તેમ વિકારી વિચાર માત્રથી પણ બ્રહ્મચર્ય ધવાય છે. વિભૂષા વગેરે પણ વિકારનાં ઉત્તેજક છે, માટે આત્માથીએ તેને વિશેષતયા વર્જવાં જોઈએ. જેમ ધરનો માલિક ધરના બારણાથી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને ઠગારાઓ પણ એ જ બારી બારણાંથી ધરમાં પેસી ઠગે-લૂંટે છે, તેમ જે જે નિમિત્તો શરીરને સુખ આપવાની યુદ્ધિએ સેવાય તે જ નિમિત્તોથી વિકારો પણ આત્મામાં પ્રગટ થઈને ચારિત્રધનને લૂંટે છે.]

(૩૯૪) अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लविअपेहिअं ।

इत्थीणं तं न निज्जाए, कामरागविवड्ढणं ॥८-५८॥

इत्थीणं=સ્ત્રીનાં તં=તે કામરાગવિવડ્ઢણં=કામરાગને વધારનારાં મસ્તકાદિ અંગં=અહુગોને નેત્રાદિ પચ્ચંગં=પ્રત્યહુગોને (ઉપાહુગાદિને) સંઠાણં=આકારને ચારુલ્લ-વિઅપેહિઅં=સુંદર આલાપને (શબ્દોને) તથા પ્રેક્ષણુને (કટાક્ષોને), ન નિજ્જાણ=ન જુએ. (૫૮)

[મોહનો ઉદય હોવાથી આત્માને એ જ્ઞેતાં મૈથુનની અભિલાષા થાય, માટે અહીં સ્ત્રીને જ્ઞેવાનો નિષેધ કરવા છતાં પુનઃ અંગ-ઉપાંગ-આકાર-શબ્દો કે કટાક્ષો જુદા જુદા નિષેધ્યા. કારણ કે એ એકમાં પણ એવું સામર્થ્ય છે કે બ્રહ્મચર્યનો સર્વથા નાશ કરે.

અહીં પુરુષપ્રધાન ઉપદેશ હોવાથી પુરુષને અંગે કહ્યું છે, તે પણ એના ઉપલક્ષણથી સ્ત્રીને પણ પુરુષનો પરિચય વિભૂષા પ્રણીત-આહાર વગેરે સઘળું તજવાનું સમજવું.]

(૩૯૫) વિસણુ મણુનેસુ, પેમં નામિનિવેસણ ।

અણિચ્ચં તેસિં વિન્નાય, પરિણામં પુગ્ગલાણ ૩ ॥૮-૫૧॥

તેસિં=તે તે પુગ્ગલાણં=પુદ્ગલોના અને ૩=શબ્દાદિ વિષયોના પરિણામં=વિવિધ રૂપાન્તરોને અણિચ્ચં=અનિત્ય વિન્નાય=જાણીને મણુનેસુ=મનોરૂ (ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ) શબ્દાદિ વિષયોમાં પેમં=રાગને ન અમિનિવેસણ=ન કરે. (પ્રતિકૂળ શબ્દાદિમાં દ્વેષને પણ ન કરે.) (૫૯)

[શબ્દાદિ વિષયોના પુદ્ગલોનાં ક્ષણિક રૂપાન્તરો (મનોરૂ હોય તે અમનોરૂ અને અમનોરૂ હોય તે મનોરૂ થતાં) પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એથી તેની અનિત્યતા-ક્ષણવિનશ્વરતાનો જાણુ મુનિ મનોરૂમાં રાગ કે અમનોરૂમાં દ્વેષ ન કરે. જ્ઞાનીના જ્ઞાનનું આ જ ક્ષણ છે એ વિના ગમે તેટલું જ્ઞાન પણ ભારભૂત છે, આત્માને ઉપકાર કરી શકતું નથી.]

(૩૯૬) પોગ્ગલાણં પરિણામં, તેસિં નચ્ચા જહાં તહા ।

વિણીઅતણ્હો વિહરે, સીઈમ્ભૂણ અપ્પણા ॥૮-૬૦॥

(તે તે શબ્દાદિ વિષયોના) પુદ્ગલોના પરિણામો (રૂપાન્તરો) જહાં=જેજે રીતે બદલાય છે તહા=તે તે રીતે જાણીને (એ જાણવાથી) વિણીઅતણ્હો=તૃષ્ણાથી રહિત

(બનેલો મુનિ) સંતાપરૂપ અગ્નિના અભાવે સીઈમૂળ= ઉપશાન્ત થએલા પોતાના અવ્વણા=આત્મા સાથે વિહરે=વિચરે-રમે. (૬૦)

[દાહરોગવાળાને કયાંય શાન્તિ મળતી નથી તેમ સંતાપથી (કલેશ-સંતાપ-ચિંતા-ખેદ વગેરેથી) બળતા આત્માને બાહ્ય વિષયાદિની કે અભ્યંતર જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ હોવા છતાં કયાંય એન પડતું નથી, સતત દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આ સંતાપ વિષયોમાં મિથ્યા રાગ-દ્વેષ થવાથી થાય છે. પુહલોના સારા-ખોટાપણાનું યથાર્થ જ્ઞાન થતાં વિષયોની અભિલાષા તૂટે છે અને તેથી કષાયો ઉપશાન્ત થાય છે. વિષયોના રાગથી ઉદ્ભવતી વિવિધ ઇચ્છાઓનો નાશ થયા પછી દેહના આરોગ્યની જેમ ઉપશમલાવરૂપ આત્માના આરોગ્યનો અનુપમ (સાંસારિક સર્વ સુખોના આનંદથી પણ અધિકતર) આનંદ અનુભવતો આત્મા સર્વ સંગ(ઇચ્છાઓથી) રહિત થઈ આત્મામાં (ગુણોમાં) રમે છે.]

(૩૯૭) જાહ સદ્વાહ નિક્ષંતો, પરિઆયદ્વાણમુત્તમં ।

તમેવ અણુપાલિજ્જા, ગુણે આયરિઅસંમણ ॥૮-૬૧॥

ઉત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા માટે જાહ સદ્વાહ=જે શ્રદ્ધા વડે (અવિરતિરૂપ કાદવમાંથી) નિક્ષંતો=નીકળ્યો અને ઉત્તમં=શ્રેષ્ઠ પરિઆયદ્વાણં=પ્રવળ્યારૂપ અન્ય પર્યાય-સ્થાનને (વિરતિ ગુણસ્થાનને) પામ્યો, તમેવ=તે જ શ્રદ્ધાને પ્રયત્ન પૂર્વક અણુપાલિજ્જા=પાલન કરે. કયા વિષયમાં શ્રદ્ધાનું પાલન કરે? તે કહે છે આયરિઅસંમણ=તીર્થકરાદિને સંમત એવા ચારિત્રના મૂળ અને ઉત્તર ગુણે=ગુણોમાં, (એ શ્રદ્ધાને સ્થિર કરે) અર્થાત્ ગુણવૃદ્ધિ માટે સતત પ્રયત્ન કરે. (૬૧)

[ચારિત્રગુણ જ સંયમનું સાધ્ય છે, એનાથી જ સંસારનાં સર્વ દુઃખોનો નાશ કરી શકાય છે, વગેરે ચિંતન દ્વારા શ્રદ્ધાને અખંડ બનાવે અને વિષયાદિ જડભાવોમાં સુખની શ્રદ્ધા ન કરે.]

હવે આચારપ્રણિધિનું કૃષ્ણ કહે છે-

(૩૯૮) તવં ચિમં સંજમજોગયં ચ,

સજ્ઞાયજોગં ચ[સ] સયા અહિટ્ટિણ ।

સુરે વ સેણાઈ સમત્તમાઉહે,

અલમપ્પણો હોઈ અલં પરેસિં ॥૮-૬૨॥

બાર પ્રકારનાં સંયમ તવં=આ તપને તથા (પૃથ્વી-કાયાદિ જીવોની રક્ષાઈપ) સંયમ યોગોને અને (વાચનાદિ) સ્વાધ્યાયયોગને સયા=સદા અહિટ્ટિણ=આચરતો (તે તે તપ વગેરેમાં સ્થિર બનેલો) સ=તે બુદ્ધિ સેણાઈ=ચતુરહુગી એનાવડે સુરેવ=શૂર-વીર-ભટ સમર્થ અને તેમ (ઇંદ્રિયોના વિષયોથી અને કષાયોથી ઘેરાએલો પણ) તપ વગેરે સમત્તમાઉહે=સમસ્ત શસ્ત્રોવાળો તે ભાવશસ્ત્રોથી અપ્પણો= પોતાના (રક્ષણ) માટે અલં=સમર્થ અને પરેસિં= બીજાઓને માટે પણ અલં=સમર્થ હોઈ=થાય છે. (૬૨)

[અહીં તપમાં સ્વાધ્યાય અંતર્ગત છતાં બાર પ્રકારના તપમાં તેનું પ્રધાનપણ જણાવવા માટે પુનઃ બુદ્ધો કહ્યો છે. આ તપ, સંયમ અને સ્વાધ્યાય૩પ શસ્ત્રોથી આત્મા અનાદિ વિષય-કષાયોની વાસનાનો ચૂરો કરી પોતાનું (ગુણોનું) રક્ષણ અને પોતાનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ થવાથી બીજાઓનું પણ રક્ષણ કરી શકે છે. એથી એમ સૂચવ્યું કે જે પોતાના સંયમમાં અસમર્થ હોય, તે બીજાઓના સંયમની રક્ષા માટે પ્રાયઃ અસમર્થ નીવડે છે, માટે પરોપકારની વૃત્તિવાળાએ પણ

સ્વઉપકારનું લક્ષ્ય મુખ્ય રાખવું નોંધએ. સ્વઉપકારથી જ સાચો પરોપકાર થાય છે.]

(૨૯૯) સજ્ઞાયસજ્ઞાણરયસ્સ તાણ્ણો, અપાવભાવસ્સ તવે રયસ્સ ।
વિસુજ્ઞઈ જંસિ મલં પુરેકહં, સમીરિઅં રુપ્પમલં વ
જોહ્ણા ॥૮-૬૩॥

જં સિ=કારણ કે સ્વાધ્યાયરૂપ ઉત્તમધ્યાનમાં રક્ત,
તાણ્ણો=સ્વપર રક્ષક, (લબ્ધિઆદિ કોઈ બાહ્ય ઈચ્છાઓના
અભાવે) અપાવભાવસ્સ=શુદ્ધ ચિત્તવાળા અને બાર પ્રકારના
તપમાં યથાશક્તિ રયસ્સ=રક્ત આત્માનો પુરેકહં=
પૂર્વકૃત મલં=કર્મરૂપ મેલ જોહ્ણા=અશ્વિવડે સમીરિઅં=
પ્રેરિત (હટાવેલા) રુપ્પમલં વ=રૂપાના મેલની જેમ
વિસુજ્ઞઈ=દૂર થાય છે. (૬૩)

[સ્વાધ્યાય શુભ ધ્યાનનું પ્રબળ કારણ હોવાથી અહીં ઉપચારથી
સ્વાધ્યાયને ધ્યાન કહ્યું છે. કારણ કે સ્વાધ્યાયથી મન વચન કાયાની
અકુશળ વૃત્તિઓનો રોધ થવા સાથે નવા નવા સંવેગરૂપ કુશળ
પ્રવૃત્તિઓ પ્રગટે છે.]

(૪૦૦) સે તારિસે દુક્ખસહે જિહંદિણ,
સુણ્ણ જુત્તે અમમે અકિંચણે ।
વિરાયઈ કમ્મઘણંમિ અવગણ,
કસિણબ્ભપુહાવગમે વ ચંદિમિ ત્તિ-બેમિ ॥૮-૬૪॥
તે (ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આરાધના કરતો) દુઃખને
સહન કરનારો, જિતેન્દ્રિય, સુણ્ણ જુત્તે=શ્રુતજ્ઞાનથી યુક્ત,

અમમે=નિર્મમ (મોહ રહિત) અને અકિંચને=દ્રવ્યભાવ કિંચન રહિત તારિસે=તેવો આત્મા તેનાં કમ્મઘણંમિ=કર્મરૂપ પડળો (વાદળો) અવગણ=દૂર થતાં (આકાશનાં વાદળો દૂર થવાથી) ચંદિમે વ=ચંદ્ર શોભે તેમ વિરાચઈ=શોભે છે. ત્તિ વેમિ=એમ હું કહું છું. (૬૪)

[દ્રવ્યથી ધનધાન્યાદિ નવવિધ પરિગ્રહથી અને ભાવથી કષાયાદિ અભ્યંતર ગ્રન્થીથી રહિત તે દ્રવ્ય-ભાવ અકિંચન સમજવો.]

આ અધ્યયનમાં આત્મવિશુદ્ધિ માટે ખતાવેલા ક્રમિક ઉપાયોરૂપ આચારોથી ઉત્કટ પણ રાગ-દ્વેષાદિ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ થઈ શકે છે, એમ આત્માર્થીને સમજાય અને રુચે તેવું સ્પષ્ટ વર્ણન સ્વ-સ્વ ક્ષયોપશમાનુસાર સમજાય તેવું હોવા છતાં સૂક્ષ્મ ચિંતનથી વિશિષ્ટ બોધ થાય તેવું છે.

સમત્તમદ્વમમજ્ઞયણમ્ ।

આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત.

卐

卐

卐

નવમું વિનયસમાધિ અધ્યયન

[સાતમા અધ્યયનમાં વચનશુદ્ધિનું સ્વરૂપ જાણાવ્યું. તે વચનશુદ્ધિ આચારમાં સ્થિર હોય તેને જ પ્રાપ્ત થાય, આચારબળ વિના તે પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ હોવાથી આઠમા અધ્યયનમાં આચારમાં સ્થિર થવા જણાવ્યું. એ આચારસ્થિરતા વિનય વિના પ્રગટતી નથી, માટે હવે આ નવમા અધ્યયનમાં વિનયનું સ્વરૂપ વર્ણવી તેના બળે આચારમાં આત્મસમાધિ પ્રગટાવવાનો ઉપદેશ કરેલો છે, માટે તેનું નામ વિનયસમાધિ છે. એ રીતે પૂર્વ અધ્યયનની સાથે નવમા અધ્યયનનો સંબંધ સમજવો.

વિનય એટલે ‘પોતે માન મૂકીને ખીજને માન આપવું- સન્માનનું દાન કરવું’ એમ અપેક્ષાએ કહી શકીએ તો વિનય ઔદાર્ય વિના કરી શકાય નહિ. બાહ્ય સમ્પત્તિરૂપ ધન ધાન્યાદિનાં મોટાં દાન કરવાં જેને સહેલાં છે, તેને પણ સન્માનનું દાન કરવું દુષ્કર છે. કારણ કે બાહ્ય સમ્પત્તિના દાનમાં માન મૂકવું પડતું નથી, અર્થાત્ પોતાનું માન એછું થતું નથી, ઉલટું વધે છે. વિનયમાં પોતાનું માન જતું કરી અન્યનું માન વધારવાનું હોય છે.

સામાન્યતયા મનુષ્ય માનનો અર્થી હોય છે, માન મેળવવા વિવિધ કષ્ટો વેઠે છે, વહાલી વસ્તુઓ પણ આપી શકે છે અને ખીજ મોટા લાભને પણ જતા કરી શકે છે. પ્રાયઃ મોટા ગણાતા માણસો પણ ખીજને માન આપવામાં કૃપણ હોય છે. એક રાજ્ય ખીજ રાજ્યની સામે યુદ્ધ ખેલે, યુદ્ધમાં અનેક મનુષ્યો વગેરેનો નાશ થાય, રાજ્ય ગુમાવે, જંગલમાં નાસી છૂટે, પણ હાર કબૂલ કરી શકતો નથી. શાસ્ત્રકારો પણ ચારે ગતિના જીવોમાં મનુષ્યને સૌથી અધિક માની કહે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાન વિનાના અજ્ઞાનીને ખીજનો વિનય કરવામાં પોતાની માનહાનિ થતી દેખાય છે, તેથી તેને વિનય કરવો દુષ્કર બને છે.

ખીજી બાજી વિચારતાં વિનય વિના એક નહાનો પણ ગુણ સાચા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થતો નથી અને પ્રગટે તે આત્માને ઉપકાર કરી શકતો નથી. આ સામાન્ય હકીકત નથી, પણ પરમ સત્ય છે. માટે જ શાસ્ત્રકારોએ વિનયને સર્વ ગુણોતું મૂળ કહ્યું છે. સર્વ ગુણો વિનયથી જ પ્રગટે છે અને પરંપરાએ વિનયથી મોક્ષ (સર્વ દુઃખોનો નાશ અને સર્વ સુખોની પ્રાપ્તિ) પણ થાય છે. વિનય વિનાના ગુણો ઠગારા નીવડે છે અને આખરે નાશ પામે છે.

અજ્ઞાની મનુષ્યને જે કંઈ સુખનો અનુભવ થાય છે તે પ્રાયઃ આભિમાનિક હોય છે, ‘હું જ્ઞાની છું, સુખી છું, તપસ્વી છું, યશસ્વી છું, મોટો છું,’ વગેરે અહંત્વનાં અને મમત્વનાં જ વિવિધ રૂપો છે. તેનો આનંદ એ સાચો આનંદ નથી, પણ કૃત્રિમ છે. છતાં અજ્ઞાની તેને સાચો માની લે છે, એનાથી કુલાય છે અને ભવોભવ ખુવાર થાય છે.

એથી વિરુદ્ધ જ્ઞાની પુરુષ ગુણસમ્પત્તિનો સ્વાભાવિક આનંદ અનુભવે છે. આ સ્વાભાવિક આનંદમાં અભિમાન હોતું નથી, પણ નિરભિમાનતા હોય છે. આ નિરભિમાનતા વિનયથી પ્રગટે છે, વિનયથી અખંડ રહે છે, વિનયથી વધે છે, વિનયથી શોભે છે અને વિનયના બળે મોક્ષ પર્યંતનાં સુખો આપે છે. એ કારણે સાચો જ્ઞાની ગમે તેટલી બાહ્ય સમ્પત્તિ મળે કે અભ્યન્તર ગુણસમ્પત્તિ પ્રગટે તે પણ વિનયને તજી શકતો નથી. ઊલટું જેમ જેમ સમ્પત્તિ વધે તેમ તેમ તેનામાં વિનય વધે છે અને એ વિનયના બળે બાહ્ય-અભ્યન્તર સમ્પત્તિના સહકારથી સર્વ કર્મોનો નાશ કરી શકે છે.

મનુષ્યમાં માન અધિક હોય છે, તેમ સમજૂપૂર્વક (સ્વાધીન-પણે) માનને તજવાની અને બીજાઓને માન આપવાની (વિનય કરવાની) શક્તિ પણ વસ્તુતઃ મનુષ્ય જીવનમાં જ પ્રગટી શકે છે, માટે મનુષ્ય મુક્તિનો અધિકારી છે, મનુષ્ય જન્મ સિવાય અન્ય ગતિમાંથી જીવ મુક્તિને પામી શકતો નથી તેમાં આ પણ કારણ છે.

સ્થૂલદષ્ટિએ જ્ઞેતાં વિનય કરવામાં બીજને માન અપાતું દેખાય છે, પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી, વિનય કરવાથી પોતાનું માન-મહત્વ વધે છે, આત્મસમ્પત્તિનો વિકાસ થાય છે અને શિષ્ટ લોકમાં તે મહાપુરુષ તરીકે લેખાય છે એટલું જ નહિ તે મહાપુરુષ બની જાય છે. અનેક આત્માઓ તેનો આશ્રય-શરણું સ્વીકારે છે અને તે સર્વને માર્ગે દોરવાની-સુખી કરવાની શક્તિ વિનીતમાં પ્રગટ થાય છે. વગેરે એવી વિશિષ્ટતા છે કે વિનયગુણને યથાર્થ સ્વરૂપે વર્ણવવાની શક્તિ મનુષ્યમાં હોતી નથી.

ઘેરીને પણ વશ કરવાની શક્તિ વિનયમાં છે. શાસ્ત્રોમાં વિનયનું વર્ણન વિવિધ રીતે કરેલું છે, તે સઘળું અહીં કરી શકાય તેવું નથી. છતાં બાળ જીવોને ઉપકારક થાય તે રીતે વિનયનું ડુંકું પણ સુંદર વર્ણન ગ્રન્થકારે આ અધ્યયનમાં કરેલું છે, તેને આત્માર્થી ભવ્યજીવો યથામતિ સમજે અને જીવનમાં પ્રગટાવી માનવલવમાં પણ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધુધર્મને પામીને આત્મકલ્યાણુ સાધે એ કર્તવ્ય છે.

મનુષ્ય માત્રનો સાચો શણગાર વિનય છે, તે સાધુતા જેવા ઉચ્ચપદે રહેલા આત્માને માટે તે કહેવું જ શું ? રાજ્યસિંહાસનાધિરૂઠ ચક્રવર્તી પોતાની છ ખંડની ઋદ્ધિથી જેટલો શોભતો નથી તેથી અધિક શોભા ગુરુની સામે નતમસ્તકે ઉભો રહેલો વિનીત સાધુ પામે છે. રાજ મહારાજઓ પણ સાધુઓને નમે છે તેનું એ પણ કારણ છે કે સાધુમાં જે વિનય હોય છે તે દેવ-દાનવોમાં કે રાજ-મહારાજઓમાં પણ દુર્લભ છે.

દ્રવ્યવિનય અને ભાવવિનય એમ વિનયના બે પ્રકારો પડે છે. તેમાં નેતર, સુવર્ણ વગેરે જે વસ્તુઓ નમે, વાળી વળે. તે વસ્તુઓનો દ્રવ્યવિનય સમજવો. ભાવવિનયના પાંચ પ્રકારો છે-૧ લોકનું આવર્જન, ઔચિત્ય, વગેરે કરવા માટે લોકને અનુસરવું, અર્થાત્ ઊભા થવું, હાથ જોડવા, આસન આપવું, અતિથિઓને પ્રજ્વા, કે વૈલવને

અનુસારે ઇષ્ટ દેવની પૂજા વગેરે કરવું, તે **લોકોપચાર વિનય**, ૨-
ધન મેળવવા માટે રાજ, શેઠ વગેરેનો વિનય કરવો તે **અર્થ-
વિનય**, ૩-કામવાસનાને વશ થઈ વેશ્યા, પરસ્ત્રી કે સ્વસ્ત્રી વગેરેને
અનુકૂળ કરવા વિનય કરવો તે **કામવિનય**, ૪-લયથી તે તે
વ્યક્તિનો વિનય કરવો તે **લયવિનય**, અને ૫-મોક્ષ માટે વિનય કરવો
તે **મોક્ષવિનય**, તેમાં લોકોપચાર વિનય ઔચિત્યરૂપ છે, બાકીના ત્રણ
મોહના ઉદયરૂપ હોવાથી અહિતકર છે. અને મોક્ષવિનય આત્માને
સર્વ દુઃખોમાંથી મુક્ત કરનાર હોવાથી ઉપાદેય-આત્માને ઉપકારક છે.

આ મોક્ષવિનયના પાંચ પ્રકારો છે. જિનેશ્વરોએ સર્વ ભાવોને
જે જે સ્વરૂપે જણાવ્યા છે તેને તે તે રીતે સત્ય માનવા તે પહેલો
દર્શનવિનય, આત્મોપકારક જ્ઞાનને લાભવું, ગણવું અને તેને
અનુસારે સર્વ કાર્યો કરવાં, કે જેથી નવાં કર્મો ન બંધાય અને જૂનાં
છૂટી જાય તે બીજો **જ્ઞાનવિનય**, આઠ પ્રકારનું પૂર્વે બાંધેલું કર્મ
હલકું-ઓષ્ઠું થાય અને બીજું નવું સંસારવર્ધક કર્મ ન બંધાય તે
તે પ્રકારની ક્રિયારૂપ ચારિત્રમાં પ્રયત્ન કરવો તે ત્રીજો **ચારિત્રવિનય**,
જે જે તપથી અજ્ઞાન ટળે અને આત્મા મોક્ષની નજીક થતો જાય તેવા
તે તે તપને આચરવામાં દઢનિશ્ચયી થવું તે ચોથો **તપોવિનય**, અને
મન વચન કાયાના યોગેને ઉચિત માર્ગે જોડવા અને પૂજ્યપદોની
અશાતના ન કરવી એ બે પ્રકારે પાંચમો **ઉપચારવિનય** જાણવો.

આ ઉપચાર વિનયમાં કાયિકવિનય આઠ પ્રકારનો, વાચિક ચાર
પ્રકારનો અને માનસિક બે પ્રકારનો છે. **કાયાથી** પૂજ્યોની સામે ઊભા
રહેવું, બે હાથ જોડવા, આસન આપવું, ગુરુઆદેશને અનુસરવાનો
અભિગ્રહ કરવો, વન્દન કરવું, વિધિપૂર્વક સેવા કરવી, આવતાની
સામે જવું અને જતાની પાછળ વળાવવા જવું, એ આઠ પ્રકારે
વિનય થાય, પરિણામે હિતકર, થોડા અક્ષરોમાં મિત, સદ્ભાવ
પૂર્વક, કોમળ અને વિચારીને બોલવું તે ચાર પ્રકારે **વચનથી** થાય
અને આર્ત વગેરે દુષ્ટ ધ્યાનના ત્યાગરૂપ અકુશળ મનનો નિરોધ તથા

ધર્મ-શુક્લ ધ્યાનરૂપ કુશળ મનની ઉદ્દરણા, એમ બે પ્રકારે માન-સિક વિનય જાણવો. આ ઔચિત્યવૃત્તિરૂપ ઉપચાર વિનય હ્રદ-સ્થાને પોતાનાં કર્મો ખપાવવા માટે પ્રાયઃ પોતાનાથી અધિક ગુણવાન્ પ્રત્યે કરવાનો હોય છે અને કેવળાંએને જ સ્વયં કર્મો ખપાવવાનાં હોવાથી તે અન્યનું ઔચિત્ય નહિ કરવારૂપે હોય છે. અનાશાતનારૂપ ઉપચાર વિનય બાવન પ્રકારે કહેલો છે, તે તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુળ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર અને ગણી, એ તેર પૂજ્યલાવેની અનાશાતના, બાહ્યભક્તિ, હાર્દિક બહુમાન અને તેઓની પ્રશંસા એમ ચાર ચાર પ્રકારે કરવાથી બાવન પ્રકારો થાય છે.

આ ઉપર કહ્યો તે મોક્ષવિનયથી આત્માએ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર અને તપ એ ચારમાં સમાધિ એટલે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયો કેળવવાં-પ્રગટાવવા એ તેનું કર્તવ્ય છે. માટે આ અધ્યયનમાં વિનય દ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ કરેલો છે.

આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશો (પેટા વિભાગો) છે, તેમાં પહેલામાં આચાર્યદિના વિનયનું વિધાન તથા વિનય કરવાનાં-નહિ કરવાનાં શુભ-અશુભ પરિણામો ઉદ્ઘાટરણુ પૂર્વક જણાવે છે.]

ઉદ્દેશો પઠમે

(૪૦૧) થંમા વ કોહા વ મયપ્પમાયા,

ગુરુસગાસે વિણયં ન સિવસે ।

સો ચેવ ઉ તસ્સ અભૂહમાવો,

ફલં વ કીઅસ્સ વહાય હોહ ॥૯-૧-૧॥

થંમા=માનથી, અથવા કોહા=ક્રોધથી (અક્ષમાથી),

મયપ્પમાયા=માયાથી અથવા પ્રમાદથી (સાધુ) ગુરુસગાસે=

ગુરુની પાસે (આસેવનાશિક્ષા૩૫) વિનયને ન સિક્ષે= શીખતો (મેળવતો) નથી, સો ચેવ=તે જ અવિનય તસ્સ=તે સાધુને (જેમ) કીઅસ્સ=વંશવૃક્ષનું ફળ (વંશના) વહાય= નાશ માટે થાય તેમ તેને અમૂહમાવો=અભૂતિભાવ૩૫ (ગુણસમ્પત્તિના અભાવ-દરિદ્રતા૩૫) હોઈ=થાય છે. (૧-૧)

[સાધુએ જ્ઞાન અને વિનય ગુરુ પાસેથી શીખવાં તે ગ્રહણ-શિક્ષા અને આસેવનાશિક્ષા કહેવાય છે. અહીં કહેલા માન-ક્રોધ-માયા અને પ્રમાદ વિનયના ઘાતક કહેવાથી તેવા દોષવાળો ગુરુ પાસે આસેવના શિક્ષા લઈ શકે નહિ તેથી નિર્ધનની જેમ ગુણથી તે દરિદ્ર જ રહે અને ગુણના અભાવે જીવન નિષ્ફળ બને, નાશ થાય. જેમ વાંસને ફળ આવે એટલે વાંસનો નાશ થાય છે તેમ જીવમાં પ્રગટેલા દોષો જ તેના જીવનનો (ભાવપ્રાણોનો) નાશ કરે છે. તે તે ઉચ્ચજ્ઞતિ-કુળ વગેરેના નિમિત્તે પ્રગટેલા મદથી 'હું એને કેમ નમું' એમ માનથી, કોઈ પ્રસંગે ગુરુએ કઠોર વચન કહેવાથી કે સારણા-વારણાદિ કરવાથી થએલા ખેદ, સંતાપ કે અક્ષમા વગેરે ક્રોધથી, 'મારું શિર દુઃખે છે, શ્વલથી પીડા થાય છે' વગેરે કપટ કરવાથી અથવા નિદ્રા, વિકથા વગેરે પ્રમાદથી તેમ થવાનો સંભવ છે. તેમાં પણ માની વિનય ન કરે ત્યારે ગુરુ સારણા-વારણાદિ કરે અને તેથી ક્રોધ પ્રગટે, પછી વિનય ન કરવાના બ્યાવમાં કપટ કરે અને વિનયના અભાવે નિદ્રા-વિકથાદિ પ્રમાદ પણ થાય. એમ માન વગેરે તે તે ક્રમે પ્રગટતા હોવાથી અહીં એ ક્રમ જણાવ્યો છે. ગૃહસ્થને ધનસમ્પત્તિની જેમ સાધુને ગુણસમ્પત્તિ એ જ સાચું ધન છે, વિનયના અભાવે તે ન મળવાથી સાધુ દરિદ્ર (ગુણહીન) રહે અને એ ગુણહીનતા જ (ઉપલક્ષણથી અવગણો જ) તેના જન્મને નાશ કરે-નિષ્ફળ બનાવે, માટે આત્માર્થીએ ગુરુની આગળ માન મૂકીને વિનય કરવો-શીખવો જોઈએ.]

(૪૦૨) જે આવિ મંદિ ત્તિ ગુરું વિહ્તા,

હરેરે રમે અપ્પસુઅત્તિ નચ્ચા ।

હીલંતિ મિચ્છં પહિવજ્જમાણા,

કરંતિ આસાયણ તે ગુરૂણં ॥૧-૧-૨॥

જે આવિ=જે કોઇ પણ (ક્ષુદ્રપ્રકૃતિવાળો સાધુ) ગુરું=ગુરુને (પોતાના આચાર્યને) મંદત્તિ='મંદ છે' એમ વિહ્તા=ભણીને, અથવા રમે હરેરે=આ નહાના (વયથી લઘુ) છે, કે અપ્પસુઅત્તિ=અદ્વપશ્રુતવાળા છે, એમ નચ્ચા=ભણીને તેઓની હીલંતિ=અવહેલના કરે છે, તે=તે સાધુઓ મિચ્છં પહિવજ્જમાણા=મિથ્યાબુદ્ધિને પામેલા ('ગુરુની હીલના નહિ કરવી' એ તત્ત્વને નહિ સમજતા) ગુરુની આશાતનાને કરે છે. (૧-૨)

[કોઇ અદ્વપબુદ્ધિવાળાને પણ સૌભાગ્ય વગેરે ખીજ ગુણોની વિશિષ્ટતાને કારણે આચાર્યપદે સ્થાપ્યા હોય, અન્ય યોગ્ય સાધુના અભાવે કે ખીજ કારણે પણ વયથી નહાના કે અદ્વપશ્રુતવાળાને આચાર્યપદ આપ્યું હોય, તેને કોઇ અભિમાની ક્ષુદ્ર સાધુ 'હે બુદ્ધિમાન, હે વયોવૃદ્ધ, હે ખલુશ્રુત' વગેરે કહી હાંસી કરે અથવા 'હે મન્દબુદ્ધિ, હે ખાળ, હે અણુપઠ' વગેરે કહી અપમાન કરે તો ગુરુની એવી ઘોર આશાતના કરવાથી તેનું લવભ્રમણ વધી જાય. માટે આશાતના કરવી નહિ. થોડા પણ સાચા ગુણવાળો કદી કોઈનું અપમાન, નિન્દા વગેરે કરતો નથી. કોઈ અયોગ્યને દેખીને પણ કર્મના વિપાકને અને તેની ભાવદયાને ચિંતવે છે. જેને અયોગ્ય ખટકે છે તે સ્વયં અયોગ્ય હોય છે, માટે આત્માર્થીએ કોઈનું અપમાન-નિન્દા-હીલના વગેરે કરવું નહિ, એવા દુષ્ટ વિચારો થાય તો પણ તે પોતાની જ ખામી-દુષ્ટતા સમજવી.]

યોગ્ય સાધુ એવી આશાતના નથી કરતો, પણ એમ વિચારે છે કે—

(૪૦૩) પર્ગઈઙ્ મંદા વિ ભવંતિ ઈગે,

હહરા વિ અ જે સુઅબુદ્ધોવવેઆ ।

આયારમંતો ગુણસુદ્ધિઅપ્પા,

જે હીલિઆ સિહિરિવ માસ કુજ્જા ॥૧-૧-૩॥

કર્મની વિચિત્રતાથી પર્ગઈઙ્=પ્રકૃતિથી (સ્વભાવે) મન્દાવિ=સદ્બુદ્ધિરહિત પણ ઈગે=કોઈ (વચથી વૃદ્ધ) હોય છે અ=અને હહરા વિ=વચથી લઘુ પણ જે=કોઈ સુઅ-બુદ્ધોવવેઆ=સદ્બુદ્ધિવાળા (અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાનથી પરિકર્મિત-નિર્મળ બુદ્ધિવાળા) તથા ભવિષ્યની અપેક્ષાએ વર્તમાનમાં લઘુવચ હોવાથી શ્રુત અને બુદ્ધિથી અલપ હોવા છતાં આયારમંતો=જ્ઞાનાદિ પાંચે આચારમાં પ્રવીણ અને (ગરછને માટે ઉપધિ આદિનેા સંગ્રહ કરવો, સારણા-વારણાદિ કરવું, વગેરે) ગુણસુદ્ધિઅપ્પા=ગુણોમાં સ્થિર પરિણામવાળા હોય છે. (માટે તેઓની હીલના કરવી જોઈએ નહિ. કારણ કે) સિહિરિવ=અગ્નિની જેમ હીલિઆ=હેલના કરાએલા જે=જેઓ માસ=ભસ્મસાત્ કુજ્જા=કરે છે. (૧-૩)

[જ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમાનુસારે અને સદાચારો મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમને અનુસારે પ્રગટે છે, ઉમ્મર સાથે તેનો આવશ્યક સંબંધ નથી. જો કે, મતિ-શ્રુતજ્ઞાન ઈન્દ્રિયજન્ય હોવાથી ઈન્દ્રિયોત્તુળ્ય તેમાં આવશ્યક છે, તો પણ મુખ્યતત્વા જ્ઞાન આત્માનો ગુણ હોવાથી ક્ષયોપશમના પ્રમાણમાં તે પ્રગટે છે. એ કારણે ઉમ્મર

મોટી અને શરીર બલવાન છતાં ક્ષયોપશમ મંદ હોય તો જ્ઞાન ઓછું પણ હોય અને ઉમ્મર ઓછી અને શરીર નિર્બળ છતાં ક્ષયોપશમ તીવ્ર હોય તો વધારે પણ હોય. સદાચારને જ્ઞાન સાથે સંબંધ છતાં કોઈ ઉત્તમ જીવને મોહનીયકર્મને ક્ષયોપશમ વિશિષ્ટ હોવાથી વિષય કષાયોની મંદતાને કારણે જ્ઞાન ઓછું છતાં સદાચારો પ્રત્યે વિશેષ આદર પણ હોય. એમ તે તે ગુણો કર્મોની લઘુતાને આશ્રયીને કોષમાં ઘોડા તો કોષમાં વિશેષ પણ હોય, માટે ઉમ્મરથી નહાના કે જ્ઞાન-બુદ્ધિથી ન્યૂન પણ કોઈ ચારિત્રગુણની વિશિષ્ટતાને કારણે આચાર્ય-પદને યાજ્ય હોવાથી આચાર્ય થયા હોય તેની હીલના ન કરવી જોઈએ, એમ ઉત્તમ સાધુ સમજે છે. એટલું જ નહિ, આચાર્ય ઉત્તમ હોવાથી કોઈનું અહિત કરે નહિ, તો પણ તેઓની આશાતના કરનારો સ્વયં આશાતનાજન્ય પાપકર્મથી પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોને બાળીને ભસ્મસાત્ (નાશ) કરે છે. અગ્નિને અડપલું કરનારો પોતાના દોષથી જ બળે છે, અગ્નિને ‘હું બાળી નાખું’ એવી બુદ્ધિ હોતી નથી, તેમ ઉત્તમ આત્માઓ કોઈ અપરાધીનું પણ અહિત કરતા નથી, છતાં અપરાધ કરનારને હાનિ થાય છે. તેમ આચાર્યની પણ આશાતના કરનાર સ્વયં ગુણબ્રહ્મ થાય છે, એમ સમજીને આશાતના કરે નહિ.]

એ અર્થને ઉદાહરણથી વિશેષતયા સમજાવે છે કે—

(૪૪૦) જે આવિ નાગં હરં તિ નચા,

આસાયણ સે અહિઆય હોઈ ।

एवायरिअंपि हु हीलयंतो,

निअच्छई जाइपहं खु मंदो ॥९-१-४॥

જે આવિ=જે કોઈ પણ (અણપુરુષ) નાગં=સર્પને હરં=બાળ (નાનો) છે, તિ નચા=એમ બાળીને આસાયણ=આશાતના (ઉપદ્રવ) કરે, સે=તેને (તે સર્પ) અહિઆય=

અહિતકર (પ્રાણઘાતક) થાય છે, એવ=તે પ્રમાણે (કારણ-
વશાત્ અપરિણુતવય કે અદ્વજ્ઞાનવાળાને પણ આચાર્ય પદે
સ્થાપ્યા હોય તેવા) આચરિઅં વિ=આચાર્યને પણ હીલયંતો=
હીલના કરનારો મંદો=અજ્ઞાની સુ=નિશ્ચે (બેધન્દ્રિયાદિ
હલકી) જાણપદ્મ=જ્ઞતિમાં ઉત્પન્ન થવાના માર્ગે નિઅચ્છદ્ધ=
નીકળે છે (પ્રયાણ કરે છે), અર્થાત્ સંસારમાં લમે છે. (૧-૪)

[પુણ્યવાનના પુણ્યને સહન નહિ કરનારો-એનો તેન્નેદ્વેષ કરનારો
વસ્તુતઃ ઉચ્ચસ્થાને જીવવા માટે અયોગ્ય હોય છે, નીચી ગતિમાં-
હલકીજ્ઞતિમાં જીવવાની યોગ્યતાવાળો હોય છે. એ કારણે તેને તેન્ને-
દ્વેષ કરવાથી નીચગોત્ર વગેરે અશુભ કર્મોનો બંધ થાય છે અને
એના પરિણામે પુનઃ તે હલકા જન્મને પામે છે. જે ખીજના
મહત્ત્વને સહન કરી શકે-માન આપી શકે તે જ મહાન્ બનવા
યોગ્ય હોય છે, એથી વિપરીત મોટાએને માન-સન્માન આપી શકે
નહિ તે પોતે જ અયોગ્ય બનતો જાય છે. નિશ્ચયથી પોતાને મહાન્
બનાવવા ખીજનો વિનય કરવા કહ્યું છે, તેમ નહિ કરનારો પોતાને
હલકો બનાવે છે. આ અટલ સિદ્ધાન્તને અનુસરીને અહીં કહ્યું કે
આચાર્ય જેવા મહાન્ આત્માની આશાતનાથી હલકી જ્ઞતિમાં જીવે છે.]

સર્પમાં અને આચાર્યમાં મોટું અંતર જણાવે છે—

(૪૦૫) આસીવિસો વા વિ પરં સુરુદ્ધો,

કિં જીવનાસાઠ પરં નુ કુજ્જા ? ।

આચરિઅપાયા પુણ અપ્પસન્ના,

અબોહિ-આસાયણ નત્થિ મુક્કો ॥૯-૧-૫॥

પરં=ખીજ પ્રત્યે સુરુદ્ધો=અત્યંત રોષે ભરાએલો

વિ=પણ આસીવિસો=સર્પ જીવનાસાઠ=પ્રાણીના નાશથી

પરં=અન્ય કિં નુ કુજ્જા ?=શું કરે ? અર્થાત્ કંઈ ન કરે,
માત્ર એક જ જન્મમાં પ્રાણ લે ! પુન=પુનઃ (આશાતના
કરવાથી) અપ્પસન્ના=અપ્રસન્ન થયેલા (આશાતના કરનારને
કુપાત્ર બાણી અનુબ્રહ્મ નહિ કરતા) આયરિઅપાયા=આચાર્ય-
ભગવંત પણ અબોહિં=અબોધિને (આશાતનાથી બાંધેલા
મિથ્યાત્વકર્મના ઉદયના બળે સમ્યક્ત્વથી વચિત) કરે
છે. માટે શુરુની આસાયણા=આશાતનાથી મુક્તો=મોક્ષ
(સંસારનો અંત) નસ્થિ=થતો નથી. (૧-૫)

(૪૦૬) જો પાવગં જલિઅમવક્કમિજ્જા,

આસીવિસં વા વિ હુ કોવહ્જ્જા ।

જો વા વિસં સ્વાયહ્ જીવિઅટ્ટી,

એસોવમાઽસાયણયા ગુરૂણં ॥૧-૧-૬॥

જો=જે (કોઈ) જલિઅં પાવગં=સળગેલા અગ્નિને
અવક્કમિજ્જા=સ્પર્શીને ઉભો રહે, અથવા આસીવિસં=સર્પને
કોવહ્જ્જા=કુપિત કરે, અથવા જે જીવિઅટ્ટી=જીવવાનો
અર્થી (જીવવા માટે) ઝેરને સ્વાયહ્=ખાય, એસોવમા=એ
ઉપમા ગુરૂણં=ગુરુઓની આસાયણયા=આશાતના વડે
સમજવી. અર્થાત્ અગ્નિ, સર્પ અને ઝેરથી જેમ અહિત
થાય તેવી રીતે શુરુની આશાતનાથી અહિત થાય. (૧-૬)

[સળગતા અગ્નિ વગેરેથી દ્રવ્યપ્રાણોનો નાશ થાય છે, તેમ
શુરુની આશાતનાથી સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણોનો નાશ થાય છે
પરન્તુ શુરુનું કંઈ અહિત થતું નથી.]

એ ઉપમાઓમાં પણ અપવાદ કહે છે—

(૪૦૭) સિઆ હુ સે પાવય નો ડહિજ્જા,

આસીવિસો વા કુવિઓ ન ભવ્વે ।

સિઆ વિસં હાલહલં ન મારે,

ન આ [યા]વિ મુક્વો ગુરુહીલણા ॥૧-૧-૭

સિઆ=કદાચિત્ મન્ત્ર વગેરેના પ્રયોગથી સે=તેને સળગતો પણ પાવય=અગ્નિ નો ડહિજ્જા=ન બાળે, અથવા કુપિત પણ સર્પ ન ભવ્વે=ન ડસે અને કદાચિત્ હાલહલં વિસં=અતિ રૌદ્ર (આકરું) ઝેર પણ ન મારે, એવું બને આવિ=તથાપિ ગુરુહીલણા=ગુરુની આશાતનાથી ન મુક્વો=મુક્તિ ન જ થાય. અર્થાત્ આશાતનાનું પાપ લોગવ્યા વિના ન છૂટે. (૧-૭)

[અગ્નિને સ્પર્શવો, સર્પને સતાવવો, કે ઝેર ખાવું, વગેરે લૌકિક ભૂલો કરવા છતાં તેનાથી બચવાના ઉપાયો જગતમાં છે. મન્ત્ર તંત્ર વગેરે અગ્નિને કે સર્પાદિને પણ વશ કરી શકે છે. લોકોત્તર ભૂલો કર્યા પછી તેમાંથી બચવાના કોઈ ઉપાય નથી, તેનાથી બંધાએલું કર્મ અવશ્ય દુઃખી કરે છે. જગતની સર્વસત્તાઓથી બળવાન એક કર્મ સત્તા અદૃષ્ટપણે એવું સંચાલન કરી રહી છે કે તેના પાશમાંથી કોઈ છૂટી-છોડાવી શકતું નથી. જિનેશ્વરોની આજ્ઞાનું પાલન કરવારૂપ એક જ ધર્મસત્તા એવી છે કે જે કર્મસત્તામાંથી છોડાવી શકે છે. અપેક્ષાએ એમ કહી શકાય કે ધર્મસત્તાથી બેવકા જીવોને કર્મસત્તા પોતાના બળ નીચે દબાવીને ધર્મસત્તાના વફાદાર બનાવે છે. માટે જ 'કર્મથી ગભરાએલાને ધર્મનું શરણુ સ્વીકારવા સિવાય સુખી થવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી' એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ ભારપૂર્વક બહાર કહ્યું છે. જે ધર્મને અને કર્મને અવગણે તે કદાપિ સુખ પામી શકે

નહિ ઢાઈ વાર જીવન સામગ્રીના સંયોગરૂપ આપાતમધુર સુખો મળે તો પણ તે ભવિષ્યમાં વધારે દુઃખી કરે. માટે જ જ્ઞાનીઓએ 'સંજોગમૂલા જીવેણ પત્તા દુક્ખપરંપરા' એમ કહ્યું છે. ગુરુનો વિનય પણ એ અહિતકર સર્વ સંયોગોમાંથી છૂટવા માટે જ આવશ્યક છે, તેને બદલે ઊલટી આશાતના કરે તો દુઃખી થાય. એ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી નક્કર સત્ય હકીકત છે.]

(૪૦૮) જો પવ્વયં સિરસા મિત્તમિચ્છે,

સુત્તં વ સીહં પહિવોહજ્જા ।

જો વા દણ સત્તિઅગ્ગે પહારં,

ણસોવમાસસાયણયા ગુરૂણં ॥૧-૧-૮॥

જો=જે સિરસા=મસ્તકવડે પવ્વયં=પર્વતને મિત્તં= તોડવા ઇચ્છે, સુત્તં વ સીહં=અથવા સૂતેલા સિંહને પહિવોહજ્જા=જગાડે, અથવા જે સત્તિઅગ્ગે=શક્તિની તીક્ષ્ણ અણી ઉપર પહારં=હાથવડે પ્રહાર દણ=દે, એ ઉપમા ગુરુની આશાતના વડે સમજવી. અર્થાત્ ગુરુઆશાતનાથી તેવું અહિત થાય. (૧-૮)

[અહીં શક્તિ એટલે ભાલા જેવું તીક્ષ્ણ અણીદાર શસ્ત્ર સમજવું. તેને હાથથી પ્રહાર કરતાં હાથ વીંધાય, પર્વતને તોડતાં ખોપરી કૂટે અને સૂતેલો સિંહ જગાડનારને ભરખી ખાય, તેમ ગુરુની આશાતનાથી ગુરુનું અહિત ન થાય પણ આશાતના કરનારનું અવશ્ય અહિત થાય.]

૪૦૯) સિઆ હુ સીસેણ ગિરિંપિ મિંદે,

સિઆ હુ સીહો કુવિઓ ન મક્સે ।

સિઆ ન મિંદિજ્જ વ સત્તિઅગ્ગં,

ન આ(યા)વિ મુક્સો ગુરુહીલ્લાણ ॥૧-૧-૯॥

સિઆ=કદાચિત્ કોઈ ઉત્તમદેવ વગેરેના પ્રભાવથી (સહાયથી) સીસેળ=મસ્તકવડે ગિરિં પિ=પર્વતને પણ મિંદે=તોડે, કદાચિત્ (મંત્ર વગેરેના સામર્થ્યથી) કુપિત સિંહ-ભક્ષણ ન કરે અને કદાચિત્ (દેવની સહાયથી) શક્તિને પ્રહાર કરે (પ્રહાર કરવા છતાં હાથ ન છેદાય), પણ ગુરુની હીલના(આશાતના)થી મુક્તિ ન થાય. (અર્થાત્ અવશ્ય આશાતના કરનારનું અહિત થાય.) (૧-૯)

(૪૧૦) આચરિયપાયા પુળ અપ્પસન્ના,

અવોહી આસાયણ નત્થિ મુક્કવો ।

તમ્હા અણાવાહસુહાઠમિકંચી,

ગુરુપ્પસાયાઠમિમુહો રમિજ્જા ॥૧-૧-૧૦॥

વળી અપ્રસન્ન થએલા આચાર્યભગવંત અઝોધિને કરે, માટે ગુરુઆશાતનાથી મુક્તિ થતી નથી. (એમ પૂર્વાર્દ્ધનો અર્થ પાંચમી ગાથાના ઉત્તરાર્દ્ધ તુલ્ય સમજવો.) તમ્હા= તે કારણે અણાવાહસુહાઠમિકંચી=મોક્ષના સુખનો અભિલાષી મુનિ ગુરુપ્પસાયાઠમિમુહો=(આચાર્યોદિ) ગુરુઓના પ્રસાદને મેળવવા માટે ઉદ્યુક્ત (બિજમાળ) થઇને રમિજ્જા=રમે (વર્તે), અર્થાત્ તેઓના હાર્દિક આશયને જોઈ-જાણીને સર્વ કાર્યો તે પ્રમાણે કરે. (૧-૧૦)

[કહ્યું છે કે-“ધ્યાનમૂલં ગુરોર્મૂર્તિઃ, પૂજામૂલં ગુરોઃ પદૌ । મન્ત્રમૂલં ગુરોર્વાક્યં, મોક્ષમૂલં ગુરોઃ કૃપા ॥૧॥ ગુરુની આકૃતિનું ધ્યાન સર્વશ્રેષ્ઠ ધ્યાન છે, ગુરુના પગની પૂજા એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પૂજા છે, ગુરુનું વાક્ય (આદેશ) સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ મંત્ર છે અને

ગુરુની કૃપા એ મોક્ષનું મૂળ છે” અર્થાત્ મોક્ષાર્થીએ સૌથી પ્રથમ ગુરુકૃપા મેળવવી જોઈએ, કારણ કે એ સિવાય નહાનો મોટો ઢાઈ ગુણ પ્રગટતો નથી અને પ્રગટે તે આત્મહિત કરી શકતો નથી. ગુરુકૃપા વિના ગમે તેવો જ્ઞાની કે ક્રિયાવાન પણ પ્રશમભાવ વગેરે સમાધિનાં અંગોને પામી શકતો નથી અને સમાધિ (સામાયિક) વિના મુક્તિ કદાપિ થતી નથી. માટે અહીં ગુરુની પ્રસન્નતા જોઈ-જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવાનો ઉપદેશ કર્યો છે.]

હવે ગુરુનો વિનય કેવો કરવો જોઈએ તે સમજાવે છે-

(૪૧૧) જહાહિઅગ્ની જલણં નમંસે,

નાણાહુઈમંતપયામિસિત્તં ।

एवायरिअं उवचिद्वृज्जा,

अणंतनाणोवगओऽवि संतो ॥९-१-११॥

જહા=જે રીતે આહિઅગ્ની=અગ્નિદેવનો પૂજક (ઘરમાં અગ્નિને સતત જાગતો-સળગતો રાખીને પૂજનાર અગ્નિનો પૂજક-પ્રાદ્વાણ) નાણાહુઈ=વિવિધ આહુતિઓથી (ધી વગેરેના સિંચનથી) અને ‘અગ્નયે નમઃ સ્વાહા’ વગેરે મંત્રપદોથી અમિસિત્તં=સંસ્કાર કરાએલા જલણં=અગ્નિને નમંસે=નમે છે, એવં=એ રીતે અણંતનાણોવગઓ વિ સંતો=અનંતજ્ઞાનને પામેલો છતો પણ (સાધુ) આયરિઅં=આચાર્યને (ગુરુને) ઉવચિદ્વૃજ્જા=સમીપ રહે, અર્થાત્ સેવે-તેઓનો વિનય કરે. (૧-૧૧)

[દેવસેવાની જેમ ગુરુસેવા કરવી, અગર અપેક્ષાએ દેવથી પણ ગુરુનો વિનય અધિક કરવો. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું પણ છે કે ‘તીર્થ’ કર

કરતાં તીર્થનેા મહિમા વધારે છે' અર્થાત્ તીર્થંકરે તો મોક્ષમાર્ગને બતાવતારા-તીર્થ પ્રવર્તાવનારા હોવાથી તીર્થંકર છે. તીર્થસ્વરૂપ હોવાથી તારક તો ગુરુ છે, માટે તીર્થંકરે કરતાંય ગુરુનેા ઉપકાર વધારે છે. તીર્થંકરે સ્થાપેલા તીર્થનેા સર્વદેશોમાં અને સર્વકાળમાં પ્રચારનારા-ચલાવનારા ગુરુઓ છે. 'દેવ, ગુરુ અને ધર્મ' એ ત્રણ તત્ત્વોમાં 'દેહલી-દીપક' ન્યાયે દેવ અને ધર્મનેા ઓળખાવનારા હોવાથી પણ ગુરુ અધિક ઉપકારી છે, જે ગુરુને પ્રસન્ન કરી શકતો નથી. તે દેવને કદાપિ પ્રસન્ન કરી શકતો નથી. કહ્યું છે કે ગુરુની આજ્ઞાનેા વિરાધક જિનકથિત તપ-જપ વગેરે ઉત્કૃષ્ટ અનુષ્ઠાનોને કરે તો પણ જિનાજ્ઞાનેા પાલક નથી. માટે ગુરુને ધર્મનું સર્વસ્વ માનીને વિનયથી સેવવા જોઈએ.]

(૪૧૨) જસ્સંતિઁ ધમ્મપયાં સિક્ખે,

તસ્સંતિઁ વેણઈયં પઞ્જે ।

સક્કારણ સિરસા પંજલીઓ,

કાયગ્ગિરા મો ! મણસા અ નિચ્ચં ॥૧-૧-૧૨॥

મો=હે શિષ્ય ! જસ્સ અંતિઁ=જેની પાસે ધમ્મપયાં= ધર્મનાં પદોને (ધર્મશાસ્ત્રોને) શીખે તસ્સ અંતિઁ=તેની પાસે (તેનેા) ભણવાના કાળે જ નહિ, પણ નિચ્ચં= હંમેશાં-સતત વેણઈયં=વિનય પઞ્જે=કરે. કેવી રીતે કરે ? તે કહે છે કે-ઉભા થવું વગેરે સક્કારણ=સત્કાર કરે, સિરસા=મસ્તકકવચે નમે, અથવા મસ્તક સાથે પંજલીઓ=બે હાથ જોડીને અર્ધા કાય (દેહેન)=શરીરથી નમે, ગિરા=વચનથી 'મત્થણ વંદામિ' વગેરે મણસા અ=અને મનથી ભાવપ્રતિબંધ એટલે પૂજ્યભાવ-બહુમાન-કૃતજ્ઞતા-ગુણાનુરાગ વગેરે પ્રશસ્તભાવ રાખે. એમ મન,

વચન અને કાયાથી ગુરુનો સદા (રાત્રિ-દિવસ) સતત વિનય કરવો જોઈએ. (૧૨)

મનથી ગુરુ પ્રત્યે કેવું સન્માન રાખે તે કહે છે કે—

(૪૧૩) લજ્જા-દયા-સંજમ-વંમચેરં,

કલ્લાણભાગિસ્સ વિસોહિઠાણં ।

જે મે ગુરુ સયયમણુસાસયંતિ,

તેઽહં ગુરુ સયયં પૂયયામિ ॥૯-૧-૧૩॥

લજ્જા=લજ્જા (દોષ સેવવાનો ભય), દયા=અનુકરણ (આર્દ્રહૃદય), પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનો સંજમ=રક્ષા અને વંમચેરં=અહમચર્ય (પાંચે ઇન્દ્રિયો અને મનની પવિત્રતારૂપ વિશુદ્ધ તપનું સેવન), આ ગુણો કલ્લાણભાગિસ્સ=ઉત્તમ આત્માને (દોષોમાંથી બચાવીને ધર્મમાર્ગમાં જોડવારૂપ) વિસોહિઠાણં=વિશુદ્ધિનાં સ્થાનો છે. (આત્માના કર્મમેલનો નાશ કરનારા છે) એ ગુણો મે=મને જે=જે ગુરુ=આચાર્ય સયયં=સતત (હંમેશાં) અણુસાસયંતિ=શીખવાડે છે. અર્થાત્ એ ગુણો દ્વારા મને જે ગુરુ સતત યોગ્ય (પવિત્ર) બનાવે છે તે ગુરુ=તે ગુરુને અહં=હું સયયં=સતત પૂયયામિ=પૂજું-સેવું-વિનય કરું; (તેમની તુલ્ય બીજા કોઈ મારા હિતસ્વી નથી, એવી ભાવના-સદ્ભાવ રાખે.) (૧-૧૩)

[ઉપકારી બે પ્રકારે છે, એક અનંતર અને બીજા પરંપર. જેઓનો સાક્ષાત્ ઉપકાર હોય તે અનંતર અને પરોક્ષ ઉપકારી હોય તે પરંપર કહેવાય. તીર્થંકરોથી માંડીને પૂર્વ મહર્ષિઓ પરંપર ઉપકારી છે અને સંયમને શીખવાડનાર ગુરુ સાક્ષાત્ ઉપકારી હોવાથી

અનંતર ઉપકારી છે. એમ તેઓ સૌથી વધારે-નજીકના ઉપકારી ગણાય છે, માટે તેમની તુલ્ય ખીજ ડાઈ ઉપકારી નથી એમ માને.]

(૪૧૪) જહા નિસન્તે તવણચ્ચિમાલી,

પમાસઈ કેવલભારહં તુ ।

एवायरिओ सुअसीलबुद्धिए,

विरायई सुरमज्जे व इंदो ॥९-१-१४॥

વળી આચાર્ય એ કારણે પૂજ્ય છે કે-જહા=જેમ નિસન્તે=રાત્રિને અંતે (દિવસે) તવણચ્ચિમાલી=તપતો એવો સૂર્ય કેવલ=સમ્પૂર્ણ ભારહં=ભરતક્ષેત્રને અને કમશઃ પરિભ્રમણ કરતો તુ=અન્ય ક્ષેત્રોને પમાસઈ=પ્રકાશિત કરે છે, એવં=એ પ્રમાણે આચરિઓ=આચાર્ય સુઅસીલ-બુદ્ધિએ=શ્રુતજ્ઞાનથી, સદાચારથી અને સ્વાભાવિક યુદ્ધિથી જીવ અજીવાદિ ભાવોને પ્રકાશે છે-સમન્નવે છે. અને સુરમજ્જે ઇંદો વ દેવોમાં ઇંદ્ર શોભે તેમ (ઉત્તમ સાધુ-ઓથી પરિવરેલા) તેઓ સાધુઓમાં વિરાયઈ=શોભે છે. (૧-૧૪)

(૪૧૫) જહા સસી કોમુહજોગજુત્તો,

नक्खत्त-तारागणपरिवुडप्पा ।

खे सोहई विमले अब्भमुक्के,

एवं गणी सोहइ भिक्खुमज्जे ॥९-१-१५॥

જેમ કોમુહજોગજુત્તો=કૌમુદીના સંયોગથી યુક્ત (કાર્તિક પૂર્ણિમાની રાત્રે ઊગેલો) નક્ખત્ત-તારાગણ-પરિવુ-

હળ્વા=નક્ષત્ર અને તારાઓના સમૂહથી પરિવરેલો અન્નમુક્કો=વાદળ રહિત સસી=ચંદ્ર વિમલે=નિર્મળ શ્વે=આકાશમાં સોહડ=શોભે, એવં=એ રીતે મિક્ષુમઙ્ગે=સાધુઓ મધ્યે (રહેલા) ગણી=આચાર્ય શોભે છે. (અર્થાત્ એવું વિચારે.) (૧-૧૫)

[આ બે વૃત્તોમાં આચાર્યને સૂર્ય અને ચંદ્રની સાથે સરખાવ્યા છે, તેમાં એ ભાવ છે કે આચાર્ય પોતાના જ્ઞાનદ્વારા પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ ભાવોને પ્રકાશ કરનારા, તપના તેજથી દીપતા અને સદાચારથી શોભતા હોવાથી સૂર્યની જેમ જગતને ઉપકાર કરનારા હોય છે. ધ્રુવડની જેમ ભારેકર્મી આત્માને આવા આચાર્યનું વાસ્તવિક દર્શન થતું નથી, તેઓના ગુણો કે ઉપકાર ઓળખાતા નથી. એથી દુરાચારીઓ સૂર્યનો દ્વેષ કરે તેમ દુર્જનો આચાર્યનો દ્વેષ-આશાતના કરે છે. ધ્રુવડ સૂર્યની સામે ટકી શકતો નથી તેમ મિથ્યાવાદીઓ પણ ઉત્તમ આચાર્યથી નાસતા ફરે છે, વગેરે વિવિધ રીતે સૂર્યની ઉપમા આચાર્યમાં ઘટે છે. ચંદ્રની ઉપમા પણ એ રીતે ઘટે છે કે દિવસે તાપથી સંતપ્ત થએલા જીવોને ચંદ્ર શીતલતા ઊપજાવે છે, તેમ વિષય-કષાયની પરાધીનતા વગેરે સંસારનાં દુઃખોથી સંતપ્ત થએલા જીવોને આચાર્ય ઉપશમભાવનું સાન્ત્વન આપે છે. સૂર્યમાં ભીમ ગુણુ અને ચંદ્રમાં કાન્ત ગુણુ છે, ત્યારે આચાર્યમાં ભીમ-કાન્ત બન્ને ગુણો હોય છે. ભીમ ગુણુથી ભવ્ય પ્રાણીઓને અસંયમથી બચાવે છે અને કાન્તગુણુથી તેઓનું આવર્જન કરી સન્માર્ગે દોરે છે, વગેરે યથાઘટિત વિચારીને તેઓ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ પ્રગટાવવો જોઈએ.]

(૪૧૬) મહાગરા આચરિઆ મહેસી,
સમાહિજોગે સુઅસીલબુદ્ધિણ ।

સંપાવિત્કામે અણુત્તરાઈં,

આરાહણ તોસઈ ધમ્મકામી ॥૧-૧-૧૬॥

આચરિઆ=આચાર્ય જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વગેરે ભાવ-
રત્નોની મહાગરા=મોટી ખાણ છે. તથા સમાહિજોગે=સમા-
ધિરૂપ યોગોથી (વિશિષ્ટ ધ્યાનથી) સુઅ=શ્રુતજ્ઞાનથી
(દ્વાદશાહ્ગીરૂપ આગમના બળે), સીલ=સદાચારથી અને
ઔત્પાતિકી વગેરે બુદ્ધિ-બુદ્ધિથી મહેસી=મોક્ષની ઇચ્છા-
વાળા છે. (અન્ય આચાર્યો ‘ ધ્યાન યોગ શ્રુત શીલ અને
બુદ્ધિની ખાણ સરખા આચાર્ય મોક્ષની ઇચ્છાવાળા છે ’
એમ અર્થ કરે છે) તેઓને અણુત્તરાઈં=અપૂર્વ જ્ઞાનાદિગુણોને
સંપાવિત્કામે=મેળવવાની ઇચ્છાવાળો (માત્ર જ્ઞાનાદિ
ગુણોને મેળવવાની ઇચ્છાથી જ નહિ, પણ) ધમ્મકામી=
કર્મની નિર્જરણને ઇચ્છતો સાધુ એવી રીતે વિનય
કરીને આરાહણ=આરાધે કે તેઓને તોસઈ=સંતોષ પમાડે,
અર્થાત્ અમુક કારણે-અમુક પ્રસંગે જ વિનય કરીને અટકી
ન જતાં વારંવાર સતત વિનય કરીને પ્રસન્ન કરે. (૧-૧૬)

[માત્ર જ્ઞાનાદિ મેળવવાના ધ્યેયથી વિનય કરનાર યથાર્થ
વિનય કરી શકે નહિ. કર્મોની નિર્જરણના ધ્યેયથી વિનય કરનારને
નિર્જરા થવાથી ગુણો તો પ્રગટે અને ઉપરાંત મુક્તિ પણ થાય.
માટે ગુરુને વિનય એક મુક્તિના ધ્યેયથી કરવો. એ રીતે કરેલો
વિનય ગુરુને પ્રસન્ન કરી શકે છે અને ગુરુની એવી પ્રસન્નતાથી-
આશીર્વાદથી સર્વકાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે.]

(૪૧૭) સુચાણ મેહાવિ સુમાસિઆઈં,

સુસ્સણ આચરિઅપ્પમત્તો ।

આરાહજ્ઞાણ ગુણે અળેગે,

સે પાવઙ્ગ સિદ્ધિમણુત્તરં-તિ વેમિ ॥૧-૧-૧૭॥

મેહાવિ=શુદ્ધિમાન્ સાધુઓ(ગુરુવિનયના ક્ષણને જણાવનારાં) સુમાસિઆઈ=સદ્વાક્યોને સુચા=સાંભળીને આચાર્યને અપ્પમત્તો=અપ્રમત્ત થઈને સુસ્સુસણ=શુશ્રૂષા (સેવા) કરે (જે એ રીતે ગુરુસેવામાં તત્પર બને) સે=તે જ્ઞાનાદિ અળેગે ગુણે અનેક ગુણોને આરાહજ્ઞાણ= આરાધીને તે જ લવમાં કે અન્યલવોમાં સુકુલમાં જન્મ વગેરે ધર્મસામગ્રી પામીને પરંપરાએ અણુતરં સિદ્ધિ= અનુત્તર સિદ્ધિને અર્થાત્ મુક્તિને પાવઙ્ગ=પામે, તિ વેમિ=એ પ્રમાણે હું (કહેલું) કહું છું. (૧-૧૭)

[અહીં શુદ્ધિમાન્ કહેવામાં આશય એ છે કે જે સદ્વાક્યોને સાંભળીને તે પ્રમાણે આરાધે તે જ શુદ્ધિમાન્ છે. વળી જે એ પ્રમાણે વિનય કરે તેની તે લવમાં કે અન્ય લવોમાં અવશ્ય મુક્તિ થાય જ, એ નિશ્ચિત જણાવ્યું છે. અપ્રમત્તપણે ન આરાધે તો વચ્ચે વચ્ચે અકુશળ પરિણામો (દુષ્ટ લાવો) આવી જતાં કરેલી આરાધના નિષ્ફળ જાય, સાનુબંધ આરાધના ન થાય અને તેથી મુક્તિ ન થાય, માટે અપ્રમત્તપણે અટલે સતત સાવધાનીપૂર્વક આરાધે. આ કારણે જ નાનું પણ ધર્માનુષ્ઠાન સતત સેવવું એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે. ક્રિયામાં સાતત્ય ગુણુ ક્રિયાને શીઘ્ર ક્ષણવતી બનાવનાર છે. એના વિના તૂટક મોટી આરાધના કરે તો પણ તેનું ક્ષણ યથાર્થ કે શીઘ્ર મળતું નથી.]

સમત્તો નવમજ્ઞયણસ્સ પઢમો ઉદ્દેસો ।

નવમા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

અધ્યયન નવમું-ઉદ્દેશો ખીજો

[આ ઉદ્દેશામાં વિનયને ધર્મના મૂળ તરીકે ઓળખાવી તેનાં ક્રમિક ફળો જણાવ્યાં છે. તે પછી 'રીસ કરે દેતાં શિખામણુ, ભાગ્યદશા પરવારી' એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરતું અવિનીતને આ જન્મમાં કેવી હાનિ થાય છે તે જણાવ્યું છે, તે પછી તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ-ગતિમાં પણ જીવો-વિનય-અવિનયનાં ફળો ફળો અનુભવે છે તે કહ્યું છે અને લૌકિક વિદ્યા માટે પણ વિવિધ કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે તથા વિનય કરવો પડે છે, તે લોકોત્તર વિદ્યા (જ્ઞાન-ક્રિયા) માટે તો યુરુ-વિનય અવશ્ય કરવો જ જોઈએ, એમ વિધાન કરી વિનય કરવાની રીત અને અવિનય થઈ જાય તો તો યુરુને તુર્ત ખમાવવા વગેરે કહ્યું છે. ઉત્તમ આત્મા પ્રકૃતિથી વિનીત હોવાથી તે વિનયને સ્વયં સમજે છે અને કરે છે, એથી વિપરીત ભારેકર્મી મૂઠ વારંવાર પ્રેરણા કરવા છતાં વિનય કરતો નથી, કરે તો પણ અપ્રસન્ન રહે છે, ઈત્યાદિ ઉત્તમ-અધમ જીવનું અંતર જણાવ્યું છે. પ્રાન્તે વિનીતનો અવશ્ય મોક્ષ થાય છે, માટે વિનય કરવો જોઈએ, એમ કહીને ખીજા ઉદ્દેશને પૂર્ણ કર્યો છે. તે ક્રમશઃ ગાથાઓથી સમજી શકાશે.]

(૪૧૮) મૂલાઝ સંઘપ્પભવો દુમસ્સ,

સંઘાઝ પચ્છા સમુવિંતિ સાહા ।

સાહપ્પસાહા વિરુહંતિ પત્તા,

તઓ સે પુપ્ફં ચ ફલં રસો અ ॥૧-૨-૧॥

જેમ દુમસ્સ=વૃક્ષના મૂલાઝ=મૂલમાંથી સંઘપ્પભવો=સ્કંધની ઉત્પત્તિ થાય છે, પચ્છા=તે પછી સ્કંધમાંથી સાહા=મોટી શાખાઓ સમુવિંતિ=ઊગે (પ્રગટે) છે, સાહા

પ્પસાહા પત્તા=શાખામાંથી પ્રશાખાઓ (અને તેમાંથી) પત્રો વિરુહન્તિ=ઊપજે (પ્રગટે) છે, તઓ=તે પછી સે= તે વૃક્ષને ક્રમશઃ પુષ્કં ચ ફલં રસો અ=પુષ્પ અને ફળ (તથા ફળમાં) રસ પ્રગટે છે. (૨-૧)

(૪૧૯) एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मुखो ।

जेण कित्ति सुअं सिग्घं, नीसेसं चाभिगच्छइ ॥९-२-२॥

एवं=वृक्षना भूणनी જેમ ધમ્મસ્સ=ધર્મરૂપ પરમકલ્પવૃક્ષતુ' મૂળ વિનય છે અને સે=તેનો પરમો= છેલ્લો લાભ મુક્ષો=મોક્ષ છે, વચ્ચેના સ્કંધ, શાખા વગેરેને સ્થાને દેવલવની પ્રાપ્તિ, મનુષ્યલવ તેમાં આર્યદેશ, સુકુલમાં જન્મ, દીર્ઘાયુષ્ય, વગેરે મળે છે. માટે વિનય કરણીય છે. તે કેવો કરવો ? તે કહે છે કે-જેણ=જે વિનયથી સર્વત્ર પ્રશંસારૂપ કિત્તિ=કીર્તિને, દ્વાદશાહંગી વગેરે સુઅં=શ્રુતજ્ઞાનને, ચ=અને (ખીજું) પણ જે જે) સિગ્ઘં=પ્રશ્નાધનીય (પ્રશંસનીય હોય તે) નીસેસં=સઘળું-સંપૂર્ણ અભિગચ્છઈ=પામી શકાય. (૨-૨)

(૪૨૦) જે अ चंडे मिए थद्धे, दुव्वाई नियडी सढे ।

वुज्झइ से अविणीअप्पा, कट्टं सोअगयं जहा ॥९-२-३॥

(૪૨૧) विणयंपि जो उवाएणं, चोइओ कुप्पई नरो ।

दिव्वं सो सिरिमिज्जंति, दंडेण पडिसेहए ॥९-२-४॥

जे अ=अने જે ચંડે=રીસાળ (કોધી), મિએ=અજ (હિતવચન કહેવા છતાં રોષ કરનારો અજ્ઞાની), થદ્ધે=

(જાતિમદ વગેરેથી) અભિમાની, દુઘ્વાઈ=દુષ્ટભાષી (અપ્રિયવાદી), નિયડી=કપટી અને સદે=શઠ (સંયમના કાર્યોમાં અનાદરવાળો), એવો જે એ દોષોથી વિનય કરતો નથી તે=તે અવિણીઅપ્પા=અવિનીત આત્મા જહા=જેમ સોઅગયં=(નદી વગેરેના) પ્રવાહમાં પડેલું કદું=કાષ્ઠ તણાય તેમ સંસારના પ્રવાહમાં વુજ્જઈ=તણાય છે. અર્થાત્ આરે ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે. (૨-૩)

વળી ગુર્વાદિએ એકાન્ત મૃદુ અને હિતકર વચન કહેવારૂપ ઉવાણં=પ્રયત્નપૂર્વક અપિ=પણુ વિનયં=વિનય પ્રત્યે ચોઈઓ=પ્રેરેલો જો નરો=જે મનુષ્ય કુપ્પઈ=કોપ કરે છે સો-તે ઈજ્જંતિં=આવતી દિવ્વં સિરિં=દિવ્ય લક્ષ્મીને વંહેણ=દંડા વડે પહિસેહણ=રોકે છે-પાછી વાળે છે. (૨-૪)

[હારિભદ્રીય ટીકામાં 'વિણયંવિ' પાઠ છે અને અન્ય ગ્રંથોમાં 'વિણયંમિ' પાઠ છે, અહીં ભાવાર્થ એ છે કે વિનયથી સમ્પત્તિ મળે છે, તેમાં ભલ થતાં કોઈ સુધારે તો તે ઉપકારી છે, છતાં તેના ઉપર કોપ કરે તો તે વસ્તુતઃ વિનયથી મળનારી સંપત્તિને જ ધક્કો મારે છે. એમ સમગ્લવ્યું છે.]

તિયજ્ઞો પણુ વિનયથી સુખી અને અવિનયથી દુઃખી થાય છે તે કહે છે—

(૪૨૨) તહેવ અવિણીઅપ્પા, ઉવવજ્જા હયા ગયા ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, આભિઓગમુવટ્ટિઆ ॥૯-૨-૫॥

(૪૨૩) તહેવ સુવિણીઅપ્પા, ઉવવજ્જા હયા ગયા ।

દીસંતિ સુહમેહંતા, ઈહિંદ પત્તા મહાયસા ॥૯-૨-૬॥

તહેવ=તેવી રીતે (અવિનીત મનુષ્યની જેમ) સ્વવજ્ઞા= (રાજા વગેરે પુણ્યવંતોને) ઉપવાહ્ય (અર્થાત્ સ્વારી વગેરે કરવા યોગ્ય) હયા ગયા=ઘોડાઓ, હાથીઓ, (અને ઉપલક્ષણથી પાડા) વગેરે તિથંચો પણ રાજા વગેરેનું આભિઓગં= સેવકપણું (વેઠ) સ્વદ્વિઆ=પામેલા જે જે અવિનીઅપ્પા= અવિનીત હોય છે તેઓ (ભાર ઉપાડવો, ભૂખ્યા રહેવું, માર ખાવો, મકાનમાં પૂરાઈ રહેવું વગેરે વિવિધ) દુહં= દુઃખને એહંતા=અનુભવતા દીસંતિ=દેખાય છે. (૨-૫)

તહેવ=તેવી રીતે (વિનીત મનુષ્યની જેમ) રાજાદિને ઉપવાહ્ય એવા ઘોડાઓ, હાથીઓ, વગેરે રાજાદિનું સેવકપણું (વેઠ) પામેલા જે જે સુવિનીઅપ્પા=સુંદર વિનીત હોય છે, તેઓ (માલીકનું વાતસલ્ય, પ્રેમ, સુંદર આહાર પાણી, આરામ, ઈત્યાદિ વિવિધ ઇર્ષ્ટિ=ઋષ્ટિને (સુખ સમૃદ્ધિને) પત્તા=પામેલા મહાયસા=મોટાયશવાલા (ઉત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધ થએલા) સુખને અનુભવતા પણ દેખાય છે. (૨-૬)

હવે મનુષ્ય વિનય-અવિનયથી કેવું સુખ-દુઃખ પામે છે તે કહે છે—

(૪૨૪) તહેવ અવિનીઅપ્પા, લોગંસિ(મિ) નરનારીઓ ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, છાયા વિગલેંદિઆ ॥૧-૨-૭॥

[એથો પાઠ ' છાયા તે વિગલેંદિઆ ' એમ પણ છે]

(૪૨૫) દણ્ડ-સત્થ-પરિજુણા, અસબ્ભવયણેહિ ય ।

કલુણા વિવન્નહંદા, સુપ્પિવાસા પરિગયા ॥૧-૨-૮॥

(૪૨૬) તહેવ મુવિણીઅપ્પા, લોગંસિ નરનારીઓ ।

દીસંતિ મુહમેહંતા, ઇડ્ઢિં પત્તા મહાયસા ॥૯-૨-૯॥

તહેવ=તે રીતે (તિય^૧ચોની જેમ) લોગંસિ=મનુષ્ય લોકમાં અવિણીઅપ્પા=અવિનીત નરનારીઓ=પુરુષો અને સ્ત્રીઓ છાયા=(ચાબૂક વગેરેના મારથી શરીર ઉપર પડેલાં) ચાંદાવાળા અને (પરદારા સેવન વગેરે અકાર્ય કરવાથી) વિગલિતે દિઆ=નાક કાન વગેરે કુપાએલી ઇન્દ્રિયોવાળા દુઃખને અનુભવતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. (૨-૭)

તથા ઢણ્ઢ=દંડાઓ (નેતરની સોટી વગેરે), સત્થ= તલવાર વગેરે શસ્ત્રો (વગેરે પ્રહારને સહન કરતા) અસઙ્ગ-વચ્ચેહિ ચ=અને કઠોર-કડવાં વચનોથી (દુઃકારા-તિરસ્કાર વગેરેથી પરાભવ પામતા), તેથી પરિજુણા=સર્વ પ્રકારે ક્ષીણ (દીન) થએલા અને તેથી સઙ્ગનોને કલુણા= કરુણા પાત્ર (દીન) અનેલા તથા વિવન્નછંદા=પરાધીનપણાથી નિબ્ઢ્ઢ મનોરથવાળા અને સુપ્પિવાસા=ભૂખ તૃપાને પરિગયા=ભોગવતા, (અર્થાત્ આહાર-પાણી નહિ મળવાથી કે અલ્પ મળવાથી ભૂખ-તરસથી પીડાતા,) એમ પૂર્વે અવિનય કરવાથી ખાંધેલાં કર્મોને વશ રહેલા આ જન્મમાં વિવિધ કષ્ટોને ભોગવે છે તથા વર્તમાનમાં વિનયાદિ નહિ કરવાથી અન્ય જન્મમાં એથી પણ ઘણાં અને આકરાં કષ્ટોને દીર્ઘ કાળ સુધી ભોગવનારા થાય છે, એમ સમજવું. (૨-૮)

તે રીતે (વિનીત તિય^૧ચોની જેમ) મનુષ્યલોકમાં સુંદર વિનયવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ (આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ,

નિરોગી સુંદર શરીર, પાંચે ઇન્દ્રિયોની પટુતા, દીર્ઘ આયુષ્ય, ધન, ધાન્યાદિ, ઉત્તમ પરિવાર તથા દેવ-ગુરુ-ધર્મની આરાધના માટેની સામગ્રી વગેરે વિવિધ) ઇર્ષ્ટિ=ઋદ્ધિને પત્તા=પામેલા અને મહાયસા=મોટા યશવાળા વિવિધ સુહં એહંતા=સુખોને અનુભવતા દેખાય છે. (૨-૯)

[અવિનીત મનુષ્ય આ જન્મમાં વિવિધ દુઃખોને ભોગવે છે અને પરલોકમાં પણ એથી ય વધારે આકરાં દુઃખો ઘણા કાળ સુધી ભોગવે છે, એથી વિપરીત જોણું સુંદર રીતે વિનય કર્યો હોય તે વિનીત આત્મા આ જન્મ-પરજન્મરૂપ ઉભયલોકમાં ઉત્તમ સુખોને પામે છે.]

હવે દેવગતિમાં વિનય-અવિનયનું ફળ કહે છે—

(૪૨૭) તહેવ અવિણીઅપ્પા, દેવા જક્ષવા ય ગુજ્જગા ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, આમિઓગમુવટ્ટિઆ ॥૯-૨-૧૦॥

(૪૨૮) તહેવ સુવિણીઅપ્પા, દેવા જક્ષવા ય ગુજ્જગા ।

દીસંતિ સુહમેહંતા, ઇર્ષ્ટિ પત્તા મહાયસા ॥૯-૨-૧૧॥

જન્મે ગાથાઓનો અર્થ પાંચમી છટ્ઠી ગાથા તુલ્ય છે. માત્ર અહીં દેવગતિને પામેલા સમજવા. તેમાં દેવા= વૈમાનિક જ્યોતિષી દેવો, જક્ષવા=વ્યન્તરો અને ગુજ્જગા= ભવનપતિનિકાયના દેવો સમજવા. પૂર્વ જન્મમાં કરેલા અવિનયના ફળરૂપે તેઓ ઇન્દ્રો વગેરે ખીજા મહર્ષિક-દેવોનાં કાર્યો કરવાં, ઉપરાન્ત આલિયોગિક (ચાકર) દેવપણાને પામેલા હોવાથી ખીજાની આજ્ઞાને ઉઠાવવી, ખીજા દેવોની વિશિષ્ટ ઋદ્ધિને જોઈને સંતાપ કરવો, નોકરની

જેમ દરેક વિષયમાં તેઓને પરાધીન રહેવું, વગેરે આગમ-
રૂપી ભાવચક્ષુથી દુઃખોને ભોગવતા દેખાય છે. (૨-૧૦)

તે રીતે (પૂર્વ જન્મમાં કરેલા વિનયરૂપ નિરતિચાર
ધર્મની આરાધનાના ફળરૂપે દેવગતિમાં ઉપજેલા) વૈમાનિક,
જ્યોતિષી દેવો, વ્યંતરો અને ભવનપતિ દેવો (ઇન્દ્રની
કે મહર્દિક દેવ વગેરેની) ઋદ્ધિને પામેલા અને (સદ્ગુણી
તરીકે પ્રસિદ્ધ, માટે) મહાયશવાળા (શ્રીતીર્થંકરોનાં કલ્યા-
ણકે ઉજવવાં વગેરે) સુખને અનુભવતા દેખાય છે. (૨-૧૧)

[ઉપરની ગાથાઓમાં નારકો સિવાયના જે જીવોને વ્યવહારનયથી
સુખ-દુઃખનો સંભવ છે, તેઓને વિનયનું અને અવિનયનું કેવું ફળ
મળે છે તે કહ્યું.]

હવે લોકોત્તર વિનયનું વિશિષ્ટ ફળ જણાવે છે—

(૪૨૯) જે આયરિઅવજ્ઞાયાણં, સુસૂસાવયણંકરા ।

તેસિં સિવ્સ્વા પવડ્ઢંતિ, જલસિત્તા ઇવ પાયવા

॥૧-૨-૧૨॥

જે=જે સાધુઓ આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના (ઉપલ-
ક્ષણથી ખીન્ન પણ ગણી-પ્રવર્તક-સ્થવિર-રત્નાધિક વગેરેના)
સુસૂસાવયણંકરા=શુશ્રૂષા વચનને કરનારા (પૂજ્યભાવ
પૂર્વક તેઓની આજ્ઞાને અનુસરનારા) હોય છે, તેસિં=
તેઓને (ઉત્તમ વિનય દ્વારા તે તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આવારક
કર્મોનો ક્ષયોપશમ વગેરે થવાથી) જર્લસિત્તા પાયવા ઇવ=
પાણીથી સિંચાયેલા વૃક્ષો વધે તેમ સિવ્સ્વા=બહુ-
આસેવન શિક્ષા (અર્થાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયા) સાચારૂપમાં

પવઙ્ઘંતિ=વધે છે. (વિના પ્રયત્ને કે અલ્પ પ્રયત્ને તેઓમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો વિશિષ્ટરૂપે પ્રગટે છે.) (૨-૧૬)

[વસ્તુતઃ ગુણ માત્ર આત્માના સ્વભાવરૂપ હોવાથી તે આત્મામાં પ્રગટે છે, બહારથી મેળવી શકાતા નથી. માત્ર તે તે ગુણોને આશ્રદન કરનારાં આવારક કર્મેણો નાશ કરવાની જરૂર છે, તે તેવા તેવા ગુણુવાળા ઉત્તમ પુરુષની સેવા કરવી વગેરે વિનયથી નાશ થાય છે, માટે વિનય કરવાની આવશ્યકતા છે.]

(૪૩૦) અપ્પણટ્ટા પરટ્ટા વા, સિપ્પા ણેઝણિઆણિ ય ।

ગિહિણો ઉવમોગટ્ટા, ઇહલોગસ્સ કારણા ॥૯-૨-૧૩॥

(૪૩૧) જેણ બંધં વહં ઘોરં, પરિઆવં ચ દારુણં ।

સિક્કવમાણા નિયચ્છંતિ, જુત્તા તે લલિહંદિઆ ॥

॥૯-૨-૧૪॥

ગિહિણો=ગૃહસ્થો અપ્પણટ્ટા=પોતાના નિમિત્તે (હું આ કળાથી આજીવિકા મેળવીશ, એમ માનીને) પરટ્ટા વા=અથવા બીજાને નિમિત્તે (આ કળા શીખીને હું પુત્રાદિને શીખવાડીશ, એમ માનીને) ઉવમોગટ્ટા=ઉપભોગ માટે (તે તે અન્ન પાન વસ્ત્રાદિ મેળવવા) અર્થાત્ ઇહલોગસ્સ કારણા=આ જન્મના કારણે સિપ્પા=શિલ્પોને (કુંભાર વગેરેનાં કાર્યોને) ણેઝણિઆણિ ય=અને યુદ્ધિસાધ્ય (લેખન વગેરે) કળાઓને શીખે છે. ('શીખે છે' એ મૂળમાં નથી તો પણ અધ્યાહારે સમજવું.) (૨-૧૩)

લલિહંદિઆ=કેામળ ઇન્દ્રિયોવાળા (અર્થાત્ ગર્ભથી શ્રીમંત એવા રાજપુત્ર વગેરે) તે=તેઓ જુત્તા=યુક્તા (શિલ્પાદિ શીખવામાં જોડાએલા)સિક્કવમાણા=(ગુરુની પાસેથી

શિલ્પાદિને) શીખતા જેણ=જે (કળાઓ વગેરે) શીખવા માટે દોર વગેરેનાં બંધ=બંધનને, ચાખૂક વગેરેના ઘોરં વહં= આકરા પ્રહારોને ચ=અને (ગુર્વાદિના અનાદર, તિરસ્કાર, ઠપકો, વગેરેથી યુક્ત શબ્દો સાંભળવારૂપ) દારુણં પરિઆવં= હૃદયભેદક સંતાપને નિચ્છંતિ=પામે છે. (૨-૧૪)

(૪૩૨) તેઽવિ તં ગુરું પૂઅંતિ, તસ્સ સિપ્પસ્સ કારણા ।

સક્કારંતિ નમંસંતિ, તુદ્ધા નિદ્દેસવત્તિણો ॥૯-૨-૧૫॥

(૪૩૩) કિં પુણ જે સુઅગ્ગાહી, અણંતહિઅકામણ ।

આયરિઆ જં વણ મિવસૂ, તમ્હા તં નાઙ્ગવત્તણ ॥

॥૯-૨-૧૬॥

તસ્સ સિપ્પસ્સ કારણા=તે (અલ્પકાળ ઉપકારી) શિલ્પના કારણે (ભણવા નિમિત્તે) ‘અમે આ ગુરુ પાસેથી આટલું ભણ્યા’ એમ સમજીને તુદ્ધા=હર્ષિત થતા અને તેથી નિદ્દેસવત્તિણો=ગુરુની આજ્ઞાને અનુસારે વર્તનારા તે=તે (રાજપુત્ર વગેરે ઉપરની ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે બંધન-પ્રહાર-તિરસ્કાર વગેરે કરનારા) તં અવિ ગુરું=તેવા પણ ગુરુને પૂઅંતિ=પૂજે છે, (સામાન્યતયા મધુરવચન વગેરેથી પ્રસન્ન કરે છે,) વસ્સ વગેરેથી સક્કારંતિ=સત્કારે છે અને નમંસંતિ=(એ હાથે અંજલીપૂર્વક) નમે છે. (૨-૧૫)

પુણ=પુત્ર: સુઅગ્ગાહી=(વીતરાગ પ્રણીત) શ્રુતજ્ઞાનને પ્રહણ કરનારા અણંતહિઅકામણ=અનંતહિતને (મોક્ષને) ઈચ્છતા જે=જે સાધુઓ તેઓને કિં=શું કહિવું ? (આ જન્મ પૂરતો ઉપકાર કરનારી કળાઓ માટે પણ રાજ-

पुत्रादि गुरुना विनय करे छे, तो मोक्षना अर्थात् साधुअे तो श्रुतज्ञान भेजवतां गुर्वादिना विनय अवश्य करवो न् जेधअे.)

तम्हा=ते कारणे आयरिआ=आचार्य' जं वए=जे जे कडे (आशा करे) तं=तेने मिक्खू=साधु न अइवत्तए=न उद्वेधे. अर्थात् गुरु जे जे कडे ते योग्य होवाथी तेअेना कद्या प्रमाणे करे. (२-१६)

हुवे ठायिक वाचिक वगेरे विनयना विधि कहे छे—

(४३४) नीअं सि(से)ज्जं गइं ठाणं, नीअं च आसणाणि य ।
नीअं च पाए वंदिज्जा, नीअं कुज्जा य अंजलि ॥
॥९-२-१७॥

(४३५) संघट्टइत्ता काएणं, तथा उवहिणामवि ।
'खमेह अवरहं मे,' वइज्ज 'न पुणु' त्ति अ ॥
॥९-२-१८॥

(४३६) दुग्गओ वा पओएणं, चोइओ वहई रहं ।
एवं दुबुद्धि किच्चाणं, वुत्तो वुत्तो पकुव्वइ ॥९-२-१९॥

सेज्जं=शय्या (संथारे वगेरे) गुरुनी शय्याथी नीअं=नीची राजे. अेम गइं=गतिने, ठाणं=स्थानने, आसणाणि य= अने आसनाने नीअं=नीयां राजे. वणी नीथे नमीने गुरुना पाए=चरणोने वंदिज्जा=वांटे अने नीअं=भरतकथी नमीने अंजलिं=जे हाथथी अंजलि कुज्जा=करे. (२-१७)

[गुरुनी शय्याथी ओछा मूह्यवाणी, नीची भूमिमां पाथरेली अने उंयार्ध वगेरे प्रमाणमां पणु न्यून होय ते शय्या नीची जणुवी. गुरुनी साथे याववाना प्रसंगे गुरुथी णहु दूर नडि, यालतां त्वरा विना

પાછળ પાછળ ચાલવું તે ગતિ (ચાલ) નીચી-મંદ કહેવાય. ગુરુ ઉભા હોય તેનાથી નીચાણુ પ્રદેશમાં ઉભા રહેવું તે નીચું સ્થાન જાણવું તથા કોઈ કારણે પાટ-પાટલા ઉપર બેસવું પડે તો ગુરુએ પ્રથમ ભોગવેલા અર્થાત્ તેઓના ઉતરેલા આસને આદેશથી બેસવું તે આસન નીચું સમજવું. વંદન કરતાં મસ્તકને અને હૃદયને નમાવીને સન્માનપૂર્વક વાંદવા તે નીચું એટલે નમ્ર વન્દન સમજવું અને કોઈ પણ પ્રશ્ન વગેરે પૂછતાં શરીરને નમાવીને બે હાથ જોડી અંજલી કરવી, અભિમાન-અક્કડાઈ છોડવી તે નમ્ર અંજલી સમજવી. એમ વિવિધ પ્રકારે કાયાથી વિનય કરવો.]

(હવે વચનવિનય કહે છે કે-) કોઈ કારણે તેવા કોઈ પ્રદેશમાં બેઠેલા આચાર્યને કાણ=શરીર સાથે તથા સ્વહિ-ગામવિ=તથા (વસ્ત્રાદિ) ઉપધિ સાથે સંઘટ્ટિત્તા=સંઘટ્ટીને અર્થાત્ સ્પર્શ થઈ જાય તો (મિથ્યાબ્ધુત દેવા પૂર્વક નમીને) ‘સ્વમેહ અવરાહં મે’=મારો અપરાધ ક્ષમા કરો ! ન પુણુ ત્તિ=‘પુનઃ એવું નહિ કરું’ એમ વજ્જ=કહે. (અર્થાત્ પ્રગટ બોલીને અપરાધને ખમાવે.) (૨-૧૮)

(આવી ક્ષમાપના બુદ્ધિમાનુ સ્વયં કરે, પણ નિર્બુદ્ધિ આશાતના કરીને શું કરે તે કહે છે કે-) દુગ્ગઓ વા=અથવા દુષ્ટબળદ જેમ પઓણં=પરોણાથી ચોઈઓ=માર ખાધને રહ્=રથને વહૈ=બેંચે, એવં=એ રીતે દુબુદ્ધિ=દુષ્ટબુદ્ધિવાળો શિષ્ય (આચાર્ય વગેરે ગુરુવર્ગનાં) કિચાણં=કાર્યોને વુત્તો વુત્તો=વારંવાર કહેવાથી પકુવ્વહ=કરે. (અર્થાત્ ઉત્તમ સાધુ ‘વિનયથી મારાં કર્મો ખપે છે’ એમ સમજીને સ્વયં વિનય કરે અને મંદબુદ્ધિ અભિમાની સાધુ વારંવાર પ્રેરણા કરવાથી કરે.) (૨-૧૯)

[ટીકામાં ‘કિચ્ચાણ’ પદનો પર્યાય ‘કૃત્યાનામ્’ ઠરીને ‘આચાર્યાદિ પૂજ્યોના’ એવો અર્થ વિકલ્પે કરેલો છે.]

[“આલવંતે લવંતે વા, નિસિજ્જાઈ પડિસ્સુણે ।
મુત્તૂણ આસણં ધીરો, સુસ્સૂસાણ પડિસ્સુણે ॥”]

ઉત્તમ સાધુ ગુરુ આલવંતે=એક વાર કહે, લવંતે વા= અથવા વારંવાર કહે તો પણ નિસિજ્જાઈ=૨૪ આસન ઉપર બેઠો કે બેઠો રહીને ન પડિસ્સુણે=પ્રત્યુત્તર ન આપે, કિન્તુ ધીરો=તે ધીર સાધુ આસણં=આસનને મુત્તૂણ= મૂકીને (પાસે આવીને) સુસ્સૂસાણ=વિનયથી બે હાથથી અંજલી કરીને પડિસ્સુણે=પ્રત્યુત્તર આપે. (સાંભળે.)

[આ ગાથા દીપિકા સિવાય અન્ય ગ્રન્થોમાં નહિ હોવાથી પ્રક્ષિપ્ત હોવાની માન્યતા છે, તેનો ક્રમાંક ટીકા વગેરેમાં નહિ હોવાથી અહીં પણ રાખ્યો નથી.]

(૪૩૭) કાલં છંદોવચારં ચ, પડિલેહિત્તાણ હેઠહિં ।

તેણ તેણ ઉવાણં, તં તં સંપડિવાયણ ॥૧-૨-૨૦॥

(૧૯ મી ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગુરુનાં કાર્યો અવિનયથી કરવાં હિતકર નથી, માટે કેવી રીતે કરવાં તે કહે છે કે) કાલં=શરદ્, વર્ષા, વગેરે ઋતુઓરૂપ કાળને, છંદં=ગુરુની ઇચ્છાને, ઉવાચારં=આરાધનાના પ્રકારને (વિષયને), ચ=અને તે તે દેશ વગેરેને હેઠહિં=તે તે કારણો વડે પડિલેહિત્તા=જાણીને (સમજીને), ગૃહસ્થોને પણ આદર પમાડવો વગેરે તેણ તેણ ઉવાણં=તે તે ઉપાયો વડે તં તં સંપડિવાયણ=તે તે વસ્તુને મેળવી આપે. (૨-૨૦)

[પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે, અથવા ગુરુને ન રુચે કે અહિત થાય તે રીતે વિનય કરવા છતાં વસ્તુતઃ તે અવિનય ગણાય. જેનો વિનય કરવાનો હોય તેને અનુકૂળ અને હિતકર અને તેમ વર્તવું તે વિનય ગણાય. માટે તે તે ઋતુને અનુકૂળ-પિત્તાદિ રોગને શમાવે તેવું ભોજન તથા હવા વગેરે પ્રમાણોપેત મળી શકે તેવું સ્થાન મેળવી આપવું, તેઓની પ્રકૃતિને અનુકૂળ અને-રુચે તેવું ખોલવું, ગ્રન્થોને વાંચવા-ભણવા, કે વૈયાવચ્ચાદિ કરવું, ઈત્યાદિ જે આરાધના તેઓને ઈષ્ટ હોય તે કરવી-કરાવવી. કફ વગેરે શરીરની તે તે ચેષ્ટાઓથી શ્લેષ્મ વગેરે વિકાર થયો છે એમ સમજી તેને યોગ્ય ઔષધાદિ મેળવી આપવું, વગેરે વિનય સમજવો.]

(૪૩૮) વિવત્તી અવિણીઅસ્સ, સંપત્તી વિણીઅસ્સ ય ।

જસ્સેયં દુહઓ નાયં, સિક્કવં સે અભિગચ્છહ્ ॥

॥૧-૨-૨૧॥

“અવિણીઅસ્સ=અવિનીતને જ્ઞાનાદિ ગુણોની વિવત્તી=વિપત્તિ (નાશ) અને વિનીતને સંપત્તી=સંપ્રાપ્તિ (લાભ) થાય છે” એયં=એ (એમ) જસ્સ=જેને દુહઓ=ખન્ને પ્રકારેથી (અર્થાત્ વિનયથી લાભ અને અવિનયથી હાનિ થાય, એમ ઉભય રીતે જેના) નાયં=જાણુવામાં આવ્યું છે સે=તે સિક્કવં=શિક્ષાને (અહણુશિક્ષા૩૫ જ્ઞાનને અને આસેવન શિક્ષા૩૫ ક્રિયાને) અભિગચ્છહ્=પ્રપ્ત કરે છે. (૨-૨૧)

[વસ્તુતઃ જીવને હાનિ કે લાભની દૃઢ પ્રતીતિ ન થાય ત્યાં સુધી તે હાનિથી ખચવાનો કે લાભ મેળવવાનો સાચો ઉદ્યમ કરી શકતો નથી. માટે અહીં કહ્યું છે કે અવિનયનું અને વિનયનું ફળ યથાર્થ જાણે તે ઉભય પ્રકારની શિક્ષાને પામી શકે છે. તાત્પર્ય કે અવિન-

યતો લય અને વિનયનો આદર જેનામાં પ્રગટે તે યથાર્થ વિનય કરી શકે, અવિનયથી બચી શકે અને તે જ જ્ઞાન-ક્રિયાને પ્રાપ્ત કરી શકે.]

એ જ વાતને દઢ કરીને અવિનયનું દુષ્ટપરિણામ કહે છે-

(૪૩૯) જે આવિ ચણ્ડે મહ્મદ્દિગારવે,
પિસુણે નરે સાહસહીણપેસણે ।

અદિદ્વઘમ્મે વિણણ અકોવિણ,

અસંવિભાગી નહુ તસ્સ મુક્ખો ॥૧-૨-૨૨॥

જે આવિ=જે કોઈ પણ દીક્ષા લેવા છતાં ચણ્ડે=ક્રોધી (રીસાળ), મહ્મદ્દિગારવે=ઋદ્ધિગૌરવની મતિવાળો (ઋદ્ધિના અભિમાનવાળો), પિસુણે=ચાડી-નિંદા કરનારો નરે=નામથી મનુષ્ય (માનવતા રહિત), સાહસ=નહિ કરવા યોગ્ય કાર્યને કરનારો-સાહસિક, હીણપેસણે=ગુરુ આજ્ઞાથી ઓછું કરનારો (આજ્ઞાને સમ્પૂર્ણ નહિ પાળનારો), અદિદ્વઘમ્મે=શ્રુત અને ચારિત્રરૂપ ધર્મને યથાર્થ નહિ પામેલો, વિણણ=વિનય કરવામાં અકોવિણ=અપડિત (અજ્ઞ) અને અસંવિભાગી=સંવિભાગ નહિ કરનારો (જે કંઈ મળે તે ધીજને નહિ આપતાં પોતે ભોગવનારો) હોય તસ્સ=તેનો મોક્ષ થાય નહિ. (૨-૨૨)

[આ ક્રોધી વગેરે દુષ્ટ પ્રકૃતિવાળાને સમ્યગ્ દર્શન અને ચારિત્ર હોય નહિ તેથી તેનો મોક્ષ થાય નહિ. કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ એવા ચારિત્રવંતને આપો તીવ્ર સંકલેશ (દુષ્ટ પરિણામ) સંભવે નહિ, એથી સમજવું કે એવા સંકલેશવાળાને સમ્યગ્ દર્શનાદિ પ્રગટ્યાં નથી]

છેલ્લે વિનયતું કૃપા જણાવીને ઉપસંહાર કરે છે—

(૪૪૦) નિદેસવિત્તી પુણ જે ગુરૂણં,

સુઅત્યધમ્મા વિણયંમિ કોવિઆ ।

તરિત્તુ તે ઓઘમિણં દુરુત્તરં,

સ્વવિત્તુ કમ્મં ગહ્મુત્તમં ગય-ત્તિ વેમિ ॥૧-૨-૨૩॥

પુણ જે=વળી જેઓ ગુરૂણં=ગુરુઓના નિદેસવિત્તી= આદેશ પ્રમાણે વર્તનારા, સુઅત્યધમ્મા=ગીતાર્થી (જાણેલો છે ધર્મનો અર્થ જેઓએ) અને વિનય કરવામાં કોવિઆ= ચતુર-બુદ્ધિમાન હોય તે=તેઓ દુરુત્તરં=દુઃખે તરી શકાય તેવા ઇળં=આ ઓઘં=સંસાર સમુદ્રને તરિત્તુ=તરીને (ચરમલવ અને કેવલીપણાને પામીને) કમ્મં=શેષ લવોપગ્રાહી (અઘાતી) કર્મેને સ્વવિત્તુ=ખપાવીને ઉત્તમં=ઉત્તમ (મોક્ષ) ગહ્=ગતિને ગયા=પામ્યા, ‘એમ કહું છું’ (૨-૨૩)

[ગુરુની આજ્ઞામાં રહેવા માટે સ્વચ્છંદતાનો (ઇચ્છાઓનો) રોધ કરવો પડે, ઇચ્છારોધ એ મહાન તપ હોવાથી એનાથી ઇન્દ્રિયોની અને મનની દોડધામ અટકે, એટલું જ નહિ શુભમાર્ગે વળે, એથી કર્મેની નિર્જરા થાય, એના કૃણરૂપે કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટે અને તે જ લવમાં સર્વ કર્મેનો ક્ષય થરા રૂપ મોક્ષને પામે. એમ વિનયના બળે મન-ઈન્દ્રિયોનો વિજય કરી મુક્તિ મેળવી શકાય છે.]

સમત્તો નવમજ્ઞયણસ્સ ઢીઓ ઉદ્દેસો ।

નવમા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

અધ્યયન નવમું-ઉદ્દેશો ત્રીજો

[આ ઉદ્દેશમાં ‘પૂજ્યને પૂજવાથી પૂજક પણ પૂજ્ય બને’ એ વાક્યને અનુસારે આચાર્યાદિનો વિનય કરનારો પણ ક્રમશઃ પ્રગટતા વિવિધ ગુણોને યોગે પૂજ્ય બને છે, એમ જણાવ્યું છે અને સાથે સાથે મોક્ષાર્થીએ વિનય માટે શું શું કરવું જોઈએ ? તે સમજાવ્યું છે. વિનય કરવાથી જેમ જેમ ક્રમેની ભાર ઓછો થાય છે તેમ તેમ આકરી પણ વિશિષ્ટ જીવનચર્યા વિનય પૂર્વક સહેલાઈથી જીવી શકાય છે. જ્યાં સુધી જીવનમાં સાચો વિનય પ્રગટ્યો નથી ત્યાં સુધી જ વિષય-કષાયો વગેરે જીવને સતાવી શકે છે. કહ્યું છે કે “નિર્મળ-શીતલ અને મીઠું પણ જળ લીમડા વગેરેનો સંયોગ પામીને કડવું બની જાય છે. જીવનના આધારભૂત દૂધ પણ સર્પના મુખમાં જતાં પ્રાણનો નાશ કરનાર વિષ બની જાય છે અને નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાન જેવી ઉત્તમોત્તમ સમ્પત્તિ પણ દુરાચારીને મળી જાય તો અપકીર્તિને પામે છે-કલંકિત થાય છે. એક વિનય જ એવો વિશિષ્ટ ગુણ છે કે જે દુર્જન જેવા કુપાત્રને પણ સુપાત્ર બનાવીને તે આત્માનો સાચો શણગાર બની જાય છે.” લખલૂટ લક્ષ્મીથી જે કામ થતાં નથી તે વિનયથી વિના પ્રયાસે સિદ્ધ થાય છે. બળ બુદ્ધિ કે બીજી શક્તિઓ જે કામ ન સાધી શકે તે કામ એક વિનય સાધી શકે છે. આ ઉદ્દેશમાં વિનિતની વિશિષ્ટતા સાથે તે કેવી રીતે પૂજ્ય બને છે, તે સુંદર રીતે સમજાવ્યું છે.]

(૪૪૧) આચરિઅં અગ્ગિમિવાહિઅગ્ગી,

સુસ્સમાણો પહિજાગરિજ્જા ।

આલોહિઅં હિંગિઅમેવ નચ્ચા,

જો છંદમારાહયહ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૧॥

આહિઅગ્ગી=અગ્નિહોત્રી પ્રાહ્મણ અગ્ગિ=અગ્નિને
સુસ્સમાણો=સમ્યક્ સેવતો જે રીતે પહિજાગરિજ્જા=તે

તે કાર્યોને કરે, ઇવ=તેની પેઠે સાધુ પણ ગુરુએ આલોહન=
 બેએલું, (અર્થાત્ ઠંડી પડતાં આચાર્ય વસ્ત્રની સામે
 નજર કરે, ત્યારે ગુરુ વસ્ત્રને ઈચ્છે છે એમ સમજી લે, એ
 રીતે પોતાને બેઠતી જે જે વસ્તુ ઉપર આચાર્ય દષ્ટિ કરે
 તે તે વસ્તુને) અને ઇંગિઅમેવ=ઇડ્ગિતને જ (શરીરની
 ચેષ્ટા, મુખાકૃતિ, વગેરેથી 'શુ ઈચ્છે છે ?' તે) તન્ના=બાણીને
 (સમજીને) જો=જે સાધુ છંદં=આચાર્યના અભિપ્રાયને
 (ઈચ્છાને) આરાહ્યઇ=આરાધે (પૂર્ણ કરે) સ પુજ્જો=
 તે સાધુ પૂજ્ય (કલ્યાણનો ભાગી) છે, એમ બાણવું. (૩-૧)

[ગુરુના આશયને સમજીને વિના પ્રેરણાએ સ્વયં વિનય કરનારો
 ઉત્તમોત્તમ, કલ્યા પછી પણ પોતાનું હિત સમજીને કરનારો ઉત્તમ,
 ફરજ સમજીને કરનારો મધ્યમ, અનાદરથી જેમ તેમ કરનારો અધમ
 અને કટુ શબ્દ કહેનારો અધમાધમ સમજવો. એક જ જાતનો
 વિનય કરવા છતાં આશયભેદે તેનું ફળ ભિન્ન ભિન્ન મળે છે. માટે
 આત્માર્થીએ સ્વયં ગુરુના ચિત્તને ઓળખીને પોતાના કલ્યાણ માટે
 તેઓનો વિનય પ્રસન્નચિત્તે કરવો બેઠવો.]

(૪૪૨) આચારમદ્વા વિણયં પડંજે,

સુસ્ત્રસમાણો પરિગિજ્ઞ વક્કં ।

જહોવઇદ્દં અમિકંસ્વમાણો,

ગુરં તુ નાસાયયઇ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૨॥

આચારમદ્વા=જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારોના પાલન
 માટે (ગુરુ કંઈ આજ્ઞા કરે તો સારું, એમ ગુરુના આદેશને)
 સુસ્ત્રસમાણો=સાંભળવાની ઈચ્છાવાળો (જ્યારે ગુરુ કંઈ
 કહે ત્યારે તેઓના) વક્કં=વાક્યને (આદેશને) પરિગિજ્ઞ=

અહણુ કરીને (શિરસાવન્ધ કરીને) માયા રહિત શ્રદ્ધા પૂર્વક પૂજ્યભાવે જહોવઙ્ક્રુ=(ગુરુએ) જેમ કહ્યું હોય તેમ અભિક્ષમાણો=કરવાને ઇચ્છતો શિષ્ય વિળયં પડંજે=વિનયને કરે, પણ (તેથી વિપરીત, મોડુ-વહેલું, અધુરું કે અનાદરથી કરવા દ્વારા) ગુરુ=ગુરુને ન આસાયચઙ્ક્રુ=આશા-તના ન કરે સ પુજ્જો=તે સાધુ પૂજ્ય છે. (૩-૨)

[દુકાને બેઠેલો વ્યાપારી ધરાકનું વચન સાંભળવા માટે જોડેલો આતુર હોય તેથી કંઈ ગુણી આતુરતા ગુરુના વચનને સાંભળવા માટે રાખવી, એ વિનયનું પ્રથમ પગથીયું છે, તે પછી આદેશ સાંભળીને હર્ષિત થવું, સઘળાં કામ છોડી ગુરુની આજ્ઞાનુસાર કરવું-વર્તવું 'આ રીતે મને ઉપકાર કર્યો' એમ કૃતજ્ઞતા ધરાવવી અને પુનઃ પુનઃ વિનય કરવાનો પ્રસંગ મળે એ ભાવનાપૂર્વક કરેલા વિનયની અનુમોદના કરવી, વગેરે તેની ઉત્તરોત્તર ભૂમિકાઓ છે. ગુણાનુરાગ અને કૃતજ્ઞતાથી આ ભૂમિકાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે વિનયના અર્થિએ તે ગુણો પ્રગટાવવા જોઈએ.]

(૪૪૩) રાય(ઇ)ણિણસુ વિળયં પડંજે,

હહરા વિ ય જે પરિયાયજિઙ્ઘા ।

નીઅત્તણે વઙ્ક્રુ સચ્ચવાઈ,

ઓ(ઉ)વાયવં વક્કરે સ પુજ્જો ॥૯-૩-૩॥

રાઈણિણસુ=(જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વગેરે ભાવરત્નોથી જે અધિક હોય તે) રત્નાધિક સાધુઓનો હહરા વિ અ=જે=અને જે (વય તથા શ્રુતથી ન્યૂન) નાના છતાં પરિયાયજિઙ્ઘા=ચારિત્ર પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ (મોટા) હોય તેઓનો વિળયં પડંજે=વિનય કરે, એમ અધિક ગુણવાળાઓ પ્રત્યે

નીઅત્તણે=નમ્રભાવે વદ્દૃશ=વર્તે, સચ્ચવાઈ=(તેઓની આશા-
તના ન થાય તેવું) હિતકર બોલે અને તેઓને
ઓવાયવં=નમવાના અથવા નિકટ રહેવાના સ્વભાવ-
વાળો જે વક્કરે=શક્ય પ્રમાણે કરે (તેઓની આશાને
પાળે) સ=તે પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૩)

(૪૪૪) અન્નાયઉંછં ચરહ વિસુદ્ધં,

જવણદ્વયા સમુઆણં ચ નિચ્ચં ।

અલદ્ધુઅં નો પરિદેવહજ્જા,

લદ્ધું ન વિકલ્થયહ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૪॥

અન્નાયઉંછં=અજ્ઞાત અને વધેલું નિરુપયોગી,
(અર્થાત્ અપરિચિત ગૃહસ્થના ઘરથી તેને નિરુપયોગી-વધી
પડેલાં આહાર પાણી વગેરે), તે પણ ચરહ=ઘર ઘર ફરીને
લાવેલું ખાય, (પરિચિત ગૃહસ્થનું કે તેણે મોહથી આપેલું
ન ખાય), તે પણ વિસુદ્ધં=વિશુદ્ધ (ઉદ્દગમાદિ દોષ વિનાનું).
તે પણ જવણદ્વયા=સંયમનો ભાર વહન કરતા શરીરને
ટકાવવા માટે, (પોષણના કે બળ રૂપ વગેરે વધારવાના
આશય વિના) સમુઆણં ચ=અને ઉચિત ભિક્ષાદ્વારા મળેલું
ખાય. તે પણ નિચ્ચં=નિત્ય, (અર્થાત્ તુચ્છ પણ કોઈક દિવસે
કે એક જ ઘેરથી ઘણું મળેલું નહિ, પણ નિત્ય ઘર ઘરથી
થોડું થોડું મળેલું), તેવું પણ અલદ્ધુઅં=ન મળે તો
(‘હું મંદભાગ્ય છું, અથવા આ દેશ કૃપણ છે’ એમ) નો
પરિદેવહજ્જા=ખેદ ન કરે અને જોઈતા પ્રમાણમાં મળે તો
લદ્ધું=મળવીને ન વિકલ્થયહ=(‘હું પુણ્યવાન-લખિધમાન છું’,

અથવા દેશ ઉઠાર છે' વગેરે) પ્રશંસા ન કરે સ= તે સાધુ પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૪)

[આહારની શુદ્ધિ અને નિરીહતા ગુણોના પ્રગટીકરણનું પ્રબળ નિમિત્ત છે, અશુદ્ધ કે આસક્તિપૂર્વક લેવાએલો આહાર જડતાને પોષે છે, એથી ઇન્દ્રિયો અને મન વિકારી બને છે, તેથી વિનયમાં તે સહાયક થતાં નથી. માટે જ જિનેશ્વરદેવોએ આહારની શુદ્ધિ અને અનાસક્તિનું વિધાન કર્યું છે. વિનય વિના એ શુદ્ધિ કે અનાસક્તિ થાય નહિ અને એના વિના વિનય થઇ શકે નહિ. માટે વિનયાર્થી આત્મા આ ગાથામાં જણાવ્યું તેવા આહારને લેનાર હોય. જે એ રીતે રસનેન્દ્રિયનો અને મનોગુપ્તિનો વિજ્ય કરે તે જ સંયમની વિશિષ્ટ આરાધના કરી શકે.]

(૪૪૫) સંથારસિ(સે)જ્જાસણમત્તપાણે,

અપ્પિચ્છયા અહ્લાભેઽવિ સંતે ।

જો એવમપ્પાણમિતોસહ(એ)જ્જા;

સંતોસપાહન્નરણ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૫॥

સંથાર-સેજ્જાસણ-મત્તપાણે=સંથારો, શર્યા, આસન,
આહાર અને પાણીમાં અપ્પિચ્છયા=અદ્ય ઇચ્છાવડે
(અર્થાત્ મૂર્છા વિના વાપરવાના અથવા અધિક નહિ રાખવાના
ધ્યેયથી) ગૃહસ્થોની પાસેથી અહ્લાભે સંતે વિ=ધણા પ્રમાણ-
માં મળે તેમ છતાં પણ એવં=એ રીતે અપ્પાણં=આત્માને
થોડામાં અમિતોસહજ્જા=સંતોષે, અથવા જેવા તેવા વડે
નિર્વાહ કરે, એમ સંતોસપાહન્નરણ=સંતોષમાં મુખ્ય-
તયા રક્ત રહે સ=તે સાધુ પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૫)

[વૈરાગ્ય વિના ત્યાગનો સાચો આનંદ અનુભવાતો નથી. સાચા વિરાગીને અધિક જરૂરીઆતો બંધનરૂપ લાગે તેથી તે શક્ય હોય તેટલી જરૂરીઆત ઘટાડવા પ્રયત્ન કરે અને જેમ જેમ ઘટે તેમ તેમ આનંદ અનુભવે. રાગીને મેળવવામાં અને વિરાગીને તજવામાં આનંદ હોય છે. વસ્તુતઃ પોતાની જરૂરીઆતોમાં ગુંચવાએલો ગુર્વાદિનો વિનય કરી શકે નહિ, કારણ કે સર્વ વિષયમાં એને પોતાની ચિંતા આગળ આવે. માટે ભોગ-ઉપભોગનાં સાધનો પ્રત્યે આવે સંતોષ-વિરાગ પ્રગટ્યો હોય તે જ સાચો વિનય કરી શકે. અર્થાત્ સંતોષ એ વિનયનું એક અંગ છે, માટે વિનયના અર્થીએ સંતોષી થવું બેઠએ.]

(૪૪૬) સક્કા સહેઉં આસાઙ કંટયા,

અઓમયા ઉચ્છહયા નરેણં ।

અણાસણ જો ઉ સહેજ્જ કંટણ,

વઈમણ કન્નસરે સ પુજ્જો ॥૯-૩-૬॥

ત્યાગી પણ વૈરાગી પૂજ્ય છે, એમ જણાવીને હવે સમાધિવંત પૂજ્ય છે તે કહે છે કે-ધન માટે ઉચ્છહયા= નરેણં=ઉદ્ધમ કરતા મનુષ્યે આસાઙ='મને અમુક લાભ થશે' એવી આશાએ અઓમયા=લોખંડના પણ કંટયા= કાંટા સહેઉં=સહન કરવા સક્કા=શક્ય છે, (અર્થાત્ ધન કીર્તિ વગેરે આ જન્મના લાભની, કે 'દેવ, ચક્રવર્તી' વગેરે થાઉં' ઇત્યાદિ અન્ય જન્મના સુખની આશાએ લોખંડના કાંટાની શય્યામાં સુવાનાં કષ્ટો વેઠવાં સહેલાં છે,) પણ જો=જે અણાસણ=કોઈ આશા વિના જ કન્નસરે= કાનમાં પેસતા વઈમણ=વચનના કંટણ=કાંટાઓને (કઠોર-કટુ-અપમાનજનક શબ્દોને) સહેજ્જ=સહન કરે સ= તે નિરભિમાની-વિનીત આત્મા પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૬)

[અપમાનને સહન કરવું દુષ્કર છે, એ વાત આ અધ્યયનના પ્રારંભમાં જ કહી છે. જે સાચો વિનયી છે તે નિરભિમાની હોવાથી કડવા પણ હિતકારી ગુરુના વચનને પ્રસન્નતાપૂર્વક સાંભળી (સહી) શકે છે. એમ નિરભિમાનિતા એ જ વિનયનો પ્રાણ છે, માટે વિનયની ઈચ્છાવાળાએ અભિમાનને તજવું જોઈએ.]

એ જ વાતને વિશેષતયા જણાવે છે કે—

(૪૪૭) મુહુત્તદુક્ષ્વા ઉ હવંતિ કટયા,

અઓમયા તેઽવિ તઓ સુઽદ્ધરા ।

વાયા દુરુત્તાણિ દુરુદ્ધરાણિ,

વેરાણુવંધીણિ મહ્મયાણિ ॥૧-૩-૭॥

અઓમયા=લોખંડના કાંટા (વેધ વખતે જ પ્રાયઃ દુઃખ આપતા હોવાથી) મુહુત્તદુક્ષ્વા=મુહૂર્ત માત્ર (અદ્ય કાળ માટે) દુઃખ દેનારા હવંતિ=હોય છે, તેઽવિ=અને તે પણ તઓ=તેમાંથી (શરીરમાંથી) સુઽદ્ધરા=સુખપૂર્વક કાઢી શકાય છે, (અને ઔષધિ વગેરેથી ઘા રૂઝવી શકાય છે,) પણ વાયા દુરુત્તાણિ=ચાણીવડે બોલેલા દુષ્ટ (વચનરૂપ) કાંટાઓ (મનરૂપ લક્ષ્યને વિધવાથી) દુરુદ્ધરાણિ=દુઃખે કાઢી શકાય તેવા, વેરાણુવંધીણિ=(તે રીતે સાંભળવાથી પ્રગટેલા દ્રેષથી આભવ-પરભવમાં) વૈરની પરંપરાને કરનારા અને (તેથી) મહ્મયાણિ=કુગતિમાં રખડાવવારૂપ મોટા ભયને કરનારા બને છે. (૩-૭)

[શારીરિક કષ્ટે સહવાં જેટલાં દુષ્કર છે તેથી અપમાન-આક્રોશ વગેરે દુર્ભાવથી બોલાએલાં વચનો અતિ દુઃસહ્ય છે. એ કારણે જ ગુર્વાદિએ કહેલા પ્રેરણાદિના શબ્દો હિતકર છતાં પ્રાયઃ મનુષ્ય સાંભળી

શકતો નથી. જે તેને પ્રસન્નતાથી સાંભળી-સહી શકે, તે જ માન-કષાયનો વિજ્ય કરનાર વિનીત હોવાથી પૂજ્ય છે.]

(૪૪૮) સમાવયંતા વચનાભિઘાયા,

કન્નંગયા દુમ્મણિઅં જણંતિ ।

ધમ્મુત્તિ કિચ્ચા પરમ્મગ્ગસૂરે,

જિહંદિએ જો સહહ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૮॥

સમાવયંતા=સામે આવી પડતા એવા વચનાભિઘાયા=વચનના પ્રહારો (વચનરૂપી બાણો) કન્નંગયા=કાનમાં પેસીને (પ્રાયઃ અનાદિ અભ્યાસથી શ્રોતાને) દુમ્મણિઅં=દુષ્ટ મનોભાવને (હુલાવને) જણંતિ=પ્રગટાવે છે, માટે જો=જે (કર્મશત્રુ સાથે સંગ્રામ કરનારો બીજા દાનશૂર-સંગ્રામશૂર વગેરેની અપેક્ષાએ) પરમ્મગ્ગસૂરે=અધિકતર શૂરો થઈને ધમ્મુત્તિ કિચ્ચા=એ વચન સાંભળવાનો મારો ધર્મ છે, એમ સમજીને જિહંદિએ=જિતેન્દ્રિય થઈને દીનતા વગેરેથી નહિ પણ સમભાવથી-પ્રસન્નતા પૂર્વક સહહ=સહન કરે છે સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય છે. (૩-૮) વળી

(૪૪૯) અવણ્ણવાયં ચ પરમ્મુહસ્સ,

પચ્ચક્ખઓ પહિણીઅં ચ માસં ।

ઓહારિણિ અપ્પિઅકારિણિ ચ,

માસં ન માસિજ્જ સયા સ પુજ્જો ॥૧-૩-૯॥

પરમ્મુહસ્સ=પરાહુમુખના (પરોક્ષ રહેલાના) અવણ્ણવાયં=અવણ્ણવાદને (નિદાને), પચ્ચક્ખઓ ચ=અને પ્રત્યક્ષ રહેલાને પહિણીઅં=(‘તું ચોર છે’ ઈત્યાદિ) વૈરકારક વચનને,

ओहारिणिं=अवधारणी ('अमुक इष्ट छे न' धत्यादि निश्चित) बाधाने अप्पिअकारिणिं च=अने (तडारे अमुक संभंधी भरे' धत्यादि) अभीतिकारक भासं=बाधाने जो=जे सया=सदा (कदापि) न भासिज्ज=न ओले स पुज्जो=ते पूज्य ळणुवो. (३-६)

(४५०) अलोलुए अक्कुहए अमाई,

अपिसुणे आवि अदीणवित्ती ।

नो भावए नोऽविअ भाविअप्पा,

अकोउहल्ले अ सया स पुज्जो ॥९-३-१०॥

(आडारादिमां) जे सया=सदा अलोलुए=अलोलुपी, (धन्द्रलण वगेरे) अक्कुहए=आश्चर्यं रक्षित (नडि करनारो), अमाई=कपट रक्षित, अपिसुणे=अपिशुन (याडी करीने लेह-वर-विरोध नडि करावनारो), आवि=अने वणी (आडारादि न भणतां) अदीणवित्ती=दीनता नडि करनारो, जे भीलद्वारा 'तडारे मारी प्रशंसा करवी' वगेरे नो भावए=न विचारे, नोऽविअ भाविअप्पा=अने वणी स्वयं भीलनी सामे चोतानी प्रशंसादि न करे, तथा (नाटक, नाय वगेरे जेवामां) अकोउहल्ले=कुतूडण विनानो होय स पुज्जो=ते पूज्य ळणुवो (३-१०)

(४५१) गुणेहि साहू अगुणेहिऽसाहू,

गिण्हाहि साहू गुण मुंचऽसाहू ।

विआणिआ अप्पगमप्पणं,

जो रागदोसेहिं समो स पुज्जो ॥९-३-११॥

“(ઉપર કહ્યા તે) ગુણેહિ સાહૂ=ગુણોથી સાધુ (ઉત્તમ) અને (એથી વિપરીત) અગુણેહિસાહૂ=અવગુણોથી અસાધુ થવાય છે, માટે સાહૂ ગુણ ગિણહાહિ=(સાધુ) ઉત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે ! અને અસાહૂ મુંચ(અસાધુના) દુષ્ટ અવગુણોને છોડ !” (એવું) અપ્પગમ્પણ્ણ=પોતાના આત્માને પોતે વિઆણિઆ=વિવિધતયા સમજાવે અને જો=જે રાગ-દોસેહિ=રાગ અને દ્વેષમાં (તેવા નિમિત્તોમાં) સમો=સમાન રહે (સમતાને ન ચૂકે), સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય છે. (૩-૧૧)

[ત્રીજા પાદનો અર્થ પ્રાકૃત શૈલીથી કરેલો છે, એમ સમજવું.]

(૪૫૨) તહેવ હહરં ચ મહલ્લગં વા,

ઈથી પુમં પવ્વહઅં ગિહિં વા ।

નો હીલણ્ણ ગોઽવિઅ સ્વિસહ્જ્જા,

થમં ચ કોહં ચ ચણ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૨॥

તહેવ=તથા એ રીતે હહરં=ખાળકને, મહલ્લગં=મોટાને અને વા=મધ્યમને, તેમાં પણ ઈથી=સ્ત્રીને, પુમં=પુરુષને તથા ઉપલક્ષણથી નપુંસકને, તેમાં પણ પવ્વહઅં=પ્રત્યક્ષિતને (દ્વીક્ષિતને), ગિહિં=ગૃહસ્થને અને વા=અન્યધર્મીને, નો હીલણ્ણ=હીલના ન કરે, ગોઽવિ અ સ્વિસણ્ણ=અને ખિંસા પણ ન કરે તથા તેના કારણમૂત થમં=માનને અને કોહં=કોધને ચણ=તળે, સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય સમજવો. (૩-૧૨)

[નિશ્ચયનયે પાખંડી, ધર્મદ્રોહી અને નિન્હવ વગેરેની પણ નિન્હા કે તિરસ્કાર કરવાનો સાધુનો ધર્મ નથી. વ્યવહારથી દોષદાર એવું કરવું પડે તો પણ સ્વ-પર હિત કરવાના પરિણામ રાખે. વસ્તુતઃ

ખીખની હલકાઈ કે તિરસ્કાર કરવાનું સામાના દોષોથી નહિ, પણ માન, ક્રોધ વગેરે પોતામાં રહેલા દોષોથી થાય છે, માટે તેવું કરનારો પોતે પોતાના દોષોથી કર્મો બાંધી ભારે થાય છે અને સામાનું હિત કરી શકતો નથી. એ કારણે ક્રોધને કડવું કહેવું પડે તો પણ અભિમાન કે ક્રોધ વગેરે દોષોથી પર રહી સામાનું હિત કરવાની યુદ્ધિએ કહેવું, એ સાધુનો ધર્મ છે. અહીં એકવાર દોષ કહેવારૂપ હીલના અને વારંવાર દોષ જાહેર કરવારૂપ ખિંસા સમજવી. આવી હીલના અને ખિંસાનાં કારણો માન અને ક્રોધ હોવાથી તેને પણ તજવાં જોઈએ. કારણ કે મૂળ કારણને છોડ્યા વિના તેમાંથી પ્રગટતા દોષોથી બચાય નહિ.]

(૪૫૩) જે માગિઆ સયયં માણયંતિ,

જત્તેણ કન્નં વ નિવેસયંતિ ।

તે માણે માણરિહે તવસ્સી;

જિહંદિણ સચ્ચણ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૩॥

(અભ્યુત્થાનાદિ દ્વારા) સયયં=સતત માગિઆ=માનેડા (વિનય કરાએલા જે ગુરુ શિષ્યોને શ્રુત ભણવા વગેરેની પ્રેરણા) કરવારૂપે માણયંતિ=સન્માને છે અને (માતા-પિતા યોગ્ય) કન્નં=કન્યાને જત્તેણ=ચત્તન પૂર્વક (ઉછેરીને-યોગ્ય બનાવીને યોગ્ય સ્થાને પરણાવે તેમ જે ગુરુ શિષ્યોને જ્ઞાન-ક્રિયાદ્વારા યોગ્ય બનાવીને આચાર્યાદિ તે તે પદે) નિવેસયંતિ=સ્થાપે છે, તે માણરિહે=તેવા માનવા યોગ્ય ગુરુને માણે=માને (વિનય કરે), એવો જે તપસ્વી, જિતેન્દ્રિય અને સચ્ચણ=સત્યનો (મોક્ષનો) રાગી હોય, સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણવો. (૩-૧૩)

[અહીં શિષ્યનો વિનય કરવાનો અને ગુરુનો યોગ્ય શિષ્યને ગીતાર્થ બનાવી યોગ્યપદે સ્થાપવાનો ધર્મ સૂચવ્યો છે. આવા ગુરુ-શિષ્યનો યોગ પરસ્પર હિતકર અને પરિણામે મોક્ષસાધક બને છે.

વિશેષમાં 'તપસ્વી, જિતેન્દ્રિય અને સત્યનો રાગી' એવાં વિશેષણો કહ્યાં છે તે શિષ્યની યોગ્યતાને સૂચવનારાં છે. અર્થાત્ એ ગુણોથી તેને ગુરુ યોગ્યપદે સ્થાપે છે અને તે પૂજ્ય અને તેમાં પણ તેના તે ગુણો હેતુભૂત છે, માટે વિનીતસાધુએ તે ગુણો કેળવવા બદ્ધલક્ષ્ય બનવું.]

(૪૫૪) તેસિં ગુરૂણં ગુણસાયરાણં,

સુચ્ચાણ મેહાવિ સુભાસિયાઈં ।

ચરે મુળી પંચરણ તિગુત્તો,

ચત્ત્વક્કસાયાવગણ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૪॥

ગુણસાયરાણં=ગુણોના સમુદ્ર એવા તેસિં ગુરૂણં=ઉપર કહ્યા તે ગુરુનાં સુભાસિયાઈં=સુભાષિતોને (પરલોકોપકારી વચનોને) સુચ્ચાણ=સાંભળીને જે મેહાવિ=બુદ્ધિમાન મુળી=મુનિ ચરે=તેને આચરે-પાળે અને પંચરણ=પાંચ મહા-વ્રતોમાં (નિરતિચાર પાલનમાં) રક્ત, તિગુત્તો=મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત અને તેથી ચત્ત્વક્કસાયાવગણ=ચાર કષાયોથી રહિત હોય સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણવો. (૩-૧૪)

[ગુરુનાં હિતોપદેશનાં વચનો એવો અગમ્ય ઉપકાર કરે છે કે શ્રોતા પ્રારંભમાં તો તેને સમજી પણ શકતો નથી. એ વચનોને સાંભળવામાં અને આચરવામાં જેટલો આદર વધારે તેટલો લાભ વિશુદ્ધ અધિક અને શીઘ્ર થાય છે. મહાવ્રતોનો ભાર ઉપાડવાની શક્તિ પ્રગટાવવી, મનોગુપ્તિદ્વારા મનનો વિન્ય કરવો, કષાયોને જીતવા, વગેરે દુષ્કર દુષ્કર કાર્યો પણ ગુરુઆજ્ઞાને આધીન રહેલો કરી શકે છે અને અનાદિકાળથી ધર કરી રહેલા આકરા પણ દોષોને દૂર કરે છે.]

(૪૫૫) ગુરુમિહ સયયં પહિઅરિઅ મુળી,

જિણમયનિઉણે અભિગમકુસલે ।

ધુણિઅ રમલં પુરેકહં;

માસુરમઝલં ગહં વ(ય)હ-ત્તિ વેમિ ॥૧-૩-૧૫॥

इह=आ मनुष्यलोकमां उपर कहुं तेम गुरुं=
 आचार्यादिने सययं=सतत (श्रुतां सुधी) पडिअरिअ=
 श्रेथीने (विधिपूर्वकं गुरुनी आराधना करीने) जिणमयनिउणे=
 आगममां प्रवीणु (गीतार्थं) तथा अभिगमकुसले=लोकनी
 અને प्राधुर्णक वगेरे मुनियोनी उचित श्रेवाમાં કુશળ
 અનેલો મુળી=મુનિ (ઉત્તમ સાધુ) પુરેકહં=પૂર્વોપાર્જિત
 રમલં=કર્મ ૨૪૩૫ મેલને (આઠે પ્રકારનાં કર્મોનાં બંધનોને)
 ધુણિઅ=અપાવીને માસુરં=કેવળજ્ઞાન ૩૫ સૂર્યના પ્રકાશ-
 વાળી અને તેથી જ અહલં=અતુલ (સર્વશ્રેષ્ઠ) ગહં=સિદ્ધિ-
 ગતિને વચ્ચે=પામે છે. ત્તિ વેમિ=એમ કહું છું. (૩-૧૫)

[મનુષ્ય જન્મમાં જ આવો વિનય શક્ય છે. ઉપર કહ્યા તેવા
 વિનયને કરતો ઉત્તમ સાધુ ઉત્તરોત્તર વ્યવહારકુશળ બની બાહ્ય
 ઔચિત્યને અખંડ સાચવે છે. આ બાહ્યઔચિત્યરૂપ શુદ્ધ વ્યવહારના
 યોગે આત્મામાં સમાધિનું-સમતા સામાયિકનું (નિશ્ચયનું) બળ વધતું જાય
 છે અને પરિણામે સામાયિકચારિત્રમાંથી યથાખ્યાતચારિત્રને પામેલો
 તે સર્વકર્મોનો ક્ષય કરી અજરામર-મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં
 કહેલું 'અભિગમકુશળ' વિશેષણ એમ સૂચવે છે કે આગમમાં પ્રવીણ સાધુ
 લોકવ્યવહારની જેમ લોકોત્તરવ્યવહારોમાં પણ કુશળ હોય]

समत्तो नवमज्झयणस्स तइओ उद्देशो ।

નવમા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

નવમા અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશો

[ત્રણ ઉદ્દેશામાં વિનયનું સ્વરૂપ, તેની ઉપાદેયતા, વિનય-અવિનયનાં સુખદ-દુઃખદ ફળો અને વિનીતનો ઉત્તરોત્તર થતો આત્મ-વિકાસ, વગેરે જણાવ્યું. હવે ચોથા ઉદ્દેશામાં મોક્ષના અનન્ય સાધનરૂપ સમાધિનું વર્ણન કરે છે. તેમાં સમાધિના પ્રકારો, ભેદો, ઉપાયો, વગેરે દુઃકમાં પણ સચોટ વર્ણવ્યું છે. ક્રમશઃ-વિનય-શ્રુત-તપ અને આચાર-દ્વારા સમાધિને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય, તે જણાવીને એ વિનય-શ્રુત તપ અને આચારને સિદ્ધ કરવાના ચાર ચાર પ્રકારો કહ્યા છે. વસ્તુતઃ અધ્યાત્મપ્રિયમુનિને મોક્ષનો સરળ અને શુદ્ધ માર્ગ જણાવ્યો છે.]

ત્રણ ઉદ્દેશાઓમાં સામાન્યતયા કહેલા વિનયને અહીં વિશેષતયા વર્ણવે છે-

(સૂ-૧૬) સુઅં મે આઝસં ! તેણં મગવયા એવમક્ષાયં-
 ઇહ સ્વલુ થેરેહિં મગવંતેહિં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ઠાણા પન્નત્તા ।
 કયરે સ્વલુ તે થેરેહિં મગવંતેહિં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ઠાણા
 પન્નત્તા ? ઇમે સ્વલુ તે થેરેહિં મગવંતેહિં ચત્તારિ વિણયસમાહિ-
 ઠ્ઠાણા પન્નત્તા, તંજહા-વિણયસમાહી, સુઅસમાહી, તવસમાહી,
 આચારસમાહી ॥અ૦ ૧-૩૦ ૪-સૂ-૧॥

શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પોતાના શિષ્ય શ્રીજમ્બૂસ્વામીને (કહેલાં વચનો અહીં) કહે છે કે-આઝસં=હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ ! તેણં મગવયા=તે ભગવાન શ્રીવર્ધ્ધમાન સ્વામીએ એવં અક્ષાયં=આ પ્રમાણે કહેલું મે સુઅં=મે સાંભળેલું છે. (તે સાંભળેલું કહે છે કે-)

ઇહ=આ ભરત ક્ષેત્રમાં, અથવા આ શાસનમાં,

ભગવંતેહિં=પરમ ઐશ્વર્ય વગેરે ભાગ્યવાળા થેરેહિં= સ્થવિરોએ (શ્રીગણધરભગવંતોએ) સ્વલુ=આ ભરતક્ષેત્રની જેમ બીજાં પણ ક્ષેત્રોમાં, અથવા આ શાસનની જેમ બીજા પણ ગણધરોએ પોત પોતાના શાસનોમાં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ટાણા પન્નત્તા=ચાર વિનયસમાધિ સ્થાનોને (ભેદોને) કહ્યાં છે (અર્થાત્ તીર્થ'કર ભગવંતના મુખે સાંભળીને શ્રીગણધર ભગવંતોએ અન્થરૂપે શાસ્ત્રોમાં ગૂથ્યાં છે.) એમ શ્રીસુધર્માસ્વામીએ કહેવાથી શ્રીજમ્બૂસ્વામી પૂછે છે કે-થેરેહિં ભગવંતેહિં=(હે ભગવંત !) શ્રીસ્થવિર ભગવંતોએ તે કયરે=તે કયાં કયાં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ટાણા પન્નત્તા ?=ચાર વિનયસમાધિસ્થાનોને કહ્યાં છે ? (તેને ઉત્તર શ્રી સુધર્માસ્વામીજી આપે છે કે) તે શ્રીસ્થવિર-ભગવંતોએ इमे=આ ચાર વિનયસમાધિસ્થાનોને કહ્યાં છે. (સ્વલુ નો અર્થ ઉપર કહ્યો તેમ પ્રશ્નમાં અને ઉત્તર વાક્યમાં પણ સમજી લેવો) તં જહા=તે આ પ્રમાણે ૧-વિણયસમાહી-વિનયસમાધિ, ૨-સુઅસમાહી=શ્રુતસમાધિ, ૩-તવસમાહી=તપસમાધિ અને ૪-આચારસમાહી-આચારસમાધિ. તેમાં સમાધિ એટલે આત્માતું નિરુપચરિત-પારમાર્થિક હિત, સુખ, અથવા સ્વાસ્થ્ય સમજવું. વિનય કરવામાં કે વિનયદ્વારા એવી સમાધિ કેળવવી તેને વિનયસમાધિ કહી છે. એ પ્રમાણે શ્રુતને ભણતાં કે શ્રુતદ્વારા સમાધિ મળે તે શ્રુતસમાધિ, તપ કરતાં કે તપથી સમાધિ મળે તે તપસમાધિ અને આચાર પાળતાં કે આચારથી સમાધિ તે આચારસમાધિ સમજવી. (અં ૯ ઉં ૪ સૂં ૧)

[આ ઉદ્દેશમાં સૂત્રનો ક્રમાંક યોથા અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્રનો જે ક્રમાંક ૧૫ છે, તેના અનુસંધાનમાં ૧૬ માથી રાખ્યો છે અને ગાથાનો ક્રમાંક ત્રીજા ઉદ્દેશાની છેલ્લી ગાથાનો ક્રમાંક ૪૫૫ છે તેના અનુસંધાનમાં ૪૫૬ રાખ્યો છે ‘આડસં તેણ’નો અર્થ યોથા અધ્યયનની આદિમાં વિવિધ રીતે કર્યો છે તે અહીં પણ સમજવો. અહીં સર્વાક્ષરસન્નિપાતી એવા સમ્પૂર્ણ શ્રુતધર છતાં શ્રીશય્યાંભવસૂરિજી શ્રીભગવાને ગણુધરોને કહેલા શબ્દોને કહી સાંભળાવે છે, તે વિનયનો એક પ્રકાર છે. એથી આત્માર્થીએ શક્ય હોય ત્યાં સુધી પૂર્વપુરુષોનાં કહેલાં વચનો સાંભળીને તેઓનું બહુમાન કરવું, એમ સૂચવ્યું છે.]

એ જ સમાધિશ્લોકદ્વારા જણાવે છે કે—

(૪૫૬) વિણ્ણ સુણ અ તવે, આયારે નિચ્ચપંડિઆ ।

અભિરામયંતિ અપ્પાણં, જે મવંતિ જિહંદિઆ ॥૯-૪-૧॥

ઉપર કહ્યો તે વિણ્ણ=વિનયમાં, સુણ-શ્રુતમાં (આગમમાં), તવે-આર પ્રકારના તપમાં અને મૂલગુણ-ઉત્તરગુણના પાલનરૂપ આયારે-આચારમાં નિચ્ચપંડિઆ-સર્વદા પંડિત (પરમાર્થને સમ્યક્ જાણનારા) એવા જે-જે મુનિઓ જિહંદિઆ-ઇન્દ્રિયોના વિજેતા મવંતિ-હોય છે, તેઓ અપ્પાણં-પોતાના આત્માને અભિરામયંતિ-વિનય વગેરેમાં જોડે છે (વિનયાદિ ગુણોમાં રમે છે-સમાધિને અનુભવે છે) અર્થાત્ તે જ પરમાર્થથી વિનયાદિ કરવામાં પંડિત છે, એમ સૂચવ્યું છે. (અં ૯ ઉં ૪-૧)

તેમાં હવે વિનયસમાધિને જણાવે છે કે—

(સૂ-૧૭) ચઠ્ઠિવિહા સ્વલુ વિણ્ણયસમાહી મવ્વહ, તં જહા-
અણુસાસિજ્જંતો સુસ્સહ-૧, સમ્મં સંપડિવજ્જહ-૨, વેયમારાહહ

-૩, ન ય ભવઈ અત્તસંપગ્ગહિઈ-૪, ચઉત્થં પયં ભવઈ
॥અં ૧-૩૦ ૪, સૂં ૨॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો ॥

વિનય સમાધિ નિશ્ચે ચાર પ્રકારની, છે તે આ પ્રમાણે-
તે તે વિષયમાં ગુરુદ્વારા અણુસાસિજ્જંતો=શિષ્યામણુ દેવાતો
શિષ્ય ગુરુની હિતશિક્ષાને અર્થાં બનીને સુસ્સૂસઈ=તેને
સાંભળવા ઇચ્છે (૧), ઇષ્ટ હોવાથી ગુરુએ આપેલી
હિતશિક્ષાને સમ્મં સંપહિવજ્જઈ=સમ્યક્ સ્વીકારે-યથાર્થ
રૂપે માને (૨), એવા વિશિષ્ટ સ્વીકારથી વેચં=ગુરુદ્વારા
મળેલા શ્રુતજ્ઞાનને યથોક્ત અનુષ્ઠાનદ્વારા આદરથી આરાહઈ=
આરાધે, અર્થાત્ સક્ષણ કરે (૩) અને એ રીતે વિશિષ્ટ
વિનય પ્રગટવા છતાં અત્તસંપગ્ગહિઈ-‘હું વિનીત છું, હું સુસાધુ
છું’ વગેરે પોતાનો ઉત્કર્ષ કરનારો ન ય ભવઈ=ન થાય
(૪). એમ સૂત્રમાં કહેલા ક્રમે ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિદ્વારા
ચઉત્થં પયં ભવઈ=એથું પદ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ એ
રીતે વિનયથી શિષ્ય અંતે આત્મપ્રશંસારૂપ દોષથી રહિત
થવાથી યથાર્થ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે. (ઉં ૪-સૂં ૨)
ઇત્થ=આ વિષયમાં સિલોગો=પ્રલોક નીચે પ્રમાણે ભવઈ=છે.
(૪૫૭) પેહેઈ દિઆણુસાસણં, સુસ્સૂસઈ તં ચ પુણો અહિટ્ટિઈ ॥

ન ય માણમણ મજ્જઈ, વિણયસમાહિઆયયટ્ટિઈ ॥
॥૧-૪-૨॥

(આચાર્યાદિની પાસે) આલોક-પરલોકમાં દિઆણુ-
સાસણં=હિત કરનારા ઉપદેશને સાંભળવા પેહેઈ=પ્રાર્થના
કરે-૧, સુસ્સૂસઈ=ગુરુના ઉપદેશદ્વારા તે તે વિષયને સાંભળે

૨, તેં ચ પુણો=અને વળી તેને અહિદ્વિષ=યથાર્થ રીતે આચરે—પાલન કરે—૩, અને આચરવા છતાં વિણયસમાહિ=વિનય સમાધિદ્વારા આચરવિષ—મોક્ષનો અર્થી મુનિ માણમણ=માન કે ગર્વથી ન ચ મજ્જઈ-મદ ન કરે-૪ (ઉ૦ ૪-૨)

હવે શ્રુતસમાધિનું સ્વરૂપ કહે છે—

(સૂત્ર-૧૮) ચત્ત્વિહા સ્વલુ સુઅસમાહી ભવઈ, તેં જહા—સુઅં મે ભવિસ્સઈત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૧, ઇગગ્ગચિત્તો ભવિસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૨, અપ્પાણં ઠાવઈસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૩, ઠિઓ પરં ઠાવઈસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૪, ચત્ત્યં પયં ભવઈ ॥અ૦ ૧-૩૦ ૪, સૂ-૩॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો—

સ્વલુ=નો અર્થ સોળમા સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે, ચત્ત્વિહા=ચાર પ્રકારની સુઅસમાહી=શ્રુતસમાધિ ભવઈ=છે. તે આ પ્રમાણે—(હું જ્ઞાની—મોટો ગણાઉં એ આશયથી નહિ, પણ) મે=મને સુઅં=આચારાહંગ વગેરે આગમોનો ઘોધ ભવિસ્સઈત્તિ=થશે, એવી ભાવનાથી અજ્ઞાઈઅવ્વં=અધ્યયન કરવા યોગ્ય ભવઈ=છે-૧, તથા અધ્યયન કરતાં હું ઇગગ્ગચિત્તો=એકાગ્ર ચિત્તવાળો ભવિસ્સામિત્તિ=થઈશ, એવી ભાવનાથી અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે-૨, તથા અધ્યયન કરવાથી થએલા તત્ત્વજ્ઞાનને યોગે મારા અપ્પાણં=આત્માને શુદ્ધ ધર્મમાં ઠાવઈસ્સામિત્તિ=સ્થિર કરીશ—જોડીશ, એવી ભાવનાથી અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે-૩, અને ઠિઓ=

સ્થિર થએલો હું પરં-ખીલને (શિષ્યાદિને) શુદ્ધ ધર્મમાં ઠાવજ્ઞસામિત્તિ-સ્થિર કરીશ-જેડીશ, એવી ભાવનાથી ભણવું જોઈએ. તેમાં ચોથું પદ શ્રુતસમાધિરૂપ છે. અર્થાત્ નિર્માણ ધ્યેયથી વિધિપૂર્વક ભણેલો પોતાનું અને પરનું હિત કરી શકે છે અને એ રીતે સ્વ-પર કલ્યાણ કરતો સમાધિમાં-સમતામાં રહી કર્મોની નિર્જરા કરી મોક્ષસુખને પામી શકે છે. (૭૦ ૪-સૂત્ર ૩) ભવઈ અ ઇત્ય સિલોગો-આ વિષયમાં સંગ્રહ-શ્લોક આ પ્રમાણે છે—

(૪૫૮) નાણમેગ્ગચિત્તો અ, ઠિઓ અ ઠાવણ પરં ।

સુઆણિ અ અહિજ્જિત્તા, રઓ સુઅસમાહિણ ॥૧-૪-૩॥

અધ્યયનમાં ઉદ્યમ કરનારને નાણં-જ્ઞાન ઝોધ થાય છે-૧, વળી ભણવાની તત્પરતાથી એગ્ગચિત્તો અ-એકાગ્ર-ચિત્ત (દત્તચિત્ત) થાય છે-૨, ભણવાથી થએલા ઝોધદ્વારા તત્વાતત્વમાં પ્રગટેલા વિવેકના ખળે ધર્મમાં ઠિઓ-સ્થિર થાય છે-૩, અને સ્વયં સ્થિર થએલો શિષ્યાદિ પરં-ખીલને ઠાવણ-ધર્મમાં સ્થિર કરે છે-૪, એમ સુઆણિ-વિવિધ આગમોને-ગ્રન્થોને અહિજ્જિત્તા-ભણીને ઉપર કહી તે ચાર પ્રકારની સુઅસમાહિણ-શ્રુતસમાધિમાં રઓ-રાગી-રક્ત (લીન) થાય છે. (૭૦ ૪-૩)

હવે તપસમાધિનું વર્ણન કરે છે—

(સૂત્ર-૧૯) ચઠવ્વિહા સ્વલુ તવસમાહી ભવઈ, તં જહા-નો ઇહલોગદ્વયાણ તવમહિટ્ઠિજ્જા-૧, નો પરલોગદ્વયાણ તવમહિ-

દ્વિજ્જા ૨, નો કિત્તિવણ્ણસહસિલોગટ્ટાએ તવમહિદ્વિજ્જા-૩, નન્નત્થ નિજ્જરટ્ટયાએ તવમહિદ્વિજ્જા-૪ । ચઉત્થં પયં ભવઈ ।।અ૦ ૯-૩૦ ૪, સૂત્ર-૪ ।। ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો-

તપસમાધિ ચાર પ્રકારની છે. (સ્વલુ નો અર્થ સોળમા સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે) તે આ પ્રમાણે-ધમ્મિભલ્લી જેમ ઇહલોગટ્ટયાએ-આ લોકનાં સુખ (લબ્ધિઆદિ પ્રગટાવવા) નિમિત્તે તવં-તપને અહિદ્વિજ્જા-નહિ કરવો, (અર્થાત્ તપ કરીને આ લોકના ક્ષણની આશંસા નહિ રાખવી)-૧; બ્રહ્મદત્તની જેમ પરલોગટ્ટયાએ-અન્યજન્મમાં સુખ (લોગાદિ સામગ્રી મેળવવાના) નિમિત્તે તપને નહિ કરવો, અર્થાત્ તપ કરવામાં પરલોકના સુખાદિની આશંસા નહિ રાખવી)-૨; એ રીતે કિત્તિવણ્ણસહસિલોગટ્ટયાએ-કીર્તિ, વર્ણુ-વાદ, શબ્દ અને પ્રશંસાને નિમિત્તે પણ તપ નહિ કરવો, (અર્થાત્ તપ કરવામાં સર્વદિગ્વ્યાપી (ખ્યાતિ રૂપ) કીર્તિની, એક દિશાવ્યાપી ખ્યાતિરૂપ વર્ણુવાદની, અર્ધદિગ્વ્યાપી ખ્યાતિરૂપ શબ્દની અને તે જ સ્થાને સ્તુતિ થવી વગેરે પ્રશંસાની આશંસા નહિ રાખવી)-૩, નન્નત્થ નિજ્જરટ્ટયાએ-અને નિર્જરા સિવાય અન્ય કોઈ આશાએ તપને નહિ કરવો, અર્થાત્ તપ કરવામાં માત્ર એક કર્મનિર્જરાનો ઉદ્દેશ રાખવો. ૪. આ ચઉત્થં પયં-ચોથું પદ તપ સમાધિરૂપ ભવઈ-છે. અર્થાત્ નિર્મળ તપથી આત્માને એ ચોથા પદની પ્રાપ્તિ (કર્મનિર્જરા) થાય છે. (ઉ૦ ૪-સૂત્ર-૪) ઇત્થ-આ વિષયમાં સિલોગો-સંગ્રહશ્લોક આ પ્રમાણે ભવઈ-છે.

(૪૫૯) વિવિહગુણતવોરણ નિચ્ચં, ભવઈ નિરાસણ નિજ્જરટ્ટિણ ।
તવસા ધુણઈ પુરાણપાવગં, જુત્તો સયા તવસમાહિણ ॥
૥૧-૪-૪॥

વિવિહગુણ=અનશન વગેરેની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર
વિશિષ્ટ-ગુણુકારી એવા તવોરણ=તપમાં રક્ત જે સાધુ
નિચ્ચં=નિત્ય નિરાસણ=આલોક પરલોકની સર્વ આશાએ
રહિત નિજ્જરટ્ટિણ=કેવળ નિર્જરનો અર્થી ભવઈ=હોય
(થાય) છે. તે સયા=હંમેશાં તવસમાહિણ જુત્તો=તપ-
સમાધિથી (તપના આનંદથી) યુક્ત તવસા=વિવિધ તપ-
વડે પુરાણપાવગં=બૂનાં પાપોને (કર્મોને) ધુણઈ=નિર્જરે
છે (અને નવાં બાંધતો નથી, એમ ક્રમશઃ સર્વકર્મોથી મુક્ત
થાય છે. (૪-૪)

હવે થોથી આચાર સમાધિને વર્ણવે છે—

(સૂત્ર-૨૦) ચઽવ્વિહા સ્વલુ આચારસમાહી ભવઈ, તં જહા-નો
ઇહલોગટ્ટયાણ આચારમહિટ્ટિજ્જા-૧, નો પરલોગટ્ટયાણ આચાર-
મહિટ્ટિજ્જા-૨, નો કિત્તિ-વણ્ણ-સદ્-સિલોગટ્ટયાણ આચારમ-
હિટ્ટિજ્જા-૩, નન્નત્થ આરહંતેહિં હેઝ્ઝહિં આચારમહિટ્ટિજ્જા-૪ ।
ચઽત્થં પયં ભવઈ ॥અ૦ ૯, ૩૦-૪-સૂ૦ ૫॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો-

(સ્વલુ)નો અર્થ ૧૬ મા સૂત્ર પ્રમાણે) આચારસમાહી=
આચારસમાધિ ચઽવ્વિહા=ચાર પ્રકારની ભવઈ=છે, તે
આ પ્રમાણે-ઇહલોગટ્ટયાણ=આ લોકના નિમિત્તે નો આચાર-
મહિટ્ટિજ્જા=(મૂળગુણ-ઉત્તરગુણના પાલનરૂપ) આચારોને

ન શેવે, અર્થાત્ આચારને પાળવામાં આલોકના સુખની આશંસા ન રાખે-૧, એ પ્રમાણે પરલોકના સુખની આશંસા ન રાખે-૨, કીર્તિ-વર્ણવાદ-શબ્દ-પ્રશંસાની પણ આશંસા ન રાખે ૩, આરહંતેહિં દેઝહિં=અરિહંત ભગવંતોએ કહેલા (અનાશ્રવ-સંવર-નિર્જરા વગેરે) હેતુઓ નન્નતથ=સિવાય બીજા કોઈ હેતુએ આચાર નો અહિદ્વિજ્ઞા=આચારને ન શેવે, અર્થાત્ કેવળ કર્મનિર્જરા-સંવર-અનાશ્રવ સિવાય કોઈ ક્ષણની ઇચ્છા ન કરે, આલોક-પરલોકની સર્વ ઇચ્છાઓથી મુક્ત થઈને નિરીહપણે આચારને પાળે, કે જેથી મોક્ષ થાય. એ પ્રમાણે ચતુર્થ પયં મન્વહ=ચોથું પદ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ નિષ્કામભાવનાથી આચારને પાળતાં સર્વ સંતાપરહિત શાશ્વતી મુક્તિ થાય છે. (૯૦ ૪-સૂત્ર-૫) મન્વહ અ ઇત્ય સિલોગો=આ વિષયમાં આ શ્લોક છે.

(૪૬૦) જિણવચનરણ અતિતિણે, પહિપુન્નાયયમાયયટ્ટિણ ।

આચારસમાહિસંવુદે, મન્વહ અ દંતે ભાવસંઘણ ॥૯-૪-૫॥

જિણવચનરણ=જિનવચનમાં (આગમમાં) રક્ત, અતિતિણે=એકની એક વાત અસૂચાથી વારંવાર કહેવારૂપ તંતિલપણાથી રહિત, પહિપુન્ન=સૂત્ર-અર્થ વગેરેથી પૂર્ણ (ગીતાર્થ), આયયં=અત્યન્ત આયયટ્ટિએ=આત્માર્થી (મોક્ષાભિલાષી) આચારસમાહિસંવુદે=આચાર પાલનમાં સમાધિથી એટલે આનંદથી આશ્રવદ્વારોને બંધ કરનારો, દંતે અ=અને મન તથા ઇન્દ્રિયોત્તુ' દમન કરનારો

(વિજેતા), એવો સાધુ ભાવસંઘર્ષ=લાવ એટલે મોક્ષને સાધક (મોક્ષની નજીક) થાય છે. ૪-૫)

(૪૬૧) અભિગમચરો સમાહિઓ, સુવિસુદ્ધો સુસમાહિઅપ્પઓ ।
વિહલહિઅં સુહાવહં પુણો, કુવ્વહ અ સો પયસ્સેમમપ્પણો ॥
॥૯-૪-૬॥

હવે સર્વસમાધિનું ફળ કહે છે—

ચરો સમાહિઓ=ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચાર સમાધિઓને અભિગમ=જાણીને અથવા પાળીને મન, વચન તથા કાયાથી સુવિસુદ્ધો=અતિવિશુદ્ધ (અતિ કુશળયોગવાળો), સુસમાહિઅપ્પઓ=સત્તર પ્રકારના સંયમમાં અતિ સ્થિર છે આત્મા જેનો (નિશ્ચળ), એવો સો=તે ધર્મનું સામ્રાજ્ય પામીને પુણો=વળી વર્તમાનમાં વિહલહિઅં=અતિશાયી હિતને અને ભવિષ્યમાં સુહાવહં=હિતકારી સુખને પમાડનાર, એવા અપ્પણો=આત્માના પર્યં=પદને (મોક્ષને) સ્વેમં પકુવ્વહ=ક્ષેમ (એટલે નિર્વિદને પામી શકાય તેવું) કરે છે, અર્થાત્ ચાર સમાધિઓને જ્ઞાનપૂર્વક આરાધીને મનવચન કાયાથી શુદ્ધ અને સંયમમાં અતિસ્થિર (નિશ્ચલ) એવો તે મુનિ ધર્મના સામ્રાજ્યને લોગવતો, 'વર્તમાનમાં અતિશય હિતકારી અને ભવિષ્યમાં નિર્મળ સુખને આપનાર એવા મોક્ષપદને' ક્ષેમ કરે છે. અર્થાત્ નિર્વિદને પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવું કરે છે. તાત્પર્ય કે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પોતાના આત્માને લાયક બનાવી શકે છે. (૪-૬)

[ટીકામાં કુવ્વહ ને બદલે પકુવ્વહ પાઠ છે.]

એ જ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે—

(૪૬૨) જાહમરણાઓ મુચ્છઈ, ઇત્યત્થં ચ ચયઈ સવ્વસો ।

સિદ્ધે વા હવઈ સાસણ, દેવે વા અપ્પણ મહહ્હિએ—

ત્તિ વેમિ ॥૯-૪-૭॥

આ સમાધિઓનો આરાધક ઉત્તમ સાધુ જાહમરણાઓ= જન્મ-મરણથી (સંસારથી) મુચ્છઈ=મુક્ત થાય છે, ઇત્યત્થં ચ=અને આ સંસારમાં થતું (અનુભવાતું અને તિર્યંચ આદિ નામથી ઓળખાતું) પૌદ્ગલિક બંધન સવ્વસો=સર્વ પ્રકારોથી (પુનઃ કદી બ્રહ્મણ કરવું ન પડે તે રીતે) ચયઈ=તજે છે. એમ સાસણે સિદ્ધે=શાશ્વત (સાદિ અનંત ભાગે) સિદ્ધ, વા=અથવા (અનુત્તર વિમાન વગેરેમાં) અપ્પણે=અદ્વરત (કામની અદ્વ વાસનાવાળો) મહહ્હિએ=મહર્ષિકે દેવે=દેવ હવઈ=થાય છે, ત્તિ વેમિ= એમ હું કહું છું. (૪-૭)

॥ સમત્તો ચઉત્થો ઉદ્દેસો ॥

એથો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

॥ સમત્તં નવમમજ્જયણમ્ ॥

નવમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

દશમું સભિક્ષુ અધ્યયન

[ઉપરનાં નવ અધ્યયનોમાં સાધુની ચર્ચાનું વર્ણન કરવા દ્વારા વિશુદ્ધ અહિંસાદિનું પાલન કેવી રીતે કરી શકાય, અર્થાત્ સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ મહાપ્રતોનું નિરતિચાર પાલન કરવા માટે બાહ્ય-અભ્યંતર કેવા આચારો પાળવા જોઈએ ? એ સમજવવા ધર્મની વ્યાખ્યા, ભ્રમરવૃત્તિએ ભિક્ષા, નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય, અનાચરિતનો પરિહાર, છ જીવનિકાયની ઓળખ, તેની અહિંસા માટે જરૂરી નિર્દોષ-વિશુદ્ધ આહારનું સ્વરૂપ અને તેને મેળવવાના ઉપાયો, કાયશુદ્ધિ માટે સાધુના આચારનું, વચનશુદ્ધિ માટે ભાષાનું સ્વરૂપ, પ્રકારો અને બોલવામાં વિવેક, એ સર્વ દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરવા માટે આચારની એકાગ્રતા અને છેલ્લે એ સઘળા ગુણોની પ્રાપ્તિના ખીજભૂત વિનયનું સ્વરૂપ, વિનય-અવિનયનાં ફળો, વગેરે વર્ણવી સાધુતાનું સર્વદેશીય વર્ણન કર્યું.

હવે આ અધ્યયનમાં એ જ હકીકતને ટુંકમાં વર્ણવવા પૂર્વક-‘સદ્ ભિક્ષુ’ એટલે ઉત્તમસાધુ કેવો હોય ? અથવા તો તે ગુણો જેનામાં હોય ‘સ મિક્ષુ=તે ભિક્ષુ કહેવાય’ એમ કહી ઉત્તમસાધુનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, માટે આ અધ્યયનનું નામ ‘સભિક્ષુ’ રાખેલું છે.

વર્તમાનમાં દિનદિન જડના રાગે રંગાતી દુનિયામાં આત્માનું રક્ષણ જોખમાઇ રહ્યું છે, જીનેતરો અને કુળથી જીનો પણ આત્માને ભૂલી રહ્યા છે, તેવા કપરા કાળમાં સાધુધર્મનું નિરતિચાર પાલન કરવા માટે આ અધ્યયન પરમ આલંબનભૂત છે. ત્યાગ ઉચ્ચ કોટીનો છતાં હૃદય વૈરાગ્યવાસિત ન બને ત્યાં સુધી ત્યાગનો આનંદ અનુભવી શકાતો નથી. ત્યાગ વૈરાગ્યને પ્રગટાવે અને વૈરાગ્ય ત્યાગનો આનંદ આપે, એમ બન્ને પરસ્પર સહકૃત બનીને આત્માને પરમેશ્વરદશાએ પહોંચાડે, તેવી બન્નેની અખંડ અને આકરી આરાધના ગુરુની છાયા વિના શક્ય નથી. વિદ્યા સાધવામાં ઉત્તરસાધકની જેટલી જરૂર છે, તેથી જ હજારો ગુણી જરૂર ત્યાગ-વૈરાગ્યની સાધના માટે ગુરુની છે. કોઈ

સ્વચ્છંદી તથાવિધ યોગ્યતા વિના સ્વયં સાધના કરવા ઈચ્છે તે તે એવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં મૂકાય કે જેનું વર્ણન કરવું દુષ્કર છે. માટે જ મુમુક્ષુએ ગુરુઆજ્ઞાને શિરસાવન્ધ કરીને તેઓની નિશ્રામાં રહી સમર્પિતભાવે સાધુતાને આત્મસાત્ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એ હકીકત સમગ્ર ગ્રન્થના સાર તરીકે આ અધ્યયનમાં કહેલી છે. આત્માર્થીએ જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયના સહયોગથી એને જીવનમાં ઉતારવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કરવો, એ આ અધ્યયનનો સાર છે.]

(૪૬૩) નિઃસ્વમ્મમાણાઙ્ગ અ બુદ્ધવયણે,

નિચ્ચં ચિત્તસમાહિઓ હવિજ્જા ।

ઈત્થીણ વસં ન આવિ ગચ્છે;

વંતં ન પહિઆયહ્ જે સ મિઃસ્વૂ ॥૧૦-૧॥

આણાઙ્ગ=જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે (અર્થાત્ સંયમ માટે પોતાની યોગ્યતા જોઈને) નિઃસ્વમ્મ=નિષ્ક્રમ્ય (અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારીને, તત્વાતત્વનો જાણ) જે=જે વયણે=જિન-વચનમાં નિચ્ચં=હંમેશાં ચિત્તસમાહિઓ=પ્રસન્ન ચિત્ત-વાળો હવિજ્જા=ખને, અર્થાત્ જિનાજ્ઞાનું પ્રસન્નચિત્ત પાલન કરે, આવિ=અને વળી ઈત્થીણ=સ્ત્રીઓને વસં ન ગચ્છે=વશ ન થાય અને વંતં=તજેલા ભોગોને જાણતાં અજાણતાં પણ) ન પહિઆયહ્=ન સ્વીકારે, સ મિઃસ્વૂ=તે ભાવલિધુ (યથાર્થ સાધુ) છે. (૧૦-૧)

[સંયમના સ્વીકાર માટે શાસ્ત્રમાં કહેલી યોગ્યતા વિના સંયમ સ્વીકારનાર પ્રાયઃ જિનવચનના પાલનમાં પ્રસન્ન રહી શકતો નથી. પાંચ મહાવ્રતોના પાલન માટે કષ્ટો સહવાનું સત્ત્વ, વિષયોનો વિરાગ, વગેરે યોગ્યતા પામેલો જીવ (વ્યાપારી વ્યાપારનાં કષ્ટો સહવા દતાં

લાભને જોઈ જેમ આનંદ અનુભવે તેમ) સંયમનાં કષ્ટો વેડવા છતાં આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી આનંદ અનુભવે છે, માટે ‘આજ્ઞાને અનુસારે અર્થાત્ ચારિત્રની યોગ્યતાને પામીને દીક્ષિત થએલો’ એમ કહ્યું છે. એવો પણ પાછળથી પ્રમાદી બની જાય તો દીક્ષા નિરર્થક કરે, માટે ‘જિનવચનના પાલનમાં નિત્ય પ્રસન્ન રહે’ એમ કહ્યું, એવો પણ ખીજા ખાબુ દોષોને સેવે તો દીક્ષા નિરર્થક થાય, માટે ‘સ્ત્રીને વશ ન થાય, અર્થાત્ તજ્જેલા ડાઈપણ ભોગાદિને ન વાંછે’ એમ કહ્યું.]

(૪૬૪) પુઠવિં ન સ્વણે ન સ્વણાવણ,

સીઓદગં ન પિણ ન પિઆવણ ।

અગણિ-સત્થં જહા સુનિસિઅં;

તં ન જલે ન જલાવણ જે સ મિવસ્સૂ ॥૧૦-૨॥

(૪૬૫) અનિલેણ ન વીણ ન વીયાવણ,

હરિયાણિ ન છિંદે ન છિંદાવણ ।

વીઆણિ સયા વિવજ્જયંતો,

સચ્ચિત્તં નાહારણ જે સ મિવસ્સૂ ॥૧૦-૩॥

પુઠવિં=સચ્ચિત્ત પૃથ્વીકાયને ન સ્વણે=ખોદે (તોડે-ભાંગે) નહિ, તથા ન સ્વણાવણ=ખીજા દ્વારા ખોદાવે નહિ. (ઉપલક્ષણથી ખોદનારને સારો માને નહિ, એમ અહીં તથા આગળના વર્ણનમાં પણ સમજી લેવું.) સીઓદગં=સચ્ચિત્ત ધાણીને પીએ નહિ, અને ખીજા ડોઈને પાય નહિ, (સરાણ ઉપર ચઢાવીને ઘસેલું) સત્થં=શસ્ત્ર જહા સુનિસિઅં=જેમ અતિ તીક્ષ્ણ ધારવાળું (છ કાય જીવોનો નાશ કરે તેમ) અગણિસત્થં=અશ્લિ કાયશસ્ત્ર (જીવ ઘાતક)

છે. માટે જે=જે તં ન જલે=તેને સ્વયં સળગાવે નહિ અને ન જલાવે=સળગાવરાવે નહિ તેને ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૨) વળી-

અનિલેણ=વાયુ નાખવાના સાધનભૂત વસ્ત્રના છેડા કે વીંઝણા વગેરેથી (પોતાને કે પરને સ્વયં) ન વીણે=વીંઝે નહિ. (પવન નાખે નહિ) અને ખીજ દ્વારા ન વીયાવે=વીંઝાવે નહિ. હરિઆણિ=સચિત્ત (ધાસ વગેરે) વનસ્પતિને સ્વયં ન છિંદે=છેદે નહિ અને અન્ય દ્વારા ન છિંદાવે=છેદાવે નહિ, તથા સયા=હંમેશાં વીઆણિ= (વનસ્પતિનાં) ખીજ કે ધાન્યના કણીયા વગેરેને વિવજ્જયંતો=તજતો (સંઘટ્ટન, પરિતાપન, વગેરે નહિ કરતો) જે=જે સાધુ સચિત્તં=સજીવ પદાર્થને ન આહારણ=ખાય નહિ, તે ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૩)

[જે કે પૂર્વનાં અધ્યયનોમાં આ હકીકત કહી છે, તેા પણ ત્યાં માત્ર સાધુના આચારને આશ્રયીને વિધિ-નિષેધરૂપે કહી છે અને અહીં 'તેને ક્રિયારૂપે પાળે તે સાધુ' એમ કહેવાં માટે કહી છે, માટે પુનરુક્ત દોષ નથી. ટુંકમાં પૃથ્વીકાય આદિ કોઈ જીવની હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ અને ઉપલક્ષણથી અનુમોદે નહિ તે સાધુ કહેવાય. માટે સાધુએ છકાયની હિંસા થાય તેવી સર્વ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવું.]

હવે સકારણ પણ હિંસાને નિષેધ કરે છે—

(૪૬૬) વહણં તસથાવરાણ હોઈ,

પુઠવિત્તણકઢ્ઢનિસ્સિઆણં ।

તમ્હા ઉદેસિઅં ન ઝુંજે;

નો વિ પળ ન પયાવણ જે સ મિલ્લૂ ॥૧૦-૪॥

(સાધુના ઉદ્દેશથી આહાર-પાણી આદિ તૈયાર કરવામાં) પુઠવિતળકટુનિસ્સિઆણં=પૃથ્વી (માટી વગેરે), તૃણુ (ઘાસ) અને કાષ્ટ (ઈંધણાં વગેરે)ની નિશ્રાએ રહેલા તક્ષ-થાવરાણ=ત્રસ સ્થાવર જીવોનું વહાણં=હનન (હિંસા) હોઈ=થાય, તમ્હા=તે કારણે હ્રેસિઅં=સાધુને ઉદ્દેશીને કરેલું વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર પાણી, કે મકાન, કંઈ પણ (સાધુ) ન મુંજે=ભોગવે (વાપરે) નહિ. એટલું જ નહિ, જે નો વિષય=જે પકાવે પણ નહિ અને ન પચાવે=પકાવરાવે પણ નહિ, સ મિક્તૂ=તે સાધુ સમજવો. (૧૦-૪)

(૪૬૭) રોહિઅ(ય) નાયપુત્તવયણે,

અત્તસમે મન્નિજ્જ છપ્પિ કાણે ।

પંચ ય ફાસે મહવ્વયાઈં;

પંચાસવસંવરે જે સ મિક્તૂ ॥૧૦-૫॥

નાયપુત્તવયણે=જ્ઞાતપુત્ર શ્રીમહાવીરપ્રભુના વચન-માં રોહિઅ=રુચિ કરીને (જ્ઞાનરૂપે બાણીને અને ક્રિયારૂપે પાણીને) જે=જે સાધુ છપ્પિ કાણે=પૃથ્વીકાયાદિ છ એ કાચના જીવોને અત્તસમે=પોતાના તુલ્ય મન્નિજ્જ=માને, પંચ મહવ્વયાઈં=પાંચ મહાવ્રતોને ફાસે=સ્પર્શે અને પંચાસવસંવરે=પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિકારને રોકે, સ મિક્તૂ=તે ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૫)

[જિનવચનમાં પ્રતીતિ-શ્રદ્ધા પ્રગટ્યા વિના પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની દયા કે રક્ષાના પરિણામ પ્રગટે નહિ. જીવદયાના પરિણામ વિના અહિં-સાદિ વ્રતોનું યથાર્થ-નિરતિયાર પાલન અને તે માટે આવશ્યક ઈન્દ્રિયોનો

સંવર (વિજય) થઈ શકે નહિ. એમ પાયામાં જિનવચનના યથાર્થ-પણાની શ્રદ્ધા અને તેના આધારે પ્રગટેલી દયા, વ્રતપાલન, ઇન્દ્રિય-જય, વગેરે સાધુતાનાં જરૂરી અંગો છે. તે જેનામાં પ્રગટ તે ભાવસાધુ કહેવાય. સર્વ જીવોને સુખનો રાગ, દુઃખ પ્રત્યે દ્વેષ, મરણનો ભય, જીવવાની ઇચ્છા, વગેરે સમાન હોવાથી જીવ માત્ર પોતાના તુલ્ય છે, માટે 'પોતાને ન ગમતું દુઃખ ખીજને પણ નહિ કરવું' એમ સમજતો સાધુ અહિંસાદિ વ્રતોને પાળતો પરપીડાને તજે. અહીં મહાવ્રતોને 'સ્પર્શે' એમ કહ્યું તેમાં એ આશય છે કે કેવળ-ક્રિયાથી વ્રતોનું પાલન કરે, એટલું જ નહિ કિન્તુ આત્માને અહિંસા-સત્ય-અયૌર્ય બ્રહ્મ અને અપરિબ્રહ્મના પરિણામવાળો બનાવે, અર્થાત્ ભાવથી સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકને પ્રગટ કરે. એમ છતાં ઇન્દ્રિયો નિરંકુશ રહે તો સર્વગુણોથી ભ્રષ્ટ થાય, માટે પ્રાપ્ત ગુણોની રક્ષાપૂર્વક અપ્રાપ્ત ગુણોને પ્રગટાવવા ઇન્દ્રિયોનો જય કરે, એમ કહ્યું છે.]

(૪૬૮) ચત્તારિ વમે સયા કસાણ,

ધુવજોગી હવિજ્જ બુદ્ધવયણે ।

અહણે નિજ્જાયરૂવરયણ;

મિહિજોગં પરિવજ્જણ જે સ મિવસૂ ॥૧૦-૬।

વળી ક્ષમા-નમ્રતા-સરળતા અને સંતોષરૂપ પ્રતિપક્ષ-ગુણોના અભ્યાસ દ્વારા સયા=નિત્ય ચત્તારિ કમાણ વમે=(કોધાદિ) ચાર કપાયોને વમે (જીતે), બુદ્ધવયણે=(અહીં સમ્પન્ન તૃતીયાના અર્થમાં હોવાથી) જિનવચન વડે ધુવજોગી=નિત્ય ઉચિત યોગવાળો (એટલે સંયમને યોગ્ય સઘળી ઠરણી કરનારો, અર્થાત્ આગમને અનુસરનારો) હવિજ્જ=હોય, અહણે=અધનિક, (અતુષ્પદ વગેરે ધન વિનાનો)

હોય, નિજ્જાયરુવરયણ=રૂપું-સોનું જેની પાસે ન હોય, અને જે=જે મુનિ ગિહિજોગં=ગૃહસ્થના સંબંધને પરિવજ્જણ=સર્વથા તજે, (અર્થાત્ ગૃહસ્થોનું મમત્વ ન રાખે,) તે સિક્ષુ બ્રહ્મવો. (૧૦-૬)

[કષાયના ત્યાગ દ્વારા અભ્યંતર અને ધન, સુવર્ણ, રૂપું વગેરે બાહ્ય પરિશ્રદ્ધને તજીને પૂર્વોપાર્જિત કર્મોની નિર્જરા માટે વિનય-વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, તપ, જપ, ધ્યાન, વગેરે સંયમયોગોનું સતત સેવન કરે, તથા ભક્તગૃહસ્થનો પણ પ્રતિબંધ (સંબંધ કે મમત્વ) વળે, તે સાધુ નિરતિચાર ચારિત્રને પાળવાથી ભાવસાધુ બ્રહ્મવો.]

(૪૬૯) સમ્મદ્દિટ્ઠી સયા અમૂઢે, અત્થિ હુ નાણે તવે સંજમે અ ।

તવસા ધુણ્ઠ પુરાણપાવગં, મળવચકાયસુસંવુઢે

જે સ મિક્કવૂ ॥૧૦-૭॥

વળી સમદ્દિટ્ઠી=સમ્યગ્દષ્ટિ (ગુણવાળો હોવાથી) સદા અમૂઢે=મૂઢતા રહિત એવું માને કે જ્ઞાન, તપ અને સંયમ એ (આત્માના ગુણો મારામાં) હુ=નિશ્ચયે અત્થિ=છે જ. એવા દૃઢ પરિણામવાળો જે=જે સાધુ તવસા=(બાહ્ય અભ્યંતર) તપ વડે પુરાણપાવગં=પૂર્વ બાંધેલા પાપકર્મોને ધુણ્ઠ=ખપાવે (તોડે) તથા મળવચકાયસુસંવુઢે=મન-વચન અને કાયાથી સંવૃત (ત્રણ ગુણોથી ગુમ) હોય, સ મિક્કવૂ=તે ભાવસાધુ બ્રહ્મવો. ૧૦-૭)

[સમ્યગ્દર્શન હોવાથી મૂઢતા ટળે, મૂઢતાના અભાવે તત્ત્વાતત્ત્વનો વિવેક પ્રગટે અને તેથી અતીન્દ્રિય પદાર્થોમાં પણ હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કરાવનારું જ્ઞાન, કર્મરૂપ મેલને ધોવામાં નિર્મળજળ તુલ્ય તપ, તથા નવા કર્મોના બંધને શેકવારૂપ સંયમ એટલે સંવર, વગેરે ગુણોને

પીછાને, અર્થાત્ ગુણોના મહિમાને સમજે. એના દ્વારા જ્ઞાનચક્ષુર્થ
હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કરી ઈન્દ્રિયોના સંવરદ્વારા નવા કર્મબંધને
રોકે અને તપ દ્વારા પૂર્વે બાધેલાં કર્મોને ખપાવે. એમ સર્વથા કર્મ
રહિત થવાની સામગ્રીને ઓળખે અને સક્ષણ કરે. તે સાધુ કહેવાય.

(૪૭૦) તહેવ અસણં પાણગં વા,

વિવિહં સ્વાહમસાહમં લમિત્તા ।

હોહી અદ્દો સુણ પરે વા;

તં ન નિહે ન નિહાવણ જે સ મિક્કૂ ॥૧૦-૮

(૪૭૧) તહેવ અસણં પાણગં વા,

વિવિહં સ્વાહમસાહમં લમિત્તા ।

છંદિઅ(ય) સાહમ્મિઆણ મુંજે;

મુચ્ચા સજ્ઞાયરણ ય જે સ મિક્કૂ ॥૧૦-૯

તહેવ=પૂર્વમુનિઓની જેમ અશન(આહાર), અથવા
પાણી, કે વિવિધ પ્રકારનું ખાદ્યમ (લીલો-સુકો મેવો,
ફળ-શેકેલું ધાન્ય વગેરે), કે સ્વાદ્યમ (ચૂર્ણ વગેરે),
તેને લમિત્તા=મેળવીને જે=જે સાધુ સુણ=આવતી કાલે
પરે વા=અથવા પરમ દિવસે અદ્દો હોહ=પ્રયોજન
પડશે એમ માની તં=તેને ન નિહે=સંઘરે નહિ, કે ન
નિહાવણ=સંઘરાવે નહિ, (અર્થાત્ રાત્રે સંનિધિ રાખે કે
રખાવે નહિ,) તે ભાવસાધુ બાણવો. (૧૦-૮)

વળી એ જ રીતે પૂર્વમુનિઓની જેમ આહાર,
અથવા પાણી, કે વિવિધ ખાદ્યમ, સ્વાદ્યમને મેળવીને સાહ-
મ્મિઆણ=સાધર્મિક સાધુઓને છંદિય=નિમંત્રણ કરીને

પછી મુંજે=ખાય અને ખાઈને (વાચનાદિ પાંચ પ્રકારના) સ્વાધ્યાયમાં તથા ચ=શેષ (વિનય વૈયાવચ્ચ વગેરે) અનુ-
ષ્ઠાનોમાં પણ રક્ત રહે. તે ભાવસાધુ જાણવો. (૧૦-૯)

[આહાર વગેરેમાં અનાસક્તભાવ એ સર્વ ગુણોનું ખીજ છે, વિનય પણ તે જ કરી શકે કે જેણે આહારસંજ્ઞાનો અને રસસંજ્ઞાનો વિનય કર્યો હોય. એ કારણે મુનિને કુક્ષિસંખલ (જરૂર જેટલું જ મેળવનારા) કહ્યા છે, પાણી પણ વિના પ્રયોજને અધિક લાવવું કે રાખવું તેને સંનિધિ દોષ કહ્યો છે. માટે આ બે ગાથાઓમાં સંનિધિ નહિ કરવારૂપે તથા અન્ય સાધુઓને નિમંત્રણ કરવા રૂપે આહાર પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવને પ્રગટાવવા અને ગૃહસ્થને સંયમાર્થે આપેલા આહારાદિને સફળ કરવા સૂચવ્યું. સર્વ ગુણોની ભૂમિકારૂપે આ ગુણને ઉત્તમ સાધુએ અવશ્ય પ્રગટાવવો જોઈએ.]

(૪૭૨) ન ય વુગ્ગહિયં કહં કહિજ્જા,

ન ય કુપ્પે નિહુહંદિણ પસંતે ।

સંજમે ધુવં જોગેણ જુત્તે;

ઉવસંતે અવિહેહણ જે સ મિક્કૂ ॥૧૦-૧૦॥

ચ=વળી જે=જે સાધુ વુગ્ગહિયં=કલકારિણી કહં=
કથાને (વચનોને) ન રહે, (હિતકર વાત કરતાં પણ ખીજની ઉપર) ન કુપ્પે=કોપે નહિ, કિન્તુ નિહુહંદિણ=જિતેન્દ્રિય અને પસંતે=(રાગ-દ્રેષ રહિત) પ્રશાન્ત રહે, ધુવં=નિત્ય સંજમે= સંયમમાં જોગેણ=મન-વચન અને કાયાથી તે તે કરવા યોગ્ય કાર્યોમાં જુત્તે=જોડાયેલો રહે, ઉવસંતે=(કાયાની ચપલતા રહિત) ઉપશાન્ત રહે, અવિહેહણ=કોઈ ઔચિત્ય પ્રવૃત્તિનો અનાદર ન કરે. તે ભાવસાધુ જાણવો. (૧૦-૧૦)

(૪૭૩) જો સહૃદુ હુ ગામકંટણ,

અક્રોસપહાર-તજ્જનાઓ અ ।

મય-ભેરવ-સદ-સપ્પહાસે;

સમસુહદુક્ખસહે અ જે સ મિવ્ઝૂ ॥૧૦-૧૧॥

જે=જે મહાત્મા અક્રોસ=આક્રોશને-તિરસ્કારને (તથા આબુક વગેરેના) પહાર=પહારોને અ=અને તજ્જનાઓ=(દુર્ભાવથી બોલાએલા) કડવા શબ્દો (મેણાં ટોણાં) વગેરે ગામ=ઈન્દ્રિયોના કંટણ=દુઃખ દેનારા કાંટાઓને સહૃદુ=સહન કરે, તથા જે=જે વૈતાલ-રાક્ષસ વગેરેના તથા મયભેરવસદસપ્પહાસે=ભયાનક અને અત્યંત રોદ્ર શબ્દોવાળા અદૃહાસોને સાંભળવા છતાં સમસુહદુક્ખસહે=સુખ-દુઃખને સમતાથી સહન કરે (રાગ-દ્વેષ-ભયથી પર રહી સમતા સામાયિકમાં રમે), સ મિવ્ઝૂ=તે ઉત્તમસાધુ બાબુવો. (૧૦-૧૧)

(૪૭૪) પઢિમં પઢિવજ્જિઆ મસાણે,

નો મીયણ મયભેરવાઈં દિસસ ।

વિવિહગુણતવોરણ અ નિચ્ચં;

ન સરીરં ચામિકંઝવણ જે સ મિવ્ઝૂ ॥૧૦-૧૨॥

જે=જે મુનિ મસાણે=શ્મશાનમાં માસની, બે માસની, વગેરે પઢિમં=પ્રતિમાને (વિશિષ્ટ અભિગ્રહને) પઢિવજ્જિઆ=વિધિ પૂર્વક સ્વીકારીને (તેમાંથી ચલાયમાન કરવા માટે વૈતાલ વગેરેએ કરેલાં અદૃહાસાદિનાં) મયભેરવાઈં=ભયાનક

નિમિત્તોને દિસ્સ=જોઈને તો મીયણ=ભય ન પામે, નિત્ય=નિત્ય વિવિહગુણતવોરણ=(મૂળ-ઉત્તર ગુણ વગેરે) વિવિધ ગુણોમાં અને તપમાં રક્ત રહે ચ=અને વર્તમાન કે ભવિષ્યને અંગે સરીર=શરીરને ન અમિકંચણ=સ્પૃહા (દર-કાર) ન કરે, તે ઉત્તમસાધુ જાણવો. (૧૦-૧૨)

[કાષ્ઠ સ્થળે દિસ્સ ને યદ્વે દિઅસ્સ પાઠાન્તર છે.]

(૮૭૫) અસઈ વોસટ્ટચત્તહેહે,

અક્કુટ્ટે વ હણ વ લ્હસિણ વા ।

પુઢવીસમે મુણી હવિજ્જા;

અનિયાણે અકોહહલ્લે જે સ મિક્ખૂ ॥૧૦-૧૩॥

અસઈ=વારંવાર (સદાય) વોસટ્ટ=વોસિરાવ્યું (અને) ચત્ત=તજ્યું છે દેહે=શરીર જોણે એવો મુનિ (અહીં રાગને તજવો તે વોસિરાવ્યું અને શોભા-સંસ્કાર વગેરે નહિ કરવાં તે તજ્યું કહેવાય, એમ ભેદ સમજવો.) અક્કુટ્ટે=(અપમાનવાચક શબ્દોથી) આક્રોશ થવા છતાં હણ વ=અથવા દંડ વગેરેથી મારવા છતાં લ્હસિણ વા=અથવા તલવાર વગેરે શસ્ત્રોથી છોલવા છતાં (કે સિંહ શિયાળ વગેરેથી ઉપદ્રવ થવા છતાં) જે=જો મુણી=સાધુ પુઢવીસમે=પૃથ્વીની સમાન (સર્વ ઉપસર્ગોને સમતાથી સહન કરનારો) હવિજ્જા=હોય (થાય), અને આ લોક-પરલોક સંબંધી ક્ષણી ઈચ્છારૂપ અનિયાણે=નિયાણા વિનાનો તથા નાટક વગેરે જોવા સાંભળવામાં અકોહહલ્લે=કુતૂહલ વિનાનો હોય, તે ઉત્તમસાધુ જાણવો. (૧૦-૧૩)

(૪૭૬) અભિભૂય કાણ પરીસહાઈં,

સમુદ્ધરે જાડપહાડ અપ્પયં ।

વિહ્તુ જાઈમરણં મહ્બમયં;

તવે રણ સામણિજે સ મિક્કવૂ ॥૧૦-૧૪।

જે=જે મુનિ કાણ=શરીર દ્વારા પણ પરીસહાઈં=
ક્ષુધા, તૃષ્ણા, વગેરે વિવિધ પરીષદોને અભિભૂય=પરાભવ
કરીને (જીતીને) અપ્પયં=આત્માને જાડપહાડ=જન્મના
માર્ગેથી (સંસારથી) સમુદ્ધરે=પાર ઉતારે અને તે માટે
જાઈમરણં=જન્મ-મરણને મહ્બમયં=મહાભયાનક વિહ્તુ=
જાણીને સામણિજે=સાધુતાને યોગ્ય તવે=તપમાં રણ=
રક્ત રહે, તે ઉત્તમભિક્ષુ જાણવો. (૧૦-૧૪)

[અહીં કાયાથી પરીષદોને પરાભવ કરવાનું કહ્યું, તેમાં એ
આશય છે કે પરીષદો આવે ત્યારે મનથી આર્તધ્યાન ન કરે અને
વચનથી દીનતાભયું વચન ન બોલે, છતાં જે કાયાથી સહન ન કરે
તો વિજય થતો નથી, માટે કાયાથી પણ કષ્ટોને સહન કરીને જીતે
તો જ આત્માને સંસારથી પાર ઉતારી શકાય. તેવું ત્યારે જ બને કે
જન્મ-મરણનો તીવ્ર લય પ્રગટચો હોય. માટે જે જન્મ-મરણના
મહાભયને સમજે તે પ્રારંભમાં કષ્ટકારી છતાં પરિણામે સર્વકષ્ટોથી
છોડાવનાર તપને આદરપૂર્વક કરી શકે. અહીં સાધુતાને યોગ્ય
એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનયાદિ અભ્યંતર સાથે શરીરબળને અનુસરીને
બાહ્ય તપ પણ કરે, એમ સમજવું. તે પણ તપસ્વી તરીકેની ખ્યાતિ
માટે નહિ પણ કર્મનિર્જરાના ધ્યેયથી ગુપ્ત કરે, એમ સમજવું.]

(૪૭૭) હ્થસંજણ પાયસંજણ,

વાયસંજણ સંજઈંદિણ ।

अङ्गपरए सुसमाहिअप्पा;

सुत्तत्थं च वियाणइ जे स भिक्खू ॥१०-१५॥

हृत्थसंजए=हाथनो संयमी, पायसंजए=पगनो
संयमी, वायसंजए=वयननो संयमी, संजइदिअे=छिन्द्र-
योना संयमवाणो, अङ्गपरए=अध्यात्ममां रक्ता,
सुसमाहिअप्पा=आत्मान्नी समाधिवाणो होय, सुत्तत्थं च=
अने सूत्र तथा अर्थने जे वियाणइ=जे ज्ञेते
उत्तम सिद्धु ज्ञेते. (१०-१५)

[हाथ-पगने कायणानी जेम संकोयी राप्पनार अने कारणे
सम्यग् (हिंसादि न थाय तेम) ज्यण्णथी काम करनार, तेने हाथ-
पगनो संयमी समज्जवे. अे रीते अहितकर वयनने रोकने कारणे
हितकर वयनने भोलनार वाक्कसंयमी, विषयोथी छिन्द्रियोने रोकनार
ते छिन्द्रियोनो संयमी, धर्म-शुद्ध ध्यानमां रमनार ते अध्यात्ममां
रक्ता, गुणोमां रमनार ते आत्मसमाधिवाणो, अने शास्त्रोक्तविधि-
पूर्वक गुर्वादिनो विनय करीने ज्ञेते ते सम्यक् सूत्र-अर्थने
(अने उलयनो) ज्ञाता, वगेरे यथायोग्य समज्जुं. हाथ-पगना
संयमथी काययोगनो, वयनसंयमथी वयनयोगनो अने अध्यात्मरक्ता,
समाधिवंत तथा सूत्रार्थने ज्ञेते, वगेरेथी मनोयोगनो संयम
समज्जवे. जेम त्रजे योगोथी संयमसाधकने उत्तमसाधु समज्जवे.]

४७८) उवहिम्मि अमुच्छिण्ण अगिद्धे,

अन्नायउंछं पुलनिप्पुलाए ।

कयविक्रयसंनिहिओ विरण्ण;

सव्वसंगावगए अ जे स भिक्खू ॥१०-१६॥

વસ્ત્રાદિ ઉવહિમ્મિ=ઉપધિમાં (મોહ તજવાથી) અમુ-
 ચ્છિણ=મૂર્છા વિનાનો તથા (આસક્તિ તજવાથી) અગિદ્ધે=
 ગૃહ્ણિ વિનાનો અને એ રીતે ઉપધિમાં લોહુપતાદિ ન
 હોવાથી અન્નાયત્તં=અન્નણુયા ઘરોમાંથી થોડું થોડું
 લઈને નિર્વાહ કરનારો, સંયમને નિર્બળ-અસાર કરનારા
 પુલનિપુલાણ=દોષોથી રહિત, (વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર વગેરેના)
 કય-વિક્રય-સંનિહિઓ=કય, વિક્રય અને સંનિધિથી
 (સંગ્રહથી) વિરણ=અટકેલો (એવું નહિ કરનારો), એવો
 જે=જે દ્રવ્ય-ભાવ સત્ત્વસંગાવગણ=સર્વ સંગથી (પરિગ્ર-
 હથી) રહિત હોય, તે ઉત્તમસાધુ જાણવો. (૧૦-૧૬)

[પંદરમી ગાથામાં ત્રણ યોગોની શુદ્ધિદ્વારા અહિંસા, સત્ય
 અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યરૂપ ચાર મહાવ્રતોનો રક્ષક-પાલક કહ્યો, અહીં
 કહેલાં વિશેષણોથી પરિગ્રહવર્જનરૂપ પાંચમા વ્રતનો તથા સંનિધિ-
 વર્જક વિશેષણથી રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતનો પણ આરાધક કહ્યો. કય
 એટલે દ્રવ્ય-ભાવ ઉભય ક્રીતદોષથી રહિત, વગેરે યથાયોગ્ય સમજવું.]

(૪૭૯) અલોલ-ભિવ્સ્વૂ ન રસેસુ ગિજ્ઞે (દ્વે),

ઉંછં ચરે જીવિઅ નામિકંચે ।

इड्ढिं च सकारणपूअणं च,

चए ठिअप्पा अणिहे जे स भिक्खू ॥१०-१७।

अलोल=अलोહુપી (માગી માગીને નહિ મેળવનારો)

ભિવ્સ્વૂ=સાધુ (મળેલા પણ ધી-હૃદ્ય-મિષ્ટાન્ન વગેરે) રસેસુ=
 રસોમાં ન ગિજ્ઞે=ગૃહ્ણિ ન કરે, ઘેર ઘેરથી ઉંછં=થોડું
 થોડું લઈને ચરે=નિર્વાહ કરે, કિન્તુ જીવિઅ=અતિચાર-
 વાળું-દોષિત જીવન જીવવાને ન અમિકંચે=ન ઇચ્છે.

ચ=વળી જે=જે વિવિધ લઙ્ઘિઓરૂપ રૂઢિતિ=મુક્તિને, વસ્ત્ર વગેરેની ભેટરૂપ સત્કારણ=સત્કારને અને સ્તુતિ, પ્રશંસાદિ-રૂપ પૂજન=પૂજાને ચણ=તળે, (માન સન્માન વગેરેને ન ઈચ્છે,) જ્ઞાનાદિમાં જેનો ઠિઅપ્પા=આત્મા સ્થિર હોય અને અગિહે=માયા રહિત હોય, તે ભાવભિક્ષુ બન્યો. (૧૦-૧૭)

[સિાળમી ગાથામાં હુંજ વિશેષણ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપધિને અંગે અને અહીં આહારને અંગે કહેલું હોવાથી પુનરુક્તદોષ નહિ સમજવો. સંયમના પાલનમાં તે તે લઙ્ઘિ કે માન સન્માન વગેરે મેળવવાનું ધ્યેય સંસારવર્દ્ધક હોવાથી તેને તળે, જ્ઞાનાદિમાં રમણુતા હોય તે જ જડવૃત્તિઓને ટાળી અધ્યાત્મભાવમાં રહી શકે અને એ સધળા ગુણો છતાં માયા હોય તો સર્વ ગુણોનો નાશ થાય, માટે માયારહિત હોય તે ઉત્તમભિક્ષુક સમજવો.]

(૪૮૦) ન પરં વણ્જાસિ 'અયં કુસીલે',

જેણન્ન કુપ્પેજ્જ ન તં વણ્જા ।

જાણિય પત્તેયં પુણ્ણપાવં;

અત્તાણં ન સમુક્કસે જે સ મિલ્લુ ॥૧૦-૧૮॥

જે=જે સાધુ પત્તેયં=પ્રત્યેક જીવને ખાંધેલાં પુણ્ણ-પાવં=પુણ્ય કે પાપ સ્વયં ભોગવવાં પડે છે, એમ જાણિય=સમજીને (પાપ ખંધાય તે રીતે સ્વસાધુમંડલ સિવાયના) પરં=પર સાધુને 'અયં કુસીલે'='આ કુશીલ છે' વગેરે ન વણ્જાસિ=ન કહે. એટલું જ નહિ, જેણન્ન=જે બોલવાથી બીજો કુપ્પેજ્જ=કોપે તં=તેવું વચન સર્વથા ન વણ્જા=ન બોલે અને અત્તાણં=પોતાને ન સમુક્કસે=પ્રશંસે નહિ, તે ઉત્તમસાધુ બન્યો. (૧૦-૧૮)

[પરનિન્દા અને આત્મશ્લાઘા કરવાથી જીવ નીચગોત્ર, દુર્ભાગ્ય, અનાદેય, અપયશ, અશાતા, વગેરે પાપકર્મનો બંધ કરે છે. ઉપરાંત-પરની નિન્દાથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ઘાતી કર્મેણા બંધ પણ થાય છે. પરિણામે ભવભ્રમણ વધી જાય છે, ખોધા દુર્લભ થાય છે અને જ્ઞાનશાસનથી ભ્રષ્ટ થવાય છે, માટે કોઈને અપ્રીતિ થાય તેવું ન ખોલવું. અહીં ‘ પર સાધુને ’ કુશીલ વગેરે કહેવાનો નિષેધ કર્યો તેમાં આશય એ છે કે પોતાની નિશ્રામાં હોય તેને તો જ્ઞાન-ક્રિયા શીખવાડવા માટે કહેવું પણ પડે, ત્યારે ગુર્વાદિ વડીલો તેવું કહવું પણ વચન કહેવાના અધિકારી છે. તેમાં નિન્દાનો આશય નહિ પણ હિત-પ્રુદ્ધિ રહેલી હોવાથી અશુભ કર્મબંધ થતો નથી. હા, વિના કારણે કે અસૂચાભાવથી તો પોતાના સાધુને પણ દુઃખ થાય તેવું ખોલવું ન જોઈએ. પોતાની પ્રશંસા પોતે કરવી તે તો સૌથી મોટો દોષ છે, ખીજને મુખે પણ પોતાની પ્રશંસા સાંભળી ન શકે તે સાધુ સ્વમુખે સ્વપ્રશંસા કેમ કરે ? અર્થાત્ ઉત્તમસાધુ કદાપિ સ્વપ્રશંસા ન કરે.]

(૪૮૧) ન જાહમત્તે ન ય રૂવમત્તે,

ન લાભમત્તે ન સુણ મત્તે ।

મયાણિ સવ્વાણિ વિવજ્જહત્તા;

ધમ્મજ્ઞાણરણ જે સ મિક્કુ ॥૧૦-૧૧।

‘હું પ્રાદાણ છું, ક્ષત્રિય છું’ વગેરે ન જાહમત્તે= જાતિમદવાળો ન હોય, હું રૂપવાળો છું’ ઇત્યાદિ ન ય રૂવમત્તે=રૂપના મદવાળો ન હોય, ‘હું લખિધવાળો છું’, વગેરે ન લાભમત્તે=લાભના મદવાળો ન હોય, અને હું ‘સર્વ શાસ્ત્રનો જાણુ છું’ વગેરે સુણ=શ્રુતથી પણ ન મત્તે=મદ ન કરે. એમ કુળમદ વગેરે સવ્વાણિ=સર્વ મયાણિ=મદોને

વિવજ્જહતા=સર્વથા તણને જે=જે સાધુ ધમ્મજ્ઞાણરણ=
ધર્મધ્યાનમાં રક્ત રહે, તે ભાવસાધુ બાણુવો. (૧૦-૧૬)

[કાઈ પણ સમ્પત્તિ કે ગુણોને પામીને તેનો મદ કરવાથી લવિધ્યમાં તે ભાવો મલતા નથી. વર્તમાનમાં પણ તેનો દુરુપયોગ થવાથી લાલ થતો નથી અને પ્રાયઃ ચાલ્યા બંધ છે. પોતાને ઉચ્ચ માનવાથી ઉંચે જવાનું લક્ષ્ય અટકે છે અને અભિમાનરૂપ દુર્ગુણના ભારથી દબાએલો આત્મા નીચે ઉતરે (અયોગ્ય બનતો બંધ) છે. માટે ઉત્તમસાધુ ઉત્તમકુળ-જાતિ, રૂપ-બળ વગેરે પુણ્યથી મળેલાં હોવાથી નાશવંત છે-પારકાં છે, એમ સમજી મદ કરતો નથી અને તપ, શ્રુત, લાભ વગેરે પણ તે તે આવરણોના ક્ષયોપશમાદિથી પ્રગટેલાં છે, સૌને તે ગુણો સત્તામાં પડેલા છે, એમ સમજી અભિમાન કરતો નથી. કિન્તુ ક્ષમા-નમ્રતા વગેરે આત્મગુણોમાં રમણુતારૂપ ધર્મધ્યાનમાં રક્ત રહે છે. તેવો સાધુ જ પોતાનો અને પરનો ઉપકાર કરી શકે છે, માટે તે ઉત્તમસાધુ કહેવાય છે. પ્રભુ મહાવીરદેવે મરિચીના ભવમાં કુળમદ કર્યો હતો તે સાચો હતો, છતાં સંસારમાં રખડવું પડ્યું, તો મિથ્યામદ કરનારની દુર્દશા થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? માટે આત્મહિતનો અર્થો જ્ઞાની મુનિ કદાપિ મદ કરે નહિ.]

(૪૮૨) પવેઅ અજ્જપયં મહામુણી,

ધમ્મે ઠિઓ ઠાવયઈ પરં પિ ।

નિક્કવમ્મ વજ્જેજ્જ કુસીલલિંગં;

ન આવિ હાસં કુહણ જે સ મિક્કવૂ ॥૧૦-૨૦॥

જે શીલારૂગરથના ધોરી જ્ઞાની મહામુણી=શ્રેષ્ઠમુનિ હોય તે (પરોપકાર માટે) અજ્જપયં=શુદ્ધધર્મના પદને (માર્ગને) પવેઅ=કહે, કારણ કે પોતે ધમ્મે ઠિઓ=ધર્મમાં સ્થિત (ધર્મનો રાગી) હોય તે પરં પિ બીજાને પણ

ધર્મમાં ઠાવયજ્ઞ=સ્થાપે-સ્થિર કરે, એવું સમજતો જે નિક્લમ્મ=પ્રવળ્યા લધને કુસીલલિંગં=કુશીલની ચેષ્ટા-ઓને (દુરાચરણને) વજ્જેજ્જ=વળે આવિ=અને વળી ન હાસં કુહણ=હાસ્યજનક કુતૂહલવાળો ન હોય, તે ઉત્તમસાધુ બાણવો. (૧૦-૨૦)

હવે આ ઉત્તમસાધુતાનું ક્ષણ કહે છે—

(૪૮૩) તં દેહવાસં અસુહં અસાસયં,

સયા ચણ નિચ્છહિઅટ્ટિઅપ્પા ।

છિંદિત્તુ જાહમરણસ્સ બંધણં;

ઉવેહ મિક્કૂ અપુણાગમં ગહં-તિ વેમિ ॥૧૦-૨૧॥

ઉપર કહ્યો તેવો ઉત્તમ(ભાવ) સાધુ (આ પ્રત્યક્ષ અનુભવાતા શુક-રુધિરથી બંધાએલું અને રસ-રુધિર-માંસ મેદ-હાડકાં-ચરણી અને શુક એ સાત ધાતુઓથી ભરેલું હોવાથી) અસુહં=અપવિત્ર અને પ્રતિક્ષણ રૂપાન્તરને પામનારું હોવાથી અસાસયં=અનિત્ય એવા તં દેહવાસં=તે શરીરરૂપ ધરને (જેલને) સયા=હંમેશાં ચણ=(મમત્વ છોડવારૂપે) તજે, અર્થાત્ શરીરની મમતા છોડે અને એ મમતા છોડવાપૂર્વક નિચ્છહિઅ=નિત્યહિતમાં (અર્થાત્ શાશ્વતું સુખ જેમાં છે તે મોક્ષમાં) ટ્ટિઅપ્પા=અત્યન્ત સ્થિર છે આત્મા જેનો એવો મિક્કૂ=સાધુ જાહમરણસ્સ=જન્મ-મરણનાં (સંસારનાં) બંધનોને છેદીને અપુણાગમં=જ્યાંથી પુનઃ પાછું આવવાનું નથી તે ગહં=સિદ્ધિ ગતિને ઉવેહ=મજીક કરે. અર્થાત્-પામે. ‘એમ હું કહું છું’ (૧૦-૨૧)

[આ છેલ્લા અધ્યયનમાં સમગ્ર ગ્રન્થના ઉપસંહાર તરીકે ઉત્તમસાધુનાં લક્ષણો જણાવી આત્માર્થીએ પોતાની સાધુતાને અને તેટલી નિર્મળ અને વિશિષ્ટ બનાવવાનું સૂચન કર્યું છે. વર્તમાનમાં કાળ-સંઘર્ષણ યુદ્ધિ વગેરેની હાનિના કારણે અહીં જણાવેલા ગુણો આત્મામાં ન પ્રગટાવી શકાય તો પણ લક્ષ્ય-ધ્યેય ઉંચું રાખવાથી વિદ્નભૂત કર્મેનો ક્ષયોપશમ થાય, ઉપરાંત પોતાની આરાધનાનું અભિમાન ન થાય, પૂર્વના મહર્ષિઓના ચારિત્ર પ્રત્યે માન અખંડ રહે, તેથી તેઓનો વિનય થાય અને આ વિનયદ્વારા પોતાની યોગ્યતા વધતી જાય. કોઈ પણ ગુણ કે વસ્તુને મેળવવા માટે તેવી યોગ્યતા પ્રગટાવવી જરૂરી છે. વસ્તુ કે ગુણને મેળવવાનો તે જ સાચો ઉપાય છે. ખીજ એ વાત પણ સમજવાની છે કે અવસર્પિણી કાળના પ્રભાવે ઉત્તરોત્તર શુભ ભાવો ઘટે અને અશુભભાવો વધે, એ અનિવાર્ય છે. તેથી તે તે કાળે તે તે ક્ષેત્રમાં જે જે મહાત્માઓ સંયમના ખપી અને નિરુપાયે અપવાદને સેવતા હોય તેઓને સાધુ તરીકે વન્દનીય પૂજનીય અને માનનીય કહ્યા છે. તેવા સાધુઓથી પ્રભુનું શાસન ચાલવાનું છે અને તેઓની સેવાથી આત્મહિત સાધવાનું છે. માટે આત્માર્થીએ પોતાના કાળમાં જે વિશિષ્ટ ગુણુવંત હોય તેઓનો વિનય વગેરે કરીને સ્વહિતની સાધના કરવી.]

સમત્તં દસમમજ્ઞયણમ્ ।

દશમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

દશવૈકાલિકસૂત્રની 'રતિવાક્યા' ચૂલિકા પહેલી

[ઉપર દશ અધ્યયનો કહ્યાં. તેમાં છેલ્લા અધ્યયનમાં આદર્શ સાધુનાં લક્ષણો જણાવીને સાધુતાની સુંદરતા વર્ણવી. એવી વિશિષ્ટ સાધુતાનો સાધક આઠે ક્રમેનો ક્ષય કરી અજરામર પદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અર્થાત્ 'મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ માટે એવું વિશિષ્ટ સાધુપણું પાળવું જોઈએ, એમ સૂચવ્યું છે. હવે સંયમનો અર્થો પણ કોઈ આત્મા અનાદિમોહની વાસનાના બળે, અજ્ઞાનને કારણે, કે કોઈ વિશિષ્ટ આલંબનના અભાવે, ચારિત્રનાં કષ્ટોને સહન કરતાં થાકે, તથાવિધ મોહના ઉદયને વશ થઈ ચારિત્રના પરિણામથી ભ્રષ્ટ થાય, અને તેથી ચારિત્ર છોડવાની પણ ઈચ્છા કરે, તો તેને ચારિત્ર પ્રત્યે પુનઃ 'રતિ' એટલે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવા માટેનાં 'વાક્યો' (ઉપ-દેશક વચનો) આ ચૂલિકામાં રહેલાં છે. તેથી તે 'રતિવાક્યા ચૂલિકા' અથવા 'રઈવક્કા ચૂલિકા' કહેવાય છે. આ ચૂલિકામાં આપાતમધુર પણ પરિણામે દુઃખજનક ગૃહસ્થજીવનનું અને પ્રારંભમાં કષ્ટકારી છતાં અખંડ સુખને આપનારા શ્રમણ જીવનનું પરસ્પર સરસવ અને મેરુ જેટલું અંતર સમજાવ્યું છે અને પરમપુણ્યે પ્રાપ્ત થએલા સંયમ-જીવનરૂપી ચિંતામણીની સહર્ષ રક્ષા કરવાનો એકાન્ત કલ્યાણકારી ઉપદેશ કર્યો છે. એનું ચિંતન-મનન કરનાર અનેરો આત્મપ્રકાશ પામીને સંયમની આરાધનામાં ઉત્સાહી બને તેવું તેમાં મધુર છતાં હિતકર અને તલસ્પર્શી વર્ણન કરેલું છે. દરેક મુમુક્ષુએ પ્રતિદિન એના અધ્યયનદ્વારા આત્માને જાગૃત રાખવો હિતકર છે.]

(સૂત્ર ૨?) इह खलु भो पव्वइएणं उप्पन्नदुक्खेणं संजं
अरइसमावन्नचित्तेणं ओहाणुप्पेहिणा अणोहाइएणं चेव हयरस्सि-
गयंकुस-पोयपडागाभूआइं इमाइं अट्टारस ठाणाइं सम्मं संपडि-
लेहिअव्वाइं भवंति ॥

इह=આ જિનશાસનમાં खलु=નિશ્ચે મો=હે મહા-
 भाग मुनि ! संजमे=સંયમના પાલનમાં (ઠંડી-ગરમી-
 भूष-तृषा-वगेरे शारीरिक અને સ્ત્રીપરીષદ-નિષઘાપરીષદ
 वगेरे मानसिक) उत्पन्नदुक्खेणं=દુઃખ જેને પ્રગટથું હોય
 अरइसमावन्नचित्तेणं=અને તેથી ચિત્ત અરતિને પામ્યું
 હોય અને તેથી ओहाणुत्पेहिणा=દીક્ષા છોડવાની ઇચ્છા
 થઈ હોય, किन्तु अणोहाइएणं=દીક્ષા છોડી ન હોય,
 चेव=તેવા પ્રસંગે (छोडया पडेलां જ) पव्वइएणं=દીક્ષિતે
 (साधुअे) हयरस्सि=ઘોડાને લગામ, गयंकुस=હાથીને અંકુશ
 અને पोयपडागामूआइं=વહાણુને સઠ જેવાં इमाइं=આ
 अट्टारस=અઠાર ઠાણાઈ=સ્થાનોને (उपदेश वाकथेने)
 सम्मं=ભાવપૂર્વક (हित-अहितना ज्याल पूर्वक) संपडिले-
 हिअव्वाइं=સારી રીતે विचारवा योग्य भवंति=છે.

[ઉન્માર્ગે જતા ઘોડાને લગામ, હાથીને અંકુશ અને વહાણુને
 સઠ જેમ માર્ગે લાવે તેમ અજ્ઞાન કે મોહ વગેરેને વશ થઈને અસં-
 યમની ભાવનાને વશ થએલા સાધુને જ્ઞાનીપુરુષોનાં હિતવચનો સંયમ-
 માર્ગે વાળી ચારિત્રધર્મમાં સ્થિર કરી શકે છે. માટે એવા પ્રસંગે
 દુઃસાહસ નહિ ખેડતાં જ્ઞાનીઓનાં વચનોને ખૂબ સ્થિર અને સૂક્ષ્મ-
 યુક્તિથી વિચારવાં જોઈએ. લાલ-હાનિનો વિચાર કરીને ઉન્માર્ગથી
 અટકી સંયમમાં સ્થિર થવું જોઈએ.]

હવે એ જ અઠાર સ્થાનોને કહે છે-

तं जहा-हंभो ! दुस्समाए दुप्पजीवी-१, लहुसगा इत्तरिआ
 गिहीणं कामभोगा-२, भुज्जो अ सायबहुला मणुस्सा-३, इमे
 अ मे दुक्खे न चिरकालोवद्वाइं भविस्सइ-४, ओमजणपुरकारे-

૫, વંતસ્સ ય પડિઆયણં-૬, અહરગહ્વાસોવસંપયા-૭, દુલ્લહે
 खलु भो ! गिहीणं धम्मे गिहवासमज्झे वसंताणं-८, आयंके से
 वहाय होइ-९, संकप्पे से वहाय होइ-१०, सोवक्केसे गिहवासे
 निरुवक्केसे परिआए-११, बंधे गिहवासे मुक्खे परिआए-१२,
 सावज्जे गिहवासे अणवज्जे परिआए-१३, बहुसाहारणा गिहीणं
 कामभोगा-१४, पत्तेअं पुण्णपावं-१५, अणिच्चे खलु भो !
 मणुआण जीविए कुसग्गजलबिंदुचंचले-१६, बहं च खलु भो !
 पावं कम्मं पगडं-१७, पावाणं च खलु भो ! कडाणं कम्माणं
 पुत्वि दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं वेइत्ता मुक्खो, नत्थि अवेइत्ता,
 तवसा वा झोसइत्ता-१८, अट्टारसमं पयं भवइ ! (चू० १-सूत्र १)

(૧) તં જહા=તે આ પ્રમાણે હંમો=હે મહાભાગ
 મુનિ ! દુસ્સમાએ=દુષ્પમા (નામના આ અવસર્પિણીના
 પાંચમા) આરામાં દુપ્પજીવી=પ્રાણિઓ દુઃખથી જીવે
 છે, (અર્થાત્ પ્રાયઃ પુણ્યોદયવાળા પણ દુઃખી હોય છે.)

[તાત્પર્ય કે આ કાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં પ્રાયઃ બહુલ(ભારે)કર્મી
 જીવે હોય, તેઓ સ્વકૃતકર્મોદયથી સ્વભાવે વક્ર અને જડ હોવાથી
 પોતાની પ્રકૃતિથી દુઃખ ભોગવે, શુભાશુભ નિમિત્તોમાં સમતા સાધવા
 માટે સત્ત્વ ઓછું હોવાથી અને રજ્જોગુણ-તમોગુણ-પ્રધાન જીવન
 હોવાથી સ્વયં રાગ દ્વેષથી સંતપ્ત રહે-દુઃખી થાય, એવો આ કાળનો
 મહિમા છે, માટે ગૃહસ્થ બનવા છતાં મારું દુઃખ પ્રકૃતિજન્ય હોવાથી
 ત્યાં પણ તે ભોગવવું જ પડશે. વસ્તુતઃ શ્રમણજીવનમાં જે કષ્ટો
 દેખાય છે તે મારી પ્રકૃતિનો જ દોષ છે, માટે શ્રમણપણું છોડવું ઉચિત
 નથી. ચારિત્ર છોડવાથી તો દુઃખ ટળવાને બદલે વધશે, રાજ્યો -

શેઠ-શાહુકારો વગેરે સુખની વિપુલ સામગ્રી પામેલાઓ પણ ધણા દુઃખી દેખાય છે, માટે પરિણામે વિડંબના અને દુર્ગતિના ભોગ થવું પડે તેવા ગૃહસ્થાશ્રમથી મારે સચું, ઈત્યાદિ વિચારવું.]

(૨) ગિહીણં=ગૃહસ્થોના કામભોગા=વિકારને કરનારા (શબ્દ-રૂપ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ વગેરે) વિષયો દુષ્પમાકાળમાં લહુસગા=હલકા-તુચ્છ અને હૃત્તરિઆ=અદ્યકાલ ટકનારા હોય છે.

[અર્થાત્ ભોગની લાવનાથી ચારિત્ર છોડવાની ઈચ્છા થઈ હોય તો પણ ઉચિત નથી કારણ કે ચારિત્રના પાલનથી મળનારા દેવ-ગતિના ભોગો સુંદર અને સાગરોપમે સુધી ટકે તેવા હોય છે, તેની અપેક્ષાએ મનુષ્યના ભોગો ગમે તેટલા શ્રેષ્ઠ હોય તો પણ તુચ્છ અને અદ્યકાલમાં નાશ પામનારા છે, માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા કરવી હિતકર નથી.]

(૩) મુજ્જો અ=અને વળી દુષ્પમાકાળમાં મણુસ્સા=મનુષ્યો (પ્રાણીઓ) સાયબહુલા=ખડુધા માયાવી હોય છે.

[દુષ્પમાકાળે જીવો વિશેષતયા માયાવી હોવાથી તેઓને વિશ્વાસ થાય નહિ અને વિશ્વાસના અભાવે સુખ મળે નહિ. ઉલટું કપટીઓના સહવાસમાં રહેતાં કલુષિત વાતાવરણથી મનોદુઃખ થાય અને માયાને યોગે દુષ્ટ કર્મેણા બંધ તથા તેના કડવા વિપાક ભોગવવા પડે તે વધારામાં. માટે ગૃહસ્થાશ્રમથી સચું, એમ ચિંતવવું.]

(૪) હમે અ મે દુક્ખે=અને આ મારાં (સંયમનાં) દુઃખો (કષ્ટો) ન ચિરકાલોવદ્વાઈ મવિસ્સઈ=દીર્ઘકાળ રહે તેમ થવાનું નથી.

[પરીષદો કે ઉપસર્ગો થોડા કાળ માટે-મર્યાદિત હોવાથી તેનાં દુઃખો ચિરસ્થાયી નથી. સાધુતાના નિરતિચાર પાલનથી પરીષદો-ઉપસર્ગો ટકી શકતા નથી, ઉપસર્ગો કરનારા ઉલટા વશ થઈ જાય

છે અને દુઃખો સુખના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. એટલું જ નહિ, પરીપહાદિ સહવાથી કર્મોની મોટી નિર્જરા થાય છે, એથી સંયમ સામ્રાજ્યના અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ થાય છે અને ભાવિકાળે સદ્ગતિનાં સુખો મળે છે. એથી વિપરીત દીક્ષા છોડી દેવાથી આ જન્મ ઉપરાંત અન્ય જન્મોમાં નરકાદિ માઠી ગતિઓનાં આકરાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમનું કંઈ પ્રયોજન નથી. એમ વિચારવું.]

(૫) ઓમજળપુરસ્કારે=દીક્ષા છોડવાથી હલકા લોકોનાં પણ સન્માન કરવાં પડશે.

[ચારિત્રધર્મના પ્રભાવથી સાધુને રાજ-મંત્રી-શેઠ-સામંતાદિ મોટા માણસો પણ-સન્માન કરે છે. તેને બદલે દીક્ષા છોડવાથી પોતાના દોષ ઢાંકવા માટે હલકા લોકોનાં પણ માન-સન્માન કરવાં પડે છે, અર્થાત્ હલકાથી પણ હલકા બનવું પડે છે. એટલું જ નહિ, દીક્ષા તજવાથી દુષ્ટરાજ્યમાં 'રાજની વેઠ કરવી' વગેરે આ જન્મમાં જ કડવાં ક્ષો આપે છે. માટે ગૃહાશ્રમથી સર્થુ' ! એમ વિચારવું.]

(૬) વંતસ ય પઢિઆયણં=દીધેલી દીક્ષા છોડવી તે વમેલાનું ભક્ષણ છે.

[પ્રાધેલાનું વમન કરીને પુનઃ તેનો આહાર કરવો એ જન્મ કુતરાં-શિયાળ વગેરે નીચનું કર્તવ્ય છે, એ રીતે વમેલા ભોગોને પુનઃ ભોગવવાની ઈચ્છા કરવી તે પણ ક્ષુદ્રનું કર્તવ્ય છે, સત્પુરુષોમાં પણ નિન્દા થાય તેવું છે. માટે જાતિવંત પશુઓ પણ ન કરે તેવું હલકું હું મનુષ્ય અને તેમાં પણ સાધુ થઈને કેમ કરું? ઈત્યાદિ વિચારે.]

(૭) પ્રવજ્યાનો ત્યાગ એ વસ્તુતઃ અહરગઙ્ઘ=અધો-ગતિમાં વાસ=વસવાનો ઉવસંપયા=સ્વીકાર છે.

[દીક્ષાના ત્યાગથી નરક અથવા તિર્થંચ જેવી દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના નિમિત્તભૂત કર્મોનો બંધ થશે, એથી ચિરકાળ દુર્ગતિમાં

દુઃખો સહવાં પડશે, માટે પણ સાધુપણું છોડવા યોગ્ય નથી, એમ વિચારે.]

(૮) મો=હે જીવ ! (દીક્ષાને તજીને ગૃહસ્થાશ્રમી બનીશ પણ ત્યાં) ગિહવાસમજ્ઞે=ધરવાસમાં (સ્ત્રી-પુત્રાદિનાં) વિવિધ બંધનોમાં) વસંતાણં=કુસોલા ગિહીણં=ગૃહસ્થાને ધમ્મે=સમાધિરૂપ ધર્મં સ્વલુ=નિશ્ચે દુલ્લહે=દુર્લભ છે.

[અનાદિ અભ્યાસથી વિના કારણે પણ પુત્ર-કલત્રાદિના સ્નેહનું બંધન, ગૃહસ્થજીવનનાં તે તે આરંભમય કાર્યો કરતાં ચિત્તસમાધિરૂપ ધર્મની દુર્લભતા, ભોગના રાગરૂપ પ્રમાદ, પ્રમાદમાંથી બચાવનારનો અભાવ, વગેરે ગૃહસ્થને ધર્મસાધનામાં અનેક વિઘ્નો નડે છે. એ કારણે જ સાધુધર્મનું જ્ઞાનીઓએ વિધાન કર્યું છે, છતાં તેને છોડીને પુનઃ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારવો તે હીરાને બદલે કાચમાં રાચવા જેવું મૂઢનું કાર્ય છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમથી સર્પું, એમ વિચારી આત્માને સ્થિર કરે.]

(૯) તથા આયંકે=આતંક એટલે તત્કાળ મરણ થાય તેવાં વિસૂચિકા વગેરે શારીરિક રોગાદિ નિમિત્તો સે= ગૃહસ્થને વહાય=અસમાધિમરણનું કારણ હોઈ=બને.

[ધર્મધ્યાનમાં સ્થિર કરનાર-નિર્યામક એવા ધર્મબંધુના અભાવે ગૃહસ્થને મરણાન્ત કષ્ટો કે રોગો આવે, ત્યારે આર્તધ્યાનમાં મરવાનો પ્રસંગ આવે અને એવું એક અસમાધિમરણ અનેક મરણોતું (ભવોની પરંપરાતું) કારણ બને, તે કારણે પણ ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારવો હિતકર નથી.]

(૧૦) સંકલ્પે=માનસિક સંકલ્પ (અર્થાત્ ઈષ્ટનો વિયોગ કે અનિષ્ટનો સંયોગ, વગેરે અનિષ્ટ પ્રસંગોમાં પ્રગટેલી ચિત્તની અસમાધિ) પણ સે વહાય હોઈ=ગૃહસ્થને અસમાધિમરણનું કારણ બને.

[સ્વકૃતકર્મેદ્યને સમલાવે ભોગવવાનું સત્ત્વ ન હોવાથી પગલે પગલે થતા આર્તધ્યાનમાંથી ગુરુના વિરહે ડોણુ બચાવે? પરિણામે મરવાનું બને અને એવું એક અજ્ઞાનમરણુ અનેક જન્મ-મરણુનું કારણુ બને, અર્થાત્ સંસાર વધી જાય. વસ્તુતઃ માનવલવનું ક્ષણ સમાધિમરણુ છે. શ્રી જિનશાસનની આરાધનાનો સાર પણુ તે જ છે અને વિવિધ ધર્માતુષ્ઠાનોના સેવનથી એ જ શીખવાનું છે. જેમ રોગીને વૈદ્યની જરૂર છે, તેમ કર્મરૂપરોગથી પીડાતા જીવને જ્ઞાની ગુરુ જ ધન્વંતરી વૈદ્ય છે. તેઓના અલાવે અસમાધિથી બચવું દુષ્કર છે. બંધકમુનિએ ગુરુનું કર્તવ્ય બજવી પોતાના પાંચસો શિષ્યોને આરાધક બનાવ્યા, પણુ પોતાને ગુરુની નિશ્રા ન મળવાથી કષાયરૂપ અગ્નિને વશ પડી વિરાધક થયા. તેમ ગૃહસ્થને રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધાદિનાં વિવિધ નિમિત્તોની વચ્ચે જીવતાં દુર્ધ્યાનથી બચાવનાર ગુરુના અલાવે સમાધિમરણુ દુર્લભ છે, માટે પણુ ગૃહાશ્રમ હિંતકર નથી એમ વિચારી સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૧૧) ગિહવાસે=ગૃહસ્થાશ્રમ સોવક્ષેસે=વિવિધ કલેશયુક્ત છે અને પરિઆણ=સાધુપર્યાય (સાધુજીવન) નિરુવક્ષેસે=કલેશરહિત છે.

[ખેતી, પશુઓનું પાલન, વેપાર, નોકરી, વગેરે આજીવિકાની વિડંબના, પંડિતોને ગર્હણીય એવાં ટાઢ-તડકાનાં કષ્ટો સહવાં, વારંવાર ઘી-વસ્ત્ર-અનાજ-ઘર વગેરે જીવનસામગ્રીની ચિંતા, ઈત્યાદિ શરીરનાં અને મનનાં વિવિધ કષ્ટો ગૃહસ્થને સહવાં પડે છે, છતાં ધર્મ સાધી શકાતો નથી. સાધુજીવન એવા કલેશો વિનાનું વિદ્વાનોને પણુ પ્રશંસા કરવા યોગ્ય અને આત્માને પણુ એકાન્ત હિંતકારી છે, માટે ગૃહસ્થજીવનથી સર્ચું, એમ વિચારી સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૧૨) ગિહવાસે=ગૃહાશ્રમ (ત્યાં સદાય કર્મનો બંધ થાય તેવાં કાર્યો કરવાનાં હોવાથી) બંધે=બંધન છે અને

પરિઆણ=સાધુજીવન (સતત કર્મરૂપી બેડીઓના બંધન તોડવાનો પ્રયત્ન કરવાનો હોવાથી) મુક્તિ=મુક્તિ છે.

[વસ્તુતઃ ગૃહસ્થજીવનમાં હિંસાદિ આશ્રવોથી જીવ નવાં નવાં કર્મોની જાળમાં બંધાતો જ હોય છે અને સાધુ જીવનમાં એ આશ્રવોનો રોધ થવાથી તથા જૂનાં કર્મોની નિર્જરા કરવાની હોવાથી મુક્ત થવાય છે, માટે પણ સાધુપણું તજવું હિતકર નથી.]

(૧૩) કારણ કે ગિહવાસે=ગૃહાશ્રમ સાવજ્જે=પાપ-યુક્ત છે અને પરિઆણ=સાધુ પર્યાય અણવજ્જે=નિપાપ છે.

[હિંસા-ભુક્ત-ચેરી-અપ્રહ-પરિગ્રહ વગેરે પાપો ગૃહસ્થને અનિવાર્ય હોવાથી તે પાપયુક્ત અને સાધુને એવું પાપ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી માટે તે પાપરહિત છે. માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમ હિતકર નથી.]

(૧૪) ગિહીણં=ગૃહસ્થોના કામભોગા=પાંચે ધન્દ્રિયોના વિષયો बहुसाहारणा=સર્વને સરખા છે.

[અર્થાત્ રાજા કે રંક, પંડિત કે મૂર્ખ, ધનિક કે નિર્ધન, સર્વને વિષયો આપાતમધુર અને પરિણામે દાશુ છે, અનિત્ય છે, મરણકાળે સર્વને જેટલા હોય તેટલા સર્વ ભોગો છોડવાના હોય છે, રાજાને રાણીઓના ભોગ અને રંકને પેતાની સ્ત્રીનો ભોગ એ બંને સમાન છે, એમ ભોગોમાં વસ્તુતઃ કંઈ ભેદ નથી. સારા-નહારાની માન્યતા માત્ર મનની કલ્પના છે. ભોગો સ્વરૂપે સર્વને અહિતકારી છે, માટે પણ એવા ભોગોની લાલચે-પ્રવ્રજ્યા તજવી હિતકર નથી.]

(૧૫) ગૃહાશ્રમમાં માતા-પિતા-સ્ત્રી-પુત્ર વગેરેને નિમિત્તે કરેલું પુણ્યપાવં=પુણ્યપાપ પત્તેઅં=પ્રત્યેક કરનારને જ ભોગવવાનું છે.

[ગૃહસ્થજીવનમાં કુટુંબાદિને નિમિત્તે પરસ્પર કરેલાં પુણ્ય કે પાપ સર્વને ભુદાં ભુદાં ભોગવવાનાં છે, ખીજના નિમિત્તે કરેલું પણ

કરનારને જ ભોગવવું પડે છે, એમાં ખીજે કોઈ લાગી થતો નથી. અર્થાત્ એ રીતે કુદૃખ વગેરેના નિમિત્તે કરેલાં કર્મો મારે જ ભોગવવાં પડશે. ખીજા કોઈ તેમાં સહાય કરશે નહિ, માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારવામાં હિત નથી.]

(૧૬) મો=હે આત્મન્ મણુઆણ જીવિએ=મનુષ્યોનું જીવન (આયુઃ) સ્વલુ=નિશ્ચયે કુસગગજલબિંદુચંચલે= ડાલના છેડે રહેલા જળખિન્દુના જેવું ચંચળ હોવાથી અણિચ્ચે=અનિત્ય છે.

[વર્તમાનમાં ભરતક્ષેત્રમાં મનુષ્યોનું આયુષ્ય નિશ્ચયે સોપક્રમી એટલે કોઈ નહાનો-મોટો અકસ્માત્ થતાં તૂટી જાય તેવું, ડાલ નામની વનસ્પતિના છેડે રહેલું પાણીનું ખિન્દુ સામાન્ય નિમિત્ત મળતાં જેમ નીચે પડી જાય તેમ અણુધાયુ તૂટી જાય તેવું-અનિત્ય છે. ભાવિ-જીવનની ખબર નથી. માટે પણ મનકલ્પિત ભાવિ સુખો ભોગવવાની આશાએ વર્તમાનમાં ચારિત્રને તજવું હિતકર નથી, વગેરે વિચારી આત્માને સંયમમાં સ્થિર કરે.]

(૧૭) મો=હે આત્મન્ (તે) સ્વલુ=નિશ્ચયે (ચારિત્ર-મોહનીય વગેરે) બહું ચ=ધાણું જ પાવકમ્મ=પાપકર્મ પગહં=ખાંધેલું છે.

[જીવને તથાવિધ અશુભકર્મના ઉદય વિના પ્રાયઃ દુષ્ટબુદ્ધિ પ્રગટતી નથી, આવું ઉત્તમ ચારિત્ર પામીને પણ છોડવાની ઇચ્છા થાય તો સમજવું જોઈએ કે મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ તીવ્ર કર્મોના વિપાકોદયનું એ ફળ છે. કર્મનો ઉદય તો પ્રત્યેક અવસ્થામાં સાથે જ રહે છે, એટલે ચારિત્ર છોડીશ તો પણ સુખની આશા નિષ્ફળ છે. કંઈ દુઃખથી નાસી છૂટવાથી દુઃખ ટળતું નથી. ઉલટું એથી પણ વધારે આવે છે અને સુખની ઇચ્છા નિષ્ફળ થાય છે. માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છા ઉચિત નથી. એ જ વાત નીચેના વાક્યમાં કહે છે]

(૧૮) મો=હે આત્મન્! પુઠ્ઠિવિ=પૂર્વ જન્મોમાં દુષ્પડિક્કંતાણં=દુષ્પરાકાંત એટલે મિથ્યાત્વ અવિરતિ વગેરેના યોગે ઉન્માર્ગસેવન, તેનાથી દુચિન્નાણં=દુરાચરણરૂપે કઢાણં=કરેલાં તથા સ્વલુ=કરાવેલાં કે અનુમોદેલાં પાવાણં=પાપ, કે ચ=પુણ્ય કમ્માણં=કર્મોનાં તે તે ફળોને વેદ્દતા=ભોગવીને તવસા વા જ્ઞોસદ્દતા=અથવા (બાહ્ય-અભ્યન્તર) તપ દ્વારા ખપાવીને જ મુક્તિ=મોક્ષ થાય છે. અવેદ્દતા=તેનાં ફળોને ભોગવ્યા વિના (કે તપદ્વારા ખપાવ્યા વિના) નત્થિ=થતો નથી. અદ્વારસમં પર્યં ભવદ્દ=આ અદ્વારમું પદ છે (સૂત્ર ૧)

[અહીં ' દુષ્પડિક્કંત ' એટલે ખીજને મારવો, બાંધવો વગેરે અને ' દુચિન્ન ' એટલે મદ્યપાન કરવું, અસત્ય-અશ્લીલ વગેરે દુર્વચન બોલવું ઈત્યાદિ, એમ બન્નેમાં ભેદ સમજવો. એવાં દુરાચરણો આત્માને પૂર્વકર્મના કારણે થતાં હોવાથી કારણમાં કાર્યનો, અથવા તે નવાં કર્મ-બંધનાં હેતુ હોવાથી ફળમાં હેતુનો ઉપચાર કરીને દુરાચરણોને કર્મો કહ્યાં છે, એમ સમન્વય કરવો. વળી તથાવિધ કર્મોનો બંધ થયા પછી તેને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ અભ્યન્તર અને સાથે ઉપવાસાદિ બાહ્ય તપ કરીને તોડી શકાય છે, છતાં એ રીતે નહિ તોડેલાં, કે ન તૂટે તેવાં, કર્મો ઉદય આવીને જે જે દુઃખ વગેરે ફળ આપે તે ફળને ભોગવવાથી જ તે કર્મોથી છૂટકારો થાય છે. એનાં ફળોને ભોગવતાં જે મુંઝાય છે, આર્ત-રૌદ્રધ્યાન કરે છે, તેને ઉલટું વધારે અશુભકર્મ બંધાય છે અને એથી વધારે દુઃખ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે. અનાદિ કાળથી જીવને કર્મ બાંધતાં આવડે છે, તેથી બાંધી બાંધીને ભારે થાય છે, પણ ભોગવતાં આવડતાં નથી, એથી મુક્તિ થતી નથી. વીતરાગનું શાસન વસ્તુતઃ 'નવાંને નહિ બાંધવાનું અને જીનાં

કર્મેનિ ભોગવવાનું શિક્ષણ આપે છે. એ માટે ચારિત્રધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં કર્મનો બંધ સર્વથા અટકી શકતો નથી અને નિર્જરા અલ્પ થાય છે. સાધુતાથી નવાં કર્મો બંધાતાં નથી અને જીનાંની નિર્જરા સમ્પૂર્ણ પણ કરી શકાય છે. માટે સાધુતાથી દુઃખ-મુક્તિ થઈ શકે છે. મુક્તિનું (સર્વ દુઃખોથી છૂટવાનું) ચારિત્રરૂપ આવું સુંદર સાધન પામીને પુનઃ ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા કરવી તે સુખને માટે ઓલામાંથી અકળાઈને ચૂલામાં પડવા જેવું અજ્ઞાનભયું સંસારભ્રમણ વધારવાનું કાર્ય છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા હિતકર નથી, એમ સમજવીને આત્માને સંયમમાં સ્થિર કરે.

આ અઠાર વાક્યો ખૂબ મનનીય છે, ખરાબે ચઢેલા વહાણને ખેટનું આલમ્બન મળવાથી જેમ બચી જાય તેમ સાધુધર્મરૂપી મેરુપર્વતથી પડતા આત્માને આ વાક્યોનું આલંબન બચાવી શકે તેવું છે, માટે આત્માથીએ એનું સતત અધ્યયન કરવું જોઈએ.]

भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥

इत्थ=आ विषयमां सिलोगो=श्लोक भवइ=छे.

अर्थात् अठार वाक्योमां कहेला, કે નહિ કહેલા વિષયને જણાવનારા શ્લોકો હવે કહીએ છીએ.

[જો કે 'શ્લોક' શબ્દનો 'એક જ શ્લોક' એવો અર્થ થાય, તે પણ અહીં તે જનિવાચક હોવાથી અનેક શ્લોકો સમજવા. તે હવે ક્રમશઃ કહેવાય છે.]

ઉપરની શીખામણોનો અનાદર કરવાથી શું થાય ?

(૪૮૪) जया य चयइ धम्मं, अणज्जो भोगकारणा ।

से तत्थ मुच्छिण्ण बाले, आयइं नावबुज्झइ ॥चू० १-१।

ઉપર પ્રમાણે ચારિત્રમાં સ્થિર થવાનાં અઠાર ઉપદેશ-વાક્યોની ઉપેક્ષા કરીને અણજ્જો=અનાય (મૂર્ખ) જયા=

જ્યારે શબ્દાદિ જડ મોગકારણા=ભોગોને કારણે ધમ્મ=
ધર્મને ચચ્ચ=તજી દે, ત્યારે સમજવું કે તત્થ=તે ભોગોમાં
મુચ્છિણ્ણ=મૂર્છિત થએલો સે બાલે=તે બાળ (અજ્ઞાન
સાધુ) આચ્ચ=પોતાના ભવિષ્યને ન અવબુજ્જહ્ણ=સમજતો
નથી. (ચૂ૦ ૧-૧)

[ભૂતકાળના અનુભવોમાંથી મળેલા જ્ઞાનદ્વારા ભવિષ્યનું હિત
વિચારીને વર્તમાનમાં વર્તવું, એ બુદ્ધિનું બળ છે. કેવળ તાત્કાલિક
સુખ-દુઃખનો વિચાર કરનાર, ભવિષ્યને ભૂલી જનાર, કે ભૂતકાળના
અનુભવોનો અનાદર કરનાર કદાપિ સન્માર્ગને પામી શકતો નથી,
પામ્યો હોય તો ટકી પણ શકતો નથી. ગુરુના ઉપદેશને કે પોતાની
સદ્બુદ્ધિને અવગણીને જે ભોગોની લાલચમાં પડે છે, તેનું ભવિષ્ય
કદી સારું આવતું નથી. એવો જીવ ગમે તેટલું ભણ્યો હોય તો પણ
મૂખ અને ગમે તેવો સદાચારી હોય તો પણ અનાર્થ છે, એમ સમજવું.]

(૪૮૫) જયા ઓહાવિઓ હોઈ, ઇંદો વા પહિઓ છમં ।

સવ્વધમ્મપરિવ્વટ્ટો, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૨॥

(એ જ સમજાવે છે કે) જયા=જ્યારે ઓહાવિઓ=
સંયમથી બ્રહ્મ હોઈ=થાય છે, ત્યારે છમં=પૃથ્વી ઉપર
પહિઓ=પડેલા ઇંદો વા=ધન્દ્રની જેમ સ=તે સવ્વધમ્મપ-
રિવ્વટ્ટો=(લૌકિક-લોકોત્તર) સર્વધર્મથી બ્રહ્મ થએલો
પચ્છા=પાછળથી પરિતપ્પઈ=અતિશય ખેદ પામે છે.
‘અરે રે ! મેં વગર વિચારે બહુ ખોટું કર્યું’ એમ
સદાય બળે છે. (ચૂ૦ ૧-૨)

[ધન્દ્ર પોતાના ધન્દ્રાસનથી બ્રહ્મ થતાં જેમ ઠેર ઠેર અપમાન
અને વિવિધ કષ્ટોને પામે, તેમ સંયમથી બ્રહ્મ થયેલો સાધુ ક્ષમાદિ

દશેય શ્રમણુધર્મથી અને માન સન્માન વગેરે લૌકિક સુખોથી પણ બ્રહ્મ થાય છે. સીડીનું એક પગથીયું ચૂકેલો જેમ જમીન ઉપર પટકાય તેમ એક પ્રતિજ્ઞાથી ચૂકેલો સર્વ પ્રતિજ્ઞાઓથી બ્રહ્મ થાય છે. જ્યારે તેનાં કડવાં ફળો (અપમાનાદિ) ભોગવવાં પડે છે ત્યારે સંયમની કિંમત સમજાય છે, પણ પછી તે પોતાની સંયમ અવસ્થાને યાદ કરી કરીને ઝૂરવું પડે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં એવું પડતું નથી.

પ્રાયઃ જીવને પોતાની પ્રાપ્તઅવસ્થામાં સંતોષ ન થવાથી તે 'અપ્રાપ્તપ્રિય' હોય છે. અર્થાત્ નહિ મળેલું મેળવવાની આશામાં મળેલાને ગુમાવે છે અને ઉભયબ્રહ્મ થાય છે. તેમાં પણ મૂઠ જીવ તે ઊરાને ગુમાવીને કાયને સ્વીકારવાની જેમ ઉત્તમતાને છોડીને અધમતાને પસંદ કરે છે. એમાં એ પણ કારણ છે કે જેમ ઊરા કરતાં કોઈ કાય વધારે દેહીપ્યમાન હોય છે. તેમ સાચાં કરતાં કૃત્રિમ સુખો દેખાવમાં-પ્રારંભમાં સુંદર હોય છે, તેથી તેમાં ભ્રમિત થએલો જીવ સાચાં સુખોથી બ્રહ્મ થાય છે અને પાછળથી જીવનભર પશ્ચાત્તાપ-ખેદ કરી કરીને ઝૂરે છે.]

(૪૮૬) જયા અ વંદિમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અવંદિમો ।

દેવયાવ ચુઆ ઠાણા, સ પચ્છા પરિત્ત્વ્વઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૩।

જયા=જ્યારે સાધુપણામાં વંદિમો=વન્દનીય હોઈ= હોય પચ્છા અ=અને પાછળથી (ગૃહસ્થાશ્રમમાં) અવંદિમો=અવન્દનીય હોઈ=થાય, ત્યારે ઠાણા=પોતાના સ્થાનથી (પદથી) ચુઆ=બ્રહ્મ થએલી દેવયાવ=દેવીની (ઇન્દ્રાણી વગેરેની) જેમ સ=તે સાધુ પાછળથી પરિત્ત્વ્વઈ= અત્યંત દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૩)

[અર્થાત્ સાધુપણું છોડી ગૃહસ્થ બનનાર, કોઈ ઇન્દ્રાણી વગેરે મહાદેવી પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થતાં જેવું દુઃખ (અપમાન-અનાદર

તિરસ્કાર વગેરે) ભોગવે તેવું દુઃખ ભોગવે છે અને માનસિક સંતોષ તેના ચિત્તને ચિત્તાની જેમ સળગાવે છે]

(૪૮૭) જયા અ પૂહમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અપૂહમો ।

રાયા વ રજ્જપચ્છમટ્ટો, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૪॥

જ્યારે (સાધુ જીવનમાં) પૂજ્ય હોય અને પાછળથી (ગૃહવાસમાં) અપૂજ્ય બને, ત્યારે રજ્જપચ્છમટ્ટો=રાજ્યથી સર્વથા ભ્રષ્ટ થએલા રાયા વ રાજાની જેમ તે સાધુ પાછળથી અત્યંત દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૪)

[મંત્રીઓ, સામંતરાજ્યો, પ્રજા, વગેરે જેમ ભ્રષ્ટ થએલા રાજાને પૂજતા નથી તેમ સાધુજીવનથી ભ્રષ્ટ થએલા સાધુને ચતુર્વિધ સંઘ વગેરે કોઈ પૂજતું નથી.]

(૪૮૮) જયા અ માણિમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અમાણિમો ।

સિદ્ધિ વ્વ કચ્છડે છૂઢો, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૫॥

જ્યારે (સાધુપર્યાયમાં) માણિમો=માનનીય હોય અને પાછળથી (ગૃહાશ્રમમાં) અમાનનીય થાય, ત્યારે કોઈ કચ્છડે=કર્ખાંટમાં (ખરાબ ગામડામાં) છૂઢો=(નિર્વાસિત) રાખેલા સિદ્ધિ વ્વ=નગરશેઠની જેમ તે પાછળથી દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૫)

[કોઈ ધનવાનને નગરશેઠની પદવી મળવાથી માન સન્માન વગેરે મળતાં હોય અને પાછળથી કોઈ કારણે રાજા તેને નગરમાંથી કાઢી મૂકે, તેથી કોઈ હલકી વસતિવાળા સ્થાનમાં જઈને રહે ત્યાં માન-સન્માનાદિ ન મળવાથી દુઃખી થાય તેમ સંયમથી ભ્રષ્ટ થએલો પણ પાછળથી દુઃખી થાય છે.

અહીં ત્રણ ગાથાઓમાં જુદા જુદા દષ્ટાન્તથી પતિતના દુઃખનું

વર્ણન કર્યું છે. તેમાં વન્દન એટલે મન-વચન-કાયાની પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ, અર્થાત્ ત્રણે યોગોદારા સદ્ભાવ. પૂજન એટલે સુગંધી પુષ્પો વગેરેથી પૂજન, અર્થાત્ તે તે ઉત્તમ ભોગ પદાર્થોની ભેટ, અને માન એટલે ઉત્તમ વસ્ત્ર આભરણુ-અલંકાર વગેરેથી ' સત્કાર ' તથા-પ્રેમ-પૂર્વક વિનય-પ્રશંસાદિ કરવારૂપ ' સન્માન ' સમજવાં. એમ ત્રણે પ્રકારનાં સુખોથી ભ્રષ્ટ થએલો અને એથી વિપરીત અવન્દન, અપૂજન અને અપમાન રૂપ ત્રણે પ્રકારનાં દુઃખોને ભોગવતો તે અત્યંત પસ્તાવો કરી દુઃખી થાય છે, અહીં આપેલાં સ્થાનભ્રષ્ટ થએલી દેવી, રાજા અને શેઠનાં દષ્ટાંતો તે તે પ્રકારના સુખ-દુઃખને સમજાવવા માટે છે. અર્થાત્ ઇન્દ્રાણીને ઇન્દ્રાદિના સદ્ભાવરૂપ વન્દનનો, રાજાને આશ્રિત વર્ગ તરફથી મળતા પૂજનનો અને શેઠને મળતાં સત્કાર-સન્માનરૂપી માનનો નાશ થાય છે, તેમ સંયમ છોડનારને એ ત્રણે પ્રકારનાં સુખોનો નાશ થાય છે, તેથી તે સંયમનાં શારીરિક કષ્ટોથી પણ અતિ આકરાં સન્તાપ વગેરે મનનાં કષ્ટોને ભોગવતો જીવનપર્યાન્ત દુઃખી થાય છે.]

હવે કાળાંતરે જે દુઃખો આવે તે વર્ણવે છે-

(૪૮૯) જયા અ થેરઓ હોઇ, સમઙ્કંતજુવ્વણો ।

મચ્છુ વ્વ ગલં ગિલિત્તા, સ પચ્છા પરિતપ્પહ । ચૂં ૧-૬ ॥

સાધુતાને છોડીને ગૃહસ્થાશ્રમી બનેલો જ્યારે સમઙ્કંત=સમ્પૂર્ણ વ્યતીત થયું છે જુવ્વણ=યૌવન જેનું એવો (વૃદ્ધ બને ત્યારે) ગલં=લોખંડના કાંટામાં ભરાવેલા માંસને ગિલિત્તા=ગળીને (ગળામાં લોખંડનો કાંટો વાગવાથી) મચ્છુ વ્વ=માછલું જેમ દુઃખી થાય તેમ તે પાછળથી દુઃખી થાય છે. (ચૂં ૧-૬)

[માછીમારો માછલાં પકડવા માટે સુતરની દોરીની જાળમાં ગુંથેલાં લોખંડના અણીદાર કાંટાઓમાં માંસના કકડાઓ ભરાવે છે,

તેને ખાવાની લાલચથી માછલું માંસને મુખમાં લઈને મુખ બંધ કરે ત્યારે લોખંડના કાંટાથી તાળવું વિંધાઈ જતાં નાસી શકતું નથી, માછીમારના પંજમાં ફસાઈને છેવટે પ્રાણ ગુમાવે છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થામાં ભોગ-ત્યાગ ઉભય માટે અયોગ્ય બનેલો તે ઘરનાં બંધનોમાં ફસાઈ આર્ત-રૌદ્રધ્યાન પૂર્વક મરીને દુર્ગતિમાં બળે છે. અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થામાં દુઃખ ભોગવતી વેળા સંયમનાં સુખોને યાદ કરી કરીને ઝુરે છે, ભોગ કે ત્યાગ એક પણ સાધી શકતો નથી અને સ્વાર્થી કુટુંબીજનોનાં અપમાન, અનાદર, તિરસ્કાર, વગેરેથી જીવનપર્યંત દુઃખી થાય છે.]

હવે હાથીની ઉપમાથી એ વાતને સમજાવે છે-

(૪૯૦) જયા અ કુકુલુંવસ્સ, કુતત્તીહિં વિહમ્મહ ।

હત્થી વ બંધને બદ્ધો, સ પચ્છા પરિતપ્પહ ॥ ચૂ૦ ૧-૭ ॥

જ્યારે તે કુકુલુંવસ્સ=(સ્વાથી^૯) દુષ્ટ કુટુંબીજનોની (ભરણુ પોષણુની) કુતત્તીહિં=દુષ્ટ ચિંતાદ્વારા વિહમ્મહ=(વિષય ભોગોથી) હણાય છે, ત્યારે (કોઈ દરિદ્ર એવાં નીચ માલીકના) બંધને=બંધનમાં બદ્ધો=બંધાયેલા હત્થી વ=હાથીની જેમ તે (સંયમ છોડનાર) પાછળથી અતીવ દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૭)

[જેમ ભોગની લાલચથી અજ્ઞાનપણે પકડાઈને પરવશ બનેલા હાથીને તેનો નીચ માલીક મજબૂરી કરાવે, લાકડાં વગેરે હલકી ચીજો ઉપડાવે, ગંધેડાની જેમ ભાર ભરે, પૂર્ણ ધાસ પણ ખાવા ન આપે એ રીતે તેની ઉત્તમતાને કંલકિત કરે, તેમ સંયમભ્રષ્ટ થએલા અને ભોગોની લાલચે દુષ્ટ કુટુંબના પાશમાં ફસેલા પતિતને પણ દુષ્ટ-કુટુંબના ભરણુપોષણુ માટે હલકાં કાર્યો કરવાં પડે, ત્યારે તે બંધનમાં પડેલા હાથીની જેમ અતિ દુઃખી થાય છે.]

(૪૯૧) પુત્તદારપરીક્ષિણો, મોહસંતાનસંતઓ ।

પંકોસન્નો જહા નાગો, સ પચ્છા પરિતપ્પઙ્ગ ॥ચૂ૦ ૧-૮॥

જહા=જેમ (પાણીની તૃષાથી સરોવરમાં પ્રવેશ કરતાં માર્ગનો અન્તણ) નાગો=જંગલી હાથી પંકોસન્નો=કાદવમાં ખૂંચેલો (નીર અને તીર ઉભયથી ભ્રષ્ટ થએલો જેમ જેમ નીકળવાનો પ્રયત્ન કરે તેમ તેમ કાદવમાં વધારે ખૂંચવાથી) દુઃખી થાય તેમ વિષયલોગોની તૃષ્ણાથી પુત્તદાર-પરીક્ષિણો=પુત્ર-પુત્રી અને સ્ત્રી આદિ પરિવારથી બંધાયેલો (રાગમાં ફસાયેલો) અને તેથી મોહસંતાનસંતઓ=મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ દુષ્ટકર્મોની જાળથી બંધાયેલો તે (પતિત) પણ પાછળથી ઘણો દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૮)

[આ જે ગાથાઓમાં દુષ્ટ માલીકને વશ પડેલા, કે પરાધીન નહિ છતાં કાદવમાં ખૂંચેલા વનહસ્તીની ઉપમાથી પતિત થએલાનાં દુઃખોનું વર્ણન કરીને તેની ભાવિ સ્થિતિનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો છે.

આ આઠ ગાથાઓમાં સંયમ છોડનારની મૂર્ખતા, અનાર્થતા, સર્વ સદાચારોથી પતન, પ્રાયઃ સર્વની અપ્રીતિનું પાત્ર, પૂજા-સત્કાર અને સન્માનનો નાશ, ઉપરાંત પરવશતાનાં અને કુટુમ્બની ચિંતાનાં દુઃખો, વગેરે સંસારની વિષમતાનું એક ચિત્ર ખતાવ્યું છે.]

કોઇ ઉપશમ પામેલો પાછળથી ખેદ કરે તે કહે છે-

(૪૯૨) અજ્જ આઽહં ગણી હુંતો, માવિઅપ્પા બહુસુઓ ।

જહ્ઽહં રમંતો પરિઆણ, સામણ્ણે જિણદેસિણ ॥ચૂ૦ ૧-૯

જહ્=જે અજ્જ આઽહં=આજ સુધી હું જિણદેસિણ=જિનેશ્વરે કહેલા સામણ્ણે પરિઆણ=શ્રમણના પર્યાયમાં

(ચારિત્ર ધર્મમાં) રમંતો=રમતો (સ્થિર રહ્યો) હોત, તે (પ્રશસ્ત યોગીથી અને ભાવનાઓથી) ભાવિઅપ્પા=ભાવિત અને વહુમ્મુઓ=ઉભયલોકમાં હિતકારી ઘણાં આગમેનો જાણ અહં=હું ગણી=આચાર્ય હુંતો=થયો હોત. (ચૂં ૧-૯)

[આહં નું આ+અહં માનીને તેમાંના આ અવ્યયનો મર્યાદા અર્થ કરતાં ઉપરનો અર્થ થાય.]

સંયમથી ઉદ્વિગ્ન થએલાને સ્થિર કરતાં કહે છે-

(૪૯૩) દેવલોગસમાણો અ, પરિઆઓ મહેસિણં ।

રયાણં અરયાણં ચ, મહાનરયસારિસો ॥ ચૂં ૧-૧૦ ॥

(શ્રમણપર્યાયમાં એટલે ચારિત્રધર્મમાં) રયાણં=રક્ત (રાગી) એવા મહેસિણં=મહર્ષિઓનો (સુસાધુઓનો) પરિઆઓ=ચારિત્રપર્યાય દેવલોગસમાણો=દેવલોકના સરખો (આનંદ આપનાર) અ=અને સંયમમાં અરયાણં=રાગ વિનાના ચ=તથા વિષયોની અભિલાષાવાળા (૪૬) આત્માઓનો મહાનરયસારિસો=મહાનરકના જેવો (દુઃખદાયી) હોય છે. (ચૂં ૧-૧૦)

[શ્રમણપણુનો આનંદ આત્મસ્વરૂપ હોવાથી નિરુપાધિક હોય છે અને દેવલોકનો આનંદ સંયોગજન્ય હોવાથી ઉપાધિરૂપ તુચ્છ-કૃત્રિમ હોય છે. શાસ્ત્રમાં સંયમના પાલનથી નિર્મળ થતા આત્માના આનંદનું પ્રમાણ જણાવતાં કહ્યું છે કે-એક મહિનાના પર્યાયવાળા સાધુનો સંયમનો આનંદ વાણવ્યન્તર દેવોના આનંદથી પણ અધિક હોય છે, બે માસ પર્યાયવાળાનો અસુરકુમાર નિકાયથી, ત્રણ માસ થતાં શેષ ભવનપતિ દેવોથી, ચાર મહિને ત્રણ વગેરે જ્યોતિષી દેવોથી, પાંચ મહિને ચન્દ્ર-સૂર્યથી, છ મહિને સૌધર્મ-છશાન કલ્પના દેવોથી, સાત

મહિને સનત અને માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોથી, આઠ મહિને પાંચમા-
છટ્ઠા દેવલોકના દેવોથી, નવ માસ થતાં સાતમા આઠમા દેવલોકના
દેવોથી, દશ મહિને આનતાદિ ચાર સ્વર્ગના દેવોથી, અગીયાર
મહિને નવગ્રૈવેયકવાસી દેવોથી, અને બાર મહિનાનો પર્યાય થતાં
અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના આનંદથી પણ અધિક આનંદ હોય છે.
તે પછી પર્યાય વધતાં જ્ઞેમ જ્ઞેમ આત્મશુદ્ધિ વધે તેમ તેમ ‘શુક્લ’=
અખંડચારિત્ર, અમાતસર્ય, કૃતચતા, વગેરે ગુણવાળો થઈને ‘શુક્લા-
ભિન્નત્ય’ એટલે પરમનિર્ભળ થએલો તે શાશ્વતસુખને પામે છે. સંયોગનાં
સુખો પરિણામે વિયોગજન્યદુઃખમાં પરિણમે છે અને સ્વભાવનું સુખ
શાશ્વતું બની જાય છે. માટે દૈવી સુખની ઉપમા સંયમના સુખ સાથે
ઘટે તેમ નથી, તો પણ સંયમનું મહત્ત્વ સમજવવા અન્ય ઉપમાના
અભાવે દૈવી સુખોની સાથે તેને સરખાવ્યું છે. જ્ઞેમ નાટક ગીત
વાજિંત્ર વગેરેનાં સુખો ભોગવતા દેવો અદીન મનવાળા હોય છે,
તેમ પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ-સ્વાધ્યાય-વિનય, વૈયાવચ્ચ, તપ-જપ,
ધ્યાન વગેરે કાર્યોમાં શાન્તરસનો આસ્વાદ લેતા સાધુઓ પ્રસન્નતાનો
અતુલ આનંદ અનુભવે છે. હાસ્ય, શૃંગાર, વગેરે સર્વ રસોના
આનંદથી વધી જાય તેવો શ્રેષ્ઠ આનંદ શાન્તરસનો હોય છે અને સાધુની
સર્વક્રિયાઓ શાન્તરસમાં પરિણમનારી હોવાથી શ્રમણપણાના આનંદની
તુલનામાં એકેય આનંદ આવી શકતો નથી.]

(૪૯૪) અમરોવમં જાણિય સુખસ્વમુત્તમં,

રયાણ પરિઆહ તહાઝરયાણં ।

નિરઓવમં જાણિઅ દુક્ખસ્વમુત્તમં;

રમિજ્જ તમ્હા પરિઆહ પંડિણ ॥૩૦ ૧-૧૧॥

તમ્હા=તે કારણે પરિઆહ=શ્રમણપર્યાયમાં રયાણ=
રક્ત મુનિઓનાં અમરોવમં=દેવના જેવાં ઉત્તમં સુખં=

શ્રેષ્ઠ સુખને જાણિય=સમજીને તમ્હા=તથા સાધુપર્યાયમાં
અરચાણં=રાગ રહિત (મૂઠ) જીવેનાં નિરઝોવમં=નરક
સદૃશ ઉત્તમં દુઃખં=આકરાં (તીવ્ર) દુઃખને સમજીને
પંડિત=શાસ્ત્રાર્થનેા જાણુ પંડિત સાધુ પરિઆહ=ચારિત્ર
પર્યાયમાં રમિજ્જ=રમે-રાગ કરે. (ચૂ૦ ૧-૧૧)

[ચારિત્રપર્યાયને પાળવામાં અને છોડવામાં ભાવિ સુખ-દુઃખનેા
વિચાર કરીને જે ચારિત્રને નિર્મળ પાળે તે જ સાચો પંડિત-
શાસ્ત્રાર્થનેા જાણુ છે.]

(૪૯૫) ધમ્માઝ મદ્દં સિરિઓ અવેયં,

જન્નગિગિ વિજ્ઞાઅમિવડપ્પતેઅં ।

હીલંતિ ણં દુવ્વિહિઅં કુસીલા;

દાદુહ્હિઅં ઘોરવિસં વ નાગં ॥ચૂ૦ ૧-૧૨॥

ધમ્માઝ=ચારિત્રધર્મથી મદ્દં=બ્રહ્મ અને તેથી જ્ઞાન-
ધ્યાન-તપ-જપ વગેરે સંયમની સિરિઓ=સૂક્ષ્મીથી
અવેઅં=રહિત (દરિદ્ર) થએલા ણં=એવા તે ચારિત્રને
છોડી દેવારૂપ દુવ્વિહિઅં=દુષ્ટવર્તનવાળાને, કુસીલા=(તેના
જેવા અન્ય) દુર્જનો વિજ્ઞાઅં=બુઝાઇ ગએલા અને
અપ્પતેઅં=અદપતેજવાળા (ભસ્મરૂપ બનેલા) જન્નગિમિવ=
યજ્ઞના અગ્નિની જેમ તથા દાદુહ્હિઅં=દાઢા ખેંચી
લીધેલા ઘોરવિસં=ભયંકર ઝેરવાળા નાગં વ=સર્પની
જેમ હીલંતિ=હેલના કરે છે. (ચૂ૦ ૧-૧૨)

[યજ્ઞનેા ખૂઝાએલો અગ્નિ જેમ લોકોના પગ નીચે ખૂંદાય
અને નિર્વિષસર્પને ગારુડિકા જેમ ખેલાવે તેમ સંયમબ્રહ્મને લોકો વિવિધ
કષ્ટો આપે છે અને મૂર્ખની જેમ નચાવે છે.]

ઉપર ચારિત્રબ્રહ્મનાં આલોકનાં કષ્ટો કહ્યાં, હવે આલોક પરલોકનાં ઊભય જણાવે છે—

(૪૬૯) इहेवधम्मो अयसो अकित्ती,

दुन्नामधिज्जं च पिहुज्जणंमि ।

चुअस्स धम्माउ अहम्मसेविणो;

संभिन्नवित्तस्स य हिट्ठओ गई ॥चू० १-१:

ચારિત્ર છોડવાનાં દુષ્ટ ક્રોધો પરલોકમાં તો ભોગવવા પડે, કિન્તુ इहेव=આ જન્મમાં જ (ચારિત્રનો ત્યાગ), અધમ્મો=અધર્મમાં ગણાય છે, એ કારણે પિહુજ્જણમિ=સામાન્યલોકમાં પણ અયસો=અપયશ (સામાન્ય-લોકથી પણ હલકાપણું), અકિત્તી=અપકીર્તિ (દુર્ભાગ વગેરેમાં ગણાવાપણું) દુન્નામધિજ્જં ચ=અને દુષ્ટનામ પ્રસિદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ લોક ‘પતિત’ વગેરે શબ્દોથી ઓળખાવે છે. એમ ધમ્માઉ=ધર્મથી ચુઅસ્સ=પડેલા અને સ્ત્રી-પુત્રાદિના નિમિત્તે છ કાયની વિરાધનારૂપ અહમ્મસેવિણો=અધર્મને સેવતા એવા સંભિન્નવિત્તસ્સ=ચારિત્રવ્રતના વિરાધકની અન્ય જન્મમાં હિટ્ઠઓ=નીચી નરકાદિ) गई=ગતિ થાય છે. (અર્થાત્ નરક-તિર્થ અ જેવી નીચી ગતિઓમાં ઉપજે છે. એમ તેના ઉચ્ચ જન્મો દુઃખમય બની જાય છે.) (ચૂ૦ ૧-૧૩)

[સામાન્ય નિયમ એવો છે કે, ‘ગતિ તેવી મતિ અને મતિ તેવી ગતિ’ અર્થાત્ જેનું ભાવિ દુષ્ટ હોય તેની બુદ્ધિ પહેલેથી જ બગડે છે અને તેવી બુદ્ધિથી બાંધેલાં દુષ્ટકર્મોને ભોગવવા તેને નીચી ગતિમાં જવું પડે છે. એથી વિરુદ્ધ જેનું ભાવિ ઉબલ હોય તેને

બુદ્ધિ વિશદ—વિવેકી બને છે અને એથી ઉત્તમ કાર્યોને કરી તેનાં ફળો ભોગવવા તે સદ્ગતિમાં ઉપજે છે. માટે દુર્ગતિના દૂત સરખી આ દુષ્ટબુદ્ધિને અવકાશ નહિ આપતાં પૂર્વ પુરુષોના નિર્મળ ચારિત્રનું આલંબન લઇને બુદ્ધિને નિર્મળ અને વિવેકી બનાવવી, એ જ પુરુષનો સાચો પુરુષાર્થ છે. આ પુરુષાર્થ, કર્મ વગેરે અન્ય કારણોને પણ અનુકૂળ બનાવી સર્વકાર્યોની સિદ્ધિ કરે છે. શારીરિક કે વાચિક સદ્ગતિ એ બાહ્ય પુરુષાર્થરૂપ છે અને સદ્બુદ્ધિદ્વારા માનસિક સદ્ગતિ એ ઉત્તમ ભાવના ભાવવી, વગેરે અભ્યન્તર પુરુષાર્થ છે. શુભાશુભ કર્મબંધ મુખ્યતયા અભ્યન્તર પુરુષાર્થને આશ્રયોને થાય છે.]

(૪૯૭) મુંજિત્તુ મોગાં પસજ્જચેઅસા,

તહાવિહં કટ્ટુ અસંજમં બહું ।

ગં ચ ગચ્છે અણમિ(હિ)જ્ઞિઅં દુહં;

બોહી અ સે નો સુલહા પુણો પુણો ॥ ચૂ ૧-૧૪॥

ચારિત્રથી બ્રહ્મ થએલો અવિવેકી આત્મા પસજ્જચેઅસા=

પ્રગટ ચિત્તથી, અર્થાત્ આસક્તિપૂર્વક, મોગાં મુંજિત્તુ

(પાંચે ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ) ભોગોને ભોગવીને બહું=ધણા

તહાવિહં=તેવા અસંજમં=ખેતી આદિ છ કાયની વિરાધનારૂપ

અસંયમને કટ્ટુ=કરીને દુહં=સ્વરૂપે દુષ્ટ-દુઃખદાયી

એવી અણમિજ્ઞિઅં=અનિષ્ટ ગં ચ ગચ્છે=ગતિને પામે છે.

અ=અને(ત્યાં)સે=તેને બોહી=બિનધર્મની પ્રાપ્તિ પુણો પુણો=

પુન. પુન: (જન્મ લેવા છતાં, અર્થાત્ ધણા જન્મો થવા

છતાં)નો સુલહા=સુલભ નથી.(દુર્લભ થાય છે.)(ચૂ ૧-૧૪)

[શુભ કે અવશુભનો પક્ષ થવાથી આત્મામાં પડેલા તે તે પ્રકારના

સંસ્કારો ઉત્તરોત્તર દૃઢ થતા જાય છે, તેનો નાશ કરવા ધણો કાળ

આકરા પ્રયત્નો કરવા પડે છે. ભગવાન શ્રીમહાવીરના આત્માએ

મરિચીના ભવમાં ચારિત્રને છોડી ત્રિદંડીપણાને સ્વીકાર કર્યો, તેના સંસ્કારોથી વારંવાર મનુષ્યભવ મળવા છતાં જૈનશાસનની પ્રાપ્તિ ન થઈ, પ્રત્યેક ભવમાં ત્રિદંડીપણું જ પામ્યા. છેક સોળમા ભવે જૈની દીક્ષા પ્રાપ્ત થઈ. એમ ગુણને પ્રતિપક્ષ થવાથી ગુણો દુર્લભ થાય છે. એ રીતે દીક્ષાને પ્રતિપક્ષ અને ભોગોને પક્ષ થતાં બોધિ દુર્લભ થાય, તે સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.]

(૪૯૮) ઇમસ્સ તા નેરઙ્ગાસ્સ જંતુણો,

દુહોવણીઅસ્સ કિલેસવત્તિણો ।

પલિઓવમં ઝિજ્ઞઙ્ગા સાગરોવમં;

કિમંગ પુણ મજ્ઞ ઇમં મણોદુહં ? ॥ ચૂ૦૧-૧૫

ઉપર પ્રમાણે વિચારીને સંયમનાં કદ્યોથી ઉભગી ગયો હોય તો પણ દીક્ષા ન છોડે, પણ એમ વિચારે કે-તા=તે કારણે (ચારિત્રબ્રહ્મ થવાથી) ઇમસ્સ=આ નેરઙ્ગાસ્સ=નરકમાં ઉપજેલા (ત્યાં) દુહોવણીઅસ્સ=દુઃખમાં પડેલા અને તેથી કિલેસવત્તિણો=એકાન્ત કલેશમાં જીવતા એવા તે જંતુણો=જીવનાં પલ્યોપમે અને (કમશઃ) સાગરોપમે પણ ઝિજ્ઞઙ્ગા=ક્ષય થાય છે, તે તેની સામે પુણ=વળી મજ્ઞ=મારું ઇમં=આ (તેવા કલેશ અને કદ્યો વિનાનું) સંયમનું મણોદુહં=માનસિક દુઃખ કિમંગ=કયી ગણત્રીમાં છે ? (ચૂ૦૧-૧૫)

[અર્થાત્ દીક્ષા છોડીને નરકનાં પલ્યોપમ-સાગરોપમ સુધીનાં દુઃખો ભોગવવાં તેની અપક્ષાએ આ સંયમનું દુઃખ અલ્પ છે અને પરિણામે સુખ આપનારું છે, તે એનાથી અકળાઈને ચારિત્ર શા માટે છોડું ? એમ વિચારતો સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૪૯૯) ન મે ચિરં દુક્ખમિણં ભવિસ્સહ,

અસાસયા ભોગપિવાસ જંતુણો ।

ન ચે સરીરેણ ઇમેણઽવિસ્સહ;

અવિસ્સહ જીવિયપજ્જવેણ મે । ચૂ૦ ૧-૧૬।

વળી એમ વિચારે કે-મે ઇણં દુક્ખં=મારાં આ (સંયમતું) દુઃખ ચિરં=દીર્ઘ કાળ સુધી ન ભવિસ્સહ= રહેવાનું નથી, કારણ કે જંતુણો=જીવને (યુવાવસ્થાના) કારણે પ્રગટેલી હોવાથી) ભોગપિવાસ=ભોગોની લાલસા અસાસયા=આશાશ્ચીતી છે, વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં સ્વયમેવ નાશ પામે તેવી છે. એમ છતાં ચે=(ચેત્) જો ઇમેણ સરીરેણ= આ શરીરથી ન અવિસ્સહ=નાશ નહિ પામે, અર્થાત્ વૃદ્ધ થવા છતાં ભોગની લાલસા રહેશે, તો પણ મે=મારા જીવિયપજ્જવેણ=જીવિત પર્યાયની સાથે, અર્થાત્ મરણ સાથે અવશ્ય અવિસ્સહ=નાશ પામશે. (કારણ કે ભોગની ઈચ્છા શારીરિક સુખ માટે હોય છે, માટે શરીરનો નાશ થતાં આખરે તે નાશ પામશે જ.) (ચૂ૦ ૧-૧૭)

[મરણ સુધી રહે તો પણ ગણતરીનાં વર્ષથી વધારે ભોગવવી નહિ જ પડે, ચારિત્ર છોડવાથી નરકાદિ ગતિઓમાં પલ્લોપમ અને સાગરોપમે સુધી ભોગવવી પડશે. માટે પણ ચારિત્ર છોડવું હિતકર નથી એમ વિચારે.]

(૫૦૦) જસ્સેવમપ્પા ઉ હવિજ્જ નિચ્છિઓ,

ચહ્જ્જ દેહં ન હુ ધમ્મસાસણં;

તં તારિસં નો પહ્લંતિ ઇંદિઆ ।

ઉવિંતવાયા વ સુદંસણં ગિરિં ॥ ચૂ૦ ૧-૧૭।

एवं=એ પ્રમાણે (ઉપર કહ્યું તેમ) जम्स अप्पा=
જેનો આત્મા નિચ્છિઓ=નિશ્ચિત (દઢ) हविज्ज=હોય, તે
(કોઈવાર ચારિત્ર છોડવાનાં નિમિત્તો ઉભાં થાય તો પણ) देहं
चइज्ज=શરીરને છોડે, (અનશનાદિ દ્વારા મરણને સ્વીકારે)
पणु धम्मसासणं=ધર્મ શાસનને (જિનઆજ્ઞાને) न हु=
न જ છોડે. એવી દઢતાના પરિણામે तारिसं तं=તેવી
दढतावाणा तेने “ उवित्तवाया=ઉડતા પવનો (પવનનાં
તોફાનો) सुदंसणं गिरिं व=सुददर्शन नामना (જમ્બૂદ્વીપના
મેરુ) पर्वतने यलावी न शके तेम” इंदिया=ઇન્દ્રિયો
નો पइलंति=ચલાયમાન કરી શકતી નથી. (ચૂ० ૧-૧૭)

[આત્માના બળની સામે દુન્યવી બળો સઘળાં ભેગાં થાય તો
પણ થાકે છે. કારણ કે-દઢનિશ્ચય એક આત્મબળ હોવાથી ઇન્દ્રિયો, કે
દેવ-દાનવો પણ તેને ચલાવી શકતા નથી. સ્ત્રી છતાં સીતાને રાવણ
ચલાવી શક્યો નહિ, સંગમ જેવો દેવ છતાં પ્રભુ મહાવીરને ચલાવી
શક્યો નહિ, એમાં આત્મબળની અચિંત્ય શક્તિ જ કારણભૂત હતી.
માટે સર્વદુઃખોનો નાશ કરી શકે તેવા આત્મબળને-નિશ્ચયને શરણે રહી
ઇન્દ્રિયો વગેરેના ઉત્પાતથી આત્માને વિજયી બનાવવો સુલભ છે.]

હવે છેલ્લો ઉપસંહાર કરે છે કે—

(૫૦૧) इच्छेव संपस्सिअ बुद्धिमं नरो,

आयं उवायं विविहं विआणिआ ।

काएण वाया अदु माणसेणं;

तिगुत्तिगुत्तो जिणवयणमहिद्धिज्जासि-

त्ति वेमि ॥चू० १-१८॥

इच्छेव=એમ આ (અધ્યયનમાં કહેલા) ઉપદેશને

સંપર્સિઅ=સમ્યગ્ વિચારીને (આદિથી અંત સુધી યથાર્થ સમજીને) બુદ્ધિમંત્રો=સમ્યગ્ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય (તેમાં કહેલા) સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ વિવિહં=વિવિધ આચં=લાભને અને તેના (વિનય-વૈયાવચ્ચ-સ્વાધ્યાય વગેરે વિવિધ) ઉચ્ચાચં=ઉપાયોને વિઆણિઆ=જ્ઞાણીને (સમજીને), કાણ=કાયાથી વાચા=વચનથી, અદુ માણસેણં=અને મનથી (સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરવા પૂર્વક) તિગુત્તિગુત્તો=ત્રણ ગુણોથી ગુપ્ત થએલો જિજ્ઞવચણં=જિન વચનને અહિદ્વિજ્ઞાસિ=પાળે. (અર્થાત્ શુભભાવપૂર્વક નિરતિચાર ચારિત્રનું પાલન કરે.) ત્તિ વેમિ=એમ હું કહેલું કહું છું. (ચૂ ૧-૧૮)

[જિનવચન તો અનાદિ કાળથી જગતમાં શુભાશુભ ભાવોને પ્રકાશે જ છે, માત્ર મોહમૂઢ જીવ તેને યથાસ્વરૂપે સમજ્યો નહિ, એથી જ સુખની આશાએ દુઃખી થતો રહ્યો. જિનાજ્ઞાના પાલન વિના કર્મોના બંધ છૂટે તેમ છે જ નહિ, કારણ કે અપરાધીને દંડતો રાજ વસ્તુતઃ જેમ તેને સન્માર્ગની પ્રેરણા કરે છે તેમ નિશ્ચયથી કર્મનાં બંધનો પણ જીવને જિનાજ્ઞાનું પાલન કરવાની પ્રેરણા આપનારાં છે, માટે જિનારા પ્રમાણે જીવ વર્તે તો જ કર્મો તેને છોડે, અન્યથા કર્મોનો બંધ ચાલુ રહે અને તેના ક્ષણ સ્વરૂપ સંસાર પણ ચાલુ જ રહે.]

આ ચૂલિકામાં ચારિત્રમાં રિથર થવાનો અને પ્રસન્ન-ચિત્તે ચારિત્રનાં કષ્ટો સહી શકાય તેવા ભાવ પ્રગટાવવાનો અતિ ઉત્તમ ઉપદેશ છે. એમ કહી શકાય કે આખા ગ્રન્થમાં કહેલા આચારોનું પાલન કરવાની દૈવી શક્તિ આપનાર હોવાથી આ ચૂલિકા દશવૈકાલિકતા મુગટ તુલ્ય છે.

સમત્તા દસવેયાલિયસ્સ પઢમા ચૂલિઆ ।

દશવૈકાલિકસૂત્રની પહેલી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

卐

卐

卐

‘વિવિક્તચર્યા’ ચૂલિકા બીજી

ચૂલિકાએ માટે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી સ્વકૃત પરિશિષ્ટપર્વમાં એવો વૃદ્ધવાદ જણાવે છે કે-જૈન જગત્પ્રસિદ્ધ યુવતીપ્રતિબોધકુશળ-મહાત્મા શ્રીસ્થૂલભદ્રનાં સાત બહેનોની સાથે તેઓના નાનાભાઈ શ્રીયક પણ દીક્ષિત થયા, તપ કરવાની શક્તિના અભાવે દ્રવ્ય તપ તેઓ કરી શકતા ન હતા, એકદા પર્યુષણા પર્વ આવ્યું, તે દિવસે તેઓનાં બહેન શ્રી યક્ષાસાધ્વીએ આરાધના કરાવવાના પવિત્ર ધ્યેયથી માતા બાળકને તપમાં જોડે તેમ શ્રીયક મુનિને પોરિસી, સાહ્વપોરિસી, પુરિમાહ્વ, અપાહ્વ, વગેરે પચ્ચક્ષ્ણાણુ કરાવતાં કરાવતાં છેલ્લે ઉષવાસ કરાવ્યો. મહાત્મા શ્રીયકે પણ કરેલા પચ્ચક્ષ્ણાણુનું પાલન કરતાં પ્રસન્નતાથી દિવસ પૂર્ણ કર્યો, રાત્રે મધ્યરાત્રીના સમયે ક્ષુધાવેદનીયની પીડાને સહન કરતાં પણ ગુર્વાદિકનું સ્મરણ કરતા તેઓ કાળધર્મ પામીને સ્વર્ગે ગયા.

આ બનાવથી યક્ષા સાધ્વીને ખૂબ દુઃખ થયું, ‘પોતે આગ્રહથી તપ કરાવ્યો, તેના પરિણામે શ્રીયક કાલધર્મ પામ્યા’ એમ સમજીને તેઓ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા શ્રીશ્રમણુ સંઘ પાસે હાજર થયાં. ગીતાર્થ સંઘે ‘તમે શુભ ભાવનાથી તપ કરાવ્યો હતો માટે નિર્દોષ છો’ એમ કહેવા છતાં તેઓના ચિત્તને સમાધિ ન થઈ, એથી તેઓએ ‘શ્રીજિનેશ્વર સાક્ષાત્ કહે તો મારા ચિત્તમાં શાન્તિ થાય’ એમ શ્રીસંઘને જણાવ્યું. સંઘે પણ કાયોત્સર્ગ કરી શાસનદેવીને પ્રત્યક્ષ કરી, તે દેવી શ્રીયક્ષા-સાધ્વીને મહાવિદેહમાં શ્રીસીમંધરસ્વામી પાસે લઈ ગઈ અને ત્યાં શ્રીસીમંધરજિનેશ્વરે સ્વમુખે યક્ષા સાધ્વીને ‘તમે નિર્દોષ છો’ એમ કહ્યું. ઉપરાંત ભરતક્ષેત્રના સંઘને ભેટ મોકલવા ચાર અધ્યયનો શ્રી યક્ષાસાધ્વીને સંભળાવ્યાં. એક જ વાચનાએ તે અધ્યયનો તેમણે ધારી લીધાં અને દેવીની સહાયથી પાછાં ભરતક્ષેત્રમાં આવીને તે ચારે અધ્યયનો શ્રી-સંઘને (સંભળાવીને) યથાવત્ આપ્યાં, તેમાંથી શ્રી સંઘે ભાવના અને

વિમુક્તિ નામનાં એ અધ્યયનો શ્રીઆચારાંગસૂત્રમાં એ ચૂલિકાઓ-
રૂપે જોડયાં અને રતિકલ્પ તથા વિચિત્રચર્યા એ એ દશવૈકાલિકમાં
ચૂલિકાઓ તરીકે જોડયાં. આ ' રતિકલ્પ ' એ રતિવાક્યાનું અને
વિચિત્રચર્યા એ વિવિક્તચર્યાનું અપર નામ સંભવે છે.

એમાંથી રતિવાક્યા કહી, હવે એની સાથેની વિવિક્તચર્યા ચૂલિકા
કહે છે. પૂર્વની ચૂલિકામાં મંદપરિણામીને સંયમમાં પુનઃ પ્રીતિ
ઉપજવવાનો ઉપાય-ઉપદેશ છે અને આ ચૂલિકામાં લોકેષણાનો
વિજય કરી લોકપ્રવાહથી ઉલટ-સંયમમાર્ગે ચાલવાનું (સામે પૂરે
તરવાનું) વિધાન છે. લોકેષણાને વશ પડેલા ઘણા જીવો ગાડરીયા પ્રવાહની
જેમ સ્વ-પરના હિતાહિતનો વિચાર કર્યા વિના લોકના પ્રવાહમાં તણાયા
કરે છે, કેટલાક આત્માઓ લોકપ્રવાહને અસત્ય સમજવા છતાં છોડી
શકતા નથી, કોઈ સત્વશાળી જ્ઞાની પુરુષ જ લોકસંજ્ઞાને જીતીને વીતરાગ-
કથિત મોક્ષમાર્ગને અનુસરે છે. એ રીતે લોકપ્રવાહથી ભિન્ન સત્ય
માર્ગને આચરવો તે વિવિક્તચર્યા જાણવી. આ ચૂલિકામાં એનો
ઉપદેશ હોવાથી તેનું નામ વિવિક્તચર્યા છે. તે હવે ક્રમશઃ કહેવાય છે.]

(૫૦૨) ચૂલિઅં તુ પવક્વામિ, સુઅં કેવલિમાસિઅં ।

જં સુણિત્તુ સુપુણ્ણાણં, ધમ્મે ઉપ્પજ્જઈ મઈ

॥ ચૂ૦ ૨-૧॥

કેવલિમાસિઅં=કેવલજ્ઞાનીએ (શ્રીસીમંધરપ્રભુએ)
કહેલી સુઅં=શ્રુતરૂપી ચૂલિઅં તુ=ભાવચૂલિકાને પવ-
ક્વામિ=કહું છું, કે જં=જેને સુણિત્તુ=સાંભળીને
સુપુણ્ણાણં=પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યવાળાઓને ધમ્મે=ચારિત્ર-
ધર્મમાં મઈ=ખુદ્ધિ ઉપ્પજ્જઈ=પ્રગટે છે. (ચૂ૦ ૨-૧)

[ભાવ એટલે ગુણ અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાન, તે રૂપ ચૂલિકા એમ અર્થ
સમજવો. કેવલીએ ભાષેલી એટલે સાક્ષાત્ તીર્થંકરના મુખે

સાંભળેલી હોવાથી આ ચૂલિકાને 'અનંતરઆગમ' જાણવું. શબ્દોના કહેનારની પવિત્રતા અને શ્રોતાની યોગ્યતા બંનેનો સહયોગ થતાં સાંભળવા-સંભળાવવાનું કૃણ મળે છે. અહિં કહેનાર ખૂદ તીર્થંકર અને સાંભળનાર પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યવાન આત્મા, એમ બંનેનો સુયોગ થવાથી આ ચૂલિકાના શ્રવણથી ચિંતામણીરત્નતુલ્ય ચારિત્રધર્મના અધ્યવસાયો પ્રગટે છે. વધે છે અને અખંડ બને છે.]

(૫૦૩) અણુસોઅપટ્ટિઅવહુ-જળંમિ પહિસોઅલદ્દલક્ષેણં ।

પહિસોઅમેવ અપ્પા, દાયવ્વો હોઝકામેણં ॥ ચૂ૦ ૨-૨॥

અણુસોઅપટ્ટિઅ=અનુસ્રોત (લોકપ્રવાહમાં) પ્રસ્થિત (ગતિ કરતા) બહુજળંમિ=ઘણા પ્રાણીઓમાં પહિસોઅ=પ્રતિસ્રોત (પ્રવાહથી ઉલટું) પ્રયાણુ કરવાના લદ્દલક્ષેણં=લક્ષ્યવાળા હોઝકામેણં=મોક્ષાર્થી આત્માએ અપ્પા=પોતાના આત્માને પહિસોઅમેવ=પ્રતિસ્રોત જ (લોકપ્રવાહથી ઉલટો જ) દાયવ્વો=ચલાવવો. (ચૂ૦ ૨-૨)

[નદીના પ્રવાહમાં તણાતું કાષ્ટ જેમ સમુદ્રમાં પહોંચે, તેમ વિષયસેવનરૂપ ઉન્માર્ગે ચઢેલા-માત્ર દ્રવ્યક્રિયારૂપ અનુકૂળતાને વશ પડેલા અને તેથી ધર્મક્રિયા કરવા છતાં સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ભમતા ઘણા લોકમાં કથંચિત્ વિષયવિમુખ્તારૂપ સંયમનું લક્ષ્ય પામેલા મોક્ષાર્થી જીવે અનુકૂળતારૂપ લોકપ્રવાહને છોડીને પોતાના આત્માને પ્રતિકૂળતારૂપ સામાપૂરે ચલાવવો. અર્થાત્ અનુકૂળતાનો પક્ષ તજીને સંયમનાં વિવિધ કષ્ટોને પ્રસન્નચિત્તે સ્વીકારવારૂપ પ્રતિકૂળતાનો પક્ષ કરીને આત્માને સંસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારવો.]

અનુકૂળતા આપાતમધુર હોવાથી ગમી જાય તેવી હોવા છતાં પરિણામે કાતિલ જેરની જેમ આત્માના લાવપ્રાણરૂપ જ્ઞાનાદિ ગુણોનો નાશ કરે છે અને પ્રતિકૂળતા પ્રારંભમાં કટુ-દુઃખદાયી છતાં ઔષધની

જેમ પરિણામે જીવને કર્મરોગથી મુક્ત કરે છે, છતાં મૂઢરોગી જેમ ઔષધનો પ્રતિપક્ષી હોય, તેમ ઘણા આત્માઓ મોહમૂઢ હોવાથી પ્રતિકૂળતાથી ડરે છે, અનુકૂળતાને વશ થઈ કર્મરૂપી રોગને વધારે છે. તેઓના પ્રવાહમાં તણાવું (અનુકરણ કરવું) તે કોઈ રીતે હિતકર નથી, માટે તેઓનું અનુકરણ છોડીને પરીષદો, ઉપસર્ગો, વગેરેનાં કષ્ટો સહવારૂપ સામાપૂરે તરવા તુલ્ય શ્રી જિનવચનનું અખંડ-નિરતિયાર પાલન કરવું; એમ કરનારનો જ મોક્ષ થાય છે. જે લજ્જ કે દાક્ષિણ્યતાથી પણ લોકનું અનુકરણ કરે છે તે સંસારમાં ભમે છે. જિનવચનથી વિપરીત ખીજનું અનુકરણ કરવું તેમાં વસ્તુતઃ લજ્જ પણ નથી અને દાક્ષિણ્યતા પણ નથી.]

(૫૦૪) અણુસોઅસુહો લોઓ, પહિસોઓ આસવો સુવિહિઆણં ।

અણુસોઓ સંસારો, પહિસોઓ તસ્સ ઉત્તારો ॥ ચૂં ૨-૩ ॥

લોઓ=સામાન્ય લોક (કર્મના ભારેપણાથી)

અણુસોઅસુહો=અનુકૂળ પ્રવૃત્તિમાં સુખી હોય છે,

એથી વિપરીત સુવિહિઆણં=સાધુ પુરુષોને પહિસોઓ=

પ્રતિકૂળ માર્ગમાં આસવો=આશ્રવ (આદર) હોય છે.

કારણ કે અણુસોઓ=અનુકૂળ માર્ગ એ સંસારો=સંસાર

છે અને પહિસોઓ=પ્રતિકૂળ માર્ગ તસ્સ ઉત્તારો=

સંસારનો ઉતાર (પાર ઉતારનાર) છે. (ચૂં ૨-૩)

[જેમ પાણીના પ્રવાહમાં તરનારને પરિશ્રમ-કષ્ટનો અનુભવ થતો નથી, સામે પૂરે તરનારને બહુ પરિશ્રમ લાગે છે, તેમ કષ્ટથી ડરનારો ઘણો જનસમૂહ અનાદિ લોકપ્રવાહને અનુસરવામાં આનંદ માને છે. વિવેકી એવા થોડા સાધુપુરુષો જ (અનુકૂળતાનો આશ્રય લેવાથી ભોગવવાં પડતાં લાવિકષ્ટોના લયથી) વર્તમાનમાં કષ્ટોને સહવારૂપ પ્રતિકૂળતામાં આનંદ અનુભવે છે. તેથી જ તેઓ સંસારથી પાર ઉતરે છે. કારણ કે અનુકૂળતા એ સંસાર અને પ્રતિકૂળતા એ મોક્ષમાર્ગ છે.]

(૫૦૫) તમ્હા આચારપર કમેણં, સંવરસમાહિવહુલેણં ।

ચરિઆ ગુણા અ નિયમા અ, હુંતિ સાહૂણ દટ્ટવ્વા ॥

॥ ચૂ૦ ૨-૪ ॥

તમ્હા=તે કારણે (અર્થાત્ અનુકૂળતા સંસારનું કારણ છે, માટે) આચારપરકમેણં=જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારમાં પરાક્રમવાળા અને સંવર=ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી અટકવામાં સમાહિવહુલેણં=ઘણી સમાધિવાળા (રુચિવાળા) આત્માએ સાહૂણ=સાધુઓની ચરિઆ=બાહ્યક્રિયા, (ભાવધર્મના સાધનભૂત એવી અપ્રતિબદ્ધવિહાર વગેરે સાધુચર્યા,) ગુણા=મૂળ-ઉત્તર ગુણો (ચરણ-કરણ સિત્તરી), અ=અને તે મૂળ-ઉત્તરગુણોની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિને કરનારા વિવિધ નિયમા=નિયમો (અભિગ્રહો) દટ્ટવ્વા હુંતિ=જોવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ સારી રીતે જાણવા યોગ્ય, પાળવા-આચરવા યોગ્ય અને પ્રરૂપણાદ્વારા પ્રચારવા યોગ્ય છે. (ચૂ૦ ૨-૪)

[‘ આચારમાં પરાક્રમવાળા અને વિષયોથી અટકવામાં ઘણી સમાધિ (રુચિવાળા) ’ એ એ વિશેષણો એ કારણે છે કે એવા ગુણુવાળો હોય તે જ સાધુ, સાધુની બાહ્યક્રિયા, અભ્યંતર ગુણો અને તેની વૃદ્ધિ કરનારા ઉપાયોમાં કુશળ બની શકે છે. પંચાચારના પાલનમાં અનાદર કરવાથી કે વિષયોનો રાગ કરવાથી સાધુતાના પરિણામરૂપ અભ્યંતર-શુદ્ધિ થતી જ નથી. ઉપરાંત એ પણ આશય છે કે પંચાચારના પાલનથી વિષયોના વિરાગની રુચિ થાય છે અને વિષયોના વિરાગની રુચિ ગમે ત્યારે પણ બાહ્ય-અભ્યંતર ગુણો તથા તેના વિકાસમાં કારણભૂત નિયમોરૂપ નિશ્ચયધર્મને (ગુણુસ્થાનકને) પ્રગટાવી શકે છે. એમ જીવનમાં સાધુચર્યાદિ ઉપકારક હોવા સાથે પરસ્પર એક બીજાના કારણભૂત છે.]

હવે એ સાધુચર્યાવું વર્ણન કરે છે—

(૫૦૬) અનિણઅવાસો સમુઆણચ(ચા)રિઆ,

અન્નાયઝંછં પઙ્ગિક્કયા અ ।

અપ્પોવહી કલહવિવજ્જણા અ;

વિહારચરિઆ ઇસિણં પસત્થા ॥ ચૂ૦ ૨-૫।

અનિણઅવાસો=અનિયતવાસ અથવા અનિકેતવાસ (તેમાં માસકલ્પાદિના ક્રમે વિચરવું તે અનિયતવાસ અને ઉદ્યાન પર્વત સ્મશાન વગેરેમાં રહેવું તે અનિકેતવાસ સમજવો.) સમુઆણચરિઆ= ઘર-ઘરમાંથી ભિક્ષા મેળવીને નિર્વાહ કરવો, અન્નાયઝંછં=(નિર્દોષ આહારાદિ મેળવવાના ધ્યેયથી) અન્નણ્યા ઘરોમાંથી થોડું થોડું લેવું, પઙ્ગિક્કયા અ= અને (મનુષ્યાદિ ન હોય ત્યાં) નિર્જન સ્થળોમાં રહેવું- એકાન્તવાસ સેવવો, અપ્પોવહી=થોડી સામાન્ય ઉપધિથી નિર્વાહ કરવો (ખડુમૂલ્ય વસ્તુઓને તજીને અલ્પજરૂરી-આતવાળા થવું), કલહવિવજ્જણા અ=અને કલહને તજવો, (અર્થાત્ ખીજની સાથે ઝઘડવું નહિ, ઝઘડો થાય તેવાં વચનો કહેવાં-સાંભળવાં નહિ, વગેરે કલહનાં કારણોને તજવાં.) એ પ્રકારની વિહારચરિઆ=જીવનની ચર્યા (મર્યાદા) ઇસિણં= સાધુઓને પસત્થા=પ્રશંસનીય છે. (અર્થાત્ જિનાસાના પાલનરૂપ હોવાથી એ જીવનમર્યાદા ભાવચારિત્રની સિદ્ધિ કરે છે, માટે પ્રશંસનીય અને ઉપાદેય છે.) (ચૂ૦ ૨-૫)

ઉપયુક્ત ચર્યા કયા કારણે પ્રશસ્ત છે? તે કહે છે—

(૫૦૭) આઙ્ગઓમાણવિવજ્જણા અ,

ઓસન્નદિટ્ઠાહહમત્તપાણે ।

સંસદ્વક્રપ્પેણ ચરિજ્જ મિવ્સુ;

તજ્જાયસંસદ્વ જઈ જઈજ્જા ॥ ચૂ૦ ૨-૬॥

મિવ્સુ=ઉત્તમ સાધુ ભિક્ષા માટે જ્યાં આહ્નન=આ-
કીર્ણ અને ઓમાણ=અપમાન થાય તેવાં ઘરોનો વિવજ્જના=
ત્યાગ કરે, ઓસન્ન=પ્રાયઃ દિટ્ઠાહહ=લાવતાં નજરે
દેખાય તેવું મત્તપાણે=આહાર પાણી વગેરે ગ્રહણ કરે,
સંસદ્વક્રપ્પેણ=સંસૃષ્ટકલ્પથી ચરેજ્જ=વિચરે, (અર્થાત્
સંસૃષ્ટ હસ્ત; સંસૃષ્ટ પાત્ર અને સાવશેષ દ્રવ્ય વગેરે
અષ્ટભંગી પૃ૦ ૯૪ માં કહી છે, તેમાંના શુદ્ધ ભાંગે ગ્રહણ
કરે,) તેમાં પણ જઈ=મુનિ તજ્જાયસંસદ્વ=તજ્જાતસં-
સૃષ્ટકલ્પમાં જઈજ્જા=ચતના કરે. (ચૂ૦ ૨-૬)

[આકીર્ણ : ઘણા માણસો જ્યાં જમતાં હોય તેવાં રાજકુળ
કે જમણસ્થાન વગેરેમાં ન જાય, કારણ કે સંકડાશયી ચાલતાં હાથ-
પગ વગેરેનો સંઘટ્ટ કે ભાંગવા-તૂટવાનો પ્રસંગ આવે, ઉપરાંત
સાધુતાની હલકાઈ થાય. જ્યાં અજૈન કે જૈન પણ રાજ્યાદિનો
અધિકારી-સત્તાધીશ હોય ત્યાં સામાન્યતયા અપમાન થવાનો, કોષ
ભક્ત હોય તો દોષિત વસ્તુ વહોરાવવાનો અને અભક્ત-દ્વેષી હોય
તો અપમાનનો કે આહાર વિના પાછા ફરવું પડે તેવો સંભવ હોવાથી
તેવા સ્થાને ન જાય. વળી દાત્રી આહારાદિ વહોરાવવા લાવે ત્યારે તેને
લેતાં-ચાલતાં-આવતાં નજરે જોઈ શકાય તે દષ્ટઆહત કહેવાય. તેવું
લેવાથી વહોરાવનારદ્વારા તે પ્રસંગે થતા દોષોથી બચી શકાય, માટે
પ્રાયઃ (શક્ય હોય ત્યાં સુધી) નજરે દેખાય તે રીતે લાવેલા
આહારાદિને વહોરે. સંસૃષ્ટકલ્પનું કારણ પૂર્વે પૃ. ૯૪ માં
જણાવ્યું છે, તેમાં પણ હાથ-પાત્ર વગેરે એક જ જાતિના દ્રવ્યથી
ખરાયેલાં હોય તે તજ્જાતસંસૃષ્ટકલ્પ કહેવાય. જેમ કે હાથ-પાત્ર

બન્ને છાશથી, દૂધથી, દહિંથી કે પીણ કોઇ એક જ ભતિની વસ્તુથી ખરડાયેલાં હોય તે તે તન્નતસંસૃષ્ટ કહેવાય. વિન્નતીય ભુદાં દ્રવ્યોથી ખરડાયેલાંને વિન્નતસંસૃષ્ટ કહેવાય, તેમાં પણ વિદળ થાય તેવાં વિરુદ્ધ દ્રવ્યોથી ખરડાયેલાં હોય ત્યારે તે ખરડાયેલા પણ હાથ અને પાત્રથી ન લેવાય, કારણ કે સંમૂર્છિમ ભવેની ઉત્પત્તિ થાય, વગેરે યથામતિ વિચારવું.]

(૫૦૮) અમજ્જમંસાસિ અમચ્છરીઆ,

અભિક્ષણં નિચ્ચિગઈં ગયા અ ।

અભિક્ષણં કાઉસ્સગ્ગકારી;

સજ્ઞાયજોગે પયઓ હવિજ્જા ॥ ચૂ૦ ૨-૭॥

વળી અમજ્જમંસાસિ=મઘ માંસના લક્ષણુનો ત્યાગી, અમચ્છરીઆ=પરઉત્કર્ષમાં દ્વેષ વિનાનો, વિશેષ કારણુ વિના અભિક્ષણં=વારંવાર નિચ્ચિગઈં ગયા=વિગઈં એને નહિ ખાનારો, વારંવાર કાઉસ્સગ્ગકારી=ધર્યાપથિકી કાયોત્સર્ગ કરનારો (અર્થાત્ ગયા આવ્યા પછી ધરિં પ્રતિક્રમણુ કર્યા વિના કોઈ અન્ય કામ નહિ કરનારો,) અ=અને સજ્ઞાયજોગે=વાચનાદિ સ્વાધ્યાયમાં તથા સૂત્રોના યોગમાં (આયાંબિલ આદિ તપમાં) પયઓ=અતિપ્રયત્ન-શીલ (અપ્રમાદી) હવિજ્જા=હેંચ (થાય). (ચૂ૦ ૨-૭)

[મઘ માંસના ઉપલક્ષણુથી પીણ પણ મઘ-માખણુ વગેરે મહાવિગઈંએનો સર્વથા ત્યાગી, લક્ષ્ય વિગઈંએને પણ માંદગી આદિ પુષ્ટકારણુ વિના વારંવાર નહિ ખાનારો, પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં હ્રમ્મસ્થ-ભાવને યોગે સંભવિત ભૂલોની-અતિચારોની વારંવાર શુદ્ધિ કરનારો અને સ્વાધ્યાય તથા યોગમાં અપ્રમાદી એમ અર્થ સમજવો.

અહીં કોઈ માંસાહારનો પક્ષપાતી એમ કહે છે કે માંસનો ત્યાગ કરવાથી ખીજી પણ ઘણી વસ્તુઓનો ત્યાગ જ કરવો પડશે, કારણ કે અનાજ વગેરે, કે દહીં છાશ વગેરે ઘણા પદાર્થો જીવોનાં શરીર-રૂપ હોવાથી તેને પણ માંસ જ કહેવાય. તેને એમ સમજવવો જોઈએ કે અનાજ અને દહીં છાશ વગેરે લોકમાં માંસ તરીકે મનાતાં નથી, લોકમાં જેને માંસ તરીકે માનવામાં આવે છે તેનો ત્યાગ કરવાનું અહીં કહ્યું છે. જે જે જીવોનું શરીર હોય તે સર્વને માંસ ગણવાનો લોકવ્યવહાર નથી. એવી વ્યાખ્યા કરવાથી તો મહાઅનર્થ થાય. કારણ કે જળ પ્રવાહી છે તેમ મૂત્ર પણ પ્રવાહી છે, તેથી જળપાનની જેમ મૂત્રપાન કરવાનો પ્રસંગ આવે, પત્ની સ્ત્રી છે તેમ માતા પણ સ્ત્રી છે માટે પત્નીની જેમ માતાની સાથે પણ મૈથુન સેવાનો પ્રસંગ આવે. એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનાં શરીરરૂપ પદાર્થોને લોકમાં માંસ મનાતું નથી પણ પંચેન્દ્રિયના શરીરનાં કાપેલાં અંગો જ માંસ મનાય છે, માટે તેનો ત્યાગ અવશ્ય કરવો જોઈએ. અનાજ વગેરે એકેન્દ્રિય જીવોના અંગોનું લક્ષણ કરી શકાય છે, તેમ પંચેન્દ્રિય પણ જીવ છે માટે તેનાં અંગોનું પણ લક્ષણ કરી શકાય, એમ કહેવું તે માંસાહાર કરવા છતાં નિર્દોષમાં ખપવા માટેની કુચુકિત છે.

અહીં વારંવાર કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહ્યું, તેને અન્ય આચાર્યો કારણે વિગ્રહ વાપરવા માટેનો કાયોત્સર્ગ કહે છે.

સ્વાધ્યાય સાથે આયંજિલ આદિ (યોગવિધિમાં કરાય છે તે) તપ કરવાનું કહ્યું, તેમાં પણ એ હેતુ રહેલો છે કે-શાસ્ત્રોક્ત તપ સાથે સ્વાધ્યાય (અધ્યયન) કરે તો જ તે તે અધ્યયન ઉપકાર કરે, એથી ઉલટું તપ વિના આગમે લણવાથી ઉન્માદ વગેરે દોષોનો સંભવ છે.

મુખ્ય માર્ગે વિગ્રહો વાપરનારને આગમે અને વિગ્રહોના રાગીને છેદ સૂત્રો વાંચવા-લણવાનો અધિકાર નથી, એમ કહેવું છે. માટે પ્રત્યેક શાસ્ત્રવચનને આત્મહિત થાય તે રીતે વિચારવું.]

(૫૦૯) ણ પડિન્નવિજ્જા સયણાસણાં,

સિજ્જં નિસિજ્જં તહ મત્તપાણં ।

ગામે કુલે વા નગરે વ દેસે;

મમત્તમાવં ન કહિં પિ કુજ્જા ॥ચૂ૦ ૨-૮॥

વળી માસકલ્પ વગેરે પૂર્ણ થયા પછી વિહાર કરતી વેળા આ સયણાસણાં=સંથારો વગેરે શયનો, પાટ-પાટલા વગેરે આસનો, સિજ્જં=શય્યા (વસતિ-મકાન), નિસિજ્જં=સ્વાધ્યાદિ માટે ઉપયોગી ભૂમિ, તહ મત્તપાણં= તથા આહાર-પાણી, વગેરે અમે પાછા આવીએ ત્યારે અમને તમારે આપવું, એમ ગૃહસ્થને ણ પડિન્નવિજ્જા= પ્રતિજ્ઞા ન કરાવે, ઉપલક્ષણથી એવી ભલામણ કે ઈચ્છા પણ ન કરે. તથા ગામે=ગામમાં, કુલે=શ્રાવક વગેરે ગૃહસ્થના ઘરમાં, નગરે વા=અથવા મોટા નગરમાં, દેસે વ=કે દેશમાં (જ્યાંથી વિહાર કરવાનો હોય ત્યાં કે ખીજે) કહિં પિ=કયાંય પણ (આ મારાં ભકત છે, મેં પ્રતિબોધેલાં છે, માટે મારાં છે, વગેરે) મમત્તમાવં= મમત્વ ભાવને ન કુજ્જા=ન કરે. (ચૂ૦ ૨-૮)

[એ પ્રમાણે ગૃહસ્થો પ્રત્યે, તેઓની વસ્તુઓ પ્રત્યે અને મકાન કે ગામ નગર દેશ વગેરેમાં મમત્વ રાખવાથી પરિગ્રહવિરમણપ્રતી વિરાધના થાય અને મમત્વભાવથી આત્માનો નિર્મમલાવ (વૈરાગ્ય) હણાય. એમાંથી વિવિધ દોષો પ્રગટે અને સંયમનો નાશ (અભાવ) થાય.]

(૫૧૦) ગિહિણો વેઆવહિં અં ન કુજ્જા,

અભિવાયણવંદણ પૂર્ણં વા ।

અસંકિલિટ્ટેહિં સમં વસિજ્જા;

મુળી ચરિત્તસ્સ જઓ ન હાળી ॥ ચૂ૦ ૨-૧॥

મુળી=મુનિ ગિહિણો=ગૃહસ્થોની વૈયાવહિઅં=વૈયા-
વચ્ચ (અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમને ઉપકાર થાય તેવાં તેનાં
કાર્યોને) ન કુજ્જા=ન કરે, અભિવાચનવંદનપૂજાણં વા=
અથવા અભિવાદન (વચનથી નમસ્કાર), વંદન
(કાયાથી પ્રણામાદિ) અને પૂજન (વસ્ત્રાદિથી સત્કારાદિ) ન
કરે, તથા જઓ=જેની સાથે વસવાથી ચરિત્તસ્સ=ચારિત્રને
ન હાળી=હાનિ ન થાય તેવા અસંકિલિટ્ટેહિં સમં=
(ગૃહસ્થોની વૈયાવચ્ચ વગેરે) સંકલેશથી રહિત હોય
તેવા ઉત્તમ સાધુઓની સાથે વસિજ્જા=રહે. (ચૂ૦ ૨-૯)

[ગૃહસ્થોની ઉપર કહી તેવી વૈયાવચ્ચ વગેરે કરવાથી સાધુને
અવિરતિનું પોષણ, પ્રશંસા, અનુમોદના, વગેરે થાય અને ગૃહસ્થને પણ
ગૃહવાસ પ્રત્યે રાગ વધે, સાધુ પ્રત્યે સન્માન ઘટવાથી સાધુને દાન
વંદન, પૂજન, વગેરે કરવા છતાં વિરતિનો રાગી ન થાય, ધ્યાદિ
શ્રાવકધર્મથી પણ વંચિત થાય. એમ બંનેને વિવિધ દોષો થાય, માટે
ઉત્તમ સાધુ સ્વયં તેવું કરે નહિ અને તેવું કરનારા શિથિલ સાધુઓની
સોખતમાં રહે પણ નહિ. સોખતનું વાતાવરણ સંયમના રાગી સાધુને પણ
ભવિષ્યમાં નિષ્કર બનાવી સંયમથી ચલિત કરી શકે છે. વર્તમાનમાં
તો પ્રાયઃ ઉત્તમ આત્મા પણ શ્રેષ્ઠ આલંબન દ્વારા જ વિકાસ સાધી
શકે તેમ છે, તેથી ઉત્તમ ગુરુઓની નિશ્રા જીવતાં સુધી ન છોડવી
એમ કહ્યું છે, તેને બદલે શિથિલાચારીઓની નિશ્રામાં રહે તો
અવશ્ય મંદપરિણામી થાય અને પરિણામે સંયમના પરિણામ સર્વથા
ચાલ્યા પણ બંધ, માટે જ ગૃહસ્થોના પરિચયનો ત્યાગ અને ઉત્તમ
ગુરુની નિશ્રા અતિ આવશ્યક છે. શિથિલાચારીઓની સાથે રહેનાર

કદાય શિથિલ ન બને તો પણ સાથે રહેવાથી તેને શિથિલાચારની (સંવાસ) અનુમોદના લાગે, એથી પણ તેને કર્મબંધન થાય, ઇત્યાદિ.]

હવે ઉત્તમ સહાય ન મળે તો શું કરે? તે કહે છે—

(૫૧૧) ન યા લભેજ્જા નિરૂપં સહાયં,

ગુણાહિંસં વા ગુણો સમં વા ।

इको वि पावाइं विवज्जयंतो;

विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ चू० २-१०॥

(એમ છતાં) ગુણાહિંસં=અધિકગુણવાળા, ગુણો સમં=ગુણોથી તુલ્ય, વા=કે ગુણથી હીન છતાં ઉત્તમ જાતિવાંત, એવા નિરૂપં સહાયં=ઉત્તમ સાધુની સહાય ન યા લભેજ્જા=તે ન મળે તો સ્વયં પાવાઈં=પાપકાર્યોને (અસદાચરણને) વિવજ્જયંતો=સર્વ રીતે વર્જતો અને કામેસુ= ઇચ્છાઓમાં (જડ વિષયાદિમાં અને માન-સન્માન કે અનુકૂળતા વગેરેમાં) અસજ્જમાણો= રાગ નહિ કરતો इको वि विहरिज्ज=એકલો પણ વિચરે. (અર્થાત્ સંયમનો અર્થી સંયમ રક્ષાની ખાતર એકલો પણ રહે.) (ચૂ૦ ૨-૧૦)

[આ વિધાન ઉત્સર્ગરૂપ છે, તે દૃઢસંઘયણ, મનોબળ, ઉત્સર્ગ-અપવાદનું વિશિષ્ટ જ્ઞાન, વગેરે ગુણો હોવાથી જેઓ ગમે તેવા ઉપસર્ગો કે પ્રલોભનો થવા છતાં સંયમના પરિણામથી ચલાયમાન ન થાય, તેવાને માટે પૂર્વકાળને આશ્રયીને સમજવું. વર્તમાનમાં તો તેવા દૃઢસંઘ-યણના અભાવે મનોબળ નબળું અને વિશિષ્ટ બુદ્ધિબળ કે અધ્યાત્મબળની પણ મંદતા, ઇત્યાદિ કારણે સંયમસાધક વિશિષ્ટ સહાયક ન મળે ત્યાં સુધી શિથિલાચારીઓની સોબતમાં રહેવું, પણ એકાકી ન વિચરવું, એવું શાસ્ત્રકારો જણાવે છે. ઔષધની જેમ વિધિ

કે નિષેધ વાક્યો પણ સર્વકાળે સઘળાં સર્વત્ર સર્વ જીવોને માટે ઉપાદેય હોતાં નથી. જેને જેનાથી ઉપકાર (આત્મહિત) થાય તે જ વચન તેને માટે ઉપાદેય છે, વગેરે મધ્યસ્થ અને સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારીને સંયમની રક્ષા કરવી.]

હવે વિહારનું કાળમાન કહે છે-

(૫૧૨) સંવચ્છરં વાઙ્વિ પરં પમાણં,

બીઅં ચ વાસં ન તર્હિ વસિજ્જા ।

સુત્તસ્સ મગ્ગેણ ચરે(રિ)જ્જ મિક્કવૂ ;

સુત્તસ્સ અત્થો જહ આણવેહ ॥ ચૂ૦ ૨-૧૧ ॥

સંવચ્છરં=ચાતુર્માસ કલ્પ વાઙ્વિ=અને ઉપર માસ-કલ્પ (અર્થાત્ પાંચ માસ સુધી એક જ ક્ષેત્રાદિમાં રહેવાનું) પરં=ઉત્કૃષ્ટ પમાણં=કાળમાન છે. (જ્યાં એક વર્ષાકલ્પ=ચાતુર્માસ રહે) તર્હિ=ત્યાં બીઅં વાસં=બીજાં વર્ષાકલ્પ ચ=અને (માસકલ્પ રહે ત્યાં) બીજાં માસકલ્પ ન વસિજ્જા=ન રહે. (હવે વધારે શું કહેવું ?) મિક્કવૂ=સાધુ સર્વ વિષયમાં સુત્તસ્સ મગ્ગેણ=સૂત્રના માર્ગે (સૂત્રાનુસારે) ચરિજ્જ=ચાલે (વર્તે), કે જહ=જે રીતે સુત્તસ્સ=સૂત્રનો અત્થો=અર્થ આણવેહ=આજ્ઞા કરતો હોય. (અર્થાત્ સૂત્રાર્થ દ્વારા જે રીતે વર્તવાનું જિનેશ્વરોએ કહ્યું હોય તેમ વર્તે.) (ચૂ૦ ૨-૧૧)

[ત્રીજા પાદમાં ' સૂત્ર પ્રમાણે વર્તે ' એમ કહેવા છતાં ચોથા પાદમાં ' સૂત્રના અર્થની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે ' એમ કહ્યું, તેનું એ કારણ છે કે સૂત્રથી અર્થની પ્રધાનતા છે. અર્થના કહેનાર જિનેશ્વરો છે અને સૂત્ર રચનારા ગણધરો હોય છે. વળી ઓઘથી સૂત્રના શબ્દોને પકડીને વર્તે તો વિસંવાદ થવાનો સંભવ છે, કારણ કે સૂત્રો વિવિધ

વિવક્ષાયુક્ત હોવાથી વિવિધ અર્થોને સૂચવનારાં હોય છે અને તે અર્થના જ્ઞાનદ્વારા જ સ્પષ્ટ થાય છે. માટે જ પૂર્વાપર અવિરોધી વ્યાખ્યાથી ઘટતા એવા ઉત્સર્ગ-અપવાદરૂપ તાત્ત્વિક અર્થથી જેમ વર્તવાનું કહ્યું હોય તેમ વર્તવું તે જ સૂત્રનું-જિન આજ્ઞાનું પાલન છે, કેવળ ઓઘથી સૂત્રના શબ્દોને પકડીને તેનો અર્થ કરવાથી અનર્થ થવા સંભવ છે. સૂત્રોની વ્યાખ્યા ૧-શબ્દાર્થ, ૨-વાક્યાર્થ, ૩-મહાવાક્યાર્થ અને ૪-ઐદંપ્યાર્થ, એમ ચાર પ્રકારે થાય છે. તેમાં છેલ્લી ઐદંપ્યાર્થ એટલે શાસ્ત્રનું કોઈ પણ વચન પરસ્પર બાધક ન થાય, તેવા પારમાર્થિક અર્થને સમજીને તે પ્રમાણે વર્તવું, એવી જિનાજ્ઞા છે. એ જ આગમની (જિનવચનની) સાચી સેવા છે અને એથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ કે સ્થિરવાસના વિષયમાં અપવાદથી એક જ ક્ષેત્રાદિમાં રહેવાની આજ્ઞા છે તો પણ માસકલ્પ વગેરે પૂર્ણ થતાં મહોલ્લો, મકાન કે ખૂણો વગેરે પણ બદલવું અને એ રીતે પણ નવકલ્પી વિહારનું વિધાન સાચવવું જોઈએ, અન્યથા કેવળ અપવાદમાર્ગને અનુસરે તો જિનાજ્ઞાનો વિરાધક બને. એ પ્રમાણે સર્વ વિષયોમાં ઉત્સર્ગ-અપવાદ ઉભય માર્ગનો સમન્વય સાધવો જોઈએ. સર્વત્ર માર્ગાનુસારિણી સૂક્ષ્મબુદ્ધિએ સમજવું યોગ્ય છે.]

હવે એ ઉત્તમચર્યા પાળવા છતાં ચારિત્રમાં શૈથિલ્ય ન આવે તે માટે કરવા યોગ્ય ઉપાયો કહે છે-

(૫૧૩) જો પુઞ્વરત્તાવરરત્તકાલે,

સંપેહ(પિક્વ)ણ અપ્પગમપ્પગેણં ।

કિં મે કડં કિં ચ મે કિચ્ચસેસં;

કિં સક્કણિજ્જં ન સમાયરામિ? ॥ચૂ૦ ૨-૧૨॥

(૫૧૪) કિં મે પો પાસહ કિં ચ અપ્પા,

કિં વાઝહં સ્વલિં અં ન વિવજ્જયામિ ।

इच्छेव सम्मं अणुपासमाणो;

अणागयं नो पडिबंध कुज्जा ॥ चू० २-१३॥

જો=જે પુઢ્વરત્ત-અવરરત્તકાલે=પૂર્વરાત્રીના અને પાછલી રાત્રીના સમયે (રાત્રીના પહેલા-છેલ્લા પ્રહરમાં) અપ્પગેણં=પોતાની જાતે અપ્પગં=પોતાને સંપિક્કવ્વહ=સમ્યગ્ જ્ઞાને (વિચારે), કે મે=મેં (તપ સ્વાધ્યાયાદિ કરવા યોગ્ય) કિં કહં=શું શું કયું? ચ=અને મે=મારે કિં=શું શું કિચ્ચસેસં=કરવા યોગ્ય બાકી રહ્યું? તથા સક્કણિજ્જં= (ઉભર અવસ્થાને અનુરૂપ) કરી શકાય તેવું (વિનય, વૈયાવચ્ચ વગેરે) કિં=શું શું ન સમાયરામિ=હું કરતો નથી? (ચૂ૦-૧૨)

વળી મે=મારી કિં=કયી સખલનાને (સ્વપક્ષીય સાધુ કે પરપક્ષીય સાધુ-ગૃહસ્થાદિ) પરો=બીજા પાસહ=જ્ઞાને (જાણે) છે! ચ=અને (કોઈવાર સંવેગભાવને પામેલો) અપ્પા=મારો આત્મા (સ્વયં) કિં=કયી સખલનાને જાણે-સમજે છે? અહં વા=અથવા (જાણવા સમજવા છતાં) કિં સ્વલિઅં=કયી કયી સખલનાને ન વિવજ્જયામિ=(સંયમના આદર-પૂર્વક) તજ્જતો નથી? ઇચ્છેવં=એ રીતે (ઉપર કહ્યું તેમ) સમ્મં=સમ્યગ્ (શાસ્ત્ર વચનોને અનુસારે શુદ્ધ પરિણામથી) અણુપાસમાણો=આત્માને જાતે (વારંવાર વિચારતો) તે અણાગયં=ભવિષ્યકાળ સંબંધી પડિબંધ=પ્રતિબંધને (અસંયમના રાગને) ન કુજ્જા=ન કરે (અર્થાત્ એથી ભવિષ્યમાં અસંયમનો પક્ષપાત ન થાય.) (ચૂ૦ ૨-૧૩)

[આરાધના કરવી જેટલી આવશ્યક છે તેનાથી તેની રક્ષા વધારે આવશ્યક છે. ધન કમાવા છતાં રક્ષણ કરતાં ન આવડે, કે ન કરે તો તે નાશ પામે, ચોરાઈ-લુંટાઈ જાય, તેમ ધર્મના પરિણામની પણ રક્ષા ન થાય તો નાશ પામે અને અધર્મનો પક્ષ થઈ જાય. માટે આત્માર્થીએ સમાધિ માટે પોતાના આત્માનું દર્શન (નિરીક્ષણ) વારંવાર કરવું જોઈએ. ઉત્તમધ્યાનરૂપ આ શ્રેષ્ઠ અનુષ્ઠાન છે. તપ-જપ-ધ્યાન પછી સમાધિ પ્રગટે છે, આ સમાધિ વસ્તુતઃ સુખનો અનુભવ કરાવે છે. તપ કરવા છતાં જપ ન હોય કે તપ-જપ કરે પણ ધ્યાન ન હોય તો સમાધિ પ્રગટ થતી નથી. માટે આ રીતે ભૂલો ન થવા માટે આત્માનું ધ્યાન વારંવાર કરવું જોઈએ. શુભધ્યાનથી અશુભ પરિણામો ટકતા નથી, એથી ભવિષ્યમાં અશુભનો (અસંયમનો) અનુબંધ થતો નથી (પરંપરા ચાલતી નથી) અને શુભનો અનુબંધ થવાથી અન્ય જન્મોમાં પણ એવો જ શુભમાર્ગ રુચે છે. એમ ઉત્તરોત્તર શુભના અનુબંધથી આત્મા સર્વથા શુદ્ધ (કર્મરહિત) થાય છે, માટે પોતાના આત્માનું વારંવાર નિરીક્ષણ કરવાની આ એક ભવ્ય શીખામણ છે.]

ઉપર્યુક્ત ધ્યાનથી દુષ્ટપ્રતિબંધ ન થાય તે સમજાવે છે-
(૫૧૫) જત્યેવ પાસે કઈ દુષ્પુત્તં,

કાણ વાયા અદુ માણસેળં ।

તત્યેવ ધીરો પડિસાહરિજ્જા;

આહ્નઓ ચિપ્પમિવ કલ્લીણં ॥ ચૂ૦ ૨-૧૪।

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આત્મનિરીક્ષણ દ્વારા જત્યેવ કઈ=જે કોઈ વિષયમાં (સંયમના પરિણામમાં કે અનુષ્ઠાનાદિમાં) કાણ=કાયાથી, વાયા=વચનથી અદુ માણસેળં=અને મનથી (કોઈ કારણથી) થએલી દુષ્પુત્તં=પોતાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને

પાસે=ભુવે (બણે), તથેવ=ત્યાં જ (તે જ સંયમસ્થાનના અવસરે, અર્થાત તેવા પરિણામ વર્તતા હોય ત્યારે તુર્ત જ) ધીરો=બુદ્ધિમાન સાધુ આહ્નઓ=જાતિવંત અથ્થ જેમ (નિયમિત ગતિએ ચાલવા માટે) સ્વલિણં=લગામને સ્વિપ્પમિવ=તુર્ત સ્વીકારે તેમ પહિસાહરિજ્જા=આત્માને પાછો વાળે. (શુભમાર્ગે વાળે.) (ચૂં ૨-૧૪)

[પાણીની જેમ મોહયુક્ત આત્માની સ્વાભાવિક ગતિ અનાદિ કાળથી નીચી થયા કરે છે, પાણીને રોકવા માટે આંધવી પડે છે, તેમ આત્માને નીચે જતો રોકવા માટે સંયમની મર્યાદાઓના બંધ બાંધવો આવશ્યક છે. વળી બાંધેલા બંધમાંથી પાણીને ઉંચે ચઢાવવા માટે યંત્રો કે યોગ્ય સ્થળે પહોંચાડવા માટે નહેરો-નીકો કરવી પડે છે, તેમ સંયમમાં વર્તતા આત્માને પણ ઉતરોત્તર વિશુદ્ધ પરિણામો બનાવવા માટે સતત આત્મચિંતનરૂપ આલંબનની જરૂર છે. એક ક્ષણ પણ ચિંતન અટકે તો તે તુર્ત નીચે ઉતરવા માંડે છે. માટે જ ખૂદ પ્રભુમહાવીરદેવે જ્ઞાની એવા શ્રીગૌતમસ્વામીને ઉદેશીને પણ 'ગોચમા ! સમયં મા પમાચહ' હે ગૌતમ ! સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ, એમ કહ્યું હતું. એ જ ન્યાયને અનુસરીને અહીં 'આત્માએ પોતે પોતાને ક્ષણ ક્ષણ જોયા કરવો જોઈએ' એમ કહ્યું છે, તેમ છતાં પ્રમાદ થઈ જાય અને પરિણામ મંદ થવાથી ભૂલ થાય, તો જ્યારે જગતિ આવે અને ભૂલ સમગ્રય ત્યારે જગતિના પરિણામો વર્તતા હોય તે જ વેળા એ ભૂલ દૂર કરી દેવી જોઈએ. કારણ કે-ભૂલને ટાળવા માટે ઉચ્ચ પરિણામનું બળ જોઈએ છે, તે આલ્પું ગયા પછી ઈચ્છવા છતાં ભૂલ ટળતી નથી. એટલું જ નહિ તે ભૂલ જેટલી વધારે વખત રહે તેટલી દૃઢ થાય છે અને પછી ટાળવી દુષ્કર થઈ પડે છે, માટે શુભપરિણામ વખતે એટલે આત્મ નિરીક્ષણ કરતાં ભૂલ જણાય તે તે જ વખતે દૂર કરવી. એમ કરવાથી ભૂલની પ્રપંચા અટકે છે અને પરિણામ વધારે શુદ્ધ બનવાથી શુભ

અનુબંધ થાય છે, વગેરે આત્મગવૈષણ્યપૂર્વક વિચારીને હિતમાર્ગે ચાલવું. જાતિવંત અશ્વ માલિકના બધાતકારથી નહિ પણ પોતાના ઉત્તમ સ્વભાવથી જ લગામને તુર્ત સ્વીકારે છે, તેમ ઉત્તમ સાધુએ ગુર્વાદિના આદેશ-ઉપદેશની પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના પોતાના આત્માની રક્ષા માટે સ્વયં ભૂલને સુધારવી જોઈએ.]

હવે આવા સાધુની પ્રશંસા સાથે ઉપસંહાર કરે છે-

(૫૧૬) જસેરિસા જોગ જિંદિઅસસ,

ધિદ્મઓ સપ્પુરિસસ નિચ્ચં ।

તમાહુ લોણ પહિબુદ્ધજીવી;

સો જીઅહ સંજમજીવિણં ॥ ચૂ૦ ૨-૧૫ ॥

જિંદિઅસસ=જિતેન્દ્રિય, ધિદ્મઓ=પરિષદાદિ સહવામાં ધૈર્યવાન અને સપ્પુરિસસ=પ્રમાદને જીતવાથી મહાપુરુષ, એવા જસ=જે સાધુને નિચ્ચં=(દીક્ષા કાળથી માંડીને) પ્રતિદિન ઈરિસા=આવા (સ્વહિત ચિંતનરૂપ) જોગ=યોગો (મન વચન કાયાના વ્યાપારો) હોય તં=તેને લોણ=લોકમાં (જગતમાં) વિદ્વાનો પહિબુદ્ધજીવી=જાગતા જીવનવાળો (પ્રમાદ-નિદ્રાથી દોષોથી રહિત નિર્દોષ જીવનવાળો) આહુ=કહે છે અને સો=તે આવા ગુણોના યોગે કુશળાનુબંધી થઈને સર્વથા સંજમજીવિણં=સંયમને જ પ્રાણુ માનીને જીઅહ=જીવે છે. અર્થાત્ પ્રાણુન્ટે પણ સંયમની રક્ષા કરે છે. (ચૂ૦ ૨-૧૫)

હવે છેલ્લે ઉપસંહાર રૂપે સર્વ ઉપદેશનું સ્મરણ કરે છે-

(૫૧૭) અપ્પા સ્વલુ સયયં રવિસ્વઅવ્વો,

સવ્વિદિણ્હિં સુસમાહિણ્હિં ।

અરવિલ્લઓ જાણપહં ઉવેહ;

સુરવિલ્લઓ સવ્વદુહાણ મુચ્છહ-ત્તિ વેમિ

॥ ચૂ૦ ૨-૧૬॥

સુસમાહિણિં=ઉત્તમ સમાધિને પામેલી (વિષયોના વિરાગદ્વારા શાન્ત થએલી) સર્વિવિદિણિં=સ્પર્શન વગેરે સર્વ ઈન્દ્રિયોદ્વારા સચયં=સર્વદા અપ્પા=આત્માનું ચલુ=અને (શક્તિ હોય તો) બીજાનું પણ રવિલ્લઅવ્વો=રક્ષણ કરવું. કારણ કે અરવિલ્લઓ=રક્ષણ નહિ કરેલો આત્મા જાણપહં=જન્મના માર્ગને (સંસારને) ઉવેહ=પામે છે (અર્થાત્ સંસારમાં જન્મમરણાદિ કરતો ભટકે છે) અને સુરવિલ્લઓ=અપ્રમાદપૂર્વક શાસ્ત્રાનુસારે રક્ષણ કરેલો સવ્વદુહાણ=શારીરિક માનસિક વગેરે સર્વદુઃખોથી મુચ્છહ=મુક્ત થાય છે. એમ હું કહું છું. (ચૂ૦ ૨-૧૬)

[વસ્તુતઃ માનવદેહ, એમાં મળેલી ઈન્દ્રિયો, મન અને યુદ્ધિ, સઘણું આત્માની રક્ષા માટે, અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધ-મદ-માન વગેરે અંતરંગ શત્રુઓથી બચવા માટે છે. કારણ કે એ સઘણું પુણ્યથી મળે છે, પુણ્ય તેને કહેવાય કે જેના બળે આત્મા નિર્ભય-સુખી થાય. જો એ સઘણું પુણ્યદ્વારા મળવા છતાં તેનાથી આત્મા સુખી ન થાય તો એ પુણ્ય કહેવા માત્ર જ ગણાય. વસ્તુતઃ પાપા-નુબંધી હોવાથી તેને પાપ કહેવાય. એ કારણે જો પુણ્યવંત આત્મા પોતાને સાચો પુણ્યવંત સમજતો હોય તો પુણ્યથી મળેલી સામગ્રીથી તેણે આત્માને સર્વથા સુખી કરવો જોઈએ. પુણ્યદ્વારા કેવળ શારીરિક સુખ ભોગવવું એ વસ્તુતઃ સુખ નથી. સુખની ભ્રમણા છે. આત્મા સુખી થાય તે જ સાચું સુખ છે. આત્માની રક્ષાને ભૂલીને શરીરની રક્ષા કરનાર આખરે ઠગાય છે, સારી રીતે પાળેલું પોષેલું પણ શરીર

નાશ પામે છે અને રક્ષા વિનાનો આત્મા જન્મ-મરણની મહા વિડંબનાઓ ભોગવતો રહે છે. માટે અહીં 'આત્માના રક્ષણમાં સર્વધર્મ સમાઈ જાય છે' એમ કહ્યું છે. એ રીતે સુરક્ષિત બનેલો આત્મા સર્વકાળને માટે સર્વ પ્રકારે દુઃખથી છૂટી શાશ્વત સુખનો ભોગી મુક્તાત્મા બને છે.]

સમત્તા બીજીઆ ચૂલિકા ।

બીજી ચૂલિકા સમ્પૂર્ણ થઈ

અને તેની સાથે

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર સમ્પૂર્ણ થયું.

એ પ્રમાણે શ્રુતકેવલી શ્રી શર્યંભવસૂરિવિરચિત મૂળ દશ-
વૈકાલિક સૂત્રનો યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી-

કૃત ટીકાના આધારે, સંઘસ્થવિર તપગચ્છાચાર્ય

શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી પદ્ધર સ્વ૦

શ્રીવિજયમેઘસૂરીશ્વરજી પદ્ધર

શ્રીવિજયમનોહરસૂરિવર શિષ્ય

મુનિભદ્રંકરવિજયે લખેલો

સટીપ્પણ ગૂર્જર અનુવાદ

સમ્પૂર્ણ થયો.

શુભં ભવતુ

વિ૦ સં૦ ૨૦૧૫-વી૦ સં. ૨૦૮૫

શ્રી મહાવીર જન્મ કલ્યાણક

સ્થળ-અમદાવાદ

સંવેગીનો ઉપાશ્રય

હાજીપટેલની યોજા

卐

卐

卐

दशवैकालिक-मूलसूत्रम् ।

अध्ययन पहेलुं

- (१) धम्मो मंगलमुक्किटं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥१-१॥
- (२) जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।
ण य पुप्फं किलामेइ, सो अ पीणेइ अप्पयं ॥१-२॥
- (३) एमेए समणा मुत्ता, जे लोए संति साहुणो ।
विहंगमा व पुप्फेसु, दाणभत्तेसणे रया ॥१-३॥
- (४) वयं च वित्ति लब्भाभो, न य कोइ उवहम्मई ।
अहागडेसु रीयंते, पुप्फेसु भमरा जहा ॥१-४॥
- (५) महुगारसमा बुद्धा, जे भवंति अणिस्सिआ ।
नाणापिंडरया दंता, तेण वुच्चंति साहुणो-त्ति बेमि
॥१-५॥

अध्ययन पीलुं

- (६) कहं नु कुज्जा सामन्नं ?, जो कामे न निवारए ।
पए पए विसीअंतो, संकप्पस्स वसंगओ ॥२-१॥
- (७) वत्थगंधमलंकारं, इत्थीओ सयणाणि अ (य) ।
अच्छंदा जे न भुजंति, न से चाइ त्ति वुच्चइ ॥२-२॥
- (८) जे अ कंते पिए भोए, लद्धे विपिट्ठि कुव्वइ ।
साहीणे चयई भोए, से हु चाइ त्ति वुच्चइ ॥२-३॥

- (८) समाइपेहाइ परिव्वयंतो, सिया मणो निस्सरइ बहिद्धा ।
 न सा महं नो वि अहंपि तीसे,
 इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥२-४॥
- (९०) आयावयाही चय सोगमल्लं,
 कामे कमाही कमिअं खु दुक्खं ।
 छिंदाहि दोसं विणइज्ज रागं,
 एवं सुही होहिसि संपराए ॥२-५॥
- (९१) पक्खंदे जलिअं जोइं, धूमकेउं दुरासयं ।
 नेच्छंति वंतयं भोत्तुं, कुले जाया अगंधणे ॥२-६॥
- (९२) धिरत्थु ते जसोकामी, जो तं जीवियकारणा ।
 वंतं इच्छसि आवेउं, सेयं ते मरणं भवे ॥२-७॥
- (९३) अहं च भोगरायस्स, तं च सि अंधगव(वि)ण्हिणो ।
 मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥२-८॥
- (९४) जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारीओ ।
 वायाविद्धुव्व हडो अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥२-९॥
- (९५) तीसे सो वयणं सोच्चा, संजयाइ सुभासियं ।
 अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिबाइओ ॥२-१०॥
- (९६) एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।
 विणिअट्टंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो 'त्ति बेमि'
 ॥२-११॥

अध्ययन त्रीणु'

- (१७) संजमे सुट्टिअप्पाणं, विप्पमुक्काण ताइणं ।
तेसिमेअमणाइन्नं, निग्गंथाण महेसिणं ॥३-१॥
- (१८) उद्देसिअं कीयगडं, नियागमभिहडाणि य ।
राइभत्ते सिणाणे य, गंधमल्ले य वीयणे ॥३-२॥
- (१९) संनिही गिहिमत्ते अ, रायपिंडे किमिच्छए ।
संवाहणा दंतपहोयणा अ, संपुच्छणा देहपलोयणा य ॥३-३॥
- (२०) अट्टावए अ नालीए, छत्तस्स य धारणट्टाए ।
तेगिच्छं पाहणा पाए, समारंभं च जोइणो ॥३-४॥
- (२१) सिज्जायरपिंडं च, आसंदी-पलिअंकए ।
गिहंतरनिसिज्जा य, गायस्सुवट्टणाणि य ॥३-५॥
- (२२) गिहिणो वेयावडियं, जा य आजीववत्तिया ।
तत्तानिव्वुडभोइत्तं, आउरस्सरणाणि अ ॥३-६॥
- (२३) मूलए सिगबेरे य, उच्छुखंडे अनिव्वुडे ।
कंदे मूले य सच्चित्ते, फले बीए अ आमए ॥३-७॥
- (२४) सोवच्चले सिंधवे लोणे, रोमालोणे अ आमए ।
सामुद्दे पंसुखारे य, कालालोणे अ आमए ॥३-८॥
- (२५) धूवणे त्ति वमणे य, बत्थीकम्म-विरेयणे ।
अंजणे दंतवणे अ, गायान्भंग विभूसणे ॥३-९॥
- (२६) सब्वमेयमणाइन्नं, निग्गंथाण महेसिणं ।
संजमंमि अ जुत्ताणं, लहुभूयविहारिणं ॥३-१०॥

- (२७) पंचासवरिष्णाया, तिगुत्ता छसु संजया ।
पंचनिग्गहणा धीरा, निग्गंथा उज्जुदंसिणो ॥३-११॥
- (२८) आयावयंति गिग्हेसु, हेमंतेसु अवाउडा ।
वासासु पडिसंलीणा, संजया सुसमाहिया ॥३-१२॥
- (२९) परीसहरिज्जदंता, धूअमोहा जिइंदिआ ।
सव्वदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥३-१३॥
- (३०) दुक्कराइं करित्ता णं, दुस्सहाइं सहेत्तु य ।
के इत्थ देवलोएसु, केइ सिज्जंति नीरया ॥३-१४॥
- (३१) खवित्ता पुव्वकम्माइं, संजमेण तवेण य ।
सिद्धिमग्गमणुपत्ता, ताइणो परिनिव्वुडे-त्ति वेमि
॥३-१५॥

अध्ययन शोधुं

सुअं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु
छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं
पवेइआ, सुअक्खाया, सुपन्नत्ता, सेअं मे अहिज्जिउं अज्झयणं
धम्मपन्नत्ती ॥ आ० १ ॥

कयरा खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता ? सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० २ ॥

इमा खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता, सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० ३ ॥

तं जहा—पुढविकाइया १, आउकाइया २, तेउकाइआ ३,
वाउकाइआ ४, वणस्सइकाइआ ५, तसकाइआ ६ ॥

पुढवी चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं—१॥

आऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं—२॥

तेऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं—३॥

वाऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं—४॥

वणस्सई चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं, तं जहा—अग्गवीआ, मूलवीआ, पोस्वीआ,
खंधवीआ, बीअरुहा, संमुच्छिमा, तणलया । वणस्सइकाइआ
सबीआ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थ-
परिणएणं—५॥

से जे पुण इमे अणेगे, बहवे, तसा, पाणा, तंजहा—
अंडया, पोयया, जराउया, रसया, संसेइमा, संमुच्छिमा, उब्भिया,
उववाइया, जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं
पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं आगइगइविन्नाया, जे य कीड-
पयंगा, जा य कुंथुपिपीलिया, सव्वे बेइंदिया, सव्वे तेइंदिया,
सव्वे चउरिंदिया, सव्वे पंचिंदिया, सव्वे तिरिक्खजोणिया,

सव्वे नेरइया, सव्वे मणुया, सव्वे देवा, सव्वे पाणा परमाह-
म्मिया । एसो खलु छट्ठो जीवनिकाओ तसकाओ त्ति पवुच्चइ-
६ ॥ सू-१ ॥

इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा,
नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंते वि अन्ने न
समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं मणेणं वायाए
काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि,
तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि
॥ सू० २ ॥

पढमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं । सव्वं भंते !
पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा-बायरं वा, तसं वा-थावरं
वा, नेव सयं पाणे अइवाइज्जा-नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा-
पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं
तिविहेणं, मणेणं-वायाए-काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं
पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पढमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि
सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥१॥ सू० ३ ॥

अहावरे दुच्चे भंते ! महव्वए मुसावायाओ वेरमणं । सव्वं
भंते ! मुसावायं पच्चक्खामि, से कोहा वा-लोहा वा-भया वा-
हासा वा, नेव सयं मुसं वइज्जा-नेवन्नेहिं मुसं वायाविज्जा-
मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं

तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं
पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि, दु(दो)च्चे भंते ! महव्वए उवट्ठि-
ओमि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ॥२॥ सू० ४ ॥

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं ।
सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा-नगरे वा-
रण्णे वा, अप्पं वा-बहुं वा, अणुं वा-थूलं वा, चित्तमंतं वा-
अचित्तमंतं वा, नेव सयं अदिन्नं गिण्हज्जा-नेवन्नेहिं-अदिन्नं
गिण्हाविज्जा-अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जाव-
ज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न
कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्क-
मामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । तच्चे भंते ! मह-
व्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥३॥ सू० ५॥

अहावरे चउत्थे भंते ! महव्वए मेहुणाओ वेरमणं ! सव्वं
भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा-माणुसं वा-तिरिक्ख-
जोणियं वा, नेव सयं मेहुणं सेविज्जा-नेवन्नेहिं मेहुणं सेवा-
विज्जा-मेहुणं सेवते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए,
तिविहं-तिविहेणं, मणेणं-वायाए-काएणं, न करेमि न कार-
वेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि
निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । चउत्थे भंते ! महव्वए
उवट्ठिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥४॥ सू० ६॥

अहावरे पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं । सव्वं भंते ! परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा-वहुं वा, अणुं वा-धूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवऽन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि; जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि; तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पंचमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥५॥ सू० ७॥

अहावरे छट्ठे भंते ! वए राईभोयणाओ वेरमणं । सव्वं भंते ! राईभोयणं पच्चक्खामि, से असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, नेव सयं राइं भुंजिज्जा, नेवऽन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा, राइं भुंजंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं कायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ! छट्ठे भंते ! वए उवट्ठिओमि सव्वाओ राईभोयणाओ वेरमणं ॥६॥ सू० ८॥

इच्चे(इ)याइं पंचमहव्वयाइं राईभोयणवेरमणछट्ठाइं अत्त-हियट्ठाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥ सू० ९ ॥

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा, संजयविरयपडिहयच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा, राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा,

सुत्ते वा जागरमाणे वा, से पुढवीं वा भित्तिं वा सिलं वा लेलुं वा ससरक्खं वा कायं ससरक्खं वा वत्थं, हत्थेण वा पाएण वा कट्टेण वा किलिंचेण वा अंगुलियाए वा सिलगाए वा सिला-
गहत्थेण वा, न आलिहिज्जा न विलिहिज्जा न घट्टिज्जा न भिदिज्जा, अन्नं न आलिहाविज्जा न विलिहाविज्जा न घट्टा-
विज्जा न भिदाविज्जा, अन्नं आलिहंतं वा विलिहंतं वा घट्टंतं वा भिदंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं
तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं
पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥१॥ सूत्र १० ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहयपच्च-
क्खायपावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा,
सुत्ते वा जागरमाणे वा, से उदगं वा ओसं वा हिमं वा महियं
वा करगं वा हरतणुगं वा सुद्धोदगं वा उदउल्लं वा कायं उद-
उल्लं वा वत्थं, ससिणिद्धं वा कायं ससिणिद्धं वा वत्थं, न
आमुसिज्जा न संफुसिज्जा न आवीलज्जा न पवीलज्जा न
अक्खोडिज्जा न पक्खोडिज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा,
अन्नं न आमुसाविज्जा न संफुसाविज्जा न आवीलाविज्जा न
पवीलाविज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आया-
विज्जा न पयाविज्जा, अन्नं आमुसंतं वा संफुसंतं वा आवीलंतं
वा पवीलंतं वा अक्खोडंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं

वा न समणुजाणामि जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, भणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ २ ॥ सूत्र ११ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से अगणि वा, इंगालं वा, मुम्मुरं वा, अच्चिं वा, जालं वा, अलायं वा, सुद्धागणि वा, उक्कं वा, न उंजिज्जा न घट्टिज्जा (न भिंदेज्जा) न उज्जालिज्जा (न पज्जालिज्जा) न निव्वाविज्जा, अन्नं न उंजाविज्जा न घट्टाविज्जा (न भिंदा-विज्जा) न उज्जालाविज्जा (न पज्जालाविज्जा) न निव्वाविज्जा, अन्नं उंजंतं वा, घट्टंतं वा, (भिंदंतं वा) उज्जालंतं वा (पज्जालंतं वा) निव्वावंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं-न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥३॥ सू० १२ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से सिएण वा, विहुयणेण वा, तालिअंटेण वा, पत्तेण वा, पत्तभंगेण वा, साहाए वा, साहाभंगेण वा, पिहुणेण वा, पिहुणहत्थेण वा, चेलेण वा, चेलकण्णेण वा, हत्थेण वा,

मुहेण वा, अप्पणो वा कायं, बाहिरं वा वि पुग्गलं, न फुमेज्जा न वीएज्जा, अन्नं न फुमाविज्जा न वीआविज्जा, अन्नं फुमंतं वा वीअंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं-तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ४ ॥ सू० १३ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से बीएसु वा, बीअपइट्ठेसु वा, रूढेसु वा, रूढपइट्ठेसु वा, जायेसु वा, जायपइट्ठेसु वा, हरिएसु वा, हरि-अपइट्ठेसु वा, छिन्नेसु वा, छिन्नपइट्ठेसु वा, सचित्तेसु वा, सचित्तकोलपडिनिस्सिएसु वा, न गच्छेज्जा न चिट्ठेज्जा न निसीएज्जा न तुअट्ठेज्जा, अन्नं न गच्छावेज्जा न चिट्ठावेज्जा न निसीआवेज्जा न तुअट्ठावेज्जा, अन्नं गच्छंतं वा चिट्ठंतं वा निसीअंतं वा तुअट्ठंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ५ ॥ सू० १४ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से कीडं वा, पयंगं वा, कुंथुं वा, पिपीलियं

वा, हत्थंसि वा पायंसि वा बाहुंसि वा ऊरुंसि वा उदरंसि वा
सीसंसि वा वत्थंसि वा पडिग्गहंसि वा कंबलंसि वा पायपुंछणंसि
वा रयहरणंसि वा गोच्छगंसि वा उंडगंसि वा दंडगंसि वा पीढ-
गंसि वा फलगंसि वा सेज्जंसि वा संथारगंसि वा अन्नयरंसि वा
तहप्पगारे उवगरणजाए, तओ संजयामेव पडिलेहिय पडिलेहिय,
पमज्जिय पमज्जिय, एगंतमवणेज्जा, नो णं संघायमावज्जेज्जा
॥ ६ ॥ सू० १५ ॥

- (३२) अजयं चरमाणो उ (य), पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-१॥
- (३३) अजयं चिट्ठमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-२॥
- (३४) अजयं आसमाणो उ, पावभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-३॥
- (३५) अजयं सयमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-४॥
- (३६) अजयं भुंजमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-५॥
- (३७) अजयं भासमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।
बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-६॥
- (३८) कहं चरे कहं चिट्ठे, कहमासे कहं सए ।
कहं भुंजंतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ ॥४-७॥

- (३८) जयं चरे जयं चिट्ठे, जयमासे जयं सए ।
जयं भुंजंतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ । ४-८॥
- (४०) सव्वभूयप्पभूयस्स, सम्मं भूयाइं पासओ ।
पिहिआसवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न बंधइ ॥४-९॥
- (४१) पढमं नाणं तओ दया, एवं चिट्ठइ सव्वसंजए ।
अन्नाणी किं काही ?, किं वा नाहीइ छेअ-पावगं ॥४-१०॥
- (४२) सोच्चा जाणइ कल्लाणं, सोच्चा जाणइ पावगं ।
उभयं पि जाणइ सोच्चा, जं सेयं तं समायरे ॥४-११॥
- (४३) जो जीवे वि न याणेइ, अजीवे वि न याणइ ।
जीवाजीवे अयाणंतो, कहं सो नाहीइ संजमं ॥४-१२॥
- (४४) जो जीवे वि वियाणेइ, अजीवे वि वियाणइ ।
जीवाजीवे वियाणंतो, सो हु नाहीइ संजमं ॥४-१३॥
- (४५) जया जीवमजीवे य, दो वि एए वियाणइ ।
तया गइं बहुविहं, सव्वजीवाण जाणइ ॥४-१४॥
- (४६) जया गइं बहुविहं, सव्वजीवाण जाणइ ।
तया पुण्णं च पावं च, बंधं मुक्खं च जाणइ ॥४-१५॥
- (४७) जया पुण्णं च पावं च, बंधं मुक्खं च जाणाइ ।
तया निव्विदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे ॥४-१६॥
- (४८) जया निव्विदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे ।
तया चयइ संजोगं, सब्भितरबाहिरं ॥४-१७॥
- (४९) जया चयइ संजोगं, सब्भितरबाहिरं ।
तया मुंडे भवित्ता णं, पव्वइए अणगारिअं ॥४-१८॥

- (५०) जया मुंडे भवित्ता णं, पव्वइए अणगारिअं ।
तया संवरमुक्किटं, धम्मं फासे अणुत्तरं ॥४-१९॥
- (५१) जया संवरमुक्किटं, धम्मं फासे अणुत्तरं ।
तया धुणइ कम्मरयं, अबोहिकलुसं कडं ॥४-२०॥
- (५२) जया धुणइ कम्मरयं, अबोहिकलुसं कडं ।
तया सव्वत्तगं नाणं, दंसणं चाभिगच्छइ ॥४-२१॥
- (५३) जया सव्वत्तगं नाणं, दंसणं चाभिगच्छइ ।
तया लोगमलोगं च, जिणो जाणइ केवली ॥४-२२॥
- (५४) जया लोगमलोगं च, जिणो जाणइ केवली ।
तया जोगे निरुंभित्ता, सेलेसिं पडिवज्जइ ॥४-२३॥
- (५५) जया जोगे निरुंभित्ता, सेलेसिं पडिवज्जइ ।
तया कम्मं खवित्ताणं, सिद्धिं गच्छइ नीरओ ॥४-२४॥
- (५६) जया कम्मं खवित्ता, णं, सिद्धिं गच्छइ नीरओ ।
तया लोगमत्थयत्थो, सिद्धो हवइ सासओ ॥४-२५॥
- (५७) सुहसायगस्स समणस्स, सायाउलगस्स निगामसाइस्स ।
उच्छोलणापहोअस्स, दुल्लहा सुगई तारिसगस्स ॥४-२६॥
- (५८) तवोगुणपहाणस्स, उज्जुमइ खंतिसंजमरयस्स ।
परीसहे जिणंतस्स, सुलहा सुगई तारिसगस्स ॥४-२७॥
- (५९) पच्छावि ते पयाया, खिप्पं गच्छंति अमरभवणाइं ।
जेसिं पिओ तवो संजमो य, खंती य बंभचेरं च ॥४-२८॥
- (६०) इच्चेअं छज्जीवणियं, सम्मद्दिट्ठी सया जए ।

दुल्लहं लहित्तु सामन्नं, कम्पुणा न विराहिज्जासि-
त्ति बेमि ॥४-२९॥

अध्ययन ५ भुं

[पढमो उद्देशो]

- (६१) संपत्ते भिक्खकालंमि, असंभंतो अमुच्छिओ ।
इमेणं कमजोगेणं, भत्तपाणं गवेसए ॥१-१॥
- (६२) से गामे वा नगरे वा, गोयरग्गओ मुणी ।
चरे मंदमणुविग्गो, अव्वक्खित्तेण चेषसा ॥१-२॥
- (६३) पुरओ जुगमायाए, पेहमाणो महीं चरे ।
वज्जंतो बीअहरियाइं, पाणे य दग्गमट्टियं ॥१-३॥
- (६४) ओवायं विसमं खाणुं, विजलं परिवज्जए ।
संकमेण न गच्छिज्जा, विज्जमाणे परक्कमे ॥१-४॥
- (६५) पवडंते व से तत्थ, पक्खलंते व संजए ।
हिंसेज्ज पाणभूयाइं, तसे अदुव थावरे ॥१-५॥
- (६६) तम्हा तेण न गच्छिज्जा, संजए सुसमाहिए ।
सइ अन्नेण मग्गेण, जयमेव परक्कमे ॥१-६॥
- (६७) इंगालं छारिअं रासिं, तुसरासिं च गोमयं ।
ससरक्खेहिं पाएहिं, संजओ तं नइक्कमे ॥१-७॥
- (६८) न चरेज्ज वासे वासंते, महियाए व पडंतिए ।
महावाए व वायंते, तिरिच्छसंपाइमेसु वा ॥१-८॥
- (६९) न चरेज्ज वेससामंते, बंभचेरवसाणुए ।
बंभयारिस्स दंतस्स, होज्जा तत्थ विसोत्तिया ॥१-९॥

- (७०) अणायणे चरंतस्स, संसग्गीए अभिक्खणं ।
होञ्ज वयाणं पीला, सामन्नंमि य संसओ ॥१-१०॥
- (७१) तम्हा एयं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवइढ्ढणं ।
वज्जए वेससामंतं, मुणी एगंतमस्सिए ॥१-११॥
- (७२) साणं सूयं (सूइअं) गाविं, दित्तं गोणं हयं गयं ।
संडिब्भं कलहं जुद्धं, दूरओ परिवज्जए ॥१-१२॥
- (७३) अणुन्नए नावणए, अप्पहिट्ठे अणाउले ।
इंदियाणि जहाभागं, दमइत्ता मुणी चरे ॥१-१३॥
- (७४) दवदवस्स न गच्छेज्जा, भासमाणो अ गोअरे ।
हसंतो नाभिगच्छिज्जा, कुलं उच्चावयं सया ॥१-१४॥
- (७५) आलोअं थिग्गलं दारं, संधि दग्गभवणाणि अ ।
चरंतो न विनिज्झाए, संकट्टाणं विवज्जए ॥१-१५॥
- (७६) रन्नो गिहवईणं च, रहस्सारक्खियाण य ।
संकिलेसकरं ठाणं, दूरओ परिवज्जए ॥१-१६॥
- (७७) पडिकुट्ठं कुलं न पविसे, मामगं परिवज्जए ।
अचिअत्तं कुलं न पविसे, चिअत्तं पविसे कुलं ॥१-१७॥
- (७८) साणीपावारपिहिअं, अप्पणा नावपंगुरे ।
कवाडं नो पणुल्लिज्जा, उग्गहंसि अजाइआ ॥१-१८॥
- (७९) गोअरग्गपविट्ठो य, वच्चमुत्तं न धारए ।
ओगासं फासुअं नच्चा, अणुन्नविय वोसिरे ॥१-१९॥
- (८०) नीयदुवारं तमसं, कुट्टगं परिवज्जए ।
अचक्खुविसओ जत्थ, पाणा दुप्पडिलेहगा ॥१-२०॥

- (८१) जत्थ पुप्फाइं बीआइं, विप्पइन्नाइं कौट्टए ।
अहुणोवलित्तं उल्लं, दट्टूणं परिवज्जए ॥१-२१॥
- (८२) एलगं दारगं साणं, वच्छगं वा वि कुट्टए ।
उल्लंघिया न पविसे, विउहित्ताण व संजए ॥१-२२॥
- (८३) असंसत्तं पलोइज्जा, नाइदूरावलोअए ।
उप्फुल्लं न विनिज्जाए, नियट्ठिज्ज अयंपिरो ॥१-२३॥
- (८४) अइभूमिं न गच्छेज्जा, गोअरगगओ मुणी ।
कुलस्स भूमिं जाणित्ता, मियं भूमिं परक्कमे ॥१-२४॥
- (८५) तत्थेव पडिलेहिज्जा, भूमिभागं विअक्खणो ।
सिणाणस्स य वच्चस्स, संलोगं परिवज्जए ॥१-२५॥
- (८६) दगमट्ठियआयाणे, बीयाणि हरियाणि अ ।
परिवज्जंतो चिट्ठिज्जा, सच्चिदियसमाहिए ॥१-२६॥
- (८७) तत्थ से चिट्ठमाणस्स, आहरे पाणभोअणं ।
अक्कप्पिअं न गेण्हिज्जा, पडिगाहिज्ज कप्पिअं ॥१-२७॥
- (८८) आहरंती सिया तत्थ, परिसाडिज्ज भोयणं ।
दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-२८॥
- (८९) संमद्दमाणी पाणाणि, बीआणि हरिआणि अ ।
असंजमकरिं नच्चा, तारिसिं परिवज्जए ॥१-२९॥
- (९०) साहट्टु निक्खवित्ता णं, सचित्तं घट्ठिआणि य ।
तहेव समणट्ठाए, उदगं संपणुल्लिआ ॥१-३०॥
- (९१) ओगाहइत्ता चलइत्ता, आहरे पाणभोअणं ।
दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-३१॥

- (८२) पुरेकम्मेण हत्थेण, दक्वीए भायणेण वा ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-३२॥
- (८३) एवं-उदउल्ले ससिणिद्धे, ससरक्खे मट्टियाउसे ।
हरियाले हिंगुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥१-३३॥
- (८४) गेरुअ-वन्निअ-सेट्ठिअ, सोरट्ठिअ पिट्टुकुक्कुसकए (य) ।
उक्किट्टमसंसट्ठे, संसट्ठे चेव बोधव्वे ॥१-३४॥
- (८५) असंसट्ठेण हत्थेण, दक्वीए भायणेण वा ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, पच्छाकम्मं जहिं भवे ॥१-३५॥
- (८६) संसट्ठेण य हत्थेण, दक्वीए भायणेण वा ।
दिज्जमाणं पडिच्छिज्जा, जं तत्थेसणियं भवे ॥१-३६॥
- (८७) दुण्हं तु भुंजमाणानं, एगो तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, छंदं से पडिलेहए ॥१-३७॥
- (८८) दुण्हं तु भुंजमाणानं, दो वि तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं पडिच्छिज्जा, जं तत्थेसणियं भवे ॥१-३८॥
- (८९) गुव्विणीए उवन्नत्थं, विविहं पाणभोअणं ।
भुंजमाणं विवज्जेज्जा, भुत्तसेसं पडिच्छए ॥१-३९॥
- १००) सिआ य समणट्ठाए, गुव्विणी कालमासिणी ।
उट्ठिआ वा निसीइज्जा. निसन्ना वा पुणुट्ठए ॥१-४०॥
- १०१) तं भवे भत्तपाणं, तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४१॥
- १०२) थणगं पिज्जएमाणी, दारगं वा कुमारिअं ।
तं निक्खिचित्तु रोअंतं, आहरे पाणभोअणं ॥१-४२॥

- (१०३) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४३॥
- (१०४) जं भवे भत्तपाणं तु, कप्पाकप्पंमि संक्किअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४४॥
- (१०५) दग्गवारेण पिहिअं, नीसाए पीढएण वा ।
लोढेण वा विलेवेण, सिलेसेण व केणइ ॥१-४५॥
- (१०६) तं च उब्भिंदिउं दिज्जा, समणट्ठा एव दावए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४६॥
- (१०७) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, दाणट्ठा पगडं इमं ॥१-४७॥
- (१०८) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४८॥
- (१०९) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, पुण्णट्ठा पगडं इमं ॥१-४९॥
- (११०) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५०॥
- (१११) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, वणिमट्ठा पगडं इमं ॥१-५१॥
- (११२) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५२॥
- (११३) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, समणट्ठा पगडं इमं ॥१-५३॥

- (११४) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
 दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५४॥
- (११५) उद्देसियं कीअगडं, पूइकम्मं च आहडं ।
 अज्झोअरपामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥१-५५॥
- (११६) उग्गमं से अ पुच्छिज्जा, कस्सट्ठा केण वा कडं ।
 सुच्चा निस्संकियं सुद्धं, पडिगाहिज्ज संजए ॥१-५६॥
- (११७) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
 पुप्फेसु हुज्ज उम्मीसं, बीएसु हरिएसु वा ॥१-५७॥
- (११८) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
 दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५८॥
- (११९) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
 उदगम्मि हुज्ज निक्खित्तं, उत्तिग-पणगेसु वा ॥१-५९॥
- (१२०) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
 दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६०॥
- (१२१) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
 तेउम्मि हुज्ज निक्खित्तं, तं च संघट्ठिआ दए ॥१-६१॥
- (१२२) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
 दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६२॥
- (१२३) एवं-उस्सक्किया ओसक्किया,
 उज्जालिआ पज्जालिआ निव्वाविआ ।
 उस्सिचिया निस्सिचिया,
 उव्वत्तिया ओयारिया दए ॥१-६३॥

- (१२४) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६४॥
- (१२५) हुज्ज कट्ठं सिलं वा वि, इट्ठालं वा वि एगया ।
ठविअं संकमट्ठाए, तं च होज्ज चलाचलं ॥१-६५॥
- (१२६) न तेण भिक्खू गच्छिज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो ।
गंभीरं झूसिरं चेव, सच्चिदिअसमाहिए ॥१-६६॥
- (१२७) निस्सेणिं फलगं पीढं, उस्सवित्ताणमारुहे ।
मंचं कीलं च पासायं, समणट्ठा एव दावए ॥१-६७॥
- (१२८) दुरूहमाणी पवडिज्जा, इत्थं पायं व लूसए ।
पुढवीजीवे विहिंसिज्जा, जे अ तन्निस्सिआ जगे ॥६८॥
- (१२९) एआरिसे महादोसे, जाणिऊण महेसिणो ।
तम्हा [हंदि] मालोहडं भिक्खं, न पडिगिण्हंति संजया
॥१-६९॥
- (१३०) कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं व सन्निरं ।
तुंबागं सिंगवेरं च, आमगं परिवज्जए ॥१-७०॥
- (१३१) तहेव सत्तुचुन्नाइं, कोलचुन्नाइं आवणे ।
सक्कुलिं फाणिअं पूअं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-७१॥
- (१३२) विक्कायमाणं पसढं, रएण परिफासिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७२॥
- (१३३) बहुअट्ठिअं पुग्गलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।
अत्थियं तिदुयं विह्लं, उच्छुखंडं व सिबलिं ॥१-७३॥

- (१३४) अप्पे सिया भोयणजाए, बहुउज्झियधम्मिए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७४॥
- (१३५) तहेवुच्चावयं पाणं, अदुवा वारधोवणं ।
संसेइमं चाउलोदगं, अहुणाधोअं विवज्जए ॥१-७५॥
- (१३६) जं जाणिज्ज चिराधोयं, मईए दंसणेण वा ।
पडिपुच्छिउण सुच्चा वा, जं च निस्संक्रियं भवे ॥१-७६॥
- (१३७) अजीवं परिणयं नच्चा, पडिगाहिज्ज संजए ।
अह संक्रियं भविज्जा, आसाइत्ताण रोअए ॥१-७७॥
- (१३८) थोवमासायणट्ठाए, हत्थगंमि दलाहि मे ।
मा मे अच्चंबिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ॥१-७८॥
- (१३९) तं च अच्चंबिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७९॥
- (१४०) तं च हुज्ज अकामेणं, विमणेण पडिच्छिअं ।
तं अप्पणा न पिबे, नो वि अन्नस्स दावए ॥१-८०॥
- (१४१) एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ ।
जयं परिट्ठविज्जा, परिट्ठप्प पडिकमे ॥१-८१॥
- (१४२) सिआ अ गोअरग्गओ, इच्छिज्जा परिभुत्तुअं ।
कुट्ठगं भित्तिमूलं वा, पडिलेहित्ताण फासुअं ॥१-८२॥
- (१४३) अणुन्नवित्तु मेहावी, पडिच्छन्नंमि संवुडे ।
हत्थगं संपमज्जित्ता, तत्थ भुंजिज्ज संजए ॥१-८३॥
- (१४४) तत्थ से भुंजमाणस्स, अट्ठिअं कंटओ सिआ ।
तणकट्ठसकरं वा वि, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-८४॥

- (१४५) तं उक्खिवित्तु न निक्खिवे, आसएण न छड्डए ।
हत्थेण तं गहेऊण, एगंतमवक्कमे ॥१-८५॥
- (१४६) एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ ।
जयं परिट्ठविज्जा, परिट्ठप्प पडिकमे ॥१-८६॥
- (१४७) सिया य भिक्खू इच्छिज्जा, सिज्जमागम्म भुत्तुअं ।
सपिंडपायमागम्म, उंडुअ पडिलेहिआ ॥१-८७॥
- (१४८) विणएण पविसित्ता, सगासे गुरुणो मुणी ।
इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिकमे ॥१-८८॥
- (१४९) आभोइत्ताण नीसेसं, अइआरं जहक्कमं ।
गमणागमणे चैव, भत्ते पाणे व संजए ॥१-८९॥
- (१५०) उज्जुप्पन्नो अणुव्विग्गो, अव्वक्खिवत्तेण चैअसा ।
आलोए गुरुसगासे, जं जहागहिअं भवे ॥१-९०॥
- (१५१) न सम्ममालोइअं हुज्जा, पुव्वि पच्छा व जं कडं ।
पुणो पडिकमे तस्स, वोसट्ठो चित्तए इमं ॥१-९१॥
- (१५२) “अहो जिणेहि असावज्जा, वित्ती साहूण देसिआ ।
मुक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा ॥” ॥१-९२॥
- (१५३) णमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं ।
सज्झायं पट्ठवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥१-९३॥
- (१५४) वीसमंतो इमं चित्ते, हियमट्ठं लाभमट्ठिओ ।
जइ मे अणुग्गहं कुज्जा, साहू हुज्जामि तारिओ ॥१-९४॥
- (१५५) साहवो तो चिअत्तेणं, निमंतिज्ज जहक्कमं ।
जइ तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सट्ठि तु भुंजए ॥१-९५॥

- (१५६) अह कोइ न इच्छिज्जा, तओ भुंजिज्ज एक[ग]ओ ।
आलोए भायणे साहू, जयं अपरिसाडिअं ॥१-९६॥
- (१५७) तित्तगं व कडुअं व कसायं, अबिलं व महुरं लवणं वा ।
एयलद्धमन्नत्थपउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥१-९७॥
- (१५८) अरसं विरसं वा वि, स्रइअं वा अस्रइअं ।
उल्लं वा जइ वा सुक्कं, मंथुकुम्मास भौअणं ॥१-९८॥
- (१५९) उप्पन्नं नाइहीलिज्जा, अप्पं वा बहु फासुअं ।
मुहालद्धं मुहाजीवी, भुंजिज्जा दोसवज्जिअं ॥१-९९॥
- (१६०) दुल्लहा उ मुहादाई, मुहाजीवी वि दुल्लहा ।
मुहादाई मुहाजीवी, दो वि गच्छंति सुग्गइं-ति बेमि
॥१-१००॥

पिणे उद्देशे ।

- (१६१) पडिग्गहं संलिहित्ताणं, लेवमायाइ संजए ।
दुग्गंधं वा सुग्गंधं वा, सव्वं भुंजे न छडुए ॥२-१॥
- (१६२) सेज्जानिसीहियोए, समावन्नो अ गोअरे ।
अयावयट्ठा भुच्चा णं, जइ तेणं न संथरे ॥२-२॥
- (१६३) तओ कारणमुप्पन्ने, भत्तपाणं गवेसए ।
विहिणा पुव्वउत्तेण, इमेणं उत्तरेण य ॥२-३॥
- (१६४) कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे ।
अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥२-४॥
- (१६५) अकाले चरसि भिक्खू !, कालं न पडिलेहसि ।
अप्पाणं च किलामेसि, संनिवेशं च गरिहसि ॥२-५॥

- (१६६) सइ काले चरे भिक्खू !, कुज्जा पुरिसकारिअं ।
अलाभु त्ति न सोइज्जा, तवु त्ति अहिआसए ॥२-६॥
- (१६७) तहेवुच्चावया पाणा, भत्तट्ठाए समागया ।
तं उज्जुअं न गच्छिज्जा, जयमेव परकमे ॥२-७॥
- (१६८) गोअरग्गपविट्ठो अ, न निसीइज्ज कत्थई ।
कहं च न पबंघिज्जा, चिट्ठित्ताण व संजए ॥२-८॥
- (१६९) अगलं फलिहं दारं, कवाडं वा वि संजए ।
अवलंबिया न चिट्ठिज्जा, गोअरग्गओ मुणी ॥२-९॥
- (१७०) समणं माहणं वा वि, क्खिणं वा वणीमगं ।
उवसंकमंतं भत्तट्ठा, पाणट्ठाए व संजए ॥२-१०॥
- (१७१) तमइकमित्तु न पविसे, न चिट्ठे चक्खुगोअरे ।
एगंतमवक्कमित्ता, तत्थ चिट्ठिज्ज संजए ॥२-११॥
- (१७२) वणीमगस्स वा तस्स, दायगस्सुभयस्स वा ।
अप्पत्तिअं सिया हुज्जा, लहुत्तं पवयणस्स वा ॥२-१२॥
- (१७३) पडिसेहिए व दिन्ने वा, तओ तम्मि नियत्तिए ।
उवसंकमिज्ज भत्तट्ठा, पाणट्ठाए व संजए ॥२-१३॥
- (१७४) उप्पलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।
अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च संलुंविआ दए ॥२-१४॥
- (१७५) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अक्कप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-१५॥
- (१७६) उप्पलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।
अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च सम्मदिआ दए ॥२-१६॥

- (१७७) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-१७॥
- (१७८) सालुअं वा विरालिअं, कुमुअं उप्पलनालियं ।
मुणालिअं सासवनालिअं, उच्छुरखंडं अनिब्बुडं ॥२-१८॥
- (१७९) तरुणगं वा पवालं, रुक्खस्स तणगस्स वा ।
अन्नस्स वा वि हरिअस्स, आमगं परिवज्जए ॥२-१९॥
- (१८०) तरुणिअं वा छिवाडि, आमिअं भज्जिअं सयं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-२०॥
- (१८१) तहा कोलमणुस्सिन्नं, वेलुअं कासवनालिअं ।
तिलपप्पडगं नीमं, आमगं परिवज्जए ॥२-२१॥
- (१८२) तहेव चाउलं पिट्ठं, विअडं वा तत्तऽनिब्बुडं ।
तिलपिट्ठपूइपिन्नागं, आमगं परिवज्जए ॥२-२२॥
- (१८३) कविट्ठं माउलिगं च, मूलगं मूलगत्तिअं ।
आमं असत्थपरिणयं, मणसा वि न पत्थए ॥२-२३॥
- (१८४) तहेव फलमंथूणि, बीअमंथूणि जाणिआ ।
विहेलगं पिआलं च, आमगं परिवज्जए ॥२-२४॥
- (१८५) समुयाणं चरे भिक्खू, कुलं उच्चावयं सया ।
नीयं कुलमइक्कम्म, ऊसढं नाभिधार(व)ए ॥२-२५॥
- (१८६) अदीणो वित्तिमेसिज्जा, न विसीइज्ज पंडिए ।
अमुच्छिओ भोयणंमि, मायन्ने एसणारए ॥२-२६॥
- (१८७) बहं परघरे अत्थि, विविहं खाइमसाइमं ।
न तत्थ पंडिओ कुप्पे, इच्छा दिज्ज परो न वा ॥२-२७॥

- (१८८) सयणासणवत्थं वा, भत्तपाणं व संजए ।
अदितस्स न कुप्पेज्जा, पच्चक्खे वि अ दीसओ ॥२-२८॥
- (१८९) इत्थिअं पुरिसं वा वि, उहरं वा महल्लगं ।
वंदमाणं न जाइज्जा, नो अ णं फरुसं वए ॥२-२९॥
- (१९०) जे न वंदे न से कुप्पे, वंदिओ न समुक्खसे ।
एवमन्नेसमाणस्स, सामणमणुच्चिट्ठइ ॥२-३०॥
- (१९१) सिया एगइओ लद्धं, लोभेण विणिगूहइ ।
मामेयं दाइयं संतं, दट्ठणं सयमायए ॥२-३१॥
- (१९२) अत्तट्ठागुरुओ लद्धो, बहं पावं पकुव्वइ ।
दुत्तोसओ य सो होइ, निव्वाणं च न गच्छइ ॥२-३२॥
- (१९३) सिआ एगइओ लद्धं, विविहं पाणभोअणं ।
भद्दगं भद्दगं भुच्चा, विवन्नं विरसमाहरे ॥२-३३॥
- (१९४) जाणंतु ता इमे समणा, आययट्ठी अयं मुणी ।
संतुट्ठो सेवए पंतं, ल्हवित्ती सुतोसओ ॥२-३४॥
- (१९५) पूयणट्ठा जसोकामी, माणसंमाणकामए ।
बहं पसवई पावं, मायासल्लं च कुव्वइ ॥२-३५॥
- (१९६) सुरं वा मेरगं वा वि, अन्नं वा मज्जगं रसं ।
ससक्खं न पिबे भिक्खू, जसं सारक्खमप्पणो ॥२-३६॥
- (१९७) पियइ एगओ तेगो, न मे कोइ विआणइ ।
तस्स पस्सह दोसाइं, नियडिं च सुणेह मे ॥२-३७॥
- (१९८) वड्ढइ सों(सु)डिआ तस्स, मायामोसं च भिक्खुणो ।
अयसो अ अनिव्वाणं, सययं च असाहुया ॥२-३८॥

- (१८८) निच्चुच्चिग्गो जहा तेणो, अत्तकम्महेहिं दुम्मई ।
तारिसो मरणंते वि, न आराहेइ संवरं ॥२-३९॥
- (२००) आयरिण नाराहेइ, समणे आवि तारिसे ।
गिहत्था वि णं गरिहंति, जेण जाणंति तारिसं ॥२-४०॥
- (२०१) एवं तु अगुणप्पेही, गुणाणं च विवज्जओ ।
तारिसो मरणंते वि, ण आराहेइ संवरं ॥२-४१॥
- (२०२) तवं कुव्वइ मेहावी, पणीअं वज्जए रसं ।
मज्जप्पमायविरओ, तवस्सी अइउकसो ॥२-४२॥
- (२०३) तस्स पस्सह कल्लाणं, अणेगसाहुपूइअं ।
विउलं अत्थसंजुत्तं, कित्तइस्सं सुणेह मे ॥२-४३॥
- (२०४) एवं तु स गुणप्पेही, अगुणाणं विवज्जओ ।
तारिसो मरणंते वि, आराहेइ [अ]संवरं ॥२-४४॥
- (२०५) आयरिण आराहेइ, समणे आवि तारिसे ।
गिहत्था वि णं पूयंति, जेण जाणंति तारिसं ॥२-४५॥
- (२०६) तवतेणे वयतेणे, रूवतेणे य जे नरे ।
आयारभावतेणे अ, कुव्वइ देवकिच्चिसं ॥२-४६॥
- (२०७) लद्धूण वि देवत्तं, उववन्नो देवकिच्चिसे ।
तत्थावि से न याणाइ, किं मे किच्चा इमं फलं ॥२-४७॥
- (२०८) तत्तो वि से चइत्ताणं, लब्धिहि एलमूअकं ।
नरयं तिरिक्खजेणि वा, बोही जत्थ सुदुल्लहा ॥२-४८॥
- (२०९) एअं च दोसं दट्ठूणं, नायपुत्तेण भासिअं ।
अणुमायं पि मेहावि, मायामोसं विवज्जए ॥२-४९॥

- (२१०) सिक्खिऊण भिक्खेसणसोहिं, संजयाण बुद्धाण सगासे ।
 तत्थ भिक्खू सुप्पणिहिइंदिए,
 तिब्बलज्जगुणवं विहरिज्जासि—त्ति वेमि ॥२-५०॥
 अध्ययन ७५६
- (२११) नाणदंसणसंपन्नं, संजमे अ तवे रयं ।
 गणिमागमसंपन्नं, उज्जाणंमि समोसठं ॥६-१॥
- (२१२) रायाणो रायमच्चा य, माहणा अदुव खत्तिआ ।
 पुच्छंति निहुअप्पाणो, कंहं भे आयारगोयरो ॥६-२॥
- (२१३) तेसिं सो निहुओ दंतो, सव्वभूयसुहावहो ।
 सिक्खाए सुसमाउत्तो, आयक्खइ विअक्खणो ॥६-३॥
- (२१४) हंदि धम्मत्थकामाणं, निग्गंथाणं सुणेह मे ।
 आयारगोअरं भीमं, सयलं दुरहिट्ठिअं ॥६-४॥
- (२१५) नन्नत्थ एरिसं बुत्तं, जं लोए परमदुच्चरं ।
 विउलट्ठाणभाइस्स, न भूयं न भविस्सइ ॥६-५॥
- (२१६) सखुड्ढगविअत्ताणं, वाहिआणं च जे गुणा ।
 अखंडफुडिआ कायव्वा, तं सुणेह जहा तहा ॥६-६॥
- (२१७) दस अट्ठ य ठाणाइं, जाइं, बालोअवरज्झइ ।
 तत्थ अन्नयरे ठाणे, निग्गंथत्ताओ भस्सइ ॥६-७॥
- (२१८) वयल्लक्कं कायल्लक्कं, अक्कपो गिहिभायणं ।
 पलियंक्कं निसिज्जा य, सिणाणं सोहवज्जणं ॥६-८॥
- (२१९) तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं ।
 अहिंसा निउणा दिट्ठा, सव्वभूएसु संजमो ॥६-९॥

- (२२०) जावंति लोए पाणा, तसा अदुव थावरा ।
ते जाणमजाणं वा, न हणे णोवि घायए ॥६-१०॥
- (२२१) सव्वे जीवा वि इच्छंति, जीविउं न मरिज्जिउं ।
तम्हा पाणिवहं घोरं, निग्गंथा वज्जयंति णं ॥६-११॥
- (२२२) अप्पणट्ठा परट्ठा वा, कोहा वा जइ वा भया ।
हिंसगं न मुसं बूआ, नो वि अन्नं वयावए ॥६-१२॥
- (२२३) मुसावासो उ लोगम्मि, सव्वसाहूहिं गरिहिओ ।
अविस्साओ अ भूआणं, तम्हा मोसं विवज्जए ॥६-१३॥
- (२२४) चित्तमंतमचित्तं वा, अप्पं वा जइ वा बहं ।
दंतसोहणमित्तं पि, उग्गहंसि अजाइया ॥६-१४॥
- (२२५) तं अप्पणा न गिण्हंति, नोऽवि गिण्हावए परं ।
अन्नं वा गिण्हमाणं पि, नाणुजाणंति संजया ॥६-१५॥
- (२२६) अबंभचरिअं घोरं, पमायं दुरहिट्ठिअं ।
नायरंति मुणी लोए, भेयाययणवज्जिणो ॥६-१६॥
- (२२७) मूलमेयमहम्मस्स, महादोससमुस्सयं ।
तम्हा मेहुणसंसग्गं, निग्गंथा वज्जयंति णं ॥६-१७॥
- (२२८) विडमुब्भेइमं लोणं, तिच्छं सप्पि च फाणिअं ।
न ते संनिहिमिच्छन्ति, नायपुत्तवओरया ॥६-१८॥
- (२२९) लोहस्सेस अणुफासे, मन्ने अन्नयरामवि ।
जे सिआ सन्निहिं कामे, गिही पव्वइए नसे ॥६-१९॥
- (२३०) जं पि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुंछणं ।
तं पि संजमलज्जट्ठा, धारंति परिहरंति अ ॥६-२०॥

- (२३१) न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा ।
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इइ वुत्तं महेसिणा ॥६-२१॥
- (२३२) सव्वत्थुवहिणा बुद्धा, संरक्खण-परिग्गहे ।
अवि अपणो वि देहंमि, नायरंति ममाइयं ॥६-२२॥
- (२३३) अहो निच्चं तवोकम्मं, सव्वबुद्धेहिं वण्णिअं ।
जा य लज्जासमा वित्ती, एगभत्तं च भोअणं ॥६-२३॥
- (२३४) संतिमे सुहुमा पाणा, तसां अदुव थावरा ।
जाइं राओ अपासंतो, कहमेसणिअं चरे ? ॥६-२४॥
- (२३५) उदउल्लं बीअसंसत्तं, पाणा निवडिआ महिं ।
दिआ ताइं विवज्जिजा, राओ तत्थ कहं चरे ? ॥६-२५॥
- (२३६) एअं च दोसं दट्टूणं, नायपुत्तेण भासिअं ।
सव्वाहारं न भुंजति, निग्गंथा राइभोअणं ॥६-२६॥
- (२३७) पुढविकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-२७॥
- (२३८) पुढविकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे अ अचक्खुसे ॥६-२८॥
- (२३९) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्डणं ।
पुढविकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-२९॥
- (२४०) आउकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-३०॥
- (२४१) आउकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे अ अचक्खुसे ॥६-३१॥

- (२४२) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
आउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-३२॥
- (२४३) जायतेअं न इच्छंति, पावगं जलइत्तए ।
तिक्खमन्नयरं सत्थं, सच्चओऽवि दुरासयं ॥६-३३॥
- (२४४) पाईणं पडीणं वा वि, उड्ढं अणुदिसामवि ।
अहे दाहिणओ वावि, दहे उत्तरओ वि अ ॥६-३४॥
- (२४५) भूआणमेसमाघाओ, हव्ववाहो न संसओ ।
तं पईवपयावट्ठा, संजया किंचि नारभे ॥६-३५॥
- (२४६) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
तेउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-३६॥
- (२४७) अणिलस्स समारंभं, बुद्धा मन्नंति तारिसं ।
सावज्जबहुलं चेअं, नेअं ताईहि सेविअं ॥६-३७॥
- (२४८) तालिअंटेण पत्तेण, साहा-विहुअणेण वा ।
न ते वीइउं इच्छंति, वेआवेऊण वा परं ॥६-३८॥
- (२४९) जं पि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुंछणं ।
न ते वायमुईरंति, जयं परिहरंति अ ॥६-३९॥
- (२५०) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
वाउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४०॥
- (२५१) वणस्सइं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-४१॥
- (२५२) वणस्सइं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे अ अक्खुसे ॥६-४२॥

- (२५३) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
वणस्सइसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४३॥
- (२५४) तसकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-४४॥
- (२५५) तसकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे. चक्खुसे अ अक्खुसे ॥६-४५॥
- (२५६) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
तसकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४६॥
- (२५७) जाइं चत्तारि भुज्जाइं, इसिणाऽऽहारमाइणि ।
ताइं तु विवज्जंतो, संजमं अणुपालए ॥६-४७॥
- (२५८) पिंडं सिज्जं च वत्थं च, चउत्थं पायमेव य ।
अकप्पिअं न इच्छिज्जा, पडिगाहिज्ज कप्पिअं ॥४८॥
- (२५९) जे निआगं ममायंति, कीअ-मुदेसि-आहडं ।
वहं ते समणुजाणंति, इइ वुत्तं महेसिणा ॥६-४९॥
- (२६०) तम्हा असणपाणाइं, कीअमुदेसिआहडं ।
वज्जयंति ठिअप्पाणो, निग्गंथा धम्मजीविणो ॥६-५०॥
- (२६१) कंसेसु कंसपाएसु, कुंडमोएसु वा पुणो ।
भुंजंतो असणपाणाइं, आयारा परिभस्सइ ॥६-५१॥
- (२६२) सीओदगसमारंभे, मत्तधोअणलड्डुणे ।
जाइं छिन्नंति[छिप्पंति]भूआइं, दिट्ठो तत्थ असंजमो ॥५२॥
- (२६३) पच्छाकम्मं पुरेकम्मं, सिआ तत्थ न कप्पइ ।
एअमट्ठं न भुंजंति, निग्गंथा गिहिभायणे ॥६-५३॥

- (२६४) आसंदी-पलिअंकेसु, मंचमासालएसु वा ।
अणायरिअमज्जाणं, आसइत्तु सइत्तु वा ॥६-५४॥
- (२६५) नासंदी-पलिअंकेसु, न निसिज्जा न पीढए ।
निगंथाऽपडिलेहाए, बुद्धवुत्तमहिट्टगा ॥६-५५॥
- (२६६) गंभीरविज्जा एए, पाणा दुप्पडिलेहगा ।
आसंदी पलिअंको अ, एअमट्ठं विवज्जिआ ॥६-५६॥
- (२६७) गोअरग्गपविट्टस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
इमेरिसमणायारं, आवज्जइ अबोहिअं ॥६-५७॥
- (२६८) विवत्तो बंभचेरस्स, पाणाणं च वहे वहो ।
वणीमगपडिग्घाओ, पडिकोहो अगारिणं ॥६-५८॥
- (२६९) अगुत्ती बंभचेरस्स, इत्थीओ वा वि संकणं ।
कुसीलवड्ढणं ठाणं, दूरओ परिवज्जए ॥६-५९॥
- (२७०) तिण्हमन्नयरागस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
जराए अभिभूअस्स, वाहिअस्स तवस्सिणो ॥६-६०॥
- (२७१) वाहिओ वा अरोगी वा, सिणाणं जो उ पत्थए ।
वुक्कंतो होइ आयारो, जढो हवइ संजमो ॥६-६१॥
- (२७२) संतिमे सुहुमा पाणा, घसासु भिलुगासु अ ।
जे अ भिक्खू सिणायंतो, विअडेणुप्पलावए ॥६-६२॥
- (२७३) तम्हा ते न सिणायंति, सीएण उसिणेण वा ।
जावज्जीवं वयं घोरं, असिणाणमहिट्टगा ॥६-६३॥
- (२७४) सिणाणं अदुवा ककं, लुद्धं पउमगाणि अ ।
गायस्सुव्वट्टणट्ठाए, नायरंति कयाइ वि ॥६-६४॥

- (२७५) नगिणस्स वा वि मुंडस्स, दीहरोमनहंसिणो ।
मेहुणा उवसंतस्स, किं विभूसाइ कारिअं ? ॥६-६५॥
- (२७६) विभूसावत्तिअं भिक्खू, कम्मं वंधइ चिक्कणं ।
संसारसायरे घोरे, जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥६-६६॥
- (२७७) विभूसावत्तिअं चेअं, बुद्धा मन्नंति तारिसं ।
सावज्जवहुलं चेअं, नेयं ताईहिं सेविअं ॥६-६७॥
- (२७८) खवंति अप्पाणममोहदंसिणो, तवो रया संजमअज्जवे
गुणे । धुणंति पावाइं पुरेकडाइं,
नवाइं पावाइं न ते करंति ॥६-६८॥
- (२७९) सओवसंता अममा अकिंचणा, सविज्जविज्जाणुगया
जसंसिणो । उउप्पसन्ने विमले व चंदिमा,
सिद्धिं विमाणाइं उवेति ताइणो-त्ति बेमि ॥६-६९॥
अध्ययन सातभुं
- (२८०) चउण्हं खलु भासाणं, परिसंखाय पन्नवं ।
दुण्हं तु विणयं सिक्खे, दो न भासिज्ज सव्वसो
॥७-१॥
- (२८१) जा अ सच्चा अवत्तव्वा, सच्चामोमा अ जा मुसा ।
जा अ बुद्धेहिं नाइन्ना, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२॥
- (२८२) असच्चमोसं सच्चं च, अणवज्जमककसं ।
समुप्पेहमसंदिद्धं, गिरं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३॥
- (२८३) एअं च अट्टमन्नं वा, जं तु नामेइ सासयं ।
स भासं सच्चमोसपि, तं पि धीरो विवज्जए ॥७-४॥

- (२८४) वितहंपि तहामुत्ति, जं गिरं भासए नरो ।
तम्हा सो पुट्ठो पावेणं, किं पुणं जो मुसं वए ? ॥७-५॥
- (२८५) तम्हा गच्छामो वक्खामो, अमुगं वा णे भविस्सइ ।
अहं वा णं करिस्सामि, एसो वा णं करिस्सइ ॥७-६॥
- (२८६) एवमाई उ जा भासा, एसकालंमि संकिआ ।
संपयाईअमट्ठे वा, तं पि धीरो विवज्जए ॥७-७॥
- (२८७) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
जमट्ठं तु न जाणिज्जा, एवमेअं ति नो वए ॥७-८॥
- (२८८) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
जत्थ संका भवे तं तु, एवमेअं ति नो वए ॥७-९॥
- (२८९) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
निस्संकिअं भवे जं तु, एवमेअं तु निद्विसे ॥७-१०॥
- (२९०) तहेव फरुसा भासा, गुरुभूओवघाइणी ।
सच्चा वि सा न वत्तव्वा, जओ पावस्स आगमो ॥७-११॥
- (२९१) तहेव काणं काणेत्ति, पंडगं पंडगेत्ति वा ।
वाहिअं वा वि रोगित्ति, तेणं चोरे त्ति नो वए ॥७-१२॥
- (२९२) एएणज्जनेण अट्ठेणं, परो जेणुवहम्मइ ।
आयार-भावदोसन्नू, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१३॥
- (२९३) तहेव होले गोलित्ति. साणे वा वसुलित्ति अ ।
दमए दुहए वा वि, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१४॥
- (२९४) अज्जिए पज्जिए वा वि, अम्मो माउसिअत्ति अ ।
पिउस्सिए भायणिज्जत्ति, धूए णत्तुणिअ त्ति अ ॥७-१५॥

- (२८५) हले हलेत्ति अन्नित्ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलित्ति, इत्थिअं नेवमालवे ॥७-१६॥
- (२८६) नामधिज्जेण णं बूआ, इत्थीगुत्तेण वा पुणो ।
जहारिहमभिगिज्झ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥७-१७॥
- (२८७) अज्जए पज्जए वा वि, वप्पो चुल्लपिउत्ति अ ।
माउलो भाइणिज्ज त्ति, पुत्ते णत्तुणिअ त्ति अ ॥७-१८॥
- (२८८) हे हो हलित्ति अन्नित्ति, भट्टे सामिअ गोमिअ ।
होल गोल वसुल त्ति, पुरिसं नेवमालवे ॥७-१९॥
- (२८९) नामधिज्जेण णं बूआ, पुरिसगुत्तेण वा पुणो ।
जहारिहमभिगिज्झ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥७-२०॥
- (३००) पंचिदिआण पाणाणं, एस इत्थी अयं पुमं ।
जाव णं न विजाणिज्जा, ताव जाइत्ति आलवे ॥७-२१॥
- (३०१) तहेव माणुसं पसुं, पक्खिं वा वि सरीसवं ।
थूले पमेइले वज्जे, पायमित्ति अ नो वए ॥७-२२॥
- (३०२) परिवूढत्ति णं बूआ, बूआ उवचिअ त्ति अ ।
संजाए पीणिए वा वि, महाकायत्ति आलवे ॥७-२३॥
- (३०३) तहेव गाओ दुज्जाओ, दम्मा गोरहगत्ति अ ।
वाहिमा रहजोगित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२४॥
- (३०४) जुवं गवित्ति णं बूआ, धेणुं रसदय त्ति अ ।
रहस्से महल्लए वा वि, वए संवहणि त्ति अ ॥७-२५॥
- (३०५) तहेव गंतुमुज्जाणं, पव्वयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्ल पेहाए, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२६॥

- (३०६) अलं पासायखंभाणं, तोरणाणं गिहाण अ ।
फलिह-उगल-नावाणं, अलं उदगदोणिणं ॥७-२७॥
- (३०७) पीढए चंगवेरे(रा) अ, नंगले मइयं सिआ ।
जंतलट्टी व नाभी वा, गंडिआ व अलं सिआ ॥७-२८॥
- (३०८) आसणं सयणं जाणं, हुज्जा वा किंचुवस्सए ।
भूओवघाइणि भासं, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२९॥
- (३०९) तहेव गंतुमुज्जाणं, पव्वयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्ल पेहाए, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३०॥
- (३१०) जाइमंता इमे रुक्खा, दीहवट्टा महालया ।
पयायसाला विडिमा, वए दरिसणित्ति अ ॥७-३१॥
- (३११) तहा फलाइं पक्काइं, पायखज्जाइं नो वए ।
वेलोइयाइं टालाइं, वेहिमाइं ति नो वए ॥७-३२॥
- (३१२) असंथडा इमे अंवा, बहुनिव्वडिमा फला ।
वइज्ज बहुसंभूआ, भूअरूवत्ति वा पुणा ॥७-३३॥
- (३१३) तहो(तहेवो)सहिओ पक्काओ, नीलिआओ छवीइ अ ।
लाइमा भज्जिमाउ त्ति, पिहुखज्जत्ति नो वए ॥७-३४॥
- (३१४) रूढा बहुसंभूआ, थिरा ओसढा वि अ ।
गब्भिआओ पसूआओ, ससाराउ त्ति आलवे ॥७-३५॥
- (३१५) तहेव संखडिं नच्चा, किच्चं कज्जं ति नो वए ।
तेणगं वा वि विज्झत्ति, सुत्तिथित्ति अ आवगा ॥७-३६॥
- (३१६) संखडिं संखडिं बूआ, पणिअट्टं ति तेणगं ।
बहुसमाणि तित्थाणि, आवगाणं विआगरे ॥७-३७॥

- (३१७) तहा नईओ पुण्णाओ, कायतिज्जत्ति नो वए ।
नावाहिं तारिमाउत्ति, पाणिपिज्जत्ति नो वए ॥७-३८॥
- (३१८) बहुवाहडा अगाहा, बहुसलिलुप्पिलोदगा ।
बहुवित्थडोदगा आवि, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३९॥
- (३१९) तहेव सावज्जं जोगं, परस्सट्ठाए निट्ठिअं ।
कीरमाणं ति वा नच्चा, सावज्जं न लवे मुणी ॥७-४०॥
- (३२०) सुकडित्ति सुपक्कित्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठित्ति, सावज्जं वज्जए मुणी ॥७-४१॥
- (३२१) पयत्तपक्कत्ति व पक्कमालवे, पयत्तच्छिन्नत्ति व छिन्नमालवे ।
पयत्तलट्ठित्ति व कम्महेउअं, पहारगाढत्ति व गाढमालवे
॥७-४२॥
- (३२२) सव्वुक्कसं परग्घं वा, अउलं नत्थि एरिसं ।
अविकीअमवत्तवं, अविअत्तं चेव नो वए ॥७-४३॥
- (३२३) सव्वमेअं वइस्सामि, सव्वमेअं ति नो वए ।
अणुवीइ सव्वं सव्वत्थ, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-४४॥
- (३२४) सुक्कीअं वा सुविकीअं, अकिज्जं किज्जमेव वा ।
इमं गिण्ह इमं मुंच, पणीअं नो विआगरे ॥७-४५॥
- (३२५) अप्पग्घे वा महग्घे वा, कए वा विकए वि वा ।
पणिअट्ठे समुप्पन्ने, अणवज्जं विआगरे ॥७-४६॥
- (३२६) तहेवासंजयं धीरो, आस एहि करेहि वा ।
सय चिट्ठ वयाहित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-४७॥
- (३२७) बहवे इमे असाहू, लोए वुच्चंति साहुणो ।
न लवे असाहुं साहुत्ति, साहुं साहुत्ति आलवे ॥७-४८॥

- (३२८) नाणदंसणसंपन्नं, संजमे अ तवे रयं ।
एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥७-४९॥
- (३२९) देवाणं मणुआणं च, तिरिआणं च वुग्गहे ।
अमुगाणं जओ होउ, मा वा होउ त्ति नो वए ॥७-५०॥
- (३३०) वाओ वुट्ठं च सीउण्हं, खेमं धायं सिवं ति वा ।
कया णु हुज्ज एआणि, मा वा होउत्ति नो वए ॥७-५१॥
- (३३१) तहेव मेहं व नहं व माणवं, न देवदेवत्ति गिरं वइज्जा ।
समुच्छिए उन्नए वा पओए, वइज्ज वा वुट्ठ बलाहयत्ति ॥
॥७-५२॥
- (३३२) अंतलिक्खत्ति णं बूआ, गुज्जाणुचरिअत्ति अ ।
रिद्धिमंतं नरं दिस्स, रिद्धिमंतं ति आलवे ॥७-५३॥
- (३३३) तहेव सावज्जणुमोअणी गिरा, ओहारिणी जा य
परोवघाइणी । से कोह लोह भय हास माणवो,
न हासमाणोऽवि गिरं वइज्जा ॥७-५४॥
- (३३४) स[सु]वक्कसुद्धिं समुपेहिआ मुणी, गिरं च दुट्ठं
परिवज्जए सया । मिअं अदुट्ठं अणुवीइ भासए,
सयाण मज्झे लहइ पसंसणं ॥७-५५॥
- (३३५) भासाइ दोसे अ गुणे अ जाणिआ, तीसे अ दुट्ठे
परिवज्जए सया । छसु संजए सामणिए सया जए,
वइज्ज बुट्ठे हिअमाणुलोमिअं ॥७-५६॥
- (३३६) परिक्खभासी सुसमाहिइंदिए, चउक्कसायावगए
अणिस्सिए । स निट्ठुणे धुन्नमलं पुरेकडं,
आराहए लोगमिणं तथा परं-ति बेमि ॥७-५७॥

अध्ययन आऽभुं

- (३३७) आयारप्पणिहिं लद्धं, जहा कायव्व भिक्खुणा ।
तं भे ! उदाहरिस्सामि, आणुपुब्बि सुणेह मे ॥८-१॥
- (३३८) पुढवि-दग-अगणि-मारुअ, तणरुक्खस्सवीयगा ।
तसा अ पाणा जीव त्ति, इइ वुत्तं महेसिणा ॥८-२॥
- (३३९) तेसिं अच्छणजोएण, निच्चं होअव्वयं सिआ ।
मणसा कायवक्केणं, एवं हवइ संजए ॥८-३॥
- (३४०) पुढविं भित्तिं सिलं लेलुं, नेव भिंदे न संलिहे ।
तिविहेण करण-जोएणं, संजए सुसमाहिए ॥८-४॥
- (३४१) सुद्धपुढवीए न निसीए, ससरक्खंमि अ आसणे ।
पमज्जित्तु निसीइज्जा, जाइत्ता जस्स उग्गहं ॥८-५॥
- (३४२) सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्टं हिमाणि अ ।
उसिणोदगं तत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए ॥८-६॥
- (३४३) उदउल्लं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे ।
समुप्पेह तहाभूअं, नो णं संघट्टए मुणी ॥८-७॥
- (३४४) इंगालं अगणिं अच्चिं, अलायं वा सजोइअं ।
न उंजिज्जा न घट्टिज्जा, नो णं निव्वावए मुणी ॥८-८॥
- (३४५) तालिअंटेण पत्तेण, साहाए विहुयणेण वा ।
न वीइज्जप्पणो कायं, बाहिरं वा वि पुग्गलं ॥८-९॥
- (३४६) तणरुक्खं न छिंदिज्जा, फलं मूलं च कस्सई ।
आमगं विविहं बीअं, मणसा वि न पत्थए ॥८-१०॥

- (३४७) गहणेसु न चिद्विज्ञा, बीएसु हरिएसु वा ।
उदगंमि तहा निच्चं, उत्तिगपणगेसु वा ॥८-११॥
- (३४८) तसे पाणे न हिंसिज्ञा, वाया अदुव कम्मणा ।
उवरओ सव्वभूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥८-१२॥
- (३४९) अट्ट सुहुमाइं पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।
दयाहिगारी भूएसु, आस चिट्ठ सएहि वा ॥८-१३॥
- (३५०) कयराइं अट्ट सुहुमाइं ?, जाइं पुच्छिज्ज संजए ।
इमाइं ताइं मेहावी, आइक्खिज्ज विअक्खणे ॥८-१४॥
- (३५१) सिणेहं पुप्फसुहुमं च, पाणुत्तिगं तहेव य ।
पणगं बीअहरिअं च, अंडसुहुमं च अट्टमं ॥८-१५॥
- (३५२) एवमेआणि जाणित्ता, सव्वभावेण संजए ।
अप्पमत्तो जए निच्चं, सव्विदिअसमाहिए ॥८-१६॥
- (३५३) धुवं च पडिलेहिज्ञा, जोगसा पायकंबलं ।
सिज्जमुच्चारभूमिं च, संथारं अदुवासणं ॥८-१७॥
- (३५४) उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजल्लिअं ।
फासुअं पडिलेहित्ता, परिट्ठाविज्ज संजए ॥८-१८॥
- (३५५) पविसित्तु परागारं, पाणट्ठा भोअणस्स वा ।
जयं चिट्ठे मिअं भासे, न य रूवेसु मणं करे ॥८-१९॥
- (३५६) बहुं सुणेहि कन्नेहिं, बहुं अच्छीहिं पिच्छइ ।
न य दिट्ठं सुअं सव्वं, भिक्खू अक्खाउमरहइ ॥८-२०॥
- (३५७) सुअं वा जइ वा दिट्ठं, न लविज्जोवघाइअं ।
न य केण(इ) उवाएणं, गिहिजोगं समायरे ॥८-२१॥

- (३५८) निट्टाणं रसनिज्जूढं, भद्दं पावगं ति वा ।
पुट्ठो वा वि अपुट्ठो वा, लाभालाभं न निद्विसे ॥८-२२॥
- (३५९) न य भोयणंमि गिद्धो, चरे उंछं अयंपिरो ।
अफासुअं न भुंजिज्जा, कीअमुद्देसिआहडं ॥८-२३॥
- (३६०) संनिहिं च न कुविज्जा, अणुमायं पि संजए ।
मुहाजीवी असंबद्धे, हविज्ज जगनिस्सिए ॥८-२४॥
- (३६१) ल्हवित्ती सुसंतुट्ठे, अप्पिच्छे सुहरे सिआ ।
आसुरत्तं न गच्छिज्जा, सुच्चा णं जिणसासणं ॥८-२५॥
- (३६२) कन्नसुक्खेहिं सद्देहिं, पेम्मं नाभिनिवेसए ।
दारुणं ककसं फासं, काएण अहिआसए ॥८-२६॥
- (३६३) खुहं पिवासं दुस्सिज्जं, सीउण्हं अरइं भयं ।
अहिआसे अक्खहिओ, देहदुक्खं महाफलं ॥८-२७॥
- (३६४) अत्थंगयंमि आइच्चे, पुरत्था अ अणुग्गए ।
आहारमइअं सक्वं, मणसा वि न पत्थए ॥८-२८॥
- (३६५) अत्तिणो अचवले, अप्पभासी मिआसणे ।
हविज्ज उअरे दंते, थोवं लद्धं न खिसए ॥८-२९॥
- (३६६) न बाहिरं परिभवे, अत्ताणं न समुक्खसे ।
सुअलाभे न मज्जिज्जा, जच्चा तवस्सिबुद्धिए ॥८-३०॥
- (३६७) से जाणमजाणं वा, कट्टु आहम्मिअं पयं ।
संवरे खिप्पमप्पाणं, बीअं तं न समायरे ॥८-३१॥
- (३६८) अणायारं परक्कम्म, नेव गूहे निण्हवे ।
सुई सया विअडभावे, असंसत्ते जिइंदिए ॥८-३२॥

- (३६८) अमोहं वयणं कुज्जा, आयरिअस्स महप्पणो ।
तं परिगिज्झ वायाए, कम्मणुणा उववायए ॥८-३३॥
- (३७०) अधुवं जीविअं नच्चा, सिद्धिमगं विआणिआ ।
विणिअट्टिज्ज भोएसु, आउं परिमिअमप्पणो ॥८-३४॥
- (३७१) बलं थामं च पेहाए, सद्धामारुग्गमप्पणो ।
खित्तं कालं च विन्नाय, तहप्पाणं निजुंजए ॥८-३५॥
- (३७२) जरा जाव न पीडेइ, वाही जाव न वड्ढइ ।
जाविंदिया न हायंति, ताव धम्मं समायरे ॥८-३६॥
- (३७३) कोहं माणं च मायं च, लोभं च पाववड्ढणं ।
वमे चत्तारि दोसे उ, इच्छंतो हिअमप्पणो ॥८-३७॥
- (३७४) कोहो पीइं पणासेइ, माणो विणयनासणो ।
माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सच्चविणासणो ॥८-३८॥
- (३७५) उवसमेण हणे कोहं, माणं महवया जिणे ।
मायं चञ्जवभावेण, लोभं संतोसओ जिणे ॥८-३९॥
- (३७६) कोहो अ माणो अ अणिग्गहीआ, माया अ लोभो
अ प(वि)वड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया,
सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥८-४०॥
- (३७७) रायाणिएसु विणयं पउंजे, धुवसीलयं सययं न
हावइज्जा । कुम्मुच्च अल्लीणपलीणगुत्तो,
परकमिज्जा तवसंजमंमि ॥८-४१॥
- (३७८) निदं च न बहुमन्निज्जा, सप्पहासं विवज्जए ।
मिहोकहाहिं न रमे, सज्जायंमि रओ सया ॥८-४२॥

- (३७८) जोगं च समणधम्मंमि, जुंजे अनलसो धुवं ।
जुत्तो अ समणधम्मंमि, अट्टं लहइ अणुत्तरं ॥८-४३॥
- (३८०) इहलोगपारत्तहिअं, जेणं गच्छइ सुग्गइं ।
बहुस्सुअं पज्जुवासिज्जा, पुच्छिज्जत्थविणिच्छयं ॥८-४४॥
- (३८१) हत्थं पायं च कायं च, पणिहाय जिइंदिए ।
अल्लीणगुत्तो निसिए, सगासे गुरुणो मुणी ॥८-४५॥
- (३८२) न पक्खओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ ।
न य ऊरुं समासिज्ज, चिट्ठिज्जा गुरुणंतिए ॥८-४६॥
- (३८३) अपुच्छिओ न भासिज्जा, भासमाणस्स अंतरा ।
पिट्ठिमंसं न खाइज्जा, मायामोसं विवज्जए ॥८-४७॥
- (३८४) अप्पत्तिअं जेण सिआ, आसु कुप्पिज्ज वा परो ।
सव्वसो तं न भासिज्जा, भासं अहिअगामिणिं ॥८-४८॥
- (३८५) दिट्ठं मिअं असंदिद्धं, पडिपुन्नं विअं जिअं ।
अयंपिरमणुव्विग्गं, भासं निसिर अत्तवं ॥८-४९॥
- (३८६) आयारपन्नत्तिधरं, दिट्ठिवायमहिज्जगं ।
वायविकखलिअं नच्चा, न तं उवहसे मुणी ॥८-५०॥
- (३८७) नक्खत्तं सुमिणं जोगं, निमित्तं संतभेसजं ।
गिहिणो तं न आइक्खे, भूआहिगरणं पयं ॥८-५१॥
- (३८८) अन्नट्ठं पगडं लयणं, भइज्ज सयणासणं ।
उच्चारभूमिसंपन्नं, इत्थीपसुविवज्जिअं ॥८-५२॥
- (३८९) विवित्ता अ भवे सिज्जा, नारीणं न लवे कइं ।
गिहिसंथवं न कुज्जा, कुज्जा साहूहिं संथवं ॥८-५३॥

- (३८०) जहा कुक्कुडपोअस्स, निच्चं कुललओ भयं ।
 एवं खु बंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥८-५४॥
- (३८१) चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकिअं ।
 भक्खरं पिव दट्ठणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥८-५५॥
- (३८२) हत्थपायपलिच्छिन्नं, कण्णनासविगप्पिअं ।
 अवि वाससयं नारिं, बंभयारी विवज्जए ॥८-५६॥
- (३८३) विभूसा इत्थिसंसग्गो, पणीअं रसभोअणं ।
 नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥८-५७॥
- (३८४) अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लविअपेहिअं ।
 इत्थीणं तं न निज्झाए, कामरागविवड्ढणं ॥८-५८॥
- (३८५) विसएसु मणुन्नेसु, पेमं नाभिनिवेसए ।
 अणिच्चं तेसिं विन्नाय, परिणामं पुग्गलाण उ ॥८-५९॥
- (३८६) पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं नच्चा जहा तहा ।
 विणीअतण्हो विहरे, सीईभूएण अप्पणा ॥८-६०॥
- (३८७) जाइ सद्दाइ निक्खंतो, परिआयट्ठाणमुत्तमं ।
 तमेव अणुपालिज्जा, गुणे आयरिअसंमए ॥८-६१॥
- (३८८) तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च(स) सया
 अहिट्ठिए । सुरे व सेणाइ समत्तमाउहे,
 अलमप्पणो होइ अलं परेसिं ॥८-६२॥
- (३८९) सज्झायसज्झाणरयस्स, ताइणो, अपावभावस्स तवे
 रयस्स । विसुज्झई जंसि मलं पुरेकडं,
 समीरिअं रूपमलं व जोइणा ॥८-६३॥

- (४००) से तारिसे दुक्खसहे जिइंदिए, सुएण जुत्ते अममे
अकिंचणे । विरायई कम्मघणंमि अवगए,
कसिणब्भपुडावगमे व चंदिमि-त्ति बेमि ॥८-६४॥
अध्ययन सातभुं
- (४०१) थंभा व कोहा व मयप्पमाया, गुरुसगासे विणयं न
सिक्खे । सो चेव उ तस्स अभूइभावो,
फलं व कीअस्स वहाय होइ ॥९-१-१॥
- (४०२) जे आवि मंदित्ति गुरुं विइत्ता, डहरे इमे अप्पसुअत्ति
नच्चा । हीलंति मिच्छं पडिवज्जमाणा,
करंति आसायण ते गुरुणं ॥९-१-२॥
- (४०३) पगईइ मंदा वि भवंति एगे, डहरा वि अ जे
सुअबुद्धोववेआ । आयारमंतो गुणसुट्ठिअप्पा,
जे हीलिआ सिहिरिव भास कुज्जा ॥९-१-३॥
- (४०४) जे आवि नागं डहरं ति नच्चा, आसायए से अहिआय
होइ । एवायरिअंपि हु हीलयंतो,
निअच्छई जाइपहं खु मंदो ॥९-१-४॥
- (४०५) आसीविसो वा वि परं सुरुट्ठो, किं जीवनासाउ परं नु
कुज्जा ? । आयरिअपाया पुण अप्पसन्ना,
अवोहि-आसायण नत्थि मुक्खो ॥९-१-५॥
- (४०६) जो पावगं जलिअमवक्कमिज्जा, आसीविसं वा वि हु
कोवइज्जा । जो वा विसं खायइ जीविअट्ठी,
एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-६॥

- (४०७) सिआ हु से पावय नो डहिज्जा, आसीविसो वा
कुविओ न भक्खे । सिआ विसं हालहलं न मारे,
न आ[या]वि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥९-१-७॥
- (४०८) जो पव्वयं सिरसा भित्तुमिच्छे, सुत्तं व सीहं
पडिबोहइज्जा । जो वा दए सत्तिअग्गे पहारं,
एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-८॥
- (४०९) सिआ हु सीसेण गिरिंपि भिंदे, सिआ हु सीहो
कुविओ न भक्खे । सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअग्गं,
न आ(या)वि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥९-१-९॥
- (४१०) आयरियपाया पुण अप्पसन्ना, अबोही आसायण
नत्थि मुक्खो । तम्हा अणावाहसुहाऽभिकंखी,
गुरुप्पसायाऽभिमुहो रमिज्जा ॥९-१-१०॥
- (४११) जहाहिअग्गी जलणं नमंसे, नाणाहूईमंतपयाभिसित्तं ।
एवायरिअं उवचिद्वइज्जा, अणंतनाणोवगओऽवि संतो ॥
- (४१२) जस्संतिए धम्मपयाइं सिक्खे, तस्संतिए वेणइयं पउंजे ।
सक्कारेण सिरसा पंजलीओ, कायग्गिरा भो !
मणसा अ निच्चं ॥९-१-१२॥
- (४१३) लज्जा-दया-संजम-वंभचेरं, कल्लाणभागिस्स
विसोहिठाणं । जे मे गुरु सययमणुमासयंति,
तेऽहं गुरु सययं पूययामि ॥९-१-१३॥
- (४१४) जहा निसन्ते तवणच्चिमाली, पभासई केवलभारहं तु ।
एवायरिओ सुअसीलबुद्धिए, विरायई सुरमज्जे व इंदो ॥
॥९-१-१४॥

- (४१५) जहा ससी कोमुइजोगजुत्तो, नक्खत्त-
तारागणपरिवुडप्पा । खे सोहई विमले अब्भमुक्के,
एवं गणी सोहई भिक्खुमज्झे ॥९-१-१५॥
- (४१६) महागरा आयरिआ महेसी, समाहिजोगे
सुअसीलबुद्धिए । संपाविउकामे अणुत्तराई,
आराहए तोसइ धम्मकामी ॥९-१-१६॥
- (४१७) सुच्चाण मेहावि सुभासिआई, सुस्ससए
आयरिअमप्पमत्तो । आराहइत्ताण गुणे अणेगे,
से पावइ सिद्धिमणुत्तरं-ति बेमि ॥९-१-१७॥
२५० ९, उद्देशे। थीजे
- (४१८) मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा समुविति
साहा । साहप्पसाहा विरुहंति पत्ता,
तओ से पुफं च फलं रसो अ ॥९-२-१॥
- (४१९) एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मुक्खो ।
जेण क्कित्ति सुअं सिग्घं, नीसेसं चाभिगच्छइ ॥९-२-२॥
- (४२०) जे अ चंडे मिए थद्धे, दुव्वाई नियडी सढे ।
बुज्झइ से अविणीअप्पा, कटं सोअगयं जहा ॥९-२-३॥
- (४२१) विणयंपि जो उवाएणं, चोइओ कुप्पई नरो ।
दिव्वं सो सिरिमिज्जंति, दंडेण पडिसेहए ॥९-२-४॥
- (४२२) तहेव अविणीअप्पा, उववज्झा हया गया ।
दीसंति दुहमेहंता, अभिओगमुवट्ठिआ ॥९-२-५॥
- (४२३) तहेव सुविणीअप्पा, उववज्झा हया गया ।

- दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-६॥
- (४२४) तहेव अविणीअप्पा, लोगंसि(मि) नरनारीओ ।
दीसंति दुहमेहंता, छाया विगलित्तेदिआ
(पाठान्तरे-छाया ते विगलिदिआ) ॥९-२-७॥
- (४२५) दण्ड-सत्थपरिजुण्णा, असब्भवयणेहि य ।
कलुणा विवन्नछंदा, खुप्पिवासापरिगया ॥९-२-८॥
- (४२६) तहेव सुविणीअप्पा, लोगंसि नरनारीओ ।
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-९॥
- (४२७) तहेव अविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा ।
दीसंति दुहमेहंता, आभियोगमुवट्ठिआ ॥९-२-१०॥
- (४२८) तहेव सुविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा ।
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-११॥
- (४२९) जे आयरिअउवज्झायाणं, सुस्ससावयणंकरा ।
तेसिं सिक्खा पवड्ढंति, जलसित्ता इव पायवा ॥१२॥
- (४३०) अप्पणट्ठा परट्ठा वा, सिप्पा णेउणिआणि य ।
गिहिणो उवभोगट्ठा, इहलोगस्स कारणा ॥९-२-१३॥
- (४३१) जेण बंधं वहं घोरं, परिआवं च दारुणं ।
सिक्खमाणा नियच्छंति, जुत्ता ते ललिइंदिआ ॥२-१४॥
- (४३२) तेऽवि तं गुरुं पूअंति, तस्स सिप्पस्स कारणा ।
सक्कारंति नमंसंति, तुट्ठा निदेसवत्तिणो ॥९-२-१५॥
- (४३३) किं पुण जे सुअग्गाही, अणंतहिअकामए ।
आयरिआ जंवए भिक्खू, तम्हा तं नाइवत्तए ॥२-१६॥

- (४३४) नीअं सि(से)ज्जं गइं ठाणं, नीअं च आसणाणि य ।
नीअं च पाए वंदिजा, नीअं कुजा य अंजलिं ॥१७॥
- (४३५) संघट्टइत्ता काएणं, तथा उवहिणामवि ।
'खमेह अवराहं मे,' वइज्ज 'न पुणु' त्ति अ ॥९-२-१८॥
- (४३६) दुग्गओ वा पओएणं, चोइओ वहई रहं ।
एवं दुबुद्धि किच्चाणं, वुत्तो वुत्तो पकुव्वइ ॥९-२-१९॥
[“ आलवंते लवंते वा, न निसिज्जाइ पडिस्सुणे ।
मुत्तूणं आसणं धीरो, सुस्सूमाए पडिस्सुणे ॥”]
- (४३७) कालं छंदोवयारं च, पडिलेहित्ताण हेउहिं ।
तेण तेण उवाएणं, तं तं संपडिवायए ॥९-२-२०॥
- (४३८) विवत्ती अविणीअस्स, संपत्ती विणीअस्स य ।
जस्सेयं दुहओ नायं, सिक्खं से अभिगच्छइ ॥२-२१॥
- (४३९) जे आवि चण्डे मइइइढिगारवे, पिसुणे नरे
साहसहीणपेसणे । अदिट्ठधम्मे विणए अकोविए,
असंविभागी न हु तस्स मुक्खो ॥९-२-२२॥
- (४४०) निदेसवित्ती पुण जे गुरूणं, सुअत्थधम्मा विणयंमि
कोविआ । तरित्तु ते ओघमिणं दुरुत्तरं,
खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गय-त्ति बेमि ॥९-२-२३॥
२५० ९, उद्देसे। त्रीने
- (४४१) आयरिअं अग्गिमावाहिअग्गी, सुस्सूसमाणो
पडिजागरिज्जा । आलोइअं इंगिअमेव नच्चा,
जो छंदमाराहयइ स पुज्जो ॥९-३-१॥

- (४४२) आयारमट्टा विणयं पउंजे, सुम्भसमाणो परिगिज्झ
वक्कं । जहोवइट्ठं अभिकंखमाणो,
गुरुं तु नासाययइ स पुज्जो ॥९-३-२॥
- (४४३) राय(इ)णिएसु विणयं पउंजे, डहरा वि य जे
परियायजिट्ठा । नीअत्तणे वट्टइ सच्चवाई,
ओ(उ)वायवं वक्ककरे स पुज्जो ॥९-३-३॥
- (४४४) अन्नायउंछं चरइ विसुद्धं, जवणट्टया समुआणं
च निच्चं । अलद्धुअं, नो परिदेवइज्जा,
लद्धुं न विकत्थयइ स पुज्जो ॥९-३-४॥
- (४४५) संथारसि(से)ज्जासणभत्तपाणे, अप्पिच्छया
अइलाभेऽवि संते । जो एवमप्पाणभितोसइ(ए)ज्जा;
संतोसपाहन्नए स पुज्जो ॥९-३-५॥
- (४४६) सक्का सहेउं आसाइ कंटया, अओमया उच्छहया
नरेणं । अणासए जो उ सहेज्ज कंटए,
वईमए कन्नसरे स पुज्जो ॥९-३-६॥
- (४४७) मुहुत्तदुक्खा उ हवंति कंटया, अओमया तेऽवि तओ
सुउद्धरा । वाया दुरुत्ताणि दुरुद्धराणि,
वेराणुवंधीणि महब्भयाणि ॥९-३-७॥
- (४४८) समावयंता वयणाभिघाया, कन्नंगया दुम्मणिअं
जणंति । धम्मत्ति किच्चा परमग्गसूरे,
जिईंदिए जो सहइ स पुज्जो ॥९-३-८॥

- (४४८) अवण्णवायं च परम्मुहस्स, पच्चक्खओ पडिणीअं च
भासं । ओहारिणिं अप्पिअकारिणिं च,
भासं न भासिज्ज सया स पुज्जो ॥९-३-९॥
- (४५०) अलोलुए अक्कुहए अमाई, अपिसुणे आवि
अदीणवित्ती । नो भावए नोऽविअ भाविअप्पा,
अकोउहल्ले अ सया स पुज्जो ॥९-३-१०॥
- (४५१) गुणेहि साहू अगुणेहिऽसाहू, गिण्हाहि साहूगुण
मुंचऽसाहू । विआणिआ अप्पगमप्पणं,
जो रागदोसेहिं समो स पुज्जो ॥९-३-११॥
- (४५२) तहेव डहरं च महल्लगं वा, इत्थी पुमं पव्वइअं गिहिं
वा । नो हीलए णोऽविअ खिसइज्जा,
थंभं च कोहं च चए स पुज्जो ॥९-३-१२॥
- (४५३) जे माणिआ सययं माणयंति, जत्तेण कन्नं व
निवेसयंति । ते माणए माणरिहे तवस्सी;
जिइंदिए सच्चरए स पुज्जो ॥९-३-१३॥
- (४५४) तेसिं गुरूणं गुणसायराणं, सुच्चाण मेहावि
सुभासियाइं । चरे मुणी पंचरए तिगुत्तो,
चउकसायावगए स पुज्जो ॥९-३-१४॥
- (४५५) गुरुमिह सययं पडिअरिअ मुणी, जिणमयनिउणे
अभिगमकुसले । धुणिअ रयमलं पुरेकडं;
भासुरमउलं गइं वइ-त्ति बेमि ॥९-३-१५॥

२५० ९, उद्देशे। चोथे।

(सूत्र-१६) सुअं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—
इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा पन्नत्ता,
कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा
पन्नत्ता ? इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहि-
ट्टाणा पन्नत्ता, तंजहा—विणयसमाही, सुअसमाही, तवसमाही,
आयारसमाही ॥अ० ९-उ० ४-सू-१॥

(४५६) विणए सुए अ तवे, आयारे निच्चपंडिआ ।

अभिरामयंति अप्पाणं, जे भवंति जिइंदिआ ॥९-४-१॥

(सूत्र-१७) चउव्विहा खलु विणयसमाही भवइ, तं जहा—
अणुसासिज्जंतौ सुस्सइ—१, सम्मं संपडिवज्जइ—२, वेयमाराहइ
—३, न य भवइ अत्तसंपग्गहिए—४, चउत्थं पयं भवइ
॥अ० ९-उ० ४, सू० २॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥

(४५७) पेहेइ हिआणुसासणं, सुस्सइ तं च पुणो अहिट्टिए ।

न य माणमएण मज्जइ, विणयसमाहिआययट्टिए

॥९-४-२॥

(सूत्र-१८) चउव्विहा खलु सुअसमाही भवइ, तं जहा—
सुअं मे भविस्सइत्ति अज्झाइअव्वं भवइ—१, एगग्गचित्तो भवि-
स्सामित्ति अज्झाइअव्वं भवइ—२, अप्पाणं ठावइस्सामित्ति
अज्झाइअव्वं भवइ—३, ठिओ परं ठावइस्सामित्ति अज्झाइअव्वं
भवइ—४, चउत्थं पयं भवइ ॥अ० ९-उ० ४, सू-३॥ भवइ अ
इत्थ सिलोगो—

(४५८) नाणमेगग्गचित्तो अ, ठिओ अ ठावए परं ।

सुआणि अ अहिज्जित्ता, रओ सुअसमाहिए ॥९-४-३॥

(सूत्र-१९) चउव्विहा खलु तवसमाही भवइ, तं जहा-नो इहलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-१, नो परलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा २, नो कित्तिवण्णसहसिलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-३, नन्नत्थ निज्जरट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-४ । चउत्थं पयं भवइ ॥

अ० ९-उ०४, सूत्र-४ ॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो—

(४५९) विविहगुणतवोरए निच्चं, भवइ निरासए निज्जरट्टिए ।

तवसा धुणइ पुराणपावगं, जुत्तो सया तवसमाहिए ॥

॥९-४-४॥

(सूत्र-२०) चउव्विहा खलु आयारसमाही भवइ, तं जहा-नो इहलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा-१, नो परलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा-२, नो कित्ति-वण्ण-सह-सिलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा-३, नन्नत्थ आरहंतेहिं हेज्जहिं आयारमहिट्टिज्जा-४ ।

चउत्थं पयं भवइ ॥ ९-४-सूत्र ५ ॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो—

(४६०) जिणवयणरए अत्तित्तिणे, पडिपुन्नाययमाययट्टिए ।

आयारसमाहिसंवुडे, भवइ अ दंते भावसंधए ॥४-५॥

(४६१) अभिगम चउरो समाहिओ, सुविसुद्धो सुसमाहिअप्पओ ।

विउलहिअं सुहावहं पुणो, कुव्वइ अ सो पयखेममप्पणो ॥

(४६२) जाइमरणाओ मुच्चइ, इत्थंत्थं च चएइ सव्वसो ।

सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महइट्टिए—

त्ति वेमि ॥९-४-७॥

अध्ययन दशमुं

- (४६३) निक्खम्ममाणाइ अ बुद्धवयणे, निच्चं चित्तसमाहिओ हविज्जा । इत्थीण वसं न आवि गच्छे;
वंतं न पडिआयइ जे स भिक्खू ॥१०-१॥
- (४६४) पुढविं न खणे न खणावए, सीओदगं न पिए न पिआवए । अगणि-सत्थं जहा सुनिसिअं;
तं न जले न जलावए जे स भिक्खू ॥१०-२॥
- (४६५) अनिलेण न वीए न वीयावए, हरियाणि न छिंदे न छिंदावए । वीयाणि सया विवज्जयंतो;
सच्चित्तं नाहारए जे स भिक्खू ॥१०-३॥
- (४६६) वहणं तसथावराण होइ, पुढवितणकट्टनिस्सिआणं ।
तम्हा उद्देसिअं न भुंजे; नो वि पए न पयावए जे स भिक्खू ॥१०-४॥
- (४६७) रोइअ(य)नायपुत्तवयणे, अत्तसमे मन्निज्ज छप्पि काए । पंच य फासे महव्वयाइं;
पंचासवसंवरे जे स भिक्खू ॥१०-५॥
- (४६८) चत्तारि वमे सया कसाए, धुवजोगी हविज्ज बुद्धवयणे । अहणे निज्जायरूवरयए;
गिहिजोगं परिवज्जए जे स भिक्खू ॥१०-६॥
- (४६९) सम्मदिट्ठी सया अमूढे, अत्थि हु नाणे तवे संजमे अ ।
तवसा धुणइ पुराणपावगं; मणवयकायसुसंबुडे
जे स भिक्खू ॥१०-७॥

- (४७०) तहेव असणं पाणगं वा, विविहं खाइमसाइमं
लभित्ता । होही अट्टो सुए परे वा;
तं न निहे न निहावए जे स भिक्खू ॥१०-८॥
- (४७१) तहेव असणं पाणगं वा, विविहं खाइमसाइमं लभित्ता ।
छंदिअ(य) साहम्मिआण भुंजे;
भुच्चा सज्झायए जे स भिक्खू ॥१०-९॥
- (४७२) न य वुग्गहियं क्हं क्हिज्जा, न य कुप्पे निहुइंदिए
पसंते । संजमे धुवं जोगेण जुत्ते;
उवसंते अविहेडए जे स भिक्खू ॥१०-१०॥
- (४७३) जो सहइ हु गामकंटए, अक्कोसपहारतज्जणाओ अ ।
भयभेरवसइसप्पहासे; समसुहदुक्खसहे अ जे स
भिक्खू ॥१०-११॥
- (४७४) पडिमं पडिवज्जिआ मसाणे, नो भीयए भयभेरवाइं
दिस्स । विविहगुणतवोरए अ निच्चं;
न सरीरं चाभिकंखए जे स भिक्खू ॥१०-१२॥
- (४७५) असइं वोसट्टच्चत्तदेहे, अक्कुट्टे व हए व लूसिए वा ।
पुढवीसमे मुणी हविज्जा, अनियाणे अक्कोउहल्ले
जे स भिक्खू ॥१०-१३॥
- (४७६) अभिभूय काएण परीसद्दाइं, समुद्धरे जाइपहाउ अप्पयं ।
विइत्तु जाईमरणं महब्भयं;
तवे रए सामणिए जे स भिक्खू ॥१०-१४॥

- (४७७) हत्थसंजए पायसंजए, वायसंजए संजइंदिए ।
अज्झप्परए सुसमाहिअप्पा; सुत्तत्थं वियाणइ जे स
भिकखू ॥१०-१५॥
- (४७८) उवहिम्मि अमुच्छिए अगिद्धे, अन्नायउंछं
पुलनिप्पुलाए । कयविक्रयसंनिहिओ विरए;
सव्वसंगावगए अ जे स भिकखू ॥१०-१६॥
- (४७९) अलोल-भिकखू न रसेसु गिज्झे(द्धे), उंछं चरे
जीविअ नाभिकंखे । इड्ढिं च सक्कारण-पूअणं च,
चए ठिअप्पा अणिहे जे स भिकखू ॥१०-१७॥
- (४८०) न परं वएज्जासि 'अयं कुसीले', जेणन्न कुप्पेज्ज न तं
वएज्जा । जाणिय पत्तेयं पुण्णपावं;
अत्ताणं न समुक्कसे जे स भिकखू ॥१०-१८॥
- (४८१) न जाइमत्ते न य रूवमत्ते, न लाभमत्ते न सुएण मत्ते ।
मयाणि सव्वाणि विवज्जइत्ता;
धम्मज्झाणए जे स भिकखू ॥१०-१९॥
- (४८२) पवेअए अज्जपयं महामुणी, धम्मे ठिओ ठावयइ
परं पि । निक्खम्म वज्जेज्ज कुसीललिंणं;
न आवि हासं कुहए जे स भिकखू ॥१०-२०॥
- (४८३) तं देहवासं असुइं असासयं, सया चए
निच्चहिअट्ठिअप्पा । छिंदित्तु जाईमरणस्स बंधणं,
उवेइ भिकखू अपुणागमं गइं-ति वेमि ॥१०-२१॥

यूलिका पहेली

(सूत्र-२१) इह खलु भो पव्वइएणं उप्पन्नदुक्खेणं संजमे अरइसमावन्नचित्तेणं ओहाणुप्पेहिणा अणोहाइएणं चेव हयरस्सि-
गयंकुस-पोयपडागाभूआइं इमाइं अट्टारस ठाणाइं सम्मं संपडि-
लेहिअव्वाइं भवंति ॥

तं जहा-हंभो ! दुस्समाए दुप्पजीवी-१, लहुसगा इत्तरिआ
गिहीणं कामभोगा-२, भुज्जो अ सायबहुला मणुस्सा-३, इमे
अ मे दुक्खे न चिरकालोवट्टाईं भविस्सइ-४, ओमजणपुरकारे-
५, वंतस्स य पडिआयणं-६, अहरगइवासोवसंपया-७, दुल्लहे
खलु भो ! गिहीणं धम्मे गिहवासमज्जे वसंताणं-८, आयंके से
वहाय होइ-९, संकप्पे से वहाय होइ-१०, सोवक्केसे गिहवासे
निरुक्कसे परिआए-११, बंधे गिहवासे मुक्खे परिआए-१२,
सावज्जे गिहवासे अणवज्जे परिआए-१३, बहुसाहारणा गिहीणं
कामभोगा-१४, पत्तेअं पुण्णपावं-१५, अणिच्चे खलु भो !
मणुआण जीविए, कुसग्गजलविंदुचंचले-१६, वहं च खलु भो !
पावं कम्मं पगडं-१७, पावाणं च खलु भो ! कडाणं कम्माणं
पुंविं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं वेइत्ता मुक्खो, नत्थि अवेइत्ता,
तवसा वा झोसइत्ता, १८, अट्टारसमं पयं भवइ। (चू० १-सू० १)॥
भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥

(४८४) जया य चयइ धम्मं, अणज्जो भोगकारणा ।

से तत्थ मुच्छिण बाले, आयइं नावबुज्जइ ॥ चू० १-१ ॥

- (४८५) जया ओहाविओ होइ, इंदो वा पडिओ छमं ।
सव्वधम्मपरिब्भट्ठो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-२॥
- (४८६) जया अ वंदिमो होइ, पच्छा होइ अवंदिमो ।
देवया व चुआ ठाणा, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-३॥
- (४८७) जया अ पूइमो होइ, पच्छा होइ अपूइमो ।
राया व रज्जपव्वभट्ठो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-४॥
- (४८८) जया अ माणिमो होइ, पच्छा होइ अमाणिमो ।
सिद्धिच्च कव्वडे छुट्ठो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-५॥
- (४८९) जया अ थेरओ होइ, समइकंतजुव्वणो ।
मच्छु व्व गलं गिलित्ता, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-६॥
- (४९०) जया अ कुकुडुंबस्स, कुतत्तीहिं विहम्मइ ।
हत्थी व वंधणे बद्धो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-७॥
- (४९१) पुत्तदारपरीकिण्णो. मोहसंताण-संतओ ।
पंकोसन्नो जहा नागो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-८॥
- (४९२) अज्ज आहं गणी हुंतो, भाविअप्पा बहुस्सुओ ।
जइहं रमतो परिआए, सामण्णे जिणदेसिए ॥चू० १-९॥
- (४९३) देवलोगसमाणो अ, परिआओ महेसिणं ।
रयाणं अरयाणं च, महानरयसारिसो ॥चू० १-१०॥
- (४९४) अमरोवमं जाणिय सुक्खमुत्तमं, रयाण परिआइ
तहाअरयाणं । निरओवमं जाणिअ दुक्खमुत्तमं;
रमिज्ज तम्हा परिआइ पंडिए ॥चू० १-११॥

- (४८५) धम्माउ भट्टं सिरिओ अवेयं, जन्नग्गि
विज्झाअमिवऽप्पतेअं । हीलंति णं दुच्चिहिअं कुसीला;
दादुड्ढिअं घोरविसं व नागं ॥ चू० १-१२॥
- (४८६) इहेवऽधम्मो अयसो अकित्ती, दुन्नामधिज्जं च
पिहुज्जणंमि । चुअस्स धम्माउ अहम्मसेविणो;
संभिन्नवित्तस्स य हिट्ठओ गई ॥ चू० १-१३॥
- (४८७) भुंजित्तु भोगाइं पसज्जचेअसा, तहाविहं कट्ठु
असंजमं बहूं । गइं च गच्छे अणभि(हि)ज्झिअं दुहं;
बोही अ से नो सुलहा पुणो पुणो ॥ चू० १-१४॥
- (४८८) इमस्स ता नेरइअस्स जंतुणो, दुहोवणीअस्स
किलेसवत्तिणो । पलिओवमं झिज्जइ सागरोवमं;
किमंग पुण मज्झ इमं मणोदुहं ? ॥ चू० १-१५॥
- (४८९) न मे चिरं दुक्खमिणं भविस्सइ, असासया भोगपिवास
जंतुणो । न चे सरीरेण इमेणऽविस्सइ;
अविस्सइ जीवियपज्जवेण मे ॥ चू० १-१६॥
- (५००) जस्सेवमप्पा उ हविज्ज निच्छिओ, चइज्ज देहं न हु
धम्मसासणं । तं तारिसं नो पइलंति इंदिआ;
उवित्वाया व सुदंसणं गिरिं ॥ चू० १-१७॥
- (५०१) इच्चेव संपस्सिअ बुद्धिमं नरो, आयं उवायं विविहं
विआणिआ । काएण वाया अदु माणसेणं; तिगुत्तिगुत्तो
जिणवयणमहिट्ठिजासि-त्ति बेमि ॥ चू० १-१८॥

यूलिका ५१७

- (५०२) चूलिअं तु पवक्खामि, सुअं केवल्लिभासिअं ।
जं सुणित्तु सुपुण्णाणं, धम्मं उप्पज्जए मई
॥ चू० २-१॥
- (५०३) अणुसोअपट्ठिअबहु-जणंमि पडिसोअलद्धलक्खेणं ।
पडिसोअमेव अप्पा, दायव्वो होउकामेणं ॥ चू० २-२॥
- (५०४) अणुसोअसुहो लोओ, पडिसोओ आसवो
सुविहिआणं । अणुसोओ संसारो,
पडिसोओ तस्स उत्तारो ॥ चू० २-३॥
- (५०५) तम्हा आयारपरक्कमेणं, संवरसमाहिबहुलेणं ।
चरिआ गुणा अ नियमा अ, हुंति साहूण दट्ठव्वा
॥ चू० २-४॥
- (५०६) अनिएअवासो समुआणच(चा)रिआ, अन्नायउंळं
पइरिक्कया अ । अप्पोवही कलहविवज्जणा अ;
विहारचरिआ इसिणं पसत्था ॥ चू० २-५॥
- (५०७) आइन्नओमाण विवज्जणा अ, ओसन्नदिट्ठाहडभत्तपाणे ।
संसट्ठकप्पेण चरिज्ज भिक्खू;
तज्जायसंसट्ठ जई जइज्जा ॥ चू० २-६॥
- (५०८) अमज्जमंसासि अमच्छरीआ, अभिक्खणं
निव्विगइं गया अ । अभिक्खणं काउस्सग्गकारी;
सज्झायजागे पयओ हविज्जा ॥ चू० २-७॥

- (५०९) ण पडिन्नविज्जा सयणासणाइं, सिज्जं निसिज्जं तह
भत्तपाणं । गामे कुले वा नगरे व देसे;
ममत्तभावं न कहिं पि कुज्जा ॥चू० २-८॥
- (५१०) गिहिणो वेआवडिअं न कुज्जा, अभिवायणवंदण-
पूअणं वा । असंकिलिद्धेहिं समं वसिज्जा;
मुणी चरित्तस्स जओ न हाणी ॥चू० २-९॥
- (५११) न या लभेज्जा निउणं सहायं, गुणाहिअं वा गुणओ
समं वा । इक्को वि पावाइं विवज्जयंतो;
विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥चू० २-१०॥
- (५१२) संवच्छरं वाऽवि परं पमाणं, बीअं च वासं न तहिं
वसिज्जा । सुत्तस्स मग्गेण चरे(रि)ज्ज भिक्खू;
सुत्तस्स अत्थो जह आणवेइ ॥चू० २-११॥
- (५१३) जो पुव्वरत्तावररत्तकाले, संपेह(पिक्ख)ए
अप्पगमप्पगेणं । किं मे कडं कि च मे किच्चसेसं;
किं सक्कणिज्जं न समायरामि ? ॥चू० २-१२॥
- (५१४) किं मे परो पासइ किं च अप्पा, किं वाऽहं खलिअं
न विवज्जयामि । इच्चेव सम्मं अणुपासमाणो;
अणागयं नो पडिबंध कुज्जा ॥चू० २-१३॥
- (५१५) जत्थेव पासे कइ दुप्पउत्तं, काएण वाया अदु
माणसेणं । तत्थेव धीरो पडिसाहरिज्जा;
आइन्नओ खिप्पमिवमक्खलीणं ॥चू० २-१४॥

- (५१६) जस्सेरिसा जोग जिइंदिअस्स, धिईमओ सप्पुरिसस्स
निच्चं । तमाहु लोए पडिबुद्धजीवी;
सो जीअइ संजमजीविणं ॥चू० २-१५॥
- (५१७) अप्पा खलु सययं रक्खिअव्वो, सच्चिदिएहिं
सुसमाहिएहिं । अरक्खिओ जाइपहं उवेइ; सुरक्खिओ
सव्वदुहाण मुच्चइ-त्ति वेमि ॥चू० २-१६॥
॥ समत्तं दसवेयालियं मूलसुत्तं ॥

शुद्धिपत्रक

पृष्ठ-पंक्ति	अशुद्धम्	शुद्धम्
४-१४	तेनुं	तेवुं
१-१२	छे	छे. साधुअे
६-४	न	नु
८-६	त्यागना	त्यागना (वैराग्यना)
६-२१	थय	थाय
१२-१६	० वद्धु	० विद्धु।
१३-१७	=सोते	सो=ते
१५-१४	ताइण	ताइणं
१६-१६	आञ्जकवृत्ति	आञ्जवकवृत्ति

पृष्ठ-पंक्ति	अशुद्धम्	शुद्धम्
२२-२५	विलकृतने।	विलकितने।
२८-१५	श्रयः	श्रेयः
२८-२३	अथवाअ	थवा अथवा
२८-२३	आमुसतेणं	आमुसंतेणं
३२-१६	पतगीयां	पतंगीयां
३२-१६	आठ	आ आठ
३३-२	पतगीया	पतंगीया
३८-१८	वायरं	वायरं
„-२६	प्राण्णातिपा	तथी प्राण्णातिपातथी

१. आ शुद्धिपत्रक प्रमाणे सुधारीने न् बल्लुवुं.

પૃષ્ઠ-પંક્તિ અશુદ્ધમ્ શુદ્ધમ્	
૩૯-૧૪ કરું, છું કરું છું,	
૪૨-૫ લૌભ માન	
૪૪-૧ પણ, પણ	
,,-૨ જ. જ	
૪૫-૨૪ મણેઠાં મણેઠાં	
૪૬-૨૦ અટકવા માટે માટે	
અટકવા માટે	
૫૦-૨ અતુ મે અતુકમે	
,,-૨૦ મિત્તિ મિત્તિ	
૫૫-૧૭ પ્રકારના પ્રકારના	
,,-૧૯ ઘટ્ટાજ્ઞા ઘટ્ટિજ્ઞા	
૫૭-૧૨ વીઝે વીઝે	
૫૮-૧૦ ઊઘતો ઊઘતો	
,,-૧૦ જાગતે, જાગતો,	
,,-૨૦ પ પત્ર	
,,-૨૦ ક્રીડા ક્રીડા	
૬૦-૧૮ ચલ્યા (ચલ્યા	
૬૧-૨૧ સૂક્ષ્માં સૂક્ષ્મમાં	
૬૩-૧૬ કર્મ તે કર્મ	
૬૫-૩ દ્વષી દ્વષી	
,,-૧૬ તયા દયા	
,,-૨૩ ઉપયો ઉપાયો	
૭૬-૧૩ વિજેતાને	
વિજેતાને	

પૃષ્ઠ-પંક્તિ અશુદ્ધમ્ શુદ્ધમ્	
૮૦-૩ વ્રતમાં વ્રતમાં,	
૮૮-૧૪ (ગિણ્ડજ્ઞા	
(ગેણિહજ્ઞા	
૧૦૪-૭ ઉપરની ઉપરની)	
,,-૭ વસ્તુમાંથી)	
વસ્તુમાંથી	
૧૦૮-૨૩ મત્સ્ય મત્સ્ય	
૧૧૧-૫ પર્ણ પૂર્ણ	
૧૨૭-૧૦ અદિ આદિ	
૧૩૧-૩ શ્વત શ્વત	
૧૩૨-૫ શ્વતઠ શ્વતઠ	
,,-૮ શ્વતઠ શ્વતઠ	
૧૩૩-૭ પિટ્ટ પિટ્ટ	
૧૩૫-૧૬ ઇચ્છા) (ઇચ્છા)	
,,-૨૨ અદિત્સ અદિત્સ	
૧૩૮-૧૮ ઝે સ્વાદ (ઝેસ્વાદ)	
૧૪૨-૧૦ કિત્તિસ્સ કિત્તિસ્સ	
,,-૧૧ એવ એવં	
૧૪૩-૧૪ સંવર સંવરં	
,,-૧૬ આનદ આનંદ	
૧૪૬-૮ પડિત પંડિત	
૧૪૮-૧૩ બનાવાને	
બનાવવાને	

૫૪-પંક્તિ	અશુદ્ધમ	શુદ્ધમ
૧૫૦-૨	દુષ્ણે	દુઃષ્ણે
૧૫૬-૧૫	શકાય	શકાય
૧૬૨-૧૬	પેતાની	પોતાની
૧૬૮-૧૭	વગેરે	વગેરે)
૧૬૯-૬	હિસંતિ,	હિંસંતિ,
૧૭૩-૧	છઠું	છઠું
૧૭૪-૮	ઈસિણ-	ઈસિણા-
૧૭૫-૧૧	તેયાર	તૈયાર
૧૮૫-૧	છઠું	છઠું
૧૮૭-૭	જિન જ્ઞાને-	જિનાજ્ઞાને
૧૮૮-૨૫	જિહવાનું	જિહ્વાનું
૧૯૨-૧૨	હાય તેને	હોાય તેને
૧૯૩-૨૪	બુદ્ધેહિ	બુદ્ધેહિં
૧૯૫-૨૩	વાળ	વાળં
૧૯૬-૧૮	પ્રત્યક્ષ	પ્રત્યક્ષ
૨૦૮ ગા.	૩૫ સંસારાઓ	સસરાઓ
૨૦૯-૫	સંસારાઓ	સસારાઓ
૨૧૩-૧૨	શ્રૃષ્ઠ	શ્રૃષ્ઠ
૨૧૬-૧૪	તિ	તિ
૨૨૦-૧૧	સુસમાહિંદિણ=	સુસમાહિંદિણ=
૨૨૭-૨	હિસિજ્જા,	હિંસિજ્જા,
૨૨૯-૨૩	જળોશયોની	જળાશયોની

૫૪-પંક્તિ	અશુદ્ધમ	શુદ્ધમ
૨૩૨-૩	સયત-	સંયત-
„-૮	૦ભૂમિ	ભૂમિં
૨૩૩-૨	૦૬૪	૧૬૪
૨૩૭-૧૬	દિટ્ટ,	દિટ્ઠં,
૨૪૫-૧૬	સંપૂર્ણ૦	સંપૂર્ણ૦
૨૪૭-૬	કર્તૌચ્ય	કર્તૌચ્ય
૨૫૦-૪	લામો	લોમો
૨૫૫-૬	રહ.	રહે.
„-૧૫	ખાલે.	ખાલે.
„-૧૭	પૂર્ણ	પૂર્ણ
૨૫૭-૨	અન્નદુ	અન્નદું
„-૫	ઉચ્ચારભૂમિસંપન્ન=	ઉચ્ચારભૂમિસંપન્ન=
૨૭૩-૧૦	યાગ્ય	યોગ્ય
૨૭૫-૧૩	ણાવમા૦	ણાવમા૦
૨૮૦-૧૬	પણ્ણે=	પણ્ણે=
૨૮૪-૮	મહેસી=	મહેસી=
૨૮૫-૧૦	અણુત્તરં	અણુત્તરં
૨૮૭-૨૧	૦મિજ્જંતિ,	૦મિજ્જંતિં,
૨૮૮-૧૬	બલ	બૂલ
૨૯૨-૧૮	સુરસૂસા૦	સુસ્સૂસા૦
૨૯૫-૨૫	નહિ,	નહિં

पृष्ठ-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 २६७-४ निसिज्जाइ
 न निसिज्जाइ
 २६७-१० सुरसूसाए=
 सुसूसाए=
 २६८-२० प्र प्त प्राप्त
 २६६-१७ अपडित अपंडित
 ३०१-२६ सुरसूसमाणो=
 सुसूसमाणो=
 ३०६-१४ वर वैर
 ३१०-१३ इत्थी इत्थीं
 ३२०-२ ०सिलोगट्टाए
 सिलोगट्टयाए
 ,,-८ निमित्त निमित्ते
 ३२८-२० मटे माटे
 ,,-२१ ढिसानो ढिसानो
 ३३१-१४ समहिट्ठी=सम्महिट्ठी=
 ३३२-१६ सधरे संधरे
 ,,-२० सधरावे संधरावे
 ३४६-६ निश्च निश्चे
 ३५६-६ अवरथा अवरथा
 ३५७-२ संतोप संताप
 ,,-११ साधु७ नथी
 साधु ७वनथी
 ३५८-७ अप्रजन अपूजन
 ३६४-१६ तिर्यय तिर्यय

पृष्ठ-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 ३७०-११ प्रर्ण पूर्ण
 ३७४-२ २ ०पर कमेण,
 ० परकमेण,
 ३७६-६ स्वाध्यादि
 स्वाध्यायादि
 ३८४-१७ अथवा अथवाहुं
 ३६०-१५ इत्थीआ इत्थीओ
 ३६१-१८ संपडिबाइओ
 संपडिवाइओ
 ३६७-११ सव्वं सव्वं
 ३६८-४ सिलगाए सिलागए
 ४०१-१३ पावभूयाइं
 पाणभूयाइं
 ४०२-१८ जाणाइ जाणइ
 ४१२-७ उंडुअ उंडुअं
 ४१७-२३ मेहावि मेहावी
 ४१६-६अविस्साओअविस्साओ
 ४१६-२१ सन्निहिं सन्निहिं
 ४२४-८ तवो तवे
 ४२७-१५ पुणा पुणो
 ४२७ २१ विज्झित्ति वज्झित्ति
 ४३०-१८ ना नो
 ४३२-२२ निणहवे न निणहवे
 ४३६-५ सातभुं नवभुं

